

The Institute of Ancient Manuscripts after Mesrop Mashtots
“MATENADARAN” and “Friends of the Matenadaran” Benevolent
Fund express their gratitude to “JTI ARMENIA” CJSC for sponsoring
the publication of this book

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանը և «Մատենադարանի
բարեկամներ» բարեգործական հիմնադրամը երախտագիտություն են
հայտնում «ՋԵՅ ԹԻ ԱՅ ԱՐՄԵՆԻԱ»
ՓԲԼ-ին սույն գրքի հրատարակությանն աջակցելու համար

“МАТЕНАДАРАН”
ИНСТИТУТ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ ИМ. МЕСРОПА МАШТОЦА

**ИОАНН ДАМАСКИН
АРМЯНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ**

Том I
ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ “ДИАЛЕКТИКИ” ИОАННА
ДАМАСКИНА. КРИТИЧЕСКИЕ ТЕКСТЫ И ИССЛЕДОВАНИЕ

Издание подготовила Гоар Мурадян

Ереван - 2019

“MATENADARAN”
MESROP MASHTOTS INSTITUTE OF ANCIENT MANUSCRIPTS

**JOHN OF DAMASCUS
ARMENIAN TRANSLATIONS**

Volume I
OLD ARMENIAN VERSIONS OF THE *DIALECTICS* BY JOHN OF
DAMASCUS. CRITICAL TEXTS AND STUDY

Edited by Gohar Muradyan

Yerevan - 2019

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ
ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՅԻ ԱՆՎԱՆ ՀԻՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ՀՈՎՀԱՆ ԴԱՄԱՍԿԱՅԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾ ԵՐԿԵՐ**

ՀԱՏՈՐ Ա.

**ՀՈՎՀԱՆ ԴԱՄԱՍԿԱՅՈՒ «ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱ» ԵՐԿԻ ՀԱՅԵՐԵՆ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՔՆՆԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐ ԵՎ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Աշխատասիրությամբ Գոհար Մուրադյանի

ԵՐԵՎԱՆ
2019

ՀՏԴ 1/14

ԳՄԴ 87

Հ 851

Տպագրվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագիր՝ փ. գ. թ. Օլգա Վարդապարյան

Հ 851

Հովհան Դամասկացի հայերեն թարգմանված երկեր / Աշխատասիրություն
թյամբ Գ. Մուրադյանի. - Եր.: Մատենադարան, 2019.

Հատոր Ա: Հովհան Դամասկացու «Դիալեկտիկա» երկի հայերեն
թարգմ.: Քննական բնագրեր և ուսումնասիրություն. 317 էջ:

Հովհան Դամասկացու հայերեն անտիպ պատկանելի ժառանգությունը, որ ծրագրում ենք հրատարակել երեք հատորով, բացի աստվածաբանական գրվածքներից, պարունակում է «Դիալեկտիկա» տրամաբանական երկի երկու միմյանցից անկախ թարգմանություն՝ հունարենից և վրացերենից: Դրանց քննական բնագրերը կազմում են առաջին հատորը:

Որպես հավելված գրքում զետեղված են Գրիգոր Երուսաղեմացու կազմած հունարենից թարգմանված անանուն փիլիսոփայական սահմանումների ժողովածուները:

ՀՏԴ 1/14

ԳՄԴ 87

ISBN 978-99941-890-5-2

© Մուրադյան Գոհար, 2019

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	11
Հովհան Դամասկացիին և նրա երկերը	11
Հովհան Դամասկացու երկերի գրվածքների հայերեն թարգմանությունը	14
Հովհան Դամասկացու «Դիալեկտիկա» երկը	15
«ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ» ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈՒՆԱՐԵՆԻՑ	18
Բազարատ Մամիկոնյանի թարգմանության լեզվական բնութագիրը.....	21
ԲՆԱԳԻՐ	33
ՍՐԲՈՅՆ ՅՈՂԱՆՆՈՒ ԴԱՄԱՍԿՅՈՅԻՈՅՆ ԱՍՏՅԵԱԼ ԵՒ ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ Ի ՀԱՅ ԼԵՋՈՒ Ի ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԳՐՈՅ ԲԱԳԱՐԱՏ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ: ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ ԻՄԱՍ- ՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, ՈՐ Է ԻՍԱԳՈՒԹԻԿԻ, ԶԿՆԻ ԱՅՍՐ և ԶԱՄԵՆԱՅՆ ԻՄԱՍՏԱ- ՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ, ՈՐ Է ՂԱՆՈՆՆ ԸՍՏ ՀԵԼԼԷՆԱՅԻՈՅ ԲԱՐԲԱՌԻ	35
Ա. Յաղագս գոյի, էություն և պատահման	35
Բ. Յաղագս սեռի, սեռականի և տեսակի, տեսականի և միմեանց	36
Գ. Յաղագս անհատի	42
Դ. Յաղագս տարբերության	46
Ե. Յաղագս պատահման	47
Զ. Յաղագս յատկի	48
Է. Յաղագս ստորոգությանց	49
Ը. Յաղագս հոմանուն և փաղանուն ստորոգության	51
Թ. Յաղագս թէ զինչ ստորոգության և զինչ որակությի ստորոգության	52
Ժ. Յաղագս անձնատրության և որ յանձնատրության	53
ԺԱ. Յաղագս էության և բնության և կերպի, անհատի և դիմի և անձնատ- րության	54
ԺԲ. Յաղագս բաժանման և առանց բաժանման	55
ԺԳ. Յաղագս բնութամբ կանխագունի	57
ԺԴ. Յաղագս սահմանի	58
ԺԵ. Յաղագս հոմանունաց	60
ԺԶ. Յաղագս փաղանունաց	61
ԺԷ. Յաղագս բազմանունաց	61
ԺԸ. Յաղագս այլևայլ անունաց	61
ԺԹ. Յաղագս գերադրականացն	62

Ի. Յաղագս տասն սեռականության սեռականից	62
ԻԱ. Յաղագս համասեռից և համատեսակաց, և այլասեռից և այլատեսակաց և թուոց տարբերությանց	63
ԻԲ. Յաղագս որ առընչի	64
ԻԳ. Ես յաղագս էութեան	65
ԻԴ. Յաղագս բնութեան	65
ԻԵ. Յաղագս կերպի	66
ԻԶ. Յաղագս անձնատրութեան	67
ԻԷ. Յաղագս դիմի	68
ԻԸ. Յաղագս որ յանձնատրութեան	68
ԻԹ. Յաղագս անանձնատրութեան	69
Լ. Բաժանումն գոյի և էութեան	69
ԼԱ. Յաղագս ֆանակի և ֆանակութեան	70
ԼԲ. Յաղագս առընչի	74
ԼԳ. Յաղագս որակի և որակութեան	76
ԼԴ. Յաղագս առնելոյ և կրելոյ	81
ԼԵ. Յաղագս կալոյ	82
ԼԶ. Յաղագս որ առ ուրն	82
ԼԷ. Յաղագս որ առ երբ	83
ԼԸ. Յաղագս ունելոյ	83
ԼԹ. Յաղագս ներհակի	83
ՀՈՒՆԱՐԵՆԻՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԱՐԲԵՐԱԿԸ	86
[Ա.] Յաղագս, էութեան և պատահման, թարգմանեալ Բագարատ Մամիկոնեան յունարէն գրոց	88
[Բ.] Վասն սեռի, տեսակի, տեսականի և միմեանց	88
[Գ.] Յաղագս անհատի	89
[Դ.] Վասն տարբերութեան	89
[Ե.] Յաղագս պատահման	90
[Զ.] Յաղագս յատկի	90
[Է.] Ստորոգի	91
[Ը.] Յաղագս փաղանուան և հոմանուան ստորոգութեան	92
[Թ.] Թէ զինչէ ստորոգութիւն և զինչ որակութիւն ստորոգութեան	92

[Ժ.] Յաղագս անձնատրոսթեան և որ յանձնատրոսթեան և անձնատրոսթեան	93
[ԺԱ.] Յաղագս էութեան և բնութեան և կերպի, անհատի, դիմի և անձնատրոսթեան	93
[ԺԲ.] Յաղագս բաժանմանց	94
[ԺԳ.] Յաղագս բնութեան կանխագունի	94
[ԺԵ.] Յաղագս հոմանոսանց	94
[ԺԶ.] Յաղագս փաղանոսանց	94
[ԺԷ.] Յաղագս բազմանոսանց	94
[ԺԸ.] Յաղագս այլևայլ անոսանց	95
[ԺԹ.] Յաղագս գերադրականաց	95
[Ի.] Յաղագս տասն սեռականից սեռականութեան	95
[ԻԱ.] Յաղագս համասեռից և այլասեռից, համատեսակաց և այլատեսակաց և թոսց և տարբերութեանց	95
[ԻԲ.] Յաղագս որ առընչի	96
[[ԻԳ.] Յաղագս բնութեան	96
[ԻԴ.] Յաղագս անձնատրոսթեան	96
[ԻԵ.] Յաղագս դիմի	96
[ԻԸ.] Յաղագս որ յանձնատրոսթեան]	96
[ԻԹ.] Անանձն	97
[Լ.] Գոյ	97
[ԼԱ.] Քանակ	97
[ԼԲ.] Յաղագս առընչի	98
[ԼԳ.] Յաղագս որակի և որակութեան	99
[ԼԴ.] Յաղագս առնելոյ և կրելոյ	99
[ԼԵ.] Յաղագս կարոյ	100
[ԼԶ.] Յաղագս որ առ ուր	100
[ԼԷ.] Երբ	100
[ԼԸ.] Ունել	100
[ԼԹ.] Յաղագս ներհակի	100
«ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ» ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՐԱՅԵՐԵՆԻՑ	101
Սիմեոն Պղնձահանեցու թարգմանության լեզվական բնութագիրը	102

ԲՆԱԳԻՐ	115
Գլուխ՝ գրոցն Յոհաննու Դամասկացոյ	116
Պատասխանի թղթոյն Կոզմայի Մամիացոյ եպիսկոպոսի: Արժանագով և աստուածապատիւ հարդ Կոզմայի արքեպիսկոպոսի Մամիացոյ: Նուաստ կրանատրս Յոհաննէս: Ողջոյն տերամբ	118
ՍՐԲՈՅ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԶԳԵԱՅ ՀԱԻՐ ՄԵՐՈՅ ՅՈՂԱՆՆՈՒ ԴԱՄԱՍԿԱՅՈՅ ՀԱ- ՄԱՌԱԽԵԱԼ ԲԱՆՍ Ի ՍՏՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆՅ ՀՌԵՏՈՐԻՅՆ, ԶՆՈՅԱՅՆ ՀԱՃԵԱԼՄՆ ԱՍԵԼՈՎ ԵՒ Ի ԲԱՅ ԹՈՂԵԱԼ ԶՀԱԿԱՌԱԿԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՅԼՈՅ ԵՒ ԶԸՆԴՈՒ- ՆԱՅՆԱԲԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՄՆ, ԶԱՅՆ ՅԻՇԵԼՈՎ, ԶՈՐ ԸՆԴՈՒՆԻ ԵԿԵՂԵՅԻ	121
Ա. Յաղագս էութեան և գոյութեան և պատահման: Պրաֆս առաջին	121
Բ. Վասն սեռի և սեռականագոյն սեռի և տեսակի և տեսակագոյն տեսակի և որ առ միմեանս են	122
Գ. Վասն բաժանման	128
Դ. Վասն պատահման	129
Ե. Վասն բաժանացելոյն	130
Զ. Վասն լոյ և լսողականի	131
Է. Վասն համանունութեան	133
Ը. Վասն զինչէ-ի և որ[պիսի]զինչէի լոյ	134
Թ. Վասն սեռականի և անսեռականի	136
Ժ. Վասն գոյութեան և բնութեան և կերպարանի և անհատի և դիմաց և սեռի	136
ԺԱ. Վասն բաժանելոց	138
ԺԲ. Վասն բնութեամբ առաջնոյ	141
ԺԳ. Վասն սահմանադրութեան	142
ԺԴ. Վասն յարանունութեան	144
ԺԵ. Վասն փաղանունութեան	145
ԺԶ. Վասն բազմանունութեան	146
ԺԷ. Վասն այլ և այլ անուանութեանց	146
ԺԸ. Վասն յարանունութեանց	146
ԺԹ. Վասն տասանցն ազգական ազգի, այսինմն՝ ստորոգութեանց	147
Ի. Վասն համազգեաց և համատպից և այլազգեաց և այլակերպից և բարժանմանց թուոց	148

ԻԱ. Վասն յորում է	150
ԻԲ. Վասն գոյացութեան	151
ԻԳ. Դարձեալ վասն գոյացութեան	152
ԻԴ. Վասն բնութեան	153
ԻԵ. Վասն պատկերի, տպի եւ կերպարանի	154
ԻԶ. Վասն սեռի մարմնոյ, որ է անձն	155
ԻԷ. Վասն դիմաց, զի դէմք երիւ. եւ սեռ եւ տեսակ եւ անձն մի են	156
ԻԸ. Վասն անհատիցն	157
ԻԹ. Վասն էականի, որ է անձն	157
Լ. Վասն անսեռի	159
ԼԱ. Բարժանումն էութեան եւ դպրութեան	159
ԼԲ. Դարձեալ վասն համազգեաց եւ հոմանուանց, այլազգաց եւ այլանուանց եւ այլ տեսակաց, եւ որք թոտվ բարժանեալք են	160
ԼԳ. Վասն քանակի եւ քանիւնութեան	161
ԼԴ. Վասն առընչի	165
ԼԵ. Վասն ոյր եւ որպիսութեանն	168
ԼԶ. Վասն առնելոյ եւ հանդիպելոյ	172
ԼԷ. Վասն անկալոյ եւ կալոյ	174
ԼԸ. Վասն ուրին	175
ԼԹ. Վասն երբի	175
Խ. Վասն ունելոյ	175
ԽԱ. Վասն ներհակացն հակառակ	176
ԽԲ. Վասն ունելոյ եւ պակասութեան	178
ԽԳ. Վասն առաջնոյ եւ վերջնոյ	179
ԽԴ. Յաղագս ի միասին համանգամայնց	181
ԽԵ. Վասն շարժողն գոլոյ եւ շարժողութեան	181
ԽԶ. Վասն ունելոյ	184
ԽԷ. Վասն նառելոյ եւ աննառելոյ, որ է այր եւ ոչ	185
ԽԸ. Վասն սահմանի եւ յառաջադիմութեան եւ ներհադրեալ խորհրդոց	186
ԽԹ. Վասն անձնական միատրութեան հոգաց	187
ՀԱՎԵԼՎԱԾ: ԳՐԻԳՈՐ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՅՈՒ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ	190

Առաջաբան	191
Բնագրեր	206
Գրիգորի երոնիսաղեմացիոց սուղմանք քանաքանք ԱՐՏՈՐՈՇԵԱԼՔ ԸՍՏ ՍՐԲՈՑ ԵՎ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏԱՑ	207
Ա.1 ՅԱՂԱԳՍ ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ԱՆՈՒԱՆՑ	207
Ա.2 ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ ԿԱՐՃԱՌԱԻՏԱԲԱՐ	208
Ա.3 ԲՆՈՒԹԻՒՆ Է, ՈՐ Ի գոյացողականաց ոմանց բաղկանայ	218
Բ. ՍԱՀՄԱՆՔ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆՔ	221
Գ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ ՅԵՂԱՆԱԿԻ ՍԱՀՄԱՆ	239
Դ. ՍԱՀՄԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆՔ ՄԻՋԱԿՔ	244
Ե. ԲԱՆԱԿԱՆԻ ՄԱՍԻՆ ՍԱՀՄԱՆՔ	248
Զ. ՄԱՍՈՒՆՔ ՄԱՐՄՆՈՑ	254
Է. ՅԱՂԱԳՍ ՏՆԿՈՑ ՎԵՐՋԻՆ ԳԼՈՒԽ	256
Ը. ՆԻՒՍԱՑԻՈՅՆ	257
Թ. ՍԱՀՄԱՆ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻԲՐ ՀԱՐՑՄԱՄԲ	258
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	290
Древнеармянские переводы “Диалектики” Иоанна Дамаскина. Критические тексты и исследование. Резюме	310
Old Armenian Versions of the <i>Dialectics</i> by John of Damascus. Critical Texts and Study. Summary	313
Հապավումներ	316

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հովհան Դամասկացին և նրա երկերը

Ուղղափառ եկեղեցու հայր Հովհան Դամասկացին (Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός)¹ ասորի վանական և ֆանանա էր: Ծնվել է Դամասկոսում 675/676 թ., մահացել 749 թ. դեկտեմբերի 4-ին (որը սրբի հիշատակի օրը դարձավ) Երուսաղեմի մոտ գտնվող Սուրբ Սաբասի (արաբ. Մար Սաբայի) վանքում: Կաթոլիկ եկեղեցու վարդապետ է 1890 թվականից:

Դամասկացու մասին կենսագրական տեղեկությունների հիմնական աղբյուրը Հովհան Երուսաղեմացու անունով պահպանված՝ չափազանցություններով լեցուն ու առասպելախառն վարժատիպ հունարեն երկն է՝ հատվածաբար թարգմանված արաբ վանական Միխայելի հեղինակած 1084 թ. արաբերեն «հոգեշահ» գրվածքից²:

Հովհանը ծնվել է Դամասկոսի երևելի քրիստոնյա Մանսուր քնտանիքում, որն այդ անունը ստացել է նրա պապ՝ Հերակլ կայսեր օրոք Ասորիքի հարկահավաք Մանսուր իբն Սարջունից: Մանսուրը հայտնի է նաև որպես ֆղափր մահմեդականներին հանձնելու ակտիվ մասնակից: Մի կարծիքի համաձայն՝ այդ ասորի քրիստոնյա ընտանիքը արաբական ծագում ուներ: Հովհանը մեծացել է Դամասկոսի քրիստոնյա արաբական միջավայրում: Ըստ որոշ պատմամաների՝ պատանեկության տարիներին կապ է ունեցել ապագա խալիֆ Յազիդ I-ի և արժանի քրիստոնյա բանաստեղծ ալ-Ախթալի հետ:

Երբ 630-ականներին արաբները գրավեցին Ասորիքը, Դամասկոսի արժանիքը պահեց քրիստոնյա իր մեծամասնակ պաշտոնյաներին, այդ թվում՝ Հովհանի պապին: Հայրը՝ Սարջուն-Սերգիուսը, Ումայյադ խալիֆների արժանի ֆարտուղարը դարձավ: Անվավեր տեղեկություն կա, որ Հովհանն ինքն էլ ծառայել է արժանիքում, մինչև բոլոր ստրուկներին ազատ արձակելը և իր որդեգրյալ եղբայր Կոսմասի հետ Երուսաղեմի մոտ ս. Սաբասի վանք մտնելը (հավանաբար 706 թ.) և 734 թ. նույն վանքում ֆանանա ձեռնադրվելը:

Ուսումնասիրության տարիներին Հովհանը ուսումնասիրել է ինչպես արաբների, այնպես էլ հույների գրքեր (հեթանոսական և քրիստոնեական)՝ տիրա-

¹ Նրա մականունն էր Χρυσορρόας (բառացի՝ «ոսկի հորդոդ»), այսինքն՝ հարտարախոս): Այդպես է նրան անվանել արդեն Թեոփանես Խոսովանոզը (758-818), “*Theophanis chronographia*, vol. 1”, ed. de C. Boor, Leipzig: Teubner, 1883, Repr. 1963, էջ 408.26:

² Ն. Ակինյանի բնորոշումն է, տե՛ս Ն. Ակինեան, *Սիմէոն Պրնձաճանեցի և իւր թարգմանությունները վրացերէնէ, Վիեննա, 1951, էջ 57:*

պետելով երկու լեզուներին: Ղուրանի նրա ֆննադատությունը վկայում է, որ նա ծանոթ էր այդ գրքին:

726 թ., երբ Լևոն III Իսավրացի կայսրը պատկերներ պաշտելու և հասարակական վայրերում դրանք ցուցադրելու դեմ հրովարտակ հրապարակեց, Հովհանն Երեմի Գրեմի հանդես եկավ կայսեր և նրա որոշման՝ պատկերամարտության խիստ ֆննադատությամբ: Պարզ ու մատչելի ոճի շնորհիվ դրանք մեծ ժողովրդականություն էին վայելում և կարևոր դեր խաղացին Նիկիայի երկրորդ ժողովում (787 թ.), որը վերջ դրեց այդ վեներին:

Դամասկացի գիտնականի հետաքրքրությունների շրջանակն ընդգրկում էր օրենք, աստվածաբանություն, փիլիսոփայություն, երաժշտություն: Նա բեղուն գրիչ է ունեցել, հեղինակել է ֆրիստոնյա դավանանքը լուսաբանող աշխատություններ ու հիմներ, կատարելագործելով ուղղափառ եկեղեցու կանոնը, և դրանք մինչ օրս էլ ծեսի մասն են կազմում:

Նրա գրվածքներն են՝

1. Երեմի Գրեմի պատկերների մասին (*Orationes de imaginibus tres*):

2. Մեծակտավ «Գիտության աղբյուրը» (*Fons scientiae*)՝ բաղկացած երեմի մասից.

ա. Տրամաբանական «Դիալեկտիկա» (*Dialectica sive capita philosophica*) երկը՝ երկար (68 գլուխ) և համառոտ (50 գլուխ) խմբագրություններով: Համառոտը երկու անգամ թարգմանվել է հայերեն՝ հունարենից Բագարատ Մամիկոնյանի և վրացերենից՝ Սիմեոն Պղնձահանեցու ձեռքով (վերջինս՝ ի թիվս Դամասկացու մյուս երկերի):

բ. «Հերակլիանի մասին» (*De heraclitibus*). վերջին գլուխը նվիրված է «խամայելական» հերակլիանի, որ իսլամի առաջին հերոսն է ֆրիստոնեա հեղինակի կողմից:

գ. Աստվածաբանական՝ «Ասանդոսին ուղղափառ հաստոյ» (*Expositio fidei*): Սա ֆրիստոնյա աստվածաբանության և փիլիսոփայության համակարգված շարադրանքի առաջին փորձն է¹: Թարգմանված է հայերեն:

¹ О. Б. Ионайтис, “Традиции Иоанна Дамаскина в русской средневековой философии,” *Verbum*, Вып. 6: *Аристотель и средневековая метафизика, Альманах центра изучения средневековой культуры при философском факультете Санкт-Петербургского университета*, СПб, 2002, с. 203.

3. «Համառոտ ներածութիւն հրամանակարգ աստուածաբանութեան»¹ (*Institutio elementaris*)՝ «Գիտության աղբյուրի» նախապատրաստական աշխատություն:

4. «Բանք ընդդիմադրականք ի ֆակումն հերձուածոց Յակոբիկ Ասորոց» (*Contra Jacobitas*): Թարգմանված է հայերեն:

5. «Ընդդիմադրութիւն Նեստորիանոսի» (*Contra Nestorians*): Թարգմանված է հայերեն:

6. «Երկխոսություն մանիքեացիների դեմ» (*Contra Manichaeos*):

7. «Բաղադրյալ բնության մասին կամ ակեփալների² դեմ» (*De natura composita sive Contra acephalos*):

8. «Քրիստոնյայի և սարակենոսի վեճը» (*Disputatio Christiani et Saraceni*):

9. «Նամակ երիցս սրբասացության մասին» (*Epistula de hymno trisagio*):

10. «Ճիշտ կարծիքի մասին» (*De recta sententia*):

11. «Բանք վասն հաւատոյ եւ ընդդիմադրութիւն Նեստորիոսի» (*De fide contra Nestorians*): Թարգմանված է հայերեն:

12. «Վասն որ ի Քրիստոս երկու բնութեանց, եւ այլ ամենայն բնութեանց ինքնութեանց համատատեայ» (*De duabus in Christo voluntatibus, nam et innotescitibus*)՝ միակամականների դեմ: Թարգմանված է հայերեն:

13. «Սուրբ զուգակշիռ»³ (*Sacra Parallela*)՝ հոգեշահ գործ՝ պահպանված հատվածաբար:

14. «Սուրբ պահի մասին» (*De sacris jejuniis*):

15. «Ի ննջումն Աստուածածնի» (*Homilia in dormitionem Virginis Mariae*): Թարգմանված է հայերեն:

¹ Ն. Ալիսյանի բնորոշումն է, նշվ. աշխ., էջ 62: Սակայն նրա վկայակոչած էջերը սխալ են. PG 95, 99-112-ի փոխարեն կարողում ենք PG 95, 9-18:

² «Ակեփալներ» (հուն. ἀκέφαλοι, բառացի՝ «անգլուխներ») էին կոչվում Ե. դարավերջին Ալեքսանդրիայի եկեղեցու այն անդամները, ովքեր բաժանվեցին Պետրոս Մոնզոսից, երբ նա 482 թ. ընդունեց Ջենոն կայսեր՝ Քաղկեդոնի ժողովի բանադրանք չպարունակող «Հենոտիկոնը»: Անվանումը բազմաթիվ է նրանով, որ հերձվածողները չունեին իրենց առաջնորդող եպիսկոպոս: Այդ միջավայրից էր միաբնակների առաջնորդ Սևերոս Անտիոքացին (512-519), իսկ հետագայում ուղղափառ հեղինակները, այդ թվում և Դամասկոսցին, այդպես էին կոչում միաբնակներին առհասարակ (*Православная энциклопедия*, т. 1, с. 390: “акефалы”):

³ Այսպես է թարգմանել Ն. Ալիսյանը, նշվ. աշխ., էջ 62:

16. «Պողոսի թղթերի մեկնություն» (*Commentarii in epistulas Pauli*)՝ ծաղկափայլ Հովհան Ոսկեբերանից, Թեոդորեոսու Կյուրացուց և Կյուրեղ Աղեֆսանդրացուց:

17. Այլևայլ հատեր, երգեր և շարականներ հունաց եկեղեցու երգարաններում:

18. Հովհանին ձեռագրերում վերագրված «Բարաղամ և Հովասափ»¹ (*Vita Barlaam et Joasaph*) վեպի հեղինակակային պատկանելության վերբերյալ տարբեր կարծիքներ կան, օրինակ՝ ուր հեղինակը Եվթիմիոս Իբերացին է, և այն հունարեն է թարգմանվել ԺԱ. դարում վրացերենից²: Ըստ Կաթողանի՝ այն գրվել է Թ. դարում ոմն Մար Սաբասի վանական Հովհանի ձեռով³:

Հովհան Դամասկացու երկերի գրվածքների հայերեն թարգմանությունը

Դամասկացու մի շարք գրվածքների հայերեն թարգմանությունը ԺԳ. դարի առաջին կեսին («Իբր 1240-ին»⁴) իրականացրել է հայ ֆաղկեղոնիկ Սիմեոն Պղնձահանեցին⁵ վրացերեն թարգմանությունից:

Պղնձահանը (Գուգարք) ԺԳ. դարում Իվանե Զաֆարյանի միջնորդությամբ անցել էր Վրաց եկեղեցու իրավասության տակ⁶:

¹ Հայերեն թարգմանությունը տե՛ս *Նկարագրութիւն հոգևորական վարուց Յովասափու որդւոյ թագաւորին հնգկաց, գրեալ Յովհաննու կրանաւորի, աշխատասիրեց Մ. Տէր-Մովսեսեան, Վաղարշապատ, 1898*:

² Օրինակ այստեղ՝ S. Der Nersessian, *L'illustration du roman de Barlaame et Joasaph*, préface de Charles Diel, Bocard, 1937:

³ A. Kazhdan, "Where, when and by whom was the Greek Barlaam and Ioasaph Written," *Zu Alexander d. Gr. Festschrift G. Wirth zum 60. Geburtstag am 9.12.86*, vol. 2, Amsterdam, 1988, pp. 1187-1209.

⁴ Ն. Ակինեան, *Սիմէոն Պղնձահանեցի...*, էջ 67:

⁵ Նրա մասին տե՛ս Ն. Ակինեան, *Սիմէոն Պղնձահանեցի...*, էջ 4-9: Սիմեոնի մյուս թարգմանություններն են՝ Պրոկղ Դիաղոխոսի «Շաղկապ աստուածաբանականի», Հովհաննես Սինայեցու «Սանդղոյ աստուածային ելից» (ընդ որում առաջին ֆան գրույններ հունարենից թարգմանել է Մինասր Տրապիզոնից, իսկ Սիմեոնը շարունակել է), «Պատմութիւն վրաց», «Ժամագիրք հունաց» (այս թարգմանությունը ևս արված է նույն Մինասի մասնակցությամբ), անդ, էջ 8-9, էջ 132, 190: Տե՛ս Պրոկղ Դիաղոխոս, *Շաղկապ աստուածաբանականը և Իրանե Պետրիժիի Լուծմունք, հայերեն թարգմանություն*, III, հետազոտությունը հավելել և տեխնիկական ապագրության է պատրաստել Մայա Ռափավյան, ֆննական ապարատը և բառարանը պատրաստել են Մայա Ռափավյան, Խաթունա Գափրինդաշվիլին և Իրմա Խոսիտաշվիլին, Թբիլիսի, 2016 (գիրքն ունի վրացերեն, հայերեն ու անգլերեն «Ամփոփում» և հայերեն-վրացերեն բառացանկ, բնագիրը կազմվել է երկու ձեռագրի համեմատությամբ՝ ՄՄ 1500 և ՄՄ 1832):

⁶ Տե՛ս Կիրակոս Գանձակեցի, *Պատմութիւն հայոց*, աշխատասիրությամբ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երևան, 1961, էջ 222. «Վախճանեցաւ և Իւանէ, եղբայր Զաֆարէի, և թաղեցաւ ի Պղնձահանէն, ի դուռն եկեղեցայն, զոր շինեաց ինքն, առեալ ի հայոց վրացի վանս հաս-

Վերը տեսանք, որ «Գիտության աղբյուրից» Սիմեոնը թարգմանել է առաջին և երրորդ մասերը՝ զանց առնելով «Հերձվածների մասին»-ը: Հայերեն ունենք նաև «Բանք ընդդիմադրականի ի ֆակումն հերձուածոց Յակոբիկ Ասորոց», «Ընդդիմադրութիւն Նեստորիանոսի», «Բանք վասն հատոյ եւ ընդդիմադրութիւն Նեստորիոսի», «Վասն որ ի Քրիստոս երկու բնութեանց, եւ այլ ամենայն բնութեանց ինքնութեանց համառատեալ», «Ներբողեան ի ննջումն ամենասուրբ Աստուածածնին և միշտ կուսին Մարիամու» (Վատիկան, Բորգեան 41 (ԺԸ դ.), 57ա-63բ, Զմմատ 86 (ԺԸ դ.), 82բ):

Դամասկացու անունով կա նաև մի ֆանի անհարազատ՝ միայն հայերենով պահպանված երկ՝ «Բանք յաղագս Հոովմէացոց, թէ որպէս եղեն անմիաբան ի սոցանէ չորից եկեղեցեաց», «Պատասխանի առ հայս»¹, որ Դամասկացու անունով պահպանված՝ մինչ այժմ միակ հրատարակված երկն է², «Պատասխանի առ հրեայս»:

Հովհան Դամասկացու «Դիպեկտիկա» երկը

«Դիպեկտիկա» երկն ունի մի նախաբան՝ ուղերձ որդեգրյալ եղբայր՝ Մայրումայի Կոսմաս եպիսկոպոսին, որ պարունակում է «Գիտության աղբյուր» եռագրության նախագիծը. նախ խոստանում է ներկայացնել հելլենացի իմաստունների յավագույն նվաճումները («Յառաջագոյն գհելլենացոց իմաստնոցն առարեցից այլ զրնտրեալսն ի նոցանէ»), որ համապատասխանում է «Դիպեկտիկա» երկին, երկրորդ՝ հերձվածողների ստահող բարբաջանքները («Եւ զկնի նոցա կարգեցից զաստուածատեաց հերձուածողացն բարբաջմունսն, որպէս զի ծանաթութեամբ ստութեան նոցա»), հմմտ. «Հերձվածների մասին»), երրորդ՝ բացահայտել ճշմարտությունը, այսինքն՝ ուղղափառ ուսմունքը (հմմտ. «Աւանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ»):

տասեաց»: Տե՛ս նաև A. Bozoyan, “Le traductuer Siméon Plndzahank et la question d’identité nationale,” *Actes du colloque “L’Europe et le Caucase. Les relations interrégionales et la question de l’identité*, sous la direction de M. Dokhturichvili, G. Dédéyan, I. Auge, édition Université d’état Ilia, 2012 (pp. 164-172), p. 167:

¹ Ըստ Ակինյանի՝ երկի իրական հեղինակը Նիկիայի մեսոբյուրիս Եվստրատիոսն է: Մրա դեմ գրվել է «Վուծումն զրպարտութեանց Յովհան Դամասկացոյ» (Եղմ. 1040, 1737 թ., էջ 251-274), տե՛ս Ն. Ակինեան, *Սիմէոն Պղնձահանեցի...*, էջ 97:

² Տե՛ս Բ. Կիլեսերեան, «Հին էջեր. Յովհաննէս Դամասկացի եւ Հայ եկեղեցին», *Լոյս շաբաթաթերթ*, 1905, էջ 1008-1012, 1065-1066 (նախաբան), 1066-1068, 1112-1115, 1906, էջ 45-48, 116-119, 213-216, 355-359, 474-479, 589-592, 810-815, 957-960, 981-984, 1075-1079, 1124-1126, 1196-1199: Հիմքում մեկ ձեռագիր է՝ Գալաթիայի Ազգային մատենադարանի ձ. 77, 1-86: Երկը պահպանվել է նաև հետևյալ ձեռագրերում՝ ՄՄ63 (ԺԶ դ.), 198ա-229բ, ՄՄ 5495 (1696-1697), 92ա-107բ (բնագիրը քերի է), ՄՄ 5859 (ԺԷ դ.), 374ա-440բ:

Բուն երկը պահպանվել է համառոտ խմբագրությամբ (50 գլուխ), որ սովորաբար ձեռագրերում նախորդում է «Ասանդոքին ուղղափառ հաստատոյ» (*Expositio fidei*) գրվածքին, և ավելի երկար տարբերակով (68 գլուխ). դա հեղինակակի հետագա հավելումների արդյունք է:

«Դիալեկտիկայի» առաջին գլուխները (2-6) նվիրված են այն հինգ տրամաբանական հասկացությունների (πέντε φωνάί) ֆննարկմանը, որոնք Պորփյուրիոսը (234-305) Արիստոտելի «Կատեգորիաներ» երկի իր հոշակավոր «Ներածության» մեջ արտաբերել էր 10 կատեգորիաներից («սեռ», «տեսակ», «տարբերություն», «յատուկ», «պատահում»), իսկ Դավիթ Անհաղթը բնորոշում է որպես πέντε φωνάί՝ հինգ «ձայն»¹ կամ «բարբառ»²: Կան բուն արիստոտելյան կատեգորիաներին նվիրված գլուխներ (23, 33-40), մնացածներում ֆննվում են ստորոգության հետ կապված այլևայլ հարցեր: Ուստի «Դիալեկտիկայի» հիմքում արիստոտելյան տրամաբանությունն է՝ «Ստորոգությունները» և Պորփյուրիոսի՝ դրանց ներածությունը³: Հովհանն Բնիկ է նաև աստվածաբանության համար կարևոր հասկացություններ, ինչպես, օրինակ՝ ὑπόστασις եզրը, որի համար հունարենից թարգմանիչ Բագարաս Մամիկոնյանն օգտագործել է «անձնատրություն» համարժեքը, հմմտ. նաև՝ ἀνυπόστατον – «անանձատրություն» (գլ. ԻԹ.), իսկ Սիմեոն Պղնձահանեցու թարգմանության մեջ գտնում ենք տարբեր համարժեքներ՝ «անձն» (գլ. Բ.⁴, Դ., ԼԲ., ԽԹ.), «առանձնատրություն» (գլ. Դ., ԽԹ.), «սեռ» (գլ. ԼԴ.), «անհատ» (գլ. Ը., Ի. F⁵ «սեռ» ուղղված «անհատ»), «էակ» (գլ. Թ., F՝ «սեռ» ուղղված «էակ»), «անձնատրություն սեռի» (գլ. ԽԹ.), «մարմին» (գլ. ԽԹ.), նաև «անձնատրություն» (գլ. ԼԴ.), նաև՝ ἀνυπόστατον – «անսեռ», «անանձն» (գլ. Լ.), ὑποστατικός – «սեռական, այս ինքն անձնական» (գլ. ԽԹ.), օստի,

¹ Դաւ. Պորփ. 2.1, 2, 3, 7, 4.2, էջ 64, 65, 70, 86:

² Դաւ. Պորփ. 4.2, 5, 6, 6.2, 7.3, 10.1, 4, 12.2, 3, +1.1, էջ 86, 88, 102, 114, 126, 128, 140, 274:

³ Արիստոտելյան տրամաբանական հասկացություններն ու ֆննարկները Հովհանն կիսուել է նաև իր զուտ աստվածաբանական երկերում, օրինակ՝ պատկերամարտության դեմ գրված երեք հատում մեծ դեր է խաղում πρόσωπον – «դէմ»/ «դէմք»-ը՝ աստծու, հրեշտակների և մարդու համար, տե՛ս Joseph Koterski, S.J. “On the Aristotelian Heritage of John of Damascus,” *The Failure of Modernism: the Cartesian Legacy and Contemporary Pluralism*, ed. B. Sweetman, American Maritain Association Publications, 1999, pp. 58-71 (<https://maritain.nd.edu/ama/Sweetman/Sweetman05.pdf>):

⁴ Հղումները շճանաբեռնելու համար նշում ենք միայն հայերեն թարգմանությունների գլուխները:

⁵ F-ն ՄՄ 116 ձեռագիրն է, որում առավել ցայտուն է դրսևորվել վրացերենից թարգմանված բնագրի՝ հունարենի համեմատությամբ խմբագրելու աշխատանքը. այդ մասին տե՛ս ստորև, էջ 102, 105-112:

որ Բագարատը միշտ թարգմանել է «էութին», միայն մեկ անգամ «էականութին», իսկ Սիմեոնը՝ «գոյացութին» (գլ. Բ., ԺԳ., ԺԵ., Ի., ԻԳ., ԻԶ., ԼԱ., ԼԲ., ԼԵ., Խ., ԽԵ., ԽԶ.), «գոյութին» (գլ. Բ., Զ., Է., Ը., Թ., ԺԳ., ԺԸ., ԺԹ., Ի., ԻԲ., ԻԳ., ԻԴ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԷ., ԻԹ., ԼԵ., ԼԶ., Խ., ԽԶ.), «էութին» (գլ. Ա.), «դպրութին» (գլ. ԼԱ.), «գոյական» (գլ. ԼԳ.), «ազգ գոյութին» (գլ. Խ.):

Դամասկացին դիմել է նաև այլ փիլիսոփաների գրվածքներին¹: Լինոս Բենակիսը մասնավորապես նշում է Դավիթ Անհաղթի «Սահմանն իմաստասիրութեան» և «Վերլուծութին Ներածութեանն Պորփիրի» երկերի ազդեցությունը²: Առհասարակ երկը բնորոշվում է որպես կոմպիլատիվ: Հովհանն ինքն էլ խոստովանում է դա. «Այլ ասացից զիմ և յիմոցս մտաց և ոչ ինչ, որպէս նախ ասացի, այլ զմեծ և զհոչակելի և զյառաջ ընտրեալ վարդապետաց եկեղեցոյ զվաստակս ի մի ժողովելով և համառօտելով զբանս նոցա, որչափ կարողութին է» (Կոսմասին հասցեագրված նամակի վերջին պարբերությունից):

«Դիալեկտիկան» շարունակում է տրամաբանության ֆրիստոնեսական դասագրքերի ավանդույթը, ըստ որի՝ դոգմատիկ երկերին երբեմն տրամաբանական գլուխներ էին նախորդում: «Դիալեկտիկան» թարգմանվել է ասորերեն (VIII դ.), արաբերեն (X դ.), վրացերեն (XI դ.) և հին բուլղարերեն (1073 թ.)³: Հայերեն թարգմանությունները հրատարակված չեն, և դրանց գոյությունը հայտնի է միայն հայագիտության մեջ:

¹ Երկի աղբյուրներն ուսումնասիրված են հետևյալ աշխատության մեջ՝ G. Richter, *Die Dialektik des Johannes von Damaskus: eine Untersuchung des Textes nach seinen Quellen und seiner Bedeutung*, Ettal, 1964 (Studia Patristica et Byzantina, 10):

² Լ. Բենակիս, «Դավիթ հայր Արիստոտելի բյուզանդական մեկնիչների երկերում», ՊԲՀ, 1981, 1 (էջ 46-55), էջ 48-49:

³ Հմմտ. «Иоанн Дамаскин», *Православная энциклопедия*, т. 24, сс. 27-66.

«ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ» ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈՒՆԱՐԵՆԻՑ

«Դիալեկտիկան» հունարենից թարգմանել է Բագարատ Մամիկոնյանը, ինչպես նշված է թարգմանության վերնագրում (բոլոր ձեռագրերում)՝ «Սրբոյն Յոհաննու Դամասկացոյն ասացեալ և թարգմանեալ ի հայ լեզու ի յունարէն գրոյ Բագարատ Մամիկոնեան: Ներածութիւն իմաստասիրութեան, որ է Իսաղոծիկի, զկնի այս և զամենայն իմաստասիրութեան գործարան, որ է դանոնն ըստ հելլէնացոց բարբառի»:

Բագարատի անձի և ժամանակի մասին տեղեկություն չի պահպանվել: Վնակ. 1598 (1708 թ.) ձեռագրի հիշատակարանում կարդում ենք, որ այն արտագրված է 1339 թ. մի ձեռագրից¹: Իսկ Թյուբինգենի 74 (ԺԳ դ.) ձեռագրում այդ թարգմանության առկայությունը ցույց է տալիս, որ այն արվել է ԺԳ դարից առաջ²:

Ակիմյանը ենթադրում է, որ Բագարատը Կոստանդին Միրանաձնի հիշատակած՝ Տարոնի իշխան Գրիգորիկ (Κρικορίκιος) Մամիկոնյանի որդի Պանկրատիոսն (Παγκράτιος) է և Ռոմանոս կայսրից (919-944) ստացել էր պատրիկ տիտղոսը³, ուստի թարգմանությունն արվել է Ժ. դարում:

Համեմատությունը ցույց տվեց, որ ինչպես այս, այնպես էլ Սիմեոն Պղնձահանեցու թարգմանությունը «Դիալեկտիկայի» համատոտ տարբերակից է:

Ստորև ներկայացվող բնագրերը չեն հրատարակվել՝ բացառությամբ P ձեռագրի սկզբից թերի բնագրի (սկսվում է ԼԲ. գլխի կեսից և պարունակում է ողջ բնագրի մոտ 2/5 մասը) Մատուռ Զոնտայի (կից անգլերեն թարգմա-

¹ «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեան, Հօր եւ Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ, ասարտեցաւ ի թուրքերութեան հայկազուն տումարի ԹՉԸ Երրորդի (1339) եւ հին օրինակի. իսկ եւ սա նորս՝ ՌՃԾԵ (1708) ամին ի փառս սրբոյ երրորդութեան» (թ. 144բ), տե՛ս Ս. Ճեմնեմեան, *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատոր Ը, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1996, էջ 396, նաև Գ. Զարպհանալեան, *Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց (դար Դ-ԺԳ)*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1889, էջ 579:

² Հմմտ. Հր. Ահառեան, *Հայոց անձնանունների բառարան*, հ. 1, Երևան, 1942, էջ 358-359:

³ Ն. Ակիմեան, *Սիմեոն Պղնձահանեցի...*, էջ 70-71. Ակիմյանի ենթադրությունը հիմնված է այն փաստի վրա, որ Բագարատ անունը հատուկ էր Բագրատունիներին, և սա աղբյուրներից հայտնի միակ Մամիկոնյան Բագարատն է: Տե՛ս Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio* 43, հմմտ. *Կոստանդին Միրանաձին*, թարգմանություն բնագրից, առաջաբան և ծանոթագրություններ Հրաչ Բարթիկյանի, Երևան, 1970 (Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին 6, Բյուզանդական աղբյուրներ Բ), էջ 5. «Կրիկորիկ», էջ 8-9. «Պանգրատ» (էջ 223-ում Բարթիկյանը ծանոթագրում է վերջին անունը. «Բագարատ անվան բյուզանդական արտահայտությունն է»):

նությամբ) և մեր հրատարակությունների¹: «Մատենագիրք հայոց» մատենաշարի Ի հատորի համար «Դավթ Անյաղթին վերագրուած եւ նրա անուանն առնշուող գրուածքներ» հավելվածը պատրաստելիս այդ ձեռագրի (Aldini 178) անհայտ բնագիրը զետեղեցինք այլ երկերի շարքում, քանի որ դեռևս չէինք պարզել նրա ծագումը²: Զոնտային նույնպես բնագրի հեղինակային պատկանելությունը հայտնի չէր: Վերլուծելով այն՝ նա ենթադրություն է հայտնում, որ հեղինակը կարող էր Ժ. դարի կաթոլիկ դավանության հայ լինել³: Ուշագրավ է, որ Զոնտան նմանություն է նկատել Դավթի Պորփյուրի Ներածության մեկնության հետ⁴: Հետագայում Զոնտան և Բենեդետտա Կոնտինը վերահրատարակեցին Ալդինի 178 ձեռագրում պահպանված հատվածը՝ խնամքով վերանայելով, շտկելով բազմաթիվ ընթերցումներ և նշելով առանձին հատվածներին համապատասխանող տեղիները Հովհան Դամասկացու հունարեն բնագրում⁵:

Ակինյանն իր ուսումնասիրության մեջ ներկայացրել է գլխակարգությունը և Ա. գլուխն ու Բ. գլխի կեսը Թյուրինգենի ձեռագրից՝ «նաշակ մրտալու ընթերցողներու»⁶:

Բագարատի թարգմանությունը հունարենից ամբողջական չէ՝ թարգմանված չեն 50 գլուխներից մի քանիսը՝ 30-րդ գլխի զգալի մասը, 31. Περὶ τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας (այսինքն՝ *«Յաղագս թէ զինչ է յատուկն էութեանն») և 32. Ἔτι περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἕτερογενῶν τε καὶ ἕτεροειδῶν καὶ ὁμοὑποστάτων καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων (այսինքն՝ *«Դար-

¹ Մատենագիրք հայոց, Ի հատոր, Ժ. դար, Մխիթար Գոշ, գիրք Բ, Երևան, 2014, «Յատենաշար», էջ 740-744՝ «Արխատուելի «Ստորագրությունների» անանուն մեկնությունը Պավիայի գրադարանից», M. Zonta, “An Unpublished Fragment of a Medieval Commentary on Aristotle’s *Categories* (Pavia, Biblioteca Universitaria, Aldini 178, Folios 110^r-114^v), First Edition and English Translation,” *Բազմավէպ*, 2013, էջ 94-120:

² Իտալիայի գրադարանների հայկական ձեռագրերի ցուցակում Գ. Ուլուհոջյանն անվանել է այն “Testo Filosofico non identificato: Commente alle *Categorie* di Aristotele?”, տե՛ս G. Uluhogian, *Catalogo dei manoscritti Armeni delle biblioteche d’Italia*, Roma, 2010, 62, pp. 248-252:

³ Անդ, էջ 97: Զոնտան միշտ չէ, որ նիշտ է տառադարձել և թարգմանել բնագիրը, ինչը բնական է. այն հասկանալի է դառնում միայն հունարեն սկզբնագրի հետ համադրելուց հետո:

⁴ Անդ, էջ 98-99:

⁵ Mauro Zonta – Benedetta Contin, “A Fragment of a Classical Armenian Version of John of Damascus’ *Dialectica*, Revised Critical edition,” *Rassegna degli Armenisti Italiani*, vol. XVI (Anno 2015), pp. 5-18: Տողատակում հողվածագիրները նշում են, որ մենք ենք մի նամակով հուշել իրենց բնագրի հեղինակային պատկանելությունը, էջ 6, ծան. 6:

⁶ Ն. Ակինեան, *Միմէոն Պղնձահանեցի...*, էջ 74-79:

ձեալ յաղագս համաստեղից և համատեսակաց, և այլաստեղից և այլատեսակաց և թուոց տարբերութեանց») գրուխները, 41-րդ գլխի վերջին հատվածը (38-46 տողեր) և վերջին ինը՝ 42-50 գրուխները¹: Գ. «Յաղագս անհատի» գլխի մեջ երկու հատված կա, որ համապատասխանում են հունարեն ընդարձակ խմբագրության 47.4-21², իսկ հաջորդը՝ համառոտ խմբագրության 30.6-23 հատվածին (երկուսն էլ *Διαίρεσις το ὄντος καὶ τῆς οὐσίας*). գլխից են, հմմտ. [Լ.] «Բաժանումն գոյի և էութեան», որտեղից այն տեղափոխված է, այդ պատճառով [Լ.] գլխում մնացել է մեկ նախադասություն):

ՄՄ 8132 (մեր A) և ՄՄ 8444 (մեր B) ձեռագրերում ԻԱ. գլխի («Յաղագս համաստեղից և համատեսակաց, և այլաստեղից և այլատեսակաց և թուոց տարբերութեանց») մեջտեղում՝ նախադասության կեսից ներմուծված է մի մեծ հատված (ԻԸ.՝ «Յաղագս որ յանձնատրութեան» գլխի կեսից մինչև ԼԲ.՝ «Յաղագս առնչի» գլխի կեսը). հավանաբար նախագաղափար օրինակում պրակների շփոթություն է տեղի ունեցել: Դրա հետևանքով նաև փոխվել են գրուխների համարները: Հետևաբար տեղափոխելով ՄՄ 8132-ի 167բ-169բ ու 169բ-172բ, իսկ ՄՄ 8444-ի 331ա-333բ ու 333բ-337բ էջերի

¹ Գրուխ 42. *Περὶ ἕξεως καὶ στερήσεως* («Ունենալու և զրկվելու մասին»): Արիստոտելի համապատասխան հասկացությունների հայերեն համարժեքները գտնում ենք նրա երկերի հին թարգմանության մեջ, որն ուղեկցվում է մեկնությամբ (հմմտ. Անանուն, *Մեկնութիւն «Ստորոգութեանցն» Արիստոտելի, Մատենագիրք հայոց*, Ժէ հատոր, ԺԱ դար, Երևան, 2016, էջ 960. «ունակութիւն և պակասութիւն»): Գրուխ 43. *Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου* («Առաջինի և վերջինի մասին»), հմմտ. անդ, էջ 971. «Յաղագս նախկնի»): Գրուխ 44. *Περὶ τοῦ ἄμα* («Միաժամանակի մասին»), հմմտ. անդ, էջ 973. «Յաղագս համանգամայնց»): Գրուխ 45. *Περὶ κινήσεως* («Շարժման մասին»), հմմտ. անդ, էջ 975. «Յաղագս շարժութեան»): Գրուխ 46. *Περὶ τοῦ ἔχειν* («Ունենալու մասին»), հմմտ. անդ, էջ 978. «Յաղագս ունելոյ»): Գրուխ 47. *Περὶ ἀποφάνσεως, ἀποφάσεως τε καὶ καταφάσεως* («Պնդման, բացասման և հաստատման մասին»), հմմտ. Անանուն, *Յաղագս մեկնութեան Պերիարմենիաս, Մատենագիրք հայոց*, Ժէ հատոր, էջ 796. «զի՛նչ է բացասութիւն եւ ստորասութիւն եւ բացերեսութիւն»): Գրուխ 48. *Περὶ ὅρου καὶ προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ* («Եզրի, նախադրյալի և սիլլոգիզմի մասին»): Գրուխ 49. *Ὅρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν ἕξ* («Փիլիսոփայության սահմանումները վեցն են»): այդ վեց սահմանումները բառացի համընկնում են Դավիթ Անհաղթի «Սահմանի իմաստասիրութեան» երկի հունարեն սկզբնագրի հետ, տե՛ս *Davidis Prolegomena et in Porphyrii Isagogen Commentarium*, ed. A. Busse, Berolini, 1904, pp. 20.26-31): Գրուխ 50. *Περὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως* («Ըստ անձնավորության միավորման մասին»), նաև կրկին 49 համարը կրող *Ἐτερον κεφάλαιον* («Մյուս գրուխը»):

² Հավանաբար թարգմանելու պահին համառոտ խմբագրությունը փոքր-ինչ այլ է եղել և մեզ է հասել հետագայում փոփոխության ենթարկված տեսքով: Համարյա նույն հատվածը (47.6-21) թարգմանել է նաև Սիմեոն Պնձնահանեցին վրացերենից՝ «Ա. Բարձանունն էութեան եւ դպրութեան» գլխում, որ համապատասխանում է հունարեն 30. *Διαίρεσις τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας* գլխին, ուստի թարգմանության նախօրինակում այն ներմուծված է եղել այդտեղ:

հատվածները և հերթականությամբ համարակալելով գլուխները, ստանում ենք բնագրի նախնական վիճակը: Նույնպիսին է դասավորությունը Թյուրինգենի ԺԳ. դարի ձեռագրում, Վնտկ. 1598-ում և հավանաբար (ձեռագրացուցակներում գլուխների ցանկեր չկան) մնացած ձեռագրերում՝ Եղմ. 1213 (1635-36), Եղմ. 898, Նոր-Ջուղա 394:

ՄՄ 1686 (մեր C), ՄՄ 1739 (մեր D) և ՄՄ 1740 (1634-1636 թթ., 411ա-416ա), ՄՄ 1744 (1637 թ., 370բ-377բ) ձեռագրերում բնագիրը թերի է. այն ընդհատվում է է. գլխի վերջին պարբերության «Զի եթէ ծիծաղիլ ասի կայիկն» բառերից հետո, և ավելացված է մի այսպիսի հատված. «Կատաղարիսա՝ Ստորոգութիւն: Ի պերիարմէնիսա՝ Յաղագս մեկնութեան: Անաղատիկի՝ Վերլուծական: Ապատիկտիկի՝ Ապացուցական: Դիադիֆդիկի՝ Շարաբանութիւն: Կատաֆասիս՝ Ստորասութիւն: Ապաֆանէս (ՄՄ 1740 Ապաֆանէս)՝ Բացասութիւն: Ապաֆանսիս՝ Բացերևական: Պրաֆասիս՝ Նախադասութիւն»: Սա երկում արծարծվող հիմնական հասկացությունների հունարեն եզրերի, իսկ առաջին երեքը՝ Արիստոտելի երկերի վերնագրերի տառադարձումն է: Հունարեն բառերին կցված են հայերեն համարժեքները:

Վերնագրից և էջերի ֆանակից դատելով՝ այդպիսի բնագիր է պարունակում նաև Եղմ. 925 (1634, էջ 610-619) ձեռագիրը: Վերնագրից դատելով՝ հավանաբար այս նույն թերի բնագրի սկզբի հատվածն է պարունակում նաև ՄՄ 698 (1719, 133բ-134ա):

Բագարատ Մամիկոնյանի թարգմանության լեզվական բնութագիրը

Թարգմանիչը մի կողմից ձգտել է կիրառել հունարան թարգմանությունների տառացիության հասնող ճշգրտության սկզբունքը, պատճենելով բառեր, երբեմն էլ՝ շարահյուսական կառույցներ, սակայն մյուս կողմից շատ հաճախ խախտել է տարրական շարահյուսական կապերը՝ խաթարելով բնագրի իմաստը:

Ա. Կան մի շարք թարգմանական սխալներ, որոնց հիմքում արտասանական նմանությունն է (որոշ սխալներ կարող են նաև հունարեն հիմք ձեռագրի այլևայլ ընթերցումների հետևանքով ծագած լինել).

προσληφθεῖσα – «առ ի պակասեալ» (ԻԸ.), հմմտ. «առեալն» (Վր.¹ ԻԹ.).

¹ Համեմատությունները Սիմեոն Պղնձահանեցու վրացերենից արված թարգմանության նույն հատվածների հետ են (որի գլուխների համարների անհամապատասխանությունը պայմանավորված է տեղափոխություններով ու բացթողումներով):

πρὸς- նախածանցով λαμβάνω («վերցնել, ստանալ») բայի կրավորական աորիսաք (ἐλήφθην) շփոթված է λείπω («թողնել», կրավորականում՝ «չունենալ, զրկված լինել») բայի նույն ձևի (ἐλείφθην) հետ, իսկ նախածանցը բարգմանված է որպես համապատասխան նախդիր:

ἀντιδιηρημένως – «գհակառակասացեալսն» (ԻԵ.), *հմմտ.* «հակառակ բաժանելեաց» (*Վր.* ԻԵ.). դերբայի երկրորդ մասը՝ διηρημένως, αἰρέω («ընտրել», իսկ δια նախածանցով՝ «բաժանել») բայի պերֆեկտի կրավորական դերբայն է, որ շփոթվել է εἶρω «խոսել» բայի ձևի հետ:

ἔξις – «յուրէջ» (ԼԳ.)՝ չորս անգամ, *հմմտ.* «շինուած» (*Վր.* ԼԵ., նաև ԽԶ.),

«արտաբոյ» (ԼԳ.), *հմմտ.* «շինուած» (*Վր.* ԼԵ.),

«արտաբին» (ԼԳ.), *հմմտ.* «շինուած» (*Վր.* ԼԵ.),

«են», «մինն», «ի յարտաբերոյն» (ԼԹ.), *հմմտ.* «ունակութեան» (*Վր.* ԽԱ.): Հավանաբար շփոթվել է ἔξις ἦς («որից») նախդրավոր կապակցության հետ: *Հմմտ.* Arist. Cat. 9a.4 – Արիստ. Ստորոգ. 939 «ունակութիւն»:

τέκτονα – «զմնող» (ԼԳ.): Շփոթված են τέκτων «հյուսն», *հմմտ.* «զհիւսն» (*Վր.* ԼԶ.) և τί κτω «ծնել», ներգործական աորիսաքի τεκών դերբայը: Նույն գլխում կա նաև ճիշտ բարգմանություն՝ «արհեստաւոր» (ԼԳ.):

πρὸς ἀνάκλισιν – «սո կոչումն» (ԼԵ.): Շփոթված են ἀνάκλισις «պատկած դիրք», *հմմտ.* «յեցեալն լինել ուրեք» (*Վր.* ԼԵ.), «բարգմական» (*Վր.* ԼԲ.) և ἀνάκλισις «դիմում, կանչ» գոյականները:

τὴν παρατροπήν τῆς φύσεως – «զառանց յեղանակի բնութեանն» (ԼԹ.): παρατροπή՝ «կանխում, հակադարձում», *հմմտ.* «հակադարձմունսն բնութեանն» (*Վր.* ԽԱ.), գոյականն ընկալվել է որպես տրօπή («շրջվելը») կամ տρόπος («եղանակ») գոյական՝ παρά նախդրով (բարգմանաւոր է, հայցական հոլովի հետ մասնավորապես նշանակում է «բացառությամբ»):

ἀκολασία – «անպատահար», «առանց պատահարի» (ԼԹ.): ἀκολασία-ի հետ նույնարմատ ἀκόλαστος ածականը (երկուսն էլ ածանցյալ են κολάζω «էտել, զսպել, պատժել» բայից) նշանակում է «անզուսպ, անառակ», *հմմտ.* «բրդախոհութիւն», «անառակութիւն» (*Վր.* ԽԱ.), նաև՝ «անպատիժ», որով հավանաբար և պայմանավորված է «անպատահար» մեկնաբանությունը:

ήλιθότης – «հարանմանն» (ԼԹ.). «հիմարություն» իմաստով գոյականը բարգմանիչը սխալմամբ կապել է λίθος «հար» բառի հետ, *հմմտ.* նույն սխալը Սիմեոնի մոտ՝ «հարանալն գոլ» (*Վր.* ԽԱ.):

ὕπερβολή – «վերարկու» (ԼԹ.): Շփոթված է ἀναβολή բառի հետ, իսկ իրական իմաստն է «առավելություն, չափազանցություն», *հմմտ.* «աւելազանցութիւնն» (*Վր. ԽԱ.*):

ἐπιπολλήσ – «ի բազումս» (ԼԳ.): Իրական իմաստն է «մակերեսին», *հմմտ.* «վեր ի վերոյ միայն» (*Վր. ԼԵ.*): Շփոթված է ἐπὶ πολλαῖς բառակապակցության հետ:

ἐπιφάνεια – «ըստ յայտնութեան» (ԼԳ.): Իրական իմաստն է «ճայտնություն»: Դարձյալ ἐπὶ նախածանցն ընթերցվել է որպես նախդիր, բայց և թարգմանվել սխալ:

ἡ ποιητικὴ δύναμις – «որակական զարուրին» (ԼԳ.): *ποιητικός* («ստեղծարար, արարչական») ածականը բխեցված է ոչ թե *ποιέω* («անել») բայից, այլ *ποιόν* («որակ») գոյականացված ածականից¹: *Հմմտ.* նաև *ποιέω* – «որականամ» (ԼԳ.):

μόνιμα – «միանունմ» (ԼԳ.): Իրականում նշանակում է «մնայուն», *հմմտ.* «կայուն» (*Վր. ԼԵ.*), սակայն ընկալվել է որպես *μονώνυμος գոյություն չունեցող ածական:

Կան նախածանցները նախդրով թարգմանելու ևս այլ դեպքեր՝

καθολικώτερα – «ըստ ամենայնի» (Է.),

καταγινομένη – «ըստ լինելոյ» (ԺԳ.),

καταχρηστικῶς – «ըստ տկարութեան» (ԼԲ.), «ըստ շնորհի» (ԼԳ.),

ένυπόστατον – «որ յանձնատրութեան» (ԻԸ.):

Բ. *Կա հունարենից փոխառյալ մի քանի բառ.*

«Իսագոծիկի» (վերնագիր) – *είσαγωγική*, «ղանոն» (վերնագիր) – *κανών*, «աղամանի բար» (Գ.) – *ὁ ἀδάμας λίθος*, «պրատկ» (ԼԳ.) – *πράττειν*, *πραττόμενον*, «որ պրատենն» (ԼԳ.) – *τοῦ πράττοντος*, «անդրիանդ» (ԺԳ.)՝ իրականում՝ թարգմանության ուղեկցությամբ. «կուտ... է... և կոչի անդրիանդ» – *ἀνδριάς*:

¹ Այդ սոսկ հնչողությամբ իրար նման հունարեն բառերն իրար հետ կապել է արդեն Փիլոնի թարգմանիչը, երբ *ποιό*-ի դիմաց *ο* գոտագործել է «որակք արարուածք», *ποιότης*-ի դիմաց «որակութիւն արարչութեան» և «որակութիւն և արարուած», իսկ *ποιός*-ի դիմաց՝ «անորակ և անարարուած», տե՛ս Գ. Մուրադյան, «Փիլոն Ալեքսանդրացու գրաբար թարգմանությունների լեզվական որոշ առանձնահատկություններ», *ՊԲ*, 1997, 1, էջ 173:

Գ. ա. Տրամաբանական բառապաշարը, որ հայտնի էր Արիստոտելի և Դավիթ Անհաղթի թարգմանություններից, հիմնականում նույնն է, ինչը վկայությունն է այդ եզրաբանության՝ ընդունված լինելու փաստի.

«անանշատական պատահումն» (Ե.) – άχώριστον συμβεβηκός,

«անբան» (ստեպ) – ἄλογος, բայց և՛ «անասնանման» (ԼԳ.),

«անդրադարձիմ» (Է.), «անդրադարձուցանեմ» (ԺԳ.), «անդրադանամ» (ԺԳ.) – ἀντιστρέφω, բայց և՛ «դարձուցանեմ» (Է., ԺԳ.), «անդրէնդանայ» (ԺԳ.), ἀντιστρέφονται – «անդրադարձ» (ԼԲ.), «անդրադարձեալք» (ԼԹ.), բայց և՛ «յարադարձ» (ԼԲ.) (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 5.8, 13.1 «անդրադարձիմ»),

«յանգգալի» (Բ.) – ἀναίσθητον (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 23.5 «անգգայ»),

«անհատ» (Բ., Գ., Ե., Է., ԺԱ., ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԸ., ԼԲ.) – ἄτομον,

«անշունչ» (Բ., ԺԲ., ԻԶ., ԼԳ., ԼԴ., ԼԸ.) – ἄψυχον,

«առինչ» (Ի., ԼԲ., ԼԴ., ԼԹ.) – πρὸς τι (*հմմտ.* Arist. Cat. 8a – Արիստ. Ստորոգ. 920-921 «առինչ», բայց Դաւ. Պորփ. 11.5, 15.1, 2, 7, 16.1, 20.7, +2.1, +3.4. «առինչունակ»),

«բաժանելի», «բաժանական» (Բ., ԻԱ.) – διαιρετικός, բայց և՛ «կայուն» (ԻԱ.), «բաժանումն» (ԼԲ.),

«բաժանեմ» (Բ., Զ.) – διαίρω,

«բաժանումն» (ԺԲ., ԻԲ., Լ.) – διαίρεσις, բայց և՛ «հատուած» (Բ.), τὸ διαιρούμενον – «որ բաժանի» (Բ.), «բաժանելի» (Բ.), «որ հատանի» (Բ.),

«բաղկացական» (ԺԳ., ԻԱ., ԼԲ.) – συστατικός, բայց նաև՛ «դադարի» (Բ.), «հաստատական» (Բ. Գ.), «կացումն» (ԼԲ.), «կայուն» (Թ., ԻԱ.), «շարակցութիւն» (ԻԱ.), σύστασις – «կայումն» (ԻԳ.),

«բանական» (ստեպ) – λογικός,

«բառ» (ԺԳ., ԺԹ., ԼԱ.) – λέξις,

«բացալիմի» (Ե.) – ἀπογίνεται,

«բացասութիւն» (ԼԹ.) – ἀπόφασις, բայց և՛ «վհիռ» (ԼԳ.), «ուրանալն» (ԼԳ.), ἀποφατικῶς – «յայտնական» (ԼԳ.), «յայտնաբար» (ԼԳ.),

«բնութիւն» (ստեպ) – φύσις,

«բոլոր» (ԻԲ.) – ὅλος,

«գոյ» (Ա., Է., ԺԲ., ԻԳ.) – τὸ ὄν (*հմմտ.* նաև Դաւ. Պորփ. «զգոյն», «էակ», «ինչ»),

- «դիւրաբողի» (ԼԳ.) – εύαπόβλητος (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. «դիւրակոր-
ծանելի» – εὐανάτρεπτος),
- «դիւրաշարժելի» (ԼԳ.) – εύκίνητος,
- «էնթակայ» (Ա., ԺԴ., ժԸ., ԻԲ., ԼԱ., ԼԴ., ԼԹ.) – ὑποκείμενον, բայց և՛
«առաջիկայ» (Դ., Ե.), «ընդ իւրի կայ» (Ը.), καθ' ὑποκειμένου – «որ ընդ
նմին կայ» (Ը.),
- «զգայական» (ԻԵ., ԼԱ., ԼԲ.) – αἰσθητικός,
- «ընդմիմեանս» (ԻԱ.) – ὑπάλληλα, բայց և՛ «միմեանց» (Բ.), «ի մի-
մեանց բաժանեալ» (Բ.),
- «ընդունակ» (ԺԴ.) – δεκτικός,
- «ի բաց կատարեմ» (ԻԵ.) – ἀποτελέω (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. «բացակա-
տարեմ»), բայց և՛ «կատարիմ» (ԻԵ., ԻԸ.),
- «կիրք եւ կրական որակութիւնք» (ԼԳ.) – πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης
(*հմմտ.* Arist. Cat. 9a.28 – Արիստ. Ստորոգ. 943՝ παθητικὴ ποιότης –
«կրական որակութիւնք», Arist. Cat. 11b.1 – Արիստ. Ստորոգ. 955՝ πάσχειν
– «կրել»), բայց նաև՛ «ախտական որակութիւնք» (ԼԳ.), πάθος – ախտ (ԼԳ.)
(*հմմտ.* Arist. Cat. 9a.29 – Արիստ. Ստորոգ. 943՝ ախտ),
- «համաստեռ» (ԻԱ., ԻԵ) – ὁμογενής (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 28.5 «հոմա-
ստեռ», 27.8 «նմանաստեռ» – ὁμοιογενής),
- «համաստեսակ» (Դ., ԻԱ.) – ὁμοειδής, բայց և՛ «համաստեսական» (ԻԶ.),
- «հոմանուն» (Ը., ԺԲ., ԺԵ., ԺԹ., Լ.) – ὁμώνυμος, «հոմանուն» (ԼԳ.) –
ὁμωνύμως,
- «ծիծաղական, ուղղագնացիկ, լայնեղունկն» ԺԴ. – γελαστικόν, ὀρθο-
περιπατητικόν, πλατώνυχον, «լայնեղունգութիւն» (Զ.) – τὸ πλατώνυχον
(*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 2.5, 5.8, 10.2, 13.3, 14.2, 19.2, 24.3, 27.5, 28.2, 5-7, 10-
15, +4.1 «ծիծաղական», «ուղղորդագնաց», «լայնեղունկն»),
- «մակացութիւն» (Ը., ԺԴ., ԻԱ.) – ἐπιστήμη, բայց նաև՛ «արհեստ»
(ԼԳ., ԼԸ.),
- «յատկութիւն» (ԻԱ.) – ἰδιότης,
- «յատուկ» (ԼԲ. և այլուր), «յատկութիւն» (ԺԴ.) – τὸ ἴδιον, բայց և՛ ἴδια
– «տեսակ» (ԼԳ.),
- «ներգործութիւն» (ԻԷ.) – ἐνέργημα,
- «ներկայ, անցեալ, ապառնի» (ԼԷ.) – ἐνεστώς, παρωχημένος, μέλλον,

«ներհակութիւն» (ԼԳ.), «ներհակ» (ԼԳ.), «ներհակայ» (ԼԹ.) – ջնանտի-
 օն, «ներհակ» (ԼԹ.) – ճնտկէմեոն, «ներհակ կայ» (ԼԹ.) – ճնտկեաա,
 րայց և՛ «հակառակ կայ» (ԼԹ.),
 «ներհակութիւն» (ԼԳ., ԼԳ.) – ջնանտիօտյ,
 «նիւր» (Ա., ԺԳ., ԻԲ.) – յլղ,
 «շարաքառնամ» և կրավորական՝ «շարաքառնիմ» (ԼԲ., ԼԹ.) –
 սոնանաաւրէւ, րայց նակ՝ սոնանաաւրօւն – «որ ընղ նմին հատանի» (ԺԳ.),
 «շարաքերեմ» (ԺԳ., ԼԲ.) – սոնեաաւրօւն, րայց նակ՝ «որ ընղ նմին քա-
 ժանի» (ԺԳ.) – սոնեաաւրօւն, «որ առաքերի» (ԺԳ.) – սոնեաաւրօւն,
 «շարաքերի» (ԻԵ.), «շարաքերական» (ԻԵ., ԻԸ.) – սոնեաաւրօւն,
 «շարաքերակ» (ԻԸ.) – սոնեաաւրօւն, րայց նակ՝ «գոյաղեակ» (ԻԵ.),
 «յարմարեակ» (ԻԸ.),
 «շարամանութիւն» (Ի.) – սոնեաաւրօւն,
 «որակ» (Ի., ԻԱ., ԼԳ.) – սոնեաաւրօւն,
 «որակութիւն» (Բ., Գ., ԻԱ., ԼԳ., ԼԳ.) – սոնեաաւրօւն,
 «պատահում» (Ա., Գ., Ե., Զ., ԺԱ., ԺԲ., ԺԳ., ԺԸ., Ի., ԻԳ., ԻԴ., ԻԶ., ԻԸ.,
 ԻԹ., Լ., ԼԱ., ԼԸ.) – սոնեաաւրօւն,
 «սահման» (Ը., ԺԳ., ԺԶ., ԺԸ., ԺԹ.) – սոնեաաւրօւն, (ԺԲ., ԺԳ., ԼԳ., ԺԵ., ԺԶ.) –
 յորաաւրօւն,
 «սահմանեմ» (Բ.) – սոնեաաւրօւն, րայց յորաաւրօւն – «սահմանական» (ԼԱ.),
 «սեռ» (Բ., ԺԳ., Ի., ԻԱ., ԻԲ., ԻԸ., Լ., ԼԲ.) – սոնեաաւրօւն,
 «ստորա[գ]րական» (ԺԳ.) – սոնեաաւրօւն,
 «ստորագրեր» (Զ., ԺԶ., ԺԶ.) – սոնեաաւրօւն,
 «ստորագրութիւն» (ԺԵ., ԺԶ., ԺԸ.), «ստորագիր» (ԺԳ.) – սոնեաաւրօւն,
 «ստորասութիւն» (ԼԹ.) – սոնեաաւրօւն,
 «ստորագրութիւն» (Ե., Ը., Ի., ԻԱ., ԼԱ., ԼԲ., ԼԳ., ԼԳ., ԼԶ., ԼԶ.) – սոնեաաւրօւն,
 րայց նակ՝ «ստորագրութիւն» (ԻԱ., ԼԲ.), հմմտ. նակ «ստորագրութիւն» (Բ.,
 Ե., Ը., ԼԹ.) – սոնեաաւրօւն,
 «տեսակ» (Բ., Զ., Ե., ԺԱ., ԺԳ., ԻԱ.) հմմտ. «տիւր», «տեսակ» (Վր. Ի.,
 ԻԲ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԸ., Լ., ԼԲ., ԼԳ., ԼԵ., ԼԶ., ԼԶ.) – սոնեաաւրօւն, որ քարգմանակած է նակ
 «յատուկ» (ԼԲ.),
 «տարբերութիւն» (Բ., Գ., Ե., Զ., ԺԳ., ԼԲ., ԼԶ., ԼԶ., ԼԸ.) – սոնեաաւրօւն,
 «փաղանուն» (Ը., ԺԶ., ԺԶ., ԺԹ.) – սոնեաաւրօւն (հմմտ. Գա. Պորփ.
 14.8), րայց նակ՝ «փաղանունութիւն» (ԺԹ.) – սոնեաաւրօւն:

Գ.ա.1 Թարգմանութիւնը պարունակում է նաև նույն ճշգրտութեան սկզբունքով պատճենված բառեր.

«այլաբողբոջ» (ԻԵ.) – էտերոփոնիս,

«այլաէութիւն» (ԻԵ.) – էտերոօսիոս,

«այլանուանի» (ԺԸ.) – էտերօնոմա, բայց նաև՝ «այլկայլ անուանի» (ԺԸ.),

«այլասեռ» (ԻԱ.) – էտերօգենիս,

«այլատեսակ» (ԻԱ.), «այլակերպ» (ԻԵ.) – էտերօեյծիս, բայց նաև՝ «այլ տեսակ» (ԻԶ.),

«բազմանունի» (ԺԷ.) – փոլւօնոմա,

«դժուարահաս» (Գ.) – ճստմիտոս (հմմտ. Դաւ. Պորփ. 20.9 «դժուարահաստական» – ճստճորիտոս),

«դժուարաշարժելի» (ԼԳ.) – ճստկինիտոս,

«համաբողբոջ» (ԻԵ., ԻԷ.) – ճմօփոնիս,

«շարագալոցն» (Զ.) – սոներճոմենօն,

«վերածիմ» (ԼԸ.) – անագոմա, բայց նաև՝ «վերագայիմ» (ԼԳ.), «յարածիմ» (ԼԳ.), «ածիմ» (ԼԲ.), «երևեցուցանեմ» (ԼԳ.), «յարածգիմ» (ԼԳ.), «գոյանամ» (ԼԳ.),

«փաղակերպ» (ԻԵ.) – սսմմօրփօս,

«փոխաստի» (Բ.), «փոխատուեմ» (Բ.) – մետաճիճօմա,

«փոխարկիմ» (ԻԳ., ԼԳ., ԼԹ.) – մետաբալլօ:

Գ.բ. Կան նաև նախորդ շրջանի տրամաբանական երկերի թարգմանութիւններից տարբերվող, մեծ մասամբ՝ ձեռնարկային համապատասխանութիւններից զուրկ համարժեքներ.

«անդրաստորոգութիւնի» (Է.) – անտիկատիլօրօմենա (հմմտ. Դաւ. Պորփ. +9 «միմեանց ստորոգիմ» – անտիկատիլօրօմենա),

«առանձինն» (ԻԳ.) – անթսփօստատօս (հմմտ. Դաւ. Պորփ. 8.3, 19.5 «ինննաստորակայ», 23.1 «ինննագոյ»),

«առանց պատահման» (Ե.) – ճօրիստօն սսմբեթիկօս (հմմտ. Դաւ. Պորփ. 2.5, 7, 14.10, 20.2-5, 21.1, 23.1, 29.2, 4, 5 «անջատական պատահում»),

«առանց քանակի» (Գ., ԼԱ.) – անփօսա (սպասելի էր «անքանակ»),

«առաստիւն» (ԺԹ.) – փրօսիլօրիա (հմմտ. Դաւ. Պորփ. 7.1 «առկոչութիւն»),

«բազում» (ԻԸ.) – ճիփօրօս (հմմտ. «տարբեր»),

«ի բաժանմանէ» (ԺԲ.) – անփօճիլօրիս,

- «բացասութիւն» (ԼԹ.) – ἀπόφανσις (*հմմտ.* Arist. *Interp.* 16a.2 – Արիստ. Մեկն. 796 «բացերևութիւն»),
- «բացարկելի» (ԼԳ.) – εὐμετάβλητος (սպասելի էր «դիւրափոխարկելի»), կամ թերևս՝ «դիւրափոխոյ»),
- «բուն նիւթ» (ԺԱ.), «բնականն» (ԺԱ.) – τὸ πεφυκέναι, «գոյանամ» (ԻԳ.) – πέφυκα (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 27.1, 3, 20.4, +1.6, +2.2, +6, +7, +8 «բնատրիմ»),
- «բնական» (ԼԳ.) – κατάφασις (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 25.6, +3.6 «ստորասութիւն»), «յայտնարար» (ԼԳ.) «յայտնագոյն» (ԼԳ.), «ծածկարար» (ԼԳ.) – καταφατικῶς,
- «գերարական» (ԺԹ.) – παρώνυμος,
- «գոյանամ» (Ժ., ԺԱ., ԻԸ.), «ի բաց կամ» (ԻԶ., ԻԷ.), – ὑφίσταμαι (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 3.7, 7.1, 8.2, 9.1, 3, 4, 10.3, 12.1 «ենթակայանամ»),
- «զգալի» (Բ., Ը., ԺԳ.) – αἰσθητικός (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 6.8, 10.3 «զգալի» – αἰσθητός),
- «զգայարան» (Բ., ԺԱ.) – αἴσθησις (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 9.8, 8.3, 16.5, 6, 25.1 «զգայութիւն»),
- «էական» (Բ., Գ., Դ., ԺԳ., ԼԲ.), «իշխանագան» (ԺԳ.), «ի յէութենէ» (ԻԵ.), «էութեան» (ԼԳ.) – οὐσιώδης (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 2.5-8, 5.7, 8, 8.2, 18.3, 6, 19.5, «եղուտ», 21.1-3, 5, 6, 9, 23.3, 24.1, 25. 3, 27.5, 7, 10, 28.1, 11, +9, «գոյեղ», 21.1. «գոյեղուտ»),
- «էական» (ԺԳ.), «էականագոյն» (ԺԳ.), «ըստ էութեան» (Դ.), «ի վերայ էութեան» (Զ.), «էութիւն» (ԺԳ.) – ἐπουσιώδης (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 2.5, 7, 8, 5.7, 8, 8.2, 18.3, 6, 19.5, «մակեղուտ», 21.2, 3, 27.8, 28.1, 3, 11, 13, +5.2, +9, «մակագոյեղ», 21.1. «մակագոյեղուտ»),
- «էութիւն» (Ա., Է., Ը., ԺԱ., ԺԲ., ԺԳ., ԺԵ., ԺԶ., ԺԸ., ԺԹ., Ի., ԻԱ., ԻԳ., ԻԴ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԸ., Լ., ԼԲ., ԼԳ., ԼԸ.), «էականութիւն» (ԻԶ.), «էութեան» (ԼԳ.) – οὐσία (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 29 անգամ՝ «գոյացութիւն», նաև 6 անգամ՝ «էութիւն», 4 անգամ՝ «գոյ», 1 անգամ՝ «էակ»),
- «ընդմիմեանս» (ԻԱ.), «ցմիմեանց» (ԼԲ.) – ὑπάλληλα (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 16.4, 19.2, 3 «ընդմիմեամբ»),
- «ի բաց կատարեմ» (ԻԵ.) – ἀποτελέω (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 3.8 «բացակատարեմ»),

- «ինչականութիւն» (ԼԲ.), «ինչ ունի» (ԼԲ.), «տենչումն» (ԼԲ.), ԼԹ. – σχέσις (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 7.6, 8.2, 11.2, 6, 12.4, 5, 15.6, 16.3 «բաղադանութիւն», 36.5 «կալումն»), άσχετως – «յանտենչութեան» (ԼԲ.),
- «ինքնագոյ» (Ա., Բ.) – αὐθόπαρκτος (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. αὐθόποστατος), «կիսամասնի» (ԺԲ.), «կիսամասն» (ԺԲ.) – ὁμοιομερής (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 17.2, 3 «նմանամասնեայ»),
- «ի կիսամասնէ» (ԺԲ.), «առանց կիսամասանց» ԺԲ. – ἀνομοιομερής (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 17.2 «աննմանամասնեայ»),
- «համատեսական» (ԻԶ.) – ὁμοειδής (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 22.2 «համատեսակ»),
- «հոմանուն» (ԼԳ.) – ὁμωνύμως (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 17.6 «հոմանունաբար»),
- «հրաշագործալ» (ԺԱ., ԼԳ.) – ὁ δημιουργός (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 9.4 «արարիչ»),
- «հրաշագործեալն» (ԼԳ.) – τὸ δημιουργούμενον (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 16.6 «արարած» – δημιουργημα),
- «հրաշակերտութիւն» (ԼԳ.) – δημιουργία (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 8.1 «արարչութիւն», 16.5 «արարչականն»),
- «մակադրեալք» (ԼԳ.) – παρώνυμος (*հմմտ.* Arist. Cat. 10a.28 – Արիստ. Ստորոգ. 138 «յարանունաբար», Դաւ. Պորփ. 11.2 «յարանունաբարասեմ» – παρονομάζω),
- «մակընդունիմ» (ԺԲ.), «ընդունիմ» (ԺԲ.) – ἐπιδέχομαι (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 3.1, 21.4, 7, 8, +8 «ընդունիմ»),
- «յայլմէ անձնաւորական» (ԻԸ.) – ἑτεροῦπόστατον (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 16.5 «այլաստորակայ»),
- «յատուկ» (Գ.) – ἰδιαίτατα (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 20.2-6, 10, 11, 21.4-6, 9, 22.1, 24.1 «յատկեղ»),
- «յարակայի» (ԼԳ.) – διάκειται (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 6.1 «յարակայանամ» – παράκειμαι),
- «յինչն այն» (Թ.), «զինչէ» (Թ.) – ἐν τῷ τί ἐστι (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 2.6 «ի զինչեումն», 2.6, 7, 13.5 «ի ներ զինչեումն», 13.1 «ի ներում զինչէն», 13.3, 4, 14.1, 15.4, 5, 7, 20.1, +1.5, +2.5, +5.3, +6 «ի ներում զինչէին»),
- «ներհակաբաժինք» (ԺԲ.), «փոխանակ բաժանման» ԺԲ. – ἀντιδιδαιρούμενα (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 28.13 «ընդդիմաբաժանեալք»),

«շարայարեմ» (Բ., Թ., ԺԴ., ԻԱ.) – συνίστημι (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 3.7, 19.4, 20.4, 24.4, + 2.3, +3.6, +11 «բաղկանամ»),

«շնչատր» (Բ., Գ., Ը., ԺԲ., ԺԴ., ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԼԳ., ԼԴ., ԼԸ.) – ἔμψυχος (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 16.6, 22.5, 24.2, +2.3, +3.2-4 «ներշնչական», 22.4 «ներշնչատր», բայց և 3.5, 13.4, 14.3, 16.4, 23.5 «շնչական», 3.6, 23.3 «շնչատր»),

«որակացեալ» (ԻԵ.) – εἰδοποιηθεῖσα (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 23.3 εἰδοποιέω – «տեսակարարեմ»),

«որակութիւն» (Թ.), «զինչ որակութիւն» (Թ.), «յորակութեանն եթէ և զինչ» (Թ.) – ἐν τῷ ὀποῖόν τί ἐστι (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 2.7 «յորպիսիինչեամն», 2.6, 7, 13.5 «ի ներ որպիսիինչեամն», 13.5 «ներ որպիսիինչէն», 13.3, 20.1, 26.1, 4, +1.5, +2.5, +5.3 «ի ներում որպիսիինչէին»),

«սեռական» (Բ., ԻԱ., ԼԲ.), «սեռականից» (Բ.), «սեռականաց» (Բ.), «սեռականի» (Բ., Ի.) «սեռականութեան» (Ի.) – γενικώτατος (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 3.1, 16.1, 2, 4, 17.1, 6, 7, 9, 10, 18.1, 3, 4, 6, 22.1-3, +3.6 «սեռականագոյն»),

«տեսական», «տեսականից», «իրական» (Բ.), «յատկագոյն» (ԺԱ.), «յատկական» (ԺԱ., ԻԱ.) – εἰδικώτατος (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 15.7, 16.2, 4, 17.1, 7, 18.1, 3-6, 19.2-4, 22.1 «տեսակա(ն)ագոյն»):

Գ. Առանձնացնենք մի քանի կարևոր փրկիստփայական և աստվածաբանական եզր.

«անձնատրութիւն» (Բ., Գ., Դ., Ե., Է., ԺԱ., ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԷ., ԻԸ., ԼԲ.) – ὑπόστασις, բայց և՛ «գոյանալ» (ԻԸ.),

«գոյ» (Ա.), «գոյ» (Բ., ԺԱ.), «իսկութիւն» (ԻԱ., ԻԳ., ԻԶ., ԻԸ., ԻԹ.), «իւրական իսկութիւն» (ԻԸ.) – ὑπαρξις,

«գոյ» (Ա., Է., ԺԲ., ԻԴ., Լ., ԼԳ., ԼԸ.) – τὸ ὄν,

«գոյ» (ԼԹ.) – ὑπάρχω,

«ինքնագոյ» (Ա., Բ., ԻԳ.) – αὐθύπαρκτον,

«համալութիւն» (Գ.), «համագոյական» (ԻԵ.), «համագոյ» (ԻԷ.) – ὁμοουσίος:

Ե. Հունաբան քերականական ձևերից արձանագրել ենք հետևյալը.

ἐν τῷ χρώματι – «ի գոյնում» (ԻԳ.)՝ տրական հոլովի «-ում» վերջավորության ընդլայնված կիրառություն,

ἐκάτερος αὐτῶν – «երկախանչիւրոց նոցա» (ԺԵ.)՝ «երկախանչիւր» արհեստական դերանունը և մասնակի սեռականը, նաև հոգնակիի վերջավորութեամբ՝ «երկախանչիւրֆն» (ԼԹ.)

κατὰ τοῦνομα – «ստոր անուն» (ԺԵ.)՝ «ստոր» արհեստական նախդիրը և հունարենի հետևութեամբ հայցական հոլովը, բայց և՛ «ըստ անունն» (ԺԵ.),

κατὰ τινος – «ըստ ոման» (Ը.)՝ «ոմն» անորոշ դերանվան տրականի հիշտ ձևն է «ումեմն» (*հմմտ.*, Դաւ. Պորփ. 7.7, 24.5 «նոյնում», 6.10 «նոյնին»),

αὐτῆ – «այսի» (ԻԶ.)՝ «այս» ցուցական դերանվան գործիականի հիշտ ձևն է «այսու»,

λαμβάνεται – «առու» (ԻԱ.)՝ արհեստական կրավորական ձև է «առնում» բայից, հունարբան թարգմանություններում սովորական ձև էր «առնանի»¹:

ἐκάστου – «իրախանչիւրոյ» (ԺԴ.)՝ սեռական հոլովի վերջավորությունը կցված է դասական գրաբարում չհոլովվող դերանվանը:

Զ. Սկզբնագրի քերականական ձևերն ու շարահյուսական կապերը հաճախ ճիշտ չեն արտացոլված.

Զ.1 Գործիականի իմաստով հունարեն տրականով գոյականներ՝ չնայած պատճենված են, բայց թարգմանված ուղղական հոլովով.

«դրութիւնֆ» (ԼԳ.) – *θέσει* (սպասելի էր «դրութեամբ»),

«զաւրութիւն» (ԼԳ.) – *δυνάμει* (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 6.4, 22.7, 24.2, 7, 25.1, 4, 6, 8, 28.10, 14, +2.5, +3.6 «զաւրութեամբ»):

«ներգործութիւն» (Զ., ԺԱ., ԻԶ., ԼԳ., ԼԴ.) – *ἐνεργεία* (*հմմտ.* Դաւ. Պորփ. 22.7, 24.2, 6, 7, 25.1, 4-8, 29.5, 10, 12, +3.6 «ներգործութեամբ»):

Զ.2 Փորձ չի արված արտացոլելու ներգործական և կրավորական սեռի տարբերությունը.

«ջերմանալ... ցրտանալ, ... ջերմանալ եւ ցրտանալ» (ԼԴ.) – *θερμαίνειν... ψύχειν, ... θερμαίνεσθαι... ψύχεσθαι*²:

Զ.3 Գոյականները թարգմանված են ածականներով, դերբայները՝ գոյականի սեռականով և այլն.

¹ Տե՛ս Գ. Մուրադյան, *Հունարանությունները դասական հայերենում*, Երևան, 2012, էջ 122:

² Այնինչ հունարբան թարգմանություններում ոչ միայն «-իլ»-ով կրավորական անորոշ դերբայն էր տարածված, այլև դրա օգնությամբ «ա» և «ու» լծորդության բայերի համար արհեստական կրավորական ձևեր էին ստեղծվում՝ «իմանիլ», «բացարանիլ», «թողանիլ» և այլն, տե՛ս անդ, էջ 120-122:

τυφλότης καὶ κωφότης – «կոյր եւ խուլ» (ԼԳ.),

ούσία τις ἐστὶ τοιῶσδε ἐνεργοῦσα ἢ πάσχουσα – «էութիւն իմն է ներգործականի եւ կրականի» (ԼԳ.),

ούσιωδῶς ἤγουν φυσικῶς – «էական, այսինքն՝ բնական» (ԻԳ.)՝ մակբայները թարգմանված են ածականներով,

ούσιωδῶς – «էութեամբ» (ԼԳ.), «էական» (ԻԳ., ԻԳ.)՝ մակբայը թարգմանված է գոյականի գործիականով և ածականով (*հմմտ.* Գալ. Պորփ. 21.2, 5, 22.2, 27.1, 3, 28.2, +2.3, 4 «գոյեղաբար»):

Ձ.4 Բացարձակ սեռական դարձվածը թարգմանված է նկարագրական եղանակով.

άναιρουμένου γάρ καὶ μὴ ὄντος ζῶου – «ի բառնալ և ոչ լինել կենդանոյ» (ՓԳ.),

Ἄνθρώπου άναιρουμένου καὶ μὴ ὄντος – «ի յոչ լինել մարդոյն» (ՓԳ.),

είσφερομένου άνθρώπου πάντως καὶ ζῶον εἰσφέρεται – «ի լինել մարդոյ ամենայն անասունք լինին» (ՓԳ.),

Παύλου εἰσφερομένου οὐ συνεισφέρεται Πέτρος – «յորժամ Պաւղոս յիշի, ոչ ևս յիշի Պետրոս» (ՓԳ.):

Կան շարահյուսական անհամապատասխանության բազում այլ դեպքեր: Բոլորը թվարկելն անհնար է:

Ամփոփենք. Բազարատ Մամիկոնյանի թարգմանությունը խիստ զիջում է հունարան շրջանի՝ ճշգրտությամբ աչի ընկնող թարգմանություններին, չնայած նրանում կիրառված են այդ շրջանում կերտված բազմաթիվ եզրեր:

ԲՆԱԳԻՐ

Ձեռագրերը բավական միօրինակ բնագիր են պարունակում՝ ոչ մեծաթիվ գրչական սխալներով: Հիմնական բնագրում գետեղել ենք հունարեն սկզբնագրով հաստատվող, ուստի և նախնական ընթերցումները:

Բնագիրը կազմել ենք հետևյալ ձեռագրերի համեմատությամբ.

A – ՄՄ 8132 (ԺԳ դ.), 156ա-177բ,

B – ՄՄ 8444 (ԺԷ դ.), 317ա-344բ,

C – ՄՄ 1686 (1634), 279բ-292բ, թերի (Ա-է գրութիւններ). այս ձեռագրի մեջ երկու օտարամուտ թերթ է ներմուծված՝ 282ա-283բ, որոնք բառի կեսից խաթարում են Բ գլխի բնագրի ընթացքը, պարունակում են անսկիզբ ու անվերջ մի հատված, որը թերևս իմաստային որոշ առնչություն ունի հիմնական բնագրի հետ:

D – ՄՄ 1739 (1646 թ.), 334ա-338բ, թերի (գրութիւն Ա-է):

P – Pavia, Bibliotheca Universitaria, Ms. Aldini 178 (ԺԲ և ԺԳ դդ.), 110ա-114ա. սկզբից թերի է, պարունակում է գրութիւն ԼԲ. «Յաղագս առընչի» կեսից սկսվող բնագիրը:

T – Թյուր. 74 (Ա և Բ գրութիւններ՝ ըստ Ակիմյանի մասնակի հրատարակության, տե՛ս էջ 19, ծան. 6):

Փաստորեն ամբողջական բնագիր են պարունակում միայն A և B ձեռագրերը, C և D՝ միայն սկիզբը, P՝ միայն վերջը, իսկ T ձեռագրից, թեև այն ամբողջական է, մեզ մատչելի են միայն Ակիմյանի հրատարակած Ա. և Բ. գրութիւնները:

Նույն բնագիրն են պարունակում նաև հետևյալ ձեռագրերը՝ Եղմ. 1213 (1635-36 թթ.), էջ 963-976, Թյուր. 74 (ԺԳ. դ.), թթ. 2ա-35բ.¹, Եղմ. 898 (1619 թ.),

¹ F.N.Finck und L. Gjandschezian, *Systematisch-Alphabetische Hauptkatalog der Königlichen Universitätsbibliothek zu Tübingen*, Tübingen, 1907, p. 111. «Յաղագս գոյի, էութեան, Բագրատ Մամիկոնէինն: Ներածութիւն իմաստասիրութեան, որ է Խաղոյժիկի, զկնի այս և զամենայն իմաստասիրութեան գործարան, որ է դանոն ըստ հելլենացոց բարբառի» վերնագրին հետևում է մի հառատող. «Դամասկացի ս[ուր]բ Յոհանն / զոր ընկալաւ գոյս ընդ մրթան / իսաար մտաւս տածի ի բան / Սմբատ անունս հայկական / և գունդստարլ հայոց գնդեան. / ձեզ աղաչեմ զամենեսեան / զի ուժ է սա իմաստութեան / և հանապարհ խոր գիտութեան»: Ձեռագրացուցակում թվարկված են երկի գրութիւնների համարները՝ Դամասկացու հունարեն բնագրի գրութիւնների համեմատությամբ. դրանց անհամապատասխանությունը (օրինակ, ա = 4, գ = 14, ժա = 30, իգ = 37 և այլն) վկայում է, որ համեմատությունն արվել է ընդարձակ խմբագրության հետ, այնինչ թարգմանությունը համառոտ խմբագրությունից է, և գրութիւնները համընթաց են վերջինիս գրութիւններին: Գրութիւնների դասավորությունն այս ձեռագրում էլ նույնպիսին է, ինչպես A և B-ում:

թթ. 316-334ա, եղմ. 925 (1634 թ.), էջ 610-619, Վնտկ. 1598 (ԺԸ. դ.), էջ 1-43, Նոր-Ջուղա 394 (ԺԶ-ԺԷ. դ.), թթ. 354ա-328բ (այսպես՝ սխալ գրված, վերջը պակաս է)¹:

Ծանոթագրություններում Dial. (նաև գլխի ու տողի նշումով) մեջբերվում են հունարեն բնագրի գլուխների վերնագրերն ու հայերենից շեղվող ընթերցումները՝ ըստ ֆննական հրատարակության՝

Die Schriften des Johannes von Damaskos, vol. 1, ed. B. Kotter, Berlin, 1969, pp. 47-111: *Dialectica sive Capita philosophica (recensio brevior)*:

Տողատակում՝ հունարեն բնագրից շեղումների դեպքում բերում ենք Սիմեոնի վրացերենից թարգմանության համապատասխան հատվածը՝ «հմմտ. Սիմ. Թարգմ.» նշումով:

Եթե տարընթերցումները վերաբերում են մեկից ավելի բառերի, տողատակում բերում ենք հիմնական բնագրի համապատասխան հատվածը և //-ով նշում ձեռագրերի կամ հունարեն սկզբնագրի այլ ընթերցումները:

Նույն ծանոթագրության մեջ ամփոփված մեկից ավելի բառերի վերաբերող տարընթերցումներն իրարից բաժանված են | նշանով:

Որևէ ձեռագրում կամ հունարեն սկզբնագրում առկա լրացուցիչ բառերից կամ հատվածներից առաջ օգտագործել ենք + նշանը, իսկ դրանց բացակայության դեպքում չէք նշումը:

Գրքի վերջում զետեղված ծանոթագրությունների հղումները նշել ենք արաբական թվերով, իսկ տողատակի ծանոթագրություններինը՝ լատիներեն տառերով:

¹ Մի ֆանի ձեռագիր մեր բնագրից անմիջապես հետո պարունակում են միևնույն երկերը. եղմ. 898 (էջ 334ա-337ա. «Սահմանֆ փիլիսոփայական», էջ 337ա-338բ. «Գիրք Եկլիտեայ»), Վնտկ. 1598 (էջ 44-49. «Սահմանֆ փիլիսոփայական», էջ 50-56. «Գիրք Եկլիտեայ»), Թյուր. 74 (էջ 35բ-38բ. Գիրք Եկլիտեայ), P («Սահմանֆ փիլիսոփայական», էջ 114բ-116բ): «Սահմանֆ փիլիսոփայական»-ն այլևայլ ձեռագրերում մաս է Գրիգոր Երուսաղեմացու կազմած փիլիսոփայական սահմանումների ժողովածուի, որի (ինչպես նաև նրանից ածանցյալ «Սահման իմաստասիրական իբր հարցմամբ»-ի) ֆննական բնագրերը զետեղել ենք սույն գրքի հավելվածում:

**ՍՐԲՈՅՆ ՅՈՀԱՆՆՈՒ ԴԱՄԱՍԿՍԻՈՅՆ^a ԱՍՍՅԵԱԼ ԵՒ^b ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ Ի ՀԱՅ
ԼԵԶՈՒ Ի ՅՈՒՆԱՐԷՆ ԳՐՈՅ ԲԱԳԱՐԱՏ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ: ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, ՈՐ Է ԻՍԱԳՈԺԻԿԻ, ԶԿՆԻ ԱՅՍՐ և ԶԱՄԵՆԱՅՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆ, ՈՐ Է ՂԱՆՈՆՆ ԸՍՏ ՀԵԼԼԷՆԱՑԻՈՑ
ԲԱՐԲԱՌԻ^c:**

Ա. Յաղագս գոյի, էութեան և պատահման¹:

Գոյ է հասարակ անուն ամենայն գոյից. և այս^d արդեւ գոյ հատանի յէութիւն և պատահումն: էութիւն իր իմն է ինքնագոյ, ոչ ինչ մաղթելով յայլմէ^e, այս^f ինքն՝ յինքեանն գոյով^g և ոչ յայլոյ^h ունել զգոյնⁱ: Քանզի էութիւն^j ենթակայ է, որպէս նիւթ իրաց, իսկ պատահումն յէութեան տեսանի, իբր մարմին և գոյն, քանզի ոչ է մարմին ի^k գունոյ, այլ գոյն մարմնոյ: է արդեւ մարմին էութիւն, իսկ գոյն պատահումն, սոյնպէս ոգի և միտք, քանզի ոչ է ոգի մտաց, այլ միտք ոգոյ^l:

է արդեւ և^m ոգի էութիւն, իսկ միտքⁿ պատահումն. քանզի ի պակասել ոգոյն պակասին^o և միտք^o, զի մինչ չիցէ ոգի, յո^o իցէ հանճարն: Իսկ ի պակասել մտացն^p ոչ ամենևինն^q պակասի ոգի. լինել վայել է ոգոյն առանց մտաց: Սոյն իսկ և ի վերայ ամենայն գոյից, որ յինքեան ունի^r զգոյն^s. և ոչ

^a B Դամասկացոյ

^b CD չիք արքայն Յոհաննու Դամասկացոյն ասացեալ և

^c B չիք | ի հայ լեզու ի յունարէն... ըստ հելլէնացոց բարբառի // CD թարգմանած Բագրատունոյ Մամիկոնէի. յունարէն գրով

^d B աստ

^e Dial. 1.8 + πρὸς σύστασιν

^f AB այլ

^g CDT գոյ

^h CD յայլ T յայլոց

ⁱ ABT զգոյն | Dial. 1.11-13 + συμβεβηκὸς δὲ τὸ μὴ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι ἄλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, *հմտ. Սիմ. Թարգմ. (այսինքն՝ Սիմեոնի Թարգմանությունը)*. Իսկ պատահումն է ինչ ի գոյութեան տեսանելի, ոչ կարող լեալ ինքն ինքեամբ գոյ, այլ յայլում ունելով զէութիւն

^j C յէութիւն

^k ABT չիք

^l Dial. 1.34-38 + Διὸ οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος ἀλλὰ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος, οὐδὲ ἡ ψυχὴ τῆς φρονήσεως ἀλλ' ἡ φρόνησις τῆς ψυχῆς, *հմտ. Սիմ. Թարգմ.* Եւ այսու աղագս ոչ ասի մարմին գունոյն լեալ, այլ գոյնն մարմնոյ է առինչ, և ոչ անձն գիտութեան, այլ գիտութիւն՝ յանձին լեալ առինչ

^m CD չիք

ⁿ CD պակասի

^o T միտքն

^p ABT + յիւրիք պատճառէ

^q T + իմն

^r յինքեան ունի // C ինքենէ անուանի | T ունել

^s AB զգոյն CD զգոն

յայլումն էութինն ասի, իսկ որ ոչ կարէ ինքեամբ գոյանալ, նա^a պատահումն է^b:

Բ. Յաղագս սեռի^c, սեռականի և տեսակի, տեսականի և^d միմեանց²:

Սեռ եռակի ասի. ըստ միոյ աղագի^e ի ծննդենն, որպէս յԽարայելէ իսրայելացի^f ասին, իսկ ըստ այլ աղագի^g որպէս յԵրուսաղեմէ երուսաղեմացի^f, և ի Պաղեստինոյ պաղեստինացի^f: Իսկ^h ըստ երից աղագիⁱ սեռ ասի^j, որ բաժանի ի^k տեսակ^l, սակս որոյ առ իմաստասէրս է բան, յոր^m և սահմանեալ ասինⁿ. «Սեռ է, որ ըստ բազմաց և տարբերութեան տեսակի յառինչ իցէ^o ստորոգունել»:

Իսկ տեսակն երկուս^p նշանակութիւնս ունի. ասի իսկ տեսակ և կերպ^q, որզան, տեսակ անդրիանտաց^r: Ասի դարձեալ տեսակ, զոր դասեալ^s ընդ սեռի, այս ինքն^t որ ի սեռէ հատանի: Յաղագս այսորիկ առ իմաստասէրս է բանս:

Ապա^u իսկ և յաղագս սեռից ասացան^v, զտեսակս յիշեցաք ասելով, զի՝ «սեռ է, որ բաժանի ի տեսակս», եւ դարձեալ յաղագս տեսակաց ասել^w զսեռից յիշեցաք, զի «տեսակ է, որ ի սեռից հատանի»: Հարկ է գիտել, եթէ որպէս յաղագս հար յասել^x ի հարկէ^y և զորդոյ յիշեմք (բանգի այն է հայր,

^a CD գոյանա | Dial. 1.59-60 + ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν

^b CD գպատահումն

^c T սեռից

^d D չիք

^e DC ազգի

^f CD իսրայելացիք յԽարայելէ

^g CD ազգի | Dial. 2.21-22 + ἀπὸ τῆς πατρίδος = Սիմ. Թարգմ. ի հայրենեացն

^h T չիք

ⁱ CD ազգի

^j C ասին

^k C չիք

^l Բաժանի ի տեսակս // B ի տեսակս բաժանի

^m BT որ

ⁿ B ասի

^o B յառինչէումն

^p B գերկուս

^q Dial. 2.36 τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή

^r CD անդրիանտայի

^s ABT չիք զոր դասեալ

^t ABT չիք

^u B չիք

^v B + և

^w B յասելն

^x ACDT ասել

^y B չիք ի հարկէ

որ ունի որդի), և վասն որդույ ասել ի հարկէ և զհայր յիշեմք (ֆանզի այն է որդի, որ ունի հայր^a), սոյնպէս և աստ անհնարին է^b յաղագս սեռից իմանալ բաց ի տեսակէ, կամ յաղագս տեսակաց բաց^c ի սեռէ: Քանզի սեռ ամենեւին^d ի տեսակս բաժանի, և որ ոչ ունի տեսակ յիրմէ բաժանելի, ոչ է^e սեռ^f: Եւ^g տեսակ^h ի սեռից բաժանին, և որ^f ոչ ունին սեռ, ոչ են տեսակ^j:

Եւ որպէս առաջին մարդն ոչ ունէր հայր, այսինքն է Ադամ^k, ոչ ասի որդի, բայց հայր ասի, զի ունէր որդիս: Իսկ Սէթ և որդի ասի ծնողին իւրոյ^l, զի^m ունէր հայր զԱդամ, և հայր ծնելոյնⁿ ի նմանէ^o, զի ծնաւ որդի^p, բայց Աբել որդի իմն ասի, ֆանզի ունէր հայր^q, և հայր ոչ ասի, զի ոչ ունէր որդի, այսպէս և ի վերայ սեռից և տեսակաց^r:

Առաջին^s սեռ, որ^t ոչ բաժանի ի^u սեռէ և ոչ ունի յառաջագոյն այլ ինչ^v սեռ, սեռ միայն է և ոչ^w տեսակ, և^x ասի սեռական սեռ, որ և սահմանեալ ասին^y. «Սեռական սեռ է, որ սեռ գոլով^z ոչ իցէ տեսակ՝ վասն ոչ ունելոյ ի վերայ նորա^{aa} սեռ»: Իսկ որ^{bb} ի նմանէն բաժանին տեսակս^{cc}, եթէ ունիցի ի

^a B զհայր

^b C չէր

^c ACD բայց... բայց

^d CD չէր T ամենեւիմ

^e C չէր

^f CD չէր

^g B զի

^h ADT տեսակս

ⁱ T որ

^j CD որ ոչ ունի սեռ, ոչ է նա տեսակ

^k Dial. 2.56 + μη έσχηκώς πατέρα = Սիմ. Թարգմ. Հունելով հայր

^l CD նման

^m T ֆանզի

ⁿ T ծնընելոյն

^o B յիրմէ ծնիցելոյն

^p Dial. 2.59 τὸν Ένώς

^q Dial. 2.60 τὸν Ἀδάμ

^r B + ասի

^s CD առաջի

^t C + որ D + ոչ

^u Dial. 2.62 + έτέρου

^v CD ինչ այլ

^w B + ասի

^x B այլ

^y B սահմանի սոսա

^z ABT չէր սեռ գոլով

^{aa} B + այլ

^{bb} B որ^f

^{cc} Dial. 2.65 չէր

ներհոյ այլ ինչ տեսակս՝ ի նոցանէ բաժանեալս, և տեսակս իցեն կանխագունից նոցա, այսինքն^b ի վերուստ, յորոց հատանին, և սեռ, որ ի նոցանէն [հատանին], այսինքն^c ստորագունից, և ասին սեռ և տեսակ ի միմեանց բաժանեալ: Իսկ տեսակս յետինս և ստորագոյնս^d, որ^e ոչ ունին ի ներհոյ այլ տեսակ, ոչ^f ասին սեռ, այլ տեսակ միայն՝ վասն ոչ ունելոյ ի ներհոյ, որպէս ասացի^g, այլ^h տեսակ ի նոցանէ բաժանեալ: Քանզի անհնարին է ասել՝ սեռ, եթէ ոչ ունի^k ի ներհոյ իւր տեսակ ի նմանէ բաժանեալ: Բայց տեսակ,

^a C + ալ մանրագոյն և քննել: Եւ արդ ի սոսա եղանին պատահմունք իննունք, որք և սոքա սեռք ասին: Եւ եղանին սեռք այսպէս. վասն որոյ և սոքա ի բազումս բաժանին: Արդ մարմնական որակութիւն բաժանի յերկուս նախկինս յայսորիկ՝ յունակութիւն և ի տրամադրութիւն: Եւ ունակութիւն ասի բնական և դժուարափոխ, այսինքն՝ գորս ի ծննդէնէ առնուցումք գոյնս մարմնականս կամ հոգեկանս խարդէշութիւն, թխութիւն կամ իմաստութիւն, առաքինութիւն: Իսկ տրամադրութիւնք, գոր ի տանս մեք, ստանամք կամ կրեմք զվերասացեալ մարմնեկեանս կամ հոգեկանս: Եւ դարձեալ մարմնեկանն բաժանի ի գոյնս՝ ի կարմրութիւն, ի դեղնութիւն, յառողջութիւն, ի հիւանդութիւն, ի գորութիւն, ի տկարութիւն: Իսկ համականք մարմնոյն բաժանի բաղոր և ի դառն: Իսկ հոտք հոտեկեացն բաժանին յունշոցն ի բազում տեսակս՝ ի մուշկ, ի շուշան, ի մանիշակ ևս: Իսկ նմանապէս սոցին ըստ հոգոյն որակութիւնքն բաժանի նախկին յերկուս յիմաստութիւն, յանմտութիւն: Եւ դարձեալ սոքա մի մի բաժանին յերկուս տեսակս՝ յառաքինութիւն, ի շարութիւն: Եւ դարձեալ առաքինութիւն բաժանի ի հեզութիւն, ի խոնարհութիւն և յայլս: Եւ շարութիւն բաժանի ի բարկութիւն, յամբարտասանութիւն, յագահութիւն և յայլսն: Սոյնպէս և քանակն բաժանի նախ յերկուս՝ ի մարմին և ի բան, իսկ բանն բաժանի ի վանգս, ի թիւ և ի դասական և ի թուական: Եւ վանգքն բաժանին ի բազումս, այսինքն՝ ի բովանդակութիւն բանի: Եւ դասականն ի բազումս, որք զկնի միմեանց տողին՝ առաջին, երկրորդ, երրորդ և որ ի կարգին: Նմանապէս և թիւքն բաժանին ի բազումս՝ ի մի, յերկուս, յերիս: Եւ են սոքա որիչք ի միմեանց, վասն զի ոչ հարկատրապէս տողին միմեանց, զի ոչ են հինգքն տասինն միայն մասունք, կամ ինն՝ իննուն, այլ բազում հանդիպին: Սոյնպէս երրորդն և չորրորդն տասներորդն: Եւ վասն այս որիչք և որոշեալք ասին և սակս այսորիկ քանակն յերկուս սահմանեալ եղև ի տարոշ և ի շարունակ: Սոյնպէս և բանն որոշեալք և տարորոշք ասին, վասն զի վանգքս զայս՝ արհայութիւն ոչ միայն արհայութեան գոլ հանդիպին մասունք, այլ ի բազումս և յայլս ոմանս պատկանին և շարայարին: Սոյնպէս և արհայութեանդ անունն ոչ եթէ մի ումեք յարմարի, այլ բազմաց: Զի հարկատր է պարզն գոլ և միշտ գոլ: Նմանապէս և աստուած ոչ նիւթական է: Ապա ոչ գոլն և գոլն միշտ էակին հարկատր իք են, իսկ կարելին գոլն և ոչ գոլն կարելի գոն, զի որ գոլն: Եւ երբեմն զի ոչ գոլ, զի կարէ և ոչ գոլն և ոչն գոլն է երբեմն, զի գոլ զի կարէ գոլ երոյ և Սոկրատայ կարէ և գոլ: Որպէս ոչ երոյ Սոկրատի կարէ և ոչ գոլ: Զի ըստ քառից յեղանակաց այսոս

^b T + nr

^c T + է ի

^d D գտեսակս զյետինս և գտորոգոյնս

^e B որք

^f CD որ

^g Dial. 2.73 + αὐτῶν չիք որպէս ասացի

^h AB + ինչ

ⁱ ABT չիք ի նոցանէ բաժանեալ

^j Dial. 2.75 ἐνθεῖναι

^k B ունիցի

^l T ձեռագիրն Ալիինյանը մեջբերել է մինչև այստեղ:

որ ոչ է սեռ, ասի տեսականից տեսակ, որպէս սեռ, որ ոչ է տեսակ, ասի սեռականից սեռ:

Հարկ է իսկ^a գիտել^b, եթէ տեսակ և զանուն^c սեռից նոցա և զսահման^d ընդունել ի սեռից մինչև ցսեռականս, իսկ զմիմեանց տեսակացն ոչ կարեն^e զսահմանս ընդունել:

Արդ առաջին և սեռականաց սեռ էութիւնն է, քանզի թէպէտ և հատանի^f ի գոյնն էութիւն և պատահումն, այլ ոչ է սեռ նոցա^g գոյ^h, ասպա եթէ զանուն գոյնն ընդունի, իսկ զսահմանն ոչ ընդունիⁱ: Քանզի գոյ այսպէս սահմանի. «Գոյ է իր ինքնագոյ և ոչ մաղթէ յայլմէ առ ի կայան^j կամ ոչ ըստ ինքեան կարող լինել, այլ յայլմէ ունել զգոյն»: Իսկ էութիւն՝ իր ինքնագոյ, և ոչ^k մաղթէ յայլմէ առ ի կայան միայն: Եւ պատահումն՝ իր, որ^l ոչ ըստ ինքեան կարող է լինել, բայց յայլմէ ունել զգոյն^m: Ահա ոչ էութիւնⁿ ընդունի զամենայն սահման գոյնն, և ոչ պատահումն, այլ էութիւն զկէսն և պատահումն՝ զայլ կէսն սահմանին^o:

Իսկ <զ>տեսակ և՛ զանուն և՛ զամենայն սահման սեռից կատարելապէս ընդունին^p: Իբր էութիւն ոչ է տեսակ, զի^q ոչ ունի ի վերայ իւր սեռ, այլ այս է առաջին և սեռականի սեռ: Այս արդեւ էութիւն հատանի ի մարմին և յանմարմին: Արդ մարմինն և անմարմին տեսակ են էութեան:

Դարձեալ մարմինն^r բաժանի ի շնչատր և յանշունչ: Ահա դարձեալ մարմինն^s տեսակ է էութեան, և սեռ է շնչատրի և անշունչոյ: Եւ շնչատրն բաժանի ի զգալի և յանզգալի. և զգալին է կենդանի, որ կեանս և զգայա-

^a C չիք

^b Dial. 2.84-85 + ὅτι ἀνάγκη ἐστίν = Սիմ. Թարգմ. եթէ կարևոր է

^c A անուն

^d A սահման

^e D կարելն

^f B հատանին

^g CD նոցա սեռ

^h B գոյն

ⁱ B + իսկ զսահմանն ոչ ընդունի

^j CD + պատահումն իր

^k B + ընդունի և կամ

^l C չիք

^m Dial. 2.120 + μόνον

ⁿ CD էութիւն ոչ

^o Dial. 2.125 չիք

^p Dial. 2.135 θέλωσι δέχεσθαι = Սիմ. Թարգմ. կամին ընդունել

^q ACD չիք

^r AB մարմին

^s AB մարմին

րանս^a ունի, իսկ անզգալի՝ տունկն, որ ոչ ունի զգայարան^b: Բայց շնչաւոր ասի^c, վասն զի ունի սննդական և անական և սեռական^d զօրութիւն: Եւ կենդանին դարձեալ բաժանի ի բանական և յանբան. բանականն՝ ի մահկանացու և յանմահ, մահկանացուն՝ ի մարդ բանական և յանասունս^e ձի, շուն^f և որ սոցին նման, որ ոչ բաժանին յայլ և յայլ տեսակս, այլ յանհաստ միայն, այսինքն՝ յանձնաւորութիւնս: Քանզի բաժանի մարդ ի Պետրոս, Պաւղոս, Յոհաննէս և յայլսն ըստ մասին մարդոց, որք ոչ իցեն տեսակ^g: Քանզի տեսակս, որպէս ասացաք, ոչ ընդունին զսահման միմեանց, որզան, մարմին ոչ ընդունի զսահման անմարմնոյ, և մարդ ոչ ընդունի զսահման ձիոյ: Իսկ Պետրոս և Պաւղոս և Յոհաննէս զմի^h սահման ընդունինⁱ մարդոյ, սոյն և այլ^j մարդիկք, իբր ոչ են տեսակ մարդոյ^k, այլ անհատ^l, այսինքն՝ անձնաւորութիւնք:

Դարձեալ տեսակ բաժանեալ փոխաւորէ^m այնոցիկ, որ ի ներքոյ նորա՝ անուամբ և սահմանաւ: Եւ Պետրոս բաժանի ի հոգի և ի մարմին և ոչ զհոգւոյն փոխատուէ զանուն և զսահման նորին, և ոչ զմարմնոյ:

Եւ ամենայն հատուած ի սեռէ և ի տեսակ լինի մինչև ցերկուսⁿ կամ երիս և^o ցշորս հասեալ: Քանզի անհնարին է բաժանել զսեռ ի հինգ տեսակէ և ի վեր: Իսկ մարդ յամենայն որ ըստ մասին մարդոյ է, բաժանի^p, ոյք անհաս իցեն թոփն^q: Վասն որոյ ումանք և ոչ ասելով բաժանումն ասեն զ՛ստ ի տեսակէ ի հատումն^r, այլ պարաթուէն^s: Ուստի յայտ է, թէ ոչ են Պետրոս և Պաւղոս և Յոհաննէս տեսակ, այլ անհատ, այսինքն՝ անձնաւորութիւն: Եւ ոչ

^a C սգարանս

^b C սգարան

^c Dial. 2.148 + τὸ φυτόν

^d A չիք և սեռական

^e Dial. 2.150 չիք բանական և անասունս

^f Dial. 2.151 βούν

^g A տեսակ | Dial. 2.154 + ἀλλ' ὑποστάσεις

^h C զի մի

ⁱ C ընդունի

^j Dial. 2.158 + κατὰ μέρος

^k B չիք սոյն և այլ մարդիկք, իբր ոչ են տեսակ մարդոյ

^l այլ անհատք // AB բայց անհատ ասի

^m C փոխաւորէ

ⁿ CD յերկուս

^o Dial. 2.165 + σπανίως = Սիմ. Թարգմ. հազիւ

^p CD + և

^q A թիվ B թուով

^r Dial. 2.168 εἰς ἄτομα = Սիմ. Թարգմ. յանհաստ

^s C պարաթոււմեն | Հմմտ. Dial. 10.168 ἀπαριθμησιν

մարդ իցէ սեռ Պետրոսի և^a այլոց անձնատրուրեանց, այլ տեսակ: Վասն որոյ իրական^b տեսակ է մարդ, քանզի տեսակ է վերնոյն^c և տեսակ որոց ի ներքոյ: Նոյնպէս^d ձի և շուն և որ^e սոցին նման տեսակ^f միայն իցեն և ոչ սեռ, վասն որոյ^g իրական^h իցեն: Իսկ որⁱ ի մէջ սեռականի սեռի և տեսականի տեսակի, սեռ իցեն և տեսակ միմեանց՝ տեսակ իմն վերնոցն, իսկ սեռ՝ որոց ի ստորինս:

Եւ այսոքիկ իցեն էական և բնական տարբերութիւնք և որակութիւնք, զորս ոմանք բաժանելիք ասին և դադարելիք բաժանական վերնոցն և հաստատականք ներքնոցն: Քանզի մարմին և անմարմին բաժանեն զէութիւն, սոյնպէս շնչական և անշունչ բաժանեն^j զմարմինն, սոյնպէս զգայականք և անզգայիք բաժանեն զշնչատրն^k: Եւ արդ այսոքիկ^l շարայարի կենդանին: Քանզի ընդունի^m էութիւն շնչատր զգայի, և որակⁿ կենդանի: Զի կենդանի է էութիւն շնչատր^o, զգայական: Առնու^p դարձեալ էութիւն անշունչ անզգայի^q որակութիւն քարի^r: Դարձեալ առնու^s էութիւն շնչատր անզգայի, և է որական^t տունկ^u:

Դարձեալ բանականն և անբանն բաժանեն զկենդանին^v, և մահկանացուն և անմահն բաժանեն զբանականն:

^a Dial. 2.171 + Παύλου καὶ Ἰωάννου καὶ

^b Dial. 2.172 εἰδικώτατον

^c C վերնոցն

^d A չիք B և

^e CD որոց

^f B նմանք տեսակք

^g Dial. 2.186 չիք միայն իցեն և ոչ սեռ, վասն որոյ

^h AB սեռական

ⁱ AB այսպէս

^j AB չիք զէութիւն, սոյնպէս շնչական և անշունչ բաժանեն

^k A ի շնչատրս

^l AB այսոքիք

^m CD ընդունելի | Dial. 2.195 λαμβάνω (*«ընդունիլ»)

ⁿ Dial. 2.195 ποιῶ (*«սունել»)

^o AB անձնատր

^p Dial. 2.195 λαμβάνω (*«սունել»)

^q A + որ է

^r Dial. 2.195 ποιῶ τὸν λίθον (*«սունել զքար»)

^s Dial. 2.195 λαμβάνω (*«սունել»)

^t CD որան B որ է որակ | Dial. 2.195 ποιῶ (*«սունել»)

^u B տնկոյ

^v AB բաժանին ի կենդանիս

Եւ ընդունիմ արդեամբ զկենդանին սեռ գոյով^a, և զբանականն և^b մահկանացո՛ւ շարայարեալ^c զմարդն, քանզի մարդ կենդանի է բանական մահկանացո: Եւ առնում զկենդանին և զանբանն և զմահկանացուն և^d շարայարեմ ձի կամ շուն և որ սոցին նման^e:

Իսկ տարբերութիւնս ասին էական և բնական, զի սոքա առնեն տարբերութեան^f տեսակ այլոյ տեսակի, և բնութիւն և էութիւն՝ այլոյ էութեան և բնութեան:

Գ. Յաղագս անհատի³:

Անհատն եռակի^g ասի, քանզի անհատ ասի^h, որ ոչ հատանի և ոչ բաժանի, որպէս զիժⁱ և կէտ^j և կամ մի, որք և առանց քանակի ասին: Անհատ ասի և^k դժուարահատն, այսինքն՝ որ հազիւ հատանի, որպէս ադամանդ քար, և որ սոցին նման: Անհատ ասի և տեսակ^l, որպէս մարդ, ձի և այսպիսիք: Անհատ իսկապէս ասի, որ հատանի իսկ և ոչ կէայ^m յետ հատանելոյն յառաջին տեսակն, իբր Պետրոս հատանի ի յոգի և ի մարմին, այլ ոչ ոգի յինքննէ մարդ կամ Պետրոսⁿ կատարեալ^o, և ոչ մարմին^p: Վասն այսորիկ^q առ իմաստասէր է բանս, որ^r յայտնէ զանձնատրութիւն^s:

^a ACD գոյ

^b C չիք

^c Dial. 2.206 συνιστῶ (*«շարայարեմ»)

^d C չիք

^e B + են

^f Dial. 2.217 διαφέρειν (*«տարբերել»)

^g Dial. 3.2 τετραχῶς (*«քառակի») = Սիմ. Թարգմ. չորք ազգ

^h Dial. 3.2 ἔστι (*«է»)

ⁱ Dial. 3.3 չիք

^j Dial. 3.3 + καὶ τὸ νῦν

^k CD + որ

^l Dial. 3.6 + ὅπερ οὐκέτι εἰς ἕτερα εἶδη τέμνεται ἢτοι τὸ εἰδικώτατον εἶδος (*«որ ոչ ևս յայլ տեսակս հատանի, կամ տեսակագոյն տեսակ»)

^m CD կայ | Dial. 3.8 σῶζει (*«պահպանել»)

ⁿ AB չիք կամ Պետրոս

^o C կատար

^p A մարմինն

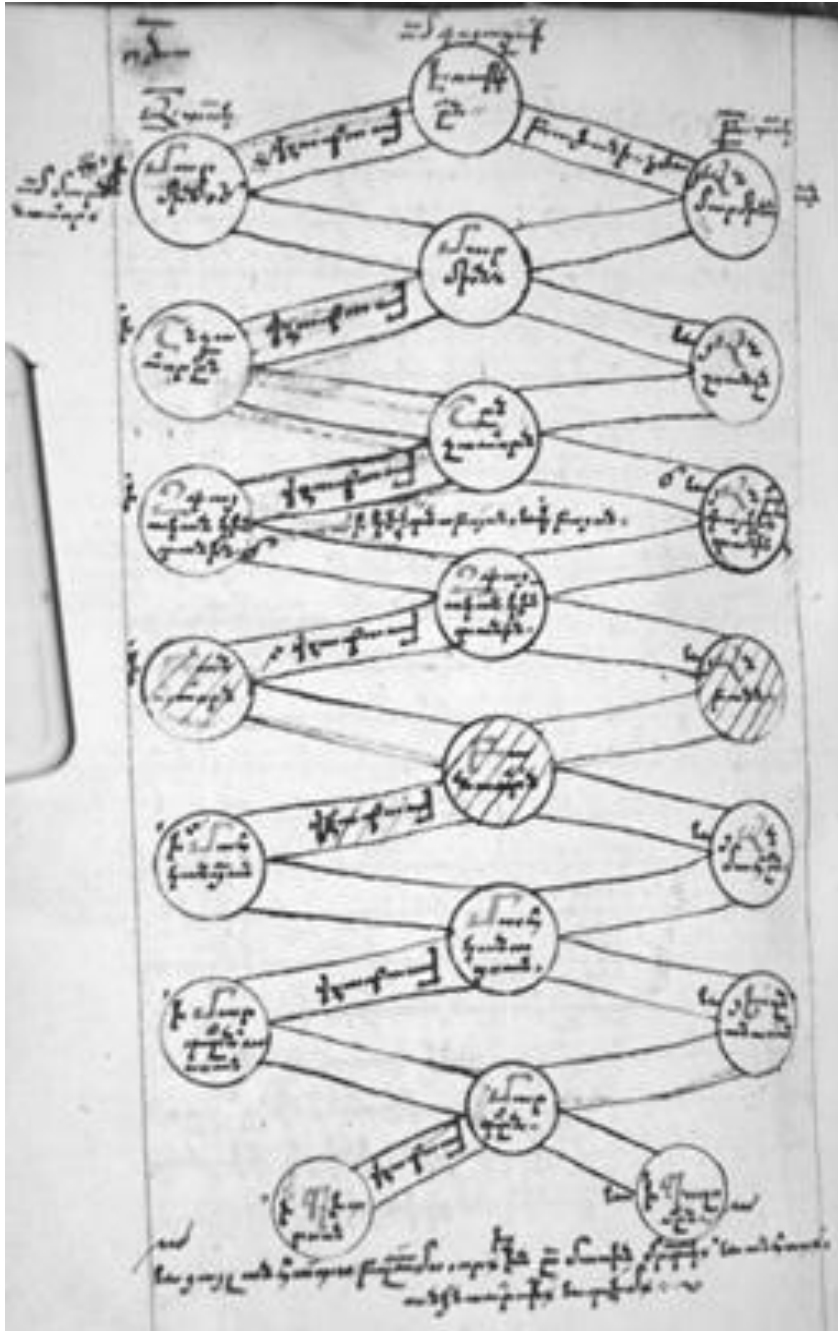
^q Dial. 3.11 + τοῦ ἀτόμου

^r Dial. 3.11 + ἐπὶ τῆς οὐσίας

^s B + Աստանար ի ձեռն առեալ բաժանեցոյս զսեռական սեռն, այսինքն՝ զէութիւնն, մինչև զանհատն իջնելով, զի դիւրին լինիցի հետևողացն բանի, և ըստ այսմ օրինակի է: Սրան հետևում է աղյուսակ, տէ՛ս նկ. 2:

Նկ. 1. Ձեռագիր A (ՄՄ 8132), ք. 154ա:

Նկ. 2. Ձեռագիր B (ՄԹ 8444), ք. 32 ք:

էութին սեռականի^a սեռ է. ինքն բաժանի.
 [ա.] մարմին՝ տեսակ էութեան և սեռ^b շնչատրին,
 [բ.] շնչատրին^c տեսակ մարմնոյ և սեռ զգայական կենդանոյ^d,
 [գ.] զգայական կենդանի՝ տեսակ շնչատրի և սեռ բանական կենդանոյ^e,
 [դ.] բանականն՝ տեսակ կենդանոյ և սեռ մահկանացուի,
 [ե.] մահկանացուն^f տեսակ բանականի^g և սեռ մարդոյ,
 մարդն՝ տեսականի տեսակ, զի տեսակ է մահկանացուի^h և տեսակ
 Պետրոսի և Պաղոսի, որ է բնութիւն ևⁱ կերպ և էութին՝ ըստ սրբոց հարցն⁴:
 էութին^j ի մարմին և յանմարմին,
 մարմին^k ի շնչատր և յանշունչ,
 շնչատր^l ի զգայական^m (կենդանի) և յանզգալի (կենդանաբոյս և բոյսⁿ).
 կենդանոյ^o ի բանատր և յանբան,
 բանատրն^p ի մահկանացուն և յանմահ:
 Մահկանացու^q ի մարդ, եզն, շուն^r և յայսպիսիք,
 մարդն^s ի Պետրոս, ի Պաղոս և այլք ըստ մասին մարդիք, որք իցեն
 անհատք, անձնատրութիւն և դէմք⁵:

^a Dial. 47.4 γενικώτατον

^b Dial. 47.7 γένους = Սիմ. Թարգմ. սեռի

^c C շնչատր

^d Dial. 47.9 չիք

^e Dial. 47.11 չիք

^f A մահկանացու

^g B զգայականի կենդանոյ

^h C մահկանացուաց D մահկացութիւն

ⁱ C չիք

^j CD չիք էութին | A + բաժանի յԲ. | Dial. 30.4-5 + γενικώτατον γενοσ էστί, αὐτῆ
 διαιρεῖται

^k CD չիք | A + բաժանի յԲ.

^l CD չիք | A + բաժանի ի Գ.

^m CD զգալի

ⁿ (կենդանի) և յանզգալի (կենդանաբոյս և բոյս) // CD կենդանատունկ և տնկոյ // Dial.
 30.10-11 καὶ ἀναίσθητον (ζῶον, ζώοφυτον καὶ φυτόν)

^o A զգայական կենդանի բաժանի յԲ. // Dial. 30.12 τὸ ζῶον

^p CD բանական | A + բաժանի յԲ.

^q C մահկանացուն | A + բաժանի յԳ.

^r Dial. 30.17 չիք

^s A + բաժանի ի բազում անհատս

^t B չիք էութին ի մարմին... անձնատրութիւն և դէմք

Այս^a ի մէջ սեռական սեռի, որ են^b էութիւն, և տեսականի տեսակ, որ են^c մարդոյ, եզին, սեռ^d իցեն և տեսակ^d միմեանց. այսոսիկ ասին էական և բնական տարբերութիւն^e և որակութիւն^e, բաժանական վերնոցն և հաստատական ներհնոց⁶ և որակութիւն տեսականի տեսակի հաստատելով^e զայս. և բաժանի^f բնութիւն ի^g բնութեանց, իսկ բնութիւն ի վերայ տեսական տեսակի արտադրի⁷:

Դ. Յաղագս տարբերութեան⁸:

Տարբերութիւն երկակի^h ասի՝ հասարակ և յատուկ և յատուկ են այսⁱ: Քանզի անհնարին է գտանել երկու ոմանց, որ^j ոչ տարբերին^k ի միմեանց ըստ իրիք պատճառաց^l: Ըստ այլոց^m արդ տարբեր տեսակի տեսակⁿ, և այլոց՝ անձնատրութիւն համատեսակի և համաէութեան^o անձնատրութիւն, և այլ՝ անձնատրութիւն յինքենէ: Քանզի տարբեր տեսակն մարդոյ և տեսակ ձիոյ ըստ բանականի և անբանի: Եւ ասի բանական և անբան, և այս է էական տարբերութիւն: Նոյնպէս և ամենայն, յորս տարբեր տեսակի տեսակս, բնական և էական և հաստատական և յատկական^p տարբերութիւն և որակութիւն ասի^q, որ կոչի առ իմաստասիրաց իսկ յատուկ այս են տարբերութիւն, որ յատկագոյն^r են բնութեանն^r, բնութեան^s կայան: Դար-

^a B այսոսիկ որք են

^b B այսինքն

^c B տեսական տեսակի, այսինքն

^d B սեռ... տեսակ

^e ACD հաստատել

^f ACD բաժանին

^g C չիք բնութիւն ի

^h Dial. 4.11 τριχῶς (*«եռակի»)

ⁱ և յատուկ են այս // Dial. 4.11 καὶ ἰδιαίτατα

^j B որք

^k գտանել երկու ոմանց, որ ոչ տարբերին (*εὐρεῖν δύο τινὰ μὴ διαφέρειν ἀλλήλων), հմմտ. Սրմ. Թարգմ. գտանել երկուց իրաց ոչ իիք բաժանել ի միմեանց // Dial. 4.12 μὴ διαφέρειν ἀλλήλων δύο

^l CD չիք ըստ իրիք պատճառաց

^m C այլոյ AB չիք ըստ այլոց

ⁿ AB տեսակս

^o D համաէութիւն

^p Dial. 4.17 չիք, հմմտ. Սրմ. Թարգմ. և տեսակագործական

^q Dial. 4.18-19 + καὶ φυσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ παντὶ τῶ εἶδει ἐνυπάρχει ἀπαρallάκτως

^r իսկ յատուկ այս են տարբերութիւն, որ յատկագոյն են բնութեանն // Dial. 4.19-20 ἰδιαίτατα διαφορά ὡς οἰκειοτέρα

^s AD բնութեանցն

ձեռք^a տարբերի մարդ ի մարդոյ, ձի ի ձիոյ, շուն ի շանէ^b, որպէս մինն է երկայն և միան կարն, մինն ծեր և միան մանուկ^c, մինն հանճարեղ և միան անմիտ: Այս ամենայն ըստ էութեան տարբերութիւնք և որակութիւնք ասին, որ է^d պատահումն^e:

Ե. Յաղագս պատահման⁹:

Պատահումն է որ լինի և բացալինի բաց^f յառաջիկայ ապականութենէ^g: Եւ դարձեալ մարթի^h նմա լինել և ոչ լինել. և քանզի մարթի մարդոյ սպիտակ լինել և ոչ լինել սպիտակ, սոյնպէս և երկայն և ուշիւ և յաւէտⁱ:

Իսկ այս պատահումնս բաժանի յերկուս՝ ի հասարակ^j տարբերութիւն և ի յատուկ տարբերութիւն: Հասարակ տարբերութիւն է, որ առանց պատահման, իբր «նստի որք» և «միան յառնէ»: Մարթի յառնել նստելոյն և նստել՝ որ յոռն կայ, բաժանել զտարբերութիւնս նոցա և առնուլ նոցա^k այլ փոխանակ այլոյ: Եւ նորա իսկ ոմն ասէ տարբերել ըստ բաժանեալ պատահման, քանզի տարբերէ զիւրն ի նստելն և յառնելն, ի մանկանայն և ի ծերանայն, ի հիւանդանայն^l և առողջանայն և որ սոցին նման^m: Իսկ յատուկ տարբերութիւն է անանջատական պատահումն, որքան էⁿ ոմն նշանատու. անհնարին է նմա ի բաց կալ ի նշանէն^o, նոյնպէս և խարտեղին ի խարտեղութենէն^p, և որ^q այսպիսիք: Ըստ այսմ արդեաւ անանջատական պատահմանց անհատ

^a C չիք

^b Dial. 4.21-22 + τουτέστιν άτομον ὁμοειδοῦς άτομου (*«այսինքն՝ անհատն ի համատեսակ անհատէ»)

^c Dial. 4.22 + ὁ μὲν σιμὸς ὁ δὲ γρῦπός (*«մինն նշանատու և միան արծառնակն», հմմտ. Գաւ. Պորփ. 2.5)

^d B որք են

^e Dial. 4.25 + περὶ οὗ ἀκολούθως ἐροῦμεν

^f CD բայց ի

^g A առաջիկայ ապականութենէն | բաց յառաջիկայ ապականութենէ // Dial. 5.3 χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, հմմտ. համառոտ տարբերակը առանց ենթակային ապականութեան

^h AB մարթ է

ⁱ Dial. 5.5 σιμόν = Սիմ. Թարգմ. նշանատու

^j Dial. 5.12 + λεγομένην

^k CD չիք | Dial. 5.16 չիք, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. նոցա

^l CD չիք ի հիւանդանայն և

^m CD + է

ⁿ CD որ գանուանէ

^o CD + և

^p խարտեղին ի խարտեղութենէն // Dial. 5.21 τὴν γλαυκότητα = Սիմ. Թարգմ. լուրջակնութեանն

^q B որք

անհատի, այսինքն՝ անձնատրոսիւն անձնատրոսեան^a տարբերի, ինքն իսկ յինքեան՝ ոչ երբէք. լինի նշանատր^b: Եւ ոչ լինել և բացալինել խարտեշութեան ոչ բնաւ մարդն մնայ^c մարդ:

Չ. Յաղագս յատկի^d 10:

Յատուկն քառակի սաի. առաջին՝ որ միայնոյ տեսակի է և ոչ ամենայնի^f, որպէս երկրաշափութիւնն մարդոյ^g, զի^h միայն մարդⁱ է երկրաշափ, այլ ոչ ամենայն մարդ երկրաշափ: Երկրորդ, որ ամենայնի է^j և ոչ միայնոյ, որպէս երկոտանութիւն մարդոյ^k. զի^l ամենայն մարդ երկոտանի^m, և ոչ եթէ մարդ միայն, այլ և աղաւնիք ևⁿ որ սոցիւն նման են^o:

Երրորդ, որպէս^p ամենի և միոյ՝ և հասարակաց^q, որպէս պլուրել մարդոյ^r:

Չորրորդ, որ լինի երիցն առաջնոցն շարագալոցն, այսինքն է՝ ամենեցուն և^s միոյ^t, որպէս ծիծաղականութիւն մարդոյ և խրիսնչականութիւն^u ձիոյ և որ^v այսպիսիք: Զի^w միայն մարդ ունի զծիծաղականութիւն և^x ամէն մարդ

^a D անձնութեան

^b լինի նշանատր // Dial. 5.23-25 Ταῦτα δὲ οὐ συντελοῦσιν εἰς τὸν ὀρισμὸν τῆς φύσεως. ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον εἶναι σιμὸν καὶ μὴ εἶναι, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* այլ այստիկ ոչ անկանին ընդ սահմանելոյ, զի կարողութիւն է մարդոյ նշանատր լինել և աննշան

^c ոչ բնաւ... մնայ // Dial. 5.25 οὐδὲν ἦττον μένει, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* նոյնպէս մնայ

^d CD չիք Յաղագս յատկի

^e AB + եւ

^f ACD չիք և ոչ ամենայնի

^g CD մարդկանոյ

^h ACD չիք

ⁱ B մարդն միայն

^j Dial. 6.5 τῶ εἶδει ὑπάρχει

^k Dial. 6.5 չիք

^l ACD չիք

^m B + է բայց

ⁿ AB + այլ ինչ

^o AB + համ

^p B չիք

^q և հասարակաց // Dial. 6.7 οὐκ αἰεὶ δέ

^r Dial. 6.8-9 + Τοῦτο γὰρ παντὶ μὲν καὶ μόνω ἀνθρώπῳ ἀρμόζει, οὐκ αἰεὶ δὲ ἀλλ' ἐν τῶ γήρῳ, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* վասն զի այս հասարակաց է և առանձին մարդում ճանաչի, այլ ոչ միշտ, այլ ի ծերութեան միայն

^s CD + ի

^t Dial. 6.10 + καὶ αἰεὶ ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει = *Սիմ. Թարգմ.* և մշտնջենատր, որ և անդրադարձի

^u AB խրիսնչականութիւն

^v B որք

^w ACD չիք

^x CD չիք

և միշտ, թէպէտ և ոչ յաւէտ^a պարտ է նորա^b: Յաղագս այս նշանութեանս առ իմաստասէրս է բանս. որ ստորագրեալ^c ասեմք. «Յատուկ է, որ ամենայնի և միայն ուրոյն^d և^e հանապազորոյ է»: Իսկ այս եռակի բաժանին^f ի գործարանութենէն^g, իբր լայնեղընգութին^h մարդոյ, և ի ներգործութենէ, իբր հոյ վերագոյն բերումնⁱ, և ի զարութենէ, որպէս ասեմք^f հոյ է ջերմական զարութինն^j առաւելեալ ի վերայ այլ^k ջերմութեանցն: Ասի իսկ յատուկն ի վերայ էութեան:

է. Յաղագս ստորագրութեանց^l 11:

Ամենայն ստորագրութին կամ^m ի վերայ բազմաց ասի կամ ի միոյ իրիⁿ, ի վերայ նուազից իսկ^o ոչ երբէք: Եւ ի վերայ յոլովից՝ յորժամ ըստ ամենայնի ստորագունեն զ՝առ ի մասնականացն^p, և արդ ըստ ամենայնի են՝ որ ի վերոյ, իսկ մասնական^q որ ի ներքոյ: Եւ բոլորովիմք ամենայնի իցէ գոն^r, որով և ամենեցունն ստորագունի, քանզի և էութին գոյ ասի, և պատահումն գոյ ասի: Ոչ կարեմք ասել, եթէ գոյն էութին^s է, քանզի ոչ միայն էութին է^t գոն, այլ և պատահումն: Նոյնպէս և սեռական^u ստորագունեն զտեսակացն^v, որպէս բոլորովիմք, տեսակս ոչ ստորագունին ի սեռս^w, քանզի տեսակք մաս-

^a B + և

^b C նոր | պարտ է նորա // Dial. 6.13-15 κέχρηται αὐτῷ. Αἰ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως γελαστικόν, καὶ εἰ τι γελαστικόν, πάντως ἄνθρωπος. Τοῦτὸ ἐστὶ τὸ ἀντιστρέφειν

^c A ստորագրեալ

^d Dial. 6.16 τῷ εἶδει (*«տեսակի»)

^e CD չիք

^f B բաժանի

^g Dial. 6.18 + τουτέστι διαπλάσεως

^h Dial. 6.18 + καὶ τὸ ὀρθοπεριπατητικόν

ⁱ C չիք և ի ներգործութենէ, որպէս հոյ վերագոյն բերումն

^j B ջերմական զարութինն է

^k Dial. 6.21 τῶν ἄλλων σωματῶν

^l A ստորագրութեան

^m CD չիք

ⁿ CD չիք | AB + կամ | ի միոյ իրի // Dial. 7.1 ἐπίσης

^o AB + բայց

^p B իմաստասիրացն | AB + բան

^q B + և

^r A գո B գոյ

^s AB + միայն

^t էութին է // CD գոն էութին

^u CD + են սեռիցն // Dial. 7.8 τὰ γένη

^v A + էն

^w Dial. 7.10 + αὐτῶν

նականք են սեռիցն: Ստորոգումնի յաւետ էութիւն կենդանոյ, և կենդանին՝ մարդոյ, քանզի կենդանին էութիւն է, և մարդն կենդանի է, և ոչ դարձուցանէ իսկ, քանզի ամենայն մարդ՝ կենդանի, այլ ոչ ամենայն կենդանի՝ մարդ:

Զի և ձի և շուն կենդանի են. նոյնպէս և ամենայն^a կենդանի էութիւն է, այլ ոչ ամենայն էութիւն կենդանի է^b, զի^c քար և փայտ էութիւն է, որք ոչ իցեն կենդանիք^d: Եւ տեսակ ստորոգումնի որ ի յիւրոյ առաւելու անհատ, այսինքն՝ անձնատրութիւն, որպէս ըստ ամենայնի բոլոր: Իսկ անհատն, այսինքն՝ անձնատրութիւն, ոչ ստորոգումնի ի տեսակս, քանզի մասնական է տեսակին անձնատրութիւն: Նաև Պետրոս և Պաղոս մարդիկ են, այլ ոչ^e ամենայն մարդ Պետրոս կամ Պաղոս^g. զի^h իցեն և այլ անձնատրութիւնք ի տեսակէ մարդոյ: Եւ տարբերութիւնք ստորոգումնին զտեսակացնⁱ, որ են^j, և անհատք ի նոցանէ^k, քանզի բոլորովիմք^l իցեն տարբերութիւնք տեսակացն, զի բանականն բոլորովիմք իցէ տեսակի մարդոյ: Քանզի ամենայն մարդ բանական, այլ ոչ ամենայն բանական մարդ, զի և հրեշտակ բանական է^m, այլ ոչ էⁿ մարդ:

Եւ այս իցեն հոլովական ստորոգութիւնք, իսկ որ միոյ ստորոգումնի^o յորժամ դարձուցանէ^p: Ստորոգումնին ի տեսակս^q տեսակացն, որ^r են յատուկն^s, բայց և տեսակք ստորոգումնին ի տեսակաց^t իւրեանց, զի ամենայն մարդ ծիծաղական, և ամենայն ծիծաղական մարդ: Զի եթէ ծիծաղիլ ասի

^a C չիք կենդանի են. նոյնպէս և ամենայն

^b ACD չիք այլ ոչ ամենայն էութիւն կենդանի է

^c ACD այսինքն // Dial. 7.15 καί

^d CD որք ոչ իցեն կենդանիք, էութիւն է

^e Dial. 7.16 + ὁμοίως = Սիմ. Թարգմ. նոյնպէս

^f B + են

^g CD Պաղոս կամ Պետրոս

^h ACD չիք

ⁱ ACD ի տեսակացն

^j B որք են // Dial. 7.22 οἷς ἐνυπάρχουσι

^k անհատք ի նոցանէ // Dial. 7.22 τῶν ἀτόμων αὐτῶν

^l B բոլորովիմք

^m B հրեշտակք բանականք են

ⁿ B են

^o B որք... ստորոգումնին // Dial. 7.27 ἡ δὲ ἐπίσης κατηγορία, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* իսկ հասարակաբար ստորոգութիւն է

^p B դարձուցանին | CD չիք իսկ որ միոյ... դարձուցանէ

^q ի տեսակս // Dial. 7.28 τὰ ἴδια (*«յատուկն»)

^r Dial. 7.28 ὧν (*«որոց»)

^s B որք են յատուկք

^t ի տեսակաց // Dial. 7.29 τῶν ἰδίων (*«յատկացն»)

կապիկն^a, ոչ ծիծաղի ի սրտե^b, բայց միայն ձևով, քանզի նմանական կենդանի է: Որպէս ոմանք սեռից ըստ տեսական ստորոգունին, և որ ըստ տարբերութեանցն՝ ըստ տեսական, և որք ըստ տեսական ըստ անհատից ի վերայ բազմաց ասի, և տեսականն՝ հաասարութեամբ: Եւ այսոսիկ հաասար անդրադարձին և անդրաստորոգութիւնք ասին:

Ը. Յաղագս հոմանուն և փաղանուն ստորոգութեան¹²:

Փաղանունն ստորոգութիւն է, յորժամ զանուն և զսահման իւրոյ անունն ընդունի^c, իբր կենդանին ստորոգունի մարդոյ: Եւ ընդունի մարդ զանունն և զսահման կենդանոյն, քանզի կենդանին է էութիւն շնչատու, զգալի: Եւ մարդն ընդունի զսահմանս զայս^d. և զի էութիւն է մարդ և շնչատու և զգալի:

Իսկ հոմանունն ստորոգութիւն է, յորժամ զանուն ընդունի, իսկ զսահմանն՝ ոչ բնաւ. իբր նկարեալ^e պատկեր մարդոյ զանուն մարդոյ ընդունի, իսկ զսահման մարդոյ՝ ոչ: Քանզի սահման մարդոյ^f. «կենդանի շնչատու^g բանական, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ», իսկ պատկերն՝ ոչ կենդանի է, զի և ոչ շնչատու է, և ոչ բանական^h, և ոչ մտաց և մակացութեան ընդունակ:

Ապա պարտ է զիտել, եթէ որչափ ստորոգունի ըստ ոմանⁱ, որ ընդ նմին կայ, այսինքն՝ փաղանուն, և յայնմանէ, որ ընդ նմին կայ, ստորոգունի, իբր կենդանին ի մերձաւորէն^j ըստ մարդոյ, այսինքն՝ փաղանունաբար, և մարդն՝ Պետրոսի, այսինքն^k մարդոյ Պետրոս: Ստորոգունի արդեամբ և Պետրոսի կենդանին, քանզի և Պետրոս կենդանի է:

^a CD քապիկն | B + այլ | CD (նաև ՄՄ 1740, ՄՄ 1744) *Δδ-ում բնագիրն պատեղ ավարտվում է. CD (և ՄՄ 1740) + Կատարարիաս՝ Ստորոգութիւն: Ի պերիարմէնիսս՝ Յաղագս մեկնութեան: Անարատիկի՝ Վերլուծական: Ապալիկտիկի՝ Ապացուցական: Իրադիֆիկի՝ Շարաբանութիւն: Կատաֆասիս՝ Ստորաստութիւն: Ապաֆանէս (ՄՄ 1740 Ապաֆանէս)՝ Բացասութիւն: Ապաֆանսիս՝ Բացերեական: Պրաֆասիս՝ Նախադասութիւն*

^b B ի սրտէ ծիծաղի

^c Dial. 8.3 + τὸ ὑποκείμενον

^d B զայս սահմանս

^e Dial. 8.9 *չիք*

^f B + է

^g Dial. 8.11 *չիք*

^h B + է

ⁱ B ոմանց

^j ի մերձաւորէն // Dial. 8.16 ὡς καθ' ὑποκειμένον κατηγορεῖται

^k Dial. 8.17 + ὑπόκειται, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* ենթակայեալ ունի

Եւ^a պարտ է գիտել, եթէ^b ընդ իւրի կալ երկակի ասի՝ մինն իսկականն, և միան՝ առ ի ստորոգութիւն: Եւ առ ի իսկականն՝ որպէս ի վերայ կայ^c էութիւնն պատահման, քանզի յինքեան ունի զգոյն, և բաց ի նմանէ ոչ կան: Իսկ որ առ ի ստորոգութիւն ընդ իւրում իսկ իցէ մասնական, քանզի ներքոյ կայ մասնականն բոլորովին առ ի ստորոգութիւն, և ապա բոլորովին ստորոգունի ի մասնականէն, որպէս կենդանին ստորոգունի ի մարդոյ: Եւ ասի իսկ մինն բոլորովին որ ընդ նմին կայ, և մասնականագոյնն հնազանդի առ ի ստորոգութիւն: Իսկ ասի պատահումն առ ի հնազանդել էութեանն, և էութիւն հնազանդի առ ի սկսումն:

Թ. Յաղագս թէ զինչ^d ստորոգութեան և զինչ որակութիւն^e ստորոգութեան¹³:

Եւ գիտել պարտ է, եթէ^f այլ է^g ստորոգութիւն, և այլ որակութիւն: Զի յորժամ հարցանեն, թէ «զի՞նչ է մարդ», ասեմք «կենդանի», իսկ ըստ որակութեան^h յորժամ հարցանեն. «ո՞ր կենդանի», և ասեմք «բանաւոր մահկանացու»: Որպէս թէ սեռ և տեսակ յինչն այն ստորոգունիⁱ, իսկ տարբերութիւնն՝ եթէ յէականն և յէութեանն^j, այսինքն՝ պատահման, և յատուկն յորակութեանն եթէ և զինչ^k ստորոգունին^l:

Իսկ անձնատրութիւնն^m ոչ յերթ զինչն ցուցանէ և ոչ թէ որակութեանն ինչ, բայց զի-ըն միայն. ի հարցանելն թէ «ո՞վ է սա», ասեմք «Պետրոս»: Դարձեալ հարցանեն. «զի՞նչ է Պետրոս», ասեմք «մարդ»: Դարձեալ հարցանեն. «ո՞րպէս մարդ», ասեմք «երկայն կամ կարն»:

Իսկ պարտ է գիտել, եթէ որⁿ ըստ բնութեան տարբեր են, այլ և այլ ասին, զի ասեմք այլ է^o մարդ, և այլ է ձի: Իսկ այլ^p ըստ բնութեան. զի և այլ

^a B իսկ

^b Dial. 8.20 չիք եւ պարտ է գիտել, եթէ, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. Եւ գայս գիտել է, զի

^c Dial. 8.21 ὑπόκειται, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ենթադրեալ ունի

^d A զինչ

^e A որակութեան

^f Dial. 9.4 չիք եւ պարտ է գիտել, եթէ

^g Dial. 9.4 + ἐν τῷ τί ἐστί

^h Dial. 9.16-17 ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστί

ⁱ B + որ է գոյացական հարցումն

^j B չիք եթէ յէականն և յէութեանն

^k յորակութեանն եթէ և զինչ // B յորն

^l A ստորոգունի | B + որ է որակական հարցումն

^m B + այսինքն՝ անհատն

ⁿ A որ

^o B այլ է ասեմք

^p B չիք

տեսակ մարդոյ և այլ ձիոյ: Իսկ որ ըստ թոսոյ տարբերին, այս ինքն՝ անձնատրոփինք, այլ և այլ ոչ^a ասին: Ասեմք իսկ՝ այլ է Պետրոս և այլ^b է Պաւղոս, բայց ոչ կարեմք ասել՝ այլ Պետրոս և այլ^c Պաւղոս, զի ստեմք: Քանզի մի իսկ են բնութեամբ, և ոչ են^d ի թիս:

Հարկ է գիտել, եթէ^e էութիւն այլ կոչի, նոյնպէս և էական տարբերութիւնքն այլ են^f: Վասն զի^g յաղագս տեսակի, այսինքն՝ յաղագս բնութեան է տեսանելի և նովաւ շարայարին, իսկ պատահումն՝ յաղագս անհատութեանն. զի կայումք են անձնատրոփեանն պատահմունքն: Արդ այլ է մարդ, և այլ է ձի, այլ և այլ իսկ է Պետրոս, և այլ է և այլ է Պաւղոս: Ամենայն տարբերութիւն էական է և ընդ էութեամբ՝ այլք որակութիւնքն^h: Քանզի այլ որակութիւն նշանակէ և զայլ և զայլսն: Եւⁱ եթէ զինչ նշանակէ, իսկ անձնատրոփինքն՝ որ զայս ինչ և զայն ինչ: Իսկ ամենայն տարբերութիւն որակութիւն է:

Ժ. Յաղագս անձնատրոփեան և որ յանձնատրոփեան¹⁴:

Անձնատրոփեանն անունն զերկուս^j նշանակութիւնս ունի^k, և պարզ ասելի է նշանակէ զպարզ էութիւն, իսկ որ ըստ իւրում անձնատրոփինք՝ զանհատութիւն նշանակէ և զբաժանական դէմ: Եւ որ յանձնատրոփեան է, զերկուս^l նշանակէ, քանզի նշանակէ և զպարզն, որպէս նշանակի ոչ միայն զպարզ էութիւնն, այլ և զպատահումն ընդ անձնատրոփեամբ կոչեմք: Նշանակէ իսկ և զոր ընդ իւրում անձնատրոփեան, այսինքն՝ զանհատն: Եւ որ առանց անձնատրոփեան է, երկակի ասի, քանզի ասի առանց անձնատրոփեան և ոչն ոչ բնաւ է: Ասի դարձեալ առանց անձնատրոփեան^m պատահումն, վասն զի պատահումն ոչ ունի իւրական իսկութիւն, այլ յէութեան գոյանայ:

^a Dial. 9.51 չիք

^b Dial. 9.52 ἄλλος... ἄλλος («այլ... այլ» արական սեռ)

^c Dial. 9.53 ἄλλο... ἄλλο («այլ... այլ» շեղոք սեռ)

^d Dial. 9.54 + εἶς (*«մէկ»)

^e B + որպէս

^f A տարբերութիւն | այլ են // Dial. 9.57 τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἄλλοιόν, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* իսկ որ ի պատահմանքն՝ այլայլակ և այլակերպ

^g Dial. 9.58 + αἱ μὲν οὐσιώδεις διαφοραὶ = Սիմ. Թարգմ. գոյացողական տարբերութիւնքն

^h այլք որակութիւնքն // Dial. 9.64 ἕτεροῖον ποιεῖ

ⁱ Dial. 9.65 + ἡ μὲν φύσις

^j A երկու

^k A + և երկուս այլս

^l A երկու

^m A անձնատրոփեամբ

ԺԱ. Յաղագս էութեան և բնութեան և կերպի, անհատի և դիմի և անձնատրութեան¹⁵:

Արդ իմաստասէրքն^a ըստ առաջին ասացուածոցն զհաս^b յովս ասացին էութեանն և բնութեանն, էութիւն ասելով զպարզ լինիլն^c, իսկ բնութիւն և էութիւն՝ յատկագոյն յէական տարբերութեանց, և յորոց պարզագոյն իցեն և գնոյն^d գոյն ունիցին՝ կամ զբանական կամ զանբան, եթէ մահկանացու, եթէ անմահ, այսինքն՝ զայս, որպէս ասեմք, զանփոխարկելի և զանփոխադրելի զսկիզբն և զպատճառ և զգօրութիւն, զոր առ ի հրաշագործողէն^e եղաւ յիւրաբանչիւր իրս^f առ ի շարժումն՝

հրեշտակաց՝ առ ի յիմանալ և առանց յայտնութեան բանի տառ միմեանց զիմացութիւն,

իսկ մարդկան՝ առ ի յիմանալ և բանատրել և ի ձեռն յայտնական բանի տառ միմեանց զսրտից իմացութիւն,

իսկ^g անասնոց՝ զկենդանականն և զզգալին և զշնչատրական շարժումն,

իսկ տնկոց՝ զսննդական և զանողական և զձննդական գօրութիւն,

իսկ^h քարանց՝ զչեղանակն և զցրտանակն և զ՛ի տեղտեղ ի տեղի այլոց շարժելով զփոխադրելն, այսինքն՝ զանշունչն:

Ջայսոսիկ կոչեցին բնութիւն, էութիւն անշունչⁱ, այսինքն^j յատկագոյն ինչ^k, իբր հրեշտակ, մարդ, ձի և որք սոցին նման կենդանի^l, որպէս բոլորագոյն և տարածական անձնատրութեան^m, նոյնպէս և անփոփոխելի կան մնան: Զի կիսոց մասնականագոյն կոչեաց զանձնատրութիւնն, իսկ զայ-

^a Dial. 11.3 Οὐ μὲν ἕξω φιλόσοφοι = Սիմ. Թարգմ. արտաքին իմաստասէրքն

^b A հասս

^c A լինելն

^d B ի նոյն

^e B հրաշագործէն

^f A իւրաբանչիւր

^g B և

^h B և

ⁱ Dial. 11.16 չիք էութիւն անշունչ

^j B + և

^k Dial. 11.16 εἶδη

^l Dial. 11.17 չիք

^m Dial. 11.18-19 + καὶ ἐν ἑκάστη τῶν ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων ὑποστάσεων, *Տմնտ. Սիմ. Թարգմ.* և իւրաբանչիւր նոցա ընդ նովս առանձնատրութեան արտասահմանում

լոցն բոլորովիմբ և առաելագոյն անձնատրոթին կոչեցին բնութին, իսկ զպարզ^a գոլն՝ էութին:

Բայց սուրբ հարֆն ի բաց թողին զբազում բարբաջմունսն՝ և զհասարակաց և զոր ըստ բազմաց ասացուածս, այսինքն՝ զյատկական տեսակս էութին և բնութին և կերպարան կոչեցին, որզան հրեշտակ, մարդ, ձի, շուն և որ^b այսպիսիք: Եւ քանզի էութին առ ի յէլն ասի, և բնութին՝ առ ի բուն նիւթոյ, քանզի էնն և բնականն նոցին^c է, և կերպն և տեսակն զնոյն նշանակէ բնութեամբ: Իսկ զմասնականն կոչեցին անհատ և դէմ և անձնատրոթին, որպէս Պետրոս, Պաւլոս: Իսկ անձնատրոթեանն պէտք է ունել էութին ընդ պատահմանն և ըստ նմին գոյանալ և զգայարան, այսինքն՝ ներգործութին տեսանել: Իսկ անհնարին է երկու անձնատրոթեանց ոչ տարբերիլ ի միմեանս՝ ի պատահմունս և ի թիւս տարբերեալ ի միմեանս: Պարտ է գիտել իսկ, եթէ նկարագրական տեսակս պատահմանց է, որ նկարագրեն զանձնատրոթինն:

ԺԲ. Յաղագս բաժանման և առանց բաժանման¹⁶:

Բաժանումն է առաջին հատումն իրացն, իբր թէ կենդանին բաժանի ի բանական և յանբան: Իսկ որ ի բաժանմանէ, այսինքն՝ մին մասին յերկուս հատուածս՝ հատումն և բաժանումն, որզան, կենդանոյն բաժանիլ ի բանական և յանբան, մին մասն, այսինքն՝ բանականն^d, բաժանի^e ի մահկանացու և յանմահ:

Իսկ որ ի բաժանմանէ, յորժամ առնես բաժանումն իրաց, դարձեալ առնես^f այլ բաժանումն նոյն իրաց, իբր բաժանի մարդ յարու և յէգ, ահա բաժանումն, այլ և դարձեալ բաժանի մարդ յոգի և ի մարմին, ահա բաժանումն յայլ: Զի ոչ հանապազ լինի բաժանումն և ապա բաժանումն, այլ ոչ ամենայնի ունին ի կենդանեացս^g յառաջմէ զբաժանումն. ահա յարու և յէգ տեսաւորի հոգի և մարմին:

^a B զպարզն

^b B որք

^c Dial. 11.27 τούτων = Սիմ. Թարգմ. մի և նոյն

^d A չիք

^e Dial. 12.14 διαίροῦμεν (*«բաժանեմք»)

^f Dial. 12.22 ποιήσω

^g Dial. 12.30 չիք ի կենդանեացս

Հարկ է գիտել, եթէ փոխանակ բաժանման ասի երկու ինչ^a, որք ի յայսմ սեռէ հատանին^b, իբր կենդանին բաժանի ի բանական և յանբան. արդ բանականն և անբանն^c ներհակաբաժին^d ասին:

Իսկ են բաժանական եղանակս ուր՝

ա. ^eորպէս սեռ ի տեսակս, իբր կենդանին բաժանի ի բանական և յանբան,

բ. ^fորպէս տեսակ ի յանհատ, որգան մարդ բաժանի ի Պետրոս և ի Պաւղոս և ի յայլս ըստ մասին մարդիկս,

գ. ^gորպէս ամենայն ի մասն (և այս^h առանց կիսամասնի կամ ի կիսամասնէ. և կիսամասունք են այսք, յորժամ մասունքն ընդունին զանուն և զսահման միմեանցⁱ, իբր յորժամ հատանեմք զմարմին ի բազում մարմինս, և իւրաքանչիւր մասն մարմնոյ մարմին ասի և զսահման մարմնոյ մակընդունի. առանց կիսամասանց իսկ, յորժամ մասունք ոչ անուն և ոչ սահման ընդունին, և ոչ զբոլորին և ոչ զմիմեանց, իբր յորժամ զՍոկրատէս հատանեմք ի գլուխ, յոտս և ի ձեռս, քանզի ոչ գլուխ, և ոչ ոտք և ոչ ձեռք մակընդունին զանունն կամ^j զսահման Սոկրատայ և ոչ զմիմեանց),

դ. ^kորպէս հոմանուն ձայն՝ ի բազումս նշանակեալ (և այս երկուս՝ եթէ որպէս բոլոր, եթէ որպէս մասն. որպէս բոլորն իսկ՝ իբր շուն ձայն, քանզի բերի ըստ երից, այսինքն^l երկրային, աստեղական և ծովային, յորս բոլոր ինչ իցեն, և ոչ մասն կենդանոյ: Իսկ որպէս մասն՝ զլեզւոյ ոք զանուն բերէ ըստ վայրի կոշկի և վայրի այլոյ^m, և ճաշակական մասին կենդանոյ, որք մասունք են և ոչ բոլոր),

ե. ⁿիբր էութիւն՝ ի պատահումն, որպէս յորժամ ասեմք^o զմարդոյ՝ կէսք իցեն սպիտակ, իսկ այլք՝ սեւք,

^a Dial. 12.40 εἶδη

^b A որ... հատանի

^c արդ բանականն և անբանն // Dial. 12.42 ἄ (*«որք»)

^d A ներհակաբաժին

^e B + նախ // Dial. 12.49 ἦ (*«կամ»)

^f B + երկրորդ // Dial. 12.52 ἦ (*«կամ»)

^g B + երրորդ // Dial. 12.55 ἦ (*«կամ»)

^h Dial. 12.56 + διχῶς = Սիմ. Թարգմ. երկու յեղանակ է

ⁱ Dial. 12.60 τοῦ ὄλου καὶ ἀλλήλων, Տիմոթ. Սիմ. Թարգմ. բոլորին

^j A և

^k B + չորրորդ

^l Dial. 12.79 չիք երից, այսինքն

^m Dial. 12.84 τοῦ ἀύλου, Տիմոթ. Թարգմ. փող կոշեալ երգարանին

ⁿ B + հինգերորդ

^o Dial. 12.94 εἶπω (*«ասեմ»)

ա. ^aորպես պատահումն յէութին, իբրև յորժամ ասեմք^b գսպիտակոյ՝
զկիսոց շնչաւորս, և զկիսոց անշունչս,

է. ^cորպես պատահումն ի պատահման յէութեան^d, իբր յորժամ ասեմք^e
զցրսոց՝ զկիսոց շորին և զկիսոց՝ գիջին,

ը. ^fորպես^g գոր եթէ ի միոջէ և առ մի. ի միոջէ իսկ՝ որպես ի բժշկականէ
բժշկական գիրք, բժշկական գործարան, իսկ առ մի՝ իբր առողջական դեղք,
առողջական կերակուրք, քանզի առ ի մի տեսանեն՝ զառողջութին:

Ըստ այսոցիկ արդեամբ եղանակաց բաժանի գոյն յէութին և ի պատա-
հումն:

Եւ ապա պարտ է իսկ գիտել, եթէ ոչ ի մի մի եղանակ բաժանման տե-
սաւորի հատմամբ բնութին յառաջագոյն և յետոյ, և ոչ կակուղ և խոշոր^h ի
միոյ և առ մի:

ԺԳ. Յաղագս բնութեամբⁱ կանխագոյնի¹⁷:

Բնութեամբ կանխագոյն է, որ արտաբերի և ոչ շարաբերի և ընդ նմին
հատանի և ոչ ընդ նմին բաժանի, իբր անասուն բնութեամբ կանխագոյն է
քան զմարդ: Քանզի ի բառնալ և ոչ լինել կենդանոյ՝ անդ և ոչ մարդ է. զի^j
կենդանի իսկ է մարդ: Իսկ ի յոչ լինել մարդոյն՝ հնար է լինել անասնոց իսկ՝
ձի, շուն և որ այսպիսիք^k, որք են կենդանիք: Դարձեալ ի լինել մարդոյ ամե-
նայն^l անասունք լինին, քանզի կենդանի է մարդ: Եւ անասունք լինին առ
նովա^m, զի երբ մարդ լինիⁿ, և անասունք^o ձի, շուն և որ սոցին նման^p. զի
անասունք են և նոքա: Զի և ոչ Պետրոս է բնութեամբ յառաջագոյն, քան

^a B + վեցերորդ

^b Dial. 12.89 εἶπω (*«ասեմ»), հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ասի

^c B + եօթներորդ

^d Dial. 12.97 չիք

^e Dial. 12.98 εἶπω (*«ասեմ»), հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ասի

^f B + ութերորդ

^g B + ել

^h B + և խոշոր // Dial. 12.136 τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εἰ μή = Սիմ. Թարգմ. մեծ կամ փոքր,
բայց միայն

ⁱ A բնութեան

^j A չիք

^k B այսինքն՝ ձիոյ, շան և այլոց այսպիսեաց

^l Dial. 13.9 πάντως = Սիմ. Թարգմ. ստուգապէս

^m Dial. 13.10 + οὐ πάντως, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ոչ... աներկարայ

ⁿ B + լինին // Dial. 13.11 συνεισφέρεται

^o և անասունք // Dial. 13.11 ἄλλ' = Սիմ. Թարգմ. այլ

^p B որք... նմանք

զՊաւղոս, և ոչ բանական կենդանին՝ քան զանբան անասունս^a: Քանզի յոչ լինել Պետրոսի, է Պաւղոս: Եւ յորժամ Պաւղոս յիշի, ոչ ևս յիշի Պետրոս, և ոչ զՊետրոս յիշելով, յիշի Պաւղոս ընդ նմին: Եւ ոչ Պետրոս է մանաւանդ աւելի, քան զՊաւղոս մարդ կամ անասուն^b, և ոչ Պետրոս քան զՊաւղոս^c: Գտանի դեղ առողջագոյն քան զդեղ, և գիրք բժշկական՝ գրոց որիշ:

ԺԳ. Յաղագս սահմանի¹⁸:

Սահման է բան կարճատատ, յայտնական բնութեան ենթակայ իրացն, այսինքն՝ բան, որ^d սակաւով նշանակէ զբնութիւն ենթակայ իրաց, իբր «մարդ է կենդանի բանատուր, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ»: Քանզի բազումք արարին յաղագս բնութեան մարդոյ ճառս յոլովս^e, այսինքն՝ տարածեալ պարզս^f և մեծամեծս, այլ ոչ են կարճատատս, զի և ոչ սահմանք են^g: Այլ իցեն^h և կարճատատ ճառս, որպէս ստուգաբարբառս, բայց վասն զի ոչ յայտնեն զբնութիւն իրին, ոչ են սահմանքⁱ:

Նաև անունն բազում անգամ յայտնէ զբնութիւն ենթակայ իրացն, այլ ոչ է սահման. քանզի անուն մի բառ է, իսկ սահմանն՝ բան է. և բանն յերկուց նուազից բառից կայ: Որպէս թէ սահմանն պէտս ունի բազմաց բառից ենթականալոյ և կարճատատ լինել և յայտնել զբնութիւնն, որ ընդ նորին սահմանական իրաց է:

Եւ շարայարի սահմանն ի սեռից և ի կայուն տարբերութեանց, այսինքն՝ էականաց, որպէս ի վերայ սահմանի կենդանւոյն. քանզի կենդանին է էութիւն շնչատուր զգալի: Ահա էութիւն սեռ է, իսկ շնչատուն և զգայականն՝ կայուն տարբերութիւնք: Ընդունի^j և^k ի նիւթոյ և ի տեսակէ, իբր անդրիանտն^l է՝ ի պղնձոյ արարելոյ առն տեսակ նշանակէ: Արդ որ ի

^a B զանբանս

^b Dial. 13.18 չիք կամ անասուն, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. կամ կենդանի

^c Dial. 13.19 Παῦλος τοῦ Πέτρου

^d քան, որ // B բանիս

^e Dial. 14.7 κατεπεκτάδην, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ընդարձակ

^f Dial. 14.7 չիք

^g B են սահմանք

^h B են

ⁱ B սահմանք ոչ են

^j A ընդունիս

^k B չիք

^l B անդրիանոյ

պղնձոյն՝ նիւթ է, իսկ առնատեսակ՝ [տեսակ]^a. յայտնէ նիւթն զսեռ, իսկ տեսակն՝ զտարբերութիւն:

Առնու և յենթակայէ և ի կատարելոյ, իբր բժշկական է արուեստ յաղագս մարդկային մարմնոյ ըստ լինելոյ առողջութեան գործարան: Ահա ենթակայք են բժշկութեան մարդկային մարմինք, և կատարուն՝ նորին առողջութիւնն:

Իսկ ստորա[գ]իր^b ի էութենէ ենթակայի, այսինքն՝ յատուկ և պատահումն ենթակայի, իբր մարդ է ծիծաղական ուղղագնացիկ, լայնեղունկն. այս^c ամենայն էականք են: Վասն որոյ և ստորա[գ]իր^d ասի, որ հովանակէ և ոչ զիսկութիւնն ենթակային յայտնէ, այլ զհետևումն: Իսկ ստորա[գ]րական^e սահմանն խառն է՝ իշխանագան և էականագոյն, իբր «մարդ է կենդանի բանական, ուղղագնացական, լայնեղունկն»:

Ասի իսկ սահման^f յեղափոխմանէ, որ յերկրի սահմանադիրն, քանզի որպէս սահմանադիրն որոշէ գյատկութիւն իւրաքանչիւրոյ^g, այսպէս և սահման՝ զբնութիւն իւրաքանչիւրոյ^h որոշէ ի յայլոյ բնութենէⁱ:

Առողջութեամբ սահման է, որ ոչ նուագի և ոչ յաւելու ի բառսն, յշար է նուագիլն և յաւելուլն^k: Իսկ^l կատարեալ սահման է, որ դարձուցանէ առ սահմանեալն, իսկ առանց կատարելոյ^m որ ոչ դարձուցանէ: Եւ ոչ նուագի ի բառսն, դարձուցանէ և յաւելուⁿ, քանզի յորժամ յաւելու^o ի բառսն, պակասէ^p յիրացն, իսկ յորժամ պակասի ի բառսն, յաւելու^q յիրացն: Իբր կատարեալ սահման մարդոյ՝ «բանական մահկանացոյ», ահա անդրադարձոյց,

^a Dial. 14.23 τὸ δὲ τοῦ ἀνδρὸς εἶδος εἶδος.

^b AB ստորադիր

^c B այսք

^d AB ստորադիր

^e A ստորադրական

^f B սահմանք

^g B + ազարակաց, գեօղից և այլոց

^h B + ենթակայ իրաց

ⁱ B ի յայլոց բնութեանց և յատկացուցանէ

^j B + գի

^k B յաւելանիլն

^l B եւ

^m B անկատար է

ⁿ B յաւելանի

^o B յաւելանի

^p B պակասի

^q B յաւելանի

^r Dial. 14.49 + ζῶον = ὄψις. Թարգմ. կենդանի

ֆանզի ամենայն կենդանի բանական մահկանացու մարդ է, և ամենայն մարդ՝ կենդանի բանական մահկանացու: Արդ եթէ պակասէ մի բառ, յաւելու^a յիրսն, իբր «կենդանի բանական»: ահա պակասեաց^b ի բառսն, զի ոչ ասաց^c «մահկանացու», և յաւելեաց^d յիրսն, զի ոչ միայն մարդ է կենդանի բանական, այլ և հրեշտակք. և ոչ անդրադառնայ: Եթէ ասեմ՝ «կենդանի բանական մահկանացու ֆերական», անդրէն ոչ դառնայ, զի յաւելու^e ի բառսն, վասն որոյ ասացաւ^f «ֆերական», և պակասեաց^g յիրացն, ֆանզի ոչ ամենայն մարդ սահմանէ, այլ միայն զֆերականսն: Զի ամենայն կենդանի բանական մահկանացու ֆերական մարդ է, այլ ոչ ամենայն^h մարդ՝ ֆերական:

ՓԵ. Յաղագս հոմանունաց¹⁹:

Հոմանունք են, որ անուանց հաղորդին, իսկ սահմանացն ի ստորագրութենէնⁱ տարբերին, իբր շուն անուն հոմանուն է և յայտնէ զերկրաւրականն^j և զծովայինն^k, վասն զի և այլ բնութիւն և այլ: Ստորագրութիւն հոմանունացն այս է. «Հոմանուն է, որ զանուն^l միայն հասարակ, իսկ իւրաֆանչիւր անուան բան էութեան այլ»²⁰: Բան աստ զսահմանն ասաց և զստորագրութիւնն. ստոր անուն ասաց, այսինքն՝ եթէ այլ է սահման իւրով անուան, որպէս լինին հոմանունք, որզան երկրական և ծովային շուն ըստ անուան^m հասարակաց են հոմանունք: Զի եթէ կամիցիⁿ ոք զսահման երկրայնոյս շան տալ և ծովայնոյն, իբր շուն կոչի երկաֆանչիւրոց նոցա, և այլ սահման կան երկրայնոցս, և այլ ծովայնոցն: Քանզի մարթի նոցա և հասարակ լինել սահմանին անդրէն, նաև անուամբ. կենդանիք ասին երկոքեանն և զսահման կենդանոյ ընդունին, բայց ոչ են ըստ անուանն^o կենդանոյ

^a B յաւելանի

^b B պակասեցաւ

^c B ասացաւ

^d B յաւելեցաւ

^e B յաւելանի

^f A ասացաւ

^g B պակասեցաւ

^h Dial. 14.61-63 + ἀνθρωπος ζῶον λογικόν, θνητόν, γραμματικόν ἔστιν, οὐ γὰρ πᾶς

ⁱ A ստորագրութենէն B ստորագրութենէն

^j B երկրայինն

^k Dial. 15.4-5 + κύνα· ἕτερον δὲ ὀρισμὸν ἔχει ὁ χερσαῖος καὶ ἕτερον ὁ θαλάσσιος, ἴδιον. Միմ. Թարգմ. շունսն: այլ այլ ունի սահման ցամաֆայինն և այլ այլքն

^l B յանուն

^m Dial.15.10 + τοῦ κυνός

ⁿ A կամի

^o A անուանն

հոմանուն, այլ մանաանդ փաղանուն: Վասն զի հոմանունացն երրորդ ցուցանէ՝^a թէ զինչ^b իցեն հոմանունն, և ըստ քանեսց նշանակեալ տարբերի^c, և յաղագս որոյ նշանակի հարցումն լինի:

ԺԶ. Յաղագս փաղանունաց²¹:

Փաղանունն են որք^d սահմանաց հաղորդին կամ ստորագրութեան իւրով անուանն, իբր կենդանի յայտնէ զմարդ և զձի. և ըստ անուան այսմ^e, այսինքն՝ կենդանոյն, փաղանունն են. իւրաքանչիւր ի նոցանէ զանուն և զսահման կենդանոյն ընդունի: Այլ և^f ստորագրեն զփաղանունսն այսպէս. «Փաղանունն՝ որ զանունն հասարակ, և որ ըստ անուանն բան էութեանն յայտնի»^g 22:

ԺԷ. Յաղագս բազմանունաց²³:

Բազմանունն են, որք սահմանաց հաղորդին և անուամբ^h տարբերին, այսինքն՝ յորժամ նոյն իրքⁱ բազում անուամբք կոչին, իբր նիզակ, թուր, դանակ, սուր, քանզի այս ամենայն անուանն մի սահման ընդունին, այսինքն՝ երկաթ երկսայրի, իբր թէ՛ երկաթ յերկուց կողմանց սրեալ: Ստորագրին^k այս բազմանունսն^l ի յաւելի անուանս^m ըստ միոյ իրիⁿ ասացեալ:

ԺԸ. Յաղագս այլևայլ անունաց²⁴:

Եւ որք ըստ երկոցունց^o տարբերին, որ ենթակայ ունին մի և ասին այլևայլ անուանս, որպէս ել և էջ, զի ունին մի ենթակայ՝ զսանդուղսն, զի^p եթէ ոչ ունին մի ենթակայ և ասին այլ ինչ, որպէս էութիւն և պատահումն.

^a Երրորդ ցուցանէ // Dial.15.17 τρία δεῖ ζητεῖν = Սիմ. Թարգմ. երիս ինչ խնդրելի է

^b Dial.15.17 չիք, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ոք

^c B նշանակեալ տարբերին | Dial.15.18 φέρεται = Սիմ. Թարգմ. բերեալ լինի

^d Dial.16.2 + καὶ τῶ ὀνόματι καὶ

^e A գայս

^f A չիք

^g Dial. 16.7 ὁ αὐτός = Սիմ. Թարգմ. նոյն

^h B անուամբք

ⁱ A իրս

^j A այս ինքն

^k A ստորագրի

^l Dial. 17.7 + οὕτω

^m B անուանն

ⁿ Dial. 17.7 κυρίου

^o Dial.18.2 + ἵγουν τῶ ὀνόματι καὶ τῶ ὀρισμῶ

^p Dial.18.4 ἦ = Սիմ. Թարգմ. կամ

ֆանգի և այսոքիկ այլ ևս անուն ունին և այլ ստորագրություն և ոչ ունին^a ենթակայ: Սոցա երկոցունց՝ և այլոց անուանց և այլոց, ստորագրություն այս է^b. որ է անուն և սահման այլ:

ԺԹ. Յաղագս գերադրականացն²⁵:

Իսկ իցեն, որ ի մէջ հոմանունացն և փաղանունացն հաղորդեալս և տարբերեալս որ անուամբ և սահմանաւ, որք ասին գերադրական, որպէս ի ֆերականութենէ ֆերական: Հաղորդին իսկ անուանն և տարբերին ըստ բառի^c անուանն, այսինքն՝ գլետին փաղանունութիւնն^d: Եւ դարձեալ սահմանին հաղորդին և տարբերին, ֆանգի «ֆերականութիւնն» գիտութիւն է, իսկ «ֆերականն» էութիւն, յորս գիտութիւն:

Գերադրական լինի, որչափ յումեմէ տարբերի ի յոլովս, այսինքն՝ որ ի կոչումն անուանն առասութիւն ունի:

Պարտ է իսկ գիտել, եթէ «ֆերականութիւն» և «երաժշտականն» ոչ են գերադրական^e, բայց «երաժիշտն» և «ֆերականն», զի^f «ֆերականն» ի «ֆերականութենէն» գերադրի, և «երաժշտականն»՝ «յերաժշտէն»^g:

Պարտ է գիտել, եթէ գերադրականն ունին գերկուս գերադրութիւնսն^h, որպէս «ֆերականն» «գֆերականութիւն», և «արդարն» «գարդարութիւն», այս ի միոջն ոչ բնաւ, ֆանգի ոչ յաւելում ի բժշկական գործարանն գրժշկականն:

Ի. Յաղագս տասն սեռականութեան սեռականից²⁶:

Զասացեալսն պարզ և առանց շարամանութեան ասեն էութիւն և պատահումն և որքⁱ այսպիսիք, իսկ որ ընդ շարամանութեամբ՝ որպէս «ձի ընթանայ», «Սոկրատէս իմաստասիրէ»: Եւ պարզ ասացեալսն և առանց շարամանութեան՝

ա. էութիւն նշանակէ, որպէս մարդ, ձի,

^a Dial. 18.6 + էն

^b այս է // B ասէ

^c Dial. 19.5 κατὰ τὴν λήξιν, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* կատարածիւ

^d Dial. 19.6 συλλαβήν

^e A գերադրական

^f Dial. 19.11 *չիք* «երաժիշտն» և «ֆերականն», զի

^g Dial. 19.12 + καὶ ὁ δίκαιος ἐκ τῆς δικαιοσύνης = *Սիմ. Թարգմ.* և «արդար»՝ «յարդարութենէն»

^h գերկուս գերադրութիւնսն // Dial. 19.13-14 τὰ ἀφ' ὧν παρωνομάσθησαν, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* գլխաւորութեան նիւթ

ⁱ A որ

- բ. իսկ ֆանակն՝ որզան երկու, երեք, երկականգնեան, եռականգնեան,
 գ. իսկ առինչն՝ որպէս հայր, որդի,
 դ. իսկ որակն՝ որպէս սպիտակ, սեւա,
 ե. իսկ ուրն, իբր «ի տանար», «ի յագարակ»^a,
 զ. իսկ երբն^b «այսօր»,
 է. իսկ կալն, որպէս «կանգնեալ», «նստեալ»,
 ը. իսկ ունելն՝ որպէս «զգեմուլ», «ագանել»,
 թ. իսկ առնելն՝ որպէս «այրել», «հատանել»,
 ժ. և կրելն՝ որպէս «այրեալն», «կտրեալն»:

Այսք տասնեւեան ասին ստորոգութիւնք, որպէս ի յասելն վասն ումեք, զի ստորոգումնէն ասել է:

Պարտ է գիտել, եթէ յայտոսիկ տասանցս իւրաքանչիւր սեռականի սեռ է, իսկ այսոցիկ տասն ստորոգութեանցս, որք^c են սեռականի սեռ, մին էութիւն է^d ֆանակ, առինչ, որակ, ուր, երբ, կալ, ունել, առնել^e, կրել:

ԻԱ. Յաղագս համաստից և համատեսակաց, և այլաստից և այլատեսակաց և թուոց տարբերութեանց²⁷:

Համաստեք իցեն, որք ըստ սորին ստորոգութեան հնազանդին, իսկ այլաստեք իցեն, որք ընդ այլում և այլ ստորոգութեան^f են. այս այլաստեք են: Համատեսակք են, որ ի նոցանէ տեսակ հնազանդին, և հաղորդին^g բանի էութեանն՝ Պետրոս և Պաւլոս: Այլատեսակ իցեն, որք զտեսակս ի^h միմեանց տարբերեն, այսինքն՝ որչափ բանի էութեան տարբերին, որպէս մարդ, ձի: Իսկ թուով տարբերին այսք, որ անանջատական պատահումնⁱ, զյատկութիւն իւրեանց անձնատրութեանցն բաժանել և զոր ըստ նմին ունին զիսկութիւնն, այսինքն՝ զանհատն, որպէս Պետրոս և Պաւլոս և իւրաքանչիւր ի մարդոց:

^a Dial. 20.7 ἐν ἀγορᾷ = Սիմ. Թարգմ. ի հրապարակի

^b Dial. 20.8 + πέρυσι = Սիմ. Թարգմ. հերուն

^c A որ

^d Dial. 19.15 + αἱ δὲ ἐννέα συμβεβηκότα. Εἶσι δὲ αὖται, οὐσία = Սիմ. Թարգմ. իսկ ինունգ պատահումնք: Որք են այսոքիկ՝ գոյութիւն

^e B + և

^f A ստորոգումութեան

^g Dial.21.6 | A (167բ) և B (331ա) այստեղ սկսվում է ԻԸ գլխի «կատարեալ անձնաւորութիւն»-ով սկսվող և ԼԲ գլխի «դատել զարհեստատրն, այսինքն»-ով ավարտվող մեծ հատվածը՝ նախագաղափար օրինակում պրակների շփոթութեան հետևանքով:

^h A որ զտեսակ

ⁱ անանջատական պատահումն // Dial.21.8-9 τῆ συμβεβηκότων = Սիմ. Թարգմ. շարամանութեամբ պատահմամբն

Ամենայն այլասեռից այլք են տեսակ^a և տարբերութիւնք, իբր «կենդանայ» և «մակացութեան»: Քանզի կենդանին յէութենէ կատարի, իսկ մակացութիւն՝ յորակութենէն: Նաև կենդանիք բազում^b են. կայունք իմն՝ և «շնչատուն» և «զգային», բաժանականքն են՝ «բանականն» և «անբանն», «երկրայինն»^d: Իսկ մակացութեան կայունք իմն շնչատունքն են և բանականքն ևս և դժուարափոխարկելիք, և բաժանական՝ «Ֆերական», «իմաստասիրութիւն»: Քանզի ստորոգունութեան գոլով է նա՝ սեռ և տեսակ, և տեսակաց տարբերութիւն: Իսկ զոր ի միմեանց սեռից և տեսակաց ոչ ինչ արգելու գնոսա լինել տարբերութիւն, թէպէտ և ոչ ամենայն: Տարբերութիւն աստանաւ համբաւէ շարակցութիւն նոցա:

Պարտ է իսկ գիտել, թէ և ինն ստորոգութիւնք են, և բաց յէութենէ ունին իւրաքանչիւր գիւրն, թէպէտ և պատահմունք իցեն, այլ կայուն և բաժանական տարբերութիւնք, և իւրաքանչիւր ի նոցանէ սեռական սեռ է և ունի սեռ և տեսակ ընդմիմեանս և յատկական տեսակ: Քանզի^e ուր սեռ, և յովով^f բաժանականք իցեն. նոքա են, որ բաժանեն զսեռ ի տեսակս, և ուր տեսակք, իցեն և կայուն տարբերութիւնք, զի նոքա են, որ շարայարեն զտեսակս:

Եւ^g երբակի առու՝ սեռ, իբր ասացաք՝ «մարդ» և «ձի» սեռիւ և նոքով^h, զի ի մի սեռ իցեն՝ ընդ կենդանեան. տեսակնⁱ, որպէս «զՍոկրատին» ասացաք և «զՊլատոնին» մի տեսակ գոլ՝ մարդկան, մի տեսակ և նոցա, զի մի լինել նոցա, թուով՝ որպէս զՍոկրատին ասացաք նոցա և այլոց մարդոց որոշմամբ:

ԻԲ. յ Յաղագս որ առընչի^k 28:

Որ առինչ տասն են, ա. որպէս սեռ ի տեսակս, որպէս կենդանին ի թիւ մարդոյ^m, բ. որպէս տեսակ ի սեռ, իբր մարդ ի բաժանման կենդանայ, գ.

^a B տեսակք

^b կենդանիք բազում // Dial. 21.13-14 Τοῦ μὲν οὖν ζῶου διαφοραί, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ. տարբերութիւնք*

^c B + բաժանականք են

^d Dial. 21.15 τὸ πτηνόν, τὸ ἔνυδρον, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ցամաքային և ջրային*

^e Dial. 21.25 Πάντως γάρ, ὅτι

^f Dial. 21.25 διαφοραί = Սիմ. Թարգմ. տարբերութիւնք

^g Dial. 21.29 + Τὸ ἔν, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ. մի ի նոցանէ*

^h Dial. 21.29-30 ἔν τῷ γένει καὶ ταύτων = Սիմ. Թարգմ. մի և նոյն են սեռի

ⁱ B տեսակքն

^j AB ԻԶ.

^k A առինչ

^l Dial. 22.2 Τὸ ἔν τι ἐνδεκαχῶς = Սիմ. Թարգմ. Յորում է մետասան ազգ ասի

^m B թիւ մարդոյ | Dial. 22.2-3 ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ ἀνθρώπου γένος ὄν τοῦ ἀνθρώπου, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ի տեսակ մարդոյ*

որպէս ի տեղի, որպէս «ճարանայ ի տանարի», դ. և որ ի ժամանակի, իբր «Նոյ ի ժամանակ^a ջրհեղեղին», ե. որ յաման, որպէս «գինի ի սկիհ», գ. որպէս բոլորն ի մասունս, որպէս Սոկրատէս իւրում յանդամս՝ գլուխ և ձեռք և ոտք (և սա^b թէ «առիյինչ», բայց «յումեք»), է. որպէս մասն ի բոլորն, որպէս գլուխ, ձեռն և ոտն^c Սոկրատայ, ը. որպէս տեսակ ի նիւթ, որպէս տեսակ անդրիանդի ի պղինձ, թ. որպէս յորակութեանն պատճառ, իբր <յ>ամենայն յաստուած, ժ. որպէս ի կատարունական^d պատճառ, իբր մանիհս առ ի մարդկան հանգիստ (հանգի վասն^e հանգստեան մարդկան լինի բազմականն), [ժա.] որպէս յենթակայի իրն, որպէս սպիտակ ի մարմնի. հանգի^f մասունք բոլորին ասին, իսկ բոլորն մասանց՝ ոչ բնաւ, այլ բոլորն ի մասունս:

ԻԳԶ. Ես յաղագս էութեան^h 29:

էութիւն է իր ինքնագոյ, ոչ մաղթեալ յայլմէ առ ի կայումն: Եւ դարձեալ էութիւն է ամենևինն որⁱ ինքն առանձինն կայ և ոչ յայլմէ ունի զգոյն, այսինքն՝ որ ոչ այլով գոյ և ոչ այլի ունի զիսկութիւն և ոչ աղերսէ յայլմէ առ ի կայումն, այլ ինքեամբ գոյանայ, որով և զպատահումն ունի և զիսկութիւն: Քանզի գոյնն վասն մարմնոյն^j եղև, զի ներկեցէ զնա, և ոչ մարմինն վասն գոյնոյ: Եւ գոյնն ի մարմնի կայ, և ոչ մարմին ի գոյնում^k, ուստի և գոյն մարմնոյ ասի, և ոչ մարմին գոյնոյ: Զի բազում անգամ փոխի գոյնն և <ոչ> փոխարկի, իսկ էութիւնն ոչ յեղափոխի, այսինքն՝ մարմին, այլ մնայ ի նմին: Եւ ասի էութիւն առ ի գոյնն:

ԻԴԷ. Յաղագս բնութեան^m 30:

Բնութիւն է սկիզբն իւրաքանչիւր գոյից շարժման և կայանի, որզան՝ երկիր շարժի առ ի բողբոջել, իսկ կայ, եթէ ի տեղուջէ ի տեղի <չ>փոխեալ.

^a B ժամանակս

^b B իսկ այս

^c Dial. 22.8 չիք, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ոտք

^d A կատարական

^e B չիք

^f Dial. 22.12 ἴστέον, ὅτι = Սիմ. Թարգմ. Եւ զայս գիտեա, զի

^g AB Իէ.

^h B + ևս

ⁱ B որ ամենևինն

^j B մարմնոյ

^k A գոյն

^l AB ԻԸ.

^m B + և ևս

զի ոչ շարժի ի տեղոջէ ի տեղի: Որ է սկիզբն և պատճառ շարժման և կայանին. և որպէս գոյանայ, այնպէս է շարժելն և կալն էական, այսինքն՝ բնական^a և ոչ ըստ պատահման, և բնութիւն ասի առ ի յումեմնէ^b գոյացեալ իսկ և գոյանալ:

Իսկ այս ոչ այլ ինչ է, բայց միայն էութիւն, զի յէութենէ ունի զայսոսիկ զարութիւն, այսինքն՝ զշարժումն և զկայանն: Եւ էութիւն է^c շարժման նորին և կայանի: Այլ ասի բնութիւն ի գոյացողէն:

ԻԵ^d. Յաղագս կերպի³¹:

Կերպ է ի յէութենէ բազմաց, որգոն կերպացեալ և որակացեալ էութիւն, որ նշանակէ զյատկական տեսակ, իբր էութիւն կերպացեալ և որակացեալ ի մարմնոյ շնչաւորէ և ի զգայականէ և ի բաց կատարէ զկենդանին, դարձեալ առնու «գրանական և գմանկանացուն» և կատարի տեսակ մարդոյ. իբր յատկական տեսակ կերպ ասի և էութիւն կերպարանացեալ:

Որպէս սուրբ հարքն ի յատկական տեսակս համարին զէութեան, զբնութեան և զկերպի անուն, և զայսոսիկ ասացին էութիւն և բնութիւն և կերպարան յատկական տեսակ: Եւ համագոյական և համաբողբոջ և համասեռ և փաղակերպ ասին որք ընդ նորին յատկական տեսակս անհաստ: Իսկ այլաէութիւն^e և այլաբողբոջ և այլակերպ^f:

Բայց պարտ է գիտել, եթէ անհնարին է ի յերկուց էութեանց, այսինքն՝ բնութեանց, մի բնութիւն շարադրելի լինել, քանզի անհնարին է զսոսոք ի մի զհակառակասացեալսն շարադրել իսկութեամբ բազմաւ^g: Իսկ անձնատրութիւն միական շարադրեալ^h, որպէս մարդ ի յոգոյ է գոյացեալ և ի մարմնոյ: Թէպէտ և մի բնութիւն ասի մարդոց, այլ ոչ միաբնութեամբⁱ ասին

^a B չիբ

^b Dial. 25.7 τοῦσδε = Սիմ. Թարգմ. այսպէս

^c Dial. 24.9 + ἡ αἰτία = Սիմ. Թարգմ. պատճառ

^d AB ԻԹ.

^e A այլէութիւն

^f Dial. 25.12-15 + καὶ ἑτερογενῆ καὶ ἑτερόμορφα τὰ εἰδικώτατα εἶδη λέγουσιν. Οὐ δυνατὸν γὰρ εἶδος ἄλλω εἶδει ἢ φύσιν ἄλλῃ φύσει ἢ οὐσίαν ἄλλῃ οὐσίᾳ μὴ εἶναι ἑτεροούσιον καὶ ἑτεροφυῆ καὶ ἑτερόμορφον, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* և այլատեսակս և այլակերպս գտեսական տեսակս ասացին: Զի անհնար է տեսակի առ այլ տեսակ և բնութիւն և էութիւն յայլ էութիւն, եթէ ոչ այլ գոյութիւն և բնութիւն և այլ տեսակ և այլ պատկեր եղիցի

^g Dial. 25.18 συστατικῶς ὑπάρξει διαφοράς

^h Dial. 26.19 + ἐκ διαφορῶν φύσεων δυνατὸν γενέσθαι, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* յիւսաբանչիւր բնութեանց, կարողութիւն է լինել

ⁱ B միաբնութեամբ | Dial. 25.21 + ὁ ἄνθρωπος

իւրաքանչիւր: Չի մի բնութիւն մարդկան^a շարադրեալ ասի, զի ի միոյ տեսակէ ամենայն մարդկան կատարին շարադրական անձնատրութիւն^b: Այլ մի բնութիւն իւրաքանչիւր մարդ ոչ ասի, վասն զի իւրաքանչիւր մարդկան անձնատրութիւնի ի յերկուց պատճառաց^c գոյացաւ բնութեանց՝ ի յոգոյ ասեմ և ի մարմնոյ, և անխառնակելի զնոսա յինքեան պահեալ: Եւ վկայ է, որ ի մահուանէ լինի բաժանումն:

ԻԶ^d. Յաղագս անձնատրութեան^e 32:

Անձնատրութեան^f անուն երկուս նշանակէ՝ երբեմն զպարզ իսկութիւն, որպէս նշանակեն զայս, քանզի այս է էութիւն և անձնատրութիւն, ուստի և ոմանք ի սրբոց հարցն ասացին^g զբնութիւնն^h, այսինքն՝ անձնատրութիւն: Երբեմն՝ զոր ըստ նոցին և յատկական իսկութիւն, իբր նշանակելով զանհատն ցուցանէ զթիւն տարբերելով, այսինքն՝ զՊետրոս, զՊաւղոս և զոմանս ձիⁱ:

Պարտ է իսկ գիտել, եթէ ոչ էութիւն առանց տեսակի ի բաց կայ ըստ նմին, և ոչ բազում էութիւն, և ոչ տեսակ, և ոչ պատահումն, բայց միայն անձնատրութիւն, որք են անհատք, և նոքոք էութիւն և էականութիւնք բազումք, որով տեսակք և պատահմունք տեսաւորին: Եւ է պարզ էութիւն յամենայն անձնատրութիւնս նոյնպէս երևելի իսկ՝ ի յանշունչս և ի շնչատրս, ի բանականս և յանբանս, ի մահականացոս և յանմահս:

Իցեն էականութիւնք բազումք, բայց այլք են անշունչք, և այլք^k շնչատրք, ի բանականս այլք և յանբանս այլք, նոյնպէս ի մահականացոս են այլք և յանմահս այլք, և յայտնապէս ասել՝ իւրաքանչիւրոյ յատկական տեսակացն անձնատրութեանցն այսուիկ ժողովելով զնոսա առ միմեանս բանիւ էութեան, ոչ ինչ պէտս ունելով սոցա այլոյ տեսակի անձնատրութեանց: Նոյն-

^a B չիք

^b B անձնատրութիւնք շարադրական

^c Dial. 25.24 չիք

^d AB Լ.

^e B + դարձեալ

^f A զանձնատրութեան

^g Dial. 26.4 + αὐτῶς

^h A զբնութիւնն

ⁱ B ձիս

^j B որովք | Dial. 26.11 չիք

^k A այլ... այլ

պէս և պատահմունք ի նոսա զանձնատրութիւնս տեսանեն^a, որոշելով զիրա-
 ֆանչիր անձնատրութիւն ի համատեսական^b անձնատրութեանցն: Վասն որոյ
 և զանհատն իսկապէս զ՛ի զանձնատրութեանցն ժառանգեաց անուն, քանզի
 այսի էութեամբ ներգործութիւն ի բաց կացեալ առընդունի զպատահումն:

Իէ^c. Յաղագս դիմի³³:

Դէմ է որ վասն յատկութեան ներգործութեանն և տեսակացն յայտնի և
 վերասահմանեալ զհամաբողոքոյց նորա, առաւել տայ մեզ յայտնութիւն.
 Իբր Գաբրիէլ սրբունոյն Աստուածածնին ասացեալ պատմեաց, որ էր մի
 հրեշտակացն, ինքն միայն անդ եկեալ ասէր, մեկնելով ի համագոյցից հրեշ-
 տակաց վասն ի տեղին գալոյ և յանդիման լինելոյ^d, և Պաղոս ի վերայ
 աշտինանէն ճարտասանէր³⁴ և մի ի մարդկանէ էր, բայց վասն տեսակացն
 և ներգործութեանն իւրոյ յայլոց մարդկանէ մեկուսանայ:

Իսկ պարտ է գիտել, եթէ սուրբ հարբն անձնատրութիւն և անհատն և
 դէմ զինքն^e կոչեցին, որ ըստ ինքեան իւրական շարակարգութիւն իշխանու-
 թեան^f և պատահման ի բաց կացումն^g, և թուով տարբերեալ և գոր ինչ է
 մեկնեալ^h, իբր Պետրոս, Պաղոս, իսկ ի յայլ զծի և զեզնⁱ, քանզի անձնատ-
 րութիւն վասն ի բաց կալոյն է^j:

ԻԸ^k. Յաղագս որ յանձնատրութեան³⁵:

Եւ որ յանձնատրութեան իսկ երբեմն զպարզ իսկութիւն նշանակէ,
 որպէս նշանակելի է ոչ միայն զպարզ էութիւն յանձնատրութեան ասեմք^l,
 այլ և զպատահումն, իբր իսկութիւն ոչ յանձնատրութեան է, բայց յայլմէ
 անձնատրական, երբեմն իսկ և զըստ ինքեան անձնատրութիւն, այսինքն՝
 զանհատն ցուցանէ, իբր իսկութիւն ոչ յանձնատրութեան, այլ անձնատրու-

^a զանձնատրութիւնս տեսանեն // Dial. 26.20 ταῖς ὑποστάσεις θεωροῦνται, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* ի յէսկս մարմնոյն տեսանին

^b B համատեսակ

^c AB ԼԱ.

^d վասն ի տեղին գալոյ և յանդիման լինելոյ // Dial. 27.6 διὰ τῆς ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας
 καὶ διαλέξεως

^e B զինքեան Dial. 27.11 τὸ αὐτὸ

^f Dial. 27.11 ἐξ οὐσίας = Սիմ. Թարգմ. ի գոյութենէ

^g A կալումն

^h Dial. 27.12 δηλοῦν, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* յայանէր

ⁱ Dial. 27.13 *չիբ* և զեզն

^j Dial. 27.13 εἴρηται = Սիմ. Թարգմ. ասի

^k AB ԼԲ.

^l B անեմք

թին է և ասի: Իսկութիւն յանձնատրութեան որ ըստ ինքեան է ոչ ի բաց կալով, այլ անձնատրութեամբ տեսաւորեալ, իբրև տեսակ, այսինքն՝ բնութիւն մարդկան իսկ յատուկ անձնատրութեամբ ոչ տեսաւորի, բայց ի Պետրոս և ի Պաւղոս և յայլոց մարդկան անձնատրութիւնսն^a, ընդ նոսին այլոց բազմաց ըստ էութեանն, ի յայլոյ ումեքն սեռի շարադրեալ և մի կատարեալ անձնատրութիւն շարադրական, որգոն, մարդն ի հոգոյ^b և ի մարմնոյ յարմարեալ. ոչ ոգին միայն ասի անձնատրութիւն և ոչ մարմին, այլ յանձնատրութեան^c, իսկ ի յերկոցունցն^d կատարեալ անձնատրութիւն երկոցունց: Քանզի անձնատրութիւն իսկութիւն է ըստ ինքեան, յատուկ շարայարմար ի բաց կացեալ և ասել^e:

Ասի դարձեալ անձնատրութեամբ, որ յայլմէ յանձնատրութենէ առ ի պակասել^f բնութեանն և ի նմա ունել զիւրական իսկութիւնն: Ուստի և մարմինն Տեառն՝ ոչ գոյացեալ ըստ ինքեան և ոչ յառժամեայ ներկայիս, ոչ անձնատրութիւն, այլ մանաւանդ յանձնատրութեան է: Քանզի ի գոյանալ Աստուծոյ Բանին գոյացաւ, առ ի պակասեալ ի նմանէ և զնա, ունէր և ունի անձնատրութիւն:

ԻԹԶ. Յաղագս անանձնատրութեան³⁶:

Եւ անանձնատրութիւնն երկակի ասի. զի երբեմն ոչ բնաւ և ոչ երբէք էր նշանակէ, այսինքն՝ զանգոյականն, իսկ երբեմն՝ ոչ յինքեան ունել զգոլն, այլ յայլմէ ունել զիսկութիւնն, այսինքն՝ զպատահումն:

ԼԻ. Բաժանումնⁱ գոյի և էութեան³⁷:

Գոյն բաժանի յէութիւն և ի պատահումն՝ ոչ որպէս^j սեռ ի տեսակս, այլ հոմանունն ձայն, որպէս ի միոջէ և առ մի^k:

^a B յանձնատրութիւնսն

^b A յոգոյէ

^c B անձնատրութիւն

^d Այստեղ A և B-ում ԻԱ. գլխի մեջտեղը՝ «հնագանդին և հաղորդին» բառերից հետո տեղափոխված հատվածի սկիզբն է:

^e B ասեալ | Dial. 28 ἐστὶ τε καὶ λέγεται

^f առ ի պակասել // Dial. 28.17 προσληφθεῖσα, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. առեալն

^g AB ԻԲ.

^h AB ԻԳ.

ⁱ B յաղագս

^j A չիբ

^k Dial. 30.2-3 Τὸ δὲν διαρεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, οὐχ ὡς γένος εἰς εἶδη ἄλλ' ὡς ὁμώνυμος φωνὴ ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἐνδὸς καὶ πρὸς ἔν. | Այս գլխի շարունակութիւնը տեղափոխված է Գ. գլխի մեջ: Նաև հունարենի 32 գլուխը բաց է թողնված:

ԱՎ. Յաղագս ֆանակի և ֆանակութեան³⁸:

Քանակն է ժողով միոց, զի մին ոչ ասի ֆանակութիւն, այլ սկիզբն ֆանակութեան: Արդ միոցն և միացելոցն գալ ի միասին, երկու լինին, զի ոչ եթէ բաժանումն իցէ ֆանակ, այլ ժողով և հաւաքումն միոց: Զի երկուսն յորժամ բաժանին ի^b մի և մի, առանց մասին^c այս բաժանումն է, իսկ մին և մին երկու են՝ այս մանաւանդ հաւաքումն է յետին^d:

Իսկ^e եթէ ֆանակն ինքնաշարի և թի՛ չափոց և թուոց^f, ֆանակն համարոցն և չափոցն ենթակայ է, այսինքն՝ զչափե[ա]լն և զթուե[ա]լն: Իսկ ֆանակացն կէտք իցեն սահմանեալ, և այլք խառնեալ: Խառնակ է յորժամ մի է համարն, իբրև ի փայտ գտանի երկականգնեան^g, եռականգնեան, կամ քար և որ այսպիսիք, և գոլով են չափովք, և վասն այսորիկ ասի խառնակ: Սահմանեալք են, որ ի միմեանց որոշեալ են, որպէս ի վերայ ժ. քարանց և ժ. արմատենեաց, բայց և այսք որոշեալ^h են ի միմեանց: Այստ[ե]րիկⁱ շարաթիք ասին, բայց ի սակաւուց և բազմաց չափին գրուաւ և կամ այսպիսեալ, իբր ցորեան ցորենոյ^j:

Այսպէս սահմանին^k որպէս զհատուածս^l անդամոց առ միմեանս ժողովեալ հասարակաց սահման է: Իսկ միոյ գոլ փայտի, յորժամ երկականգնեան ասեն^m, կատարն առաջնոյն և սկիզբն երկրորդին մի ասիⁿ, ֆանգի կցեալք են և ժողովեալք ի մի, և ոչ ունին ի միմեանս հատուածս^o: Իսկ բաժանականքն^p իբր ի վերայ ժ. քարանց: Եթէ համարես հինկ և հինկ, ոչ

^a AB ԻԳ.

^b B չէք

^c Dial. 33.5 ἀνὰ μέρος, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ուրոյն և ուրոյն

^d Dial. 33.7 չէք

^e Dial. 33.8 + Ἰστέον δέ, ὅτι = Սիմ. Թարգմ. եւ գայս զիտեա

^f Dial. 33.8-9 αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς ὁ μετρῶν καὶ ἀριθμῶν = Սիմ. Թարգմ. չափ է և թի՛ թուող և չափող

^g B երկականգնեան

^h B որոշեալք

ⁱ A այսորիկ B այսոցիկ, հմմտ. համառոտ տարբերակը այստեղիկ

^j Dial. 33.17 ἢ τι τοιοῦτον

^k Dial. 33.18 + τὰ μὲν συνεχῆ, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. խառնակեալք

^l որպէս զհատուածս // Dial. 33.18 τὰ... συνεχῆ, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. խառնակեալք

^m Dial. 33.19 + ἦγουν δύο πήχεις ἔχοντος

ⁿ B ասին

^o A հատուածն

^p Dial. 33.22 + ὧν τὰ μόρια πρὸς τινα κοινὸν ὄρον οὐ συνάπτουσιν, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. որոց կողմանքն ոչ մերձեանս առ շարունակացն սահման

ունին հաղորդ սահմանի^a, զի եթէ տասս ի միջոյ տասանց^b սահման, լինի մետասսան և ոչ տասն: Եւ այս ինքն զանունն ցուցանէ զխառնելոցն և զբաժանելոցն: Ի բաժանելոց իսկ քանակ ասի^c թիւն և բանն: Համարով ասի, քանակի բանի ծանուցանի^d: Զի եթէ ասես բանի տասն, մի ոչ ունել ի միջի, ոչ կարես բաժանել զհինկն ի հնկէ^e, այլ եթէ սահմանես ի մէջ զբաժանականն, լինի մետասսան^f: Սոյնպէս և բառ, եթէ ոչ ունի զկէտ^g ի միջոյ, ոչ կարես սահմանել^h, իբր «Սոկրատէս», ոչ ունելով ի միջի՝ ի «սո» և ի «կրատ»ⁱ կէտ^j, ոչ է հասարակ սահման շարայարելոցն:

Զի խառնակ է զքանակութիւնն և քանակ^k ի մարմին, ի յերևումն, ի գոյն^l, ի տեղի, և ի ժամանակ:

Հարկ է գիտել, զի զիծն^m առանց քանակի է, զի ոչ չափի և ոչ թուի, իսկ քանակութիւն ի միոյ և ի միոջէ քանակի ի մարմինⁿ: Այլ և մարմին քանակու-

^a Dial. 33.24 + τὸν συνάπτοντα αὐτούς, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* կողմամբ մերձեցուցանողս ի միմեանց, միատրեկ գնոսս

^b Dial. 33.25 τῶν πέντε καὶ τῶν πέντε, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* հնգի և հնգի

^c Dial. 33.27 ἀνάγεται, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* հետևողք եմ

^d Համարով ասի, քանակի բանի ծանուցանի // Dial. 33.29-31 Καὶ ὁ λόγος δὲ διωρισμένος ἐστίν, ὃ γὰρ λόγος ἀριθμούμενος ταῖς λέξεσιν οὐκ ἔχει κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα τὰ μόρια αὐτοῦ, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* Եւ բան սահմանադրեալ է, վասն զի բան թուեալ բառի ոչ ունի զարուսակացն սահման՝ ընդմիջողս և յանգողս կողմանց նոցա

^e ասես բանի տասն, մի ոչ ունել ի միջի, ոչ կարես բաժանել զհինկն ի հնկէ // Dial. 33.31 ἔχῃ δέκα λέξεις ὁ λόγος καὶ διέλης αὐτάς = *Սիմ. Թարգմ.* ունիցի տասն բառ քանն և բաժանես գնոսս

^f այլ եթէ սահմանես ի մէջ զբաժանականն, լինի մետասսան // Dial. 33.32-33 οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα αὐτάς, ἐὰν γὰρ παρεντεθῆ τι ἐν τῷ μέσῳ, γίνονται ἔνδεκα καὶ οὐ δέκα, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* ոչ ունին նոքա զհասարակաց սահման խառնակողս գնոսս ի մի, զի եթէ յառաջադրես ինչ ի միջի, լինի մետասսան և ոչ տասն

^g A կէտ

^h եթէ ոչ ունի զկէտ ի միջոյ, ոչ կարես սահմանել // Dial. 33.34-35 ἀριθμουμένη συλλαβαῖς οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα τὰς συλλαβάς, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* թուեալ ի մասունն ոչ ունի հասարակաց սահման կցողս նոցա ի միմեանս

ⁱ B «սոկ»... «րատ»

^j Dial. 33.35 *չիբ*

^k քանակութիւնն և քանակ // Dial. 33.37 ποσὰ πέντε

^l Dial. 33.37 γραμμή

^m Dial. 33.38 στιγμή = *Սիմ. Թարգմ.* կէտ

ⁿ իսկ քանակութիւն ի միոյ և ի միոջէ քանակի ի մարմին // Dial. 33.39-47 ἐπειδὴ οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἔχει μίαν διάστασιν, ἔστι γὰρ μῆκος ἀπλατὲς οἶον αὕτη οὖν ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται. Μία γὰρ οὕσα μετρεῖται καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ στιγμήν. Ἐπιφάνεια δὲ ἐστὶ τὸ ἔξω μέρος τοῦ σώματος, παρὰ τὸ φαίνεσθαι. Ἐχει δὲ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος. Καὶ αὕτη δὲ μία οὕσα μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν μεταξὺ γραμμῆν. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὁμαλὴ καὶ ἴση ἐπιφάνεια

թիւն ունի, զի ամենայն^a մարմին եռակի է՝ ունի^b խորութիւն^c, երկայնութիւն և լայնութիւն: Այլ և ի շնչական մարմին թոփն և անդամ^d և երկինն ի միմեանց բաժանական հատուածով^e: Այլ և տեղի երևումն է ի մէջ օդից, զի ի մէջ երկոցունց տեղեացն օդի միջոցեայ, լինին բաժանմունք տեղեացն^f: Այլ և ժամանակ ի յերիս թուեայ ճանաչի ֆանակութեամբ՝ ներկայս, անցեալն, ապառնիւն^g. և երեքն մի են, ֆանգի ներկայս կատարումն է անցելոյն և սկիզբն ապառնոյն^h: Իսկ որⁱ առանց թոյն են և ֆանակութեան, այս են՝ գիծ և կէտ և մի: Եւ իսկական իմն այսոքիկ եւթն ասին՝ տրամադրութիւն, ժամանակ, տեղի, սահման, երևումն, բան^j:

Եւ զպատահմանցն ասեմք ֆանակութիւն և թիւ ինչ ի գունոց կամ ի նշանից. ի գունոց՝ իբր ի մի գոյն բազում գոյնս, իսկ ի նշանիցն^k իբր ի նշանատր տեղի, և այլ նշանս^l:

ἐπιτεδος λέγεται, ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ σκολιὰ ἀπλῶς ἐπιφάνεια, *Հմմտ. Սրմ. Թարգմ.* որով և ոչ մի ինչ ունի սփռեալ սեռ և տեսալ: Իսկ «դրամ» սփռեալ ունի սեռ, զի ունի յինքն երկայնութիւն միայն առանց լայնութեան, և սա ի շարունակ ֆանակութիւն վերաբերի: Զի միոյ ունող թոյն չափեալ լինի, և կողմանքն իւր ունին հասարակաց սահման ընկղմողս ի մի զկողմանս իւր, որ ի միջի նորա է զկէտն: Իսկ եպիփանիա է արտաքին կողմն սեռի՝ իւրոյ երևելի: Եւ ունի սփռեալ ստեղս յերկոց կողմանց՝ երկայնութիւն և լայնութիւն: Եւ զայսորիկ ի մի ունելով և չափելի է, և կողմանք նորա ունին հասարակաց ինչ շարունակական սահման, որք յանգեն ի միմեանս գոր ի միջի նորա է զգիծն: Այլ գիտել պարտ է, եթէ հարթ և հասարակ եպիփանիա դաշտային կոչի, իսկ անհարթն և թիւարթեկն միայն եպիփանիա կոչի

^a Dial. 33.47 *չիք* մարմին ֆանակութիւն ունի, զի ամենայն

^b A ունել | Dial. 33.47 *էչեյ* տրեյ՝ տաստասեւս

^c Dial. 33.48 + *իչոյն* *պաչոս* = *Սրմ. Թարգմ.* որ է թանձրութիւն

^d A *ի լուս.* ֆանգի ի մարմնոյ սեռին անդամք

^e Այլ և ի շնչական մարմին թոփն և անդամք և երկիննն ի միմեանց բաժանական հատուածով // Dial. 33.48-50 *καὶ ἐν ὑπάρχον μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὴν ἐπιφάνειαν*

^f B *չիք* օդի միջոցեայ, լինին բաժանմունք տեղեացն | զի ի մէջ երկոցունց... բաժանմունք տեղեացն // Dial. 33.48-50-52 *ὁ γὰρ τόπος σου ἐπιφάνεια ἴγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντός σε ἀέρος ἐστὶ καὶ ὡς ἐπιφάνεια ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται*

^g ի յերիս թուեայ ճանաչի ֆանակութեամբ՝ ներկայս, անցեալն, ապառնիւն // Dial. 33.52-53 *μετρεῖται εἰς τὸν παρεληλυθότα καὶ εἰς τὸν μέλλοντα*

^h և երեքն մի են, ֆանգի ներկայս կատարումն է անցելոյն և սկիզբն ապառնոյն // Dial. 33.53-54 *καὶ ἔχουσι τὰ μόρια αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτὰ τὸ νῦν*

ⁱ B *որք*

^j տրամադրութիւն, ժամանակ, տեղի, սահման, երևումն, բան // Dial. 33.56-57 *ποσά· ἀριθμός, λόγος, χρόνος, τόπος, γραμμή, ἐπιφάνεια, σῶμα*

^k B նշանից

^l Եւ զպատահմանցն... և այլ նշանս // Dial. 33.58-62 *Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ λέγομεν ποσὰ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα, πρᾶξιν, κίνησιν, χρώμα καὶ τὰ τοιαῦτα, οἶον, εἰ ἐν πολλῷ χρόνῳ γένηται ἢ πρᾶξις καὶ ἢ κίνησις, φαιμέν πολλὴν πρᾶξιν καὶ πολλὴν κίνησιν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ ὀλίγην. ὁμοίως καὶ, εἰ ἐν πολλῷ σώματι λευκότης εἶη, φαιμέν*

Այլ և ի քանակին է որ սահմանական, և են որ անսահմանք: Եւ սահմանականք են, որ^a կարող եմք չափել և կամ ընդ թոռով արկանել, իսկ անսահմանք՝ որ ի թիւ երևինն, բայց ոչ թուին, իբր բազմութիւն աստեղաց^b:

Հարկ է գիտել, եթէ Արիստոտէլ զմեծն և զփոքրն, զբազումն և զնուազն^c ի յառինչ ստորագունի: Ասեմ իսկ, քանզի կարող է այդմ իսկ իրիդ ըստ այլ և այլ դիտատրութեան յայլ և յայլ ստորագութիւնս անցանել: Իբր համարով, ըստ մասանց և ըստ բոլորից իսկ առընչութեամբ իբր մեծ առ փոքր, այսինքն մարմնով ճանաչի և էութեամբ, եթէ մեծութեամբ է, եթէ բազմութեամբ, և մեծութեամբ չափի, իսկ քանակութեամբ համարի^d:

Եւ յատկութիւնք են քանակին երեք՝ համար, չափ և բաժանումն, քանզի բաժանումն ցուցանէ զսահմանն և ի սահմանին լինի, եթէ բազումք^e են համար, և եթէ մեծ է չափ: Եւ այս^f ոչ ունին հակառակութիւն: Իսկ որք հակա-

πολὺ λευκὸν, εἰ δὲ ἐν ὀλίγω, ὀλίγον, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* Իսկ պատահումն ի քանակի է նոցա, որ ի նման տեսանին՝ գործք, շարժմանց, գունոց, և այլ այդպիսեաց, իբրև այն զի թէ բազում ժամանակաց լինին գործ և շարժութիւն, ասեմք, թէ յոյժ գործ է, և յոյժ շարժ է, և թէ փոքր ժամ լինի, փոքր ասի: Նոյնպէս և թէ ի բազում սեռս մարմնոց լինի սպիտակութիւն, ասեմք յոյժ սպիտակ, իսկ եթէ ի փոքրսն, փոքր ասի գոյ

^a B գորս

^b որ ի թիւ... աստեղաց // Dial. 33.64-67 τὸ ὑπεροχῆ τιτι ὑπερβάλλον πᾶν μέτρον καὶ πάντα ἀριθμὸν, καὶ λέγεται μέγα καὶ πολὺ ἀορίστως, ὡς λέγομεν, πολλὴν ἢ εὐσπλαγχνία τοῦ θεοῦ, μέγα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ θεοῦ λόγου οἰκονομίας, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* որ առաւել բարձրացեալ և անցեալ քան զչափ և զթիւ. և ասի մեծն և բազումն ասանց սահմանելոյ գոյ, որպէս գոր ասեմք, թէ բազում է նորոգութիւն Աստուծոյ, և մեծ է խորհուրդ տնտեսելութեան Բանին Աստուծոյ

^c Dial. 33.69-70 + καὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ μικρότερον καὶ ὀλιγώτερον καὶ πλείω καὶ διπλάσιον καὶ ἡμισυ καὶ τὰ τοιαῦτα, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* զփոքրաթիւ և զբազմաթիւ, և զերկապատիկ և զկէս և զայլ այդպիսիքս

^d ըստ մասանց և ըստ բոլորից... քանակութեամբ համարի // Dial. 33.72-80 καὶ μέτρον δηλοῦντα τὰ προειρημένα πρὸ τὸ ποσὸν ἀνάγονται, ὡς δὲ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα καὶ ὡς πρὸς ἄλληλα λεγόμενα ὑπὸ τὰ πρὸς τι, τὸ γὰρ μέγα πρὸς τὸ μικρὸν λέγεται μέγα καὶ τὸ διπλάσιον πρὸς τὸ ἡμισυ, ὁμοίως καὶ τὰ λοιπά. Τὸ δὲ σῶμα, καθὸ μὲν φυσικὸν ἐστίν, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγεται, καθὸ δὲ μαθηματικὸν ἦγουν μετρούμενον, ὑπὸ τὸ ποσόν. Ἔτι τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλῆθος. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται, τὸ δὲ πλῆθος ἀριθμεῖται. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ πηλίκον τῷ μεγέθει, τὸ δὲ ποσὸν τῷ πλήθει, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* և ի չափոյ սակս ասացեալն բան, սոքա ի քանակին կողմն վերաբերեալ լինին, իսկ որպէս ընդանութիւն ունելով առ միմեանս ասելի է ել զնոսա առ առինչ: Զի մեծն առ փոքրն ասի մեծ, և երկպառիկն առ կէսն, նոյնպէս և այլք: Զի և մարմին ըստ իւրով էութեան գոյացութեան գոյ հետևող կարգի, իսկ որպէս ուսանելով, այսինքն չափաւ քանակի հետևին: Եւ դարձեալ քանակութեան ոմն մեծ է և ոմն բազում. և մեծութիւն չափեսցի, իսկ բազմութիւն թուեսցի, և առնէ մեծութիւն զորչափն, իսկ բազմութիւն՝ զքանակութիւն

^e B բազում

^f A այս

նակութիւն^a ունին, սոքա որակութիւնք կոչին և պատահումն. և որակութիւնք իբր դառն և փաղցր, կամ խոշոր և ողորկ, զի դառն հակառակ է փաղցրին, և խոշորն՝ ողորկին: Իսկ պատահմամբք՝ իբր սեւա և սպիտակ, զի սեւան սպիտակին հակառակ է^b:

ԼԲ.Շ Յաղագս առնչի³⁹:

Առինչն այս է՝ իբր թէ առ ինքն կամ յինքննէ կամ առ այլ ոք: Եւ առ ինքն^d իբր հայր որդոյ, զի ոչ է ամենեցուն հայր, այլ որդոյն^e: Իսկ առ այլ ոք իբր առ մեծ փոքր և բազում առ սակաւս. զի ոչ ասի առ սակաւ բազում, այլ բազում^f առ սակաւս:

Պարտ է իսկ գիտել, եթէ յորժամ ինչ ըստ ինքեան տեսաւորի, ոչ է առինչ, այլ թէ ինչականութիւն ունի առ այլ, յայնժամ ասի առինչ: Իբր այս և որ լինի առ այլ ինչ, և այս նոցա է անձնաւորութիւն, ի յասելն առ այլ, այսինքն է ունել ինչ առ միան: Զի եթէ ընդ միմեանս ինչ ունի, առնէ զառինչ:

Իսկ այնոքիկ, որ առինչ նոյն անուամբ անուանին, որպէս սիրելի սիրելոյ սիրելի, թշնամի թշնամոյ թշնամի, իսկ այլ անուամբ՝ որպէս հայր որդոյ հայր, վարդապետ՝ աշակերտի վարդապետ:

^a B հակառակութիւնս

^b համար, չափ և բաժանումն, քանզի բաժանումն ցուցանէ զսահմանն... զի սեւան սպիտակին հակառակ է // Dial. 33.81-91 λέγονται παρακολουθήματα. πρῶτον τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον καθ' αὐτό. τὸ γὰρ σῶμα αὐτὸ καθ' αὐτὸ οὐκ ἔχει τι ἐναντίον, καθὸ δὲ ἐστὶ τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῶ δύο ἀριθμῶ οὐκ ἔστιν ἐναντίος ἄλλος ἀριθμός. εἰ γὰρ ἔσται, πολλοὶ ἔσονται. Πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐναντίοι ἔσονται, καὶ εὐρίσκεται ἡ φύσις ἄδικος ἐνὶ πολλὰ ἀντιτάξασα. οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἐνὶ πολλὰ εἶναι ἐναντία. Δεύτερον τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Οὐδὲ γὰρ οἱ δύο φοινικῆς εἰσὶ μᾶλλον δύο ἢ περ οἱ δύο ἄνθρωποι. Τὸ δὲ μὴ ἔχον ἐναντίον οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Τρίτον δέ, ὃ μόνῳ καὶ παντὶ τῶ ποσῶ, τὸ ἴσον καὶ ἀνισον. Γραμμὴ γὰρ γραμμῆς ἴση ἐστὶ καὶ ἄνισος, *ῥῆμα. Ὅμο. βάρβαρ.* սոքա որք յարին ի նմա՝ նախ ոչ ունելով հակառակ ինչ ինքն ինքեամբ, վասն զի սեւ, որ է մարմին, ինքն ոչ ունի ինքեամբ իւր հակառակ ինչ, այլ որպէս են կամ սպիտակ, կամ սև, նոյնպէս է: Եւ զայս գիտելի է, եթէ ի թիւ երկրորդին ոչ հակառակի այլ թիւ, զի եթէ եղիցի այլ հակառակ իւր թիւք, բազումք լինին: Վասն զի այն ամենայն թիւք հակառակ լինին նորա, և զտանի բնութիւնն անհրաւ գրազումս միմեանց հակառակս փոխաբերելով, վասն զի ոչ է հնար, իբրև թէ բազումք միոյն հակառակ եղիցին: Երկրորդ ոչ ընդունողն զորով փոքու և մեծի, զի ոչ երկու արմաւ մեծ են քան զերկու, նոյնպէս և ոչ երկու մարդ: Զի որ ոչ ունի իւր հակառակ, ոչ ընդունի զվեծութիւն և զփոքրութիւն: Իսկ երրորդ, որ ինքն միայն և ամենայն քանիւնութեան է, հաւասար և ոչ հաւասար: Զի զիր և զիր հաւասար են և անհաւասար

^c AB ԻԵ.

^d առ ինքն // Dial. 34.3 ἐτέρων εἶναι μὲν εἶναι λέγεται

^e զի ոչ է ամենեցուն հայր, այլ որդոյն // Dial. 34.4 ὁ γὰρ πατήρ πάντως υἱοῦ λέγεται πατήρ = *Ὅμο. βάρβαρ.* զի հայր որդոյ կոչեսցի հայր

^f Dial. 34.5 *չիբ* բազում

Դարձեալ առինչ ըստ առաւելութեան՝ որպէս մեծն քան զվոքն մեծ (և ըստ որ դատէ և դատի՝ որպէս արհեստ արհեստաւորի արհեստ^a, քան զարհեստն դատէ զարհեստաւորն, այսինքն^b գիտութիւնն ցուցանէ զգիտականն, և զգայումն՝ զգայականի զգայումն, և դրութիւն՝ դրողի դրութիւն, և կայումն՝ կացողի կայումն, և բազմական՝ բազմեցելոյ բազմական և որ այսպիսիք), իսկ որ՝ ըստ զարութեան և անզարութեան. զարութիւն իմն՝ որպէս ջերմացեալ և ջերմացուցեալ, իսկ անզարութիւն է պակասումն զարութեան, որպէս ասեմք՝ անկարութիւն է ունել զերեսս, տեսանել զաստեղական ցից^c, և որ՝ ըստ պատճառի և պատճառաւորի, որպէս հայր որդոյ հայր:

Իսկ յատուկ առինչ՝ առ յարադարձ ասել, զի սիրելի սիրելոյ սիրելի, և սիրելոյ՝ սիրելի սիրելի, ^dև աշակերտ՝ վարդապետի աշակերտ: Եւ որ համարնութեամբ են. համարնութիւն՝ որ շարաբերի և շարաբերէ, և շարաբառնի և շարաբառնայ: Քանզի երբ որդի է, և ի հաւրէ հանաչի^e, և երբ որդի է, և հայր է ամեննիւնք, և հաւր ոչ գոլ՝ և ոչ որդի է, զի ո՞ւմ իցէ որդի^f, և որդոյ ոչ գոլ՝ և ոչ հայր է, զի որ ոչ ունի որդի, ոչ է հայր: Որպէս շարաբառնի որդի ընդ հաւր, և հայր ընդ որդոյ, այլ ոչ շարաբառնի անձնատրութիւն նորա, այլ մնայ ի նոյն^g, զի թէ մնայ որդի, բայց ոչ որպէս^h մնայ, զի մինչ՝ ոչ ունի հայր, զի ա՛րդ իցէ որդի: Իսկ եթէ ասեմք որդի վախճանելոյն, ոչ ի սպառ ասեմք, այլ ըստ տկարութեանⁱ, զի ի յոչ կորնչիլ հաւրն և ոչ որոշին^k վասն անմահ լինելոյ հոգոյն:

Հարկ է գիտել, եթէ իւրաքանչիւր ի^l ստորոգութեանց սեռական սեռ իցէ և ունի սեռս և տեսակս ցմիմեանց^m, և բաժանմունք սեռից, և կացումն տե-

^a B արուեստ արուեստաւորի արուեստ

^b AB սրան հետևում է ԻՍ. գլխի «բանի էութեանն՝ Պետրոս»-ով սկսվող և ԻԸ գլխի «յանձնատրութեան, իսկ ի յերկոցունցն»-ով ավարտվող մեծ հատվածը:

^c զաստեղական ցից // Dial. 34.22 τὴν ἀναστρὸν σφαῖραν, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. զանաստղ գնդակն՝ սիւեռ երկնից

^d Dial. 34.25 + διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος = Սիմ. Թարգմ. վարդապետ աշակերտին վարդապետ

^e Քանզի երբ որդի է, և ի հաւրէ հանաչի // Dial. 34.28 πατρός γὰρ ὄντος πάντως καὶ υἱὸς ἔσται = Սիմ. Թարգմ. Վասն զի մինչ հայր է, ստուգիւ և որդի է

^f Dial. 34.30 + μὴ ὄντος πατρός

^g այլ մնայ ի նոյն // Dial. 34.33 ἄλλ' ἢ σχέσις, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. այլ անխաղիւն ընդհանրութիւն

^h Dial. 34.33 υἱὸς = Սիմ. Թարգմ. որդի

ⁱ P Δετοαφίρην ἀγροτεργίης է սկսվում:

^j AB մակադրութեան

^k ոչ որոշին // Dial. 34.36 εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρῆσαντος, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ոչ անգոյ եղելոյ հօրն

^l A չիք

^m P տեսակաց միմեանց

սակաց տարբերութեանց, և յատկական տեսակ և անհատ. եւ ոչ բաղկացական^a տարբերութիւնք ասին էականք, բայց միայն էութեանն^b:

Պարտ է իսկ^c իմանալ, թէ և այս իսկ էութիւն՝ որպէս սեռ և տենչումն ունի^d առ միան^e, յայսմէ^f որ առինչ ածի, քանզի սեռ տեսակաց իցէ սեռ, և տեսակք^g սեռից իցեն յատուկ, և որոց առինչ իցեն: Եւ և առինչ և առ անդրադարձին են ասացեալք^h: Այլ ըստ յանկարծակալ բնութեանն եթէ բնականագոյն էⁱ, իբր հայր^j որդոյ^k: Իսկ եթէ ոչ բնականագոյն^l, իբր տէր և ծառայ, եթէ արուեստական, որպէս աշակերտ և վարդապետ, եթէ հանոյական, իբր սիրելի և թշնամի, իսկ^m կրկնակ և կէսն, որ ոչ բնական:

Պարտ է զառինչնⁿ ի յայլ ինչ ստորոգոնութիւնս^o ավել, որպէս առանձին տեսանելի, և ապա տենչումն ունել առ միան, յորոց առինչ. զի պարտ է յառաջագոյն լինել յանտենչութեան և ապա տեսանել յինքեան զտենչումն:

ԼԳ. Յաղագս որակի և որակութեան^p 40:

Որակութիւն իցէ առանձին, և որ առ այլս անուանին: Դարձեալ որակութիւն է^q առանձին գերադրական, զորս ոչ ունելն իւր^r ասէ, զի ի հանճարոյ հանճարեղ ասի, որ ունի հանճարն, և ջերմ ասի, որ հաղորդի ջերմութեան:

^a P բաղկացան

^b Dial. 34.42 + οὐδὲ τὰ άτομα λέγονται ὑποστάσεις, εἰ μὴ τῆς οὐσίας μόνης = Սիմ. Թարգմ. և ոչ անհատքն ասին անձնատրութիւն, բայց միայն ի գոյականէն

^c P էակ

^d AB ունին

^e B միմեանս

^f Dial. 34.45 չիք

^g AP տեսակ

^h Dial. 34.46-48 + ἢ ἐν τοῖς ἀθροιστοῖς ἔχουσι τὴν σχέσιν ἢ γοῦν οὐσίας ἢ οὐκ ἐν τοῖς ἀθροιστοῖς ἢ γοῦν συμβεβηκόσι, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* ոչ ինքնագոյք, այսինքն՝ ի պատահմունսն տեսանին

ⁱ Dial. 34.48 + ἢ σχέσις = Սիմ. Թարգմ. ընդանութիւն նոցա

^j B մայր

^k Dial. 34.49 + ἢ οὐ φυσική = Սիմ. Թարգմ. և կամ ոչ բնութեամբ

^l Dial. 34.49 + ἢ τυχή = Սիմ. Թարգմ. կամ բախտի է

^m թշնամի, իսկ // Dial. 34.50-52 φίλος, ἐχθρός καὶ ἐχθρός. Εἰ δὲ οὐκ ἐν τοῖς ἀθροιστοῖς ἀλλ' ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν, ἢ φυσική ὡς = Սիմ. Թարգմ. առ բարեկամ է, կամ թշնամի առ թշնամի: Իսկ եթէ ոչ ինքնագոյ, այլ ի պատահմունս գորով, կամ բնական է, որպէս

ⁿ Dial. 34.53 + πρότερον

^o A ստորոգութիւն B ստորոգունութիւնս

^p B + դարձեալ

^q B չիք և որ առ այլս անուանին: Դարձեալ որակութիւն է

^r AB ունել | զորս ոչ ունելն իւր // Dial. 35.3 τὰ μετέχοντα αὐτῆς = Սիմ. Թարգմ. որք նոցա հաղորդակիցք են

Հարկ է իմանալ, եթէ որակն բոլորագոյն ինչ իցէ քան գորակութիւնն, զի որակն նշանակէ գորակութիւն և զմերձակայն նորին, այսինքն՝ զջերմութիւնն և զջերմն, որ ունի զջերմութիւնն: Զի որակք են, որք ունին գորակութիւնքն, իբր ունելով զջերմութիւնն՝ ջերմք ասին: Իսկ ջերմայինքն որակք են, և ջերմութիւնն՝ որակութիւնք: Ասի բազում անգամ և այս որակութիւնս որակ, նոյնպէս^a և ի քանակացն և ի^b քանակութիւնն:

Իսկ որակութեանն շնչաւորացն գոյով մարմնակամք՝ որպէս ի վերայ արհեստի և առաքինութեան, հիւանդութիւնք և առողջութիւնք, և ասին արտաքինք և ստորադիրք, իսկ շնչաւորքն^c որպէս ի ջերմութենէ, ցամաքեալ^d, կերպարան, ձև, զաւրութիւն և անզաւրութիւն: Այսոցիկ^e կէսք իցեն զաւրութիւնք, իսկ կէսք ներգործութիւնք^f, կամ խորութեամբ որոշելիք, որպէս ջերմ ի ձեռն բոլորի հեռոյ, և սպիտակն՝ ի ձեռն բոլոր կաթին և ձեան, և առնէ ախտ և ախտական որակութիւն, և ի բազումս առնեն ձև և կերպարան:

Իցեն իսկ որակութեան տեսակք^g չորս՝ յորմէ տրամադրին, զաւրութիւն և տկարութիւն, կիրք և կրական որակութիւնք, ձև և կերպ:

Տարբերի իսկ և արտաքոյ տրամադրութեանն^h, արտաքինն դժուարափոխարկելի է և ժամանակագոյն, իբր հանճարն. դիւրաւ փոխարկելի ի խելաց յանստեղծութիւն: Նոյնպէս և արհեստն, յորժամ զգոյզագոյն ոք գիտենայ, դժուարին փոխարկելի նմա գիտութեան, յորմէ իցէ և արիութիւնն և ողջախոհութիւնն և արդարութիւն նմանապէս: Իսկ տրամադրութիւնք են դիւրաշարժելիքն և վաղավաղակի փոխարկին, զիարդ ջերմ ի ցամաքⁱ, ի հիւանդութիւնն՝ առողջութիւն, և որ այսպիսիք: Քանզի սոքամ յարակայի մարդն, բայց վաղավաղակի և^j ի ջերմայնոյն ցուրտ լինելով^k և ի հիւանդութենէ՝ առողջ: Եւ սոքա են այսպիսիք, իբր ցամք և առողջութիւնք և որ սոցին նման^l, իցեն միանունք և դժուարափոխելիք, յորմէ իցեն: Բոլորագոյն իսկ

^a P քանեացն

^b A չիք և ի

^c Dial. 35.14 + καὶ τοῖς ἀψύχοις = Սիմ. Թարգմ. և յանանձն

^d Dial. 35.14 ψύξις = Սիմ. Թարգմ. ցրտութիւն

^e P այսոցիկ

^f Dial. 35.16-17 + καὶ εἰ μὲν δυνάμει, ποιοῦσι δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν. εἰ δὲ ἐνεργείᾳ

^g A տեսակ

^h A + և

ⁱ Dial. 35.27 ψύξις

^j B + և վաղավաղակի | Dial. 35.28 + μεταβάλλεται

^k AB լինի

^l B որք... նմանք

տրամադրութիւնք, քանզի երկոքեանն տրամադրութիւն ասին, որով կայ սոքաւ և սնանի^a մարդն, այլ դժուարափոխելի տրամադրութիւնն յորմէ ասի, իսկ է բացարկելի տրամադրութիւն միայն:

Երկրորդ տեսակ որակութեան՝ զաւրութիւն և տկարութիւն, որք ոչ իցեն ներգործութիւնք, բայց ունին ի վերայ գյաջողութիւն^b, որպէս ասացաք՝ մանուկն^c զաւրութիւն երաժշտական, զի թէպէտ և ոչ ունի ներգործութիւն երաժշտական, այլ ունի ի վերայ գյաջողութիւնն առ ի յընդունել զերաժշտականն, իսկ անասնանմանն^d որ ոչ ունի ներգործութիւն ունել զերաժշտականն և ոչ է կարող զնա ընդունել^e. և խստասիրտն իսկ զաւրութիւն ունի, որ ոչ կանուխ հատանի:

Երրորդ տեսակ՝ կրական որակութիւն և կիրք, իբր ջերմութիւն, ցրտութիւն, սպիտակութիւն^f և որ^g այսպիսիք: Քանզի կիրքն դիւրաթողի է, իբր տրամադրութիւն, որպէս ոք վասն ամաւոյ կարմրագունի կամ վասն անի դեղնի, իսկ կրական որակութիւն դժուարաշարժ և^h դժուարափոխելի է: Եւ կրական որակութեանցն կէտք ի կրիցն ոչ եղանին, այսինքն՝ ոչⁱ յայլուստ, այլ ըստ էութեանն են, որպէս հրոյ ջերմութիւն և մեղեր^j ֆաղցրութիւն: Զի ոչ հրոյ ընդդիմանայ ջերմութիւն, և ոչ մեղեր ֆաղցրութիւնն, և ոչ յառաջագոյն ոչ գոյին այսոքիկ և յետոյ ընկալան զջերմութիւն և զֆաղցրութիւն, նոյնպէս և զնոյն կիրս կրել ըստ մերում զգայարանի: Քանզի հուրն ջերմ է և ջերմացուցանէ զմեզ, եւ մեղրն ֆաղցր է եւ ֆաղցրացուցանէ զմեզ^k: Իսկ ոմանք ի յամեքէ կրից՝ խառնակութենէ եղանին և որականան, որպէս յորժամ կիրք^l ըստ մերում զգայութեանս, այլ ոչ զնոյն կիրք և զնոյն որակութիւնք^m, զոր ունին որ են գոյնք: Քանզի սպիտակն յորմէ կրից և խառնակութենէ լինի, կիրք լինին ի ձեռն տեսութեանն, այս ինքն՝ զբաղդատութիւն և զպարզու-

^a Dial. 35.32 չիք

^b Dial. 35.36-37 + και δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀνεπιτηδειότητα

^c B + ունի

^d Dial. 35.39 + ἄμουσον

^e P ընդունել զնա

^f Dial. 35.43 + μελανία = Սիմ. Թարգմ. սևութիւն

^g B որք

^h B չիք դժուարաշարժ և

ⁱ AB չիք

^j P մեղու ուղղված մեղեր

^k AB չիք եւ մեղրն ֆաղցր է եւ ֆաղցրացուցանէ զմեզ

^l որականան, որպէս յորժամ կիրք // Dial. 35.53 ποιούσιν ένίοτε πάθος = Սիմ. Թարգմ.

առնեն զայն ոմն պատուհաս

^m A որակութիւն

թին և զլուսաւորութին, զի ոչ եթէ զմեզ սպիտակացուցանէ^a: Թէ արդեաւ կրականն ոչ իցէ ստացական, կամ յամենայն տեսակս իցէ գոյացեալ, որպէս ջերմն^b բոլոր հրոյ է, թէպէտ ոչ յամենայնի, իբր սևութին եթէովպացոյ. զի ոչ ամենայն մարդիկ սեւաւ: Այս ամենայն^c յաղագս մարմնոյ տեսաւորի, այլ և յաղագս հոգոյ:

Չորրորդ որակութիւն՝ ձև և կերպ: Արդ ձևն ի շնչաւորս և յանշունչս տարբերի, իսկ կերպն՝ ի շնչաւորս միայն: Իսկ եթէ ասի յանշունչս կերպ կամ կերպարան, ոչ իսկապէս, այլ ըստ շնորհի ասի: Բոլորագոյն իցէ ձևն, զի և^d կերպարան ձև կոչի^e: Ուղղորդ^f և թիւ, այսինքն՝ թիւութիւն, որակութեանն իցեն:

Պարտ է իսկ գիտել, եթէ որակի ի յաւելին իցեն մակադրեալ, որք ի յորակութեանց ասին, որպէս ի ջերմութենէ՝ ջերմն, իցեն իսկ և՛ հոմանունն, որպէս երաժշտական կամ արհեստ և երաժշտական անուն կնոջ, որ ունի զերաժշտական արհեստ, նաեւ քարանձ^g, որպէս այլանուն ասի, որպէս յառափնութենէ արագ, զի առափնին^h արագ ասի:

Իսկ պարտ է գիտել, եթէ կիրքն պարտելիⁱ են, քանզի տեսակն ցանկալի^j ասի, և յարածի յորակութենէն, իբր սպիտակացեալ^k հանդերձ ասի սպիտակ^l, և այժմու կրիլն^m յարածիⁿ ի կրեալ ստորոգութիւն, որպէս թէ ոչ էր սպիտակացեալ, բայց այժմ սպիտակացաւ^o:

^a A սպիտացուցանէ

^b P ջերմ

^c Dial. 35.60 οὐ μόνον = Սիմ. Թարգմ. ոչ միայն

^d P չ/ք

^e Dial. 35.66-67 + T δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή

^f Dial. 35.67 + ἥγουν ὀρθότης, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. որ է արդարութիւն

^g B քարան

^h AP առափնութիւն

ⁱ Dial. 35.74 διττόν = Սիմ. Թարգմ. երկու ազգ

^j տեսակն ցանկալի // Dial. 35.74 ἢ γὰρ ἐν τῷ ἥδῃ πεπονθέναι = Սիմ. Թարգմ. կամ նախ պատուհասելն

^k B սպիտակեալ

^l B սպիտակ ասի

^m B այժմ կրելն

ⁿ AP յերածի

^o Dial. 35.78-81 + Χρὴ γινώσκειν, ὡς οὐκ εἰσὶν αἱ ποιότητες σώματα ἀλλὰ ἀσώματα. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἦσαν· καὶ πάντα δὲ τὰ συμβεβηκότα ἀσώματά εἰσι καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀνύπαρκτα, εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρηθῶσι, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ ոչ միայն մարմնաւոր սեւեւ, և այլ անսեւեւ գոն որպիսութիւն: Չի եթէ սեւականն էին, ընդ գոյացութեամբ ստորոգելին: Վասն զի ամեն պատահականն անսեւեւ են և յինքեանս անէութեան են, եթէ ոչ ի գոյութիւն երևիին

Հարկ է իսկ գիտել, եթէ հոբեան որակութիւնն^a ընդ հոբեամբ յարած-գին, զի մասունք նորա են, որ բաժանեն զնա եւ ի սահմանէ տեսակացն նորին առնուցուն. յորմէ ստորոգութիւնն^b բոլորին, ընդ նովիմբ եւ մասանց նորին երեւցուցանեն: Զծանրն եւ զթեթեն, թէպէտ եւ կշռով տեսաւորի, որպէս ի վերայ կշռոց եւ յարածի ի քանակաց, կամ հոբեամբ. իբր ի տարերց, այսինքն՝ հրոյ եւ հողոյ, եւ վերագային^c թանձր և նուրբ, այսինքն՝ նաւս, քանզի հոբին ի տարերց, գոյանայ եւ յեթեմէ, իբր ներկ^d ի հանդերձի, եւ յարածգին ի կայուն ստորոգութեմէ, քանզի դրութիւնն են:

Երեւ եւ տեսակք են որակութեանն, այսինքն հետեւողութիւնն: ա. Նախ առաջին, ներհակութիւնք առ յընդունելութիւն, զի ջերմն^e հակառակ է ցրտոյն, եւ սպիտակն՝ սեւին: բ. Երկրորդ, կակուղն եւ խոշորն^f, վասն զի աստ ներհակութեան իցեն եւ կակոյն եւ խոշորին^g գտանելոյ: Իսկ սեւան^h է ստիպումնⁱ եւ նուազ որոշումն: Մարթի իսկ ասել զտեսակն կակուղ^j եւ զսպիտակն եւ զխոշորն^k ցուրտ: Իսկ երրորդ հետեւութիւն եւ յատկութիւն որակի՝ նմանն եւ աննմանն: Հարկ է իսկ գիտել, եթէ տեսակն ոչ ունի ներհակ:

Եւ պարտ է իմանալ, եթէ^l ամենայն մեկուսական յայտնական ասի, այլ եւ մեկուսիք իցեն, որք յայտնաբար ասացան, իբր կոյր եւ խոյ: Եւ դարձեալ ոչ եթէ ամենայն տեսակ յայտնագոյն անուանի, այլ եւ այլ ցուցանելով, իբր անտաժանելի տեսակացն ոչ ծածկաբար, այլ յայտնաբար^m անուանեալ: Քանզի ստորադրութիւնն բնական ասի, իբր «բարի է», իսկ ուրանալն՝ վնիւ, եթէ «ոչ է բարի»: Զի յորժամ ասեմք «անարէն»ⁿ, զյառաջուրացութիւնն նշանակէ, իբր թէ ոչ:

^a AP որակութիւն

^b P ստորոգութիւն

^c Dial. 35.87-88 + ὑπὸ τὴν οὐσίαν ὡς οὐσιώδεις διαφοραί, ὁμοίως καὶ = Սիմ. Թարգմ. առ գոյացութիւն, իբրև գոյական բաժանմունս, նոյնպէս և

^d իբր ներկ // Dial. 35.90 ἐπεισάκτω, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. կամ յարանունս իբրև զանգումն

^e P ջերմ

^f Dial. 35.94 τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον = Սիմ. Թարգմ. լաւն և վատբարն

^g Dial. 35.95 τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον = Սիմ. Թարգմ. լաւն և վատբարն

^h Dial. 35.95 μᾶλλον, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. լատիւն

ⁱ B + սպիտակումն

^j Dial. 35.96 μᾶλλον, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. առաւել

^k Dial. 35.97 ἥττον = Սիմ. Թարգմ. վատբար

^l Dial. 35.100 + οὐ

^m B յայտնապէս

ⁿ Dial. 35.106 + εἶ, τὸ α

Իսկ որ ասի՝ «այս ինչ սպիտակ հաւասար է այլոյ ինչ սպիտակի», ոչ ըստ որակութեանսն ասի հաւասար լինել, այլ ըստ քանակի, եւ գոյն ըստ յայտնութեանս այսմիկ իցէ, այն յայտնութեամբ, որպէս եւ ի քանակի զնոյնն եւ զաննմանն տեսանել ոչ ըստ քանակի, այլ ըստ որակութեան:

ԼԴ. Յաղագս առնելոյ և կրելոյ⁴¹:

Հարկ է գիտել, եթէ առնելն եւ կրելն, այսինքն՝ որակական գաւորութիւն եւ կրական ընդ որակութեամբ են: Իսկ առնելն եւ կրելն էութիւն իմն է ներգործականի եւ կրականի:

Առնելն այն է, որ յինքեան ունի զպատեալ ներգործութեանն, իսկ կրելն՝ որ յինքն և յայլս ունի զպատեալ կրիցն, որպէս հրաշագործողն եւ հրաշագործեալն: Քանզի հրաշագործողն յինքեան ունի զպատեալս ներգործութեանն, իսկ հրաշագործեալն՝ ի հրաշագործողէն զսկիզբն հրաշակերտութեանն եւ յինքեան զյատկութիւն կրիցն: Հրաշագործող աստ^a զարհեստաւորն^b ասեմք, իբր զծնող^c. հրաշագործելով՝ զնիւթն, որ ենթակայ է արհեստաւորին^d, որպէս փայտ, զի նա ինքն ենթակայ է արհեստաւորին:

Իսկ առնելոյն եւ կրելոյն կէսք պարզ ասին առնել, որպէս յորակութեան^e արհեստից, իբր բով^f պղնձագործի եւ որ այսպիսիք, որք եւ^g յեա դադարելոյ զարարն^h մնայ արարեալնⁱ, զի շինողն յորժամ դադարէ ի շինելոյն, մնայ շինուածն: Իսկ որ ասի պրատկ^j, յորում ոչ մնայ պրատկն^k, յորժամ դադարէ որ պրատենն, զի յորժամ դադարէ փողահարն, ոչ մնայ, այլ կորնչի փողահարութիւնն: Իսկ որ ասի տեսանել, որպէս աստեղագիտել, երկրաչափել, իմանալ եւ որ այսպիսիք եւս, եւ զերեւելիս տեսակ անշնչոց, իբր հրոյ, փարի, փայտի եւ որ սոցին նման: Առաջինքն ի բանականսն^l, իսկ յետինքն՝ յանշունչս եւ յանբանս, զի ոչ որպէս շնչատուն առնէ, այլ որպէս մարմին մատաւոր է մարմնոյ:

^a B ասէ

^b P զարվեստաւորն ուղղված զարհեստաւորն

^c Dial. 36.10 τέκτονα = Սիմ. Թարգմ. զհիւսն

^d A արհեստին

^e AB որակութեան

^f բովք // Dial. 36.13 τεκτονικῆς = Սիմ. Թարգմ. ի հիւսնութեան

^g B և որք

^h Dial. 36.14 τὸν ποιοῦντα, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. արուեստաւորին

ⁱ B յարարեալն

^j B պրատիկ

^k AB պրատն

^l A բնականսն

Եւ երկու ունի տեսակս. առաջին՝ որ ընդունի գներհակութիւն, քանզի ջերմն ներհակ է^a ցրտոյն, երկրորդ՝ այլոց եւ խոշորի^b, զի մարթի կակդոյն ջերմանալ եւ խոշորին ցրտանալ, նոյնպէս եւ ջերմանալ եւ ցրտանալ:

Արդ ամենայն ստորոգութեամբ տեսանելի է առնելն եւ կրելն. ա. յէութեան^c իմն՝ ծնունդն եւ ծնանիլն, բ. իսկ ի քանակն՝ թուելն եւ համարելն, եւ գ. յառինչն՝ կրկնել եւ կրկնակիւն, դ. որակութեանն՝ սպիտակ եւ սպիտակացեալն, ե. ի կալն՝ նստելն եւ նստուցանելն, զ. ի^d յունելն՝ ագանել եւ ագուցանել, իսկ է. յուրն՝ ի կալ եւ յունել, եւ ը. յերբն՝ յունել եւ ի կալ^e:

16. Յաղագս կայոյ⁴²:

Կալն է ունել դրութիւն զիարդն առ այլոյ, իբր մարմին որ^f կայ մերձ առ այնպիսի դրութիւն կամ առ կոչումն, կամ նիստ, կամ կայան: Տեսակք իսկ կայոյն^g երեք՝ կանկնեալ, նստեալ, բազմեալ: Զի ուղղորդ^h կալն առնէ զկանգնելն, իսկ ըստ մասին ինչ կալնⁱ, ըստ մասին կալն՝ առնէ զնստելն, իսկ ամբողջ կալն առնէ զբազմելն: Բայց ոչ յայտնէ զկալն եւ ոչ զկանգնեալն եւ ոչ զտեղին, այլ զնոյն դրութիւնն զկանգնելոյն ի տեղին:

Իսկ կալն՝ այլք ըստ բնութեան կան, որպէս տարերքն յիւրեանց տեղիսն, իբր երկիր, ջուր, անձրեւ^j եւ որ այսպիսիք իսկ դրութեան եւ արհեստի^k, որպէս անդրիանդաց, սիւն, եւ այսպիսիք: Ապա բաժանին ասացեալքս, զի կացելոցն կայունք, որպէս երկիր, իսկ շարժելոցն՝ իբրեւ երկնային մարմինք: Եւ որ^l կայունք են, զի զաւրութիւնք կան, այսինքն՝ զաւրատրքն կան, իսկ ներգործութիւն՝ իբր թէ ուր կան:

19. Յաղագս որ առ ուրն^m 43:

Ուրն տեղի նշանակէ, քանզի հարցանեմք. «ո՞ւր է այս անուն», ասեմք

^a B ներհակի

^b Dial. 36.24 τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον = Սիմ. Թարգմ. գլխն և գլորին

^c P յէութիւն

^d AB չ/բ

^e Dial. 36.32-33 + ἐν τῷ ἐνεστώτι καὶ παρεληλυθότι καὶ μέλλοντι χρόνῳ

^f A չ/բ

^g B + են

^h A յուղղորդ

ⁱ AB կալ

^j անձրեւ // Dial. 37.10 ἀήρ, πῦρ

^k B արուեստի

^l B որք

^m B ուրի և երբի

թէ «ի տան, ի քաղաքի»։ այս տեղիք նշանակեն։ Իսկ տեսակն^a ուր ստորոգութեան ըստ տարբերութեան տեղեացն^b վեր, վայր, աջ, ահեակ, առաջի, յետոյ։

ԼԵ. Յաղագս որ առ երբ^c 44:

Երբն ժամանակ նշանակէ^d. հարցանեմք «ե՞րբ եղեւ այս», ասեմք. «հերու, հերվինամ^e»։ այս ժամանակ նշանակէ։ Իսկ տեսակ երբին ստորոգութեան իցեն այսֆան, եւ որքան և^f իցեն ժամանակին տարբերութիւնք եւ են երեքեան տոքա՝ ներկայ, անցեալ, ապառնի։

ԼԸ. Յաղագս ունելոյ^g 45:

Ունելն է էութիւն ի վերայ գոյական։ Եւ յայտնէ զունելն եւ զունելին և վասն ոչ ունելոյն կամ ունելոյն^h եւ ոչ լինել ինչ մասնⁱ իրաց։ Եւ ի վերայ ունելն^j իբր պատմութեան^k եւ զէնք եւ որ այսպիսիք^l։

Իսկ յաղագս ունելոյն եւ ունողին էութիւն նշանակէ, զի է ինչ որ էութիւն, եւ է ինչ որ պատահումն, իբրու արհեստից եւ արհեստ, ոչ եւս ընդ ունելեան վերածի։ Զի ունելն բազումք լինին ըստ տարբերութեան գոյից, քան զի^m շնչատու է կամ անշունչ։ Իսկ շնչատուն ունել ասեմք, որպէս մանուկ, ձի եւ որ այսպիսիքⁿ։ Ասի եւ ունելն եւ ըստ բազմաց այլոց նշանակելոց համանուն գոլ^o, զյետինն ասեմք։

ԼԹ. Յաղագս ներհակի⁴⁶:

Ամենայն ներհակ որպէս իր հակառակ կայ, իբր բան։ Եւ որպէս բանի բան, որ առնէ ստորասութիւն եւ բացասութիւն։ Արդ ստորասութիւն է իր

^a AB + ով (B ջնշված է)

^b A տեղեաց B + այսինքն

^c B երբի

^d AB ասի P տողի վերևում ուղղված ասի

^e P հերզինամ

^f A որչափ և P և որչափ

^g B գոյին

^h Dial. 40.2 չիք վասն ոչ ունելոյն կամ ունելոյն

ⁱ B մասն ինչ

^j B ունելոյն

^k A պատմութեանք

^l Dial. 40.4 + περιέχεται δὲ δακτύλιος καὶ εἴ τι ἕτερον τοιοῦτον σμικρόν = Սիմ. Թարգմ. Իսկ պարագրի մատանի կնիք և այլ ինչ որ այդպիսիք են փոքունք

^m B վասն զի

ⁿ Dial. 40.9-10 + ἄψυχον δὲ ὡς δακτύλιον, ὑπόδημα καὶ τὰ τοιαῦτα, Սիմ. նույնպէս շունի

^o Dial. 40.11 περὶ ὧν = Սիմ. Թարգմ. յաղագս որոյ

իրի^a, որզան «բարոմ է»: Բացասություն իսկ է ասել^b իր իրի^c գոլ, իբր «ոչ է բարոմ»: Ասի եւ երկուս բացասություն^d: Որպէս իր ներհակ կայ^e կամ որպէս անդրադարձեալ ասին, եւ առնէ զառինչ, որ^f եւ ժողովին ի միմեանս, եւ շարաբառնին, եւ^g եթէ ոչ առ անդրադարձեալն ոչ ունին տենչումն: Եւ այս իբրու թէ ոչ փոխարկի ի միմեանս եւ շարաբառնին ոչ անդրադարձեալն^h ոչ ունին տենչումն: Եւ այսուսիկⁱ թէպէտ եւ^j ոչ փոխարկի^k ի միմեանս, բայց սակայն երկոքեանն բնականֆ են եւ առնէ զհակառակն, որպէս ջերմ եւ ցուրտ, զի միմն փոխարկի ի միսն, իսկ միմն^l ոչ փոխարկի: Զի նոցա կէսն բնական է, եւ կէսն արտաբոյ բնութեան, եւ առնէ զորոշումն եւ են ներհակայն^m, որպէս լուսատւ եւ կոյր: Քանզի միմնⁿ է լուսատւ, իբր յունելոյն, իսկ որոշումն ի յարտաբսելոյն^o, այսինքն ի տեսչութենէ կուրություն:

Իսկ ներհակայիցն կէսֆ իցեն առանց միջոյ եւ կէսֆ միջաւորֆ: Արդ առանց միջոյ են, որ հարկաւորագոյն է^p քան զընկերն, այսինքն՝ միմն^q գոլով ենթակայից նոցունց, որոց ստորագունին, իբր հիւանդություն եւ առողջություն ի մարմնի^r, որ կամ հիւանդ է կամ առողջ: Հիւանդություն ասացաւ^s զամենայն զառանց յեղանակի բնութեանն: Միջաւորֆ են, որ ոչ հարկ է զմիսն գոլ ընդ ենթակային, այլ ի նոցանէ ստորագունին, իբր սպիտակն եւ սեւան: Ներհակայֆ են, եւ ոչ ամենեւին հարկ է նոցա գոլ մարմնոյ. զի ոչ հարկ է ամենայն մարմնոյ սպիտակ լինել կամ սեւաւ, քանզի իցեն մարմինֆ

^a իր իրի // Dial. 41.4 τὸ εἶπεῖν, τί τινα ὑπάρχει, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* է ինչ ումեք

^b B *չիբ* իր իրի, որզան «բարոմ է»: Բացասություն իսկ է ասել

^c Dial. 41.5 + οὐχ = *Սիմ. Թարգմ.* ոչ

^d Dial. 41.5 ἀπόφανσις, *հմմտ. Սիմ. Թարգմ.* հակառակախաւություն

^e P ներհակա

^f B որֆ

^g B *չիբ*

^h AB + առ անդրադարձեալն և

ⁱ P այսոցիկ

^j Dial. 41.8 *չիբ* ոչ փոխարկի ի միմեանս եւ շարաբառնին ոչ անդրադարձեալն ոչ ունին տենչումն: Եւ այսորիկ թէպէտ եւ

^k B փոխարկին

^l AB մին... մին

^m B ներհակֆ

ⁿ AB մին | Dial. 41.13 ἕξις

^o Dial. 41.13 τῆς ἕξεως = *Սիմ. Թարգմ.* ունակութեանն

^p B որֆ հարկաւորագոյնֆ են

^q AB մին

^r Dial. 41.18 + ζῶου ὑποκειμένω, καὶ ἀνάγκη πάντως ἐν τῷ σώματι = *Սիմ. Թարգմ.* ի յանձն կենդանոյն, <և ենթակայ նոցա է մարմին կենդանոյն>: Եւ հարկ է ստուգիւ յանձին

^s P ասաց

գոշֆ եւ խարտեաշֆ^a: Զիարդ ոչ իցէ մինն ներհակայիցն որոշեալ բնութեամբ, որպէս ջերմն հոյ եւ ցուրտ ձեան: Արդ կէսֆն միջատրֆ, եւ կէսֆն ունին անուանֆ, իբրու ի մէջ սպիտակի եւ սեւի եւ սեւին^b ասի գոշ, եւ այլֆն ոչ ունին անուանֆ, զի ի մէջ արդարոյ եւ անիրաւի ոչ գոյ անուն, այլ բացասութեամբ երկախանչիւրֆն ի միջոյ ճանաչին, որգան ոչ իրաւ, եւ ոչ անիրաւ:

Իսկ հետեւողֆ են ներհակայից տեսակֆ շորֆս^c: Նախ զի մինն^d բարի ի հարկէ շարն հակառակ, շարին՝ երբեմն բարի, երբեմն^e շար. մինն^f ողջախոնութիւն ներհակ կամ անպատահար, իսկ առանց պատահարի՝ երբեմն ողջախոնութիւն, իսկ երբեմն՝ ֆարանմանն: Քարանմանն այս ինչ է, որ ոչ շարժելի եւ ոչ յաննելի կիրֆն: Արդ առանց պատահարի պակասումն է ողջախոնութեան, իսկ ֆարացեալն՝ վերարկու: Եւ ներհակն վերարկու է պակասման: Երկրորդ, եթէ անհնարին է^g ներհակային ի վերայ անհատիցն լինել ըստ նմին, զի ոչ մարթի^h Սոկրատայ առողջանալ եւ հիւանդանալⁱ:

^a B գորշֆ եւ խարտեշֆ

^b Dial. 41.26 չիք եւ սեւին

^c P շորս

^d A մին

^e Dial. 41.32 + ἄλλο = Սիմ. Թարգմ. այլ

^f A մին

^g Dial. 41.36 + ἄμα, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. ի մի և նոյն ժամն միանգամայն

^h Dial. 41.37 + ἄμα, հմմտ. Սիմ. Թարգմ. յանկարծակի միանգամ

ⁱ P + եւ այսֆ ել այլուստ. Ի գլուխ լուսատրոսիւն, իսելֆ ի յղի, ի պարանոցի հանկիստ, ի բագուկս՝ գաւրութիւն, ի ձեռս արարչութիւն: Հպարտութիւն ի բերան: Ծաղր՝ ի թաղանթի, ցանգութիւն՝ ի լեղտջ, սրտմտ[ութիւն...], գոյթ՝ ի փայծղան: Ագահութիւն՝ ի ստամոքս, ի ֆիթս՝ սէր: Հաննար՝ յերկամունս, ի սրտի՝ խորհուրդ:

ՀՈՒՆԱՐԵՆԻՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԱՐԲԵՐԱԿԸ

Այս տարբերակում ԺԳ. «Յաղագս սահմանի», ԻԳ. «Շա յաղագս էութեան», ԻԵ. «Յաղագս կերպի», ԻԸ. «Յաղագս որ յանձնատրութեան» գլուխներն ընդգրկված չեն. այսպիսով մնացել է 36 գլուխ՝ շհամարակալված: Քառակուսի փակագծերում բերել ենք նախնական բնագրի համապատասխան գլուխների համարները:

Համառոտված են նաև գլուխների բնագրերը՝ հանված են նախադասություններ և մեծ ու փոքր հատվածներ: Գլուխները համառոտված են տարբեր չափով. ԺԵ., ԺԶ., ԺԷ., ԺԸ. և ԻԶ.-ն ներկայացված են մեկական նախադասությամբ: Իսկ ԻԹ. արդեն իսկ խիստ համառոտ գլուխը ներկայացված է նույնությամբ, միայն վերնագիրը՝ «Յաղագս անանձնատրութեան», համառոտվել-դարձել է «Անանձն»:

Երբեմն առկա է նաև բուն թարգմանությունից իմաստային տարբերություն: Օրինակ՝ «Իսկ մարդ յամենայն, որ ըստ մասին մարդոյ է, բաժանի, ոյ՛ անհաս իցեն, թուին» (գլ. Բ.) նախադասությունը դարձել է «Իսկ մարդ յամենայն, որ ըստ մասին մարդոյ է, բաժանի, քանզի հասու իցեն, թուին», ուստի ստացվել է հակառակ իմաստ: Նույնը՝ «Ըստ այսմ արդեամբ անանջատական պատահմանց անհատ անհատի» (գլ. Ե.), իսկ ձևափոխված տարբերակում՝ «Ըստ այսմ և անջատական պատահումն անհատ անհատի» («անանջատական»-ը համառոտում դարձել է «անջատական»):

«Յաղագս բաժանմանց» ծավալուն գլխի (ԺԲ.) փոխարեն համառոտ տարբերակում կարդում ենք մեկ նախադասություն. «Բաժանմանց յեղանակ ուրն են, զոր ի «Մահմանաց գիրքն» ասէ Դավիթ. անդ տե՛ս»¹:

Այս համառոտությունն արվել է նախնական բնագրում հատվածների մեխանիկական տեղափոխությունից հետո. այնտեղ ԻԱ. գլխի մեջտեղում՝ նախադասության կեսից ներմուծված է մի մեծ հատված (ԻԸ.՝ «Յաղագս որ յանձնատրութեան» գլխի կեսից մինչև ԼԲ.՝ «Յաղագս առընչի» գլխի կեսը): Ուստի գլուխների ճիշտ հերթականությունը վերականգնելուց հետո [ԻԱ.] գլուխը մնում է շատ կարճ ու թերի, իսկ [ԻԸ.] գլուխը սկսվում է թերի նախադասությամբ (այն ձեռագրերում շարունակում է [ԻԱ.] գլխի թերի նախադասությունը):

¹ Տե՛ս Դավիթ Անհաղթ, *Սահմանք իմաստասիրութեան*, աշխատասիրութեամբ Ս. Ս. Արևշատյանի, գլ. ԺԸ, *Մատենագիրք հայոց*, Գ հատոր, Զ դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2004, էջ 189. «Շա պարտ է գիտել, եթէ ոմանք ուր յեղանակս ասեն զոյ բաժանման, եւ են այտոյնի: Որպէս ի սեռէ ի տեսակս, որպէս ի տեսակէ յանհատս, որպէս ի բոլորէ ի մասունս... Որպէս ի հոմանուն ձայն է ի զանազան նշանակեալս, որպէս յերթենէ ի պատահումն, որպէս ի պատահմանէ յերթին, որպէս ի պատահմանէ ի պատահումն, որպէս ի միոջէ եւ առ մի»:

ԲՆԱԳԻՐ

Բնագիրը կազմել ենք հետևյալ ձեռագրերի համեմատությամբ.

L – ՄՄ 3883 (ԺԶ դ.), թթ. 356ա-369ա¹,

M – ՄՄ 2332 (ԺԷ դ.), թթ. 55բ-60ա,

N – ՄՄ 2333 (ԺԷ դ.), թթ. 56ա-61բ:

Բնագրի այս տարբերակն առկա է նաև հետևյալ ձեռագրում՝ ՄՄ 2334 (ԺԷ դ.), թթ. 95բ-101բ, որը չենք ներառել համեմատության մեջ:

Այս բոլոր ձեռագրերում ևս մի քանի գրույթ է կցված վերջին՝ «Յաղագս ներհակի» գլխից հետո, ասես բնագրի մաս կազմելով՝ «Վասն արոց», «Յաղագս բնութեան»՝ հարց ու պատասխանի ձևով, «Յաղագս բնութեան յայլմէ», «Յաղագս անձին», «Դարձեալ յայլմէ յաղագս բնութեան»: Դրանց անմիջապես հետևում է «Դարձեալ անյաղթ փիլիսոփայի Յաղագս էակաց» բնագիրը²:

Տողատակերում առկա պայմանական նշանների բացատրությունը տե՛ս նախորդ բնագրից առաջ: Բուն թարգմանության ամբողջական տարբերակի հետ համեմատությունը ներմուծվում է «*Թարգմ.*» նշումով:

¹ Հավանաբար սա Դադյանի 84 ձեռագիրն է, տե՛ս Յ. Թօփնեան, *Յուզակ ձեռագրաց ինչիկ վարդապետի Դադեան ժողոված 1878-1898*, Վաղարշապատ, 1898, էջ 106բ, ձ. 84, 344ա-370բ:

² Տե՛ս *Մատենագիրք հայոց*, Ի հատուր, Յաւերած, էջ 708-723՝ «Դարձեալ անյաղթ փիլիսոփայի էակաց գիրք»:

[Ա.] Յաղագս, էութեան և պատահման, թարգմանեալ Բագարատ Մամիկոնեան յունարէն գրոց:

Գոյ հասարակ անուն ամենայն գոյից. և սա հատանի յէութիւն և¹ պատահումն: Եւ էութիւն իր իմն է ինքնագոյ, ոչ մաղթել յայլմէ, զի էութիւն ենթակայ է, որպէս նիւթ իրաց: Իսկ պատահումն յէութեան տեսանի, որպէս մարմին և գոյն², զի ոչ է մարմին գունոյ, այլ գոյն մարմնոյ: Սոյնպէս ոգի և միտք, և ոչ ասի ոգի մտաց, այլ միտք ոգոյ:

է արդեաւ ոգի էութիւն, իսկ միտք պատահումն, զի պակասել մտացն, այսինքն՝ հանճարոյ, է ոգի, և ի պակասել ոգոյ միտք ոչ է: Եւ յամենայն իրի տես, որ ինքեամբ գոյանալ ոչ կարէ պատահումն:

[Բ.] Վասն սեռի, տեսակի, տեսականի և միմեանց:

Սեռ եռակի ասի. ըստ միոյ աղագի՝ ի ծննդենէ, որպէս իսրայէլացիք յԻսրայէլէ, և ըստ այլ աղագի, որպէս յԵրուսաղեմէ երուսաղէմացիք և ի պաղեստինացիք: Իսկ երեք աղագի սեռ ասի, որ բաժանի ի տեսակս, վասն որոյ առ իմաստասիրիս բանս է, որ սահմանեալ ասին. «որ ըստ բազմաց և տարբերութեան տեսակի յառընչիցն է ստորոգումնել»:

Իսկ տեսակ երկու նշանակութիւնս ունի՝ տեսակ, կերպ, կերպ, որզան անդրիանոսաց: Տեսակութիւն ի սեռէ հատանի, որպէս վասն հաւր ասել և որդոյ. յայտնեն զիրար: Նոյնպէս տեսակ, որ ոչ ունի տեսակ, ոչ է սեռ, և որ ոչ ունի սեռ, ոչ է տեսակ, որպէս Աղամ ոչ որդի, բայց հայր, և Աբել հայր ոչ ասի հայր, այլ որդի:

Եւ սեռական սեռ է, որ ոչ ունի սեռ ի վերոյ նորա քան զինքն: Եւ տեսակ միայն է, որ ոչ ունի ի ներքոյ իւր այլ տեսակ: Չի է, որ ասի սեռ և տեսակ: Տեսակ սեռի, որ նախ քան զինքն է, սեռ, որ ի նմանէ հատանի:

Սեռականաց սեռ էութիւնն է, թէպէտ և հատանի ի գոյէն էութիւն և պատահումն, այլ ոչ է գոյն սեռ նոցա: Թէ և զանուն գոյին ընդունի, այլ ոչ զսահման, զի գոյ է, որ հատանի էութիւն և ի պատահումն: Եւ էութիւն՝ զի³ գոյ է և ոչ յայլմէ առեալ, և պատահումն՝ որ ոչ ըստ ինքեան կարող է լինել: Ունի էութիւն զկէս սահմանի գոյին և պատահումն՝ զմիս կէսն:

էութիւն հատանի ի մարմին և յանմարմին, որք են տեսակք էութեան:

¹ N + ի

² N գոյնն

³ N ի

Մարմին բաժանի ի շնչաուր և յանշունչ, զի մարմինն տեսակ է էութեան և սեռ է շնչաուրի և անշնչի: Շնչաուրն բաժանի ի զգալի և յանզգալի. զգալին է, որ կեանս և զգայարանս ունի, իսկ անզգալի՝ տունկն, որ ոչ զգայարան: Բայց շնչաուր ասի, զի ունի սննդական և աճողական և սերմնական զօրութիւն: Եւ կենդանին բաժանի ի բանական և յանբանն, բանականն՝ ի մահկանացուն և յանմահն, և մահկանացուն՝ ի մարդ և ի Պետրոս և ի Պաւղոս՝ յանհատս, այսինքն՝ անձնատրութիւնս, և որ ոչ տեսակ: Զի տեսակին ոչ ունին զսահման միմեանց. մարմինն ոչ ունի զսահման անմահի, կամ մարդ՝ զձիոյ: Բայց Պետրոս և Յովհաննէս և Պաւղոս ունին զսահման միմեանց, զի մարդիկ են և ոչ զանուն:

Այլև¹ Պետրոս բաժանի ի հոգի և ի մարմին և ոչ զհոգոյն փոխաարէ զսահման և զանուն, և ոչ մարմնոյ:

Եւ ամենայն հատած ի սեռէ տեսակ լինի, մինչև յերկուս կամ յերիս և չորիս հասեալ, զի անհնարին է բաժանել զսեռ ի հինգ տեսակէ և ի վեր: Իսկ մարդ յամենայն որ ըստ մասին մարդոյ է, բաժանի, քանզի հասու իցեն թուին: Վասն այսորիկ ոմանք ոչ ասին բաժանումն զ՛ստ ի տեսակէ հատումն, այլ պարաթուին: Ուստի յայտ է, թէ ոչ են Պետրոս և Պաւղոս և Յովհաննէս տեսակ, այլ անհատ, և ոչ մարդն իցէ սեռ Պետրոսի, այլ տեսակ: Վասն այսորիկ իւրական տեսակ է մարդոյ:

[Գ.] Յաղագս անհատի:

Անհատն եռակի ասի. անհատ է, որ ոչ բաժանի և ոչ հատանի, որպէս զիծ և կէտ և կամ մի, որք առանց քանակի ասին: Անհատ ասի և դժուարահատն, որ հազիւ հատանի, որպէս անդամանդ քար, և որ սոցին նման: Անհատ ասի և տեսակ, որպէս մարդ, որ հատուի ի Պետրոս և ի Պաւղոս, որ հատանի և ոչ կէայ յետ հատանելոյն յառաջին տեսակէն, իբր Պետրոս հատանի յոգի և ի մարմին, և ոչ ոգի է մարդ կատարեալ, և ոչ մարմին: Վասն այսորիկ առ իմաստասէրս է² բանս:

[Դ.] Վասն տարբերութեան:

Տարբերութիւն երկակի ասի՝ հասարակ և յատուկ: Եւ յատուկն՝ քանզի անհնարին է երկուց ոմանց, որ ոչ տարբերին ի միմեանց: Ըստ այլոց՝ տե-

¹ ML չիք

² L իմաստասիրէ

ասկ ի տեսակս, և այլոց՝ անձնատրոփին համատեսակի և համանձնատրոփին և այլ անձնատրոփին¹ յինքենէ²: Ձի տարբեր է տեսակ մարդոյ և տեսակ ձիոյ ըստ բանականի և անբանի: Եւ այս է էական տարբերութիւն: Նոյնպէս և ամենայն, յորս տարբերի տեսակի տեսակս, բնական և էական և հաստատական և յատկական տարբերութիւն և որակութիւն ասի, որ կոչի առ իմաստասիրաց, իսկ յատկագոյն՝ որ բնութեանցն կայանան: Դարձեալ տարբերի մարդ ի մարդոյ, ձի ի ձիոյ, շուն ի շանէ՝ երկայն և կարն, ծեր և մանուկ, հանճարեղ և անմիտ: Այս ամենայն ըստ էութեան տարբերութիւնն և որակութիւնն ասին, որ է պատահումն:

[Ե.] Յաղագս պատահման:

Պատահումն է որ լինի և բացալինի առանց ենթակային ապականութեան: Դարձեալ որ մարդ ի³ լինել և ոչ լինել՝ մարդ սպիտակ լինել և թուխ, կարն և երկայն և ուշիմ և յաւէտ:

Իսկ այս պատահումս բաժանի յերկուս՝ ի հասարակ տարբերութիւն և յատուկ. հասարակ⁴ որ առանց պատահման, իբր «նստի ոք» և «միւսն յառնէ»: Մարթի յառնելոյն⁵ նստելոյն և նստել և տար, որ յոտն կալ: Տարբերութիւն ըստ պատահման, զի բաժանէ զիւրն ի նստելն և յառնելն, ի մանկանալն և ի ծերանալն, ի հիւանդանալն և յողջանալն և որ սոցին նման է: Իսկ յատուկ տարբերութիւն անանջատական պատահումն, որզան՝ ոմն նշանատր. անհնարին ի բաց կալոյ, նոյնպէս խարտեաշն ի խարտեշութենէ: Ըստ այսմ և անջատական պատահումն անհատ անհատի, այսինքն՝ անձնատրոփին անձնատրոփեան տարբերի: Ինքն իսկ յինքեան՝ ոչ երբէք. լինի նշանատր: Եւ ոչ լինել և բացալինել խարտեշութեան ոչ մնայ մարդ:

[Զ.] Յաղագս յատկի:

Յատուկն երկակի ասի. առաջին՝ որ միոյ տեսակի է, որպէս երկրաչափութիւն մարդոյ է: Երկրորդ, որ ոչ է միոյ, որպէս երկոտանութիւն, որ մարդոյ է և թռչնոց:

Երրորդ, որ ամենայնի է և միոյ և հասարակաց, որպէս ակտրել մարդոյ:

¹ L չիբ և այլ անձնատրոփին

² M չիբ

³ Հմմտ. *Թարգմ.* մարթի = Dial. 5.3 *ἐνδέχεται*

⁴ L չիբ տարբերութիւն և յատուկ. հասարակ

⁵ L յառնելոյ

Չորրորդ, որ լինի երիցն առաջնոցն, այսինքն է՝ ամենեցուն և միոյն, որ-
պէս ծիծաղականութիւն մարդոյ և խրխնջականութիւն ձիոյ:

«Յատուկ է, որ ամենայնի է և միայնոյ ուրոյն և հանապազորդ է»: Իսկ
այս եռակի բաժանի՝ ի գործարանութենէ, իբր լայնեղունկն մարդոյ, և ի
ներգործութենէ, որպէս ի վեր բերումն հրոյ, և ի զաւրութենէ, որպէս ասեմք՝
հրոյ է ջերմական զաւրութիւն առաւել քան այլ ջերմոց: Իսկ յատուկն՝ ի վե-
րայ էութեան:

[Է.] Ստորոգի:

Ամենայն ստորոգութիւն ի վերայ բազմաց ասի կամ ի միոյ, ի վերայ
նուազից իսկ՝ ոչ երբէք: Եւ ի վերայ յոլովից՝ յորժամ ըստ ամենայնի ստորո-
գունին զ՛առ ի մասնականացն: Արդ ըստ ամենայնի են, որ ի վերոյ, իսկ
մասնական՝ որ ի ներոյ: Եւ բոլորովիմբ ամենայն¹ իցէ գոյն, որով և ամե-
նայն ստորոգունի, զի և էութիւն գոյ ասի, և պատահումն գոյ ասի: Եւ ոչ²
կարեմ ասել զգոյն էութիւն, զի ոչ միայն գոյ է, այլ և պատահումն: Նոյնպէս
և սեռական ստորոգունին զտեսակացն, որպէս բոլորովիմբ, տեսակք ոչ
ստորոգին ի սեռս, զի տեսակք մասնականք են սեռիցն: Ստորոգունին
յաւէտ յէութիւն կենդանոյ, և կենդանին՝ մարդոյ, զի կենդանին էութիւն է, և
մարդն կենդանի է: Եւ ոչ դարձուցանէ իսկ, զի ամենայն կենդանի մարդ ոչ է,
այլ և ձի և շուն:

Նոյնպէս և ոչ ամենայն էութիւն կենդանի, այլ և քար կամ փայտ: Եւ
տեսակ ստորոգունի, որ ի յիւրոյ առաւելու անհատ: Իսկ անհատն ոչ ստո-
րոգունի ի տեսակս, զի մասն է տեսակին: Նաև Պետրոս և Պաղոս՝ մարդիկ,
և ոչ ամենայն մարդ՝ Պետրոս և Պաղոս:

Բայց և տեսակք ստորոգունի ի տեսակաց իւրեանց, զի ամենայն մարդ
ծիծաղական, և ամենայն ծիծաղական մարդ: Թէ և ծիծաղիլ ասի³ կապիկ,
այլ ոչ ի սրտէ, այլ ձևով, զի նմանական կենդանի է: Որպէս ումանց սեռից
ըստ տեսակաց ստորոգունին և ըստ տարբերութեանցն՝ ըստ տեսակացն, և
որք ըստ տեսակացն՝ ըստ անհատիցն ի վերայ բազմաց ասի: Հաւասար
անդրադարձին և անդա ստորոգութիւնք:

¹ L ամեն

² L չ/ք

³ LN ասէ

[Ը.] Յաղագս փաղանուան և հումանուան ստորոգութեան:

Փաղանունն ստորոգութիւն է, յորժամ զանուն և զսահման իւրոյ անուանն ընդունի, իբր կենդանին ստորոգունի¹ մարդոյ: Եւ ընդունի մարդ զսահման կենդանոյն, զի կենդանին² է էութիւն շնչաւոր, զգալի: Եւ մարդ ընդունի զայս սահման:

Իսկ հումանուն ստորոգութիւն է, որ զանունն ընդունի, իսկ զսահմանն՝ ոչ բնաւ, իբր պատկեր մարդոյ:

[Թ.] Թէ զինչէ ստորոգութիւն և զինչ որակութիւն ստորոգութեան:

Ստորոգութիւն՝ յորժամ հարցանեմք. «զի՞նչ է մարդ», և ասեմք «կենդանի», իսկ ըստ որակութեան՝ ասելն «զի՞նչ կենդանի է», ասեմք «բանաւոր մանկանացոյ»: Որպէս թէ սեռ և տեսակ յինչն ստորոգունի, իսկ տարբերութիւն՝ պատահումն, և յատուկն որակութիւն է՝ զի՞նչ ստորոգունի:

Անձնատրութիւնն ոչ եթէ զինչն ցուցանէ և ոչ որակութիւն ինչ, բայց զիւր միայն, ի հարցանելն ասեմք. «ո՞վ է սա», ասեմք «Պետրոս»: Ասեմք³ «մարդ է», թէ ասեն. «զի՞նչ է Պետրոս»: Դարձեալ հարց. «ո՞րպէս մարդ», «երկայն, կարն»:

Իսկ պարտ է զիտել, թէ որ ըստ բնութեան տարբերին, այլ և այլ ասեն, զի ասեմք՝ այլ է մարդ, և այլ է ձի: Իսկ որ ըստ թոյոյ տարբերին, այլ և այլ ոչ ասին, զի Պաւղոս և Պետրոս բնութեամբ մի են, թէ ոչ անուամբ:

Պարտ է զիտել, թէ էութիւն այլ կոչի, նոյնպէս և էական տարբերութիւնմ այլ են: Զի յաղագս բնութեան է տեսանելի և նովաւ շարայաւորն ըստ տեսակի, իսկ պատահումն՝ յաղագս անհատութեանն: Զի կայունմ են անձնատրութեան պատահմունքն: Այդ այլ է մարդ, և այլ է ձի: Ամենայն տարբերութիւն էական է և բ. էութեամբ՝ այլք որակութիւնմ, քանզի այլ որակութիւն նշանակէ զայլսն: Եւ եթէ զինչ նշանակէ, իսկ անձնատրութիւն՝ որ զայս ինչ և զայս ինչ: Իսկ ամենայն տարբերութիւն որակութիւն է:

¹ L + ի

² MN կենդանի

³ L ասեմ

[Ժ.] Յաղագս անձնատրութան և որ յանձնատրութան և անձնատրութան¹:

Անձնատրութան անուն բ. իր նշանակէ՝ զպարզն, իսկ որ ըստ իւրում անձնատրութան՝ զանհատութիւն նշանակէ և զբաժանական դէմ: Եւ որ յանձնատրութենէ, երկու նշանակէ, զի նշանակէ զպարզն, որպէս նշանակի ոչ միայն պարզ էութիւն, այլ զպատահումն ընդ անձնատրութան կոչիմք: Նշանակէ իսկ և զոր ընդ իւրում անձնատրութանն, այսինքն՝ զանհատն: Եւ որ² առանց անձնատրութան, երկակի ասի, քանզի ասի առանց անձնատրութան և ոչն ոչ բնաւ է: Ասի դարձեալ անձնատրութեամբ պատահումն, քանզի պատահումն ոչ ունի իւրական իսկութիւն, այլ յէութեան գոյանայ:

[ԺԱ.] Յաղագս էութեան և բնութեան և կերպի, անհատի, դիմի և անձնատրութեան:

Առաջին իմաստաստէրքն էութիւն ասացին ի պարզ լինելն, իսկ բնութիւն յատկագոյն յէական տարբերութեանց, յորոց պարզագոյն իցեն և³ ի նոյն գոլ ունիցին՝ կամ զբանականն կամ զանբանն, զանփոխարկելի և զանփոխադրեալ սկիզբն և պատճառ և զօրութիւն, զոր առ ի հրաշագործողէն եղաւ յիւրաքանչիւս առ ի շարժումն⁴

հրեշտակաց առ ի յիմանալ և առանց յայտնութեան բանի տառ միմեանց զիմացութիւն,

իսկ մարդոյ՝ առ ի յիմանալ և բանատրել և ի ձեռն յայտնական բանի տառ միմեանց զստից իմացութիւնս,

իսկ մարդանոյ առնոց՝ զկենդանականն և զգալին,

տնկոց՝ զսննդականն,

բարանց՝ զշերմանալն և զցրտանալն:

Զայս կոչեցին բնութիւն, այսինքն՝ յատկագոյն ինչ, որպէս հրեշտակ, մարդ, այլ որ նոյնն կան և մնան միշտ: Զկիսոց մասնականագոյն կոչեաց անձնատրութիւն, իսկ զայլոց բոլորովիմբ և առաւելագոյն կոչեցին անձնատրութիւնն բնութիւն, իսկ պարզ գոլն՝ էութիւն:

¹ Հմմտ. թարգմ. Յաղագս անձնատրութեան և որ յանձնատրութեան // Dial. 10.t1-2 Περί υποστάσεως και ένυποστάτου και άνυποστάτου

² L չիբ

³ L չիբ

⁴ L շարժումն

Իսկ սուրբ հարֆն¹ թողեալ զնոցա բարբառանան՝ զյատկական տեսակս էութիւն և բնութիւն և կերպարան կոչեցին, որզան հրեշտակ, մարդ, ձի, շուն: Զի էութիւն յէնն ասի, և բնութիւն՝ առ ի բուն նիւթոյ նոցին, և կերպն և տեսակն: Իսկ մասնական կոչեցին անհատ և դէմ և անձնատրութիւն, որպէս Պետրոս, Պաղոս: Իսկ անձնատրութեանն պէտք է ունելութիւն ընդ պատահմանն և ըստ նմին գոյանալ և զգայարան, այսինքն՝ ներգործութիւն տեսանել: Իսկ անհնար է երկու անձնատրութեանց ոչ տարբերիլ ի պատահմունս և ի թիս: Եւ պարտ է գիտել, թէ նկարագրական տեսակս ի պատահմանց է, որ նկարագրէ զանձնատրութիւն:

[ԺԲ.] Յաղագս բաժանմանց:

Բաժանմանց յեղանակ ուրն են, զոր ի «Սահմանաց գիրքն» ասէ Դավթ. անդ տե՛ս:

[ԺԳ.] Յաղագս բնութեան կանխագունի:

Բնութիւն կանխագոյն է, որ արտաբերի և ընդ նմին հատանի և ընդ նմին բաժանի, իբր անասուն բնութիւն կանխագոյն է մարդոյ: Ոչ լինել անասնոց՝ և ոչ մարդ կարէ գոյ: Եւ առանց մարդոյ կարէ նոցա գոյ: Դարձեալ գոյ մարդոյ լինին կենդանիք, զի կենդանի է մարդ: Եւ ոչ Պետրոս յառաջ² է բնութեամբ, քան զՊաղոս, և ոչ գոյ Պետրոս կարէ գոյ Պաղոս: Եւ ոչ դեղ յառաջագոյն քան զդեղ, և զիրք բժշկական՝ բժշկական գրոց:

[ԺԴ.] Յաղագս հոմանունանց:

Հոմանունն են, որ անուանց հաղորդին, և սահմանաւ տարբերին, իբր շուն երկնային և զծովային և ցամաքային: Այլ երկնայինն և ծովայինն անուամբ միայն կցորդին:

[ԺԵ.] Յաղագս փաղանունանց:

Փաղանուն է որ հասարակաց հաղորդին կամ ստորագրութեան իւրում անուանն, իբր կենդանի յայտնէ զմարդ, զձի և զշուն:

[ԺԶ.] Յաղագս բազմանունանց:

Բազմանունն են, որք սահմանաց կցորդին և անուամբ տարբերին, իբր երկաթ՝ սուսեր, թուր, դանակ, նիզակ և այլն:

¹ M հայրֆն

² L յառաջն

[ԺԸ.] Յաղագս այլևայլ անուանց:

Որ ենթակայ ունին մի և ասին այլևայլ անուամբ, որպէս մարմին և գոյն և որպէս ել և էջ, որպէս մի ունի ենթակայ զսանդուխտն:

[ԺԹ.] Յաղագս գերադրականաց:

Որ ի մէջ հոմանունանց և փաղանունանցն հաղորդին և տարբերին, որպէս ի ֆերականութենէ ֆերական, որ տարբերի ըստ բառի անուանն: Եւ դարձեալ սահմանին հաղորդին և տարբերին, զի «ֆերականութիւնն» գիտէ, և «ֆերականն»՝ էութիւն, յորս գիտութիւն:

Եւ պարտ է գիտել, թէ «ֆերականութիւն» և «երաժշտականութիւն» ոչ է գերադրական, բայց¹ «երաժիշտն» և «ֆերականն», որք գերադրին յարուեստէն և լինի, որ ունի երկու գերադրութիւնս՝ «արդարութիւն» և «ֆերականութիւն»:

[Ի.] Յաղագս տասն սեռականից սեռականութեան:

Պարզ ասացեալն առանց շարամանութեան

[ա.] էութիւն է, որպէս մարդ, ձի,

[բ.] ֆանակն՝ երկկանգուն,

[գ.] առինչն՝ որպէս հայր, որդի,

[դ.] որակն՝ սպիտակ, սեան,

[ե.] ուրն՝ իբր «ի տան», «յագարակի»,

[զ.] երբն՝ «այսաւ»,

[է.] տառն՝ որպէս «կանգնել», «նստել»,

[ը.] ունելն՝ «ագանել»,

[թ.] առնելն՝ «այրել», «հատանել»,

[ժ.] կրիլ՝ «հատանիլ»:

Այսք ժ. ստորոգութիւնմ ասին, որպէս ի ասելն վասն ումեք, զի ստորոգելն ասել է:

Եւ պարտ է գիտել, թէ այս տասանց իւրաքանչիւր սեռականի սեռ է:

[ԻԱ.] Յաղագս համասեռից և այլասեռից, համատեսակաց և այլատեսակաց և թուոց² և տարբերութեանց:

Համասեռոք են, որք ըստ միոյ ստորոգութեանց հնազանդին, իսկ այլասեռոք, որ ընդ այլ և այլ ստորոգութեամբ են: Համատեսակք են, որ հաղորդին³:

¹ Լ բաց

² Լ թուոյ

³ Նախնական բնագրում հատվածների տեղափոխության հետևանքով այստեղին հետևում է [ԻԶ.] գլխի «անձնատրութեամբք, զի անձնատրութիւն իսկութիւն է» խոսքերով սկսվող հատվածը:

[ԻԲ.] Յաղագս որ առինչ:

Որ առինչ տասն է, [ա.] որպէս սեռ ի տեսակ, [բ.] որպէս տեսակ ի սեռ, [գ.] որպէս ի տեղի՝ որպէս «Ֆանանայ ի տանարի», [դ.] և որ ի ժամանակի՝ իբրև «ի ժամ շրհեղեղին», [ե.] որ յաման՝ որպէս «գինի ի սկիհ», [զ.] որպէս բոլորն ի մասունս՝ Սոկրատէս իւրում յանդամսն՝ ի գրուխ և ոտս (իսկ այս ոչ է «առինչ», այլ «յումեմ»), [է.] որպէս մասն ի բոլորն, [ը.] որպէս տեսակ ի նիւթ, [թ.] որպէս յորակութեան պատճառ, [ժ.] որպէս յենթակայէ յիրն:

[ԻԳ.] Յաղագս բնութեան:

Բնութիւն է սկիզբն իւրաքանչիւր գոյից շարժման և կայանի, որզան՝ երկիր շարժի առ ի բողբոջել, իսկ կայ, եթէ չփոխի: Որ է սկիզբն և պատճառ շարժման և կայանի, որպէս գոյանայ, այնպէս է շարժիլն և կայն, և ոչ ըստ պատահման. և բնութիւն ասի յումեմնէ գոյացեալ, յամենայնէ յէէ:

Այլ ասի բնութիւն առ ի գոյացողէն:

[ԻԴ.] Յաղագս անձնատրութեան:

Անձնատրութեան անուն երկուս նշանակէ՝ երբեմն զպարզ իսկութիւն, այս է զէութիւն, երբեմն՝ զանհատն՝ զՊետրոս:

[ԻԵ.] Յաղագս դիմի:

Դէմ է, որ վասն յատկութեան ներգործութեանն և տեսակացն յայտնի, որպէս Գաբրիէլ ասէր առ կոյսն զդէմս իւր, և Պաղոս ի վերայ աստիճանին նարտասանէր: Եւ սուրբ հարբն դէմ և անձնատրութիւն զնոյն կոչեցին:

[ԻԶ. Յաղագս որ յանձնատրութեան:]

...անձնատրութեամբք, զի անձնատրութիւն իսկութիւն է ըստ ինքեան, յատուկ: Ասի դարձեալ անձնատրութեամբք, որ յայլմէ անձնատրութենէ առ ի պակասել բնութեան¹ և ի նմա ունել զիւրական իսկութիւն: Ուստի և մարմինն Տեառն ոչ գոյացեալ ըստ ինքեան, և ոչ յառժամեայ ներկայիս յոչ յանձնատրութենէ², այլ մանաւանդ յանձնատրութենէ: Զի ի գոյանալ Աստուծոյ Բանին գոյացաւ, առ ի պակասել ի նմանէ և ցնա ունէր անձնատրութիւն և ունի:

¹ Լ բնութենէ

² Լ անձնատրութենէ

[ԻԹ.] Անանձն:

Անանձնատրութիւն երկակի ասի. երբեմն ոչ բնաւ և երբէք էր նշանակէ՝ զանգոյականն, իսկ երբեմն՝ ոչ յինքեան ունել գոյն, այլ յայլմէ ունել զիսկութիւնն, այսինքն՝ զպատահումն:

[Լ.] Գոյ:

Գոյն բաժանի յէութիւն և ի պատահումն, որպէս ի միոջէ և առ մի:

[ԼԱ.] Քանակ:

Քանակն ժողով ասի, զի մինն ոչ ասի քանակութիւն, այլ սկիզբն քանակութեան: Արդ միոցն և միացելոցն գալ ի միասին, լինին բ.: Զերկուսն, յորժամ բաժանեն մի և մի, առանց մասին, այս բաժանումն է, իսկ մին և մին երկու են. այս հաւաքումն է յետին:

Քանակն համարոց և չափոց ենթակայ է, այսինքն՝ զչափելն և զքուելն: Քանակացն կէտ¹ իցեն սահմանեալք, և այլք խառնեալք: Եւ խառնակ² են յորժամ մի է համարն, իսկ յորժամ փայտ գտանի երկականգնեան, եռականգնեան, կամ քար, այսպիսիք, և գոլով են չափովք, և վասն այսորիկ ասի խառնակ: Սահմանեալք են, որ ի միմեանց որոշեալք են, որպէս ի վերայ ժ. քարանց և ժ. արմաւենեաց: Այսոքիկ շարաթիւք ասին, բաց ի սակասոց և ի բազմաց չափին գրուաւ և այսպիսեաւ, իբր ցորեան ցորենոյ:

Այսպէս սահմանին որպէս զհատուածս անդամոց առ միմեանս ժողովեալ հասարակաց³ սահման է: Իսկ մի գոլ փայտին, յորժամ երկականգնեան ասեն, կատարն առաջնոյն⁴ և սկիզբն երկրորդին մի ասին, զի կացեալք են և ժողովեալք ի մի, և ոչ ունին հատուածս: Իսկ բաժանականքն ի վերայ ժ. քարանց: Եթէ համարես հինկ և հինկ, ոչ ունին հաղորդս սահմանի, զի թէ տաս ի միոջոյ տասանց սահման, լինի մետասան, այս ինքն զանունն ցուցանէ զխառնելոցն և զբաժանելոցն: Ի բաժանելոցն իսկ քանակ ասի թիւն և բանն: Համարով ասի, զի բանիւ ծանուցանի: Զի թէ ասեն բանի տասն, մի ոչ ունելով ի միջի, ոչ կարես բաժանել զհինկն ի հնկէ, եթէ սահմանես ի մէջ զբաժանականն, լինի մետասան: Սոյնպէս բառ, եթէ ոչ ունիցի կէտ ի

¹ N կէտք

² N խառնակք

³ N հասարակ

⁴ L յառաջնոյն

մէջ, ոչ կարէ սահմանել, իբր «Սոկրատէս», ոչ ունելով «սո» և «կրատ»՝ կէտ, ոչ է հասարակ սահման շարայարելոցն:

Զի խառնակ է գփանակութիւնն և ֆանակ է ի մարմին, ի յերևումն, ի գոյն, ի տեղի, և¹ ի ժամանակ:

Հարկ է գիտել, զի գիծն առանց ֆանակի է. ոչ շափի և ոչ թուի, իսկ ֆանակութիւն ի միոյ և ի միոջէ ճանաչի ի մարմին: Իսկ մարմին ֆանակութիւն ունի, զի ամենայն մարմին եռակի է՝ ունել երկայնութիւն և լայնութիւն և խորութիւն: Այլ և ի շնչական մարմին թուին և անդամֆ հատուածովֆ: Այլ և տեղի միջոցաւ բաժանի: Այլ և ժամանակ գ. թուեալ ճանաչի ֆանակութեամբ՝ ներկայս, անցեալն, ապառնին. և երեքն մի են, զի ներկայս կատարումն է անցելումն և սկիզբն ապառնոյն: Իսկ առանց թուոյ և ֆանակութեան այս են՝ գիծ, կէտ, մի: Եւ իսկական իմն այսոքիկ եւթն ասին՝ տրամադրութիւն, ժամանակ, տեղի, սահման, երևումն, բան:

Եւ պատահումն ասեմֆ ֆանակութիւն և զթիւ ինչ ի գունոց կամ ի նշանաց. գոյն՝ ի բազում գոյն, և նշանաց՝ իբր նշանատր տեղի, և այլ նշանս:

Այլ և ֆանակին է որ սահմանական, և է որ անսահման սահման: Սահման՝ որ կարող եմֆ շափել և կամ թուել, անսահման՝ որ ի թիւս երկինն, բայց ոչ թուին, որպէս բազմութիւն աստեղաց:

Եւ յատկութիւնֆ են համարին երեք՝ համար, շափ² և բաժանումն, զի բաժանումն ցուցանէ զսահմանն և ի սահմանին լինին, թէ բազումֆ են համար, և թէ մեծ է շափ: Եւ այս ոչ ունի հակառակութիւն: Իսկ որ հակառակ ունի, որակութիւնֆ են և պատահումն. որակութիւն՝ իբր դառն և ֆաղցր, կամ խոշոր և ողորկ, պատահմամբ՝ իբր սեաւ և սպիտակ:

[ԼԲ.] Յաղագս առնչի:

Առինչ է իբր թէ առ ինքն կամ յինքենէ առ այլ ոք: Առ ինքն՝ իբր հայր յորդոյ, զի ոչ է ամենեցուն հայր, այլ որդոյն: Իսկ առ այլ ոք՝ իբր մեծ առ փոքր և բազում առ սակաւ:

Զի յորժամ ըստ ինքեան տեսակատր ոչ է առինչ, այլ յորժամ անկութիւն ունի առ այլ, որպէս սիրելի սիրելոյ և թշնամի թշնամոյ, աշակերտի առ վարդապետն:

Դարձեալ որ դատէ և դատի, որպէս արհեստատրի արհեստ, զի արհեստն դատէ զարհեստատրն, այսինքն՝ բանի էութիւն Պետրոս և Պաւլոս:

¹ N չիք

² L համարաշափ

[14.] Յաղագս որակի և որակութան:

Որակութիւն՝ է որ առանձին, և է որ առ այլս անուանին: Դարձեալ որակութիւն է առ անձին գերադրական, որպէս ի հանճարոյն հանճարեղ ասի, և ջերմ ասի, որ հաղորդի¹ ջերմութեան:

Եւ պարտ է գիտել, թէ որակն բոլորագոյն է քան գորակութիւնն, զի նշանակէ զինն և զմերձակայն՝ զջերմն և զջերմութիւնն: Ջերմայինն որակն էն, և ջերմութիւնն՝ որակութիւն:

Եւ ասի կերպարան և ձև և զարութիւն, ներգործութիւն, և գոյն՝ սպիտակ և սեւ:

Որակութեան տեսակն էն չորս՝ յորմէ տրամադրին զարութիւն և տկարութիւն, կիրք և կրական որակութիւնն, իբր ցամ և առողջութիւնն, և կիրք, իբր ջերմութիւնն և ցրտութիւնն:

Է կիրք, որ դիւրաթողի է, իբր տրամադրութիւն, որպէս ոք վասն ամառոյ կարմրի կամ վասն անի դեղնի, իսկ կրական որակութիւն դժուարափոխելի է: Եւ կէտք ոչ ուստէ էն, այլ ըստ էութեանն, որպէս հրոյ ջերմութիւն, մեղեր քաղցրութիւն, և զնոյն կիրքն և ի մեզ կան ի հպիլն: Իսկ ոմանք յոմեքէ կրից խառնին՝ սեւ և սպիտակ, և ի մեզ ոչ կրին ի հպիլն: Իսկ եթովպացոյն ոչ ամենայն տեսակ է:

Եւ ոչ միայն մարմնոց է որակութիւն, այլ և ոգոց՝ ձևն և կերպ. ձևն ի շնչաւոր և յանշունչս արտաբերի, իսկ կերպն՝ ի շնչաւորս միայն: Իսկ թէ ասի յանշունչ կերպ և կերպարան, ոչ իսկապէս, այլ ըստ շնորհի: Բոլորագոյն իցէ² ձևն, զի և կերպարանն ձև կոչի՝ ուղղորդ³ և թիւ:

[15.] Յաղագս առնելոյ և կրելոյ:

Առնելն և կրելն՝ որակական զարութիւն եւ կրական, ընդ որակութեամբ էն:

Առնելն է, որ յինքեան ունի զպատեառն ներգործութեանն, և կրել՝ որ⁴ յինքեան և յայլմէ ունի զպատեառ կրիցն, որպէս հրաշագործողն եւ հրաշագործեալն: Չի հրաշագործեալն զսկիզբն ի հրաշագործողէն ունի և յինքեան զյատկութիւն կրիցն, որպէս Հիւսն և նաեւ:

¹ M N + ի

² L բոլորագունիցն է

³ N ուղղորդ

⁴ L կրելո

Զի յետ առնելոյն մնան կիրքն, իսկ է որ ոչ մնայ, որպէս փողահարութիւն, իսկ տեսանել միայն՝ որպէս աստեղագիտել, երկրաչափել:

[ԼԵ.] Յաղագս կայոյ:

Կալն զհարդն է առ այլոյ, իբր մարմին, որ կայ մերձ առ այսպիսի դրութիւն: Տեսակօ կայոյն երեք են՝ կանգնել, նստել, բազմել: Ուղղորդ տառն առնէ զկանգնելն, իսկ ըստ մասին տառն առնէ զնստելն, իսկ ամբողջ տառն առնէ զբազմելն: Բայց ոչ յայտնէ զկալն և ոչ զկանգնելն, այլ զնոյնութիւնն կանգնելոյն ի տեղին:

Որ ըստ բնութեանն կան, այլ են, որպէս տարերք, իսկ դրութիւն և արհեստ՝ անդրիանդաց, սին, եւ այսպիսիք: Եւ բաժանին իսկ ոմանց կայուն, որպէս երկիր, իսկ շարժեցելոցն՝ որպէս երկին¹:

[ԼԶ.] Յաղագս որ առ ուր:

Ուրն տեղի նշանակէ. հարցումն՝ թէ «ո՞ւր է», պատասխանի՝ «ի տան, ի ֆաղափ», իսկ տեսականն ով, ուր ըստ ստորոգութեան՝ ըստ տարբերութեան տեղեաց՝ վեր, ի վայր, յաջ, յահեակ, յետ և յառաջ:

[ԼԷ.] Երբ:

Երբն ժամանակ է՝ «հերու, հերովիմամ»: Եւ տարբերութիւն² երեք՝ ներկայ, ապառնի, անցեալ:

[ԼԸ.] Ունել:

Ի վերայ գոյականին. և յայնքանէ զունելն և զունելին: Ի վերայ՝ պատմունան եւ զէն:

Ունողին³ էութիւն նշանակէ, զի է ինչ որ էութիւն է, և է որ պատահումն, իբր արհեստից, և արհեստ ոչ ևս ընդ ունելեան վերածի: Զի ունելն բազումք լինին ըստ տարբերութեան գոյից, ֆանզի շնչաւոր է կամ անշունչ. շնչաւոր է, որպէս մանուկ, ձի ունել:

[ԼԹ.] Յաղագս ներհակի:

Ներհակ՝ որպէս իր հակառակ, իբր բան: Եւ որպէս բանի բան, որ առնէ ստորասութիւն եւ բացասութիւն: Ստորասութիւն է իր իրի գոլ, և բացասութիւն՝ որպէս իրն: Ստորասութիւն՝ դրութիւն, և բացասութիւն՝ բարձումն:

¹ L M երկնային

² L տարբերութիւն

³ M N ունողն

«ԴԻԱԼԵԿՏԻԿԱՅԻ» ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎՐԱՅԵՐԵՆԻՑ

Այս բնագիրը ձեռագրերում սովորաբար նախորդում է Հովհան Դամասկացու մեծ աստվածաբանական աշխատությանը՝ «Աւանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ», երկուսին էլ նախորդում է «Դիալեկտիկայի» գլուխների ցանկը՝ Ա.-ԾԱ., և «Աւանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ»-ի գլուխների ցանկը՝ Ա.-Ճ.¹ (ՄՄ 63, ՄՄ 3156 ու ՄՄ 5859-ում), մինչ ՄՄ 116 ձեռագրում վերջին ցանկը գետեղված է անմիջապէս «Աւանդութիւն»-ից առաջ:

«Դիալեկտիկայի» գլուխների ցանկում վերջին երկուսը՝ Ծ. («Մահմանն իմաստասիրութեան») և ԾԱ. («Բանն վասն անձին մարդկայնոյ»), սուկ վերնագրեր են, դրանց համապատասխանող գլուխներ չկան:

«Դիալեկտիկային» նախորդում է Հովհանի նամակն իր որդեգրյալ եղբայր՝ Մայումայի Կոսմաս եպիսկոպոսին, որը հունարեն համառոտ իմբարություն նախաբանն է: Բագարատ Մամիկոնյանի թարգմանության մեջ այդ նամակը չկա:

Երրորդ գլուխը տեղափոխված է և դարձել է ԻԸ. «Վասն անհատիցն»: Հունարեն 31՝ Περι τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας (այսինքն՝ *«Յաղագս թէ զինչ է յատուկն էութեանն») գլուխը թարգմանված և գետեղված է *հուն.* 23-րդ (= ԻԲ. «Վասն գոյացութեան») գլխից հետո՝ որպէս «ԻԳ. Դարձեալ վասն գոյացութեան»: ԼԱ. գլխում (այն համապատասխանում է հունարենի գլուխ 30-ին) ներմուծված է մի հատված, որ համապատասխանում է հունարեն 47 գլխի 6-21 հատվածին, իսկ Բագարատի թարգմանության մեջ համարյա նույն հատվածը (47.4-21) ներմուծված է Գ. «Յաղագս անհատի» գլխում:

Հունարեն 49-րդ գլուխը թարգմանված չէ (ինչպէս նաև կրկին 49 համարը կրող Ἐτερον κεφάλαιον՝ «Մյուս գլուխը»): Նրա վերնագիրը՝ «Փիլիսոփայության սահմանումները վեցն են» (Օρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας εἰσὶν ἔξι), արցագանձ է գտնում հայերեն ցանկի նախավերջին՝ Ծ. գլխի «Մահ-

¹ Ու ևս յոթ վերնագիր՝ «Այս ի գրոց աստուածայնոց յաւանդ եկեղեցոյ՝ համառօտեալ բանն: Եւ աստի յապստամբութիւն հերձուածողացն: ա. Վասն հաւատոյ բան խոսովանութեան և ընդդիմաբանութիւն Նեստորի: բ. Բանս յերկարագեալս առ ի քակտումն շար հերձուածոյն Նեստորի: գ. Բանս արուեստականս առ յակրթիկ ասորիքն և առ նոցայն հերձուած: դ. Առ նոսին դարձեալ և առ ամենայն միաբնակս բանն: ե. Վասն ֆրանկաց բանն ինչ: զ. Առ հրեայն պատասխանիք և դիմադրականք բանն յերկար: է. Վկայութիւնք յամենայն հարց բանից»:

մանք իմաստասիրութեան» վերնագրում, որին, սակայն, ինչպես վերն ասվեց, որևէ գլուխ չի համապատասխանում:

Այս թարգմանությունը մի խմբագիր վերանայել է՝ համեմատելով հունարեն սկզբնագրի հետ և ներմուծելով տրամաբանական կարևորագույն եզրերի՝ հունարեն, հատկապես՝ Գավիթ Անհաղթի երկերի, թարգմանություններից հայտնի համարժեքներով: Այդ աշխատանքի հետևերը, որ տարբեր ձևով են արտահայտված ձեռագրերում, լուսաբանել ենք ստորև՝ թարգմանության լեզվին նվիրված ակնարկում:

Միմեոն Պղնձահանեցու թարգմանության լեզվական բնութագիրը

Ա. Թարգմանությունը ուղիղ հունարենից չէ, այլ վրացերենի միջնորդությամբ, ուստի տրամաբանական և աստվածաբանական եզրերի համարժեքներն էլ ավելի հեռու են վաղ շրջանի, հատկապես՝ հունարեն թարգմանություններում, նաև Բագարատի թարգմանության մեջ կիրառված եզրերից: Օրինակ՝

άντιστρέφων – «յետս դարձող» (վր. ԼԳ.), «զյետս դարձեալ» (վր. ԽԱ.), հմմտ. «անդրադարձ» (հուն.¹ ԼԲ.), «անդրադարձեալ» (հուն. ԼԹ.),

άντιστρέφει – «շրջադարձի» (վր. Զ.), «կարէ յետս դառնալ» (վր. Զ., ԺԳ.), «դառնայ անդրէն» (վր. ԺԳ.), «յետս դառնայ անդրէն» (վր. ԺԳ.), «անդրադառնի» (վր. ԺԳ.), «դառնայ յետս» (վր. ԺԳ.), «յետսընդդէմ է» (վր. ԽԶ.),

άοριστον – «որ ոչ է սահմանեալ», «առանց սահմանի» (վր. ԼԳ.), հմմտ. «անսահման» (հուն. ԼԱ.),

αύθυπαρκτος – «ինքն ինքեամբ էացեալ» (վր. Ա.), «ինքեամբ էացեալ» (վր. ԻԲ.), «ինքն ինքեամբ գոյ» (վր. Բ.), հմմտ. «ինքնագոյ» (հուն. Ա., Բ., ԻԳ.),

αύλητης... αὐλησις – «երգիչ... երգ, ձայն և երգ» (վր. ԼԶ.), հմմտ. «փողահար... փողահարութիւն» (հուն. ԼԴ.),

άχώριστον συμβεβηκός – «անմեկնելի պատահումն» (վր. Գ.), հմմտ. «անանջատական պատահումն» (հուն. Ե.),

γελαστικός – «ծիծաղող», «ծաղրող» (վր. Զ.), հմմտ. «ծիծաղական» (հուն. Է.),

¹ Համեմատությունները Բագարատ Մամիկոնյանի հունարենից արված թարգմանության նույն հատվածների հետ են (որի գլուխների համարների անհամապատասխանությունը պայմանավորված է տեղափոխություններով ու բացթողումներով):

γελαστικόν, ὀρθοπεριπατητικόν, πλατωνώνυχον – «ծաղրածու, յոսնագնաց, ոտնլայն» (վր. ԺԳ.), «ի վեր կոյս յոսու կեալ գնալով լայնաթաթ» (վր. ԺԳ.), հմմտ. «ծիծաղական ուղղագնացիկ, լայնեղունկն» (հուն. ԺԳ.),

τὸ πλατωνώνυχον – «լայնոտնութիւն» (վր. Ե.), հմմտ. լայնեղունգութիւն» (հուն. Զ.),

γραμματικὴ – «դպրութիւն» (վր. ԺԸ., Ի), հմմտ. «ճերականութիւն» (հուն. ԺԹ.), «ճերական» (հուն. ԻԱ.),

γραμματικός – «հոեւոր» (վր. ԺԳ.), «դպիր» (վր. ԺԸ.), հմմտ. «ճերական» (հուն. ԺԳ., ԺԹ.),

διάκειται – «ազգանայ» (վր. ԼԵ.), հմմտ. յարակայի (հուն. ԼԳ.),

διάκρισις – «ընտրողութիւն» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «բաղդաստութիւն» (հուն. ԼԳ.),

διάθεσις – «ազգ» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «ստամաղրութիւն» (հուն. ԼԳ.),

δισσῶς – «երկու ազգ» (վր. Լ.), հմմտ. «երկակի» (հուն. ԻԹ.),

ἔμπυχος – «անձնական» (վր. Բ.), «անձնատու» (վր. Բ., Է., ԺԳ., Ի., ԻԵ., ԻԶ., ԼԱ.), «անձնատու և շնչատու» (վր. ԻԶ.), «անձնատրութիւն» (վր. ԼԱ., ԼԵ., ԽԶ.), «հոգևոր» (վր. ԽԹ.), հմմտ. «շնչատու» (հուն. Գ., ԺԳ., ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԼԳ.),

ἐπιστήμη – «վարժմունք արհեստից» (վր. ԺԳ.), «արուեստ» (վր. Է., Ի.), «արուեստական» (վր. Ի.), հմմտ. «մակագրութիւն» (հուն. Ը., ԺԳ., ԻԱ.),

ἕτερογενής – «այլազգի» (վր. Ի.), հմմտ. «այլաստ» (հուն. ԻԱ.),

ἕτεροειδής – «այլակերպ» (վր. Ի.), հմմտ. «այլատեսակ» (հուն. ԻԱ.),

εὐαπόβλητος – «ի բաց ձգելի» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «դիտարողի» (հուն. ԼԳ.),

θέσις – «դիր, տեղի» (վր. ԼԷ.), հմմտ. «դրութիւն» (հուն. ԼԵ.),

κατάθεσις – «հանութիւն» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «ստորադրութիւն» (հուն. ԼԳ.),

μεταβάλλει – «ազգանայ», «փոփոխիւն», «փոփոխի» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «փոխարկի» (հուն. ԼԹ.),

μεταδίδωσι – «կարէ տալ» (վր. Բ.), հմմտ. «փոխատուէ» (հուն. Բ.),

ὁμογενής – «համազգի» (վր. Ի., ԻԵ.), հմմտ. «համաստ» (հուն. ԻԱ., ԻԵ.),

ὁμοειδής – «միատեսակ» (վր. Գ.), «համատիպ» (վր. Ի.), հմմտ. «համատեսակ» (հուն. Գ., ԻԱ.),

ὁμοειδής – «պատկերակից և համատեսակ իւրն» (վր. ԻԶ.), հմմտ. «համատեսական» (հուն. ԻԶ.),

ὀρισμός – «սահմանադրութիւն» (վր. ԺԳ., ԻԳ., ԼԵ.), հմմտ. «սահման» (հուն. ԺԲ, ԺԳ., ԼԳ.), հմմտ. ὀροθέσιον – «սահմանադիր» (հուն. ԺԳ.),

πάθος – «հանդիպումն» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «կիրք» (հուն. ԼԳ.),

- πάθησις – «հանդիպելուփին» (զր. ԼԶ.), հմմտ. «կիրֆ» (հուն. ԼԴ.),
 πάσχειν – «հանդիպել» (զր. ԼԶ.) հմմտ. «կրել» (հուն. ԼԴ.),
 πάθος και παθητική ποιότης – «զպատումսս և զպատումսսական
 որպիսութիւնս» (զր. ԼԵ.), հմմտ. «կիրֆ եւ կրական որակութիւնֆ» (հուն. ԼԳ.),
 τὸ ποίον – «գորպէսն, որ է որակութեան» (զր. ԺԹ.), «որակութիւն»
 (զր. Ի.), «որ» (սեռական՝ «ոյր», «ոյրոյ» [զր. ԼԵ.]), «որպէսութիւն» (զր.
 ԽԵ.), հմմտ. «որակ» (հուն. ԼԳ., Ի.), «որակութիւն» (հուն. ԻԱ.),
 ποιότης – «որպիսութիւն», «որպէս», «որպիսի» (զր. ԼԵ.), հմմտ. «որա-
 կութիւն» (հուն. ԼԳ.),
 ποσόν – «քանիւնութիւն» (զր. ԺԹ., ԼԵ., ԼԶ., ԽԶ.), «քանի» (զր. ԼԵ.),
 «քանիւն և քանակ» (զր. ԼԳ.), «քանիւն քանակ» (զր. ԼԳ.), հմմտ. «քա-
 նակ» (հուն. Ի., ԼԱ., ԼԳ.),
 ποσότης – «քանիւնութիւն» (զր. ԼԳ., ԼԵ.), «քանի» (սեռ. «քանոն») (զր.
 ԼԳ.), «քանակ» (զր. ԼԳ.), «քանիւնութիւն, այսինքն՝ քանակ» (զր. ԼԳ.),
 հմմտ. «քանակութիւն» (հուն. ԼԱ.), «քանակ» (հուն. ԼԱ., ԼԳ.),
 προσλαβοῦσα – «առնելով յինքն» (զր. ԻԶ.), հմմտ. «առընդունի»
 (հուն. ԻԶ.),
 στοιχείον – «նիւթ/նիւթ» (զր. ԼԵ., ԽԹ.), «անդամ» (զր. ԼԵ., ԼԵ.), հմմտ.
 «աար» (հուն. ԼԳ., ԼԵ.),
 συλλαβή – «մասն», «ի միմեանս» (զր. ԼԳ.), հմմտ. «փաղանունու-
 րիւն» (հուն. ԺԹ.),
 συναναιρεῖν – «ի միասին փոյթ սպանանել» (զր. ԼԳ.), «ընդ միմեանս
 բարձրին լուծեալֆ» (զր. ԽԱ.), հմմտ. «շարաբառնի» (հուն. ԼԲ., ԼԹ.),
 συνεισφέρει – «ընդ նմա աներկարայ մտանէ» (զր. ԺԲ.), «ընդ ինքն ի
 ներքս բերէ» (զր. ԽԲ.), հմմտ. «շարաբերէ» (հուն. ԺԳ.),
 συνεισφέρειν και συνεισφέρεισθαι – «շարինեքսբերումն¹ և ընդինքն-
 բերումն» (զր. ԼԳ.), հմմտ. «որ շարաբերի և շարաբերէ» (հուն. ԼԲ.)
 σύνθετος – «խառնուած» (զր. ԻԹ.), հմմտ. «շարադրական» (հուն. ԻԸ.),
 συντιθέμενος – «խառնեալ» (զր. ԻԹ.), հմմտ. «շարադրեալ» (հուն. ԻԸ.),
 σῶμα – «սեռ» (զր. ԻԵ., ԼԳ., ԼԶ.), հմմտ. «մարմին» (հուն. ԻԵ.),
 «գոյացութիւն» (զր. ԼԱ.), հմմտ. «մարմին» (հուն. Գ.),

¹ ՍՄՆ- նախաձանցին համապատասխանեցված է կանոնավոր «շար»-ը, իսկ երկրորդ՝ շար-
 նախաձանցին՝ «իներքս» մակբայը, ինչն իմաստային առումով ճիշտ է, իսկ բառա-
 կազմական առումով՝ արտառոց:

«սեոբ էիցս» (վր. ԼԳ.), «սեոբ մարմնոց» (վր. ԼԳ.), «սեո, որ է մարմին» (վր. ԼԳ.),

«մարմին սեո» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «մարմնական» (հուն. ԼԳ.),

«մարմնատր սեո» (վր. ԼԵ.), «սեոական» (վր. ԼԵ.),

σωφοροσύνη και η δικαιοσύνη – «սրբութիւն, առողջութիւն» (վր. ԼԵ.), հմմտ. «ողջախոհութիւնն և արդարութիւն» (հուն. ԼԳ.),

ύπογραφή – «վերնագիր» (վր. ԺԳ., ԺԷ.), «վերագիր» (վր. ԺԳ.), հմմտ. «ստորագիր» (հուն. ԺԳ.), «ստորագրութիւն» (հուն. ԺԵ., ԺԶ., ԺԸ.),

ύπογράφω – «գրել» (վր. ԺԵ., ԺԶ.), հմմտ. «ստորագրել» (հուն. ԺԶ., ԺԷ.),

ύποκείμενον – «յառաջադրեալ», «ենթակայ ի ստորև եղեալ» (վր. ԺԳ.), հմմտ. «ենթակայ» հուն. (Ա., ԺԳ., ԺԸ.),

ύπόκειται – «է ստորադրեալ» (վր. ԻԳ.), Բագարատն այս գլուխը չի թարգմանել,

ύπόστασις – «էակ, այսինքն՝ անձն» (վր. ԻԵ.), «սեո, որ է անձն» (վր. ԻԶ.), «սեո» (վր. ԻԶ.), «էութիւն մարմնոյն» (վր. ԻԶ.), «էութիւն» (վր. ԻԶ.) «էակս» (վր. ԻԶ.), հմմտ. «անձնատրութիւն» (հուն. Բ., Գ., Դ., Ե., Զ., ԺԱ., ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԻԸ.), «անձն» (վր. ԻԹ., ԽԹ.), հմմտ. «գոյանալ» (հուն. ԻԸ.), «էակ», (հուն. ԻԹ.):

Մարդու Արիստոտելյան բնորոշումը՝ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ και ἐπιστήμης δεκτικόν (8.12, 14.5-6), Բագարատը թարգմանել է «կենդանի շնչատր, բանական, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ» (ԺԳ.), «կենդանի բանատր, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ» (Ը.), իսկ Սիմեոնը՝ «կենդանի բանատր, մահկանացու, մտաց և արուեստից գտակ» (Է.), «մտաց և հնարից ընդունող» (Է.), «կենդանի մտատր, բանատր, մահկանացու, մտաց և վարժմանց արուեստից ընդունարան» (ԺԳ.): Բագարատինն ավելի մոտ է հունարան թարգմանիչների տարբերակին¹:

Բ. Չեռագրերի ուշագիր ընթերցումը երևան հանեց մի զարմանալի փաստ. հետագա մի խմբագիր համեմատել է Թարգմանութիւնը հունարեն սկզբնագրի հետ և ձգտել կարևոր եզրերի դիմաց օգտագործված «անսովոր» բառերը փոխարինել դրանց հայտնի համարժեքներով: Ի դեպ, խմբագիրը բոլորովին անկախ է Բագարատի թարգմանությունից, ուստի որոշ դեպքերում վրացե-

¹ Հմմտ., օրինակ՝ Գաւ. Պորփ. 2.6. «մտաց և մակացութեան ընդունակ», 3.10. «կենդանի բանատր, մահկանացու, մտաց և հանարոյ ընդունակ», 9.2, 14.15. «կենդանի բանատր, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ»:

րենից արված թարգմանության մեջ հանդիպում ենք բառերի ավելի ճշգրիտ՝ «հունարան» համարժեքների, քան հունարենից արված թարգմանության մեջ է, օրինակ՝

ἀντιστρέφει – «հակադարձի» (վր. ժԳ.), բայց «դարձուցանել» (հուն. ժԳ.),

γενικώτατος – «սեռականագոյն» (վր. Բ., ժԹ.), բայց «սեռական» (հուն. Բ., ԻԱ., ԼԲ.), «սեռականից» (հուն. Բ.), «սեռականաց» (հուն. Բ.), «սեռականի» (հուն. Բ., Ի.), «սեռականութեան» (հուն. Ի.),

δημιουργός – «արարիչ» (վր. ժ., ԼԶ.), բայց «հրաշագործալ» (հուն. ժԱ., ԼԳ.),

δημιουργούμενον – «արարած» (վր. ԼԶ.), բայց «հրաշագործեալն» (հուն. ԼԳ.),

εἰδικώτατος – «տեսակագոյն» (վր. Բ.), բայց «տեսական», «տեսականից», «իրական» (հուն. Բ.), սակայն և նախնական թարգմանություններ՝ «սպաստական» (վր. Ի., ԻԵ., ԻԶ., ԼԳ.), հմտ. «յատկական» (հուն. ԻԱ., ԻԵ., ԻԶ., ԼԲ.),

ἐπιδιαίρεσις – «վերաբաժանումն» (վր. ժԲ.), բայց «որ ի բաժանմանն» (հուն. ժԲ.),

ἐπίκτητος – «վերաստացական» (վր. ԼԵ.), բայց «ստացական» (հուն. ԼԳ.),

ἐπουσιώδης – «մակագոյեղ» (վր. ժԳ.), բայց «էականագոյն» (հուն. ժԳ.),

ἐτερονόμως – «այլանունութեամբ» (վր. ԼԵ.), բայց «որպէս այլանուն ասի» (հուն. ԼԳ.),

ὁμοφυῖ – «համարնութիւն» (վր. ԻԵ.), բայց «համարողբոջ» (հուն. ԻԵ.), սակայն և նախնական թարգմանություններ՝ «տոհմական» (վր. ԻԵ.), հմտ. «համարողբոջ» (հուն. ԻԵ.),

οὐσιωδῶς – «գոյեղաբար» (վր. ԻԳ.), բայց «էական» (հուն. ԻԳ., ԻԴ.),

περιέχουσι – «պարագրեն» (վր. ժԸ.), բայց «ունին» (հուն. ժԹ.),

περιέχει – «պարագրէ» (վր. ժԸ.), բայց «ի վերայ ունելն» (հուն. ԼԸ.), τὸ περιέχον καὶ τὸ περιεχόμενον – «պարագրող և պարագրեալն» (վր. Խ.), բայց «ունելոյն եւ ունողին» (հուն. ԼԸ.),

προαιρετικός – «յառաջընտրութեամբ» (վր. ԼԳ.), բայց «հանոյական» (հուն. ԼԲ.),

ὕποκειται – «ենթակայեալ ունի» (վր. է.), «ենթադրեալ ունի» (վր. է.), բայց «ընդ իւրում իսկ իցէ» (հուն. Ը.), «ներեոյ կայ» (հուն. Ը.) «ընդ նմին կայ» (Ը.),

ὠρισμένον – «սահմանեալ» (վր. ԼԳ.), հմմտ. «սահմանական» (հուն. ԼԱ.):

Բ.1 Այդ խմբագրական աշխատանքը հատկապէս բացահայտ է F (ՄՄ 116), երբեմն էլ՝ որևէ այլ ձեռագրում, որտեղ, շատ հաճախ հիմնական բնագրի «տարօրինակ» բառերի վերևում՝ տողից վեր, կարմիրով գրված են «կանոնական» համարժեքները, որոնք առկա են նաև մնացած ձեռագրերում: Օրինակ՝

ἀντικείμενον – «հակառակ»՝ F ուղղված «ներհակ» (Խ.),

ἀνυπόστατον – «անսետ»՝ F ուղղված «անէակ» (Թ.)

γένος – «ազգ»՝ F ուղղված «սետ» (բազմիցս),

γενικώτατον γένος – «ազգային ազգ» (Բ., նաև ԽԶ.), «ազգականութեամբ ազգ» (ԹԹ.)՝ F ուղղված «սետականագոյն սետ», «ազգային ազգ»՝ F ուղղված «սետական սետ» (Ի.), «ազգին ազգ»՝ F ուղղված «սետին սետ» (ԼԳ.),

γεννητικός – «բազմանալի»՝ F ուղղված «սերմնական» (Բ.),

διαφορά – «բարձանումն» (այսպէս)՝ F ուղղված «տարբերութիւն» (Զ., Ը., Ժ., Ի., ԻԳ.), բայց διαφέρει – «բաժանի» (Գ., Ը., ԺԳ., ԺԶ., ԺԸ. Ի., ԻԳ., և ոչ մի անգամ ուղղված չէ),

διαφέρειν – «բաժանեալ»՝ F ուղղված «զանազանել» (Գ.), իճնաց ձե՛
 րտաբարձ – «առանձին բաժանումն»՝ F ուղղված «յատկական զանազանութիւն» (Գ.),

είδικώτατος – «տեսական»՝ F ուղղված «տեսակագոյն» (Բ.),

ἔμψυχος – «շնչատու»՝ F ուղղված «անձնատու» (Բ.),

ἐν τῷ ὀποῖόν τί ἐστὶ – «որզինչիս»՝ F ուղղված «որպիսիզինչիս» (Ը.),

ἐνυπόστατον – «սետական»՝ F ուղղված «էական», «սետական, այսինքն՝ անձնատրական» (Թ., ԻԹ.), E F ուղղված «էական, այսինքն՝ անձնատրական» (ԻԹ.),

ἐπουσιώδης – «գոյութեան վերոյ են, և վասն այսորիկ վերնագիրս կոչին»՝ F ուղղված «մակագոյեղ են, այսինքն՝ ի վերայ գոյութեան» (ԺԳ.), «վերագո»՝ F ուղղված «մակագոյեղ» (ԺԳ.),

ἕτεροῦπόστατον – «յայլում սետի»՝ F ուղղված «յայլում էակի» (ԻԹ.),

ιδιότης – «ինֆնութինս»՝ F ուղղված «յատկութին» (Ի.), իδίωμα – «ինֆնութինս»՝ F ուղղված «յատկութինֆ» (Ի.), «յինֆնութեամբ»՝ F ուղղված «յատկութեամբ» (ԻԷ.),

κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τρόπον – «մի ցեղ բարժանմանց» (այսպէս)՝ F ուղղված «ըստ միոյ յեղանակի» (ԺԱ.),

κατηγορία – «լսելութին» (Զ., ԺԹ., Ի., ԼԲ.)՝ F ուղղված «ստորագութին», «լսողութին»՝ F ուղղված «ստորագութին» (Ի., ԼԲ.), «լսելիֆ»՝ F ուղղված «ստորագութին» (ԺԹ.), «լուր»՝ F ուղղված «ստորագութին» (Զ., ԼԴ., նաև κατηγορούμενον – «լսելի լեալ» Բ.),

κατηγοροῦνται – «լսին»՝ F ուղղված «ստորագին» (Զ.), «լսելի լինի»՝ F ուղղված «ստորագի»,

τὰ γένη κατηγοροῦνται – «ազգն լսելի լինին»՝ F ուղղված «սեռն ստորագին» (Զ.),

κατηγοροῦνται γὰρ τὰ ἴδια τῶν εἰδῶν, ὧν ἐστὶν ἴδια – «լսին բաժանեալս տեսակֆ, որք են մասնաւորֆ»՝ F ուղղված «ստորագին տարբերութիւնֆն տեսակացն, որոց մասունֆ են նոցա» (Զ.),

μερικὸν – «զկողմանականն»՝ F ուղղված «զմասնականն» (ԺԱ.),

ὁμώνυμος – «յարանունն»՝ F ուղղված «հոմանունն» (ԺԳ., ԺԴ.), նաև՝ ὁμωνύμως – «յարանունաբար» (ԼԵ.),

ὁμώνυμος δέ ἐστὶ κατηγορία – «յարանուն լուր է այս»՝ F ուղղված «հոմանուն ստորագի» (Է.),

οὐσιώδεις – «գոականն»՝ F ուղղված «գոյացողականֆ» (Բ., Ը.), նաև այլուր՝ «գոյականն» (Բ., Դ., ԻԳ.), և՝ «գոյացողականն» (Դ., Ը.), նաև՝ «էակ, այսինֆն անձն» (ԻԳ., Բ՝ «է այսինֆն անձն սեռ»), «գոյութեամբ» (ԽԹ.),

οὐσιωδῶς – «գոաբար»՝ F ուղղված «գոյեղաբար» (ԻԴ.),

ποιότης – «որպիսութին»՝ F ուղղված «որակութին» (Դ.),

συνώνυμα – «հոմանուննֆ»՝ F ուղղված «փաղանուննֆ» (ԺԵ.), «հոմանունութին»՝ F ուղղված «փաղանունութին» (ԺԴ.),

συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστὶν – «համանուն լսելութին է»՝ F ուղղված «յարանուն ստորագութին է» (Է.),

συστατικός – «միաւորականն» (Բ.), «հաստատականն» (Դ.)՝ F ուղղված «բաղկացականն»,

ὕπ' ἄλληλα γενῶν – «ընդմիմեամբք սեռիցն» (Ի.)՝ F «առ միմեանս ազգաց, այսինֆն ընդմիմեամբք սեռիցն»,

ὕπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν – «սա ի շարունակ ֆանակութիւն» (ԼԳ.)՝ F + «և սա խստնակմամբ ի ֆանիանութիւն»,

ὕπόστασις – «սեռ»՝ F ուղղված «անհատ» (Բ.), F ուղղված «էակ» (Թ., ԻԶ., ԻԷ., ԻԸ., ԻԹ.), F ուղղված «էութիւն» (ԻԶ., ԻԷ.),

ὕπογραφοῦς – «վերագրութեամբ»՝ E ուղղված «ստորայրական» (ԺԳ.),

Ἡ δὲ ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν – «Իսկ վերնագիր ի վերայ գոյացութեանց» (ԺԳ.)՝ F ուղղված «Իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց»,

ὕφεστάναι – «սեռանալ»՝ F ուղղված «էանալ» (Թ., ԻԷ.),

Ἵσπε ἡ μὲν τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορία καὶ ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν καὶ ἡ τῶν εἰδῶν κατὰ τῶν ἀτόμων ἐπὶ πλεον λέγεται – «որովհետև ազգաց առ տեսակսն լուր և բարժանմանց առ տեսակսն, և տեսակաց առ անհատսն, ի մեծագոյն են սաի»՝ F ուղղված «որովհետև սեռք տեսակացն ստորոգին, և տարբերութիւնք տեսակացն, և տեսալք տարբերութեանցն, յայտ է թէ ի մեծագունէն սաի» (Զ.):

Բ.2 Կան դեպքեր, երբ ոչ միայն F (ՄՄ 116), այլև մյուս ձեռագրերում ունենք «տարօրինակ» բառը, և միայն F-ում (կամ մեկ այլ ձեռագրում)՝ տողից վեր կարմիրով ուղղված տառացի համարժեքը.

ἀπογίνεται – «անյայտ լինի»՝ F ուղղված «բացալինի» (Գ.),

ἀπόφασις – «յետասացութիւն»՝ E ուղղված «բացասութիւն», F ուղղված «ազգ բացասացութիւն» (ԽԱ.),

ἐνυπόστατον – «սեռական»՝ F ուղղված «էական» (Գ.),

ἐπιστήμη – «հանդիպումն»՝ E ուղղված «մակացութիւն» (Խ.),

κατάφασις – «ստաշասացացութիւն»՝ E ուղղված «զստորասութիւն», F ուղղված «ազգ ստորասացութիւն» (ԽԱ.),

συνεισφέρεται μὲν, οὐ συνεισφέρει δέ – «ընդ ինքն ի ներքս բերէ և ոչ ինքն ընդ այլում բերեալ լինի»՝ F ուղղված «շարաբերէ շարաբերի ըն» (ԽԳ.),

Ἡ δὲ ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν – «Իսկ վերնագիր ի վերայ գոյացութեանց»՝ F ուղղված «Իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց» (ԺԳ.),

χωριστὸν (συμβεβηκός) – «հեռանալի (պատահումն)»՝ F ուղղված «անջատական» (Գ.),

ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, οἷον δύο τινὲς ἐγεννήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ – «որոց լինելն ի մի եւ ի նոյն ժամ լինիցի, որպէս երկու, որ ծնանին ի մի և նոյն ակնարկել»՝ F լուսանցքում «ազգ է, որոց ծնունդն սաի տիրապէս, որ երկու ի մի և նոյն ժամ ծնանին, և նոյն ժամանակի, որպէս երկուք ծնեալք ի միում բոպէի» (ԽԳ.):

Բ.3 երբեմն էլ F (ՄՄ 116) և/կամ մեկ այլ ձեռագրում պարզապես նախնական ընթերցումն է, և այն ուղղում չի պարունակում, իսկ ուղղված ձևը մնացած ձեռագրերում է.

անարբեյտա – «ընդ նմին բառնի» (Ա., հունարան թարգմանություններին հատուկ արհեստական կրավորականի ձև է)՝ EF «ընդ նմին բառնա»,
 άνομοιομερη – «անմասնասնարար»՝ F «կողմանի ոչ նման» (ՓԱ.),
 άνυπόστατον – «անսեռական»՝ F «անէ» (Թ.), «անէական»՝ F «անսեռ էական» (Թ.),

άχωριστα (συμβεβηκότα) – «անանջատական»՝ F «անհեռանալի (պատահումն)» (Գ.),

διαφορά – «տարբերություն»՝ F «բարձանումն» (Ը.) (այսպէս),

διαφέρει – «զանազանի»՝ F «բաժանի» (Գ.),

είδικώτατος – «տեսակագոյն»՝ F «տեսակ» (Բ.),

έπιστήμη – «մակագոյն»՝ F «զհամակագոյն» (ԽԶ.),

έτεροειδής – «այլատեսակ»՝ F «այլ տեսակ» (ԼԲ.),

κατηγορία – «ստորագոյն»՝ F «լուր» (Զ., ՓԹ.),

ή τε ούσιώδης και ή έπουσιώδης – «եղութի և մակեղութի»՝ F «զոական և վերագոյն» (Ը.), հմմտ. έπουσιώδης – «զոյական» (ԻԳ.),

παρώνυμα – «յարանուն»՝ F «յարանունություն»՝ F «փաղայարանուն»՝ F «փաղայարանուն»՝ F «փաղայարանունություն» (ՓԸ.), παρωνομάσθη – «յարանուանեցալ»՝ F «փաղայարանուանեցալ»,

συμβεβηκός – «պատահումն»՝ F «պատահման» (Բ.),

συνιστώσι – «բաղկացուցանեն»՝ F «հաստատեն» (Բ.):

Բ.4 երբեմն էլ կողմ-կողմի կարգում ենք նախնական թարգմանությունը և նրա մեկնարանությունը՝ ճշգրիտ պատճենմամբ (այս կամ այն հերթականությամբ).

άπο τής πατρίδος – «ի հայրենեացն՝ ի ժառանգութենէն» (Բ., F չ/ք ի ժառանգութենէն)

μη άπολομένου τοϋ πατρός – «ոչ կորուսելոյ զհօր, և ոչ անգոյ եղելոյ հօրն» (ԼԳ.),

κατηγορία – «լուր ստորագոյն» (ԼԳ.), «լսողութիւն և ստորագոյնութիւն և կատիլատիա» (ՓԹ.՝ երեք տարբերակ՝ հին, ուղղված և հունարենից տառադարձված),

λέγονται καὶ γένη καὶ εἶδη ὑπάλληλα – «սեւք և տեսալք ընդմիմեամք, և կոչին ազգ և տեսալք միմեանց» (Բ.),

ὁμογενῆ – «համասեւք, այսինքն՝ ազգականք» (ԼԲ.),

καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐκ εἰσι τῶν ὁμωνύμων – «առաջին և յետին ոչ են ի հոմանուանց, իսկ առաջինն և վերջինն մանաւանդ և նուազն ոչ» (ԽԳ.),

κατὰ τὸ κρῖνον καὶ κρινόμενον, ὡς ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη – «իրբև զհանաչողն և զճանուցեալն, որպէս դատաւորն դատելոյն, որպէս մակացութիւն մակացութիւն մակացու, իբր զհասու լինելն հասու լինելոյն իրի» (ԼԴ.),

συνεχῆ – «ի մի հաւաքեալք և շարունակ» (ԼԳ., Բ չիք և շարունակ),

Ἔτι τῶν κειμένων τὰ μὲν δυνάμει κεῖνται ἤγουν τὰ δυνάμενα μετέρχεσθαι, τὰ δὲ ἐνεργεία, ὡς ὅπου κεῖνται – «Եւ դարձեալ յառբերոցն ոմանք անկեալ կան, այսինքն՝ կարողք գոյ փոփոխեալ, իսկ ոմանք ներգործութեամբ, որպէս այն, ուր դինն: Եւ առկայումն կայ ոմն զաւրութիւն, որ զարէ զայ, իսկ ի միւսն ներգործութիւն, որպէս ուր կայր» (ԼԵ.՝ խմբագրված տարբերակը նախորդում է նախնականին),

Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ γένεσις καὶ φθορά – «Զգոյութիւն՝ ծնունդն բերման, և է ի գոյացութիւնն լինելութիւն և ապականութիւն» (ԽԵ.՝ խմբագրված տարբերակը հաշորդում է նախնականին, որում «բերման» բառը վկայում է, որ φθορά-ի փոխարեն ընթերցվել է φορά),

Ἡ δὲ ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν – «Իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց, իսկ վերնագիր ի վերայ գոյացութեանց» (ԺԳ.՝ Ի և Լ ձեռագրերում խմբագրված տարբերակը նախորդում է նախնականին, իսկ Բ-ում այն հանդես է գալիս որպէս նախնականի ուղղում, «ստորագրութիւն»-ն էլ աղավաղված տարբերակն է «ստորագրութիւն» բառի):

Բ.5 Հետևյալ օրինակներում բոլոր ձեռագրերում միայն նախնական՝ շուղված տարբերակներն են՝

διαφοραὶ – «բաժանմունք» (Բ.),

κατηγορεῖσθαι – «լուր» (ԻԳ.), κατηγορία – «լուր» (Ը., ԺԹ., Ի.), «լսողութիւն» (Է., ԼԴ., ԼԵ., ԼԶ.),

κατηγοροῦνται – «լսելի լինին» (Ը.), «լսին» (ԽԱ.), κατηγορεῖται – «լսի» (Է.),

Περὶ τῶν κατηγορουμένων – «Վասն լրոյ եւ լսողականի» (Զ.),

ὀμώνυμος – «փաղանունություն» (ԺԸ.), «յարանուն» (ԼԱ.), «յարանունություն» (ԽԶ.),

συώνυμα – «համանունություն» (ԺԸ.), συνώνυμος – «համանունարար» (Է.), «հոմանունարար» (Է.):

Բ.6 Խմբագրական աշխատանքը տեսանելի է նաև վերնագրերում: Գլուխներին նախորդող վերնագրերը հաճախ խմբագրված տարբերակն են ներկայացնում, իսկ բնագրից առաջ դրված ցանկում՝ նախնականը, օրինակ՝ «ՓԱ. Վասն բաժանելոց» (Սերի ճուրջագրության), իսկ ցանկում՝ «Վասն հերձեցելոց և մեկնելոց», բնագրից առաջ՝ «ՓԲ. Վասն բնութեամբ առաջնոյ» (Սերի տօ՛ւ փոսեի քոտերոս), իսկ ցանկում՝ «Վասն բնական նախկին գոյոյ», բնագրից առաջ՝ «ԽԳ. Վասն առաջնոյ եւ վերջնոյ» (Սերի քոտերոս քալ սօտերոս), ցանկում՝ «Վասն նախնոյ և յետնոյ», և այլն: Որոշ վերնագրեր երկու տեղում նույնն են (Ա., Գ., Է., ԺԶ., ԻԳ., ԻԴ., ԻԸ., Խ., ԽԶ.):

Գ. *Թարգմանությունը պարունակում է հունարենից տառադարձված մի քանի բառ՝*

«չափեսցին մոդիս» (μετρηθῶσι μοδίω) (ԼԳ.). ճիշտ է, ըստ *ԵԶԷԻ*-ի այս չափի միավոր բառն ավելի վաղ վկայություններ էլ ունի (մասնավորապես՝ Անանիա Շիրակացու մոտ), այնուամենայնիվ մոծիօս-ի համարժեքը «գրիս»-ն է, որը գտնում ենք Բագարատի թարգմանության մեջ (ԼԱ. «չափին գրուս»),

«եպիփանիս» (ἐπιφάνεια), «դրամմի» (γραμμή) (ԼԳ.), որոնց հայերեն բացատրություն է ավելացված՝ *Ե (տողից վեր)* «մակերևություն», «գիծ», իսկ *Բ*-ում տառադարձվածները փոխարինված են այդ բառերով, բայց և այլուր երկու տարբերակը կողք-կողքի են հանդես գալիս:

τὴν ἄναστρον σφαῖραν – «զանաստղ գնդակն՝ սփեռ երկնից» (ԼԳ.)¹,

φάσγανον, ἄορ, σπάθη, μάχαιρα, ξίφος – «փասղանոն, այոր, ապարթի², մաչերա, ֆսիփոս» (ԺԶ.), հմմտ. «նիզակ, թուր, դանակ, սուր» (*հուն. ԺԷ.*)³:

Գ. *Կան սխալ թարգմանություններ.*

ἀνάκλις ἀνακλιτοῦ ἀνάκλις – «վերակոչումն կոչեցելոյն վերակո-

¹ Հմմտ. Բագարատի թարգմանած՝ «զաստեղական ցից» (ԼԲ.):

² Պիտի լինել «սպարթի». գրիչը «ս»-ի փոխարեն «ա» է կարդացել:

³ Գիտնիսիոս Թրակացու բնագրում նույն շարքը՝ մի փոքր այլ հերթականությամբ ἄορ, ξίφος, μάχαιρα, σπάθη, φάσγανον, թարգմանված է «խաղ, դալպար, մահկացու, վաղակաուր, սուսեր, նրան», տե՛ս Նիկողայոս Ադոնց, *Երկեր Գ, Հայերենագիտական ուսումնասիրություններ*, Երևան, 2008՝ «Արուեստ Գիտնիսեայ փերականի և հայ մեկնութիւնի նորին», էջ 19:

չումն» (ԼԳ.), շփոթված է *ἀνάκλισις* և նրանից ածանցյալ ածականի հետ¹: Առկա է նաև ուղղում. EHI-ում բառակապակցության սկզբում, իսկ F-ում վերջում ավելացված է «վերաբազմութիւն»:

Նախածանցն ընկալվել և թարգմանվել է որպես նախդիր՝ *ἐπιδιαίρεσις* («լրացուցիչ բաժանում») – «ի վերայ բաժանմանցն» (ԼԷ.): Նույնը՝ *κατα-χρηστικῶς* («սխալ արտահայտությամբ») – «ըստ պիտանելոյ» (ԼԳ., ԽԳ.՝ «իրբև պատգամ հայտարարելով, վկայելով»):

Ե. *Երկու թարգմանություններում կարելի է գտնել մի քանի՝ միևնույն կերպ թարգմանված (կամ շատ նման) բառ և արտահայտություն, ինչը թերևս զուգահեռաբանության հետևանք է.*

«աղամանի ֆար» (հուն. Գ.), «անդամանի ֆար» (վր. ԻԸ.) – ὁ ἀδάμας λίθος,

«անգոյական» (հուն. ԻԹ.), «անգոյ» (վր. Լ.) – ἀνύπαρκτος,

«անխառնակելի» (հուն. ԻԵ), «անխառնակ» (վր. ԻԵ.) – ἀσύγχυτος,

«առինչ» (հուն. Ի., ԼԲ., ԼԳ., ԼԹ., վր. ԺԹ., ԼԳ., ԼԶ., ԽԱ.) – πρὸς τι,

«արհեստատր» (հուն. ԼԳ.), «արուեստատր» (վր. ԼԶ.) – τεχνίτης,

«բառ» (հուն. ԺԳ., ԺԹ., ԼԱ., վր. ԺԳ., ԼԳ., ԽԸ.) – λέξις,

«դէմ» (հուն. Ժ., ԺԱ., ԻԷ.), «դէմբ» (հուն. Գ., վր. ԻԷ.) – πρόσωπον,

«դժուարահատ» (հուն. Գ., վր. ԻԸ.) – δύσμητος,

«դժուարաշարժ» (հուն. ԼԳ., վր. ԼԳ., ԼԵ.) – δυσκίνητος,

«ի հարկէ» (հուն. և վր. Բ.) – ἐξ ἀνάγκης, «ի հարկէ» (հուն. ԼԹ.), բայց և՛ «ստուգապէս» (վր. ԽԱ.),

«համագոյական» (հուն. ԻԵ.), «համագոյ» (վր. ԻԵ.) – ὁμοούσιος,

«յատկութիւն» (հուն. ԻԱ., վր. Ի.) – ιδιότης,

«ներգործութիւն» (հուն. Զ., ԺԱ., ԻԶ., ԼԳ., ԼԳ., վր. Ե., ԻԶ., ԼԲ., ԽԲ.) – ἐνέργεια,

«ներկայ», «անցեալ», «ապառնի» (հուն. ԼԷ, վր. ԼԹ.²) – ἐνεστώς, παρωχημένος, μέλλων,

«շարամանութիւն» (հուն. Ի., վր. ԺԹ.) – συμπλοκή,

«սահման» (հուն. Ը., ԺԳ., ԺԷ., ԺԸ., ԺԹ., վր. ԺԳ., ԺԸ.) – ὄρος:

¹ Հմմտ. Բագարատի թարգմանած՝ «բազմական՝ բազմեցելոյ բազմական» (ԼԲ.):

² Իրականում այստեղ բացատրություն է ավելացված՝ «ներկայն, որ է յորժամ է»:

Չ. Հունարեն գործիականի առումով տրական ձևերը, ինչպես և Բագարատի թարգմանություն մեջ, թարգմանված են ուղղականով:

«գաւռութիւն» (ԼԵ.) – δυνάμει,

«ներգործութիւն» (ԼԵ.) – ενεργεία:

Է. Բերենք Սիմեոնի թարգմանությունից ևս մի քանի ուշագրավ գուգահեռ (դրանց թվում կան հունարենից պատճենված բառեր, մյուսները հեռու են այդպիսին լինելուց).

ἀεικίνητος – «մշտաշարժ» (ԽԸ.)՝ պատճենված է,

αὐτοκρατὲς – «ինքնիշխան» (ԽԶ.)՝ պատճենված է,

οἱ ἔξω – «արտափն հոետորֆն» (ԻԳ.),

ἴμιονος – «կողմնաէջ» (ԽԹ.),

ὁμοειδής – «համատեսակ» (ԽԹ.)՝ պատճենված է,

ὁμόχρονος – «ժամանակակից» (ԽԹ.),

οὐσιώδης – «գոյական» (ԺԳ. ԻԳ., ԻԵ., ԼԴ., ԼԵ.),

παραλογισμός – «թիր խորհուրդ» (ԽԸ.),

περιφορά – «շրջաբերութիւն», «պարտութիւն» (ԽԵ.),

προϋπαρχούση – «նախագոյ» (ԽԹ.)՝ պատճենված է,

συλλογισμός – «ներֆսադրեալ խորհուրդ» (ԽԸ.),

σχέσις – «անխզելի ընդանութիւն» (ԼԴ., ԽԱ.), «անհատանելի ընդանութիւն» (ԼԴ.), «ընդանութիւն» (ԼԴ.), «ազգ» (ԼԴ.), ἀσχετῶς – «առանց ընդանոյ իմիք» (ԼԴ.):

Ամփոփելով նշենք, որ շատ հաճախ հանդիպող և դեռ հունարան թարգմանություններում ֆաղսֆաղիություն ստացած՝ «սեռ» (γένος), «տարբերութիւն» (διαφορά) և «ստորոգութիւն» (κατηγορία) եզրերի փոխարեն նախնական թարգմանությունն ունեւ բոլորովին այլ համարժեքներ՝ «ազգ», «բա(ր)ժանումն», «զսելութիւն»/«լսողութիւն»/«լուր»/«զսելիք»:

ԲՆԱԳԻՐ

Այս թարգմանության վրացերէն բնագիրը¹ որպէս համեմատության եզրօգտագործելու անհնարինության պատճառով բաղդատությունն արել ենք Հովհաննի հունարէն սկզբնագրի հետ, որը երբեմն օգնել է ճիշտ ընթերցում ընտել:

Բնագիրը կազմել ենք հետևյալ ձեռագրերի համեմատությամբ.

E – ՄՄ 63 (ժՁ. դ.), թթ. 8ա-28բ (այս ձեռագրում մոտ մեկէջանոց հատված՝ ԽԱ. գլխի վերջից և ԽԲ. գլխի սկզբից, կրկնվում է՝ ներմուծված Խ. գլխի վերջին պարբերությունից առաջ),

F – ՄՄ 116 (ժՁ. դ.), թթ. 1ա-56բ,

H – ՄՄ 3156 (ժՁ. դ.), թթ. 53ա-74ա,

I – ՄՄ 5859 (ժԷ. դ.), թթ. 7ա-49բ,

J – ՄՄ 6031 (1404 թ.), թթ. 189բ-191ա (միայն ԽԹ. գլուխը):

Նույն բնագիրն են պարունակում նաև հետևյալ ձեռագրերը՝ Վնտկ. 1598 (1708 թ., 1706?, նախագիծ օրինակ՝ 1339 թ.), թթ. 2ա-22բ², ՄՄ 6019 (1672 թ.), թթ. 156ա-8ա (թերի է՝ ունի միայն Ա. և ԽԲ. գլուխները), Եղմ. 1297 (1363 թ.)³, թթ. 15ա-41բ, Վիեն. 1045 (1836 թ.), էջ 180-196, Վիեն. 763 (ժԸ. դ.), ողջ ձեռագիրը:

Տողատակում՝ հունարէն բնագրից շեղումների դեպքում բերում ենք Բագարատի հունարէնից թարգմանության համապատասխան հատվածը՝ «հմմտ. Բագ. թարգմ.» նշումով:

Եթե տարընթերցումները վերաբերում են մեկից ավելի բառերի, առդատակում բերում ենք հիմնական բնագրի համապատասխան հատվածը և //–ով նշում ձեռագրերի կամ հունարէն սկզբնագրի այլ ընթերցումները:

Նույն ծանոթագրության մեջ ամփոփված մեկից ավելի բառերի վերաբերող տարընթերցումներն իրարից բաժանված են | նշանով:

Որևէ ձեռագրում կամ հունարէն սկզբնագրում առկա լրացուցիչ բառերից կամ հատվածներից առաջ օգտագործել ենք + նշանը, իսկ դրանց բացակայության դեպքում «չիք»:

¹ Տե՛ս հրատարակությունը՝ M. Rapava, *ioane damaskeli: dialektika*. k'artuli t'argmanebis tek'sti gamosc'a, gamokvleva da lek'sikoni (*John of Damascus: Dialectics. The Text of the Georgian Translation Edited with a Study and Lexicon*), Tbilisi, 1976:

² Տե՛ս Ա. Ճեմեմեան, *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, հ. Ը, էջ 395*. «Կատարումն վաստակոյ Յոհաննու Դամասկացոյ կոչեցեալ Մանսուր, համառօտ ասացեալ նորոյ շնորհաց ասանդոսիմֆ և թարգմանեալ Սիմէոնի ի վրաց լեզուէ ի հայ բարբառ» (թ. 93ա):

³ Այս ձեռագրի պատվիրատուն Հովհան Ռոտունցին է. հիշատակարանում գրված է. «գրեցաւ սա ի թուրքերութեանս Հայոց Պ և ԺԲ (1363), ի մայրաքաղաքս Տփլիսս, ընդ հովանեաւ սուրբ Ամենափրկչիս, ի խնորոյ տիեզերալոյս վարդապետին Յովաննիսի, որոյ գաւառն ևս հայրենիքն Ռոտուն է...», Ն. Ակիմեան, նշվ. աշխ., էջ 68:

Գլուխք գրոցն Յոհաննու Դամասկացոյ

Ա. Վասն էութեան, գոյութեան և պատահման:

Բ. Վասն ազգի և ազգական սերմի^a, և տեսակի և տեսականի և առ միմեանս ենթակայիցն:

Գ. Վասն փոփոխելութեանց^b:

Դ. Վասն պատահման:

Ե. Վասն բարժանման^c:

Զ. Վասն լսելի եղելոցն և լսելոյ:

Է. Վասն համանունութեան:

Ը. Վասն առնչի և զի՞նչ առնչի:

Թ. Վասն սեռականի և անսեռի^d:

Ճ. Վասն գոյութեան և բնութեան և դիմաց և յաղագս անհատիցն^e և անձին:

ՃԱ. Վասն հերձեցելոց և մեկնելոց:

ՃԲ. Վասն բնական նախկին գոյոյ:

ՃԳ. Վասն սահմանեցելոցն:

ՃԴ. Վասն փաղանունութեան:

ՃԵ. Վասն միանունութեան:

ՃԶ. Վասն բազմանունութեան:

ՃԷ. Վասն այլ և այլ անուանց:

ՃԸ. Վասն աւելանունութեան:

ՃԹ. Վասն Ճ. ստորոգութեանց^f:

Ի. Վասն համազգի և համանունն և այլազգ և այլասպեց և թիւ բարժանմանց^g:

ԻԱ. Յաղագս որ ուր:

ԻԲ. Վասն գոյութեան:

ԻԳ. Դարձեալ վասն գոյութեան^h:

^a Dial. pinax.13 τοῦ γενικωτάτου

^b Dial. pinax.17 δ' Περὶ διαφορᾶς

^c Dial. pinax.19 ζ' Περὶ ἰδίου

^d Dial. pinax.28-30 ι' Περὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου

^e Dial. pinax.33 μορφῆς ἀτόμου

^f Dial. pinax.44-45 γενικωτάτων γενῶν

^g F բարժանման

^h Հուն. չիք Դարձեալ վասն գոյութեան:

- ԻԴ. Վասն բնութեան:
- ԻԵ. Վասն կերպարանի:
- ԻԶ. Վասն անձին:
- ԻԷ. Վասն դիմաց:
- ԻԸ. Վասն անհատից^a:
- ԻԹ. Վասն սեռականութեան:
- Լ. Յաղագս անսեռի
- ԼԱ. Վասն բաժանման էին և գոյին^b:
- ԼԲ. Վասն համասցեց և համատեսակ^c և այլազգի և այլատեսակի^d և վասն որոց թուով բաժանի:
- ԼԳ. Վասն ֆանտանութեան և ֆանտանի:
- ԼԴ. Վասն առընչի էից:
- ԼԵ. Վասն ոյրոյ և որպիսոյ:
- ԼԶ. Վասն առնելոյ և դիպուածոյ:
- ԼԷ. Վասն ենթակայի:
- ԼԸ. Վասն ուր ենթակայ:
- ԼԹ. Վասն երբ ստորոզի:
- Խ. Վասն ունելոյ:
- ԽԱ. Վասն դիմամարտից:
- ԽԲ. Վասն եղելութեան և պակասութեան:
- ԽԳ. Վասն նախնոյ և յետնոյ:
- ԽԴ. Վասն հետևելոյն փոյր:
- ԽԵ. Վասն շարժողութեան:
- ԽԶ. Վասն ունելոյ:
- ԽԷ. Վասն անպատմելոյ և ոչ ասելոյ, ասելոյ և ոչ ասելոյ:
- ԽԸ. Վասն սահմանի, առաջադրութեան և ներֆախորհութեան^e:
- ԽԹ. Վասն առանձնատրութեամբ միատրութեանն:
- Մ. Սահմանֆ իմաստասիրութեան^f:
- ՄԱ. Բանֆ վասն անձին մարդկայնոյ^g:

^a Dial pinax.16 γ' Περὶ ἀτόμου

^b Dial pinax.60-61 + λα' Περὶ τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας

^c EHI համատես

^d E այլ տեսակի Dial pinax.64 + καὶ ὁμοῦποστάτων

^e H ներֆախորհութեան

^f Հուն. չիք

^g Հուն. չիք

[Առաջաբան]

**Պատասխանի թղթոյն Կոզմայի Մամիացոյ եպիսկոպոսի: Արժանագով և
աստուածապատիւ հարդ Կոզմայի արքեպիսկոպոսի Մամիացոյ^a:
Նուաստ կրանատրս Յոհաննէս: Ողջոյն տերամբ¹:**

Զնեղութիւն մտաց և տարակուսանս^b լեզոյ իմոյ^c գիտելով յապաղէի,
ով երանելի^d, ձեռն արկանել ի վերագոյն քան զկար մեր գործ և հպել^e յան-
հպելի և յանկարելի ինչ, իբրև զգոռոզ ուն և զհպարտ և երկուցեալ յայս-
պիսի յանդգնութենէ, որ պատրաստեալ է շարակրել զիս, լռեցի^f: Քանզի եթէ
Մովսէս աստուածային արէնադիրն մինչ հեռացաւ յամենայն մարդկային
տեսութեանց և թողեալ զերրորդադարձ ալիս կենցաղոյս և զամենայն
թանձրութիւնս նիւթականս^g ի բաց ընկեցեալ, սրբեաց զտեսարանս զա-
րութեան հոգոյն եւ այնպէս արժանի եղև տեսութեանն Աստուծոյ, յորում
զմարդասէրն Աստուած ընդ մեզ զիջեալ գոլ զԲանին Աստուծոյ, որ ի վեր
քան զբնութիւնս զմարմնանալն ի մորենին և յաննիւթ հուրն արժանացաւ
տեսանել, որ վառէր և հրացուցանէր զմորենին և առ իւրն պայծառութիւն
դարձուցանէր զնա, այլ ոչ այրէր և ոչ սպառէր, և ոչ պակասեցուցանէր և
զրկէր ի յիւրն բնութենէ, որ և ստուգապէս^h էին և զնշմարիտ ի վեր քան զգո-
յութիւն գոյին, կանխաւ ուսաւ զանուն և իւրոցն և ազգատոհմինⁱ իւրոյ
զվերակացութիւնն ի ձեռն ընկալաւ հրամանաւ Աստուծոյ^j, նրբաձայն և
ժանրալեզու կոչէր զանձն իւր, իբրև ոչ կարող լինել զսպասատրութիւն աս-
տուածային կամացն կատարել ի նոսա^k և Աստուծոյ և մարդկան միջնորդ
լինել, որպէս ես, որ ամենայն բժիւ մեղացն աղտեղացեալ եմ և որ առեալ
մուծի յանձն իմ զբազմաշփոթ խորհուրդս պեկոծութեան և ոչ երբէք ստա-
ցեալ եղէ^l զգիտութիւն և զիմացութիւն, զոր իբրև ի հայելոյջ իմն աստուա-

^a E մամիացոյց

^b F զաննարութիւն ուղղված՝ զտարակուսանս

^c EHI չիք

^d Dial. proem. 6 μακάριοι.

^e HI հպիլ

^f Հուն. չիք

^g F նիւթական

^h I զստուգապէս

ⁱ F ազգատոհմի

^j EHI + նա

^k կատարել ի նոսա // Dial. proem. 20 καὶ τοῦτο πρὸς τοῦμφανὲς ἄγειν

^l Dial. proem. 23 κεκαθαρμένους

ծայնոյն զաստուածավայելոյն իւրն^a յայտնութիւն, միտք յինքն ընդունելով և ոչ բան ունելով^b իմ բաւական լինել զիմացական իմն զկարելին, եթէ ասել կարող է կամ պատմել^c զաստուածայինսն և զանպատմելիսն, որ վերագոյն ելանեն քան զհասումն մտաց ամենայն բանական ստեղծուածոց:

Զայսոսիկ զմտաւ ավելով հեղզայի առ բանս և երկնչելով սարսէի ի հրամայելոյն, ասեմ զճշմարիտն, զի մի գուցէ կրկին գտայց ծիծաղելի միանգամայն անհերթութեամբ անուսումնութեան և անմտութեան. և յանդգնաբար ձեռնարկութեանն: Վասն զի ներելի է վտանգ անուսումնութեան, եթէ ոչ եղիցի ծնունդ ծուլութեան: Իսկ ընդ անուսումնութեան ստանալ և ամբարհաւանութիւն և բարձրամտութիւն խտրելի է և մեղադրելի յոյժ և ոչ արժանի թողութեան, առաւել^d նշան անգիտութեան^e գոլով: Այլ վասն զի պտուղ անհնազանդութեան մահ է, իսկ^f խոնարհն և հնազանդն Քրիստոսի նմանեսցի^g և ի բարձրունս հանելով, զլուսատրիչ շնորհս ընդունի յԱստուծոյ, և բանալով զբերան, ձգէ զհոգի^h և սրբի սրտի և լուսատրի մտոք: Եւ առնու զբան ի բանալ բերանոյ իւրոյⁱ, ոչ զմասնատր ինչ^j և զշնչին^k ասելոյ, այլ երգարան երևեսցի այնմ, որ ի նմա խասի հոգին, արդ ես ի ձէնչ և ի ձեզ ով քանանայապետի^l Քրիստոսի հաւատալով հնազանդիմ հրամանի և բանամ զբերան՝ վստահանալով յաղաքս ձեր^m, որպէս զի լցցիմ հոգով և բղխեցից բանս ոչ պտուղս գոլով իմոց մտացս, այլ ծնունդ լուսատրչին խաւարելոց Հոգւոյն Սրբոյ, որքան ևⁿ էառ, որ զայս ասաց այսպէս^o:

Եւ յառաջագոյն զհելլենացոց իմաստնոցն առադրեցից այլ զընտրեալսն ի նոցանէ, իբր գիտելով, եթէ ամենայն որ ինչ բարի է, ի վերուստ

^a I իւր | իմն աստուածայնոյն զաստուածավայելոյն իւրն // Dial. proem. 23-24 θεοῦ καὶ τῶν θείων χρηματίσαι

^b HI ունել

^c կարող է կամ պատմել // Dial. proem. 25 φθέγγομαι

^d Dial. proem. 32 + ἵνα μὴ λέγω τῆς ἄκρας

^e F գիտութեան

^f F չիք

^g Dial. proem. 33 μαθητῆς καθιστάμενος

^h Dial. proem. 35 πληροῦται τοῦ πνεύματος

ⁱ E իւր

^j HI ինչ

^k մասնատր ինչ եւ զշնչին // Dial. proem. 37 μεριμνῶν

^l FHI քանանայապետ

^m F մեր

ⁿ Dial. proem. 42 δώσει

^o HI սոսս

յԱստուծոյ պարգևեալ է մարդկան: «Զի ամենայն տորք բարիք և ամենայն պարգև կատարեալք ի վերուստ են իջեալ ի Հօրէն լուսոյ»²: Իսկ որքան են ի նմա, որք հակառակ նշմարտութեանն են և դիւարբնակ մոլորութեան «գիտք իսասար և բարբանջումն ի մտաց դիւարբնակ շարեացս^a եղեալս»³, որպէս ասէ Աստուածաբանն Գրիգոր, զնոսա ի բաց ընկեցից^b: Եւ նմանեցոյք իմաստաբար^c ներգործութեան մեղովի զ՛ի գմերձակայս նշմարտութեան ժողովելով և ի թշնամեացն զփրկութիւն^d կթելով, իսկ և ի բաց ձգելով, որքան ի նոսա անազուտ և սուտանուն գիտութեանն են գտակք: Եւ զկնի նոցա կարգեցից զաստուածատեաց հերձուածողացն բարբաջմունսն, որպէս զի ծանալութեամբ ստութեան նոցա, ևս առաւել խնդրողք և բարեկամք լինիցիմք նշմարտութեանն: Օրպէս ոսկեհուն զարդոյք աստուածաշունչ մարգարէիցն և աստուածուսոյց ձկնորսացն և աստուածագրեաց հովուացն և վարդապետացն բանիւք զարդարեալ և պանունեալ^f օգնականութեամբն Աստուծոյ և շնորհօք նորա յառաջ կացուցոյք, որոյ փառքն իւր յինքն պայծառացեալ փայլէ՝ ընդ պատեհական սրբութեան մերձաւոր լինելով նորա և զխարդախութեան խորհուրդ ի բաց ընկեցելոցն լուսաւորէ սքանչելութեամբ: Այլ ասացից զիմ և յիմոցս մտաց և ոչ ինչ, որպէս նախ ասացի, այլ զմեծ և զհոշակելի և^g զյառաջ ընտրեալ վարդապետաց եկեղեցոյ^h զվաստակս ի մի ժողովելով և համառօտելով զբանս նոցա, որչափ կարողութիւն է՝ յամենայն հնազանդելով հրամանաց բոցⁱ: Այլ ցաւակից և աւժանդակ լեր մեզ, աղաչեմ, ո՛վ աստուածապատիւ հայր^k, հաւատողի^l և յանձնատողի պատուիրանին քն^m, և ընկալ զմերսⁿ հնազանդութիւն և փոխատուեա մեզ^o զվարձս աղաթից բոց ի տէր^p:

^a HI շարաց

^b Dial. proem. 48 չԻք զնոսա ի բաց ընկեցից

^c Dial. proem. 49 չԻք

^d HI զգիտութիւն

^e Dial. proem. 53-54 + Εἶτα τὴν τῆς πλάνης ὀλέτειραν καὶ τοῦ ψεύδους ἐλάτειραν

^f Dial. proem. 57 + ἀλήθειαν

^g Dial. proem. 60 չԻք զմեծ և զհոշակելի և

^h Dial. proem. 61 չԻք

ⁱ Dial. proem. 62 + τὸν λόγον ποιήσομαι

^j E քն

^k աստուածապատիւ հայր // Dial. proem. 63 θεοτίμητοι

^l F հաւատողի

^m պատուիրանին քն // Dial. proem. 64 ταῖς ὑμετέραις ἐντολαῖς

ⁿ Dial. proem. 44 չԻք

^o փոխատուա մեզ // Dial. proem. 65 ἀντίδοτε

^p բոց ի տէր // Dial. proem. 65 չԻք

**ՍՐԲՈՅ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԶԳԵԱՅ ՀԱԻՐ ՄԵՐՈՅ ՅՈՀԱՆՆՈՒ ԴԱՄԱՍԿԱՅՈՅ
ՀԱՄԱՌԱՒՏԵԱԼ ԲԱՆՍ Ի ՍՏՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆՅ ՀՈՒՏՈՐԻՅՆ, ԶՆՈՅԱՅՆ
ՀԱՃԵԱԼՄՆ ԱՍԵԼՈՎ ԵՒ Ի ԲԱՅ ԹՈՂԵԱԼ ԶՀԱԿԱՌԱԿԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՅԼՈՅ ԵՒ
ԶԸՆԴՈՒՆԱՅՆԱԲԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՄՆ, ԶԱՅՆ ՅԻՇԵԼՈՎ, ԶՈՐ ԸՆԴՈՒՆԻ
ԵԿԵՂԵՅԻ^a:**

Ա. Յաղագս էութեան եւ գոյութեան եւ պատահման: Պրաֆս առաջին¹:

էութիւն հասարակաց անուն է ամենայն էից: Իսկ էութիւն տրամատի ի յերկուս^b ի գոյութիւն եւ ի պատահումն: Եւ գոյութիւն է գործ ինչ ինքն ինքնամբ էացեալ, ոչ կարատելով այլոյ հաստատողի, հիբար, ինքն յանձնէ է գոյով եւ ոչ յայլ^c ունեւ կարատեալ էանալոյ^d: Իսկ պատահումն է ինչ ի գոյութեան տեսանելի^e, ոչ կարող լեալ ինքն ինքնամբ գոյ, այլ յայլում ունելով զէութիւն:

Քանզի գոյացութիւն ենթակայ է, որպէս նիւթ առ գործս, իսկ պատահումն ի գոյութիւն տեսեալ լինի, որզան մարմին եւ գոյն, քանզի ոչ էանայ մարմին ի գոյնն, այլ գոյնն ի մարմնի տեսանի^f: Եւ է մարմին գոյացութիւն, իսկ գոյնն պատահումն ելով, սապէս գոյ անձն եւ պատահումն^g միտք գիտութեանն, վասն զի ոչ է անձն ի գիտութեան, այլ գիտութիւն յանձին ստորոզի^h:

Եւ այսու աղագսս ոչ սաի մարմին գունոյն լեալ, այլ գոյնն մարմնոյ է առինչⁱ, եւ ոչ անձն գիտութեան, այլ գիտութիւն՝ յանձին լեալ առինչ^j: Եւ է անձն գոյացութիւն, եւ գիտութիւն՝ պատահումն, վասն զի եթէ բառնայցէ անձն, ընդ նմին բառնի^k եւ գիտութիւնն, քանզի յորժամ ոչ եղիցի անձն, յորո՞ւմ լինիցի գիտութիւնն: Իսկ եթէ բառնան միտք գիտութեան, ոչ ընդ նմա բառնայ եւ անձն, վասն զի կարողութիւն է անձին լինել առանց մտաց: Այս-

^a Dial. չիք վերնագիր

^b Dial. 1.5 չիք

^c EF այլում

^d կարատեալ էանալոյ // Dial. 1.10 ἔχον τὴν ὑπαρξίν

^e Dial. 1.11 չիք է ինչ ի գոյութեան տեսանելի

^f Dial. 1.25 չիք

^g Dial. 1.29 չիք

^h Dial. 1.31 չիք

ⁱ Dial. 1.36 չիք

^j Dial. 1.46 չիք

^k EF բառնա

պէս և յամենայն էութեանս լինիցի, որ յինքն և ոչ յայլում էանայ, նա^a գոյացութիւն է, իսկ որ ոչ կարէ ինքեամբ ունել զէութիւն, այլ յայլում ունիցի զէութիւն, պատահումն է:

Բ. Վասն սեռի և սեռականագոյն սեռի և տեսակի և տեսակագոյն տեսակի և որ առ միմեանս են²:

Սեռ ի յերիս տեսակս լինել ասի. մինն ըստ տեսակի^b ի ծնողացն կոչեալ^c, իբրև յԲարայլէ իսրայելացիք կոչին: Իսկ ըստ երկրորդ տեսակին՝ ի հայրենեացն՝ ի ժառանգութենէն^d, իբրև այն, զի որք յԵրուսաղեմէ՝ երուսաղեմացիք, և ի Պաղեստենոյ՝ պաղեստենացիք անուանին:

Իսկ ըստ երրորդ տեսակին սեռ կոչին, որք բաժանին ի վերայ տեսակացն, և վասն այսորիկ բազում են բանի^e իմաստասիրացն, զորս սահմանադրելով ասեն, եթէ՝ «Սեռ է՛ որ ի բազումս բաժանի տեսակաւ առինչ լսելի լեալ»:

Իսկ տեսակ^g երկուս ապացոյցս ունին, վասն զի կոչի տեսակ և հատուած սեռի^h, և տեսանելիքնⁱ, որպէս և տեսակ արձանի: Եւ դարձեալ տեսակ կոչի, որ կարգի ընդ սեռի^j ենթակայիլ, այսինքն՝ բաժանեալ ի սեռէ^k: Եւ վասն սորա են բանի բազում^l իմաստնոցն:

Իսկ յորժամ զսեռէ^m ասելով, յիշեցաք և զտեսակ և ասեմք, եթէ՝ «սեռ է, որ բաժանի ի տեսակս»ⁿ, և դարձեալ մինչ զտեսակէ^o ասեմք, զսեռն^p յիշեցաք ասելով, եթէ՝ «տեսակ է ի սեռէ^q բաժանեալ գոլով», զայս գիտել պարտ

^a F է անուանա

^b Dial. 2.18 չիք ըստ տեսակի

^c Dial. 2.19 չիք

^d F չիք ի ժառանգութենէն

^e բազում են բանի // Dial. 2.29 ó λόγος

^f EHI չիք

^g EHI + և կերպարան

^h Dial. 2.36 τὸ σχιμα | E սորից վեր F լուս. հատեալն ի սեռէ HI և հատեալն ի սեռէ և հատուած սեռի

ⁱ F լուս. և կերպարանն

^j F ազգաւ ուղղված սեռիւ

^k F յազգէ ուղղված ի սեռէ

^l բանի բազում // Dial. 2.44 ó λόγος

^m F զազգէ ուղղված զսեռէ

ⁿ F ազգ է, որ բաժանի ի վերայ տեսակի ուղղված սեռ է, որ բաժանի ի տեսակս

^o F զսեռակէ

^p F զազգն ուղղված սեռն

^q F յազգէ ուղղված ի սեռէ

է, զի իբրև այն^a ինչ, զի^b յորժամ զհարէ բնախաստելով ու, ի հարկէ յիշեսցի և որդի (վասն զի նա կոչի հայր, որ ունի որդի), և զորդի յիշելով՝ ի հարկէ յիշեսցի և հայրն (վասն զի նա է որդի, որ ունի հայր), նոյնաւորինակ և աստ ոչ կարի ասել ինչ յաղագս սեռի^c առանց տեսակի և ոչ վասն տեսակի ասել ինչ առանց սեռի^d: Վասն զի սեռ^e ի տեսակս բաժանի^f, և որ ոչ ունի յին-
 ֆենէ^g բաժանեալ տեսակս, նա ոչ է սեռ: Եւ տեսակք ի սեռէ^h բաժանին, և որք ոչ ունին սեռⁱ, նոքա ոչ են տեսակք:

Եւ որպէս առաջին մարդն՝ Ադամ, զի ոչ ունէր հայր, ոչ կոչի որդի, այլ անուանի հայր յաղագս ունելոյ^j որդիս: Իսկ Սէթ և^k որդի կոչի իւր ծնօղին, զի ունէր հայր զԱդամ, և հայր ևս կոչի իւրումն ծնելոցն^l, զի գոյր և որդի իւր^m: Իսկ Հաբէլ որդի կոչիւր, զի ունէր հայրⁿ, այլ հայր ոչ կոչիւր, զի ոչ ունէր որդի. այսպէս և իմասցի^o ի վերայ սեռի^p և տեսակի:

Առաջին սեռն^q, որ ոչ բաժանի ի^r սեռէ^s, և ոչ ունի նախագոյն քան զինն^t այլ^u սեռ^v միայն է և ոչ տեսակ, այլ անուանի սեռականագոյն սեռ^w, զոր մինչ սահմանադրեն, այսպէս ասեն. եթէ «Սեռականագոյն սեռ^x է, որ սեռ^y միայն լինիցի^z և ոչ լինիցի տեսակ, ոչ ունելոյ աղագս^{aa} վերա-

^a F չիք

^b F չիք

^c F ազգի ուղղված սեռի

^d F ազգի ուղղված սեռի

^e F ազգ ուղղված սեռ

^f Dial. 2.53 + πόντος

^g F ի նմանէ ուղղված յինֆենէ

^h F յազգէ ուղղված ի սեռէ

ⁱ F ազգ ուղղված սեռ

^j F ունելով

^k Սէթ և // F եթէ

^l Dial. 2.59 τεχθέντος

^m Dial. 2.59 τὸν Ἐνώζ

ⁿ Dial. 2.60 + τὸν Ἀδάμ

^o HI իմասցիս | Dial. 2.61 չիք

^p F ազգի ուղղված սեռի

^q F ազգն ուղղված սեռն

^r Dial. 2.62 + ἑτέρου

^s F յազգէ ուղղված ի սեռէ

^t Dial. 2.62 չիք

^u F ազգ ուղղված սեռ

^v F ազգ ուղղված սեռ

^w F ազգաին ազգ ուղղված սեռականագոյն սեռ

^x F ազգաին ազգ ուղղված սեռականագոյն սեռ

^y F ազգ ուղղված սեռ

^z HI լիցի

^{aa} EF ունելով յաղագս

գոյն քան զինքն սեռ^a»: Իսկ որ ի նմանէ բաժանին տեսակին^b, եթէ ունիցին ի ներքոյ իւրեանց ստորոգեալ այլ տեսակս՝ ի նոցանէ բաժանեալս, տեսակք են որոց նախ քան զնոսա, այսինքն՝ է վերագունիցն, յորոց ինքեանք հատեալ եղեն, և սեռ^c որոց յիւրեանց են^c հատեալ, այսինքն՝ ի ներքնոցն^d, սեռ և տեսակք ընդմիմեանք^e, և կոչին ազգ և տեսակք միմեանց: Իսկ յեւրոսինքն և ներքինքն տեսակք, որք ոչ ունին ի ներքոյ նոցա^f այլ տեսակս, ոչ կոչին նոքա սեռ^g, այլ միայն տեսակք՝ յաղագս ոչ ունելոյ ի ներքոյ իւրեանց, որպէս ասացի^h, այլ տեսակս բաժանեալս ի յինքեանⁱ: Եւ վասն այսորիկ ասի տեսակն, որ ոչ ունի լինել սեռ^j, տեսակագոյն տեսակ, որպէս և սեռ^k, որ ոչ է տեսակ, անուանի սեռականագոյն սեռ^l:

Այլ պարտ է գիտել, եթէ կարևոր է, զի տեսակք զանուն սեռից^m նոցա և զսահմանադրութիւն կրենⁿ մինչև ցետականագոյն^o սեռն^p, իսկ տեսակք ոչ կարեն զմիմեանց կրել զսահմանադրութիւն:

Առաջին ևս^q սեռականագոյն սեռ^r է^s գոյացութիւն, զի թէպէտ և հատանին յէութենէն գոյութիւն և պատահումն, այլ ոչ^t սեռ է^u նոցա էութիւնն, վասն զի զանուն էութեան կրեն, իսկ զսահմանադրութիւն նորա ոչ կրեն: Զի զէութիւն այսպէս սահմանեն զոլ^v. «էութիւն է^w կամ ինքն^x ինքեամբ գոյ և ոչ

^a F ազգ ուղղված սեռ

^b Dial. 2.65 չիք

^c F ազգ յիւրեանցն ուղղված սեռ որոց յիւրեանց են

^d HI ներքնոց

^e Dial. 2.68 չիք սեռ և տեսակք ընդմիմեանք

^f F չիք

^g F ազգ ուղղված սեռ

^h Dial. 2.73 չիք որպէս ասացի

ⁱ Dial. 2.75-77 + ἀδύνατον γὰρ ἐνθεῖναι γένος, εἰ μὴ ἔχει ὑποκάτω αὐτοῦ εἶδη ἕξ αὐτοῦ διαιρούμενα = Բագ. Թարգմ. Քանզի անհնարին է ասել սեռ, եթէ ոչ ունի ի ներքոյ իւր տեսակ ի նմանէ բաժանեալ

^j F ազգ ուղղված սեռ | Dial. 2.78-79 τὸ εἶδος τὸ μὴ ὄν γένος

^k F ազգ ուղղված սեռ

^l F ազգաին ազգ ուղղված սեռականագոյն սեռ

^m F ազգի ուղղված սեռից

ⁿ Dial. 2.88 + καὶ τοῦ γένους τοῦ ἀπὸ γένους, հմմտ. Բագ. Թարգմ. ի սեռից

^o EF սեռականագոյն

^p F ազգաին ազգն ուղղված սեռականագոյն սեռն

^q HI + և

^r F ազգական ազգ ուղղված սեռականագոյն սեռ

^s HI չիք

^t H + է

^u F ազգ է ուղղված սեռ է

^v Dial. 2.99 չիք

^w Dial. 2.100 + πρᾶγμα = Բագ. Թարգմ. իր

^x HI չիք

կարօտ յայլմէ հաստատութիւն առնող և կամ ոչ կարող^a գոլ ինքեամբ կեալ, այլ յայլում ունել զգոյութիւն»։ Իսկ գոյութիւն գործ է ինքն ինքեամբ էացեալ գոլ և ոչ կարաւտ գոլ յայլում ունել զհաստատութիւն։ Եւ պատահումն^b գործ է և ոչ կարող գոլ ինքեամբ էանալ, այլ յայլում ունելով^c զէութիւն^d։ Ահա ոչ գոյութիւն ընկալաւ զամենայն սահման էութեանն, և ոչ պատահումն, այլ գոյութիւն զմի կողմն, և պատահումն՝ զմիւս այլ կողմն^e։

Իսկ տեսակք և զանուն և զամենայն սահման սեռին^f կատարեալ կամին ընդունել։ Որ և^g գոյութիւն ոչ է տեսակ, որպէս ոչ ունելով վերագոյն քան զինքն սեռ^h, այլ նոյն ինքն է առաջին ևⁱ սեռական սեռ^j։ Եւ այս գոյացութիւն հատանի ի մարմնատր և յանմարմին, վասն զի մարմին և անմարմին տեսակք են գոյացութեան։

Եւ դարձեալ մարմնատրն հատանի ի շնչատր^k և յանշունչ^l։ և այս մարմնատր, որ տեսակ էր գոյացութեան^m, սեռ էⁿ շնչատրի^o և անշնչի^p։ Դարձեալ շնչատրն^q բաժանի ի զգայական և յանզգայական։ Զգայականն իմն կենդանի ելով, կենաց և զգայութեանց^r տէր գոլով, իսկ անզգայականն՝ տունկ, զի ոչ ունի զգայութիւն։ Այլ կենդանի և^s շնչատր^t կոչին տունկք և բոյսք, վասն զի ունին^u անողական և սերմնական^v զօրութիւն։ Դարձեալ կենդանին հատանի և բանականն և յանբան^w, և բանականն՝ ի մահկանա-

^a F կար

^b F պատահման

^c EHI ունել

^d Dial. 2.120 + μόνον

^e կողմն... կողմն // Dial. 2.124-125 ἤμισυ... ἤμισυ Հմմտ. Բագ. Թարգմ. գլխն... կէսն

^f F ազգին ուղղված սեռին

^g F և որ

^h F զազգս ուղղված սեռ

ⁱ EF չիք

^j F ազգաին ազգ ուղղված սեռական սեռ

^k F ի շնչատր ուղղված յանձնատր

^l F յանձն ուղղված յանշունչ

^m F գոյութեան

ⁿ F ազգ է ուղղված սեռ է

^o F անձնատրի ուղղված շնչատրի

^p F անձին ուղղված անշնչի

^q F անձն ուղղված շնչատր

^r EHI անզգայութեանց

^s Dial. 2.148 չիք կենդանի և

^t F անձնատր ուղղված շնչատր

^u Dial. 2.148 + θρεπτικὴν καὶ

^v F բազմանալի ուղղված սերմնական

^w F անբան

ցու և յանման, իսկ մահկանացուն հատանի ի մարդ բանական և ի յանբանս^a ի ձի, ի շուն^b և յայլ այդպիսիք, որք ոչ կարեն հատանիլ յայլ տեսակս, այլ յանհատս, որ են մարմինք^c: Իսկ բաժանի մարդ առ Պետրոս և Պաղոս և Յոհաննէս և յայլ ամենայն իւրաքանչիւր մարդիկ, որք ոչ են տեսակք^d: Զի տեսակք^e ոչ կարեն կրել ի միմեանց բացասանմանեալ մարմինս^f, և^g մարդ ոչ կրէ զսահմանադրութիւն ձիոյ: Իսկ Պաղոս և Պետրոս և Յոհաննէս^h զմիⁱ սահման կրեն, այսինքն՝ զմարդոյ, նոյնպէս և այլ^j մարդիկ, վասն զի ոչ են այսոքիկ տեսակք մարդկան, այլ անհատք նորին^k անձինք:

Դարձեալ մինչ բաժանի տեսակք, յորս ի ներքոյ իւրեանց ստորոգին զանունն կան և զսահմանադրութիւն: Իսկ Պետրէ հատեալ յանձն և ի մարմին, ոչ անձին^l կարէ տալ զանուն և զսահման իւր և ոչ մարմնոյն^m:

Եւ դարձեալ ամենայն բաժանմունք, որ ի սեռէⁿ ի^o տեսակս լինին, մինչև ցերկոս կամ երիս և հազիւ մինչև զչորս երեսցի: Զի ոչ է կարողութիւն բաժանել սեռին^p ի^q հինգ տեսակս կամ աւելի ևս: Իսկ մարդ յամենայն իւրաքանչիւր մարդ բաժանի, որք^r անհասանելի են թոյլ: Վասն որոյ ոմանք ոչ բաժանել ասեն զտեսակ յանհատս^s, այլ վերաթուել և անկանել ի թիւ: Որով յայտ է, եթէ ոչ են Պետրոս և Պողոս և Յոհաննէս տեսակք, այլ

^a Dial. 2.150 չիք բանական և ի յանբանս

^b Dial. 2.151 βούν

^c Dial. 2.152 ὑποστάσεις = Բագ. Թարգմ. յանձնատրութիւնս

^d Dial. 2.154 + ἄλλ' ὑποστάσεις

^e HI չիք զի տեսակք | Dial. 2.154 + ὡς εἴπομεν = Բագ. Թարգմ. որպէս ասացաք

^f HI մարմինսն

^g ի միմեանց բացասանմանեալ մարմինս, և // Dial. 2.155-156 τὸν ὀρισμὸν ἀλλήλων, οἶον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἀσωμάτου = Բագ. Թարգմ. զսահման միմեանց, որքան, մարմին ոչ ընդունի զսահման անմարմնոյ, և

^h EF չիք և Յոհաննէս

ⁱ F զի

^j Dial. 2.158 + κατὰ μέρος

^k Dial. 2.159 ἦγγουν = Բագ. Թարգմ. այսինքն

^l EF յանձին

^m Dial. 2.163 + οὔτε γὰρ μόνη ἢ ψυχὴ Πέτρος οὔτε μόνον τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον

ⁿ F յագգէ ուղղված ի սեռէ

^o H այլ I առ

^p F ազգին ուղղված սեռին

^q FHI առ

^r H որ

^s F ոչ բարձանեալս զոյ ասացեալ տեսակ են յանհատիցն ուղղված ոչ բաժանել ասեն զտեսակ յանհատս

անհատ, որ են անձինք: Եւ ոչ մարդ սեռ է^a Պետրոսի^b և այլոց անձանց, այլ տեսակ: Վասն որոյ և տեսակագոյն^c տեսակ է մարդ, զի տեսակ է վերնագունին և տեսակագոյն^d տեսակ ներհնագունին: Նոյնպէս և ձի և շուն և այլ այդպիսիք միայն տեսակք են և ոչ սեռ^e, որով և^f տեսակագոյն տեսակք^g են: Իսկ միջինն սեռականագոյն սեռի^h և տեսակագոյնⁱ տեսակի սեռ^j են^k և տեսակք, ընդմիտամբ^l տեսակք վերնագունից^m, իսկ սեռⁿ ներհնագեղոցն:

Եւ այսոքիկ են գոյացողական^o և բնական^p բարժանմունքն և որակութիւնն, որ կոչին բաժանականք և բաղկացականք^q, որպէս բարժանականք՝ զվերինս և բաղկացուցանողականք^r՝ զներքինս: Վասն զի շնչաւոր^s և անշունչ^t բաժանեն զգոյութիւն, նոյնպէս^u անձնատր և անանձն բաժանեն զանձնականս^v, այսպէս զգայական և անզգայն բաժանեն զանձնատրն: Այսոքիկ բաղկացուցանեն^w զկենդանին: Զի առեալ^x զգոյացութիւն անձնատր և զգայական և արասցէ^y կենդանի: Քանզի կենդանի է գոյացութիւն

^a F ազգ է ուղղված սեռ է

^b Dial. 2.171 + Παύλου και Ἰωάννου και

^c F տեսական ուղղված տեսակագոյն

^d Dial. 2.174 չիք

^e F ազգ ուղղված սեռ

^f Dial. 2.186 չիք միայն տեսակք են և ոչ սեռ, որով և

^g F տեսական ուղղված տեսակագոյն տեսակք

^h F ազգաին ազգի ուղղված սեռականագոյն սեռին

ⁱ F տեսակ

^j F ազգ ուղղված սեռ

^k HI չիք

^l F առ միտմեանս ուղղված ընդմիտամբ

^m F վերնագունիցն ուղղված վերնականաց

ⁿ F ազգ ուղղված սեռ

^o F գոական ուղղված գոյացողականք

^p HI չիք և բնական

^q F միատրականք ուղղված բաղկացականք

^r F հաստատողականք ուղղված բաղկացուցանեն HI բաղկացուցականք

^s F անձնատր ուղղված շնչաւոր

^t F անանձն ուղղված անշունչ | Dial. 2.192 τὸ σῶμα και τὸ ἀσώματον = Բագ. Թարգմ. մարմին և անմարմին

^u HI + և

^v F անձնատր և անանձն բարժանեն զանձնականս ուղղված գոութիւն շնչաւոր բաղկացուցանեն զանձնատր բաղկացուցանեն | Dial. 2.193 τὸ σῶμα = Բագ. Թարգմ. զմարմինն

^w F հաստատեն

^x Dial. 2.195 λαμβάνω (*«առնում»)

^y 10.195 ποιῶ (*«առնել»)

անձնական^a և զգայական: Եւ դարձեալ առնու^b զգոյացութիւն^c անանձն և զանզգայական^d, և լինիցի^e քար^f: Եւ առեալ^g զգոյացութիւն անձնատր և անզգայական, և լինիցին^h տունկⁱ և բոյս^f:

Դարձեալ բանական և անբան բաժանէ զկենդանին, մահկանացուն^j և անմահն բաժանէ զբանականն: Առեալ^k զկենդանին, որ և սեռ է^l և բանատր^m և մահկանացու, և լինիցիⁿ մարդ, զի մարդ է կենդանի բանատր և մահկանացու: Առից զկենդանին զանբան և մահկանացուն^o և արարից ձի և^p շուն և այլ այդպիսիք:

Իսկ բաժանմունք ասին գոյական^q և բանական^r, զի սոքա առնեն զբաժանմունս տեսականն յայլմէ տեսակէ և զբնութենէ և զգոյութենէ՝ յայլմէ գոյութենէ և ի բնութենէ:

Գ. Վասն բաժանման³:

Տոչ է կար գտանել երկուց իրաց ոչ իւրիք բաժանել ի միմեանց^t, վասն զի այլով իւրիք բարձանի տեսակ ի տեսակէ, և այլ իւրիք՝ առանձնատրութիւն ի միատեսակ և ի համագոյ իւր անձնէ^u: Վասն զի բաժանի տեսակ մարդոյ ի տեսակէ ձիոյ բանատրութեամբ և անբանութեամբ: Եւ կոչին բանականութիւն^v և անբանութիւն գոյացողական բաժանմունք: Այսպէս և ամենայն,

^a E անձնատր

^b Dial. 2.195 λαμβάνω (*«առնում»)

^c EFH գոյացութիւն

^d F անզգայական

^e Dial. 2.195 ποιῶ (*«առնեմ»)

^f E քարն

^g Dial. 2.195 λαμβάνω (*«առնում»)

^h Dial. 2.195 ποιῶ (*«առնեմ»)

ⁱ E տունկ | Dial. 2.198 γῆρ

^j EF մահկանացու

^k Dial. 2.204 λαμβάνω (*«առնում»)

^l F ազգ է ուղղված սեռ է

^m HI + բանականն

ⁿ Dial. 2.206 συνιστῶ (*«արարից»)

^o HI զմահկանացուն

^p ձի և // EHI ձև // Dial. 2.211 τὸν ἵππον τυχὸν ἦ

^q HI գոյականք

^r Dial. 2.216 φυσικαί = բազ. թարգմ. բնական

^s Dial. 4.11 + Αὕτη δὲ τριχῶς λέγεται, κοινῶς τε καὶ ἰδίως καὶ ἰδιαίτατα

^t E + երկուց իրաց ոչ իւրիք բարձանել ի միմեանց

^u Dial. 4.14 + καὶ ἄλλοις ὑπόστασις ἑαυτῆς = բազ. թարգմ. և այլ՝ անձնատրութիւն յինքնէ

^v E բանատրութիւն

որով բաժանի տեսակ ի տեսակէ, բնական և գոյական և հաստատական^a և տեսակագործական^b բաժանումն և որակութիւն^c կոչիւն^d, և սա անուանի յիմաստասիրացն^e ընդհանրական բաժանումն՝ որպէս զընդանի և բնական^f գոյով^g:

Եւ դարձեալ բաժանի մարդ ի մարդոյ, կամ ձի ի ձիոյ, կամ շուն ի շանէ^h, իբր այն զի ոմն է երկայն և ոմն կարն, ոմն հին և ոմն նորⁱ, այլ մարդ իմաստուն և այլ յիմար: Այս ամենայն ի վերայ գոյացութեան բարժանմունք և որակութիւնք ասին^j, որք են պատահմունք^k:

Գ. Վասն պատահման⁴:

Պատահումն է^l իբք, որ լինի եւ դարձեալ անյայտ լինի^m առանց ապականութեան ենթակայացելոյն: Եւ դարձեալ որոյ կարողութիւն է նորա լինել և ոչ լինել, վասն զի կարողութիւն է մարդոյ սպիտակ լինել և ոչ լինել սպիտակ, նոյնպէս ևⁿ երկայն և իմաստուն և նշանատր լինել:

Այս պատահումն հատանի յերկուս՝ հասարակական^o և յատկական տարբերութիւնս^p: Եւ հասարակական բաժանումն է, որ հեռանալի^q պատահումն է, իբր այն զի «նստեալ ոմն է» և «ոմն կայ»: Եւ կարողութիւն է յառնել նստելոյն և նստել^r կացելոյն և հեռանալ բաժանմանց նոցա^s և առ-

^a F *ուղղված* բաղկացական

^b Dial. 4.17 *չիք, հմմտ. Բագ. Թարգմ.* և յատկական

^c F որպիսութիւն *ուղղված* որակութիւն

^d Dial. 4.18-19 + *καὶ φυσικὸν ἰδίωμα, ὅπερ παντὶ τῷ εἶδει ἐνυπάρχει ἀπαραλλάκτως*

^e EF իմաստասիրացն

^f F բնական

^g Dial. 4.20 *παραστατική, հմմտ. Բագ. Թարգմ.* կայան

^h Dial. 4.21-22 + *τουτέστιν ἄτομον ὁμοειδοῦς ἄτόμου* (*«այսինքն՝ անհատն ի համատեսակ անհատէ»)

ⁱ Dial. 4.22-23 + *ὁ μὲν σιμὸς ὁ δὲ γρυσός* (*«մինն նշանատր և միսն արծուսկն»), *հմմտ. Դաւ. Պորփ. 2.5*

^j F այս ամենայն գոացութեամբ վերագոյն բարժանմունս և որակութիւնս ասեն *ուղղված* Այս ամենայն ի վերայ գոյացութեան բարժանմունք և որակութիւնք ասին

^k Dial. 4.25 + *περὶ οὗ ἀκολούθως ἐροῦμεν*

^l F + և

^m F *ուղղված* բացալինի

ⁿ EF *չիք*

^o Dial. 5.12 + *λεγομένην*

^p F ի հասարակաց բարժանմունս և յատկական բաժանումն *ուղղված* հասարակական և յատկական տարբերութիւնս և ի յատկական տարբերութիւն

^q F *ուղղված* անշատական

^r F *ուղղված* անշատիլ

^s EF *չիք*

նույն նոցա^a այլ^b փոխանակ այլոյ: Եւ ինքն յինքենէ ասի բաժանեալ^c ըստ պատահման բաժանման, և վասն զի զանագանի^d յանձն իւր, նստելով և յառնելով, մանուկ ելով և վերանալով, հիւանդանալով և առողջանալով և^e այդպիսեալ: Իսկ յատկական զանագանութիւն^f է անմեկնելի պատահումն ինչ, որպէս այն որ լինի ոք նշան ունելով, զի անհնար է մեկնիլ^g ի նմանէ նշանատրութեանն, նոյնպէս և յուրջակնութեանն և այլ այդպիսեացոյ: Եւ ըստ այսպիսի անանջատական^h պատահմանց զանագանի անհատ յանհատէ, այսինքն՝ անձն յանձնէ, իսկ ինքն յինքենէ բաժանի և ոչ երբէք: Այլ այսոքիկ ոչ անկանին ընդ սահմանելոյⁱ, զի կարողութիւն է մարդոյ նշանատր լինել և աննշան, զի մինչև մեկնի ի նմանէ նշանն^j, նոյնպէս մնայ մարդ մարդն այն:

Ե. Վասն բաժանացելոյն⁵:

Բաժանեալ ասի ըստ հինգ տեսակս^k. և նախ այն, որ միայն միոյ տեսակի լինի, այլ ոչ հասարակաց, որպէս և է երկրաչափն լինել մարդոյ, վասն զի միայն մարդ է երկրաչափ, այլ ոչ ամենայն մարդ եղիցի երկրաչափ^l: Երկրորդ՝ որ հասարակաց^m լինի, այլ ոչ նմա միայն, որպէս և է երկոտանիⁿ լինելն մարդոյ^o, զի ամենայն մարդ երկոտանի է, այլ ոչ միայն մարդ երկոտանի, այլ և աղանի և ամենայն թռչուն^p:

Երրորդ, որ հասարակաց ևս է, և միայնն նորա, այլ ոչ միշտ լինելով, որպէս և է արևուն գոլ մարդոյ, վասն զի այս հասարակաց է և առանձին մարդում^q ճանաչի, այլ ոչ միշտ, այլ ի ծերութեան միայն:

^a Dial. 5.16 չիք, հմմտ. Բագ. Թարգմ. նոցա

^b HI չիք

^c F ուղղված զանագանել

^d F բաժանի

^e EHI + այլ

^f F առանձին բաժանումն ուղղված յատկական զանագանութիւն

^g F մեկնել

^h F անեռանալի

ⁱ Dial. 5.24 + τῆς φύσεως

^j Dial. 5.25 τῆς γλαυκότητος, հմմտ. Բագ. Թարգմ. խարտեշութեան

^k Dial. 6.2 τετραχῶς = Բագ. Թարգմ. քառակի

^l F չիք այլ ոչ ամենայն մարդ եղիցի երկրաչափ

^m Dial. 6.5 + τῶ εἶδει

ⁿ F երկոտասան

^o Dial. 6.5 չիք լինելն մարդոյ

^p Dial. 6.7 τὰ τοιαῦτα, հմմտ. Բագ. Թարգմ. որ սոցին նման են

^q F մարդոյ HI մարդումն

Չորրորդ, որ ընդ սոսա միաբանի երրորդ տեսակա^a, այսինքն է^b հասարակաբար և միայն առանձնական նմա մի^c և մշտնջենատր, որ և^d անդրադարձի, որպես^e և է ծիծաղելին գոյ մարդոյ միայն և խխրնջող ձիոյ և այլ այդպիսիք: Վասն զի^f միայն մարդ ունի գծադր և ամենայն մարդ և մշտնջենատր, թէպէտ և ոչ միշտ ներգործէ զնա^g: Վասն^h այսորիկ նշանակութեան առ իմաստասէրս է բանⁱ, զոր ստորագրելով ասեմք այսպէս՝ հինկերորդ^j. «Քաժանեալ է, որ հասարակաց և միայնն նորա^k և մշտնջենատր լինիցի»: Եւ զայս յերեք տեսակս բաժանեն^l ի շինուածէն^l, որպէս և է լայնոսնութիւն^m մարդոյ, և ի ներգործութենէ, որպէս է վերնբանալ հրոյ, և ի զօրութենէ, որպէս ասեմք, եթէ հրոյ է ջեռուցիչն զօրութիւն առաւել ունելով, քան զայլ նիւթսնⁿ ջերմութիւն^o:

2. Վասն լոյ և լսողականի⁶:

Ամենայն ստորոգութիւն^p կամ ի մեծէն գիտէ լինել կամ ի հասարակէն, իսկ ի փոքուէ իմեքէ և ոչ երբէք: Եւ ի մեծէն այսպէս. յորժամ հասարակացն ստորոգիւն^q մասնատրաբար, և հասարակաց են^r վերագոյնքն և մասնատր^r ներքինքն: Զի հասարակաց ուրեմն է ամենայնի էութիւն, որ ամենայնի ստորոգի^s: Զի և գոյութիւն ևս էութիւն կոչի^t: Այլ ոչ կարեմք ասել, եթէ էութիւն

^a Dial. 6.9-10 ὅπερ γίνεται τῶν τριῶν τῶν πρώτων συνερχομένων = Բագ. Թարգմ. որ լինի երիցն առաջնոցն շարագարցն

^b F չիք

^c F չիք | Dial. 6.10 չիք նմա մի

^d F + յետս

^e F դառնատրապէս

^f E + մի

^g Dial. 6.13-15 + Εἶ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως γελαστικόν, καὶ εἶ τι γελαστικόν, πάντως ἄνθρωπος. Τοῦτὸ ἐστὶ τὸ ἀντιστρέφειν

^h EF + գի

ⁱ F այսոցիկ նշանակելոցս են բանք բազում իմաստասիրացն ուղղված զի այսորիկ նշանակութեան առ իմաստասէրս է բան

^j Dial. 6.16 չիք

^k Dial. 6.16 τῶ εἶδει (*«տեսակի»), հմմտ. Բագ. Թարգմ. ուրոյն

^l Dial. 6.18 + τουτέστι διαπλάσεως

^m Dial. 6.18 + καὶ τὸ ὀρθοπεριπατητικόν

ⁿ Dial. 6.21 τῶν ἄλλων σωμάτων

^o Dial. 6.22 + Λέγεται δὲ τὸ ἴδιον ἐπουσιῶδες, հմմտ. Բագ. Թարգմ. Ասի իսկ յատուկն ի վերայ էութեան

^p F լսելութիւն ուղղված ստորոգութիւն

^q F լսին ուղղված ստորոգիւն

^r EF ի հասարակացն

^s F լսելի լինի ուղղված ստորոգի

^t Dial. 7.6-7 + καὶ τὸ συμβεβηκὸς ὃν λέγεται = Բագ. Թարգմ. և պատահումն գոյ ասի

գոյութիւն է, վասն զի ոչ գոյութիւն միայն է էն, այլ և պատահումն է: Այսպէս և սեռն ստորոգի^a տեսակացն իբրև և զհասարակաց, իսկ տեսակին ոչ ստորոգին սեռիցն^b լինել, վասն զի մասունք են սեռիցն^c: Եւ արդ ստորոգեալ^d լինի գոյացութիւն կենդանոյն, և կենդանին՝ մարդոյն: Վասն զի կենդանին գոյութիւն է, և մարդ կենդանի է. այլ ոչ շրջադարձի, զի ամենայն մարդ կենդանի է, իսկ^e ոչ ամենայն կենդանի մարդ է:

Վասն զի ձի և շուն կենդանի են, ^fև ամենայն կենդանի գոյութիւն է, իսկ ոչ ամենայն գոյութիւն կենդանի է: Վասն զի փայտ և քար գոյութիւն են, այլ ոչ և կենդանի են^g: Նոյնպէս և տեսակ ստորոգի^h որոց ի ներքոյ ենթակային անհատիցնⁱ, իբրև զհասարակաց: Իսկ անհատք են մարմինք^j և ոչ ստորոգի^k տեսակին, զի առաւել մասնատր է քան զտեսակն անձն: Եւ Պետրոս ուրեմն մարդ է, և Պաղոս մարդ է^l, այլ ոչ ամենայն մարդ Պետրոս կամ^m Պաղոս է. զի են և այլ մարմինք անթիւքⁿ ի տեսակ մարդոյն: Իսկ տարբերութիւնք^o ստորոգի^p տեսակացն, յորում են, և անհատից նոցա: Քանզի քան զտեսակն հասարակաց են տարբերութիւնք^q, վասն զի բանական հասարակաց է տեսակի մարդոյն: Զի ամենայն մարդ բանական է, իսկ ոչ ամենայն բանական մարդ է, զի և հրեշտակ բանական է^r, բայց մարդ ոչ է:

Եւ այս ի մեծագունէն եղեալ ստորոգութիւն^s, իսկ հասարակաբար^t ստորոգութիւն^u է, որ յետս դառնալ կարէ^v: Վասն զի ստորոգին տարբերու-

^a F ազգն լսելի լինին ուղղված սեռն ստորոգին

^b F լսին ազգացն ուղղված ստորոգին սեռիցն

^c F ազգացն ուղղված սեռիցն

^d F լսելի ուղղված ստորոգեալ

^e EHI զի

^f Dial. 7.14 + ὁμοίως = Բագ. Թարգմ. նոյնպէս

^g F է

^h F լսելի լինի ուղղված ստորոգին

ⁱ Dial. 7.17 + τουτέστιν ὑποστάσεων

^j Dial. 7.18 ἦγουν ἢ ὑπόστασις = Բագ. Թարգմ. այսինքն՝ անձնատրութիւն

^k F լսին ուղղված ստորոգին

^l H չիք և Պաղոս մարդ է

^m H և

ⁿ Dial. 7.21 չիք

^o F բարձանմունք ուղղված տարբերութիւնք

^p F լսելի լինին ուղղված ստորոգին

^q F բարձանմունք ուղղված տարբերութիւնք

^r EH հրեշտակ բանական են

^s F լսո ուղղված ստորոգութիւնք

^t F հասարակաբար

^u F լսո

^v Dial. 7.88 ὅτε ἀντιστρέφει, հմմտ. Բագ. Թարգմ. յորժամ դարձուցանէ

թիւնն տեսակացն, որոց մասունք են նոցա^a, այլ և տեսակն լսին բաժանելոցն, վասն զի ամենայն մարդ ծիծաղող է, և ամենայն ծաղրող մարդ է: Եւ թէպէտ և կապիկ ասի ծաղրական, այլ ոչ սրտիւ ծաղրանայ, այլ տեսակաւ միայն, զի շաղփալուր^b է նա: Որովհետև սեոք տեսակաց ստորոգին և տարբերութիւն տեսակաց, և տեսակք անհատիցն, յայտ է թէ ի մեծագունէն ասի^c, իսկ տեսակացն առ ստորոգութիւնն և տարբերութեանցն^d առ տեսական^e հաւասարապէս: Իսկ այսք հաւասարականք հակադարձականք են և փոխադրական ստորոգին^f:

Է. Վասն համանունութեան⁷:

Յարանուն ստորոգութիւն է^g, յորժամ զանուն և զսահման անուանն պարագրէ^h, այսինքն՝ կենդանի լսի մարդոյ: Եւ բովանդակէ մարդ զանուն և զսահման կենդանոյն, վասն զի կենդանի է գոյութիւն անձնատուր զգայական, և մարդ կրէ զայս սահման, վասն զի գոյութիւն է մարդ և անձնատուր և զգալի:

Իսկ հոմանուն ստորոգիⁱ, յորժամ զանունն^j պարագրէ, իսկ զսահմանն ոչ կրէ^k, որպէս և գրեալն մարդ զանունն^l պարագրէ, իսկ զսահմանն^m մարդոյ ոչ կրէ: Զիⁿ սահման մարդոյ է՝ «կենդանի բանատուր, մահկանացու, մտաց և արուեստից գտակ»: Իսկ գրեալն^o պատկեր ոչ է կենդանի^p, զի ոչ անձն ունի և ոչ բան և ոչ մտաց և հնարից ընդունող է:

^a F լսին բաժանեալս տեսակք, որք են մասնատուք *ուղղված* ստորոգին տարբերութիւն տեսակացն, որոց մասունք են

^b F շաղփալու

^c EHI ասէ F որովհետև ազգաց առ տեսական լուր և բարձանմանց առ տեսական, և տեսակաց առ անհատն, ի մեծագոյն են ասի *ուղղված* որովհետև սեոք տեսակացն ստորոգին, և տարբերութիւն տեսակացն, և տեսակք տարբերութեանցն, յայտ է թէ ի մեծագունէն ասի

^d F բարձանմունսն *ուղղված* տարբերութեանց

^e տեսակացն առստորոգութիւնն և տարբերութեանցն առ տեսական // Dial. 7.34 ἢ δὲ τῶν ἰδίων, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* և տեսակացն

^f F լուր ասին *ուղղված* ստորոգին

^g F համանուն լսելութիւն է *ուղղված* յարանուն ստորոգութիւն է

^h Dial. 8.3 + τὸ ὑποκείμενον

ⁱ F յարանուն լուր է այս *ուղղված* հոմանուն ստորոգի

^j HI զանուն

^k Dial. 8.9 οὐδαμῶς = *Բագ. Թարգմ.* ոչ բնաւ

^l Dial. 8.9 + τοῦ ἀνθρώπου

^m HI զսահման

ⁿ EF իսկ

^o Dial. 8.11 *չիք*

^p F կենդանին

Պարտ է գիտել, զի որքան և լսին ումե՛ք իբրև զենթակայէ, այսինքն համանունաբար, նոքա ենթակացելոյն լեալ լսին, իբրև զի կենդանին իբրև զենթակացելոյ՝ լսի մարդոյ, այսինքն՝ հոմանունաբար, և մարդն՝ Պետրոսի, զի ենթակայեալ՝ ունի զմարդ Պետրոս: Լսի և Պետրոս կենդանի, զի Պետրոս և կենդանի է:

Եւ՝ զայս գիտել է, զի՞ ենթակայ երկու տեսակաւ ասի՝ մինն էութեամբ և միսն լսողութեամբ: Եւ էութեամբ իբրև ենթադրեալ ունի գոյութիւն զպատահումն, վասն զի ի նմա ունի զէանալն, և բաց՞ ի նմանէն ոչ կարին երևել: Իսկ լսողութեամբ ենթակայ է՞ մասնաբար, վասն զի ենթադրեալ ունի մասնատու զհասարակացն ի լսողութիւն, որով և հասարակացն լսի կողմնականին՝ գոյ, որպէս կենդանին լսի մարդոյն գոյ: Եւ կոչի հասարակացն ենթակայ լեալ, և կողմնականն՝ ենթակայում լսողութիւն: Եւ դարձեալ կոչի պատահումն յենթակայումն լեալ՝, իսկ գոյութիւն ենթակայ յէութիւն լեալ:

Ը. Վասն զինչէ՛ի եւ որ[պիսի]զինչէի լոյ՞՝:

Այլ է զինչէ եւ այլ է որպիսիզինչէ՞: Եւ այս է զինչէ ի լուր՝ իբր զի՛ հարցանեն թէ «զի՞նչ է մարդ», լսի թէ՞՞ «կենդանի», իսկ որպիսիինչէ՞ն, այս է լուր նորա՞ և հարցեալ եթէ՞ «ո՞ր կենդանի», լսի եթէ՞՞ «բանական և մահկանացոյ»: Եւ զի սեռե՞ր և տեսակ զինչէի լսելի լինին, իսկ տարբերութիւն՞, եղումն՞ և մակեղումն՞ պատահումն և յատուկ՞ որպիսիինչէի՞ լսին:

^a F զենթակացո

^b F ենթակայել

^c HI չիք

^d Dial. 8.20 չիք եւ զայս գիտել է, զի, հմմտ. Բագ. Թարգմ. Եւ պարտ է գիտել, եթէ

^e F բայց

^f F երևեալ | Dial. 8.22 ὁφίστανται = Բագ. Թարգմ. կան

^g EHI ենթակայի

^h F կողմնական

ⁱ Dial. 8.26 չիք

^j Dial. 8.28 τῆ οὐσίᾳ

^k EF որզինչէ

^l E չիք | Dial. 9.12 չիք ի լուր

^m Dial. 9.14 λέγομεν = Բագ. Թարգմ. ասեմք

ⁿ EF որպիսիզինչէ

^o Dial. 9.17 չիք այս է լուր նորա

^p Dial. 9.18 φάμεν = Բագ. Թարգմ. ասեմք

^q զի սեռ // F ազգք

^r F բարժանմունք

^s F գոականք

^t F վերագոականք և | Dial. 9.23 + ἦγουν = Բագ. Թարգմ. այսինքն

^u F բարժանական

^v F որզինչէի ուղղված որպիսիզինչէի

Իսկ անհատ^a ոչ զինչէ յայտնէ և ոչ որ զինչէ^b. զի թէ^c հարցանի, թէ՛ «ո՞վ է սա», լսի, եթէ^d «Պետրոս է», և սաէ^e «զի՞նչ է Պետրոս», լսէ, եթէ^f «մարդ»: Եւ դարձեալ հարցանէ. «ո՞րպիսի մարդ», սսեմբ. «կամ երկար^g կամ կարճ»:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ որք բնութեամբ բաժանեալք են, այլ^h կոչին, զի սսի այլ գոլ մարդ և այլ ձի, այլⁱ և այլք գոլով բնութեամբ^j. զի այլ տեսակ մարդ և այլ տեսակ ձի է: Իսկ որ թուով բաժանին, որ են անհատք^k, այլ և այլ սսին: Որպէս սսի թէ այլ է Պետրոս և այլ^l Պաւղոս, այլ ոչ կարելի է սսել, թէ այլ Պետրոս և այլ^m Պաւղոս գոյութեամբⁿ: Վասն զի սսեմբ^o բնութեամբ մի են, իսկ թուով ոչ մի:

Պարտ է գիտել, եթէ գոյութիւն^p այլ կոչի, նոյնպէս և գոյացողական տարբերութիւն^q, իսկ որ ի պատահմանցն՝ այլայլակ և այլակերպ^r: Վասն այսորիկ զի գոյացողական տարբերութիւն^s տեսակին, այսինքն՝ բնութեանն, տեսանին^t և զնա ստուգեն, իսկ պատահումն՝ անհատին, վասն զի հաստողական անհատին^u պատահումն են: Այլ է մարդ, և այլ է ձի, իսկ առանձին կացեալ^v իւրաքանչիւր ոք զանհատս յայտ առնէ և զսահմանեալ դէմս, որպէս են Պետրոս և Պողոս^w: Եւ զայս գիտել հարկ է, եթէ տարբերու-

^a F սեռ ուղղված անհատ

^b Dial. 9.29 + ἄλλὰ τίς ἐστίν, ἡδῆ. ὁμοῦ θωροφ. բայց զի-ըն միայն

^c F չիք

^d F լսէ | Dial. 9.31 λέγομεν = Բագ. Թարգմ. սսեմբ

^e F + և | Dial. 9.32 Ἔτα ἐρωτώμενοι, ἡδῆ. Բագ. Թարգմ. Դարձեալ հարցանեն

^f Dial. 9.33 λέγομεν = Բագ. Թարգմ. սսեմբ

^g HI երկայն

^h Dial. 9.47 ἄλλο καὶ ἄλλο = Բագ. Թարգմ. այլ և այլ

ⁱ Dial. 9.49 չիք F չիք և ավելացված է

^j գոլով բնութեամբ // F բնութեամբ ուղղված գոլով

^k F չիք և ավելացված է անհատ

^l Dial. 9.52 ἄλλος... ἄλλος

^m Dial. 9.53 ἄλλο... ἄλλο

ⁿ F էի | Dial. 9.54 ἐπεὶ ψευδόμεθα = Բագ. Թարգմ. զի սսեմբ

^o Dial. 9.54 չիք

^p F գիտութիւն

^q F գոական բաժանմանց ուղղված գոացողական տարբերութիւն

^r Dial. 9.57 չիք և այլակերպ

^s F գոական բաժանմանց ուղղված գոացողական տարբերութիւն

^t HI տեսակին

^u F հաստող անհատին ուղղված հաստողական անհատին

^v F + սեռ

^w F չիք

թին^a, զորս բաժանէ, քան զնոսա վատթար է, իսկ առ որս բաժանի, քան զնոսա լաւագոյն է, և որքանիք են էն, այնքանիք իբ^b են և բաժանմունքն: Իսկ էն կամ գոյութիւն են կամ պատահմունք^c:

Թ. Վասն սեռականի և անսեռականի⁹:

Անուն էի^d երկուս նշանակէ իրս^e, վասն զի նշանագրէ պարզ զէ միայն և ըստ այսմ նշանագրութեան ոչ պարզ զգոյութիւն^f միայն, այլ և զպատահումն սեռական^g կոչեմք: Իսկ նշանագրէ և զբարժանեալ^h ինչ էակⁱ, այսինքն՝ զանհատս^j: Եւ դարձեալ անսեռական^k երկու ազգ ասելի է, վասն զի ասի անէական^l, որ ոչ իրիք ոչ^m ուրեք է, այլ և ասի անէակⁿ և պատահումն այն, որ ոչ ունի առանձինն էութիւն, այլ ի գոյութիւն էանայ:

Ժ. Վասն գոյութեան և բնութեան և կերպարանի և անհատի^o և դիմաց և սեռի¹⁰:

Արտաբնի իմաստասէրքն ըստ յառաջասացեալ բանին ուրոյն ասացին զոլ գոյութեան և բնութեան. և գոյութիւն ասացին միայն զէանալն, իսկ

^a F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւն

^b H չիք

^c իսկ առանձին կացեալ իրաբանչիր ոք ... գոյութիւն են կամ պատահմունք // Dial. 9.67-69 και ἄλλος ὁ Πέτρος και ἄλλοις και ἄλλος ὁ Παῦλος. Πᾶσα δὲ διαφορὰ οὐσιώδης τε και ἐπουσιώδης ἕτεροῖον ποιεῖ, τὸ γὰρ ἕτεροῖον σημαίνει και τὸ ἄλλο και τὸ ἄλλοῖον. Και ἡ μὲν φύσις τὸ τί σημαίνει, ἡ δὲ ὑπόστασις τὸν τινὰ και τὸδε τι. Πᾶσα δὲ διαφορὰ ὁποῖόν ἐστιν, *հմտ. Բագ. Թարգմ.* այլ իսկ է Պետրոս, և այլ է և այլ է Պաւլոս: Ամենայն տարբերութիւն էական է և ընդ էութեամբ՝ այլք որակութիւնք: Քանզի այլ որակութիւն նշանակէ և զայլ և զայլն: Եւ եթէ զինչ նշանակէ, իսկ անձնատրութիւնն՝ որ զայս ինչ և զայն ինչ: Իսկ ամենայն տարբերութիւն որակութիւն է

^d Dial. 10.2-4 + δύο σημαίνει, ἀπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον σημαίνει τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει και τὸ ἀφοριστικὸν πρόσωπον. Και τὸ ἐνυπόστατον δὲ, *հմտ. Բագ. Թարգմ.* զերկուս նշանակութիւնս ունի, և պարզ ասելի է նշանակէ զպարզ էութիւն, իսկ որ ըստ իւրում անձնատրութիւն՝ զանհատութիւն նշանակէ և զբարժանական դէմ: Եւ որ յանձնատրութեան է

^e F + և երկուս այլս

^f F զգոյացութիւն

^g F ուղղված էական

^h Dial. 10.7 τὴν καθ' αὐτό = *Բագ. Թարգմ.* զոր ընդ իւրում

ⁱ F սեռ ուղղված էակ

^j F զանհատսն

^k F անէն

^l F անսեռ էական

^m EHI չիք

ⁿ F անսեռ ուղղված անէակ

^o E անհատի

բնութիւն՝ գտեսակ գոյութեան եղեալ՝ ի ձեռն^a տարբերութեանց^b և ընդ պարզ էանալոյն և այսպիսի իմն գոյութեան ունողի՝ կամ բանական^c կամ անբան^d, և մահկանացու և^e անմահ, որ է նոյն ինքն և անփոփոխելի^f և անշարժ սկիզբն և պատճառ և զօրութիւն, ի ձեռն արարչին գրեալ^g յիւրաքանչիւր տեսակ շարժողականաց՝

առ հրեշտակս՝ զգիտութիւն և առանց ձայնաւոր բանի^h տառ միմեանց զիմանալիⁱ գիտութիւն,

իսկ ի մարդիկ^j ընդ իմացութեան^k և բննող լինելոյն մտօք և ձայնաւոր բանի տալով միմեանց զիմացութիւն ի^l խորհրդոց սրտին,

և յանասունսն զկենդանական և զգգայական և զընչական զարութիւն^m,

իսկ ի տունկան՝ զսննդականնⁿ և զծննդականն զարութիւն,

իսկ ի քարինսն՝ զջերմականութիւն և զցրտականութիւն և ի տեղոջէ ի տեղիս ի ձեռն այլումն շարժելոյ զփոփոխականութիւն, այսինքն՝ առանց շնչոյ գոլով:

Զսոսա կոչեցին բնութիւն, որք են տպաւորական տեսակք, իբրև են հրեշտակք, մարդ, ձի և առ այդպիսիք, իբրև զհասարակացք և շրջապահողական^o անհատիցն^p և իւրաքանչիւր նոցա ընդ նովաւ առանձնաւորութեան արտասահմանում^q լեալ և նոյնպէս նման և անպակաս էանալ յավենեսեան ի նոսա: Վասն որոյ զմասնաւորականսն^r ինչ անուանեցին անձն, իսկ զհասարակականսն և զշրջապահողսն անձանցն կոչեցին բնութիւն, իսկ զպարզ^s գոլն միայն^t գոյութիւն անուանեցին:

^a Dial. 11.5 + τῶν οὐσιωδῶν, հմմտ. Բագ. Թարգմ. յէական

^b F բարձանմանց ուղղված տարբերութեանց

^c F թէ բանականապէս

^d F անբանար

^e F կամ

^f I անփոփոխելի

^g Dial. 11.8 ἐντεθεῖσθαι = Բագ. Թարգմ. գոր... եղաւ

^h EF բնութեան

ⁱ HI զիմանալին

^j F մարդ

^k HI զիմացութեանն

^l FHI չիք

^m Dial. 11.13 κίνησιν = Բագ. Թարգմ. շարժումն

ⁿ Dial. 11.13 + καὶ ἀύξειτικόν = Բագ. Թարգմ. և զահողական

^o HI զշրջապահող

^p F շրջապահողս սեռիցն ուղղված շրջապահողէ անհատիցն

^q առանձնաւորութեան արտասահմանում // Dial. 11.18-19 περιεχομένων ὑποστάσεων

^r F կողմանականս

^s E պարզ

^t Dial. 11.21 չիք

Այլ սուրբ հարքն^a և եկեղեցոյ հոետորքն^b անփոյթ արարեալ զնոցայն^c յոյժ շատախաւսութիւն և զհասարակաց և զբազմացելոցն ասելին, զայն որ^d տպատրական տեսակ գոյութիւն և բնութիւն և կերպարանատրութիւն^e կոչեցին, որպէս և են հրեշտակ և մարդ, ձի և շուն և այլ այդպիսիք: Քանզի գոյութիւն յէութենէ լինի և բնութիւն՝ յէութենէ^f, իսկ է և էութիւն մի և նոյն է, իսկ կերպարանատրութիւն^g և տեսակ զմին^h նշանակեն զբնութիւն: Իսկ զմասնականսնⁱ անհատս կոչեցին, և դէմս և սեռ^j, որպէս և են Պետրոս և Պաւլոս: Իսկ մարմինք ունին զգոյութիւն^k ընդ պատահման և առանձինն զհաստատութիւն զգայութեամբ, այսինքն՝ ներգործութեամբ տեսողութիւն: Այլ ոչ է կարողութիւն երկուց գոյ էից^l, եթէ ոչ բաժանեցին ի միմեանց պատահականօք և թոտվք և յատկութեամբ^m: Եւ զայս գիտել պարտ է, զի տպատրական յատկութիւնⁿ պատահմունք են և տպատրեն զմարմին:

ԺԱ. Վասն բաժանելոց¹¹:

Բաժանումն լսի առաջի հատումն^o ենթակայ^p իրին^q, որպէս այն, զի կենդանին բաժանի^r ի բանական և յանբան: Իսկ կողմնատր բաժանումն^s կողմանցն^t երկոցունց հատուածոց հատումն և բաժանումն, իբրև այն զի կենդանոյն ի բանական և յանբան հատելոյ՝ զմին կողմն, որ է բանական, բաժանեմք^u ի մանկանացու և յանմահ:

^a F հարքն

^b Dial. 11.23 չիք և եկեղեցոյ հոետորքն

^c E զնոցա այն // Dial. 11.23 πολλάς = Բագ. Թարգմ. զբազում

^d F + է

^e F կերպարանասիրութիւն

^f F չիք լինի և բնութիւն յէութենէ

^g F կերպարանասիրութիւն

^h F զմի

ⁱ F զկողմանականն ուղղված զմասնականն

^j F սեռս

^k EHI + ունին

^l F սեռից ուղղված գոյ էից

^m F բաժանմամբ ուղղված յատկութեամբ | Dial. 11.32 διαφέρειν ἀλλήλων = Բագ. Թարգմ. տարբերեալ ի միմեանս

ⁿ F ինքնութիւն ուղղված յատկութիւնք

^o H հատումն

^p Dial. 12.2 չիք

^q F + գործոյ

^r HI + այս է մակարաժանումն

^s E ի լուս. F սողից վեր այս է մակարաժանումն

^t Dial. 12.11 ἐνδὸς μέρους = Բագ. Թարգմ. մին մասին

^u HI բաժանումն

Իսկ վերաբաժանումն^a լսի, յորժամ գործողն բաժանման գործոյն՝ դարձեալ այլ բաժանումն առնէ^b նոցա^c, իբրև^d այն զի բաժանի մարդ արու և էգ, սա է^e վերաբաժանումն^f, և դարձեալ բաժանի մարդ ի հոգի և ի^g մարմին, և այս վերահատումն է: Այլ ոչ լինին բաժանումն միշտ և վերաբաժանումն^h, այլ յայնժամ յորժամ ոչ բովանդակ պաշարեալ լինին յառաջին բաժանմանէն: Զի ահա յարուաց և յիգաց էգ տեսանի գոլ հոգի և մարմին:

Նա ևⁱ հակառակբաժանեալ կոչին, որ ի մի և նոյն ազգէ երկու տեսակ հատանին, իբր զայն զի կենդանին բաժանի ի բանական և յանբան, իսկ բանական և անբան^j հակառակբաժանումն ասին:

Եւ են բաժանմանց ազգ տեսակք Ը.

[ա.] կամ իբր սեռ ի տեսակ, որպէս կենդանին բաժանի ի բանական և յանբան,

[բ.] կամ իբր զտեսակ ի յանհատս, իբր այն զի բաժանի մարդ ի Պետրոս և ի Պաւղոս և յայլ իւրաքանչիւր մարդս^k,

[գ.] կամ իբրև զբոլոր ի մասունս (և այս^l իսկ երկու յեղանակ է^m նմանամասնաբար կամ աննմանայմասնաբարⁿ. և նմանամասնաբար^o են, յորժամ մասունքն կրեն^p զանուն և զսահման բոլորին^q, իբրև զայն զի^r զմիս հատցեն ի բազում հատորս, և իւրաքանչիւր ի նոցանէ միս կոչի և զանուն և^s զսահման մտոյ կրէ. իսկ աննմանայմասնաբար^t այնք են, յորժամ մա-

^a F ուղղված այս է ստորաբաժանումն

^b H առն | Dial. 12.22 ποιήσω (*«առնիցեմ»)

^c Dial. 12.23 πράγματος τοῦ αὐτοῦ = Բազ. Թարգմ. նոյն իրաց

^d EHI իբր

^e EHI չիք

^f Dial. 12.25 διαίρεσις = Բազ. Թարգմ. բաժանումն

^g F չիք

^h HI չիք և վերաբաժանումն

ⁱ Dial. 12.39 χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι = Բազ. Թարգմ. Հարկ է գիտել, եթէ

^j իսկ բանական և անբան // Dial. 12.42 ἄ, ἡδύνη. Բազ. Թարգմ. արդ բանականն և անբանն

^k F իւրաքանչիւրսն

^l HI + է

^m F ազգ կամ

ⁿ H չիք և աննմանամասնաբար

^o F նմանամասունք

^p F կան

^q Dial. 12.60 + καὶ ἀλλήλων = Բազ. Թարգմ. միմեանց

^r F որ

^s Dial. 12.63 չիք զանուն և

^t F կողմանք ոչ նմանք

սունքն ոչ զանուն և ոչ զսահման կրեն զիրերաց և ոչ զբոլորին^a, իբր այն թէ բաժանեմք զՍոկրատես^b ի գլուխ, ի ձեռս և^c յոտս, և ոչ գլուխ և ոչ ձեռք և ոչ ոտք յանձն առնուն^d զանունն և զսահմանն կրել զՍոկրատեսայ և ոչ զմիմեանց),

[դ.] կամ իբրև զհոմանուն ձայն ի զանազան նշանակեալս (և այս ըստ երկու յեղանակի, այսինքն՝ կամ ըստբոլորէ^e կամ ըստ մասին իրի^f. և ըստբոլորէ^g որպէս շուն ձայն^h, բերեալ լինիⁱ ի վերայ տանոյ^j շան և որ աստեղայինն^k, և ծովային շան, զի^l այս համանգամայն կոչի^m: Իսկ ըստ մասին իրի^f, իբր զայն զի զանուն լեզուին բերէ ոք վայրի միոյ կոչկիⁿ լեզու կոչելով^o, և զձայրս փող կոչեալ երգարանին, լեզու կոչեն նոյն^p և զհանաչելի^q անդամք կենդանեացն, որ և այս կողմանք են և ոչ բոլորովիմք),

[ե.] կամ իբրև զէութենէ^r ի պատահումն, իբր այն, յորժամ ասեն, եթէ ի մարդկանէ ոմանք սպիտակ և ոմանք սեւա^s են,

[զ.] կամ իբրև ի պատահմանէ յէութին, հիբար՝ այն զի ասի^t եթէ սպիտակոցն ոմն հոգևոր և ոմն անանձն է,

[է.] կամ իբրև ի պատահմանէ առ պատահումն, իբր այն զի ասի^u, եթէ ցրտացելոցն զովից ոմանք չոր են և ոմանք գէն,

[ը.] կամ իբրև ի միոյ և առ մի. և ի միոյ՝ իբր այն, զի ի բժշկութենէն բժշկական գիրք և անալիք գոլով, իսկ առ մինն՝ իբրև այն զի առողջացու-

^a կրեն զիրերաց և ոչ զբոլորին // F բոլորին կրեն զիրերաց

^b HI զՍոկրատ

^c EHI ի

^d EHI առնու

^e F առհասարակ HI + ասացեալ

^f ըստ մասին իրի^f // F իբրև զկողմնաւոր ոմեմն

^g F վասն հասարակին

^h F անուն շան

ⁱ բերեալ լինի // EHI զի բոլորիմք ասի

^j Dial. 12.79 χερσαίου = Բագ. Թարգմ. երկրային

^k որ աստեղայինն // EHI աստեղն, որ կոչի շուն

^l EHI այսոցիկ

^m Dial. 12.81 + καὶ οὐ μέρος ζῶου = Բագ. Թարգմ. և ոչ մասն կենդանոյ

ⁿ HI կոչտի

^o Dial. 12.83 չիք լեզու կոչելով

^p Dial. 12.84 չիք լեզու կոչեն նոյն

^q Dial. 12.84 τοῦ γευστικοῦ = Բագ. Թարգմ. հաշակական

^r F յէութենէ

^s FHI սեւա

^t Dial. 12.93-94 εἶπω, հմմտ. Բագ. Թարգմ. ասեմք

^u Dial. 12.97 εἶπω, հմմտ. Բագ. Թարգմ. ասեմք

ցանողն դեղ և^a առողջացուցանողն կերակուր, զի ի մինն միայն նային՝ յառողջութին:

Այսպէս և ըստ այսմ յեղանակի^b բաժանի էն ի գոյացութին և ի պատահումն:

Իսկ զայս գիտել պարտ է, եթէ^c ոչ ըստ միոյ յեղանակի^d բաժանմանց տեսանի ի հատորս յայսոսիկ բնութեամբ աւագութիւն կամ կրտերն գոյ և ոչ մեծ կամ փոքր, բայց միայն ի միոյն և ի մինն գոյով:

ԺԲ. Վասն բնութեամբ առաջնոյ¹²:

Բնութեամբ առաջին կոչի այն, որ ընդ ինքն բերէ և ոչ որ^e բերեալն լինի զկնի, և որ ընդ ինքեան շարաբառնայ և ոչ շարաբառնի^f, որպէս այն զի կենդանին առաջին քան զմարդ է բնութեամբ: Վասն զի մինչ շարաբառնի և ոչ ևս եղիցի կենդանին, հարկատու է զի և^g մարդն ոչ լինիցի, զի կենդանի է մարդն: Իսկ մարդ մինչ շարաբառնի, ջնջի և ոչ ևս եղիցի, կարելի է կենդանին լինել, զի լինիցի^h ձի և շուն և այլքն, որ կենդանիքն են: Եւ դարձեալ մինչ ի ներքս բերեալ լինի մարդ, ստուգապէս և կենդանին ի ներքս ածի, զի կենդանի է մարդն: Իսկ կենդանին մինչ ի ներքս ածի, ոչ ընդ նմա աներկաբայ մտանէ մարդն, այլ ձի կամ շուն կամ այլ այդպիսի, զի և նոքա կենդանիք են: Եւ ոչ Պետրոս առաջին քան զՊաւղոս է բնութեամբ, և ոչ բանական կենդանի քան զանբան: Վասն զի կենդանիք են և այդպիսիքⁱ: Եւ վասն այսորիկ եթէ Պետրէ բարձցի ի միջոյ և ոչ եղիցի, եղիցի Պաւղոս ուրեմն: Եւ Պաւղոս մինչ ոչ եղիցի, լիցի^j ուրեմն Պետրոս, զՊաւղոս ի ներքս մուծանելով ընդ նմա բերեալ լինի և Պետրոս, և ընդ Պետրոսի մուծանի Պաւղոս^k: Եւ ոչ

^a F չիք առողջացուցանողն դեղ և

^b F + ու ազգի

^c HI + և

^d F մի ցեղ ուղղված ըստ միոյ յեղանակի

^e EF որ ոչ

^f F ինքն ջնջէ և ոչ որի ուղղված որ ընդ ինքեան շարաբառնայ և ոչ շարաբառնի | Dial. 13.2-3 Φύσει οὖν πρότερόν ἐστὶ τὸ συνεισφέρων καὶ μὴ συνεισφερόμενον καὶ συναναιρούμενον καὶ μὴ συναναιρούμενον

^g HI չիք

^h HI լիցի

ⁱ Dial. 13.13-14 չիք վասն զի կենդանիք են և այդպիսիք

^j F չիք

^k Պօղոս մինչ ոչ եղիցի, լիցի ուրեմն Պետրոս, զՊօղոս ի ներքս մուծանելով ընդ նմա բերեալ լինի և Պետրոս, և ընդ Պետրոսի մուծանի Պօղոս, հմմտ. Dial. 13.15-17 καὶ Παύλου εἰσφορομένου οὐ συνεισφέρεται Πέτρος, τοῦ δὲ Πέτρος συνεισφερομένου οὐ

Պետրէ առաւել քան զՊաղոս^a է, և ոչ Պաղոս մեծ քան զՊետրոս մարդ կամ^b կենդանի^c: Իսկ գտանի դեղ աւելի ողջացուցանող քան զայլ^d դեղ, և գիրք և բժշկարան՝ քան զայլ գիրք:

ԺԳ. Վասն սահմանադրութեան¹³:

Սահմանադրութիւն է խօսք կարճաոտ յայտնող բնութեան յառաջադրեալ գործոյ^e, որ ի ձեռն փոքու բանից նշանակեցէ զբնութիւն գործոյն առաջակայի, հիբար, թէ «մարդ է կենդանի մտաւոր, բանաւոր, մահկանացու, մտաց և վարժմանց արուեստից ընդունարան»: Վասն զի բազումք արարին վասն բնութեան մարդոյ ընդարձակ սփռեալ բանս, այլ ոչ են նոքա համառատեալ և վասն այսորիկ և ոչ են սահման: Եւ են այլ կարճահատ բանք^f իբրև զվերակոչականք, այլ վասն զի ոչ կարեն յայտնել զբնութիւն գործոյն, ոչ են սահմանադրութիւնք:

Եւ բազումն անգամ անունն յայտնէ զբնութիւն ենթակային գործոյ, այլ ոչ է սահմանադրութիւն, վասն զի անուն մի է բառ, իսկ սահմանադրութիւն՝ բան կատարեալ^g. և բան յերկուց նուաստ բառից ժողովեալ: Այլ սահմանադրութիւն կամի յիւրաքանչիւր բառից ժողովել և համառատել^h, որպէս զի յայտնեցէ զբնութիւն իւրն սահմանադրեալ գործոյ:

Այլ հաստատին սահմանադրութիւնք ի սեռէⁱ և յիւրն հաստատողական տարբերութեանց^j, այսինքն՝ ի սեռին^k գոյականացն, իբրև ի վերայ սահմանին կենդանոյն, քանզի կենդանի է գոյութիւն անձնաւոր զգայական: Եւ աստ գոյութիւն սեռ^l է, իսկ անձնաւոր և զգայական՝ գոյացողական տարբերութեանց նիւթք են: Իսկ բերեալ լինի ի^m նիւթոյն և իⁿ տեսակէն, իբրև զայն

συνεισφέρεται Παῦλος, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* Եւ յորժամ Պաղաւս յիշի, ոչ ևս յիշի Պետրոս, և ոչ զՊետրոս յիշելով, յիշի Պաղաւս ընդ նմին

^a F զՊաղ

^b HI չիք

^c Dial. 13.18 կամ կենդանի, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* կամ անասուն

^d HI զայդ

^e Dial. 14.3 + ἢ γουν ὁ λόγος = *Բագ. Թարգմ.* այսինքն՝ բան

^f E բանքս

^g Dial. 14.13 չիք

^h FHI ժողովեալ և համառատեալ

ⁱ F յազգէ *ուղղված* ի սեռէ

^j F բաժանմանց *ուղղված* տարբերութեանց

^k F յազգին *ուղղված* սեռին | Dial. 14.18 չիք

^l F ազգ *ուղղված* սեռ

^m HI չիք

ⁿ HI չիք

զի կոտֆ պղինձ^a է որակաւ և արարեալ է նշանակ լեալ մարդոյ և կոչի անդրիանոյ^b: Արդ ի նմա պղինձն նիւթ է, իսկ անդրիանոյին ձեն՝ տեսակ: Եւ յայտ առնէ նիւթն գսեռն^c, իսկ տեսակն՝ զգանազանութիւն տարբերութեանն:

Բերեալ լինի և ի ստորադրելոյն և ի յետնոցն, որպէս և այն զի բժշկութիւն արուեստ է մարդկային մարմնոց վասն տաժելոյ^d առողջութեան գտանող գոյով: Ահա ենթակայ է ի ստորև եղեալ բժշկութեան մարդկան մարմնոյ նիւթ, և կատարելութիւն է նորա առողջութիւն:

Իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց^e, իսկ վերնագիր ի վերայ գոյացութեան^f ժողովի, այսինքն ի տարբերութեան^g և ի պատահման^h, իբրև զայն եթէ մարդ է ծաղրածոⁱ, յոտնագնաց, ոտնլայն, զի այս ամենայն մակագոյեղֆ են, այսինքն՝ ի վերայ գոյութեան: Եւ վասն այսորիկ և^j ստորագրութիւն կոչին^k գոյով^l իբրև զհովանատր նկարագիրֆ ի ստուերի և ոչ յանդիման^m կացուցանող գոյականⁿ էութեանն ենթակայեցելոյն, այլ զյարեալսն նմա^o: Իսկ վերագրութեամբ սահման^p խառնեալ է՝ գոյով ի գոյականաց և որ ի մակագոյեղիցն^q են, իբրև զայն թէ «մարդ է կենդանի բանական, ի վեր կոյս յոտս կեալ գնալով լայնաթաթ»:

Այլ ասի և սահմանադրութիւն առեալ յերկրաչափութենէ և ի սահմանելոյ, զի որպէս անդ սահման դնելն բարժանէ զիւրն իւրաքանչիւրոյ յայլում^r բնութենէ:

^a HI պղինձի

^b Dial. 14.22 չիք և կոչի անդրիանոյ

^c F զագգն

^d F մտածելոյ

^e EF չիք իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց

^f F Իսկ վերնագիր ի վերա գոյացութեանց ուղղված իսկ ստորագրութիւն ի մակագոյեղաց

^g Dial. 14.30 ἰδίωv, ῥιմῃv. Բազ. Թարգմ. յատուկ

^h H տարբերութեանցն և ի պատահմանցն

ⁱ F ծանրացող H ծաղրացոյ I ծաղրացու

^j HI չիք

^k F գոյութեան վերո են, և վասն այսորիկ վերնագիրս կոչին ուղղված մակագոյեղֆ են, այսինքն՝ ի վերա գոյութեան, վասն այսորիկ և ստորագրութիւն կոչին

^l F չիք

^m HI յանդամն

ⁿ HI զգոյական

^o EHI + և զպարագայսն

^p E ուղղված Իսկ ստորադրական սահմանֆ HI + ստորադրական սահմանֆ, իսկ վերագրութեամբ (H վարդապետութեամբ) սահման

^q F վերագոյիցն են ուղղված մակագոյեղիցն

^r Dial. 14.40-4 + οὕτω καὶ ὁ ὄρισμὸς τὴν φύσιν ἐκάστου χωρίζει ἐκ τῆς τοῦ ἐτέρου = Բազ. Թարգմ. այսպէս և սահման՝ զբնութիւն իւրաքանչիւրոյ որոշէ ի յայլոյ

Իսկ սահմանին արդարություն է ոչ առաւելութիւն և ոչ պակասութիւն բառի, և^a յոռութիւն նորա է պակասութիւն և յաւելում: Եւ կատարեալ սահման այն իսկ է, որ հակադարձի առ սահմանեալն, իսկ անկատար այն է, որ ոչ կարէ յետս դառնալ: Եւ արդ այն դառնայ անդրէն, որ ոչ յաւելուն բառք և ոչ պակասին, զի յորժամ յաւելուն բառք, պակասին գործն^b: Իբրև այն, զի կատարեալ սահման մարդոյ է «կենդանի բանական, մահկանացու», և այսպէս յետս դառնայ անդրէն, զի ամենայն կենդանի բանական մահկանացու մարդ է, և ամենայն մարդ կենդանի է բանական և մահկանացու: Եւ եթէ պակասէ մի ինչ բառ, յաւելուն գործն^c, իբրև այն թէ «կենդանի բանական»: Ահա պակասեաց բան, զի ոչ ասացաւ «մահկանացու», և յաւելաւ գործն, զի ոչ միայն մարդ է կենդանի բանական, այլ և հրեշտակ ևս, և ոչ ևս անդրադառնի: Իսկ թէ ասեմ «կենդանի բանական մահկանացու հոռետոր», դարձեալ ոչ դառնայ յետս, զի յաւելաւ բառ մի ասելով «հոռետոր», այլ պակասեցաւ գործ, զի ոչ զամենայն մարդիկ սահմանեաց, այլ միայն զհոռետորսն: Զի ամենայն կենդանի բանական^d մահկանացու և հոռետոր՝ մարդ է, իսկ ոչ ամենայն մարդ կենդանի բանական մահկանացու հոռետոր է, վասն զի ոչ ամենայն մարդ հոռետոր է:

ԺԴ. Վասն յարանունութեան^e 14:

Հոմանունն^f կոչին, ոյք անուամբք հաղորդին միմեանց, իսկ սահմանա^g բաժանին, որպէս այն զի անուն շան հոմանունն^h է, վասն զի յայտնէ զցամաքայինն և զջրայինն և զոր յերկինսն էⁱ շունսն: յԱյլ այլ ունի սահման ցամաքայինն և այլ այլն^k, որով այլ և այլ բնութիւնն նոցա: Իսկ գրեմ զհոմանունն^l այսպէս. «Հոմանունն^m կոչին, որոց անուանինⁿ միայն յարին ի մի,

^a EHI + ոչ

^b Dial. 14.48 + ὅτε δὲ λείψει ταῖς λέξεσσι, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν, = Բազ. Թարգմ. Իսկ յորժամ պակասի ի բառսն, յաւելու յիւրացն

^c F գործ

^d F բանատր

^e F ուղղված հոմանունութեան

^f F յարանունն ուղղված հոմանունն

^g Dial. 15.2-3 + ἢ τῆ ὑπογραφῆ, հմմտ. Բազ. Թարգմ. ի ստորագրութենէն

^h F յարանունն ուղղված հոմանունն

ⁱ Dial. 15.4 չիք և զոր յերկինսն է

^j F + եւ

^k Dial. 15.5 ὁ θαλάσσιος, հմմտ. Բազ. Թարգմ. և այլ բնութիւն և այլ

^l F զյարանունսն ուղղված զհոմանունսն

^m F յարանունն ուղղված հոմանունն

ⁿ HI անունն

իսկ ըստ անուանն բան գոյացութեանն այլ»: Բան աստ զսահմանն ասէ^a. Իսկ ըստ անուանն ասէ, զի յայտ արասցէ, եթէ այլ սահման է անուանն, որով եղեն նոքա հոմանուն^b, որպէս են ցամաքային և ջրային շուն, վասն զի^c լծակցութեան անուանն^d հոմանուն^e են: Իսկ եթէ ոք զսահման ցամաքային շան ջրայնոյն կամ երկնայնոյն^f տացէ, զի շուն անուն երիցն^g, այլ և այլս գտանէ^h զսահման և զբնութիւն նոցաⁱ: Եւ թէ կամի^j, դարձեալ կարող է հաղորդս առնել զնոսա միմեանց սահմանաւ և անուամբ, զի կենդանիք կոչին երեխն^k, և զսահման կենդանոյն կրեն, այլ ոչ են անուամբ կենդանոյն հոմանունն^l: Իսկ առ հոմանունսն^m երիս ինչ խնդրելի է. եթէⁿ հոմանունաց ոք է, և թէ քանի նշանակալ և մասամբ^o բերեալ լինի հոմանունն^p, և թէ յաղագս որոյ նշանակեցելոյ^q եղև հարցումն: Եւ այս թէ ոչ է առաւել յարանուն^r գոյն^s:

ԺԵ. Վասն փաղանունութեան^t 15:

Փաղանունն^u են, որոց անունն եւ սահման^v և վերագիր անուան մի և նոյն երով, որպէս այն զի կենդանին յայտ առնէ զմարդ և զծի, և ըստ այսմ

^a Dial. 15.8 + καὶ τὴν ὑπογραφὴν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* և զստորագրութիւնն

^b F յարանուն *ուղղված* հոմանուն

^c F զի վասն

^d HI անունն | լծակցութեան անուանն // Dial. 15.10 κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυνός, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* ըստ անուան

^e F յարանուն *ուղղված* հոմանուն

^f Dial. 15.11 *չիք* կամ երկնայնոյն

^g Dial. 15.12 καλεῖται ἐκάτερος αὐτῶν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* կոչի երկաւանչիւրոց նոցա

^h F գնանէ HI այլ ստգտանէ

ⁱ այլ և այլս գտանէ զսահման և զբնութիւն նոցա // Dial. 15.12-13 ἄλλον ὀρισμὸν ἀποδίδωσι τῷ χερσαίῳ καὶ τῷ θαλασσίῳ ἕτερον, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* և այլ սահման կան երկրայնոցս, և այլ ծովայնոցն

^j Dial. 15.13 *չիք* եւ թէ կամի

^k Dial. 15.15 ἀμφότερα, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* երկոքեանն

^l F յարանունն *ուղղված* հոմանունն | Dial. 15.16 + ἀλλὰ μᾶλλον συνώνυμοι, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* այլ մանաւանդ փաղանունն

^m F յարանունսն

ⁿ HI + ի

^o Dial. 15.18 *չիք* և մասամբ

^p EF հոմանունսն Dial. 15.18 *չիք*

^q F նշանակելոյ H նշանակեցեալ

^r F յարանուն *ուղղված* հոմանունս

^s Dial. 15.19 *չիք* եւ այս թէ ոչ է առաւել յարանուն գոյն

^t E հոմանունութեան *ուղղված* փաղանունութեան

^u F հոմանունն *ուղղված* փաղանունն

^v HI սահմանն

անուան^a փաղանուն^b են: Ձի իւրաքանչիւրն զանուն և զսահման կենդանոյն կրէ: Իսկ գրեն փաղանունութիւն^c այսպէս. «փաղանուն^d են^d, որոց անունն^e հաւասար, և ըստ անուանն բան գոյացութեան նոյն»:

ԺԶ. Վասն բազմանունութեան¹⁶:

Իսկ բազմանուն կոչին, որք սահմանաւ հաղորդին և գործով^f և անուամբ բաժանին, այսինքն՝ յորժամ մի և նոյն գործ բազմամ կոչեցի անուամբ^g, որպէս զի փաստանոն^h, այոբ, ապաթի, մաշերայ, ֆսիփոս: Ձի այս ամենայն անուանք զմի սահման կրեն, որ է երկսայրի սրեալⁱ երկաթ, կոչի և^j երկաթ երկսայրի սրեալ: Իսկ գրեն զբազմանունութիւն այսպէս. յոգնանունք են ստոյգաբանապէս^k կոչեցեալ^l ի վերայ միոյն:

ԺԷ. Վասն այլ եւ այլ անուանութեանց¹⁷:

Իսկ որք երկոքումբն^m բաժանինⁿ, կամ զմի ենթակայ ունին և ասին այլանուն, որպէս այն զի ել և էջս ասին^o, զի ունին սոքա մի ենթակայ եղեալ, այսինքն՝ սանդուխք, կամ ոչ ունի մի ենթակայ եղեալ, և ասին այլ, որպէս են գոյութիւն և պատահումն. զի սոցա անուն այլ, և վերնագիրն այլ է, և ոչ ունի մի ենթակայ ել: Վասն այսորիկ երկոցունց սոցա՝ այլանուանց և այլոց վերնագիր այս է. որոց այլ է ասեն անուն և բան գոյացութեան^p և սահման:

ԺԸ. Վասն յարանունութեանց¹⁸:

Այլ են ինչ ի միջի փաղանունութեան^r եւ համանունութեան՝ հաղորդք և բաժանեալս ելով անուամբք և սահմանիւք, որ կոչին յարանունք^s, որպէս

^a Dial.16.4 + ἡγουν τοῦ ζώου = *Բագ. թարգմ.* այսինքն՝ կենդանոյն

^b F հոմանուանք *ուղղված* փաղանուանք

^c F հոմանունութիւն *ուղղված* փաղանունութիւն

^d F հոմանունք E կոչին

^e F + միայն

^f Dial. 17.2 *չիք* և գործով

^g E անուամբ

^h F փաղանուն

ⁱ Dial. 17.5 *չիք*

^j կոչի և // Dial. 17.5 *τουτέστιν*

^k Dial. 17.7 *κυρίου*

^l F կոչեցեալն

^m H1 երկոքումբն | Dial.18.2 + ἡγουν τῶ ὀνόματι καὶ τῶ ὀρισμῶ

ⁿ F բաժան

^o Dial.18.3 *չիք*

^p Dial.18.8 *չիք* բան գոյացութեան

^q F փաղանունութեանց

^r F յարափաղանունութեան

^s F փաղալարանունք

այն, որ ի «դպրութենէն» «դպիր»։ Վասն զի հաղորդին անուամբ և դարձեալ բաժանին կատարածի անուանն, որ է յետին բառն^a։ Նոյնպէս և սահմանի հաղորդին և բաժանին, զի «դպրութին» գիտութին է, իսկ «դպիրն»՝ գոյացութին, յորում է գիտութին։

Յարանունն^b են, որ բաժանմամբ ինչ յումեքէ կոչմամբ, այսինքն՝ դնելով աւել անունս, ունի կոչումն անուան^c։

^dԱյլ «դպրութին» և «արդարութին»^e ոչ է յարանունութին^f, այլ «արդար»^g և «դպիր», զի «դպիր» ի «դպրութենէն» յարանուանեցաւ^h, ևⁱ «արդար»՝ «յարդարութենէն»։

Եւ^j յարանունն^k պարագրեն զյարանունութեան^l նիւթ, որպէս «դպիր» «զդպրութին» և «արդար»^m «զարդարութին», իսկ սոքա ի նոցանէ՝ և ոչ երբէք պարփակին, զի ոչ կարէ յինքն կրել բժշկական գիրք զբժիշկ, զի սոքա գոյութին, և նոքա առինչ գոյովⁿ։

ԺԹ. Վասն տասանցն ազգական ազգի, այսինքն՝ ստորագութեանց¹⁹։

Յասացելոցն են ոմանք, որ շարամանութեամբ ասին, որպէս այն թէ «ձի ընթանայ», «Սոկրատէս^o իմաստասիրէ», իսկ ոմանք՝ Քառանց շարամանութեան, որպէս գոյութին և պատահումն և այլ այդպիսիք։ Յայսցանէ պարզ և առանց շարամանութեան ասացելոցս

[ա.] ոմն զգոյացութին նշանակէ, հիբար «մարդ», «ձի»,

[բ.] իսկ ոմն՝ զֆանիօնութին, որզան երկու, երեք, չորս կանգուն, հինգ^q,

[գ.] իսկ ոմն՝ զառինչն, հիբար հայր, որդի,

^a Dial. 19.6 συλλαβήν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* փաղանունութինն

^b F փաղարանունն

^c Dial. 19.9 *չիթ*

^d Dial. 19.10 + δεῖ δὲ γινώσκειν, ὠς = *Բագ. Թարգմ.* Պարտ է իսկ գիտել, երէ

^e Dial. 19.10 μουσική = *Բագ. Թարգմ.* «երաժշտականն»

^f F փաղարանունութին

^g Dial. 19.11 ὁ μουσικὸς ἐκ τῆς μουσικῆς

^h F փաղարանուանեցաւ

ⁱ E իսկ

^j Dial. 19.13 δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι = *Բագ. Թարգմ.* Պարտ է գիտել, երէ

^k F փաղարանունն

^l F փաղարանունութին

^m EF *չիթ*

ⁿ Dial. 19.16 *չիթ* զի սոքա գոյութին, և նոքա առինչ գոյով

^o F Սոկրատ

^p Dial. 20.2 + ἀπλῶς καὶ

^q չորս կանգուն, հինգ // Dial. 20.6 δίπηχυσ, τρίπηχυσ = *Բագ. Թարգմ.* երկականգնեան, երականգնեան

[դ.] իսկ ոմն՝ զորպէսն, որ է որակութեան, որզան սպիտակ, սև,
 [ե.] իսկ ոմն՝ զուրն, հիբար «ի տուն»^a, «ի հրապարակի»,
 [զ.] իսկ ոմն՝ զերբն, իբր զի «հերուն», «յերեկ»^b, «այսօր»,
 [է.] իսկ ոմն՝ զկալն՝ որ է զենթակայելն^c, իբր «զկալ»^d, «զնստել», «զգնալ»^e,
 [ը.] իսկ ոմն՝ զունել, իբրև «զգեմոլ», «զագանել», «զտալ»^f,
 [թ.] իսկ ոմն՝ զգործել, իբր «զայրել», «հատանել»,
 [ժ.] իսկ ոմն՝ զկրելն, իբրև «զայրել», «հատանել»^g, «զախտանալ»^h:

Այսոքիկⁱ կոչին լսողութիւնք և ստորոգութիւնք և կատիղարիայ յոմանց
 ասելոյ^j:

Եւ զայս գիտելի է, զի իւրաքանչիւր ի տասանցս յայսցանէ սեռականա-
 գոյն սեռ^k է. այսոցիկ տասանց ստորոգութեանցս^l սեռականագոյն սե-
 ռիցս^m միննⁿ գոյացութիւն^o է, իսկ ինունք^p պատահմունք: Որք են այսոքիկ՝
 գոյութիւն, քանիտութիւն, որպիսութիւն, առինչ^q, ուր, երբ, կացումն, ունել,
 գործել, կրել:

**Ի. Վասն համազգեաց եւ համատալից եւ այլազգեաց եւ այլակերպից եւ
 բարժանմանց^r թուոց²⁰:**

Համազգիք այնոքիկ են, որք ի մի եւ ի նոյն լուր ենթակայեալ կարգին:
 Իսկ այլազգիք են, որք և յայլ և յայլ լսին ենթակայի կարգեալ^s: Եւ դարձեալ^t

^a Dial. 20.7 ἐν ναῶ = Բագ. Թարգմ. ի տանար

^b Dial. 20.8 չիք

^c Dial. 20.8 չիք որ է զենթակայելն

^d E ուղղված զկեալ FHI զկեալ | Dial. 20.8 τὸ ἴστασθαι, հմմտ. Բագ. Թարգմ. կանգնեալ

^e Dial. 20.9 չիք

^f Dial. 20.9 չիք

^g իբրև «զայրել», «հատանել» // F որպէս

^h Dial. 20.10 չիք

ⁱ Dial. 21.11 + αὐτὸ δέκα, հմմտ. Բագ. Թարգմ. տասնեքեան

^j Dial. 21.11-12 + τὸ γὰρ ἀγορεύειν λέγειν ἐστίν, հմմտ. Բագ. Թարգմ. զի ստորոգունելն ասել է

^k F ազգականութեամբ ազգ ուղղված սեռականագոյն սեռ

^l F լսելեաց ուղղված ստորոգութեանց

^m F ազգականութեան ազգաց ուղղված սեռականագոյն սեռի

ⁿ HI մին

^o F գոյութիւն

^p HI ինունքն

^q որպիսութիւն, առինչ // Dial. 21.16 πρὸς τι, ποιόν

^r HI բարժանման

^s Dial. 21.4-5 + ταῦτα ἕτερα τῶ γενεὶ εἰσίν, հմմտ. Բագ. Թարգմ. այս այլասեռք են

^t Dial. 21.5 չիք

համատիպ էն, որք ի մի և^a նոյն տիպ ստորոգին և բանի գոյացութեան հաղորդին միմեանց, որպէս «Պետրոս» և «Պօղոս»: Իսկ այլակերպ էն, որք կերպարանօք բաժանին ի միմեանց, այսինքն՝ տպով^b գոյացութեան բաժանելով, իբրև «մարդ» և «ձի»: Իսկ թոտով բաժանին, որքանիք շարամանութեամբ պատահմամբն^c բաժանմունս և^d յատկութիւնս^e իւրում էակին^f յատկաբար ունի, ուրոյն ունելով գէութիւն, որք էն անհատն, որպէս «Պետրոս» և «Պօղոս» և իւրաքանչիւր մարդ:

Իսկ ամենկիմբ այլազգեացն այլ է տեսակ և այլ^g տարբերութիւն^h, որպէս «կենդանոյն» և «արուեստին»: Վասն զի կենդանին գոյացութեան հետևին, իսկ արուեստն՝ որակութեան: Եւ կենդանոյն տարբերութիւնⁱ հաստատական էն այսպէս, որպէս «անձնատր», «զգայական», իսկ տարբերութեան մասունք^j «բանական» և «անբան», «ցամաքային»^k և «ջրային»: Իսկ արուեստական հաստմանց ի մի յանձնատրս և ի բանատրս էանալ և ապա դժուարաբաժանելի^l լինել, իսկ տարբերականն^m «դպրութիւն» և «իմաստասիրութիւն»: Զի որոյ ստորոգութիւնⁿ է սեռն^o, նորա լինի և տեսակն և տարբերութիւն^p տեսակացն: Իսկ^q ընդմիմեամբ սեռիցն և տեսակացն ոչ ոք իսափանել կարէ, որպէս զի նոյնք եղիցին տարբերութիւն^r, թէպէտ և ոչ ամենեքեան: Իսկ տարբերութիւն^s ասեմք աստ զհաստողս նոցա:

Այլ գիտել պարտ է, զի ինունք լուրք բայց միայն ի գոյութենէն ունել ունին իւրաքանչիւրն, թէպէտ և պատահմունք էն, հաստողական և բաժա-

^a HI + ի
^b Dial. 21.7 τῶ λόγω = Բագ. Թարգմ. բանիս
^c HI պատահմամբն
^d Dial. 21.9 չիք բաժանմունս և
^e F ինքնութիւնս ուղղված յատկութիւն
^f F սեռին ուղղված էակին
^g Dial. 21.11 չիք
^h F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւնք
ⁱ F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւնք
^j F բարժանման մասին ուղղված տարբերութեան մասունք
^k Dial. 21.15 τὸ πτηνόν
^l E դժուարաբարժանեալ
^m F բարժանականքն ուղղված տարբերականքն
ⁿ F լտղութիւն ուղղված ստորոգութիւն
^o F ազգ ուղղված սեռ
^p F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւնք
^q F + առ միմեանս ազգաց, այսինքն
^r F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւնք
^s F բարժանմունք ուղղված տարբերութիւնք

նողական յատկությունս^a, և իւրաքանչիւր նոցա սեռական սեռ^b են և ունին սեռս^c և տեսակք առ միմեանս և տպատրական տեսակս: Զի ստոյգ ուր սեռ^d լինիցի, անդ և տարբերութիւնք են բաժանողականք^e, զի սոքա են, որ բաժանեն զսեռ^f և^g զտեսակս, և ուր տեսակք^h են, գոյացուցանողքնⁱ և տարբերութիւնքն^j են^k, որք հաստատեն զտեսակս:

Արդ մի ի նոցանէ երեք ազգ բերեալ լինին՝ կամ վասն ազգին, որպէս ասեմք, եթէ «մարդ» և «ձի» մի և նոյն են սեռի^l, զի ընդ միոյ սեռի^m ենթակային, որ է կենդանին գոյ, կամ վասն տեսակին, որպէս «Չոկրատ» ասեմք և «Պողատոն» ընդ միով տեսակաւ ստորոգիլⁿ ընդ մարդով, և մի տեսակ գոյով և նոյն, կամ վասն թոյոյ, որպէս Չոկրատ ասեմք, թէ մի և նոյն է բաժանմամբ^o, մեկուսացեալ յայոց մարդկանէ:

ԻԱ. Վասն յորում է²¹:

Յորում է մետասան ազգ ասի, [ա.] որպէս սեռ ի^p և տեսակի, ըստ որում կենդանին ի տեսակ մարդոյ^q. [բ.] որպէս տեսակ ի սեռի^r, իբրև մարդ ի բաժանումն կենդանոյն. [գ.] ի տեղի ուրեմն, որպէս «Ֆահանայ ի տանարին», [դ.] ի ժամանակի^s, որպէս «Նոյ ի ժամու ջրհեղեղին». [ե.] յանաւթինչ, որպէս «գինի ի թակոյկի». [զ.] բոլորն ի մասնատրսն, որպէս Սոկրատէս^t յիւր անդամսն՝ ի գլուխ, ի ձեռս, և յոտս (և այս ոչ է «յորումն է»), այլ

^a F ինքնութիւնս *ուղղված* յատկութիւնս

^b F ազգաին ազգ *ուղղված* սեռական սեռ

^c F ազգք *ուղղված* սեռս

^d F ազգ *ուղղված* սեռ

^e F բաժանմունք են հերձողականք *ուղղված* տարբերութիւնք են բաժանողականք

^f F զազգս *ուղղված* սեռ

^g Dial. 21.26 εἶς

^h HI տեսակքն

ⁱ F հատողքն *ուղղված* գոացուցանողքն

^j F բաժանմունք *ուղղված* տարբերութիւնքն

^k HI չիք

^l F ազգ *ուղղված* սեռի

^m F ազգս

ⁿ Dial. 21.31 ὄντας, ἑδέσθη. Բագ. Թարգմ. գոյ

^o Dial. 21.32 չիք

^p F ազգի *ուղղված* սեռ

^q ի տեսակ մարդոյ // Dial. 22.2-3 ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ ἀνθρώπου γένος ὄν τοῦ ἀνθρώπου, ἑδέσθη. Բագ. Թարգմ. ի թիւ մարդոյ

^r F յազգի *ուղղված* սեռ

^s FHI ժամու

^t HI Սոկրատ

«յորումֆ»): [է.] որպէս մասնատրֆ ի բոլորումն^a իբր գլուխ, ձեռք և ոտք^b ի Սոկրատէս. [ը.] որպէս տեսակ ի նիւթս, որպէս և է^c անդրիանդին ի պղնձի. [թ.] որպէս ստեղծեալք ի մի պատճառէն^d, իբրև ամենեկեան յաստուած. [ժ.] որպէս հանգրստարան^e ի յարկս^f, իբրու բազմական ի սենեկի մարդոյ (զի ի սակս հանգստեան մարդոյ դնի^g մահիճն). [ժա.] որպէս զենթակայումն, իբրև սպիտակութիւն ի մարմնի: Եւ գայս գիտեա, զի կողմանքն ի յամենեկնն առինչ^h ասին, իսկ ամենեկնմբնⁱ ի կողման՝ և ոչ երբէք, այլ ամենեկնմբ^j ի մասնատրֆի գոլ ասի^k:

ԻՖ. Վասն գոյացութեան²²:

Գոյացութիւն է գործ ինքն ինքեամբ էացեալ, և ոչ կարաւտ այլոյ հաստողի: Եւ դարձեալ գոյութիւն է ամենայն, որ ինքն անձամբ իւրով է և ոչ յայլ ունեք ունի գէտութիւն, այսինքն՝ ոչ յայլում լինի և ոչ առ այլս ունի գէանայն և ոչ կարաւտ է յայլմէ հաստատիլ^l, յորում և պատահումն ունի գէտութիւն: Վասն զի գոյնն ի մարմնի էանայ^m, և ոչ մարմին և գոյնն գոլով: Վասն որոյ գոյնն մարմնոյ է և ոչ մարմին գունոյ առինչⁿ, զի գոյնն առինչ մարմնոյ է^o: Որով բազում անգամ ի փոփոխել գունոյն^p և ի փոխադրութեան ոչ փոփոխի գոյացութիւն, որ է մարմին, այլ մնայ նոյն ինքն: Իսկ գոյացութիւն էութեան^q ասի^r:

^a F բոլոր ինքն HI բոլորումբն

^b Dial. 22.8 չիք, հմմտ. Բագ. Թարգմ. ոտն

^c Dial. 22.8 + τὸ εἶδος = Բագ. Թարգմ. տեսակ

^d ի մի պատճառէն // F մի պատճառք եւ HI մի պատճառ եւ

^e E հանգրու տողից վեր տան HI հանգրտան

^f Dial. 22.10 ἐν τῷ τελλικῷ αἰτίῳ = Բագ. Թարգմ. ի կատարունական պատճառ

^g Dial. 22.11 γίνετα

^h Dial. 22.13 չիք

ⁱ F ամենեկն

^j F ամենեկն HI ամենեկնմբն

^k գոլ ասի // Dial. 22.13 չիք

^l Dial. 23.5 + ἀλλ' ἐν αὐτῷ ὄν, հմմտ. Բագ. Թարգմ. այլ ինքեամբ գոյանայ

^m Dial. 23.6-7 + ἵνα χρώζῃ αὐτό = Բագ. Թարգմ. զի ներկեցէ գնա

ⁿ Dial. 23.8 չիք

^o զի գոյնն առինչ մարմնոյ է // Dial. 23.8-9 ὅθεν καὶ τὸ χρώμα τοῦ σώματος λέγεται καὶ οὐ τὸ σῶμα τοῦ χρώματος = Բագ. Թարգմ. ուստի և գոյն մարմնոյ ասի, և ոչ մարմին գունոյ

^p HI գոյնոյն

^q FHI էութեան Dial. 23.11 παρὰ τὸ εἶναι

^r HI չիք

ԻԳ. Դարձեալ վասն գոյացութեան²³:

Եթէ զինչ գոյացութիւն է^a, ահա ասացաւ^b, և զինչ տարբերութիւն^c գոյացութեան^d առ պատահմունս^e, որպէս ի նմա ունելով^f զէութիւն: Ասացեալ է և վասն նորին տարբերութեան^g, եթէ իւրիք բաժանի գոյութիւն^h ի գոյական տարբերութեանցⁱ, և եթէ որ նոբաւ^j անուանեալ է^k գոյացութիւն զայն ինչ տեսակ կատարեալ է^l և այնպիսի ինչ լինի: Ասացեալ է և այս, թէ զինչ է բնութիւն և կերպարանութիւն, և զինչ էակ^m, այսինքն անձնⁿ, և դէմք և տեսակ^o և անհատն, և թէ որպէս հանէին խորհել զսա արտաքին հոկտորին, և որպէս սուրբ հարքն՝ ճշմարիտ իմաստասիրութեան աշակերտն և վարդապետն ուղղաձևութեան:

Եկ արդեաւ և զընտանի ազգսն գոյացութեան ասասցո՛ւք. առանձին ընտանիք^p գոյացութեան է ոչ ի ստորադրեալ ինչ լինել, զի ևս առաւել ինքն է ստորադրեալ պատահմանցն առ լինելութիւն և ոչ ինքն^q յայլում ունի զէութիւն: Իսկ այս գոյական տարբերութեանցն^r է ընտանի յատկութիւն^s, զի որ ի ստորադրեալսն^t էանայ, ոչ թէ է ազգեալ կեցուցանէ, և ոչ թէ ոչէ ապականէ: Եւ վասն այսորիկ ի սահմանադրութիւնս ոչ յիշեսցի, զի ստոյգ պատահումն է: Իսկ գոյական տարբերութիւնն^u ոչ են պատահումն, վասն զի էն կեցուցանեն և ոչէն ապականեն^v, վասն որոյ և ի սահմանս յիշեալ լի-

^a Dial. 31.2 + καὶ φύσις καὶ μορφή

^b Dial. 31.2-3 + καὶ τί ὑπόστασις καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον ἐνυπόστατόν τε καὶ ἀνυπόστατον

^c F բարձանմունք ուղղված տարբերութիւն

^d F նմա ուղղված գոյացութեան

^e Dial. 31.4-5 + καὶ ὡς κυριωτέρα ἐστὶν ἢ οὐσία τῶν συμβεβηκότων

^f Dial. 31.5 + τῶν συμβεβηκότων

^g F բարձանման ուղղված տարբերութեան

^h HI գոյացութիւն

ⁱ F բարձանմանց ուղղված տարբերութեանց

^j HI նոբոք

^k Dial. 31.7 εἰδοποιουμένη

^l F կատարէ

^m F է

ⁿ F + սեռ E անձ | Dial. 31.9 չիք այսինքն անձն

^o Dial. 31.9 չիք և տեսակ

^p Dial. 31.12 չիք

^q EF ինչ

^r F բարձանմանց ուղղված տարբերութեանց

^s F ինքնութիւն

^t HI ստորադրեալսն

^u F բարձանմունք ուղղված տարբերութիւնն

^v F չիք և ոչ էն ապականեն

նին: Իսկ ընտանի յատկութեան^a է փաղանունաբար լուր, որ է տուողութիւն անուան և սահմանադրութեան, և ոչ ունելով հակառակ և ոչինչ, վասն զի քարի ոչ հակառակ է նոյն ինքն իւր գոյութիւն քարին^b: Եւ դարձեալ^c ոչ կրեալ յինքն զմեծն և զփոքն, իսկ այս տարբերութիւն^d գոյական տարբերութեանց^e է^f, վասն զի ոչ է մարդ մեծ քան զձի գոյութիւն կամ կենդանի, և ոչ ձի մեծ քան զմարդ. և ընդունող լինել զմիմեանս^g հակառակացն և ոչ ինքն, այլ ընտանութեամբ իւրով փոխադրական գոյ: Եւ զհակառակութիւն ասեմ զպատահմանցն իսկ ի վերայ գոյականացն՝ և ոչ երբէք^h, վասն զի բանականն ոչ ընդունի զանբանութիւն, իսկ մարմնականն ջեռնու և փոփոխեալ դարձեալ զովանայ, և անձն երբեմն ընդունի զառափինութիւն և երբեմն՝ զչարութիւն յինքն:

ԻԿ. Վասն բնութեան²⁴:

Բնութիւն է իւրաքանչիւրոյ էիցս սկիզբն շարժման և հանդարտելոյ, իբրև այն, զի երկիր շարժի բերել զպտուղս և հանդարտէ փոփոխեալ ի տեղոջէ ի տեղիⁱ: Աւրդ սկիզբն և պատճառ շարժման և հանդարտութեան նորա, յորում սկսեալ էր այսպէս շարժել և հանդարտել գոյեղաբար^j, այսինքն՝ բնութեամբ և ոչ պատահմամբ, սա բնութիւն կոչի, վասն զի այսպէս սկսեալ է և կայ:

Եւ այս այլ ոչ ինչ է, բայց գոյութիւն, զի ի գոյութենէն ունի այսպիսի զօրութիւն, որ են շարժութիւն և հանդարտումն^k: Եւ գոյութիւն է պատճառ շարժման և հանդարտութեան նորա, այլ և ոչ ի բնութիւն և էութիւն, զի սոքա անհաստ. էութիւն և գոյութիւն և բնութիւն մի են^l:

^a F ինքնութիւն ուղղված յատկութիւն

^b Dial. 31.20-21 τῷ γὰρ λίθῳ ἦγουν αὐτῆ τῆ οὐσίας τοῦ λίθου οὐδέν ἐστιν ἐναντίον

^c Dial. 31.22 չիք

^d F բարձանումն ուղղված տարբերութիւն

^e F բարձանմանց ուղղված տարբերութեանց

^f Dial. 31.23 + ἴδιον

^g Dial. 31.25 չիք | + ἀνὰ μέρος

^h Հուն. չիք և ոչ երբէք

ⁱ Dial. 24.4 + οὐ γὰρ κινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον = Բագ. Թարգմ. զի ոչ շարժի ի տեղոջէ ի տեղի

^j F գոաբար ուղղված գոեղաբար

^k F հանդարտութիւն

^l այլ և ոչ զի բնութիւն և էութիւն, զի սոքա անհաստ. էութիւն և գոյութիւն և բնութիւն մի են // Dial. 24.10-11 λέγεται δὲ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι, ἴδιον. Բագ. Թարգմ. այլ ասի բնութիւն ի գոյացողէն

ԻՆ՝ Վասն պատկերի, տպի եւ կերպարանի²⁵:

Տպաւորութիւն է ի գոյական տարբերութեանց^a իմն կերպարանեալ ինչ
և տեսակաւոր լեալ և պատկերեալ^b գոյութիւն, որ նշանակէ զտպաւորա-
կանն տեսակ, որպէս զայն զի գոյութիւն կերպարանեալ է և տեսակ
առորեալ յանձնաւոր և ի զգալի սեռէ և կատարելութիւն լեալ կենդանոյն, և
դարձեալ առեալ «բանական և մահկանացու^c», կատարէ զտեսակ մարդոյ.
և տպաւորութիւն անուանի^d, որպէս պատկեր լեալ գոյութիւն:

Արդ սուրբ հարբն ի վերայ տպաւորական տեսակի կարգեցին գոյ զգո-
յութիւն և զբնութիւն և զտպաւորութիւն^e և զպատկեր^f և զկերպարան և^g
զտեսակ: Եւ համագոյ և համաբնութիւն և^h համատեսակ և համազգի և
համատիպⁱ ասեն զմի և զնոյն^j տեսակի հետևեալ^k անհատուն: Իսկ այլագոյ
և այլաբնութիւն և այլազգ և այլատեսակս և այլակերպս զտեսական տե-
սական ասացին: Զի անհնար է տեսակի առ այլ տեսակ, և բնութիւն^l, և
էութիւն՝ յայլ էութիւն, եթէ ոչ այլ գոյութիւն և բնութիւն և այլ տեսակ^m և այլ
պատկեր եղիցի:

Այլ պարտ է գիտել, եթէ անհնար է երկու գոյութեան և բնութեան ի նո-
ցանէ, թէ մի բնութիւն խառնեալ եղիցի. զի ոչ կարէ մի և նոյն էութիւն առ-
ժամայն հետևանալ հակառակ բաժանելեացնⁿ հաստատողական յատկու-
թեամբ^o: Իսկ մի էակ, այսինքն՝ անձն խառնեալ գոյով^p յիւրաբանչիւր բնու-
թեանց՝ կարողութիւն է^q լինել, իբրև մարդ ի հոգոյ և ի մարմնոյ խառնեալ
գոյով: Զի թէպէտ և մի բնութիւն ասի ամենայն^r մարդկան, այլ ոչ այլ և այլն

^a F բարձանմանց ուղղված տարբերութեանց

^b F պատկերել ուղղված պատկերեալ | Dial. 25.4 չիք և պատկերեալ

^c F մահկանացուի

^d և տպաւորութիւն անուանի // Dial. 25.6-7 ὅπερ εἰδικώτατον εἶδος μορφή λέγεται, *հմմտ. Բազ. Թարգմ.* իբր յատկական տեսակ կերպ ասի

^e Dial. 25.9 + ὄνομα καὶ ταύτὸν λέγουσιν, *հմմտ. Բազ. Թարգմ.* անուն, և զայսորիկ ասացին

^f Dial. 25.10 φύσιν

^g Dial. 25.10 + εἰδικώτατον

^h F չիք

ⁱ F համատիպ

^j Dial. 25.11 + εἰδικώτατον, *հմմտ. մյուս Թարգմ.* յատկական

^k Dial. 25.12 չիք

^l Dial. 25.14 + ἄλλη φύσει

^m և այլ տեսակ // Dial. 25.14 չիք

ⁿ F բաժանելոցն

^o F ինքնութեամբ ուղղված յատկութեամբ

^p FHI չիք

^q F չիք

^r Dial. 25.20 չիք

մի բնութիւն^a ասի, այսինքն^b իւրաքանչիւրն: Վասն զի ի մի բնութիւն ամենայն^c մարդկան ասի, յայն սակս զի ընդ միով տեսակաւ ենթակային միագոյաբար^d խառնեալ ամենայն անձինք մարդկան, և այս յազգին բոլորի^e: Իսկ ի մի բնութենէ գոլ զիւրաքանչիւրն մարդ ոչ ասի, զի իւրաքանչիւրն էակ^f մարդոյ յերկուց բնութեանց ժողովեալ է՝ ի հոգոյ ասեմ և ի նիւթոյ^g մարմնոյ, անխառնակ պահելով զսոսա յինքն: Եւ վկայ է, որ ի մահու բաժանումն նոցա:

ԻԶ. Վասն սեռի^h մարմնոյ, որ է անձն²⁶:

Սեռիⁱ անուն երկուս նշանակէ՝ երբեմն զպարզ նորա էութիւն և ըստ որոյ նշանակեալն^j նոյն մի է գոյութիւն և էութիւն^k մարմնոյն, և վասն այսորիկ ոմանք ի^l հարցն ասացին, եթէ բնութիւնք, որք են էութիւնք^m: Իսկ երբեմն ինքն ինքեամբ բաժանաբար հաստեալ էութիւն, և ըստ այսու նշանակելոյ զանհատսն յայտնէ բաժանեալ թիւս, իբրև զայնⁿ ինչ՝ զայն ոմն Պետրոս, Պօղոս և զայլսն^o, կամ զայս ոմն ձի:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ ոչ սեռք և գոյութիւն տեսանելի է^p ինքն ինքեամբ ուրոյն^q հաստատեալ^r և ոչ գոյական տարբերութիւնք^s, ոչ տեսակ և ոչ պատահումն, այլ միայն սեռք մարմնոց, որք են անհատք, և ի նոսա տեսանի գոյութիւն և գոյական տարբերութիւնք^t, տեսակ և պատահումն: Իսկ

^a Dial. 25.21 + ὁ ἀνθρώπος

^b F չիք

^c Dial. 25.22 σὺνθετος = Բազ. Թարգմ. շարադրեալ

^d Dial. 25.23 չիք

^e Dial. 25.23 չիք և այս յազգին բոլորի

^f F սեռ

^g Dial. 25.25 չիք HI նիւթոց

^h F ուղղված էակի

ⁱ F սեռի ուղղված էակի

^j FHI նշանակելոյն

^k F սեռ ուղղված էութիւն

^l Dial. 26.4 + ἀγών = Բազ. Թարգմ. սրբոց

^m F սեռք ուղղված էութիւնք

ⁿ HI այն

^o Dial. 26.6 չիք և զայլսն

^p սեռք և գոյութիւն տեսանելի է // Dial. 26.8 οὐσία ἀνείδεος = Բազ. Թարգմ. էութիւն առանց տեսակի

^q F ուր

^r FHI հաստեալ

^s F բաժանմունքն ուղղված տարբերութիւնք

^t F բաժանմունքն ուղղված տարբերութիւնք

միայն պարզ գոյացութիւն յամենայն էակս^a նոյն և մի տեսանի՝ յանձնաւորս և յանանձինս, ի բանականս և յանբանս, ի մահկանացոս և յանմահս:

Իսկ գոյական տարբերութիւն^b այլ են, որք յանձնաւորս և շնչաւորս^c են, և այլ որք յանշունչս^d, այլ ի մահկանացոսն և այլ յանմահսն, և պարզ ասին՝ յիրաւանչիւր տպաւորական տեսակի որում են յէակի^e, մի և նոյն նոբա, քանզի^f մերձեցուցանեն զնոսա^g բանի գոյութեանն, իսկ բաժանեալ մեկնեն զնոսա այլ տեսակաւ էականաւ: Այսպէս և պատահմունք ի նոսա, այսինքն՝ ի յէակս մարմնոյն տեսանին, որք մեկնեն ի միմեանց^h զիրաւանչիւրն էակⁱ ի պատկերակից և ի համատեսակ իւրն էակաց: Վասն այսորիկ և անհատն դասեցաւ գոյ անուն ընտանի էիցն^j, վասն զի ի նմա ստացաւ գոյացութիւնն զներգործութիւն իւր առնելով յինքն զպատահմունս:

ԻԷ. Վասն դիմաց, զի դէմք երիս. եւ սեռ եւ տեսակ եւ անձն մի են²⁷:

Դէմք կոչի^k, որ իւրովն ներգործութեամբ և յատկութեամբ^l զյայտնի իւրն տոհմական և ուրոյն բաժանեալ սահմանադրութեանն զիմացութիւն տայ մեզ, որպէս և Գաբրիէլ կուսին^m Աստուածածնիⁿ խաւսելով՝ մի գոլով^o ի հրեշտակաց և միայն անդ կացեալ խաւսէր ցնա, բաժանեալ գոլով ի համագոյակից իւրոց հրեշտակացն յայնմ տեղոջ կալովն^p և խաւսելովն, և Պաւղոս յաստիճանացն ընդ ժողովրդեանն խաւսելով մի ի մարդկանէ գոլով, իւրովն յատկութեամբ^q և ներգործութեամբ յայլոց մարդկանէ բաժանելով:

^a F սեռս ուղղված էակս

^b F բաժանմունքն ուղղված տարբերութիւնք HI տարբերութիւնքն

^c HI շնչաւորսն

^d HI յանշունչսն | Dial. 26.15 + ἐν ταῖς λογικαῖς ἄλλαι καὶ ἐν ταῖς ἀλόγοις ἕτεραι = Բազ. Թարգմ. ի բանականս այլք և յանբանս այլք

^e F ի սեռի ուղղված յէակի

^f HI որպէս զի

^g Dial. 26.18 + ἀλλήλαις = Բազ. Թարգմ. առ միմեանս

^h Dial. 26.20 չիք ի միմեանց

ⁱ F էակ ուղղված սեռ

^j F սեռիցն ուղղված էիցն

^k Dial. 27.2 ἐστὶν = Բազ. Թարգմ. է

^l F յինքնութեամբ ուղղված յատկութեամբ

^m Dial. 27.4 τῆ ἀγία = Բազ. Թարգմ. սրբուհոյն

ⁿ F աստուածածնին

^o EHI գոլ

^p F տեղի չկալովն H տեղոջէ լալովն

^q F ինքնութեամբ ուղղված յատկութեամբ

Եւ զայս գիտել պարտ է, զի սուրբ հարքն զէակ^a և զանհատ և զդէմն մի ասացին գոլ, որ և^b անձն ինքն ինքեամբ հաստատեալ կայր և ի գոյութենէ և ի պատանմանց ժողովեալ էր և թուով բաժանէր և զայս ոմն յայտնէր, իբր զՊետրոս, զՊաղոս կամ զայն ոմն ձի: Այլ և էակ^c ասի վասն հաստատաբար^d էանալոյն^e:

ԻԸ. Վասն անհատիցն²⁸:

Անհատք չորք ասին, վասն զի անհատ անուանի^f ոչ հատեալն և ոչ մասնատր լեալ, իբրև զկէտ և զայժմ և զմի, զի սոքա առանց ֆանիօնութեան կոչին: Անհատք կոչին դարձեալ և դժուարահատք ինչ^g, որպէս անդամանդն ֆար, զի դժուարահատ է^h: Եւ դարձեալ անհատ կոչին տեսակք, որ դարձեալ ոչ կարեն հատանիլ առ այլ տեսակս այն, որ է տպատրն տեսակ, իբրև զմարդ և զձի և զայլսն տեսակ: Իսկ ստուգապէս անհատանելի կոչի, որ հատանի ուրեմն, այլ ոչ կարող գոյ պահելⁱ զիրն առաջին տեսակ, իբրև Պետրէ հատանի ի հոգի և ի մարմին, այլ և ոչ հոգի է ինքեամբ մարդ կատարեալ գոլ է կամ Պետրէ կատարեալ և ոչ մարմին: Եւ վասն սորա^j են բանն արտաբնոցն^k, որ զէակ^l յայտնէ:

ԻԹ. Վասն էականի^m, որ է անձն²⁹:

Իսկⁿ էական, այսինքն՝ անձնատրական^o, երբեմն զպարզն էութիւն յայտնէ, որոյ ցուցմանն կարգիւ ոչ զլրկ գոյութիւնն միայն էական^p, այսինքն՝

^a F զսեռ ուղղված զէակ

^b F և որ

^c F սեռ ուղղված էակ

^d EF հաստատար Dial. 27.14 չիք

^e F սեռանալոյն ուղղված էանալոյն

^f Dial. 3.2 ἔστι (*«է»), հմմտ. Բագ. Թարգմ. ասի

^g Dial. 3.4 + τουτέστι τὸ δυσχερῶς τεμνόμενον = Բագ. Թարգմ. այսինքն՝ որ հագիւ հատանի

^h զի դժուարահատ է // Dial. 3.5 καὶ τὰ τοιαῦτα = Բագ. Թարգմ. և որ սոցին նման

ⁱ Dial. 3.8 + μετὰ τὴν τομὴν = Բագ. Թարգմ. յետ հատանելոյն

^j Dial. 3.11 + τοῦ ἀτόμου

^k Dial. 3.11 παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, հմմտ. Բագ. Թարգմ. առ իմաստասէր

^l F զսեռ ուղղված զէակ Dial. 3.11 + ἐπὶ τῆς οὐσίας

^m F սեռականի ուղղված էականի

ⁿ HI + սեռ

^o EF սեռական ուղղված էական, այսինքն՝ անձնատրական HI անձնական

^p F սեռական ուղղված էական

անձնատր ասեմք, այլ և զպատահմունսն, որ ստուգի միայն ոչ էական^a է, այլ յայլում էակի^b, իսկ երբեմն զբաժանեալն^c էակ^d, այսինքն՝ զանյայտն^e յայտ առնէ, որ ստուգի ոչ էական^f, այլ էակ^g է և անուանի: Իսկ ստուգապէս սեռական^h է կամ որ առանձինն ինչ ոչ անձնատր է, այլ յայլ անձինս տեսեալ, իբրև է տեսակ, որ և բնութիւն ևս կոչի մարդոյ, որ ինքն յանձն իւր ոչ տեսանի, այլ ի Պետրոս և Պաւղոս և յայլ անձինս մարդկան, կամ ընդ այլում գոյացութեան բնութեամբⁱ բաժանեցելոյ^j առեալ յումեքէ ի բոլորովիմբ խառնուածոյ^k և ի^l մի կատարեալ խառնեալ անձին, իբրև այն զի մարդ ի^m հոգոյ և ի մարմնոյ խառնեալ է. և ոչ ևս հոգի միայն ասի անձն և ոչ մարմին միայն, այլ անձնատր մի՝ այլ յերկուցն կատարեալ անձն երկուցն լեալ անձն: Վասն զի ոչ հոգի միայն ինքեամբ անձն լեալ, և ոչ մարմին միայն, այլ երկուսն ի միⁿ, զի ստոյգ անձն ուրոյն ինքեամբ ինքեամբ կեցեալ ոչ մի, ոչ է և ոչ^o ասի:

Դարձեալ անձնատր կոչի այլում անձամբ առեալն բնութիւն և ի նմա ստացողի լինել զէութիւն: Վասն այսորիկ մարմինն Տեառն Յիսուսի^p ոչ անձն եղեալ ինքն ինքեամբ և ոչ մասն ինչ ժամու, ուստի ոչ անձն, այլ անձնատր կոչի և^q է: Վասն զի ի յանձն Բանին Աստուծոյ անձնացաւ ինքեամբ առեալն մարմին գնա ունելով^r իւր անձն:

^a F սեռական ուղղված էական

^b F սեռի ուղղված էակի

^c Dial. 28.5 τῆν καθ' αὐτό = Բազ. Թարգմ. զըստ ինքեան

^d F սեռ ուղղված էակ

^e HI զանյայտսն | Dial. 28.5 τὸ ἄτομον = անհատն

^f F սեռական ուղղված էական

^g F սեռ ուղղված էակ

^h F ուղղված անձնական

ⁱ Dial. 28.11 չիբ

^j HI բաժանելոյ

^k HI խառնուած

^l F չիբ

^m F չիբ

ⁿ Dial. 28.15 չիբ լեալ անձն: Վասն զի ոչ հոգի միայն ինքեամբ անձն լեալ, և ոչ մարմին միայն, այլ երկուսն ի մի

^o Dial. 28.16 չիբ ոչ մի, ոչ է և ոչ

^p Dial. 28.18 չիբ

^q Dial. 28.20 չիբ կոչի և

^r մարմին գնա ունելով // Dial. 28.21 και ταύτην και ἔσχε και ἔχει = Բազ. Թարգմ. և գնա, ունէր և ունի

Լ. Վասն անսեռի³⁰:

Եւ անանձն ևս ասի երկու ազգ, վասն զի երբեմն որպէս զոչէ^a նշանակէ, որ է ամենեկինմբ անգոյ, և երբեմն՝ զայն, որ ոչ յանձն իւր է է, այլ յայլում ունելով զգոյութիւն, որ եմ պատահմունք էակի, այսինքն՝ անձին^b:

ԼԱ. Բարժանումն էութեան եւ դպրութեան³¹:

էութիւն բարժանի ի գոյացութիւն եւ ի պատահումն՝ ոչ որպէս սեռ աս տեսակ, այլ իբրև գյարանունն ձայն կամ իբրև զ'ի միոյ և աս մի:

[ա.] Իսկ գոյացութիւն^c տեսակ է էութեան և սեռ անձնատրութեան,

[բ.] անձնատր՝ տեսակ գոյի^d և սեռ^e զգայականին,

[գ.] զգայական կենդանի տեսակ է անձնատրի և սեռ^f բանականի,

[դ.] բանականն տեսակ է կենդանոյն և սեռ մահկանացոյին,

[ե.] մահկանացուն տեսակ է բանականի և սեռ^g մարդոյ,

մարդ^h տեսակ է մահկանացոյի և տեսակ Պետրոսի կամ Պաւղոսի, որ է բնութիւն և կերպարան և գոյութիւն ըստ հարցն բանիⁱ:

գոյութիւն սեռական ազգին^j ինչ է և բաժանի

ի մարմին և յանմարմին,

մարմին բաժանի

յանձնատր և յանանձն,

անձնատրն հատանի^k

ի զգայուն կենդանի և յանզգայ^l,

կենդանին՝

ի բանական և յանբան,

բանականն՝

ի մահկանացու և յանմահ,

^a Dial. 29.2-3 τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* ոչ բնաւ և ոչ երբևէ եր

^b Dial. 29.4 չիբ էակի, այսինքն՝ անձին

^c Dial. 47.6 σῶμα = *Բագ. Թարգմ.* մարմին

^d Dial. 47.8 σώματος = *Բագ. Թարգմ.* մարմնոյ

^e F ազգ *ուղղված* սեռ

^f F ազգ *ուղղված* սեռ

^g F ազգն *ուղղված* սեռ

^h Dial. 47.17-18 + εἰδικώτατον εἶδος, εἶδος γάρ, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* տեսականի տեսակ, զի

ⁱ F բանի

^j F ազգաին *ուղղված* սեռական

^k Dial. 30.9 չիբ

^l Dial. 30.11 + (ζῶον, ζώοντον καὶ φυτόν), *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* (կենդանի)... (կենդանաբոյս և բոյս)

մահկանացուն հատանի^a

ի մարդ, ի ձի, յեզն և յայլ,

մարդն՝

Պապոս, Պետրոս և այլ իւրաբանչիւր մարդ, որք են անհատք,
անձն և դէմք:

Իսկ ի միջինք սեռք են, որ են գոյութիւն և կերպարանութիւն և տեսակի
ասին զմարդոյ, ձիոյ և եզին^b և շան և այլք այդպիսիք, որք սեռք և տեսակք
են միմեանց: Եւ սոքա ասին գոյականք և բնականք տարբերութիւնք^c և որա-
կութիւնք, որք բաժանին ի վերնոցն և հաստին ընդ ներնոցն^d 32 և տեսակա-
գործին ըստ տպաւորական տեսակի և հաստեն զնոսա և բաժանեն զբնու-
թիւն ի բնութենէ³³:

**ԼԲ. Դարձեալ վասն համազգեաց եւ հոմանուանց, այլազգաց եւ այլա-
նուանց եւ այլ տեսակաց, եւ որք թուով բարձանեալք են³⁴:**

Համասեռք, այսինքն՝ ազգականք են, որք ընդ միով ստորոգութեամբ^e
ստորոգին, իբրև զնոսա, որք ընդ գոյացութեամբ ենթակային, այսպէս և ի
տեսակաց^f ինն ստորոգելոցն է^g:

Զի այլասեռք^h են այնոքիկ, որք ընդ այլ և այլ ստորոգութեամբ ստո-
րոգին, և համասեռքⁱ են մարդ և ձի, զի ի ներքոյ գոյացութեան են երկո-
ւեանն, վասն զի այլ սեռ է մարդոյ և այլ արուեստի, զի մարդ ընդ գոյացու-
թեամբ ենթակայի, իսկ արուեստ որակութիւն է մարդոյ^j:

Եւ դարձեալ^k համատեսակք են որքանք ընդ միով տեսակաւ կարգին և
հաղորդին միմեանց բանի գոյացութեանն, իբրև են Պետրոս և Պապոս, զի

^a Dial. 30.16 չիք

^b F մարդ, ձի և եզն

^c F բարձանունք ուղղված տարբերութիւնք

^d F չիք և հաստին ընդ ներնոցն

^e F լսողութեամբ ուղղված ստորոգութեամբ

^f Dial. 32.4 τῶν ἄλλων

^g Dial. 32.5-11 + δεῖ γὰρ γινώσκειν, ὡς δέκα εἶσιν αἱ πᾶσαι κατηγορίαι ἧτοι τὰ γενικώτατα γένη, ὑφ' ἃς ἀναφέρεται πᾶσα φωνὴ ἀπλῶς λεγομένη. Εἰσὶ δὲ αὗται· α' οὐσία οἶον λίθος· β' ποσὸν οἶον δύο, τρία· γ' πρὸς τι οἶον υἷός· δ' ποιὸν οἶον λευκόν, μέλαν· ε' ποῦ οἶον ἐν Δαμασκῶ, τοῦτο δὲ τόπου ἐστὶ δηλωτικόν· ζ' ποτέ, χθές, αὔριον· τοῦτο δὲ χρόνου ἐστὶ δηλωτικόν· ζ' ἔχειν οἶον ἰμάτιον φορεῖν· η' κείσθαι οἶον ἴστασθαι, καθέζεσθαι· θ' ποιεῖν οἶον καίειν· ι' πάσχειν οἶον καίεσθαι

^h F + ազգիք

ⁱ F + ազգիք

^j Dial. 32.14 չիք

^k Dial. 32.15 չիք

երկո՞ւսանն ի մի տեսակ՝ ի մարդոյն, և մարդ են և անուանի՞ն^a: Իսկ այլատեսակ^b, որք տեսակաւ բաժանեալք են, այսինքն բանի գոյացութեանն, որպէս^c ձի և մարդ, զի այլ տեսակ մարդոյ և այլ ձիոյ ունելով^d:

Իսկ սուրբ հարքն զհամաստեան^e և զփաղանունսն համագոյս ասեն, այսինքն՝ մի և նոյն տեսակի հետևեալս անձնատրութեամբ:

Իսկ համէակք են անձամբ, յորժամ երկու բնութիւնք ի մի անձն միատրին, մի անձն^f գոյով և մի դէմք, որպէս և են հոգի և մարմին, զմի անձն կատարելով մարդոյն, ոյք այլով գոյութեանն և այլով բնութեան են^g: Իսկ այլ անձն և թուով բաժանեալք են, որքան շարամանութեամբ պատահմանցն զյատկութիւն անձանց իւրոց ստուգարանեն, այսինքն՝ որքան ինքնակաւնամն^h բաժանին ի միմեանց և ուրոյն և ինքեամբⁱ ունին զէանալն, որպէս են անհատն^j, զի այլ սա է և այլ նա^k:

ԼԳ. Վասն ֆանակի եւ ֆանիանութեան³⁵:

Քանակք կոչին ժողովումն միոց, վասն զի զմին ոչ ասեն ֆանի, այլ սկիզբն ֆանոյ, վասն զի միոյ և միոյ ժողովմամբ լինի երկու, վասն այսորիկ ոչ բաժանեալ է ֆանիանութիւն, այլ ժողովող և մի յաղող զմիոքն^l: Եւ զի երկուցն^m հերձումն ի մի և մի և ուրոյն և ուրոյն, այս բաժանումն է, իսկ միոյ և միոյ երկու ասել, ևս առաւել միատրութիւն է:

Եւ զայս գիտեա, զի ֆանիանութիւն, այսինքն՝ ֆանակ չափ է և թի՛ թուող և չափող լեալ: Իսկ ֆանիան և ֆանակ նոքա են որ ընդ թուով և չափով ենթակային, այսինքն՝ չափեալքն և թուեալքն: Իսկ ֆանիանից ֆանակացն ոմանք բաժանեալք են և տարորիչⁿ, և ոմանք ի մի հաւաքեալք և շա-

^a Dial. 32.18 չիք և մարդ են և անուանին

^b F այլ տեսակք

^c F + են

^d Dial. 32.19 չիք զի այլ տեսակ մարդոյ և այլ ձիոյ ունելով

^e F + ազգիք

^f Dial. 32.23 + σύνθετον

^g Dial. 32.23 չիք զմի անձն կատարելով մարդոյն, ոյք այլով գոյութեանն և այլով բնութեան են

^h Dial. 32.26 τοῖς συμβεβηκόσι

ⁱ F ընքեամբ

^j Dial. 32.27 + Πέτρος καὶ Παῦλος

^k E + նա

^l F զմոքն

^m F երկուց

ⁿ F տարորոչ

րունակ^a: Եւ միացեալք կոչին չափականք և շարունակ քանակ, յորժամ մի ինչ լիցի, որպէս և է գերան երկկանգուն, եռականգուն, քառականգուն^b և^c կամ քառ կամ այլ այդպիսիք ինչ, որ մի լինելով, չափին ի բազում թիւս և վասն այսորիկ^d կոչի ի մի յանգեալ: Իսկ հերձեալ կոչին և տարորիչ^e ի միմեանց, իբրև տասն քառ կամ տասն արմամք, զի սոքա բաժանեալք գոյով ի միմեանց: Սոքա և թուեալք ասին ոչ թէ վասն փոքրկութեան կամ շատն գոյ, չափեսցին մողի կամ այլ այդպիսի իւիք, իբրև զցորեան և զալիւրն^f և նմանքն^g:

Այլ և^h սահմանադրին խառնակեալք, որոց կողմունքն ի մի ինչ սահմանին մերձենալ և միատր եղեալ էⁱ: Վասն զի ի մի գոյ գերանոյն երկկանկնոյ, որով^j ի չափելն ումեք^k, կատարումն ի կանգնոյն սկիզբն երկրորդին լինի, և մի գոն, զի մերձեցեալ են և մի գոն և ոչ են բաժանեալք ի միմեանց: Իսկ սահմանադրեալք են, որոց կողմանքն ոչ մերձենան առ շարունակացն սահման, որպէս ի վերայ տասն քառանց է տեսանել: Զի եթէ թուեն^l հինկ և հինկ, ոչ ինչ ունի հասարակաց ինչ սահման կողմամբ մերձեցուցանողս ի միմեանց, միատրել զնոսա: Եւ թէ դիցես ինչ ի մէջ հնգի և հնգի, լինին մետասան, և ոչ տասն, և նոյն ինքն անունն յայտնէ զառ^m ի մի ընկղմեալն և զբաժանեալն: Եւ արդ սահմանի քանակի հետևողք են թիւ և բան: Իսկ թիւ աստ զթուեալսն ասէ, վասն զի թուեալքն ստուգիւ և սահմանեալք են, որպէս և յայտնի եղև: Եւ բան սահմանադրեալ է, վասն զի բան թուեալ բարի ոչ ունի զշարունակացն սահման՝ ընգղմողս և յանգողս կողմանց նոցաⁿ: Զի եթէ ունիցի տասն քառ քանն և բաժանես զնոսա հինգ և հինգս, ոչ ունին նոքա զհասարակաց^o սահման խառնակողս զնոսա ի մի, զի եթէ

^a F չիք և շարունակ

^b Dial. 33.12 չիք

^c F չիք

^d Dial. 33.13 չիք ի բազում թիւս և վասն այսորիկ

^e F տարարոչ բաժանեալքն

^f Dial. 33.17 և զալիւրն չիք

^g F + սոցա կիսաչնչված

^h F չիք

ⁱ F եղեալքն

^j F որ և

^k որով ի չափելն ումեք // Dial. 33.19 ἡγοῦν δύο πηχεις ἔχοντος

^l Dial. 33.23 ἀριθμῆσις = բազ. թարգմ. համարես

^m F առ

ⁿ Dial. 33.30 չիք զշարունակացն սահման՝ ընգղմողս և յանգողս կողմանց նոցա

^o E հասարակաց

յառաջադրես ինչ ի միջի, լինի մետասան և ոչ տասն: Նոյնպէս և բառն թուեալ ի մասունս ոչ ունի հասարակաց սահման կցողս նոցա ի միմեանս^a, և որպէս ի Սոկրատի^b: Ի մէջ «սո» մասին^c և «կրա» մասին^d ոչ ունի հասարակաց սահման միատրողս նոցա:

Իսկ շարունականմ նաև որքանի են^e, իբրև «եպիփանիա»^f, «դրամմի»^g, «տեղի» և «ժամանակ»:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ կէտ առանց ֆանիանութեան է, զի ոչ թուելի և ոչ չափելի է, որով և ոչ մի ինչ ունի սփռեալ սեռ և տեսակ^h: Իսկ «դրամ»ⁱ սփռեալ ունի սեռ, զի ունի յինքն երկայնութիւն միայն առանց լայնութեան, և սա^j ի շարունակ ֆանակութիւն^k վերաբերի: Զի միոյ ունող թոյլ չափեալ լինի և կողմանքն իւր ունին հասարակաց սահման ընկղմողս ի մի զկողմանս իւր, որ ի միջի նորա է զկէտն: Իսկ «եպիփանիա»^l է արտաքին կողմն սեռի իւրոյ երևելի: Եւ ունի սփռեալ ստեղս յերկուց կողմանց՝ երկայնութիւն և լայնութիւն: Եւ զայսոսիկ ի մի ունելով և չափելի է, և կողմանմ նորա ունին հասարակաց ինչ շարունակական^m սահման, որք յանգեն ի միմեանս զոր ի միջի նորա է զգիծսն:

Այլ գիտել պարտ է, եթէ հարթ և հաւասար եպիփանիաⁿ դաշտային կոչի, իսկ անհարթն և թիւրաթեկն միայն^o եպիփանիայ կոչի: Իսկ սեռք էիցս ունելով երիս սփռումնս՝ յերկայնութիւն, լայնութիւն, խորութիւն, որ է թանձրութիւն, և միութիւն ունելով չափոյ, կողմանմ նորա ունին շարունակական^p սահմանս միատրեալս զնոսա ի միմեանս ի տեսութիւն: Եւ տեղիքն իմն

^a F միմեանց

^b F Սոկրատ

^c ի մէջ սո մասին // E *տողից վեր* սոյիկ F սոիկ

^d E *տողից վեր* կրատին F կրատիկ n մասին

^e Dial. 33.37 + πέντε, σῶμα

^f E *տողից վեր* F մակերևութիւն

^g E *տողից վեր* F և գիծ

^h E *չիք* Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ կէտ առանց ֆանիանութեան է, զի ոչ թուելի և ոչ չափելի է, որով և ոչ մի ինչ ունի սփռեալ սեռ և տեսակ | սփռեալ սեռ և տեսակ // Dial. 33.39 διάστασις

ⁱ EF *տողից վեր* գիծ

^j F *չիք* և սա

^k F + և սա խառնակմամբ ի ֆանիանութիւն

^l E *տողից վեր* մակերևութիւն F մակերևութիւն եպիա

^m Dial. 33.45 *չիք*

ⁿ E *տողից վեր* մակերևութիւն

^o F + մակերևութիւն

^p F + հասարակացս

եպիփանիայ է^a աւրոյ, վասն զի տեղիք միացեալ և խառնեալ ֆանիանութիւն կոչի^b: Այլ և ժամ չափեալ^c լինի յանցեալ և յէն^d, և ունին կողմանք նորա հասարակաց սահմանք, որք յապեալ ցնդեն զնոսա^e: Ահա երեք էին առանց ֆանիանութեան, այսինքն անֆանակ գոլ՝ մին, կէտն, մին^f և այժմ: Եւ ստուգապէս եւաթնեփին սոքա անֆանակ^g սսին^h գոլ՝ թիւ, բան, ժամանակⁱ, տեղի, դրամ, որ է գիծ մի, եպիփանիա^j. և այս գիծ է երկրաչափական^k սեռ:

Իսկ պատահումն ի ֆանակի է նոցա, որ ի նմայն տեսանին՝ գործք, շարժմանց, գունոց, և այլ այդպիսեացոյ, իբրև այն զի, թէ բազում ժամանակաց^l լինին գործ և շարժութիւն, ասեմք, թէ յոյժ գործ է, և յոյժ շարժ է, և թէ փոքր ժամ լինի, փոքր ասի: Նոյնպէս և թէ ի բազում սեռս մարմնոց լինի սպիտակութիւն, ասեմք յոյժ սպիտակ, իսկ եթէ ի փոքունս, փոքր ասի գոլ:

Եւ դարձեալ ֆանակի է որ ինչ է որ^m սահմանեալ, և ուն է որ ոչ է սահմանեալ: Եւ սահմանեալ է այս, որ կարող է չափիլ կամ ընդ թուով մտանել, իսկ առանց սահմանի է, որ առաւել բարձրացեալ և անցեալ ֆան զչափ և զթիւ, և ասի մեծն և բազումն առանց սահմանելոյ գոլ, որպէս գոր ասեմք, թէ բազում է ողորմութիւն Աստուծոյ, և մեծ է խորհուրդ տնաւրէնութեան Բանին Աստուծոյ:

Այլ գիտել պարտ է, եթէ Արիստոտելէս զմեծ և զփոքր, զյաւելն և զպակասն, զփոքրաթիւ և զբազմաթիւⁿ, և զերկապատիկ և զկէս և զայլ այդպիսիք առնչի հետևող գոլ ասէր: Եւ ես ասեմ, թէ^o նոյն ինքն մի և նոյն գործ ըստ այլ և ըստ այլ կարծեաց յայլ և յայլ ստորոգութեան ներքոյ ենթա-

^a F է մակերևութին եպիփանիա

^b միացեալ և խառնեալ ֆանիանութիւն կոչի // Dial. 33.50-52 σου έπιφάνεια ήγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντός σε άέρος έστι και ώς έπιφάνεια ὑπὸ τὸ συνεχές ποσὸν άνάγεται

^c F չափելի

^d Dial. 33.53 εις τὸν μέλλοντα

^e Dial. 33.53 συνάπτοντα αὐτὰ τὸ νῦν

^f Dial. 33.55 *չիք*

^g Dial. 33.56 ποσά

^h E *չիք*

ⁱ F ժամ

^j E *սողից վեր* մակերևութիւն F մակերևութիւն եպիփանիա

^k Dial. 33.57 *չիք* և այս գիծ է երկրաչափական

^l F ժամանակես

^m որ ինչ է որ // E ինչ որ է

ⁿ Dial. 33.69 + ὀλιγώτερον και πλείω

^o Dial. 33.71 + δυνατόν

կային^a, զի որպես ի թույլ և ի չափոյ սակս ասացեալն բան, սոքա ի քանակին կողմն վերաբերեալ լինին, իսկ որպէս ընդանութիւն ունելով առ միմեանս ասելի է ել գնոսա առ առինչ: Զի մեծն առ փոքուն ասի մեծ, և երկպատիկն առ կէսն, նոյնպէս և այլ: Զի և մարմին ըստ իւրում էութեան գոյացութեան գոլ հետևող կարգի, իսկ որպէս ուսանելով, այսինքն չափա^b քանակի հետևին: Եւ դարձեալ քանիանութեան ոմն մեծ է և ոմն քազում. և մեծութիւն չափեսցի, իսկ քազմութիւն թուեսցի, և առնէ մեծութիւն գորչափն, իսկ քազմութիւն՝ զքանիանութիւն:

Իսկ ընդանիմ քանիանութեան են երեքեան, սոքա որք յարին ի նմա՝ նախ ոչ ունելով հակառակ ինչ ինքն ինքեամբ, վասն զի սեռ, որ է մարմին, ինքն ոչ ունի ինքեամբ իւր հակառակ ինչ, այլ որպէս են կամ սպիտակ, կամ սև, նոյնպէս է^c: Եւ զայս գիտելի է, եթէ ի թիւ երկրորդին ոչ հակառակի այլ թիւ, զի եթէ եղիցի այլ հակառակ իւր թիւ^d, բազումք լինին: Վասն զի այլն ամենայն թիւ հակառակ լինին նորա, և գտանի բնութիւնն անիրաւ զբազումս միմեանց հակառակս փոխաբերելով, վասն զի ոչ է հնար, իբրև թէ բազումք միոյն հակառակ եղիցին: Երկրորդ ոչ ընդունողն գոլով փոքու և մեծի, զի ոչ երկու արմաւ մեծ են քան գերկու, նոյնպէս և ոչ երկու մարդ: Զի որ ոչ ունի իւր հակառակ, ոչ ընդունի զմեծութիւն և զփոքութիւն: Իսկ երրորդ, որ ինքն միայն և ամենայն քանիանութեան է, հաւասար և ոչ հաւասար: Զի զիր և զիր հաւասար են և անհաւասար:

ԼԴ. Վասն առքնչի³⁶:

Առինչք այնոքիկ կոչին, որք որպէս են իւրեանք յինքեանս, նոյնպէս և այլոցն լինելոց ասին և կամ այլ իմն յայոյ^e ումեք: Եւ այլ լինելոց ասին, իբրև որդի հաւր, զի հայր^f որդոյ կոչեսցի հայր: Որպէս ընկեր^g առ ընկեր, որպէս մեծ առ փոքր և բազում առ սակաւն, զի ոչ ասի բազումն սակաւին գոլ^h:

^a ներքն ենթակային // Dial. 33.72 ἀνάγεσθαι

^b F չափով

^c կամ սպիտակ, կամ սև, նոյնպէս է // Dial. 33.83-84 τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν

^d Dial. 33.85 չիք այլ հակառակ իւր թիւք

^e F յայրու

^f Dial. 34.4 + πάντως

^g Որպէս ընկեր // Dial. 34.4 չիք

^h գոլ // Dial. 34.5 ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον

Եւ գիտեա, զոր յորժամ ինքն ինքեամբ քննեսցի ինչ, ոչ կոչեսցի նա առինչ, այլ յորժամ ստանայ անխզելի ընդանութիւն ընդ այլում, յայնժամ ասի առինչ^a: Եւ այս է անձնատրութիւն^b նոցա, իբրու այս իցէ զի լինելն առինչ^c իբր զի առ այլս ասացին, այսինքն՝ յայլում ունելոյ զանխզելի ընդանութիւն: Վասն զի առ միմեանս որոշմունքն անհատանելի ընդանութիւն զառինչն առնէ ներգործէ:

Իսկ առընչիցն ոմանք նովին անուամբ անուանին, որպէս բարեկամ^d բարեկամին գոլ բարեկամ և թշնամի թշնամոյ թշնամի, իսկ ոմանք՝ այլով անուամբ, որպէս հայր որդոյ հայր, վարդապետն աշակերտի վարդապետ:

Եւ դարձեալ յառընչիցն^e զմինն ոմանք յաւելմամբ ասին, իբրև զմեծն փոքուն մեծ (իսկ ոմանք իբրև զհանաչողն և զծանուցեալն^f, որպէս դատատուն դատելոյն, որպէս մակացութիւն մակացոյն մակացոյ, իբր զհասու լինելն հասու լինելոյն իրի^g. վասն զի հասու լինելն հանաչէ և քննեալ ընտրէ զհասու եղեալն, այսինքն՝ զհատութիւն դատէ զգիտելին և ընտրէ, և զգայութիւն՝ զգալեաց գոլ զգալի, և դնել ստորեղելոյն դնել, և տառն կացելոյն կայումն, և վերաբազմութիւն և^h վերակոչումն կոչեցելոյն վերակոչումնⁱ), իսկ ոմանք ըստ զօրութեան և^j տկարութեան. զօրութեան՝ որպէս զշեռուցիչն և զշեռուցեալն, իսկ տկարութեամբ՝ պակասութեամբ զօրութեանն, իբր զայն զի ասի, եթէ տկար է ակն, ոչ կարէ տեսանել զանասող զնդակն՝ սփեռ^k երկնից, իսկ ոմանք ըստ պատճառի և ի պատճառէն գոլոյ, որպէս հայր որդոյ հայր:

Իսկ ինքնութիւն ընդանի առինչ է կրկնադարձաբար ասացեալ, իբրև այն թէ բարեկամ իւրն բարեկամին բարեկամ^l, և վարդապետ աշակերտին

^a Dial. 34.8-9 + Ὡστε τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν πρὸς τι (= ստորև՝ իբրու այս իցէ զի լինելն առինչ)

^b F սեռ *ուղղված* անձնատրութիւն

^c F չիբ իբրու այս իցէ զի լինելն առինչ և *ավելացված է ի լուս.*

^d E չիբ

^e F առընչիցն

^f իբրև զհանաչողն և զծանուցեալն // Dial. 34.16 չիբ

^g որպէս մակացութիւն... հասու լինելոյն իրի // Dial. 34.17 ἢ γὰρ ἐπιστήμη κρίνει τὸ ἐπιστητὸν

^h F չիբ և վերաբազմութիւն

ⁱ F *ուղղված* վերաբազմութիւն | վերաբազմութիւն և վերակոչումն կոչեցելոյն վերակոչումն // Dial. 34.19 ἀνάκλις ἀνακλιτοῦ ἀνάκλις

^j E չիբ

^k F չիբ

^l Dial. 34.25 + καὶ φίλος φίλου φίλος

վարդապետ, և աշակերտ վարդապետին աշակերտ^a: Եւ ի միասին փոյթ ընդ փոյթն^b բնութեանն լինել: Իսկ ի միասին բնութեան է զշարինեմբերումն^c և ընդինեմբերումն և ի միասին փոյթ սպանանել և սպանանիլ^d: Վասն զի մինչ հայր է, ստուգիւ և որդի է, և որդոյ լինելով, ստուգիւ և հայր է. եթէ հայր ոչ է, և ոչ որդի է, զի ո՞ւմ լիցի որդի^e: Նոյնպէս և որդի ոչ եղեալ, և ոչ հայր է, զի որում ոչ որդի, և ոչ հայր է^f: Եւ զկնի բառնայ ոչ սեռն նորա, այլ անխզելին ընդանութիւն, վասն զի թէպէտ և կայ որդի, այլ ոչ որդի կա. ոչ ունելով հայր և ո՞րպէս լինիցի որդի: Իսկ եթէ ասի որդի և վախճանելոյ ումեմ, կամ ոչ ստոյգ, այլ ըստ պիտաւելոյ ասի, կամ իբրև ոչ կորուսելոյ զհօր^g, և ոչ անգոյ եղելոյ հօրն^h անձամբ անմահ գոլով, վասն զի երբեմն էր հայրⁱ:

Այլ պարտ է զիտել, զի իւրաքանչիւր լուր ստորոգութիւն^j սեռին^k սեռ^l է և ունին սեռս^m և տեսակս զմիմեանց և ի միմեանս և հատողական ազգս և հաստատողս տեսակացն, տեսակացն տարբերութիւն և տպաւորական տեսակս և անհատս. այլ ոչ հաստատող տարբերական ասին գոյականմ, բայց միայն ի գոյականացն, և ոչ անհատմն ասին անձնատրութիւն, բայց միայն ի գոյականէն:

Եւ գայս զիտելիⁿ է, եթէ և ինքն գոյութիւնն իբրև ազգ և անխզելի ընդանութեան ունող առ տեսական առընչին հետևողս կարգին գոյ, զի ազգ տեսակաց է ազգ, և տեսակմ ազգին են տեսակմ, և սոքա յառընչէ են: Դարձեալ առինչ և յետս դարձող առինչ ասացուած^o ոչ ինքնագոյմ, այսինքն՝ ի պատահմունսն տեսանին: Եւ ինքնագոյմն, և բնութեամբ է ընդանութիւն նոցա,

^a F ի լուս. աշակերտ վարդապետին աշակերտ լինել

^b Dial. 34.25 չիք փոյթ ընդ փոյթն

^c F ի նեմբերումն և սողից վեր զշար

^d E սպանանի

^e Dial. 34.30 + μη ὄντος πατρός

^f F չիք զի որում ոչ որդի, և ոչ հայր է | Dial. 34.31-32 + ὥστε συναναρείται ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ τῷ υἱῷ = Բագ. Թարգմ. Որպէս շարաբառնի որդի ընդ հար, և հայր ընդ որդոյ

^g F չիք և ավելացված է սողից վեր

^h Dial. 34.36 չիք

ⁱ Dial. 34.37 չիք վասն զի երբեմն էր հայր

^j F չիք և ավելացված է լուր-ից վեր

^k F ազգին ուղղված սեռին

^l F ազգ ուղղված սեռ

^m F ազգս ուղղված սեռս

ⁿ E զիտել

^o Dial. 34.46-47 + ἢ ἐν τοῖς ἀθύεδράστοις ἔχουσι τὴν σχέσιν ἥγουσιν οὐσίαις, ἢ

որպես են հասր և որդոյ, և կամ ոչ բնութեամբ: Իսկ եթէ ոչ բնութեամբ է, կամ բախտի է՝ իբրև զծառայ և զտէր, կամ արուեստի՝ իբրև զվարդապետ և զաշակերտ, կամ յառաջընտրութեամբ՝ իբրև զբարեկամ առ բարեկամ է, կամ թշնամի առ թշնամի: Իսկ եթէ ոչ ինքնագոյ, այլ ի պատահմունս գոլով՝ կամ բնական է, որպէս զերկմասն և զկէս, և կամ ոչ բնութեամբ:

Այլ պարտ է և զառընչիցն նախ առ այլ լսողութիւն հանել, իբրև զինքնատեսանելի, և ապա իբրև զընդանիս գոլով այլոց զնոսա ընդ առինչս շարակարգել^a, վասն զի պարտ է, զի նախ գոյ ինչ առանց ընդանոյ իմիք, և ապա տեսանելի լեալ յինքն ազգին լինել այլոյ^b:

ԼԵ. Վասն ոյր եւ որպիսութեանն³⁷:

Որպէս կոչի, որով ոմանք որ կոչին, և դարձեալ որպեսութիւն է, որով որք նորա հաղորդակիցք են, յարանում կոչին: Վասն զի ի նանաչմանէն կոչի նանաչող ծանօթութիւն^c ունողն, և ջերմ սախ, որ ունի ջերմութիւն:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ որ հասարակաց է քան զորպիսի, վասն զի որ նշանէ զորպէսն գոլ ունողին գնա, և ջերմ՝ զջերմութիւն և զայն, որ ունի զջերմութիւն^d: Քանզի որք են նոքա, որ զջերմութիւն ունին, իսկ որպիսութիւն է զջերմութիւնն, զոր ունէր^e: Ասի բազում անգամ և որպիսութիւն որ, այսպէս և քանի և քանիաւնութիւն լինի:

Իսկ յորպիսեացն ոմանք յանձնատր^f գոլով մարմին^g սեռք են, որպէս նանաչումն և առաքինութիւնք, հիւանդութիւն և առողջութիւն, և կոչին կազմութիւն և ազգք, իսկ ոմանք՝ յանձնատր և յանանձն սեռք, իբրև զջերմութիւն, զցրտութիւն, զտեսակ, զհատուած, զպատահումն^h և զտկարութիւն: Եւ ի սոցանէ ոմանք են զարութիւն և ոմանք ներգործութիւն: Եւ թէ զարութիւնք են, առնեն զարութիւն և զտկարութիւն, իսկ եթէ ներգործու-

^a Dial. 34.55 չիք

^b ազգին լինել այլոյ // Dial. 34.56 σχέςσιν

^c F ծանաթութեանն

^d E չիք և զԱյն, որ ունի զջերմութիւն

^e զջերմութիւն ունին, իսկ որպիսութիւն է զջերմութիւնն, զոր ունէր // Dial. 35.9-10 τὴν ποιότητα, οἷον οἱ ἔχοντες θερμότητα θερμοὶ λέγονται. Οἱ μὲν θερμοὶ ποιοὶ εἰσιν, ἢ δὲ θερμότης ποιότης = *Բագ. Թարգմ.* գորակութիւնքն, իբր ունելով զջերմութիւնն՝ ջերմ սախն: Իսկ ջերմայինքն որակք են, և ջերմութիւնն՝ որակութիւնք

^f F անձնատր | Dial. 35.12 + καὶ λογικοῖς

^g E զմարմին

^h զհատուած, զպատահումն // Dial. 35.15 σχῆμα, δύναμις = *Բագ. Թարգմ.* ձև, զարութիւն

թիւնք են, կամ ի խորս իջանեն^a, իբրև զջերմութիւն ի բոլոր հուր յամենայն մարմինն^b, և սպիտակութիւն ամենայն կաթին և ձեան, և առնել զպատուհաս և զպատուհասական որպիսութիւնս, և կամ վեր ի վերոյ միայն, և առնեն զհատուած^c և զտեսակ:

Են և այլ որպիսութիւնք չորք^d շինուածն, ազգն, զարութիւն և անզարն, պատուհասեալն և պատուհասն, հատուածն^d և տեսակն:

Այլ բաժանի շինուած յազգէ, զի շինուած դժուարին ի բաց դնելի է և բազմաժամանակեայ, որ է ծանաւթականութիւն: Զի ոչ ոք կարէ դիւրաւփոփոխել ի ծանաւթականէն յանձանաւթ: Նոյնպէս և ծանուցումն, յորժամ ոք ստուգիւ ծանուցեալ ինչ, դժուարափոփոխ լինի գիտութիւնն այն, շինուածք են՝ արիութիւն, սրբութիւն, առողջութիւն: Իսկ ազգք^e են այնք, որք դիւրաշարժ և փոյթ փոփոխելի և շարժելիք են^f, իբրև զջերմութիւն, ցրտութիւն, ցաւ, առողջութիւն և այլ այդպիսիք: Վասն զի ազգանայ նոցա մարդ և դարձեալ փութով փոփոխի ի շերմութենէ ցուրտ լեալ, ի ցաւոց՝ ողջացեալ: Այլ և սոքա, որ են ցաւ և առողջութիւն և այլ այդպիսիք, եթէ իցեն կայուն և դժուարափոփոխելիք, շինուած կոչին: Այլ հասարակապէս է ազգ, վասն զի ազգ ասին երկոքեան^g և ազգականք են^h: Եւ ազգանայ նոցա մարդ, այլ դժուարափոփոխելի ազգ շինուած կոչի, այլ դիւրաւⁱ ի բաց ձգելի միայն ազգ ասի:

Երկրորդ տեսակ որպիսութեան՝ զարութիւն և անզարն, որք^j են ներգործութիւնք, և նորուն յաջորդումն^k, որպէս ասի մանուկ երաժիշտ գոլով^l զարութեամբ, զի թէպէտ և զգործ ոչ ունի զերաժշտի վասն տղայն գոլով^m, այլ զարութիւն ունի ընդունող զերգիչն գոլ: Իսկ անասուննⁿ ոչ կարէ լինել

^a ի խորս իջանեն // Dial. 35.17 διὰ βάρους κεχωρήκασιν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* խորութեամբ որոշելիք

^b Dial. 35.17 չիք յամենայն մարմինն

^c Dial. 35.19 σχήμα

^d Dial. 35.21 σχήμα

^e F ազգ

^f Dial. 35.27 չիք և շարժելիք են

^g F երկոք են

^h F է | և ազգականք են // Dial. 35.33 չիք

ⁱ F իրաւ

^j Dial. 35.35 + οὐκ

^k և նորուն յաջորդումն // Dial. 35.36-37 ἔχουσι δὲ ἐπιτηδειότητα καὶ δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀνεπιτηδειότητα

^l F գոլ

^m Dial. 35.38 չիք վասն տղայն գոլով

ⁿ Dial. 35.39 + ἄμουςον

երգիչ, զի ոչ ունի զարութիւն կամ գործարան երգողի^a, զի ընդունել կարիցէ զնա: Նա և դառն^b համ զարութիւն ունի ոչ փութով հեռանալի:

Երրորդ տեսակ պատուհասականի որպիսութեան և պատուհասի՝ իբրև ջերմութիւն, սպիտակութիւն, ցրտութիւն, սևութիւն և այդպէս: Եւ արդ պատուհասող իրաւ ի բաց ձգելի է իբրև ազգ, որպէս այն զի ոք յամաւթոյ շառագունին դէմք կամ յերկեղէ դեղնանայ^c, իսկ պատուհասական^d որպիսութիւն^e դժուարաշարժ և դժուարափոփոխ է: Իսկ ի պատուհասական որպիսութեանց ոմանք ոչ ի պատուհասէն լինին, այսինքն՝ ոչ այլուստէք ի վերայ գոլով^f, այլ գոյութեամբ էացեալ ի նմա, որպէս ի հուր ջերմութիւն և ի մեղու փաղցրութիւն^g: Զի ոչ եթէ նախ այսպիսիք ոչ էին, և յետոյ եղեն լինել ջերմ և փաղցր, այլ զնոյն նոցա պատուհաս գործեն ի զգայարանս մեր: Վասն զի հուր ջերմութիւն ունելով, ջեռացուցանէ զմեզ, և մեղր փաղցր ելով, փաղցրացուցանէ^h: Իսկ ոմանք ի խառնուածոյ իմեմնէ, այսինքն՝ ի հանդիպմանցնⁱ լինին և առնեն զայն ոմն պատուհաս ի զգայարանս մեր, այլ ոչ զայն հանդիպումն և զորպիսութիւն, զոր իւրեանք ունէին բնութեամբ^j, իբրև են գոյնք: Վասն զի սպիտակութիւն ի պատուհասէ իմեմնէ և ի խառնուածոյ ինչ եղեալ, զհանդիպումն առնէ ի տեսանելիս, այսինքն զընտրողութիւն և զգննութիւն, և զլուսատրութիւն, այլ ոչ սպիտակեցուցանէ զմեզ: Այսպէս պատուհասական որպիսութիւն, եթէ ոչ վերաստացական ինչ է^k կամ ամենայն վերջին^l տեսակին, է իբրև ջերմութիւն ամենայն հրոյն կամ ոչ ամենայնի, իբրև է սևն գոլ եթովպացոց: Զի ոչ եթէ ամենայն մարդիկ սև են, այլ այս ոչ միայն մարմնոյ սեռի է տեսանելի, այլ և անձին:

Զորրորդ տեսակութեան հատուածն և տեսակն: Եւ հատուածն ի վերայ շնչաւորաց և անշնչից բերելի է, իսկ տեսակ՝ ի վերայ շնչաւորաց միայն: Իսկ

^a ունի զարութիւն կամ գործարան երգողի // Dial. 35.39 *ἐνεργεία ἔχον τὴν μουσικὴν*

^b E դառն

^c F դեղնի

^d F պատահական

^e F որպէսութիւն

^f F գալով | Dial. 35.47 *չ/բ* ի վերայ գոլով

^g Dial. 35.48-49 + *οὕτε γὰρ τῷ πύρι ἐπίκτητος ἢ θερμότης οὐδὲ τῷ μέλιτι ἢ γλυκύτης, ἴδιον. Բազ. Թարգմ. Զի ոչ հրոյ ընդդիմանայ ջերմութիւն, և ոչ մեղեր փաղցրութիւնն*

^h Dial. 35.52 + *ἡμᾶς*

ⁱ ի խառնուածոյ իմեմնէ, այսինքն՝ ի հանդիպմանցն // Dial. 35.52-533 + *ἀπό τινος πᾶθους ἦγουν κράσεως*

^j Dial. 35.55 *չ/բ*

^k E *չ/բ*

^l Dial. 35.58 *չ/բ*

երթ ասի և ի վերայ անշնչից տեսակ^a, ոչ ստոյգ ընդանի, այլ յարանունաբար ասի: Նոյնպէս և բարետեսակն^b: Եւ հասարակաց է հատուած, վասն զի և տեսակ հատուած կոչի^c: Իսկ պարզութիւն, որ է արդարութիւն և թիւութիւն, այս ամենայն որպիսութիւնն են:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ որ բազում անգամ և բազմամասն կոչելի են, քան զորպիսութիւն անուանատրութեամբ, իբրև այն զի ի ջերմութենէն ջերմութիւն, իսկ ուման յարանունաբար, իբրև այն զի երաժշտութեան արուեստն յերաժիշտն կնոջէ, որ գիտէրն զերաժշտութիւն, իսկ ուման՝ թէպէտ և հազիւ, այլ այլանունութեամբ, իբրև այն զի յառաքինութենէ ոմն^d փոյթ կոչի:

Այլ զայս գիտելի է, զի երկու ազգ են հանդիպմանց: Զի կամ նախ պատուհասելն^e լինի, և անտի ելանէ առ որպիսութիւն, որպէս և սպիտակացուցեալն կտաւ ասելի է սպիտակ կամ արդ պատուհասի^f և թոյի ընդ պատուհասման^g լսողութեան, իբրև ոչ երբէք սպիտակացեալ, այլ դեռ ևս սպիտակացուցանելի է:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ ոչ միայն մարմնատրք սեռք, և այլ անսեռք գոն որպիսութիւնն: Զի եթէ սեռականն էին, ընդ գոյացութեամբ ստորոգէին^h: Վասն զի ամէն պատահականն անսեռք են և յիմեանս անէութեան են, եթէ ոչ ի գոյութիւն երևէին:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ գոյական որպիսութիւնն գոյացութեան հետևողք են, վասն զի կողմանք են նոցին, որպէս բաժանողս գոյ նոցա և ի սահմանադրութիւն տեսակին որպէս ի մէջ առնելիք. իսկ որոյ լսողութեան հետևողքⁱ են բոլորովիմբ, առ իմն և կողմանն իւր ի վերայ բերին: Մանր և թեթև կամ ի թանձրութիւն տեսանին, որպէս ի կշեռս ինչ, անդի ի քանիականութիւն վերաբերին, և կամ ի գոյացութեան, իբրև այն զի ի նիւթն, այսինքն՝ այս ինչ ի հուր և յերկիր, և վերաբերին առ գոյացութիւն, իբրև զգոյական բաժանմունս, նոյնպէս և թաւ և լերկ^j. զի կամ գոյական յանդամն են և կարգին ընդ գոյացութեամբ ենթակայիլ, և կամ յարանունս

^a Dial. 35.64 + ἢ εὖμορφον, *հմմտ. Բազ. Թարգմ.* կամ կերպարան

^b Dial. 35.65 *չիք* նոյնպէս և բարետեսակն

^c Dial. 35.66 + τὸ δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή

^d Dial. 35.73 σπουδαῖος· ὁ γὰρ ἐνάρετος σπουδαῖος

^e F պատահելն

^f արդ պատուհասի // F մարդ պատահի

^g F պատահման

^h Dial. 35.79 ἦσαν

ⁱ F հետևող

^j Dial. 35.88-89 + ἦγουν ἀραιόν, *հմմտ. Բազ. Թարգմ.* այսինքն՝ նասար

իբրև զանգումն ի կտասան գոլով, և վերաբերին հետևողս գոլ ստորև կացելոյ լսողութեան, զի նոքա ոչ ստորև^a կան:

Իսկ երեւեան ինքնութիւն որպիսութեանն, այսինքն՝ որք յարակցին ընդ նմա. նախ ընդունողն լինել հակառակացն, վասն զի ջերմ հակառակ է ցրտոյ, և սպիտակն^b սև: Երկրորդ, լաւն և վատթարն գոլ, վասն զի ուր հակառակութիւն է, լաւն և վատթարն անդ գտանի: Եւ լաւութիւն է մեծանալն գոլ, իսկ վատթարութիւն՝ պակասումն, և վասն այսորիկ կարելի է ասել վասն տեսակին, եթէ առաւել սպիտակ է կամ վատթար և սև է, և կամ ջերմ և^c ցուրտ: Երրորդ յարակցութիւն նորա, որ և տպաւորական տեսակ է ոյրոյ, նմանն և աննմանն: Այլ այս գիտելի է, եթէ հատուած ոչ ունի հակառակ ինչ:

Եւ այս ևս գիտելի, եթէ ոչ ամենայն պակասութիւն յետասացութեամբ յիշեացի, այլ են և ուղղասացութեամբ ասելի պակասացութիւնք, իբրև զկուրութիւն և զխլութիւն: Եւ դարձեալ ոչ ամենայն տեսակ ուղղասացութեամբ անուանադի, այլ յետասացութեամբ, իբրև այն զի անառակութիւն տեսակ է և ոչ ուղղասացութեամբ, այլ յետասացութեամբ անուանադեցաւ: Զի հանութիւն^d ուղղասացութեամբ ասի, իբրև այն զի «բարի է», վասն զի խոստովանելին ուղղասացութիւն^e, իսկ ուրացութիւն յետասացութիւն կոչի, իբրև զայն թէ «պատմելի» և «ոչ պատմելի»^f, զոր մինչ ասեմք «անօրէն», «ան»-ն զուրացութիւնն յայտնէ:

Եւ յորժամ ասացի, եթէ «այս ոմն բանական^g հաւասար է այնմ սպիտակի», ոչ ըստ որպիսութեանն այն նմա հաւասար գոլ, այլ ըստ քանիւնութեան, իբր թէ հաւասար է այս տեսակ այնու տեսակի: Այսպէս և ի քանիւնութիւն տեսանելի է նմանութիւն և աննմանութիւն, ոչ որպէս թէ որ քանի է, այլ որպէս թէ հաղորդ է որպիսութեան:

19. Վասն առնելոյ եւ հանդիպելոյ³⁸:

Պարտ է գիտել, եթէ առնել եւ հանդիպել^h որպիսութեան հետևողք են,

^a ոչ ստորև // Dial. 35.91 *θέρσει*

^b Է սպիտակին

^c Dial. 35.97 *չիք* և սև է, և կամ ջերմ և

^d Է հանոյութիւն

^e Dial. 35.104 *չիք* վասն զի խոստովանելին ուղղասացութիւն

^f զայն թէ «պատմելի» և «ոչ պատմելի» // Dial. 35.104 *‘οὐκ ἔστι καλός’ = Բագ. թարգմ. «ոչ է բարի»*

^g Dial. 35.107 *τὸ λευκὸν = Բագ. թարգմ. սպիտակ*

^h Բ հանդիպել | Dial. 36.2 + *ἴγουν ἢ ποιητικῆ δύναμις καὶ ἢ παθητικῆ = Բագ. թարգմ. այսինքն՝ որակական զարութիւն եւ կրական*

իսկ գործելն և առնելն և հանդիպելն գոյութին ինչ է՝ այնպիսի ինչ արարեալ կամ պատուհասեալ^a:

Արդ առնել է ինչ յանձն իւր ունելով զպատեալ^b հանդիպելութեան, որպէս և են արարող և արարած: Վասն զի արարող յանձն իւր ունի զպատեալ արարչութեանն, իսկ արարածն յարարչին ունելով զսկիզբն լինելութեան, իսկ յանձն իւր ունէր զաջողակն գոլ լինելութեան^c: Այլ աստ^d արարիչ զարուեստաւոր, իբր թէ զհիւսն, իսկ արարած՝ զառաջի եղեալ նիւթն^e, իբր զփայտ և զայլ այսոսիկ^f:

Այլ արարածոյ և հանդիպմանց ոմանք պարզ ասին արարեալ, իբրև մշակութեան գործք, որպէս ի հիւսնութեան, դարբնութեան և այլ այդպիսեաց, յորում զկնի դադարելոյ արուեստաւորին կայ մնայ գործ. վասն զի շինող մինչ դադարէ ի շինելոյ, կայ մնայ շինուած: Իսկ երբեմն ասի կազմութիւն, որոց մինչ դադարէ կազմողն, ոչ կարէ կեալ կազմեալն, վասն զի մինչ դադարէ երգիչն, ոչ երևին երգն նորա, այլ կորնչի ձայն և երգ նորա: Այլ երբեմն ասի տեսութիւն, որպէս աստեղաբաշխութիւն և երկրաշափութիւն, իմաստութիւն և այլ այդպիսիք, են և յանշունչն և ստեսանելի տեսակք, իբրև ի հուր, ի քար, ի փայտ և յայլ նմանիք^h սոցա: Եւ առաջինքն ի վերայ բանականացն են, և յետինքն՝ յանշնչից և յանբանիցⁱ, այլ ոչ որպէս շնչաւոր առնէ, այլ իբրև սեռ մերձակայ լեալ^j սեռի:

Իսկ երկու ունին ինքնութիւնս, նախ կրելով զհակառակսն միմեանց, վասն զի ջերմութիւն հակառակ է ցրտութեան, և երկրորդ՝ զլլան և զյոռին գոլ, վասն զի կարելի է առաւել ջեռնոյ և փոքր զովանալ, նոյնպէս և ցրտանալ առաւել^k և ջեռնոյ փոքր^l:

^a F պատահեալ

^b Dial. 36.5-6 + τῆς ἐνεργείας, πάσχειν δὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐν ἄλλῳ ἔχειν τὴν αἰτίαν, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* ներգործութեանն, իսկ կրելն՝ որ յինքն և յայլս ունի զպատեալ

^c Dial. 36.9 τῆς παθήσεως = *Բագ. Թարգմ.* կրիցն

^d Dial. 36.10 λέγομεν

^e Dial. 36.11 + τῷ τεχνίτῃ = *Բագ. Թարգմ.* արհեստաւորին

^f և զայլ այսորիկ // Dial. 36.11 αὐτῇ γὰρ ὑπόκειται τῷ τέκτονι, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* զի նա ինքն ենթակայ է արհեստաւորին

^g F և

^h F յայլիք

ⁱ E չիք յանշնչից և յանբանից

^j F մերձիկալեալ

^k Dial. 36.25 չիք

^l Dial. 36.26 չիք

Այսպես և յամենայն լսողութիւնս է տեսանել առնել և հանդիպել, ի գոյացութիւն՝ ծնունդ և ծնեալն լեալ, ի քանիսնութիւն՝ թուական լինել և թուելի գոլ, յառին՝ երկու մասն և երկմասնատր, յորպիսութիւն՝ սպիտակացուցանող և սպիտակացեալ, ի տառն՝ նստելն գործել և նստողն լեալ, յունել՝ զգեանոյ և զգեանի գոլ, ուր՝ պարագրող և պարագրեալն, և յերբն՝ յետս դառնառն և յետս դարձուցեալն^a:

ԱԷ. Վասն անկալոյ^b եւ կալոյ³⁹:

Կալ իցէ զիարդ ունել զդիրն^c առ այլս, որպէս մարմին եղեալ լինել յայս ինչ տեղի, կամ յեցեալն լինել ուրեք կամ նստելն կամ կալ: Այլ երիս են տեսակ նստեալն գոլոյ՝ կեալ, նստել, կողմանել: Վասն զի ուղիղ յոտին լեալ առնէ զկալն^d, իսկ կէս կալ և կէս դնել^e առնէ զնստելն, իսկ բոլորովմբ տառն^f առնէ զառդնիլն: Այլ ոչ յայտնէ առդնիլն ոչ զեղեալն և ոչ զտեղի, այլ միայն զառդնիլ եղելոյն ի տեղի ուրեմն:

Իսկ յեղելոցն ոմանք բնութեամբ կան, որպէս անդամք ի տեղի իւրեանց, որ է երկիր, ջուր, ատր և հուր, զի սոքա անդամք են միմեանց^g, իսկ ոմանք դպրութեամբ^h և արուեստիմք, որպէս և են արձանք, կոտք և սիւնք և նմանք սոցին: Սակայն ի վերայ բաժանմանցն ասացեալ զառկայումնⁱ, որպէս երկիր, իսկ զշարժումն, որպէս երկնեան մարմնոյ^j: Եւ դարձեալ յառդրելոցն ոմանք^k անկեալ կան, այսինքն՝ կարողք գոլ փոփոխեալ, իսկ ոմանք ներգործութեամբ, որպէս այն, ուր դնին: Եւս առկայումն կայ ոմն զաւրութիւն, որ զաւրէ գալ, իսկ ի միսն ներգործութիւն, որպէս ուր կայր^l:

^a յետս դառնալ և յետս դարձուցեալն // Dial. 36.32-33 περιέχασθαι και περιέχειν έν τῷ ένεστῶτι και παρεληλυθῶτι και μέλλοντι χρόνω

^b E կալո F անգելո ուղղված կալո

^c E + եղեալ լինի

^d E զկեալն

^e իսկ կէս կալ և կէս դնել // Dial. 37. 5-6 τὸ δὲ κατὰ μέρος μὲν κεῖσθαι, κατὰ μέρος δὲ ἴστασθαι

^f F հողն

^g զի սոքա անդամք են միմեանց // Dial. 37.10 και τὰ τοιαῦτα = Բագ. Թարգմ. եւ որ այսպիսիք

^h Dial. 37.10-11 κατὰ θέσιν, հմմտ. Բագ. Թարգմ. դրութեան

ⁱ Dial. 37.10 ὅτι τῶν κειμένων τὰ μὲν στάσιμα = Բագ. Թարգմ. զի կացելոցն կայումն

^j EF Սակայն ի վերայ բաժանման... երկնեան (F երկնիսն E + շ ժ յ) մարմնոյ ի լուս.

^k Dial. 37.13 + δυνάμει

^l Dial. 37.14 չիք Եւս առկայումն կայ ոմն զաւրութիւն, որ զաւրէ գալ, իսկ ի միսն ներգործութիւն, որպէս ուր կայր (սա հին Թարգմանութիւնն է, իսկ նախորդ նախադասութիւնը՝ խմբագրված տարբերակը)

ԼԸ. Վասն ուրին^a 40:

Ուր գտեղի յայտ առնէ, վասն զի հարցեալ, թէ «ո՞ւր է այս ոմն», ասեմք, եթէ «ի կան է», կամ «ի ֆաղաֆի է»: Իսկ սոքա գտեղիս նշանակեն, և այլք այսպիսիք ուրին ստորոգութիւնք են ըստ տարբերութեան^b տեղեացն՝ վերոյ, ներքոյ, յաջ, յահեակ, յետ և յառաջ:

ԼԹ. Վասն երբի⁴¹:

Երբն զժամն ցուցանէ, վասն զի հարցանել, թէ «ե՞րբ եղև այս ինչ», ասեմք. «երէկ կամ հերո՞ւ», որք զժամն^d նշանակեն: Իսկ տեսակք իսկ երբի^e ստորոգութիւնք են այնչափ, որչափ են բաժանմունք ժամուց: Եւ երեք են՝ ներկայն^f, որ է յորժամ է^g, և անցեալն և ապառնին:

Խ. Վասն ունելոյ⁴²:

Ունել է գոյացութիւն ի գոյութենէ և յաղագս դրուածոյ^h: Այլ յայտնէ զպարագրեալնⁱ կամ զպարագրողն, և եթէ ոչ է ինչ մասն իրի: Եւ պարագրէ հանդերձ և սպառազէն և այլ այդպիսիք: Իսկ պարագրի մատանի, կնիք և այլ ինչ որ այդպիսիք են փոքունք:

Եւ պարտ է, որպէս զի պարագրող և պարագրեալն ազգ գոյութիւն եղիցին^j, զի եթէ մին գոյութիւն եղիցին, և միան պատահումն, իբրև զհանդիպեալ և զհանդիպումն^k, ոչ այնուհետև առ ունել^l վերաբերին:

Իսկ տարբերութիւնք^m ունելոյ լինին ըստ նմանութեան բաժանման էիցն, զի կամ շնչատու է կամ անշունչ: Եւ շնչատու զհետևեալսն ասեմք, իբրև զճառայի, զձիոյ և զայլոցն բազմացⁿ: Այս^o իսկ զունելն և ըստ բազմաց այլոց նշանակելով հոմանունս, յաղագս որոյ յետոյ ասեմք:

^a F ուր ուր

^b F բաժանման ուղղված տարբերութեան

^c երէկ կամ հերու // Dial. 39.3 πέρυσσι, προπέρυσσι, ἴδιον. Բազ. Թարգմ. հերու, հերվինամ

^d F զժամս

^e F երբէ

^f F ներկայք

^g E է, յորժամ որ է

^h Dial. 40.2 չիք և յաղագս դրուածոյ

ⁱ F զպարագրելն

^j F գոյութիւն եղիցին ազգք, մակացութիւնք և մակացութիւնք

^k E սողից վեր մակացութիւն... որպէս և մակացութիւն | Dial. 40.6 ἐπιστήμων καὶ ἐπιστήμη

^l F ունեալ

^m F + բաժանմունք

ⁿ Dial. 40.9-10 + ἄψυχον δὲ ὡς δακτύλιον, ὑπόδημα καὶ τὰ τοιαῦτα, Բազ. նույնպէս չունի

^o Dial. 40.10 Λέγεται

ԽԱ. Վասն ներհակացն^a հակառակ⁴³:

Ամենայն ներհակի ընդդիմակաց կամ իբրև զգործ ընդդիմադարձի, կամ իբրև զբան: Եւ եթէ իբրև զբան ընդ բան, առնէ զառաջասացութիւն^b և զյետասացութիւն^c, որ են այո և ոչ, ասելի և ոչ ասելի^d: Եւ այս է յառաջասացութիւն^e և այո^e ասել, եթէ է ինչ ումեմ և^f բարի է: Իսկ յետասացութիւն է ասել, թէ ոչ գոյ ինչ ումեմ և ոչ բարի է: Եւ կոչին այսոքիկ հակառակախաւսութիւն: Իսկ եթէ իբրև զբան ընդդիմանայ կամ իբրև զյետս դարձելոյ ինչ ասին և առնէ զառինչն, որ ի ներքս ածեն զմիմեանս^g և ընդ միմեանս բարձցին լուծեալ, կամ^h ոչ իբր յետս դարձելովս և ոչ ունին անխզելի ընտանութիւն: Եւ սոքա կամ ոչ փոփոխին ի միմեանս, այլ բնութեամբ երկուք են և առնեն զհակառակութիւն, իբրև զշերմութիւն և զցրտութիւն, կամ ոմն փոփոխի յայլ, իսկ ոմն ոչ փոփոխի: Եւ ոմն ի նոցանէ բնութեամբ է, և ոմն արտաբոյ բնութեան, և առնէ ըստ պակասութեան և ունակութեան զհակառակութիւն, որպէս զտեսանողութիւն և զկուրութիւն: Զի ունակութիւն է տեսութիւն, իբրև յունելոյ էութեանն, իսկ պակասութիւն ունակութեանն, այսինքն է տեսութեանն, կուրութիւն:

Իսկ ի հակառակացն են ոմանք որ անընդմիջաբար է, և ոմանք միջնորդով են: Եւ առանց միջնորդի են այնոքիկ, որոց հարկ է, զի ոմն եղիցի ստորեղեալ յենթակայոյ իւր և կամ ի նոսա, որոց լսին լինել նոքա, իբրև են հիւանդութիւն և առողջութիւն ի յանձն կենդանոյն և ենթակայ, նոցա է մարմին կենդանոյնⁱ: Եւ հարկ է ստուգի յանձին կամ ցաւոց լինել, կամ առողջութեան: Եւ ցամ կոչեմք զամենայն հակադարձմունսն բնութեան: Իսկ միջնորդով նոքա են, որոց ոչ հարկ գոյ միոյն լինել ենթակայ կամ ի նոսա յորոց լինել լսին, որպէս սպիտակն և սեաւ: Զի հակառակ էն, և ոչ ստուգի հարկ է միում ի նոցանէ յենթակայել անձին: Զի ոչ կարևոր է անձին ստուգի^j կամ սպիտակ լինել կամ սեաւ, վասն զի^k են անձինք գոչք, կարմիրք,

^a F հակառակացն ուղղված ներհակաց

^b E ուղղված զստորասութիւն F ուղղված ազգ ստորասացութիւն

^c E ուղղված բացասութիւն F ուղղված ազգ և բացասացութիւն

^d Dial. 41.3 չիք որ են այո և ոչ, ասելի և ոչ ասելի

^e Dial. 41.4 չիք և այո

^f Dial. 41.5 + οἷον

^g F միմեանց

^h EF կան

ⁱ ի յանձն կենդանոյն և ենթակայ, նոցա է մարմին կենդանոյն // Dial. 41.17 ἐν σώματι ζώου ὑποκειμένω

^j Dial. 41.21 πᾶν

^k F + ոչ

շէկ^a: Ոչ եթէ ոչ զմի ի հակառակաց ընտանաբար ուրոյն ունէր բնութիւն ինչ, որպէս զջերմութիւն հուր և զցրտութիւն ձիւն: Իսկ որ ի միջի սոցա են, ոմանք ունին անուանս, իբրև թէ միջոց սպիտակին և սևինն կոչեսցի գոշ, իսկ ոմանք ոչ ունին զանուն, վասն զի միջին արդարութեան և անարդարութեան ոչ ունի անուն, այլ յերկոցունց կողմանց բաժանեալն միջոց ճանաչի լինել, իբրև այն թէ ոչ արդար է և ոչ սուտ:

Այլ ունին^b հակառակքն յատկութիւնք չորք: Նախ այն, զի բարոյն ստուգապէս հակառակ է չար, իսկ չարին՝ երբեմն բարին ընդդէմ և երբեմն այլ չար. և ողջախոհութեանն հակառակ է բոլջախոհութիւնն, իսկ անառակութեանն՝ երբեմն ողջախոհութիւն և երբեմն ֆարանալն գոլ: Եւ ֆարանալն կոչի անախտաշարժ լինել^c: Եւ արդ ֆարանալն պակասութիւն է սրբութեան, իսկ անառակութիւն՝ անելագանցութիւնն պակասութեանն^d: Երբորդ, վասն զի ոչ է կարողութիւն, զի ի մի և նոյն ժամն միանգամայն լինիցին հակառակքն յանհատսն^e, զի ոչ է հնար, որպէս թէ Սոկրատ յանկարծակի միանգամ առողջ և հիւանդ լինիցի, կամ մի և նոյն յանդամի^f յանկարծակի միում ժամու շերմ գոլ և ցուրտ: Երբորդ, վասն զի հակառակքն ի մի և նոյն ենթակայումն ստորեաւ կամ ազգք^g են, կամ տեսակք, կամ թիւք: Եւ ազգ՝ իբրև ի մի պարզ անձն՝ սպիտակն և սեւ, և տեսակ՝ իբրև ի յանձին կենդանոյն առողջութիւն և հիւանդութիւն, իսկ թիւք յայտ է, զի մի և նոյն անձին կարողութիւն է ընդունել զընդդիմադարձս միմեանց ըստ իւրում փոփոխութեանն: Չորբորդ՝ վասն զի հակառակքն կամ նոյն ազգի հետևողք են, որպէս սպիտակ և սև գոյնոյն հետևողք, կամ հակառակ ազգացն են հետևողք, որպէս արդարութիւն և ստութիւն բարոյ և չարի հետևողք են^h, և կամ նոքա իսկ հակառակ ազգ են, որպէս բարի և չար ընդդիմադիր ազգ են:

^a F շէկք, կարմիրք // Dial. 41.23 πύρρα

^b Dial. 41.30 Ἀκολουθοῦσι

^c Dial. 41.34 τὸ μὴ κινεῖσθαι μηδὲ ἐγείρεσθαι τὰ πάθη, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* որ ոչ շարժելի է ոչ յաննելի կիրքն

^d Եւ արդ ֆարանալն պակասութիւն է սրբութեան, իսկ անառակութիւն՝ անելագանցութիւնն պակասութեանն // Dial. 41.34-36 Ἡ μὲν οὖν ἀκολασία ἔλλειψις ἐστὶ τῆς σωφοσύνης, ἢ δὲ ἡλιθιότης ὑπερβολή, ἐναντία δὲ ἢ ὑπερβολή τῆ ἐλλείψει, *հմմտ. Բագ. Թարգմ.* Արդ առանց պատահարի պակասումն է ողջախոհութեան, իսկ ֆարացեալն՝ վերարկու: Եւ ներհակն վերարկու է պակասման

^e E անհատսն

^f F անդամն

^g E ազգ

^h Dial. 41.45 + ἄτινα ἐναντία εἰσίν

ԽԲ. Վասն ունելոյ եւ պակասութեան⁴⁴:

Ունել ասի ներգործութիւն ինչ ունելոյ և ունողի, որպէս զսպառազէն և զսպառազիւնեալ, այսինքն՝ զգէնոյ և զգեցողի^a: Երկրորդ, յարակայ^b ներգործութիւն կայուն և անշարժելի, բնական և անձնական. բնականքն՝ իբրև զշեմութիւն ի ջերմականքն, իսկ հոգեկանք՝ որպէս զմակացութիւն: Երրորդ, որ ոչ ունի ինչ, այլ ունի յաջողութիւն ընդունել զնա, որ է նախանշանակեալ զարութիւն. զօրութիւն իցէ և երրորդին, զոր վասն խառնուածոյ Գալիանոս ասաց^c, որ ոչ դեռ իցէ աշողակ լինել, որպէս ստնդիայ ունի զօրութիւն ֆերականութեան արդի ծնեալ, և կորին շան՝ զօրութիւն որսոյ^d: Չորրորդ, բնական որակութիւն, որ է բնական ունակութիւն^e, իբրև է^f ջերմութիւն հոյ և տեսութիւն երազոյ ննջողին, որ է երկրորդ նշանակեալ^g զզարութիւն գոյոյն, զի հուր^h կարող է կիզելոյ, այլ ոչ ներգործէ զայրելն, այսինքնⁱ ըստ առաջին նշանի ներգործութեանն: Հինգերորդ^j, կատարեալ ներգործութիւն, իբրև տեսանողն^k զտեսութիւն և ջերմութիւն^l ջերմացեալն լեալ:

^mԻսկ հակադարձի պակասութիւնⁿ առաջնոյ^o ունակութեան պակասութիւն սպառազիւնին, այսինքն՝ զգեստին, իսկ^p երկրորդին՝ զրկումն եկամտին հաւասարութիւն ունակութեան, իբրև զայն զի ջեռեալն ցրտասցի: Եւ ըստ երրորդին^q, զոր ամենինն ոչ ստացեալ էր ունել զազգն, որպէս ասէ եթէ աշողէ սնտինդայ ունել զարութիւն առ ի լինել երաժիշտ, այսինքն՝ մուսի-

^a F զգէնողի

^b F եկամտաւ տողից վեր ազգ ի լուս. ազգ զարութիւն իցէ և յերրորդին զոր վասն խառնվածո գաղիանոսաց որ ոչ դեռ իցէ աշողակ լինելոյ, որպէս ստնդիայ ունի զարութիւն ֆերականութեան արդի ծնեալ և կորին շան զարութիւն որսո

^c EFHI գալիանոսաց | Գալիանոս ասաց *ընթերցումը առկա է միայն E-ի կրկնված հատվածում*

^d Dial. 42.7 չիք զօրութիւն իցէ և երրորդին, զոր վասն խառնուածոյ Գալիանոս ասաց, որ ոչ դեռ իցէ աշողակ լինել, որպէս ստնդիայ ունի զօրութիւն ֆերականութեան արդի ծնեալ, և կորին շան՝ զօրութիւն որսոյ

^e E որակութիւն

^f F ի

^g F նշանակ

^h Dial. 42.10 չիք

ⁱ F այս է | Dial. 42.10 չիք

^j Dial. 42.11 + ὠς

^k Dial. 42.11 + ἥδη

^l Dial. 42.12 + ἥδη

^m Dial. 42.13 + στέρησις δὲ τῆς ἕξεως ἀποβολή

ⁿ Dial. 42.13 չիք

^o Dial. 42.13-14 + σημαυνομένω

^p E այսինքն

^q E երկրորդին

կան, իսկ թզենին նշ բնաւ կարէ լինել երաժիշտ^a: Զի բնաւ պակասի գոլ թզենի նշ գոլ թզենի ի ձեռն այսորիկ^b, վասն զի ազգ տնգոց նշ ունի յաշողակութիւն ընդունել^c զերաժշտականութիւն: Եւ ոմանք^d յազգս ունի գաշողն գոլ, իսկ ոմանք ի տեսակէ նշ ունին, զի կենդանին գաւրութիւն ունի տեսանելոյ, իսկ իւրորդն, որ է աշացու մուկն^e, զի տեսակ է կենդանոյ, և նշ ունի գաւրութիւն տեսութեան: Իսկ չորրորդն, ի բաց ձգելով, գոր ունէրն գաւրութիւն ըստ իրին կարգի, իսկ հինգերորդ, ի բաց ընգենով զկատարեալն զիւր ներգործութիւն, գոր վերագոյն յիշեցաք ըստ պակասութեանն և յաւելման ունակութեան^f շինուածոյն ընդդէմ հակառակացն դնելով, այսինքն է՝ գաւրութեան և որակութեան և հանդիպողականութեան:

Այլ կերպարանի ինքն ի ձեռն երիցս այսոցիկ, որ գոր ստացեալ է ունել և ուր ստացեալ է ունել^g, իսկ որ ամենևինմբ ոչ^h ոչ ունի, այլ կատարելապէս պակասեալ էⁱ և երբեմն ստացեալ է ունել: Որպէս քարի ոչ ասեմք կոյր գոլով, զի ոչ ստացեալ է յունակութիւն տեսանելոյն: Եւ ոչ գարդի ծնեալն^j շուն ասեմք կոյր, և ոչ կենդանոյն ասելի է, եթէ ոչ տեսանել կարէ ոտիւք, վասն զի ոչ ստացաւ կենդանին յոտսն ունել զանապ տեսութեան^k: Եւ ոչ նորածին տղայոյ ասելի է անատամն գոլ^l: Եւ արդ^m յորժամ ըստ երրորդ այս տեսակի ստացի զունել և զոչ ունել, յայնժամ ասենⁿ պակասեալ:

ԽԳ. Վասն առաջնոյ և վերջնոյ⁴⁵:

Առաջինն բաժանի ի չորս նշանադրութիւնս, և տիրապէս^o է ստուգաբանեալ, որ ժամաւ առաջին լինի: Այլ և ասի տիրապէս՝ բնաբար ընդանի

^a Dial. 42.17 չիք կարէ լինել երաժիշտ

^b Dial. 42.18 չիք ոչ գոլ թզենի ի ձեռն այսորիկ

^c E + լինել

^d F ոմանք

^e Dial. 42.21 չիք որ է աշացու մուկն

^f F չիք և ի լուս. ազգ ունակութեան

^g Dial. 42.26 չիք և ուր ստացեալ է ունել

^h Dial. 42.26 չիք

ⁱ Dial. 42.27 + και ὅτε πέφουκεν ἔχειν

^j E ծնեալ

^k Dial. 42.29 չիք ոչ կենդանոյն ասելի է, եթէ ոչ տեսանել կարէ ոտիւք, վասն զի ոչ ստացաւ կենդանին յոտսն ունել զանապ տեսութեան, բայց տեղափոխված է՝ Dial. 42.30-32 οὐδὲ τὸν πόδα λέγομεν τυφλόν, οὐ γὰρ πέφουκε τὸ ζῶον ἐν τῷ ποδὶ ἔχειν τὴν ἕξιν τῆς ὀράσεως

^l Dial. 42.30 + ἐπειδὴ οὐ πεφύκασι κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἔχειν

^m E չիք

ⁿ E չիք

^o E չիք

ընչաւորացն լինել ասագոյրին և անշնչիցն՝ հնութին: Իսկ ըստ պիտատելոյ յարանունաբար^a ի միմեանս փոփոխին: Երկրորդ, բնութեամբ առաջին է, որ ընդ ինքն ի ներքս բերէ և ոչ ինքն ընդ այլում^b բերեալ լինի^c, և ընդ նմին ջնջեալ և բարձեալ, այլ ընդ ինքն բառնալ կարող է^d, որպէս կենդանին առաջին քան զմարդ է: Վասն զի յորժամ ոչ եղիցի կենդանին, և ոչ մարդ լինի, վասն զի կենդանի է մարդ: Իսկ եթէ մարդ ոչ է, եղիցի կենդանին, զի ձի, եզն և շուն կենդանիք են: Եւ մարդ մինչ է, ստոյգ է և կենդանին, զի կենդանի է մարդ, իսկ կենդանին մինչ է, ոչ ստոյգ է մարդ, այլ մի թէ ձի և շուն և այլ այնպիսիք^e, զի և սոքա կենդանիք են: Երրորդ, ըստ կարգի, որպէս և ասեմք, եթէ^f այբ^g, բեն և ապա շաղկապիլ^h: Չորրորդ, ըստ պատույ, որպէս ասի՝ առաջին զեպիսկոպոս, և ապա քանոնայ: Այլ յանդիմանեն ոմանք զայս տեսակ, զի լինի և այս, զի առաջինն կարգաւ յետին եղիցի պատուով: Հինգերորդն, որպէս ասացաք, զպատճառն և զորս ի պատճառէն, իբրև զայն, թէ Սոկրատ առաջին է քան զԻսկրն պատկերⁱ, և հայր առաջին և մեծ քան զորդի, զի ի հարէ է պատճառ որդոյ^j, զի ի հարէ որդի ծնանի: Եւ վասն այսորիկ երանելին Գրիգոր ըստ այսմ նշանադրութեան էառ, զոր վասն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի^k ասացեալ էր յԱւետարանին, եթէ «հայր իմ մեծ է քան զիս»⁴⁶:

Իսկ այլք յաւելուն զմանրամնինն խնդիրս, որպէս զի առաջին է հիմն, քան զպարիսպ, և այս վերաբերի առ չորրորդ տեսակին պատուով գոյով^l, զի որ մանրամասն գիտութեամբ առաջին է, նա գործովք յետին է^m: Այլ առաջին և յետին ոչ են ի հոմանունաց, իսկ առաջինն և վերջինն՝ մանաւանդ և նուագն ոչⁿ, այլ ի միոջէ առ մի:

^a Dial. 43.4 չիք

^b ընդ ինքն ի ներքս բերէ և ոչ ինքն ընդ այլում // F շարաբերէ շարաբերի ըն

^c ... ի ներքս բերէ և ոչ... բերեալ լինի // Dial. 43.7 συνεισφέρεται μέν, οὐ συνεισφέρει δέ

^d ընդ ինքն բառնալ կարող է // Dial. 43.7 οὐ συναναιρεῖται

^e Dial. 43.9 չիք և այլ այնպիսիք

^f Dial. 43.12 + πρῶτον

^g Dial. 43.12 + δεύτερον

^h Dial. 43.12-13 συλλάβια, εἶτα αἱ ψῆφοι

ⁱ Dial. 43.17 + αὐτὸς γάρ ἐστιν αἷτιος τῆς ἰδίας εἰκόνοσ

^j F որդոս պատճառ | զի ի հարէ է պատճառ որդոյ // Dial. 43.18 չիք

^k Dial. 43.20 չիք Յիսուսի Քրիստոսի

^l F չիք

^m Dial. 43.25 + Ὅσαχῶς δὲ τὸ πρότερον, τοσαυταχῶς καὶ τὸ ὕστερον

ⁿ E չիք իսկ առաջինն և վերջինն մանաւանդ և նուագն ոչ

ԽԴ. Յաղագս ի միասին համանգամայն⁴⁷:

^a Համանգամայն^a ասին, որոց^b լինելն ի մի եւ ի նոյն ժամ լինիցի, որպէս երկու, որ ծնանին ի մի և նոյն ակնարկել: Այս տեսակ ընդդիմադարձ գոյով առաջին նշանագրութեանն, որ վասն առաջնոյն էր: Իսկ երկրորդ նշանակումն ի միասին լինելոյ յանկարծակի մի ի միում միաբան գոյով և ոչ որոց ի նոցանէ էութիւն պատճառ և ի պատճառէն ելով, որպէս և երկու մասն և կէսն, զի փութապէս են ի միմեանս զոյգ գոյով, և բառնան եղծելով զմիմեանս և ընդ միմեանս^c բերեն զիրեարս: Իսկ այս յեղանակ տեսակ հակառակ է երկրորդ և հինգերորդ յեղանակին երկրորդի^d, վասն զի յերկրորդին ոչ ընդ ինմեանս ի ներք բերեն և ոչ բառնան ի միջոյ զմիմեանս, իսկ ի հինգերորդումն ոմն եղիցի պատճառ, և ոմն ի պատճառէն գոլ^e: Որով և հակառակ բաժանմունք կոչին ի նորին բաժանմանէ ի վայր իջանելով, որպէս են բանական և անբան՝ ի կենդանոյն: Այլ այս յեղանակ ընդդիմադարձի առաջնոյն և երկրորդին, աղօտ^f մի ևս և այլոց երիցն:

ԽԵ. Վասն շարժողն գոյոյ եւ շարժողութեան⁴⁸:

Շարժումն^g է կատարելութիւն^h գոյովⁱ ներգործութեան^j զօրութեան, որ և այսպիսի ինչ է, որպէս պղինձ զօրութեամբ է լինել պատկեր: Վասն զի զարութիւն ունի պղինձ առնուլ զարինակ անդրիանդի: Եւ անփոփոխ կայ ի պղինձ զարութիւն է պատկեր մարդոյ լինել հալմամբ, կռելով, փերելով, որ^k այս շարժութիւնն են: Յորում ստորոգութիւն^l տեսանին զարութիւն^m, յիրաւի է տեսանել ի նոսա և շարժութիւն: Իսկ յորքանս ոչ տեսանին զարութիւն, անդ և ոչ շարժութիւն է: Եւ տեսանի ի գոյացութիւն, ի ֆանակ, ի յորակ, ի ստորոգութիւնⁿ: Զգոյութիւն՝ ծնունդն^o բերման^p, և է ի գոյացու-

^a F + Յանկարծակի և ընդ

^b F *տողից վեր* ազգ *և ի լուս.* ազգ է, որոց ծնունդն ասի տիրապէս, որ երկու ի մի և նոյն ժամ ծնանին, և նոյն ժամանակի, որպէս երկու ծնեալ ի միում բոպկի

^c F *չիք* և ընդ միմեանս

^d Dial. 44.8 τοῦ προτέρου

^e Dial. 44.10-11 + Τρίτον σημαίνόμενον τῶν ἅμα τὰ ἀντιδιηρημένα εἶδη

^f F *փոքր ուղղված* աղօտ

^g F շարժութիւն

^h F *միշտ ուղղված* ազգ կատարելութիւն

ⁱ F գոլ

^j Dial. 45.3 *չիք*

^k E + և

^l F արդ յորքան յասեալն *ուղղված* ազգ յորում ստորոգութիւնն

^m E + արդ որքան յասացեալն տեսանին զօրութիւն

ⁿ E *տողից վեր* ի յորն յոր

^o F զգոյութեանն ծննդեան

^p F + յորն յոր և է | Dial. 45.9 *չիք* Զգոյութիւն՝ ծնունդն բերման

թինն լինելություն և ապականություն^a, ի ֆանակի՝ անողին և պակասություն, յորակություն՝ տարբերություն, փոփոխություն, իսկ^b յուրն՝ շրջագայություն, որ կոչի շրջաբերություն, և ուղղաշարժ, որ կոչի ուղիղ գնացություն: Վասն այսորիկ ուղիղ շարժմանն տարբերութան եղիցին^c վեց՝ վեր, վար, յետ, յառաջ^d, ներս, դուրս, յաջ, յահեակ: Վասն որոյ զկնի պարառութեանն է. տեղական շարժումն իցեն, զի ամենայն փոփոխական բերմունք կամ ինքն ինքեամբ փոփոխի, կամ յորոց ի նմա են ինչ, կամ յայնց^e, որ արտաբոյ իւր են: Եւ որ ըստ ինքեան^f, առնէ ծնունդ^g և զապականություն^h, իսկ ի ձեռն այնոցիկ, որ յինքն են, կամ ֆանիստութեամբ, առնէ զանողին և զնուագութիւնⁱ, իսկ^j որպէսութեամբ առնէ^k զտարբերություն^l, իսկ եթէ^m այնոքիւմ, որ արտաբոյ նորա են, առնէ զտեղական փոփոխումն: Վասն զի տեղիք ոչ այն է, որ շարժին, և ոչ այլ, յորոց ի նմա են, այլ յարտաբոյնոցն ունի զշարժություն և ինքն արտաբոյ է շարժելոյն և առաւել շարժելովն իցէⁿ:

Տարբերություն իսկ ծննդեան և ապականութեան. այլ բաժանին լինելություն և ապականություն^o, զի լինելություն յոչէիցն լինի և գա ի լինելություն. ֆանգի որ^p ոչ էր նախ, եղև յետոյ: Իսկ ապականություն սորին ընդդէմ շրջափակի՝ յետքենէ յանէություն փոփոխելով: Իսկ անողին^q և նուագություն. վասն զի անողին՝ ի մեծագոյն կոյս շարժություն, իսկ^r նուագություն^s առ սակաւն վայրագայիլ^t: Իսկ դարձեալ տարբերութիւնն զներհակն ախտաբ,

^a E չիք և ապականություն

^b F + առ

^c F իցեն

^d Dial. 45.13 չիք յետ, յառաջ

^e Dial. 45.15-16 + έν αὐτῶ ἢ κατὰ τι τῶν

^f որ ըստ ինքեան // F ըստ ինքեան ով

^g F + լինել

^h F + ելն

ⁱ F նուագություն

^j EFHI + ի ձեռն այնոցիկ որ յինքն են կամ ֆանիստութեամբ կամ

^k F + իցէ

^l F + փոփոխություն

^m EF (լուս.) HI + յաղագս ինքեան առնէ՝ ըստ տեղեացն փոփոխումն

ⁿ յարտաբոյնոցն ունի զշարժություն և ինքն արտաբոյ է շարժելոյն և առաւել շարժելովն իցէ // Dial. 45.20-21 ἀλλὰ τοῖς κινουμένοις παρέπεται καὶ περὶ τὰ κινούμενά ἐστι

^o F ուղղված ազգ. առաւել շարժ լինելովն իցէ տարբերություն իսկ ծննդեան և ապականութեան

^p F չիք

^q F անություն

^r E + և

^s F + է

^t Dial. 45.26 չիք

դարձեալ հակառակ պատահմունք տեսանին^a ջերմութիւն, ցրտութիւն, սպիտակութիւն, սևութիւն: Այսուհետև հակառակ կայ լինելութեան ապականութիւն և անման նուագութիւն, իսկ տարբերութեան հակառակքն՝ և հանդարտութիւն: Հակառակ է իբրև ջերմացուցանել և ցրտացուցանել^b, զի յորժամ սահման առնու ջեռուցեալն և հասանէ ի վայրս կատարեալ ջերմութեանն, հանդարտի և դադարէ ի ջերմանալոյն: Սապէս և ընդ տեղեալ փոփոխմանն^c ընդդիմանայ^d հակադարձ ելով շարժութիւն և հանդարտութիւն. հակառակ ելով^e իբրև այն ինչ վերինն շարժութիւն՝ ներքնոցս իսկ հանդարտութիւն. զի եթէ ձգեսցէ ոք^f քար ի վերինս կոյս, ոչ վաղվաղակի սկսանի շարժել ի վերուստ^g ի վայր կոյս, մինչև ոչ հանդարտէ ի վեր կոյսն^h: Իսկ երկնային շարժութիւն ոչ է հակառակ շարժութիւն, վասն զի այլոց շարժութեանց փոփոխմանց կարծելի է հետևող լինել այլոց շարժմանց: Եւ զի լինելոյ և ապականելոյ և անել և նուագելն և պակասել և տեղուջէ ի տեղի շարժելⁱ ամենայնիւ այլայլեսցէ, ստուգապէս հետևեսցի փոփոխումն: Իսկ^k բնական շարժութիւն ի վերայ ծննդեան և ապականութեան, անման և նուագութեան: Ի վերայ բնական շարժութեանց թէպէտ և հետևեալ տեսանի այլոց շարժութեանց, այլ այնպէս կարողութիւն է փոփոխել, այլ ոչ շարժել այլոց այլում^m շարժութեամբ, որպէս և տեսեալ եղևⁿ ի վերայ քարի: Վասն զի այս ջեռնու և ցրտանայ և ոչ անէ և ոչ պակասի^o. և ի վերայ այլոց նոյնպէս: Զի թէպէտ և ունին զփոփոխելին գոլ այլոց շարժութեամբն, այլ այնպէս

^a Dial. 45.27 չիք դարձեալ հակառակ պատահմունք տեսանին (*հին թարգմանութան բեկոր է, որ հետևում է խմբագրված տարբերակին*)

^b Dial. 45.29 + ἡρεμία τε

^c F փոփոխմանէն

^d F + իսկ ներհակ շարժութիւն, որպէս ի վեր շարժի և ի վայր

^e F հակառակութիւն

^f E ոք ձգեսցէ

^g Dial. 45.34 չիք ի վերուստ

^h Dial. 45.34 չիք ի վեր կոյսն

ⁱ E անելո և նուագելո և տեղուջէ ի տեղի շարժելոյ

^j Dial. 45.37-38 չիք ստուգապէս հետևեսցի փոփոխումն (*խմբագրված տարբերակն է, իսկ նախնականն է ամենայնիւ այլայլեսցէ*)

^k F չիք

^l Dial. 45.38 չիք Իսկ բնական շարժութիւն ի վերայ ծննդեան և ապականութեան, անման և նուագութեան

^m F այլոց

ⁿ Dial. 45.40 չիք տեսեալ եղև

^o Dial. 45.41 γίνετα

կարողութիւն է, զի ինքն ինքեամբ ուրոյն տեսանելի լինիցի. որով և^a խոստովանեսցի նմա տարբերութիւն և բաժանումն նոցա:

Իսկ շարժումն ասէ Արիստոտելէս զփոփոխմունս, զի ի հինկերորդ բանս իւր, որ վասն բնական խողութեանց արար, ցուցեալ է, եթէ ծնունդ և ապականութիւն փոփոխմունք են, այլ շարժութիւն ոչ են: Վասն զի շարժումն կացելոց իրաց լինի: Իսկ^b թէպէտ^c գտարբերութիւնն և գտեղոջէ ի տեղի զշրջելն ասեմք երկուս հակառակս լինել և յետսընդդէմ^d զշարժութիւն և զհանդարտութիւն, գիտասցես, եթէ ոչ անկար է այլ և այլ գոլ ի միասին լինել երկուս հակառակացն: Վասն զի հանդարտութիւն որպէս ունակութիւն^e և պակասութիւն է, իսկ հակառակք են ստուգիւ՝ որպէս զջերմութեանն ցրտութիւն^f:

ԽԶ. Վասն ունելոյ⁴⁹:

Ունել ըստ ութ յեղանակաց^g ասի՝ զի [ա.] կամ իբրև զշինուած և զազգ, այլ որակութիւն, քանզի ասեմք ունել զմակացութիւն^h և զառաքինութիւն, [բ.] կամ իբրև զքանիականութիւն, վասն զի ասէր երիս կանգունսնⁱ մեծութիւն ունել^j, [գ.] կամ իբրև վասն գոյացութեանն զգոյութիւն, որ է ազգային ազգ. իսկ այս՝ [դ.] կամ ամենայն մարմնոյն իբրև զհանդերձ, [ե.] կամ մասին ինչ անձին, իբր զմատանի ի մատին գոլ, [զ.] կամ իբրև զմասն ինչ^k (վասն զի ասեմք ունել ձեռին), [է.] կամ իբրև յանաւթ ինչ, իբրև ասեմք զգինի ունի ի կարաս, [ը.] կամ իբրև զստացուած^l, զի ասեմք, եթէ ունի ոմն տուն կամ ագարակ, այլ ասեմք և կին ունել և կնոջ այր ունել: Այլ աստար թոյի յունելոյ այլ տեսակ, զի յետսընդդէմ է, զի ոչ ինչ նշանագրեաց զմեծութիւն ունելոյն զառն կնոջ և զկնոջ առն, զի ոչ ումեք տիրէ միոյն ունելն ի վերայ միւսոյն ունելոյ^m, այլ հաւասարապէսⁿ ունել ասի: Զի եթէ ստացողն ունի զստա-

^a F չիք

^b F չիք

^c F + և

^d Dial. 45.49 չիք

^e Dial. 45.51 λήξις

^f EHI զջերմութիւն ցրտութեան

^g F ութ ազգ ուղղված ըստ յեղանակաց

^h F զհամակացութիւն

ⁱ F ասէ և էր իսկ անգունսն

^j Dial. 46.4 + τὸ ξύλον

^k Dial. 46.7 ἐν ὄλω

^l F ստացուած

^m Dial. 46.12 չիք ունելն ի վերայ միւսոյն ունելոյ

ⁿ Dial. 46.12 + καὶ ἀδιαφόρως

ցուածն և ստացուածն՝ զստացողն, և այս յետսընդդէմ, այլ ոչ որպէս այր զկին տիրաբար ունի, նոյնպէս^a և կին զայր. զի ստացողն տէր և ինքնիշխան^b է ստացելոյն, և վասն այսորիկ^c ստացողին ունել ասի զստացուածն, իսկ ստացուածն ոչ ունողն, այլ^d ունելի: Այլ այս յայտ է, զի ունելի յարանունութեանց է:

Իսկ ունանք զայն տարբերիլ^e ասեն զունելն, որքան և^f զառնելն և զկրելն, որքան^g ունի պատահումն և լինելութիւն^h: Զի որպէս անդ գործողին և հասու եղեալն կամ շնչատուր են կամ անշունչ, նոյնպէս և աստ կամ շնչատուր գոյ ունող ևⁱ ունելի, կամ անշունչ: Ո՞րպէս և յո՞րպիսեաց^j բաժանեալ ազգաց լինիցին սոցա բաժանմունք: Արդ զիա՞րդ տարբերական ազգք ի յինքեանս տարբերական եղիցին^k: Այլ ասելի է, եթէ ունող լինել կամ կատարեալ անձին է կամ կողման միոյ, որպէս և դիպի, զի^l զունելն կամ յաղագս բոլորի մարմնոյն է կամ յաղագս մասանց, և դարձեալ այս կամ մասն, կամ բոլորն^m:

Խէ. Վասն ճառելոյ եւ անճառելոյ, որ է այո եւ ոչ⁵⁰:

Պարտ է գիտել, զի յառաջասացութիւն եւ յետասացութիւն յետասացութիւնⁿ կոչի: Եւ առաջասացութիւն՝ որ է ճառելի և այոյ^o, այսպէս նշանակէ, թէ զինչ է ունեմ, այսինքն՝ թէ զինչ ոք է, իբրև «Սոկրատ իմաստուն է», «Սոկրատ շրջի»: Իսկ յետասացութիւն^p անճառի և ոչ^q, զայս նշանակէ, թէ

^a Dial. 46.14 չիք տիրաբար ունի, նոյնպէս

^b Dial. 46.15 + και κυριώτατον

^c Dial. 46.15 + μάλλον

^d Dial. 46.16 չիք ոչ ունողն, այլ

^e F բաժանմունս ուղղված տարբերութիւն

^f F չիք

^g F չիք

^h Dial. 46.19 չիք որքան ունի պատահումն և լինելութիւն

ⁱ F կամ

^j Dial. 46.21 չիք յո՞րպիսեաց

^k Dial. 46.21 չիք F ի լուս. Արդ զիա՞րդ տարբերական ազգք (F ազգ) ի յինքեանս տարբերական (F տարբերականք) եղիցին (խմբագրված տարբերակն է, որ հաջորդում է բուն թարգմանութեանը)

^l Հուն. չիք կամ կատարեալ անձին է կամ կողման միոյ, որպէս և դիպի, զի (նախնական տարբերակն է, որ նախորդում է խմբագրվածին)

^m F ի լուս. Զի զունելն կամ յաղագս բոլոր մարմնոյն է կամ յաղագս մասանց, և դարձեալ այս կամ մասն կամ բոլորն | մասն կամ բոլորն // Dial. 46.23 άμυντήριον έστιν ή κόσμος

ⁿ F յետասացութիւն

^o Dial. 47.3 չիք որ է ճառելի և այոյ

^p F յետասացութիւն

^q Dial. 47.5 չիք անճառի և ոչ

զինչ թէ ոմն, այսպէս թէ՛ ոչ է և ոչ^a ոք, իբրև թէ «այս ոմն ոչ իմաստուն է» և «ոչ շրջի»: Այլ զի ամենայն ճանաչեաց հակառակ է ոչ ճանաչիմ, և ամենայն ոչ ճանաչոյն ճանաչիմ դիմահարի, վասն այսորիկ յառաջախաւսութիւն^b կոչեսցի: Այլ զայս գիտել պարտ է, եթէ^c հարկ է, զի մինն ստեսցէ և միսն ճշմարտաբանեսցէ յաղագս բացայայտութեանց^d:

ԽԸ. Վասն սահմանի եւ յառաջադիմութեան եւ ներհարեալ խորհրդոց^e:

Գիտել պարտ է, եթէ առաջի եղեալ կայ կարծիս ինչ բանատրին զներգործութիւն ուղղանել և յարգել զլինելութիւն^e: Իսկ յայտնութիւն նորա ներհարեալ խորհուրդ է: Իսկ ներհարեալ խորհուրդ ժողովեալ է յերկուց ճշմարիտ յառաջադրութեանց և կատարմանց, իբրև զայն զի կամիմ յայտնել, եթէ «անձն անմահ է», և ասեմ՝ «ամենայն մշտաշարժ անմահ է»: Այս յառաջադրութիւն է: Եւ ասպա ասեմ զերկուրդ յառաջադրութիւն՝ «անձն մշտաշարժ է», և զկնի այսորիկ զկատարումն, եթէ «անձն ուրեմն անմահ է»: Իսկ իւրաքանչիւր յառաջադրութիւն ի սահմանաց ժողովեալ է, զի իւրաքանչիւր բառ յառաջադրութեան սահման կոչի: Վասն զի սահման է, առ որս լուծանի յառաջադրութիւն: Որպէս և այն յառաջադրութիւն է, եթէ «ամենայն մշտաշարժ անմահ է». և արդ «ամենայն» սահման կոչի, որպէս զմասն ինչ յառաջադրութեան, և «մշտաշարժ» նոյնպէս^f սահման ասի, և «անմահ գոլ» սահման կոչեսցի^g:

Եւ զայս գիտել պարտ է, եթէ սահման զսահմանադրեալն նշանակէ և զսահմանումն և զկատարումն իրին, իբրև այն, զի սահման կան կոչի կատարումն իւր և թիւ, որ սահման է ումեքն, անուանի սահման և առ որ լուծանի յառաջադրելին, այսինքն՝ մի կողմ յառաջադրելոյն, որպէս ասացաւ^h:

^a Dial. 47.5 չիք

^b վասն այսորիկ յառաջախաւսութիւն // Dial. 47.8-9 απόφασις ή αντίκειμένη τή καταφάσει και ή κατάφασις ή αντίκειμένη τή άποφάσει αντίφασις

^c Dial. 47.9 չիք այլ զայս գիտել պարտ է, եթէ

^d Dial. 47.10 չիք F ի լուս. յաղագս բացայայտութեանց

^e առաջի եղեալ կայ կարծիս ինչ բանատրին զներգործութիւն ուղղանել և յարգել զլինելութիւն // Dial. 48.2-3 σκοπόν έχει ή λογική πραγματεία περι τής άποδείξεως

^f F այսպէս

^g Dial. 48.12 και τὸ ‘έστιν’ ὄρος λέγεται

^h սահման զսահմանադրեալն նշանակէ և զսահմանումն և զկատարումն իրին... մի կողմ յառաջադրելոյն, որպէս ասացաւ // Dial. 48.13-14 δεί τās προτάσεις άληθείς είναι και τὸ συμπέρασμα άκολουθείν ταίς προτάσεσιν

Պարտ է գիտել, եթե^a յորժամ գտանիցի մի ի յառաջադրելոցն սուտ գոլ, որ է կատարելութիւն արտադրեալ, թիւ խորհուրդ է այն և ոչ նեխադրեալ խորհուրդ:

Աստուած է մշտնջենատր գոյութիւն և անփոփոխելի և արարիչ ամենայն էիցս՝ բարեպաշտ մտամ երկրպագեալ: Աստուած է հայր, որ և անծին է, որպէս ոչ յումեմէ ծնեալ, իսկ ծնող որդոյ մշտնջենատրի: Աստուած է Որդի, որ էր միշտ ընդ հար և առ հայր, անժամանակ և մշտնջենատր, անխզելի և անախտ, անտանելի և անմեկնելի ի նմանէ ծնեալ: Աստուած է Հոգին Սուրբ, սրբողական զօրութիւն, ինքնանձնատր, անմեկնելի, համագոյ Հար և Որդոյ: Բան է էական միշտ և գոյով ընդ Հար: Բան է ներփառեալ ի սրտի խորհել: Եւ դարձեալ բան է քարոզ մտածութեան: Եւ առաջնոյն ասեն գոյական և անձնատր, իսկ երկրորդին՝ ներփառեալ, իսկ երրորդին՝ ձայնատր բան լեալ: Հոգի չորս ազգ իմանալի է՝ հոգի է Հոգին սուրբ Աստուած, հոգի է և հրեշտակ բարեբար, հոգի է և դև՝ չար հոգի, հոգի է և անձն մարդոյ. է երբեմն, զի և միտք հոգի կոչի, և հոգի շնչատր օդ⁵²:

ԽԹ. Վասն անձնական միատրութեան հոգոց⁵³:

Պարտ է գիտել, եթէ առանձնատրութեամբ միատրութիւն զմի անձն խառնեալ կատարէ զմիատրելոցն կենդանի պահողն գոլ նոցա ի միասին և ի միութիւն^b ժողովելոցն^c և բաժանելութեան^d նոցա և բնական ինքնութեան^e նոցա^f անխառնակելեաց և անբաժանելեաց յանձն իւր լինել: Իսկ նա ինքն և ոչ մի ինչ ունի սեռական, այս ինքն անձնական բաժանմունս: ՅՎասն իւր լինիցին իւրաքանչիւրոցն ի մի ժողովելոցն տպատրական բաժանմունքն^h, որով բաժանի իւրաքանչիւրն յիւրումն համատեսակէն, և որպէս ի վերայ հոգոյ և մարմնոյ տեսանի: Վասն զի մի ի յերկուցն կատարեցիⁱ Պետրոսի կամ^j Պաղոսի խառնեալ անձն, այլ պահէ յինքն երկուս կատարեալ բնութիւնս՝ զհոգոյ և զմարմնոյ, և զբաժանմունս նոցա անխառնակաբար և^k

^a Dial. 48.14 չիք Պարտ է գիտել, եթէ
^b J միասին
^c Dial. 50.4 φύσεις
^d F բաժանել EH բաժանման
^e FH յատկութեան
^f E չիք և բնական ինքնութեան նոցա
^g J + որ
^h F բաժանմունսն J բաժանմունք
ⁱ F կատարեցի
^j Պետրոսի կամ // J որպէս ի Հոռոմ
^k Dial. 50.12 + φυσικὰ

զյատկութիւնս նոցա անշփոթաբար^a: Եւ ունի յինքն զերկուցն տպատրական յատկութիւնսն՝ զհոգոյ և զբաժանողս նորին յայլ^b հոգոց, և^c զմարմնոյ և զբաժանողս նորա յայլոց^d մարմնոց, ոչ ուրեք հեռացուցանելով զհոգին ի մարմնոյն, այլ միատրութեամբ և առադրութեամբ^e ի նմա, վասն զի յանկարծակի ընդ խառնելն նոցա մի^f ի նոցանէ խառնեալ անձն ժողովեալ բաժանեալ գոյով յայլոց ամենայն հոմաստեոից^g և տեսակցաց իւրոց^h անձանց: Այլ որովհետև միանգամայն ընդունին բնութիւնքն զառանձնութեամբ առ միմեանսⁱ և ընդ միմեանս զմիատրութիւնն, անբաժանելի կան մշտնջենատր: Զի թէպէտ և բաժանի հոգին ի մարմնոյն ի մահու անդր, այլ մի և նոյն է անձն երկոցունցն, վասն զի անձն է սկիզբն իւրաքանչիւրոցն^j էութեան՝ առ նա խառնեալ գոյով: Եւ կան հոգին ևս և մարմին՝ մշտնջենատրապէս ունելով զմի և զնոյն սկիզբն էութեան իւրում^k զանձնատրութիւն սեռի, թէպէտ և բաժանին ի միմեանց:

Եւ զայս ի միտ առնուլ պարտ է, թէ բնութեանցն առ միմեանս անձնատրութեամբ միատրութիւն կարողութիւն է^k, որպէս և ի մարդն տեսանի^l, զի զբնութիւն առնուլ ի մարմնոյն^m և ի նմա անձնատր լինել կարելի է, որք և ի Քրիստոս Տէրնⁿ տեսանին երկոքինն (զի ի նմա բնութիւնքն՝ աստուածային և մարդկային, միատրեցան, և ի նախագոյ անձն Բանին Աստուծոյ անձնատր եղեն հոգևոր իւր^o մարմին, և զնա ունէր անձն), իսկ յերկուց բնութեանց մի բնութիւն խառնեցեալ կատարեալ լինել կամ յերկու անձնէ մի անձնատրութիւն ամենևինն անհնար է: Յաղագս այսորիկ զի ոչ գոյ հնար հակառակացն գոյութեամբ^p բաժանմանցն ի մի բնութիւն ի միմեանս բնակել, զի այս գործ հեռացուցանէ ի միմեանց զբնութիւնսն, յորում և տե-

^a F անշփոթաբար

^b EFHI չիք

^c IJ չիք

^d J յայլ

^e EFH առդրութեամբ

^f I չիք

^g EFI համաստեոից

^h EHI տեսակակցաց F տեսակակց ուղղված տեսակաց | հոմաստեոից և տեսակցաց իւրոց
// Dial. 50.17 ὁμοειδῶν

ⁱ Dial. 50.18 չիք առ միմեանս

^j J իւրոց

^k J չիք

^l Dial. 50.26 չիք

^m Dial. 50.26-27 ὑπὸ ὑποστάσεως

ⁿ Dial. 50.27 չիք

^o H հոգևորն իւրն

^p I բնութեամբ

սանի^a: Եւ դարձեալ անկարելի է միանգամ ուրոյն առանձնացելոց զայլ սկիզբն առանձնատրութեան^b ունել: Վասն զի անձն ինքն ինքեամբ էութիւն է ուրոյն: Այլ զայս գիտեա, եթէ ի վերայ սուրբ երրորդութեանն անձն է անսկիզբն ազգ իւրաբանչիւր^c նոցա մշտնջենատր էութեանն^d:

Այլ զայս պարտ է գիտել, զի յորժամ խառնեալ բնութիւն լինիցի, ժամանակակից պարտ է լինել իւրաբանչիւր^e կողմանց^f և յայլոյ այլ ինչ կատարել՝ ոչ պահելով զիւրն է^g, այլ փոփոխելով^h և այլայլելով նոցա, յորոց ժողովեցան, որպէս ի շորից նիւթիցⁱ ժողովեալ մարմին այլ իմն եղև յայլոց, և ոչ հուր կատարեալ, և ոչ յայլոցն ի նոցանէ ոմն է կամ կոչի, և որպէս ի ձիոց և յիշուց կողմնաէշ^j լեալ, և ոչ ձի և ոչ էշ է կամ կոչի, այլ յայլոց այլ, ոչ որոց^k ի նոցանէ, յորոց է և խառնեցաւ, զմիոյ պահելով անխառն եւ անշփոթ գորակութիւնն^l 54:

^a Dial. 50.34 ὑπάρξουσι

^b I չիբ

^c ազգ իւրաբանչիւր // J ազգատր

^d մշտնջենատր էութեանն // EH մշտնջենատրութեանն

^e FHI իւրաբանչիւրոց Dial. 50.40 չիբ

^f HI կողմանցն

^g Dial. 50.40 չիբ զիւրն է

^h FHI փոփոխելի ելով

ⁱ EFHI նիւթոց

^j J կողմնաէշս

^k J որոյ

^l Dial. 50.45 չիբ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ԳՐԻԳՈՐ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԱՑՈՒ ՓԻԼՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԲՆԱԳՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ

Առաջաբան

Բանբեր Մատենադարանի-ի 2-րդ համարում հրատարակած «Զենոնի Յաղագս բնութեան երկի հայերեն թարգմանությունը» բնագրի առաջաբանում Լ. Խաչիկյանը հիշատակում է մեր ձեռագրերում առկա մեկ այլ փիլիսոփայական բնագիր՝ «Սահմանֆ փիլիսոփայականֆ», որում, Պլատոնի և Արիստոտելի հետ մեկտեղ, մեջբերվում է ստոիկյան փիլիսոփա Զենոնի մի կարծիք¹:

Հետագայում Ս. Արևշատյանը հրատարակեց այդ փոփոխված անունն փիլիսոփայական բնագիրը՝ ռուսերեն թարգմանությամբ, իսկ նրանից առաջ՝ էլ ավելի փոփոխված մի բնագիր «Ճարտասան» վերնագրով²: Արևշատյանը ենթադրել է, որ դրանք թարգմանություն են հունարենից. ինչպես կոեսնենֆ ստորև, միանգամայն ճիշտ է որակել այդ բնագրերը: Նա նաև դրանք բնորոշել է որպես ուսուցողական գրականության հազվագյուտ նմուշներ, քանի որ համառոտ են և բաղկացած են առանձին, միմյանց հետ չկապակցված հասկացությունների սահմանումներից, շունեն ներածություն, անհրաժեշտ եզրակացություններ, բացատրություններ, գուրկ են մանրամասնումներից:

Արևշատյանը փաստում է, որ երկու բնագրերը մաս են կազմում «Գրիգորի Երուսաղեմացոյ Սահմանֆ զանազանֆ արտորոշեալֆ ըստ սրբոց ի ծայրագոյն վարդապետաց յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» բանաբաղ աշխատության³, որը համարում է ժԲ. դարի գործ, և թվարկում է այն պարունակող հետևյալ ձեռագրերը՝ ՄՄ 3082 (1267 թ.), 431ա-451բ, ՄՄ 4166 (ժԳ-ժԴ դդ.), 242բ-244բ, ՄՄ 5254 (1280 թ.), 210բ-228բ, ՄՄ 1980 (1391 թ.), 269ա-286ա, ՄՄ 464 (ժԷ դ.), 189ա-224ա, ՄՄ 2269 (ժԸ դ.), 10ա-34բ, ՄՄ 7151 (ժԿ դ.), 45բ-55բ, ՄՄ 8132 (ժԿ. դ.), 177բ-180բ:

«Սահմանֆ փիլիսոփայականֆ»-ի մի համառոտ տարբերակ հրատարակել ենք նաև մենք՝ ՄՀ-ի Ի հատորում Պավլիայի համալսարանի գրադարանի (Pavia, Bibliotheca Universitaria)՝ ժԲ-ժԴ դդ. Ms. Aldini 178 ձեռագրի

¹ Լ. Խաչիկյան, «Զենոնի «Յաղագս բնութեան» երկի հայկական թարգմանությունը», *Բանբեր Մատենադարանի* 2, 1949 (էջ 65-80), էջ 70:

² С.С. Аревшатын, «Два древних философских фрагмента – ‘Ритор, о природе’ и ‘Философские определения’,» *Բանբեր Մատենադարանի* 5, 1960, էջ 371-391:

³ Անդ. էջ 373:

գրից (թթ. 114բ-116բ)¹, որտեղ այն թերի է պարունակում է բնագրի մոտ կեսը (ընդհատվում է 58-րդ սահմանման մեջտեղում) և անմիջապես հետևում է Հովհան Դամասկացու «Դիալեկտիկայի»՝ հունարենից Բագարաս Մամիկոնյանի թարգմանած սկզբից թերի բնագրին (թթ. 110ա-114ա): Որպես Արիստոտելի «Կատեգորիաների» անանուն և թերի մեկնություն մենք հրատարակեցինք այն ՄՀ-ի նույն հատորում²: Բացի այդ ՄՀ-ի նույն հատորում մենք հրատարակեցինք ևս մի անանուն գրված՝ «Սահման իմաստասիրական իբր հարցմամբ»³, որը նույնպես փիլիսոփայական սահմանումների մի շարք է, սակայն երեք անգամ ավելի ընդարձակ (ՄՀ-ի 19 էջ՝ «Սահման փիլիսոփայական»-ի թերի բնագրի 3 էջի դիմաց, այսինքն՝ ամբողջական բնագիրը կկազմեր մոտ 6 էջ), և սահմանումները դասավորված են այբբենական կարգով: «Սահման իմաստասիրական իբր հարցմամբ» վերնագիրը հեշտ չէ բացատրելը, քանի որ երկը բաղկացած է սահմանումներից, այլ ոչ հարց ու պատասխաններից: Այն կազմվել է հավանաբար ԺԳ. դարում, քանի որ այն պարունակող ամենավաղ ձեռագիրը՝ ՄՄ 6897, ընդօրինակված է 1330 թ.:

Մենք ուսումնասիրեցինք «Գրիգորի Երուսաղեմացոյ Սահման գանազան արտորոշեալ ըստ սրբոց ի ծայրագոյն վարդապետաց յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» ժողովածուի ձեռագրերը: Երեք ձեռագիր՝ ՄՄ 464 (ԺԷ դ.), ՄՄ 2269 (ԺԸ դ.) և ՄՄ 3082 (1267 թ.), այդ վերնագրի տակ պարունակում են հետևյալ միավորները՝

«Յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» – ՄՄ 464, թ. 189ա, ՄՄ 2269, թթ. 10ա-բ, և ՄՄ 3082, թ. 431ա՝ «Աստուած» հասկացության երեք սահմանում է (սույն հավելվածի բնագիր Ա.1):

«Հարցմունք կարճառատաբար» – ՄՄ 464, թթ. 189ա-194բ, ՄՄ 2269, թթ. 10բ-13բ, և ՄՄ 3082, թթ. 431ա-434ա: Այս բնագրի մեծ մասը բաղկացած է Դավիթ Անհաղթի «Սահման իմաստասիրութեան»-ից առանձին ֆաղվածքներից, համարյա միշտ՝ բառացի, իսկ վերջին՝ մոտ մեկ ֆառորդը կազմող հատվածը աստվածաբանություն է՝ աստծո հատկանիշների բացահայտում

¹ Մատենագիրք հայոց, Ի հատոր, ԺԳ դար, «Յաւելուած՝ Դավիթ Անյաղթին վերագրուող և նրա անուանն առնչուող գրուածքներ», Երևան, 2014, էջ 745-747:

² Այդ մեկնությունն ամբողջապես սույն գրքում գետեղված առաջին բնագիրն է:

³ Մատենագիրք հայոց, Ի հատոր, ԺԳ դար, «Յաւելուած՝ Դավիթ Անյաղթին վերագրուող և նրա անուանն առնչուող գրուածքներ», էջ 763-782:

փիլիսոփայական եզրերի առատ կիրառությամբ, որի ծագումը սակայն դեռևս պետք է պարզել (*սույն հավելվածի բնագիր Ա.2*):

«Արիստոտելի Արդ գոլ գլխակն» – ՄՄ 464, թթ. 194բ-198ա, ՄՄ 2269, թթ. 13բ-16ա, և ՄՄ 3082, թթ. 434ա-436ա, որ առանձին կրճատումներով այլ ձեռագրերում Դավիթ Անհաղթին վերագրված բնագիրն է, որն իրականում այդ խոսքերով սկսվող հատված է Արիստոտելի «Յաղագս մեկնութեան» երկի թարգմանությունից և անանուն մեկնությունից՝ այսպես կոչված «Պերիարմենիաս»-ից¹ (սույն գրքում այս բնագիրը չենք ներկայացնում):

Մի բնագիր, որ առանց վերնագրի և ընդհատման շարունակում է «Արիստոտելի Արդ գոլ գլխակն»-ը՝ դա մի հատված է Դավիթ Անհաղթին վերագրված մեկ այլ՝ փիլիսոփայական բնագրից² – ՄՄ 464, թ. 198ա-բ, ՄՄ 2269, թ. 16ա, և ՄՄ 3082, թ. 436ա (սույն գրքում այս բնագիրը չենք ներկայացնում):

Մի անվերնագիր փիլիսոփայական հատված, որ սկսվում է այսպես՝ «Անձնատրոսին և առանձնատրոսին և դէմ և ենթակացութին մի են, և մի վասն այնորիկ են» – ՄՄ 464, թ. 198բ-199ա, ՄՄ 2269, թ. 16ա-բ, և ՄՄ 3082, թ. 436ա-բ (սույն գրքում այս բնագիրը չենք ներկայացնում):

Մի անվերնագիր փիլիսոփայական հատված, որ սկսվում է այսպես՝ «ԲՆՈՒԹԻՒՆ է, որ ի գոյացողականաց ոմանց բաղկանայ» – ՄՄ 464, թ. 199ա-201բ, ՄՄ 2269, թթ. 16բ-18ա, և ՄՄ 3082, թթ. 436բ-437բ (*սույն հավելվածի բնագիր Ա.3*):

Ս. Արեշատյանի հրատարակած «Ճարտասան» բնագիրը – ՄՄ 464, թթ. 201բ-202ա, ՄՄ 2269, թ. 18ա-բ, և ՄՄ 3082, թթ. 437բ-438ա (սույն գրքում այս բնագիրը չենք ներկայացնում³):

«Սահմանն փիլիսոփայականն» (այսուհետ՝ ՍՓ) – ՄՄ 464, թթ. 202ա-208բ, ՄՄ 2269, թ. 18բ-23բ, և ՄՄ 3082, թթ. 438ա-442բ (*սույն հավելվածի բնագիր Բ*):

¹ Տես Մատենագիրք հայոց, Ի հատոր, ԺԲ դար, «Յաւելուած՝ Դավիթ Անյաղթին վերագրող և նրա անունն առնչող գրութեան», էջ 655-659 [Մեկնութիւն Արդ գոլ գլխակն-ի]:

² Անդ, էջ 652-654 [Յաղագս հարկատրին և կարելոյն]:

³ Ի տարբերություն հաջորդ բնագրերի, որոնք թարգմանություն են հունարենից, այս մեկնանոց բնագիրը հավանաբար գրվել է հայերեն, ինչի վկայություն է նրա առաջին նախադասությունը. «Ստուգարանի բնութիւն բանութիւն»:

«Բարոյականի յեղանակի սահման» (այսուհետ՝ *Բարոյական Ա.*) – ՄՄ 464, թթ. 208բ-210ա, ՄՄ 2269, թ. 23բ-24բ, և ՄՄ 3082, թթ. 442բ-443բ (*սույն հավելվածի բնագիր Գ*):

«Սահմանի իմաստասիրական միջակ» (այսուհետ՝ *ՍՄ*) – ՄՄ 464, թթ. 210ա-211բ, ՄՄ 2269, թ. 25ա-բ, և ՄՄ 3082, թթ. 443բ-444ա (*սույն հավելվածի բնագիր Գ*):

«Բանականի մասին սահման» (այսուհետ՝ *Բանական Ա.*) – ՄՄ 464, թթ. 211բ-213բ, ՄՄ 2269, թթ. 25բ-27ա, և ՄՄ 3082, թթ. 444ա-445բ (*սույն հավելվածի բնագիր Ե*):

«Մատուց մարմն» (այսուհետ՝ *Մարմն*) – ՄՄ 464, թթ. 213բ-214ա, ՄՄ 2269, թ. 27ա-բ, և ՄՄ 3082, թթ. 445բ (*սույն հավելվածի բնագիր Զ*):

«Յաղագս ամկոց վերջին գլուխ» (այսուհետ՝ *Տունկը*) – ՄՄ 464, թթ. 214ա-բ, ՄՄ 2269, թ. 27բ, և ՄՄ 3082, թթ. 445բ-446ա (*սույն հավելվածի բնագիր Ե*):

«Նիսացոյ» – ՄՄ 464, թթ. 214բ-215ա, ՄՄ 2269, թ. 28ա, և ՄՄ 3082, թթ. 446ա (*սույն հավելվածի բնագիր Ը*):

Երեւմեան ձեռագրում էլ նշվածներին հետևում է «Ի բժշկարանէն, յաղագս բնութեան մարդոյ» բնագիրը:

ՄՄ4166 (ԺԳ-ԺԴ դդ.) ձեռագրի թթ. 242բ-244բ-ում կարդում ենք «Սահմանի իմաստասիրաց Արիստոտելի», որ *ՍՓ* բնագրի մի սեղմած տարբերակ է:

Մեկ այլ ձեռագիր՝ ՄՄ 1980 (1391 թ.), պարունակում է «Սահմանի իմաստասիրական իբր հարցմամբ» (այսուհետ՝ *ՍԻԻԶ*) (թթ. 245ա-265ա), դատարկ էջեր (թթ. 265բ-268բ)¹ և վերը թվարկված բնագրերի մի մասը՝ «Ճարտասան» (թթ. 269ա-բ), *ՍՓ* (թթ. 270ա-278ա), *Բարոյական Ա.* (թթ. 278ա-280ա), *ՍՄ* (թթ. 280ա-281բ), *Բանական Ա.* (թթ. 282ա-284բ), *Մարմն* (թթ. 284բ-285ա), *Տունկը* (թթ. 285ա-բ), «Նիսացոյ» (թթ. 285բ-286ա):

ՍԻԻԶ-ի (*սույն հավելվածի բնագիր Ժ*) որոշ սահմանումներ բառացի համընկնում են «Յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» բնագրի բոլոր 3, *ՍՓ* բնագրի 159-ից 137 (5-ը՝ որոշ տարբերություններով), *Բարոյական Ա.*-ի 47-ից՝ 46 (1-ը՝ որոշ տարբերություններով), *ՍՄ*-ի 46-ից՝ 43 (2-ը՝

¹ Հավանաբար նախատեսված ժողովածուի հետևյալ բնագրերի համար՝ «Յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց», «Ճարցմունք կարնատատարար», «Արիստոտելի Արդ գոլ գէական»-ից և «Յաղագս հարկատրին և կարելոյն»-ից հատվածների, «Անձնատրոսին և առանձնատրոսին և դէմ...» և «Բնութիւն է, որ ի գոյացողականաց ոմանց բաղկանայ» բնագրերի:

որոշ տարբերություններով), *Բանական Ա.*-ի 58-ից՝ 54 (2-ը՝ որոշ տարբերություններով), *Մարմին* բնագրի բոլոր 22 (2-ը՝ որոշ տարբերություններով), *Տունկք* բնագրի 13-ից՝ 12, և «Նխասացոյ» բնագրի բոլոր 9 ձևակերպումների (1-ը՝ որոշ տարբերություններով) հետ: Եվս 6 սահմանում զուգահեռ ունեն «Հարցմունք կարճառատաբար» բնագրի, այսինքն՝ նրա փոքր մասի հետ (2-ը՝ որոշ տարբերություններով), իսկ 3 սահմանում՝ «Յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց»-ի հետ: «Գրիգորի Երուսաղեմացոյ Սահմանք զանազանք...» ժողովածուի մյուս բնագրերի հետ *ՄԻԻՀ*-ը ոչ մի առնչություն չունի: Այսպիսով զուգահեռների ընդհանուր թիվը 335 է:

Իսկ 419 սահմանում պարունակող *ՄԻԻՀ*-ի մնացած 84 սահմանումները որևէ զուգահեռ չունեն նշված բնագրերում: Մյուս բնագրերն էլ («Հարցմունք կարճառատաբար»-ը չհաշված) *ՄԻԻՀ*-ի հետ ընդհանուր 335 սահմանման դիմաց ունեն 30՝ զուգահեռ չունեցող սահմանում:

Եթե *ՄԻԻՀ*-ի սահմանումները դասավորված են այբբենական կարգով, ապա *ՄՓ*-ի 1-14 սահմանումները տրամաբանական հասկացություններ են (*սահման, ենթագրություն, անուն, բայ, ստորոգումն* և այլն), 15-22-ը նվիրված են Արիստոտելի կատեգորիաները մեկնաբանող Պորփյուրիոսի առաջարկած 5 հասկացություններին (*սեռ, տեսակ, տարբերություն, յատուկ, պատահումն*), 23-27-ը՝ հարակից հասկացությունների (*սեռականագոյն, տեսակագոյն*) 28-53՝ իմացաբանական եզրեր են (*զգայություն, թուեցումն, լսելիք, միտք*), 54-104-ը՝ տրամաբանական և իմացաբանական եզրերի շարքեր են, 105-110՝ թվային հասկացություններ (*թիւ, գիծ, մակերևոյթ*), 111-123՝ զանազան փիլիսոփայական, թերևս գոյաբանական հասկացություններ (*ապականություն, աստուած, լինելություն*), 124-151՝ բարոյագիտական եզրեր (*առաքինություն, արդարություն, արություն*):

Բարոյական Ա. բնագրում հիմնականում արծարծվում են բարոյագիտական հարցեր (ոչ միայն *լաւ, վատթար, առաքինություն, շարություն, այլև վախումն, իմաստություն, ձայնակցություն, երազամտություն, մեծանձնություն, գծծություն*), *ՄՄ*-ում՝ ֆաղափական (*ՄՄ 21* և *ՄԻԻՀ* Թ.7՝ *թագաւորություն, ՄՄ 22* և *ՄԻԻՀ* Ռ.1՝ *ուսմկություն*) և մարդու մարմնական ու հոգեկան զանազան առանձնահատկություններին վերաբերող, թերևս՝ դարձյալ բարոյագիտական (*ողջություն, հիւանդություն, մահ, գեղեցկություն, ծերություն, ամուսնություն, ցանկություն, նախանձ, տագնապ, ջանասիրություն*), *Բանական Ա.*-ում՝ բնագիտական (*էություն, տարր, հուր, երկիր, ջուր, արեւ, շարժություն, լինելու-*

թիւն, ապականութիւն, ժամանակ, տիւ, տարի, արու, էգ): Մարմին վերնագրի ներքո մարմնի մասերի և այլ մարդաբանական սահմանումներ են (*արիւն, լեարդ, լեզու, մաղձ, կաթ*), *Տունկք*-ը հիմնականում նվիրված է բույսերին (*ծառ, պտուղ, գինի, մեղր, ձէթ*): «Նիւսացոյ» բնագիրը բաղկացած է Գրիգոր Նյուսացու երկերից ֆաղված բարոյական հասկացությունների սահմանումներից (*երանութիւն, սուգ, ամաւթ, ողջախոհութիւն*):

Հայերեն բոլոր սահմանումները վերացարկված են տեղից, ժամանակից և մշակութային կամ կրոնական առնչություններից: Միայն *Միշ*-ում «սկիզբն» եզրի (Ս.13) սահմանմանը, որ ֆաղված է *Բանական Ս.*-ից (5), ավելացված է մի ֆանի մեկնաբանություն, որոնցից մեկն ընդգծված ֆրիստոնեական է. «պատնառական, որպէս Աստուած Հայր՝ Որդոյ և Հոգոյ»:

Միշ-ի սահմանումների և մյուս բնագրերում դրանց աղբյուրների միջև մեկ էական տարբերություն կա. վերջիններում որոշ սահմանումներ վերագրված են Արիստոտելին, Պլատոնին և ստոիկյաններին՝ հաճախ նույն եզրի տարբեր մեկնաբանությունների դեպքում¹, իսկ *Միշ*-ից այդ անունները հեռացված են, և տարբեր մեկնաբանություններն իրար հետևում են *կամ* շաղկապով: Մեկ բացառություն կա, որ պատահական է թվում՝ «Խոհականութիւն է բարեխորհութիւն մարդկայնոց իրաց, որպէս Պղատոն, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ ունակութիւն հանդերձ բանի գործական» (*Միշ* Խ.7, որ ֆաղված է *Բարոյական Ս.5*-ից):

Հիշատակված են նաև այլ փիլիսոփաների անուններ՝ «Հերակլիտէս» (*ՄՓ 94*, սակայն անունը կա արդեն այս սահմանման աղբյուր Արիստոտելի մոտ), «Թէոփրատէս» (*Բարոյական Ս. 12*), որ Արիստոտելի հետևորդ պերիպատետիկյան Թեոփրաստոսի (մ.թ.ա. 4-3-րդ դդ.) անվան մի փոքր աղավաղված տարբերակն է, և «Եմպեդոկլէս» (*Տունկք 9*, հիշատակված է այս սահմանման աղբյուր Արիստոտելի մոտ):

***

Մեր ուսումնասիրությունը թույլ տվեց համոզվել, որ հայերեն սահմանումները թարգմանված են հունարենից, և որ «Գրիգորի Երուսաղեմացոյ Սահմանք զանագանք...» ժողովածուի մաս կազմող բնագրերը առաջնային

¹ «Սահմանք փիլիսոփայական» 1 (մասնավորեցված է՝ *ըստ Ձենոնի*), 5, 7, 8, 13, 15, 17, 20, 28, 29, 31, 43, 48, 58, 64, 85, 99, «Բարոյականի յեղանակի սահման» 15, 18, 20, 22, «Սահմանք իմաստասիրականք միջակք» 10, 35 (մասնավորեցված է՝ *որպէս Ձենոն*), 36, «Բանականի մասին սահման» 16, 41, 47:

են, իսկ ՄԻԻՀ-ը՝ դրանց այբբենական կարգով վերադասավորված տարբերակը: Վերջին ենթադրության օգտին է խոսում Պլատոնի, Արիստոտելի և մյուս հեղինակների անունների հետացումը ՄԻԻՀ-ից, ինչպես նաև այն, որ մյուս բնագրերի որոշ միավորներ նրանում ձուլվել դարձել են մեկ: Օրինակ՝ ՄՓ-ի երեք սահմանում՝ «Մշտնջենական է, որ յամենայն ժամանակի է և յառաջագոյն էր և այժմ ոչ ապականի» (115), «Աստուած կենդանի անմահ, ինքնաբաւ առ ի ներփառութիւն, էութիւն մշտնջենատր և բարոյ բնութեան պատճառ» (116) և «Կինելութիւն իաղացումն էութեանց, փոփոխումն առ էութիւն փայլելով եղանակացս» (117), որոնցից յուրաքանչյուրն առանձին հունարեն զուգահեռ ունի, ՄԻԻՀ-ում մեկ միավոր են՝ Մ տառի տակ, ֆանի որ առաջին բառը «մշտնջենական»-ն է (Մ.6):

Իսկ մեկ այլ դեպքում նույն ՄՓ բնագրի երեք հաջորդական սահմանում, որոնք նաև առանձին միավորներ են ՄԻԻՀ-ում (Խ.2, Բ.11, Բ.12) և որոնցում բացատրվում է «խոհեմութիւն»-ը (126), «բարեփառութիւն»-ը (127) ու «բարեբաստութիւն»-ը (128), հիմնական գծերով համապատասխանում են հունարեն մեկ սահմանման՝ որոշ բառերի ներմուծմամբ:

Մեկ այլ դեպքում էլ հունարեն մեկ և ՄՓ-ում մեկ՝ մի փոքր երկար սահմանման (129) դիմաց, որ «արդարութիւն» եզրի բացատրությունն է, ՄԻԻՀ-ն ունի չորս սահմանում, երկուսը «արդարութիւն» (Ա.16, Ա.29), մեկը՝ «բնութիւն» (Բ.13), մեկն էլ՝ «լաժարական» (Յ.9): Փաստորեն «բնութիւն»-ը, որով սկսվում էր բացատրության մասերից մեկը, դարձել է գլխաբառ՝ իբր բացատրության առարկա. «Բնութիւն է բաշխողական որ ըստ չափոց», իրականում՝ մի անիմաստ նախադասություն: Նույնը տեղի է ունեցել «լաժարական»-ի հետ:

Բարոյական Մ. 48՝ «Անմոլար գունդ է, որ յարևելից յարևմուտս միշտ նմանապէս տարեալ լինի: Մոլար գունդ է, որ ընդդէմ աննմանապէս շրջին» սահմանումը, որ սերում է Արիստոտելի մեկնիչ Ալեքսանդր Ափրոդիսիացուց, ՄԻԻՀ-ում տրոհվել է երկու մասի և հանդես է գալիս որպես Ա.43 և Մ.27:

Սահմանումներից բաղկացած հայերեն բնագրերին ճիշտ համապատասխանող հունարեն բնագիր չի պահպանվել, կամ գոնե մեզ հայտնի չէ: Սակայն բազմաթիվ սահմանումների համար զուգահեռներ ենք գտել հին հունարեն տարբեր փիլիսոփայական և բառարանագրական բնույթի գրվածքներում, և շատ հաճախ հայերեն սահմանումները դրանց ճշգրիտ թարգմանությունն են կամ գոնե բավական մոտ են դրանց:

Ամենից շատ են՝ թվով 43, գուգահեռները Հովհան Դամասկացու (8-րդ դդ.) տարբեր գրվածքների հետ (*ՄՓ* 26, 27, 28, 43, 55, 56, *Քարոյական Ս.* 21, *Քանական Ս.* 17, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, *Տունկ* 1, *ՍԻԻՆ* Ա.51, Ա.59, Ա.60, Ա.61, 63, Բ.37, Գ.1, Է.1, Կ.10, Մ.26, Ո.2, Վ.3, Տ.1):

Շատ են (30) գուգահեռները նաև Պլատոնին վերագրված *Սահմանումների* հետ (հունարեն՝ Ὅροι, լատիներեն՝ *Definitiones*): Դա 184 փիլիսոփայական եզրերի բառարան է, որ երբեմն մաս է կազմում Պլատոնի գրվածքների ժողովածուների և մինչև ուշ անտիկ ժամանակները վերագրվել է Պլատոնին կամ նրա բեռորդի և Ակադեմիայի երկրորդ ղեկավար Սպևսիպոսին¹, սակայն ըստ մեծությամբ բանասիրության՝ երկրորդ ձեռքի փիլիսոփայության մի տարրական դասագիրք է, ենթադրաբար կազմված Պլատոնի Ակադեմիայի շրջանակներում, մ.թ.ա. 4-3-րդ դդ.: Այդ երկում 184 փիլիսոփայական եզրեր են իրենց հակիրճ սահմանումներով այբբենական կամ որևէ այլ կարգով չեն դասավորված: Սակայն նշմարվում են որոշ բովանդակային խմբեր: 1–20 սահմանումները հիմնականում բնափիլիսոփայության եզրեր են՝ «մշտնջենավոր», «աստված», «գինեություն», «արեգակ», «ժամանակ», «ցերեկ», «արշալույս», «կեսօր», «կեսօրից հետո», «գիշեր», «գիպված», «ծերություն», «շունչ», «օդ», «երկինք», «հող», «ուժ», «տեսողություն», «ոսկոր», «տարր», 21–107 միավորները մի քանի ոլորտի հասկացություններ են պարունակում՝ բարոյագիտություն (օրինակ՝ «առաքինություն», «արդարություն», «ողջախոհություն», «աշխատասիրություն» և այլն), քաղաքականություն (օրինակ՝ «թագավոր», «իշխանություն», «օրենք», բռնակալ), տրամաբանություն (օրինակ՝ «ձայն», «բան», «անուն», «սահմանում», «ապացույց»), ֆերականություն (օրինակ՝ «վանկ»), և իմացաբանական (օրինակ՝ «գիտելիք»): Վերջին խումբը՝ 108–184 համարները, հասկացությունների խառնուրդ է, որտեղ երբեմն կրկնվում են արդեն մեկ անգամ մեկնաբանված եզրերը: Հավանաբար հավաքածուն փոփոխության է ենթարկվել դարերի ընթացքում, քանի որ սահմանումների թիվը տարբեր ձեռագրերում տարբեր է:

Այս երկի մասին մանրամասն խոսեցինք, քանի որ նրա հետ առնչությունը տեսնում ենք արդեն հայերեն *ՄՓ*-ի փոփոխ նախաբանում (որը թերևս կարելի է ընկալել որպես ընդհանուր նախաբան՝ սահմանումներ

¹ L.G. Westerink, *Anonymous Prolegomena to Platonic Philosophy*, Amsterdam, 1962.

պարունակող բնագրերի ամբողջ շարքի համար). «Սահմանս դնելով իմաստասիրականի բանի, այսինքն՝ բնականի բանի, բարոյականի, և զամենայն գործ տրամաբանականի»: Նաև ֆննվող հարցերի շրջանակը մոտավորապես նույնն է, ինչ և հայերեն սահմանումներում, իսկ *ՄՓ* -ի 25 (1, 13, 29, 33, 42, 43, 50, 51, 80, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 133, 136, 143), *Բարոյական Ա.*-ի 3 (18, 20, 45) և *ՄՄ*-ի 2 (23, 38) սահմանում կամ բառացիորեն նույնանում են՝ թարգմանված են կամ էլ մոտ են Պլատոնին վերագրված սահմանումներին:

Եթե կեղծ-պլատոնական սահմանումների թիվը 184 է, ապա հայերեն բնագրերի միավորները երբեմն դժվար է նշգրիտ հաշվել: Օրինակ՝ նշել ենք *ՄՓ*-ի 159 թիվը, սակայն այն պայմանական է: Որոշ սահմանումներ մեկ նախադասությունից չեն բաղկացած, այլ երկու, երեք կամ ավելին, ուստի երբեմն հստակ չէ, թե որտեղ է ավարտվում մի սահմանումը և սկսվում հաջորդը: Երբեմն սահմանումները միմյանցից բաժանելուն օգնում է այն, որ դրանք զուգահեռներ ունեն *ՄԻԻԶ*-ի տարբեր հատվածներում (սակայն, ինչպես վերը տեսանք, այստեղ էլ շփոթություններ կան):

Պլատոնին վերագրված հունարեն *Սահմանումներից* ֆաղած 30 միավորից վեցում (*ՄՓ* 1, 5, 29, 43, *Բարոյական Ա.* 18, 20) նշում կա՝ «ըստ Պլատոնի»: Մնացած 24-ի համար որևէ անուն հիշատակված չէ: Նման երկու նշում էլ գտնում ենք այնպիսի սահմանումների մեջ (*ՄՓ* 7, 99, *Բարոյական Ա.* 22), որոնք զուգահեռներ ունեն Պլատոնի *Գորգիաս*, *Սոփեստես* և այլ տրամախոսությունների հետ: Եվս հինգ անգամ «ըստ Պլատոնի» նշում կա (*ՄՓ* 13, 48, 64, *Բարոյական Ա.* 15, *ՄՄ* 35, *Բանական Ա.* 41), սակայն որևէ զուգահեռ պլատոնական նախադասություն մեզ չի հաջողվել գտնել:

ՄՓ 13-ի և 19-ի համար զուգահեռ կա նորպլատոնական փիլիսոփա Պորփյուրիոսի մոտ. 13-ում նա մեջբերում է Պլատոնի համապատասխան կարծիքը՝ «Ձայն է ըստ Պլատոնի վիրատրումն աղոյ»: Իսկ երեք անգամ (*ՄՓ* 15, 28, 58) այդպիսի նշումին համապատասխանում են զուգահեռներ Արիստոտելի երկերից: Կան նաև դեպքեր, երբ Պլատոնի հետ զուգահեռները չեն ուղեկցվում նրա անվան հիշատակմամբ (*ՄՄ* 9, 22, 39, *ՄԻԻԶ* Հ.5, Մ.26):

15 անգամ որպես սահմանումների հեղինակ նշվում է Արիստոտելը (*ՄՓ* 1, 5, 13, 17, 29, 43, 58, 64, 85, *Բարոյական Ա.* 15, 18, 22, *ՄՄ* 10, 36, *Բանական Ա.* 41): 11-ի համար (*ՄՓ* 1, 5, 13, 17, 29, 43, 85, *Բարոյական Ա.* 15, 18, 22, *Բանական Ա.* 41) իրոք Արիստոտելի տարբեր երկերում դրանց զուգահեռներն են գտել:

Եվս 21 սահմանումների համար զուգահեռ նկատել ենք նրա երկերի հետ, սակայն բնագրում անունը չի հիշատակվում (*ՄՓ* 4, 6, 10, 35, 42, 57, 58, 63, 65, 75, 78՝ 2 զուգահեռ, 91, 94, 101, 104, 105, 107, 108, 112, 133՝ այստեղ նաև Պլատոնի հետ զուգահեռ կա, 138, *Բարոյական Ս.* 5, 12, 32, 33, *ՄՄ* 3, 5, 6, 16, 22, 31, 44, *Բանական Ս.* 16, 18, 20, 22, 32, 46, 54, 57, *Մարմին* 9, 20, *Տունկը*, 7, 9, 11, նաև *ՄԻԻՀ Ա.67, Գ.2, Է.2, Մ.5, Շ.6, Ք.2*, երկուսը՝ *ՄՓ* 63 և *ՄԻԻՀ Շ.6*, «Կատեգորիաներից», սակայն հայերեն թարգմանությունից մի ֆիլ տարբեր)¹:

Երրորդ հիշատակվող հեղինակությունը ստոիկյաններն են: Սակայն երբ կարդում ենք «ըստ ստոիկեանցն», զուգահեռներ փնտրելն ավելի դժվար է: Դրանք կարող են գտնվել տարբեր հեղինակների՝ լինեն դրանք ստոիկյան փիլիսոփաներ, թե նրանց մասին պատմողներ, բնագրերում: Առայժմ տասներկուսից վեցի (*ՄՓ* 8, 13, 21, 28, 44, *Բանական Ս.* 41) համար ենք կարողացել զուգահեռներ գտնել, վեցը (*ՄՓ* 29, 30, 43, 58, *Բանական Ս.* 16, 47), ինչպես նաև *ՄՓ* 8-ի երկու սահմանումներից մեկը, մնում են հարցական: Երեք անգամ էլ ստոիկյան Չենոնն է հիշատակված (*ՄՓ* 1, *ՄՄ* 35, 36), և առաջինի զուգահեռը գտել ենք փիլիսոփաների մասին պատմող Դիոգենես Լաերտիոսի (մ.թ.ա. 3-րդ դ.) «Փիլիսոփաների կյանքը» երկի՝ ստոիկյաններին նվիրված 7-րդ գլխում, որտեղ այն վերագրված է մեկ այլ ստոիկյանի՝ Անտիպատրոսին: Մյուս երկու դեպքում բավարար հունարեն զուգահեռ չկա: Նույն Դիոգենեսի հետ են *ՄՓ* 8, 13, 20 և 77-ի, *ՄՄ* 41-ի, *Բանական Ս.* 57-ի զուգահեռները, մեկը (*ՄՓ* 13) ունի ևս մեկ զուգահեռ՝ Հոմերոսի *Իլիական*-ի մի մեկնության մեջ: *ՄՓ* 44, 46 և 139, *Բարոյական Ս.* 8, 14, *Բանական Ս.* 41, 50 և *ՄԻԻՀ* Տ.1 սահմանումները զուգահեռ ունեն 2-րդ դարի երկրորդ կեսի փիլիսոփա Սեֆստոս Էմպիրիկոսի հետ:

Մնացած զուգահեռները գտել ենք զանազան փիլիսոփայական բնագրերում՝ ստոիկյան Անտիսթենեսի (*ՄՓ* 1), Արիստոտելի հետևորդ պերիպատետիկյաններ Թեոփրաստոսի (մ.թ.ա. 4-3-րդ դդ.՝ *Տունկը* 3) և Ալեքսանդր Ափրոդիսիացու (մ.թ. 2-3-րդ դդ., *ՄՓ* 53, 72, 109, *Բարոյական Ս.* 10,

¹ Օրինակ՝ «Շարժութեան տեսակք են Զ.՝ լինելութիւն, ապականութիւն, անումն, նուագութիւն, ի տեղոյէ ի տեղի փոփոխութիւն, այլայլութիւն» (*ՄԻԻՀ Շ.6*) – Κινήσεως δέ ἐστὶν εἶδη ἕξ· γένεσις, φθορά, αὐξήσις, μείωσις, ἀλλοίωσις, κατὰ τόπον μεταβολή (Arist. *Cat.* 15a.14): Արիստոտելի հին թարգմանության մեջ նույն հատվածը մի փոքր տարբերվում է. «Շարժութեան տեսակք են վեց՝ լինելութիւն, ապականութիւն, անելութիւն, նուագութիւն, այլայլութիւն, ըստ տեղոյ փոփոխութիւն», տե՛ս [Դաւիթ Անյաղթ], Յաղագս մեկնութեան՝ Պերիարմենիաս, Մեկնութիւն «Ստորագութեանցն» Արիստոտելի», *Մատենագիրք հայոց*, Ժէ հատոր, ԺԱ դար, Երևան, 2016, Յաւելուած, էջ 975:

Բանական Ս. 46, 48, 49, 50, Մարմին 14, Մեծ Բ.41, Ը.1, Հ.9), Արիստոտելի անանուն մեկնիչի (ՄՓ 134), մեկնիչ Թեմիստիոսի (4-րդ դ., ՄՓ 103, 141) և մեկնիչ ու աստվածաբան Հովհաննես Փիլոպոնոսի (5-6-րդ դդ., ՄՓ 55, 156, Տունկբ 12, 13 Մեծ Հ.6, Ս.17), նորպատոնական փիլիսոփաների մոտ՝ Ամմոնիոս Սակկասի (մ.թ. 3-րդ դ., ՄՓ 13, 38, 87, Մեծ Ե.18), Պորփյուրիոսի (մ.թ. 3-4-րդ դդ., ՄՓ 13, 19, 42, Մեծ Տ.7, Տ.8), Յամբլիֆոսի (մ.թ. 3-4-րդ դդ., Բարոյական Ս. 42), Սիմպլիկիոսի (6-րդ դ., ՄՓ 61, 62, 112, Բանական Ս. 5), Օլիմպիոդորոսի (6-րդ դ., ՄՓ 7, Բարոյական Ս. 15, Մեծ 37), Պրիսկիանոս Լիդացու (6-րդ դ.՝ ՄՓ 29), 4-րդ դարի ֆերական Դոսիթեոսի (ՄՓ 14) մոտ, ստոիկյան Քրիստոսից մեջբերումներում (մ.թ.ա. 3-րդ դ., ՄՓ 31, 97, Բարոյական Ս. 16, 22, 37, ՄՄ 2, 4, 38, 43, 46), Կղեմես Ալեքսանդրացու (2-3-րդ դդ.) «Ստրոմատա»-ում (ՄՓ 97), Պլուտարֆոսի (1-2-րդ դդ.) «Ստոիկյանների դեմ» և այլ գործերում (ՄՓ 45, ՄՄ 13, Տունկ 1), Հերմոգենեսի (2-րդ դ.) և Ափրոնիոսի (4-րդ դ.) «Նախակրթություններում» (ՄՓ 113, ՄՄ 5, Մեծ Գ.3), Փիրլոն Ալեքսանդրացու երկերում (1-ին դ., ՄՓ 23, 31), Սվիդասի բառարանում (10-րդ դ., ՄՓ 21, 54, ՄՄ 7, 10, 36), առաջին դարի ալեքսանդրացի երկրաչափ Հերոնի (ՄՓ 106, 108, 109, Մեծ Բ.41), մ.թ.ա. 1-ին դարի փիլիսոփա և Արիստոտելի երկերի հրատարակիչ Անդրոնիկոս Հոդոացու (ՄՓ 140), կեղծ-Ջոնարասի բառարանում (ՄՓ 3, 4, 5, ՄՄ 1, 7, 37, Բանական Ս. 52, Մարմին 8), Գալենոսի (2-րդ դ., ՄՓ 111, ՄՄ 5, 34, Բանական Ս. 42, Մարմին 3, 19, Մեծ Ն.9), կեղծ-Գալենոսի (ՄՓ 13, 29, Բանական Ս. 43), Նեմեսիոս Եմեսացու (Գ. դար) «Յադագս բնութեան մարդոյ» (Բանական Ս. 57, Մեծ Ա.48, Ա.49, Ա.50, Ա.60, Մ.26, Ն.9), բյուզանդական շրջանի բժշկական (ՄՓ 28, Մարմին 7, Մեծ Զ.5, Զ.6, Զ.7, Մ.26, 3.1, Վ.3), ֆերականության մի մեկնիչի (ՄՓ 58), Հովերոսի մեկնիչ Եվստաթիոսի (12-րդ դ., Մարմին 14) գրվածներում:

10 սահմանում (ՄՓ 60, 71, 138, ՄՄ 12, Բանական Ս. 49, «Նիսացոյ» 2, 4, Մեծ Ա.64, Խ.9, Ո.15,) զուգահեռ ունեն 7-րդ դարի մի ֆաղվածո գործում, որ կոչվում է *Doctrina patrum de incarnatione verbi* և պարունակում է 977 մեջբերում Աստվածաշնչից, եկեղեցու հայրերից, ժողովների որոշումներից, մասնավորապես նրա վերջին՝ 33-րդ գլխում, որ սահմանումների շարք է՝ դասավորված այբբենական կարգով¹:

¹ *Doctrina Patrum de incarnatione verbi. Ein griechisches Florilegium aus der Wende des 7. und 8. Jahrhunderts*, Ed. B. Diekamp, Münster, 1907, pp. 249-266, Kap. 33: ὄροι καὶ ὑπογραφαὶ ἐκ διαφόρων λόγων ἐπανισθέντες, B.R. Adrados, *Greek Wisdom Literature and the Middle Ages: The Lost Greek Models and Their Arabic and Castilian Translations*, Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien, 2009.

Եվս 10 սահմանում (*ՍՓ* 144-153) թարգմանությունն են Փոստ պատ-
րիարքի հանրագիտարանային «Գրադարան» աշխատության մեջ թվարկ-
վող՝ Մարկոս Ասկետիկոսի (5-րդ դ.)՝ Մելիխադեկին նվիրված երկի գլուխնե-
րի վերնագրերի:

Այսպիսով *ՍՓ*-ի 100 միավորի համար (որոնցից 72-ն ընդհանուր են
ՍԻԻՀ-ի հետ, իսկ յոթը՝ միայն մասնակիորեն) գտել ենք հունարեն զուգա-
հեռներ (որոշ դեպքերում՝ միայն սահմանման մի մասի համար), իսկ 60
սահմանման համար (9, 11, 12, 16, 18, 24, 25, 30, 32, 34, 36, 37, 39-42,
46-49, 52, 59, 64, 66-70, 73, 74, 76, 79, 81, 84, 86, 88-90, 92, 93, 95, 96,
98, 100, 102, 110, 114, 119, 120, 127, 132, 135, 137, 141, 142, 154-157,
159) դեռևս չի հաջողվել զուգահեռներ գտնել հունարեն փիլիսոփայական
կամ բառարանագրային գրվածքներում: Այդ 60-ից 55-ն ընդհանուր են
ՍԻԻՀ-ի հետ, իսկ վեցը՝ միայն մասնակիորեն:

Բարոյական Ս.-ի 20 (4, 5, 8, 10, 12-16, 19-22, 28, 30, 32, 33, 37, 41,
45) միավորի համար գտել ենք հունարեն զուգահեռներ, իսկ 27 միավորի
համար (1-3, 6-9, 11, 17, 19, 24-27, 29, 31, 34-36, 38-44, 46, 47)՝ ոչ:

ՍՄ-ի 29 (1-7, 9, 10, 12-14, 16, 20, 22, 23, 27, 31, 32, 35-39, 41-44, 46)
միավորի համար գտել ենք հունարեն զուգահեռներ, իսկ 18 միավորի (7, 8,
11, 15, 17-19, 21, 24-26, 28-30, 33, 34, 40, 45) համար՝ ոչ:

Բանական Ս. -ի 35 (5, 16, 18-23, 25-43, 46, 48-50, 52, 54, 56, 57) միա-
վորի համար գտել ենք հունարեն զուգահեռներ, իսկ 22 միավորի (1-4, 6-
15, 17, 24, 44, 45, 47, 51, 53, 55) համար՝ ոչ:

Մարմին-ի 7 (1, 2, 7, 8, 14, 19, 20) միավորի համար գտել ենք հունա-
րեն զուգահեռներ, իսկ 15 միավորի (3-6, 9-13, 15-18, 21, 22) համար՝ ոչ:

Տունկք-ի 7 (1, 2, 7, 9, 11-13) միավորի համար գտել ենք հունարեն զու-
գահեռներ, իսկ 6 միավորի (3-6, 8, 10) համար՝ ոչ:

Նիւսացւոյ-ի 6 (1-4, 7, 8) միավորի համար գտել ենք հունարեն զուգա-
հեռներ, իսկ 3 միավորի (5, 6, 9) համար՝ ոչ:

ՍԻԻՀ-ի՝ մյուս բնագրերի հետ առնչություն չունեցող 84 սահմանումնե-
րից 40-ի համար (Ա.48, Ա.49, Ա.50, Ա.51, Ա.59, Ա.60, Ա.61, Ա.63, Ա.64,
Ա.67, Բ.37, Բ.41, Գ.1, Ե.4, Ե.18, Զ.5, Զ.6, Զ.7, Է.1, Ը.1, Ժ.3, Խ.3, Խ.9, Կ.10,
Հ.5, Հ.6, Հ.9, Մ.5, Մ.26, Յ.1, Ն.9, Շ.6, Ո.2, Ո.15, Ս.9, Ս.17, Ս.18, Վ.3, Վ.4,
Տ.1, Ք.2) հունարեն զուգահեռներ ենք գտել զանազան գրվածքներում: Իսկ
44-ի համար (Ա.7, Ա.8, Ա.9, Ա.57, Ա.58, Ա.62, Ա.65, Ա.66, Ա.68, Ա.69, Բ.33,

Բ.42, Բ.43, Գ.13, Ե.5, Ե.6, Ե.15, Ե.16, Ե.17, Է.3, Խ.11, Ծ.1, Ծ.4, Կ.2, Կ.9, Կ.11, Հ.7, Հ.8, Հ.13, Հ.27, Զ.4, Մ.23, Մ.24, Մ.25, Յ.2, Ե.1, Ռ.6, Պ.3, Պ.4, Պ.6, Ս.13, Ս.19, Վ.2, Յ.1)՝ ոչ:

Զուգահեռներ չենք գտել նաև «Յաղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» 3 սահմանումների համար: Հետևաբար 210 սահմանման հունարեն զուգահեռ գտել ենք, իսկ 197-ի՝ ոչ: Թվերը բավական մոտ են:

Կան սահմանումներ, որոնք ունեն (կամ որոնց համար ենթադրվում է) 2, 3, անգամ ավելի զուգահեռ, հատկապես եթե մեկ հասկացության՝ տարբեր փիլիսոփաների վերագրված սահմանումների շարք է, օրինակ.

«Սահման է ըստ Պլատոնի՝ «բան ի սեռ է և ի տարբերություն» և կամ տարբերությանց մեկնողական էությունց բանից իրաց: Իսկ ըստ Արիստոտելի՝ «բան որ զինչերն գոյ յայտնելով» զինչ գոյոյն զինչն հասասար կարողութամբ: Իսկ ըստ Զենոնի՝ «բան ըստ վերլուծության կատարողին յառաջ բերեալ»» (ՄՓ 1):

«Ըստ Պլատոնի»-ն զուգահեռ ունի Պլատոնին վերագրված *Սահմանումներ*-ում, «ըստ Արիստոտելի»-ն՝ Արիստոտելի *Տոպիկա*-ում, դրանք կցված բացատրությունը ընդհանուր եզրեր ունի ստոիկյան փիլիսոփա Անտիսթենեսի մի պատասխիկի հետ, իսկ Զենոնին վերագրված հատվածի շատ նման մի սահմանում Դիոգենես Լաերտիոսը ստոիկյանների մասին պատմելիս վերագրում է մեկ այլ ստոիկյանի՝ նույն Անտիսթենեսին:

Մեկ այլ օրինակ՝

«Առաելություն է փրկություն փառաց արինատրաց, դժնդակից և ոչ, որպես Պլատոն, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ միջակություն յանդգնության և զանգիտման կամ մակացություն դժնդակից և ոչ» (*Բարոյական Ս. 22*):

«Առաելություն» բառը սրբագրվում է «Արիություն», ինչպես որ ընթերցվում է սրանից հաղված *Միտ* Ա.25-ում: Պլատոնին վերագրված՝ արիությանը վերաբերող միտքը գտնում ենք նրա «Հանրապետություն» երկում, Արիստոտելին վերագրվածը՝ «Եվդեմոսյան էթիկայում», իսկ վերջին՝ անանուն հատվածի զուգահեռը՝ ստոիկյան Քրիսիպոսի մի պատասխիկում:

Քանի որ *Միտ*-ից, ինչպես ասացինք, հանվել են «Ըստ Պլատոնի», «ըստ Արիստոտելի» և նման նշումները, ապա մեկ հասկացության մի ֆանի սահմանումները զուգակցվում են *կամ* շաղկապով: Օրինակ՝ «Արիություն՝ փրկություն փառաց արինատրաց, դժնդակաց և ոչ, կամ միջակություն յանդգնության և զանգիտման կամ մակացություն դժնդակաց և ոչ» (*Միտ* Ա.25):

Հունարեն զուգահեռները երբեմն օգնում են շտկել թարգմանության մեջ սպրդած սխալը: Հետևյալ օրինակում՝ «Ուղեղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ» (*ՄՓ* 122) կամ «Ուղիղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ» (*ՄԻԻՀ* Ո.7), երկու բնագրում էլ սահմանումը թերի է և այդու՝ անիմաստ: Հունարեն զուգահեռը՝ Ὅστος μυελός ὑπὸ θερμοῦ παγείζ (*Plato Def.* 411.c.10) հուշում է, որ սկզբնապես եղել է «Ոսկր ուղեղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ»:

Անշուշտ վերը թվարկված հեղինակների շարքը չի նշանակում, որ դրանք բոլորը խնդրո առարկա բնագրերի համար աղբյուր են ծառայել: Ավելին, միևնույն սահմանումները հանդիպում են տարբեր հեղինակների մոտ՝ երկից երկ մեջբերվելով: Սահմանումներից բաղկացած՝ մեր ֆենոթիպի առարկա բնագրերը թարգմանվել են հունարեն սահմանումների՝ հավանաբար ուսուցողական նպատակով կազմված մի հավաքածուից, որը պարունակել է մեր գտած և դեռևս չգտած սահմանումները: Դրանք հավանաբար դասավորված են եղել մեր բնագրերում եղածների հերթականությամբ: Իսկ այբբենական կարգով սահմանումները դասավորողը՝ *ՄԻԻՀ*-ի կազմողը, երևի ծանոթ է եղել հունական միջավայրում նման երևույթին, ինչի օրինակ է վերոհիշյալ *Doctrina patrum de incarnatione verbi* երկի 33-րդ գլուխը:

Երկու հանգամանք՝ այն, որ «Սահմանք փիլիսոփայական»-ը մի քանի ձեռագրում (նկատել ենք հինգը՝ ՄՄ 8132, ՄՄ 8444, Pavia, Aldini 178, Եղմ. 898, էջ 334ա-337ա, Վնակ. 1598, էջ 44-49) հետևում է Հովհան Դամասկացու «Դիալեկտիկայի»՝ հունարենից թարգմանությանը, և բոլոր բնագրերի 43 սահմանումների համար մեր գտած զուգահեռները այդ հեղինակի երկերի հետ են՝ 34-ը հենց «Դիալեկտիկայի», 5-ը՝ *Expositio fidei*-ի (հայերեն թարգմանությունն վերնագրված է «Ասանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ»), 3-ը՝ փիլիսոփայական հատակոտորների, ստիպում է մտածել, որ գուցե ենթադրյալ հունարեն սահմանումների ժողովածուն ձեռագրերում ուղեկցել է Դամասկացու փիլիսոփայական երկերը: Գուցե և կա այդպիսին, բայց որպես երկրորդական բնագիր, զուտ դասագիրք, որ մինչ այժմ չի հրատարակվել: Մեկ լեզվական փաստ էլ հուշում է, որ գուցե հենց «Դիալեկտիկան» հունարենից թարգմանած Բագարատ Մամիկոնյանն է թարգմանել նաև սահմանումները: Այսպես՝ *μαλλον και ἥττον* (բառացի՝ «ավելի շատ և ավելի քիչ») արտաոտց կերպով թարգմանված է «ողորկ և խոշոր» «Դիալեկտիկայում» (գլուխ ԼԱ.) և *ՄԻԻՀ* 2.6-ում (հավանաբար նաև 2.7-ում, որի

հունարեն գուգահեռ, սակայն չենք գտել): Սակայն այս փաստն անշուշտ բավարար չէ նման վեոական կարծիք հայտնելու համար:

Այնուամենայնիվ նշված փաստերն են հիմք հանդիսացել մեկ գրքի մեջ միավորելու համար Հովհան Դամասկացու տրամաբանական երկի թարգմանություններն ու Գրիգոր Երուսաղեմացու կազմած փիլիսոփայական սահմանումների ժողովածուն:

Բնագրերը թարգմանված են հունարենից տառացիության սկզբունքով, սակայն որոշ եզրերի համար կերտված համարժեքները տարբերվում են հին՝ հունարեն շրջանի թարգմանություններում կիրառվածներից: Նշենք «յառաջածգութիւն»-ը՝ որ հունարեն *πρότασις*-ի դիմաց, որ տրամաբանական եզր է և նշանակում է «նախադրոյթ», իսկ Դավիթ Անհաղթի երկերում թարգմանվել է «նախադասութիւն» (Դաւ. Պորփ. 19.1)¹ և «առաջարկութիւն» (Դաւ. Պորփ. 6.2)²: «Յնորումն» համապատասխանում է *φαντασία*-ին, որն Անհաղթի բնագրերում թարգմանվել է «երևակայութիւն»³:

Մինչդեռ բազմաթիվ եզրեր թարգմանված են հունարեն թարգմանիչների կերտած համարժեքներով: Օրինակ՝ «սեռ», «տեսակ», «տարբերութիւն», «յատուկ», «պատահումն», «ենթակայ», «ստորոգեալ», «մակացութիւն», «ներհմտութիւն», «ներգործութիւն», «հումանում», «փաղանումնութիւն», «ունակութիւն», «տրամադրութիւն», «ենթագրութիւն» և շատ ուրիշ եզրեր կարելի է գտնել և Դավիթ Անհաղթի նշված, և այլ թարգմանություններում:

¹ Ավելի հաճախակի՝ Արիստոտելի Վերլուծականի մեկնության մեջ՝ 1.5, 2.1-2, 6.1-2, 7.2, 4, 9.1, 12.9, 13.1, 14.1, հետևյալ գրքում՝ David the Invincible, *Commentary on Aristotle's Prior Analytics*, Old Armenian Text with an English Translation, Introduction and Notes by Aram Topchyan, Leiden – Boston: Brill, 2010: Ի դեպ «յառաջածգութիւն»-ը նշգրիտ է արտացոլում հունարեն բառի կառուցվածքը, քանի որ նրա երկրորդ մասը՝ *τάσις*, ածանցյալ է *τείνω* («ձգել») բայից, մինչդեռ «նախադասութիւն» համարժեքի դեպքում այն շփոթմամբ բխեցված էր *τάσσω*-ից ածանցյալ *τάξις* («կարգ, դաս») բառից, իսկ «առաջարկութիւն» տարբերակն անգամ դժվար է մեկնաբանել: Երկուսն էլ վկայում են, որ Դավթի թարգմանիչը չի հասկացել *πρότασις*-ի ստուգաբանությունը:

² Անդ. 1.5, 2.5-6, 5.1, 3-7, 10, 6.1-3, 7.1, 5, 8.1-3, 9.1, 3, 9-10, 10.1, 5-6, 11.3, 12.1, 3, 5-7, 9-10, 13.1, 4, 14.5:

³ Անդ. 1.4, 5, Դաւ. Սահմ. 179:

ԲՆԱԳՐԵՐ

Հապավումներ և պայմանական նշաններ

Աստուած – «Յաղագս տարբերական եւ այլ եւ այլ անուանց» (բնագիր Ա.1)

Բանական Ս. – «Բանականի մասին սահմանս» (բնագիր Ե)

Բարոյական Ս. – «Բարոյականի յեղանակի սահման» (բնագիր Գ)

Բնութիւն (բնագիր Ա.3)

Հարց. կարճ. – «Հարցմունք կարճատատարար» (բնագիր Ա.2)

Մարմին – «Մասունք մարմնոյ» (բնագիր Զ)

Նիւսացւոյ – «Նիւսացոյ» (բնագիր Ը)

ՍՄ – «Սահմանք իմաստասիրականք միջակք» (բնագիր Դ)

ՍՓ – «Սահմանք փիլիսոփայականք» (բնագիր Բ)

Տունկք – «Յաղագս տնկոց վերջին գլուխ» (բնագիր Է)

Համեմատվել են հետևյալ ձեռագրերն ու տպագիրը՝

K – ՄՄ 3082 (1267 թ.), 431ա-446ա՝ Գրիգոր Երուսաղեմացու ժողովածուն (այս ձեռագրին հատուկ է «այլ» գրությունը «այլ»-ի փոխարեն)

R – ՄՄ 464 (1731-1734), 189ա-215ա՝ Գրիգոր Երուսաղեմացու ժողովածուն

S – ՄՄ 2269 (ԺԸ դ.), 10ա-28ա՝ Գրիգոր Երուսաղեմացու ժողովածուն

A – ՄՄ 8132 (ԺԳ դ.), 177բ-182ա՝ ՍՓ

B – ՄՄ 8444 (ԺԷ դ.), 344ա-347բ՝ ՍՓ

G – ՄՄ 2041 (մինչև 1676), 344ա-347ա՝ ՍՓ

P – Pavia, Bibliotheca Universitaria, Ms. Aldini 178 (ԺԲ և ԺԳ դդ.)՝

ՍՓ թերի

Q – ՄՄ 2771 (1701 թ.), 498ա-503ա՝ ՍՓ

O – ՄՄ 6897 (1330 թ.), 397ա-410ա՝ ՍԻԻՀ

Ψ – ՄՄ 7151 (ԺԳ դ.), 46ա-55բ՝ ՍԻԻՀ

Ω – ՄՄ 1980 (1391), 245ա-265ա՝ ՍԻԻՀ, 269ա-286ա՝ Գրիգոր Երուսաղեմացու ժողովածուն թերի

Ar – ՍՓ ըստ Արևշատյանի հրատարակության՝ С.С. Аревшатын, «Два древних философских фрагмента – ‘Ритор, о природе’ и ‘Философские определения’», *Բանբեր Մատենադարանի* 5, 1960, էջ 376-391

**ԳՐԻԳՈՐԻ ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԱՑԻՈՅ ՍԱՀՄԱՆՔ ԶԱՆԱԶԱՆՔ ԱՐՏՈՐՈՇԵԱԼՔ
ԸՍՏ ՍՐԲՈՅ ԵՎ¹ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ**

Ա.1 ՅԱՂԱԿՍ ՏԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ԱՆՈՒԱՆՅ

[1] Զի՞նչ աստուած: Աստուած՝ վսեմական և ինքնաբուն գոյություն^a:

[2] Աստուած՝ ծայրագոյն և երանեալ բարի^b:

[3] Աստուած՝ բոլորակերտող և նախախնամիչ յոչէից էացելոցս. և նոյն ինքն եռականութիւն եզականութեամբ երկրպագեալ և միականութիւն երրորդութեամբ բարեպաշտեալ առ ի բոլոր եղականաց, իմանալեաց և ի զգալեաց գոյութիւն գոյածեան² և մշտնջենաւոր^c:

---

a = ՍԻԻՀ Ա.1:

b = ՍԻԻՀ Ա.2:

c = ՍԻԻՀ Ա.3:

Ա.2 ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ ԿԱՐՃԱՌԱՒՏԱԲԱՐ

[1] Ձորիվ գլխով վարի ամենայն իրողություն՝ է, զինչէ, որպիսիինչէ³, վասն էր է: Եւ իրողութեանցն՝ ոմանք են և ասին, և ոմանք ոչ են և ոչ ասին, և ոմանք են և ոչ ասին, և ոմանք ասին և ոչ են^a:

[2] Գոյն է արտադատաւ աչաց^b:

[3] Մայր ապացուցից իմաստասիրություն է^c:

[4] Նախ առաջին Պոեմիթևս եգիտ բաժանողական հնարս^d:

[5] Պարտ է յառաջ սահմանել և ապա բաժանել^e:

[6] Ինն են գրովի իմաստասիրութեան^f:

ա. Առաջին գրովն՝ սահման⁴ բան կարճատատ յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրի^g: Սակս որոյ և հակասահմանելով ասի անուն և սահման, զի անուն է սահման կարճատատ, իսկ սահման է անուն ծաւալել^h:

բ. Երկրորդ գրովն՝ զանազանի սահման ի ստորագրութենէ, վասն զի սահման ի բաղկացականաց ձայնից գոյանայ, իսկ ստորագրութիւնⁱ ի պատահմանց և պարագայից: Եւ բաղկացական⁵ է որ առընթեր գոյացուցանէ և ոչ գորով ապականէ^j:

^a Հմմտ. Գաւ. Սահմ. 147. «պարտ է գրեթէ յամենայն իրողութիւնս զորսս զայստիկ խնդրել զգրովս. եթէ է՞, եւ զի՞նչ է, եւ որպիսի՞ ինչ է, եւ վասն է՞ր է: Եւ յիւրապի այստիկ խնդրին, քանզի յիրողութեանցն ոմանք անգոյք են, որպէս եղչերուաբաղն եւ արալէզն, եւ որչափ ինչ մերս վերաստեղծէ մտածութիւն. իսկ ոմանք գոյութիւն ունին»:

^b = Գաւ. Պորփ. 21.9:

^c Գաւ. Սահմ. 153, Բ.12, հմմտ. τὴν μητέρα τῶν ἀποδείξεων, φημί δὴ τὴν φιλοσοφίαν (Dav. Def. 8.26):

^d = Գաւ. Սահմ. 153, Բ.23:

^e = Գաւ. Սահմ. 154, Բ.32. «պարտ է նախ սահմանել՝ եւ ապա բաժանել»:

^f Հմմտ. Գաւ. Սահմ. 154, Բ.38-40. «Արդ ... զիմաստասիրութիւն... գրովս ոմանս թուով ինն յարդարեցում»:

^g = Գաւ. Սահմ. 154, Գ.2-3. «Եկեցում յառաջին գրովն եւ ասացումք, թէ զինչ է սահման: Սահման է բան կարճատատ, յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրի», հմմտ. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικός τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος (Dav. Def. 11.17-18 = Doctrina Patrum 264.4):

^h Հմմտ. Գաւ. Սահմ. 155, Գ.12-13. «հակասահմանին: Քանզի ասեն, եթէ անուն է սահման կարճատատ, իսկ սահման է անուն ծաւալել»:

ⁱ Երկու անգամ «ստորագրութիւն»-ի փոխարեն, որ համապատասխանում է ὑπογραφή-ին («ուրվագծում, նկարագրություն»), կարդում ենք «ստորագրութիւն»:

^j Հմմտ. Գաւ. Սահմ. 155, Գ.22-25. «զանազանի սահման ի ստորագրութենէ այսու. վասն զի սահման ի գոյացողականաց ձայնիցն առնու... իսկ ստորագրութիւն ի պատահմանցն առնու եւ զպարագայս ենթակայ իրին յայտնէ... գոյացողականն այն է, որ առընթեր գորով գոյացուցանէ, իսկ ոչ գորով ապականէ» - ծրարած ὑπογραφῆς διαφέρει, ὅτι ὁ μὲν ὀρισμὸς ἐξ οὐσιωδῶν φωνῶν λαμβάνεται... ἡ δὲ ὑπογραφή ἀπὸ συμβεβηκότων λαμβάνεται καὶ τὰ παρεπόμενα τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι καὶ τὰ περὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ δηλοῦ... οὐσιωδῆς ἐστὶν ὁ παρὸν μὲν σώζει τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸν δὲ φθείρει (Dav. Def. 12.20-30):

[1] Զանազանի սահման ի սահմանադրությունէ, որպէս տեսակ ի սեռէ, այսինքն՝ մարդ ի կենդանոյ, զի որ մարդ է, նա և կենդանի է, այլ ոչ որ կենդանի և եթ, նա և մարդ^a:

[2] Սահման առնու ի սեռէ և ի բաղկացուցիչ զանազանութեանց^b:

[3] Բարկութիւն է եռանդն զստիւն արեան առ ի տենչումն փոխարէն տրամեցուցանելոյ^c:

[4] Բժշկութիւն է արհեստ առողջութեան արարիչ^d:

գ. Երրորդ գլուխն՝ սահման սաի ի փոխաբերությունէ ազարակային սահմանաց, զի յիւրեանցն յատուկ վայելեսցեն և յայլոցն փախիցեն^e: Զանազանին ի սահմանի իր և բառ, յորժամ առաւելու իրն, պակասէ բառն, և յորժամ առաւելու բառն, պակասէ իրն^f:

դ. Չորրորդ գլուխն՝ անուն առնուն սահմանի կամ յենթակայէ⁶ կամ ի կատարմանէ և կամ յերկոցունց^{7g}: Յենթակայէ՝ յորժամ ասեմք. իմաստասիրութիւն է գիտութիւն աստուածայնոց և մարդկայնոց իրողութեան, և ի կատարմանէ՝ իմաստասիրութիւն է նմանութիւն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան, իսկ յերկոցունց՝ յորժամ շարադրեմք զերկուսեանն առ միմեանս.

^a Հմմտ. Գալ. Սահմ. 155-156, Գ.28-29. «զանազանի սահման ի սահմանադրությունէ... որպէս մարդ և կենդանի... քանզի որ ինչ մարդ, նոյն և կենդանի, վասն զի ամենայն մարդ կենդանի, բայց ոչ որ ինչ կենդանի՝ նոյն և մարդ» (= Dav. Def. 3.28-29):

^b Հմմտ. Գալ. Սահմ. 160, Գ.41. «սահման ի սեռէ առնու և ի բաղկացուցիչ զանազանութեանց» = Dav. Def. 4.41:

^c = Գալ. Սահմ. 160, Գ.48. «բարկութիւն է եռանդն զստիւն արեանն առ ի տենչումն փոխարէն տրամեցուցանելոյ» = Dav. Def. 18.27-28, Միտ՝ Բ.31: Հմմտ. Միտ՝ Բ.44, Բարդաղիան Ս. 5| ὄργη τί ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ ὄρεξιν ἀντιλυσήσεως ἢ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ζέσιν τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος καὶ θερμοῦ (Arist. De an. 403.a.30), τί ἐστίν ὄργη; ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυσήσεως (Themist. In Phys. 2,2.66.16):

^d Հմմտ. Միտ՝ Բ.10:

^e Հմմտ. Գալ. Սահմ. 157, Գ.2-3. «Սկիզբն արացում և երրորդ գլխոյն... սահման սաի ի փոխաբերությունէ գեստից և ազարակային սահմանաց. քանզի... յիւրեանցն վայելեսցեն և յայլոցն փախիցեն», հմմտ. = Dav. Def. 15.11-15:

^f Հմմտ. Գալ. Սահմ. 158, Գ.6. «ի սահմանս հակակիրք միմեանց լինին բառ և իրք. քանզի յորժամ սահմանն առաւելու բառիք, նուազեն իրք» = ἐν τοῖς ὅροις ἀντιπεπονθότως ἔχουσιν αἱ λέξεις πρὸς τὰ πράγματα· ἡνίκα μὲν γὰρ ὁ ὅρος πλεονάσῃ ταῖς λέξεσιν, ἐλλείπει τοῖς πράγμασιν (Dav. Def. 15.27-29):

^g Գալ. Սահմ. 158, Գ.13-14. «Բայց եկեսցում և ի չորրորդ գլուխն և ասացումք, թէ ուստի՞ առնու սահման: Եւ պարտ է գիտել, եթէ սահմանի կամ յենթակայէ առնուն և կամ ի կատարմանէ, և կամ յերկոցունց» = "Ἐλθωμεν δὲ καὶ ἐπὶ τὸ τέταρτον καὶ εἴπωμεν πόθεν λαμβάνονται οἱ ὅρισμοί. ἰστέον ὅτι οἱ ὅρισμοί λαμβάνονται ἢ ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἀπὸ οὗ τέλους ἢ ἀπὸ τοῦ συναμφοτέρου, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἅμα καὶ τοῦ τέλους (Dav. Def. 16.13-15):

իմաստասիրություն է խոկումն մահու և նմանություն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան^a:

ե. Հինգերորդ գլուխն՝ կատարելություն և առողջություն սահմանի է անդրադարձիլ առ սահմանելին^b, և անկատարություն և յոռություն սահմանի է ոչնչ կարիլ անդրադարձիլ և ոչ կարիլ լինի յառաւելութենէ և ի նուագութենէ^c:

զ. Վեցերորդ գլուխն՝ ցուցանէ, թե վեց են սահմանք իմաստասիրութեան, և են այսոքիլ՝ ա. իմաստասիրություն է գիտություն գոյիցն, ըստ որում գոյք են, բ. գիտություն աստուածայնոց և մարդկայնոց իրողութեանց, գ. իմաստասիրություն է խոկումն մահու, դ. նմանություն աստուծոյ ըստ կարողություն մարդկան, ե.⁸ արհեստ արհեստից և մակացություն մակացութեանց, զ.⁹ իմաստասիրություն է սիրելություն իմաստութեան^d:

է. Երկուերորդ գլուխն՝ թէ ընդէ՞ր իմաստասիրություն քան զվեցոյ ոչ առաւելու և ոչ նուագէ, վասն զի դա է մայր և ապացուցություն արհեստից և ամենայն մակացութեանց և ի թիւ առաջին կատարեալ թիւ վեցն է, որ

^a Գաւ. Սահմ. 159-160, Գ.38-39. «ի կատարմանէ, եւ ասեմք՝ յենթակայէ, եթէ իմաստասիրություն է գիտություն աստուածայնոց եւ մարդկայնոց իրողութեանց. իսկ ի կատարմանէ, եթէ իմաստասիրություն է նմանություն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան: Իսկ յերկոցունցն, որպէս յորժամ ասեմք, եթէ իմաստասիրություն է գիտություն աստուածայնոց եւ մարդկայնոց իրողութեանց եւ նմանություն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան», հմմտ. οὕτως οὖν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ὀριζόμεθα ἀπὸ μὲν τοῦ ὑποκειμένου, ὡς ὅταν εἴπωμεν ‘φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων’, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους ‘φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις θεῶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπων’ (Dav. Def. 18.6-9):

^b Գաւ. Սահմ. 161, Գ.61. «Իսկ հինգերորդ գլուխն, յորում խնդրեմք, եթէ ո՞ր է կատարեալ սահման եւ ո՞ր անկատար: Եւ պարտ է գիտել, եթէ կատարեալ սահման այն է, որ անդրադարձի առ սահմանելին...» = Πέμπτον δὲ ὑπάρχει κεφάλαιον, ἐν ᾧ ζητοῦμεν ποῖος τέλειος ὀρισμός καὶ ποῖος ἀτελής. ἰστέον ὅτι τέλειος ὀρισμός ἐστὶν ὁ ἀντιστρέφων πρὸς τὸ ὀριστόν (Dav. Def. 19.9-11):

^c Հմմտ. Գաւ. Սահմ. 161, Գ.65-66. «Իսկ անկատար սահման է, որ ոչ անդրադարձի, քանզի յոռություն սահմանի է ոչ անդրադարձիլ: Իսկ յոռություն սահմանի լինի յառաւելութենէ եւ ի նուագութենէ սահմանի» = ἀτελής δὲ ὀρισμός ἐστὶν ὁ μὴ ἀντιστρέφων: κακία γὰρ ὄρου ἐστὶ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν. τοῦτο δὲ γίνεται ἐκ τοῦ πλεονάζειν τὸν ὄρον ἢ ἐλλείπειν (Dav. Def. 19.13-11):

^d Գաւ. Սահմ. Ե.4-9. «Նախ եւ առաջին, որ ասեն՝ թէ իմաստասիրություն է գիտություն գոյիցն, ըստ որում գոյք են: Երկրորդ, իմաստասիրություն է գիտություն աստուածայնոց եւ մարդկայնոց իրողութեանց: Երրորդ, որ ասէ՝ իմաստասիրություն է խոկումն մահու: Չորրորդ, առ այսոքիլ է սահման, որ ասէ, թէ իմաստասիրություն է նմանություն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան: Հինգերորդ, որ ասեն՝ թէ իմաստասիրություն է արհեստ արհեստից եւ մակացություն մակացութեանց: Վեցերորդ ի վերայ այսոցիկ, որ ասեն՝ իմաստասիրություն է սիրելիություն իմաստութեան» = Dav. Def. 20.27-31:

ինձեան մասամբ գինձն բովանդակէ, պարտ էր կատարելագոյն իրողութեան իմաստասիրութեան¹⁰ կատարելագոյն թոնց լինել հանգիտաթիւ^a:

ը. Ուրբերոյ գլուխն ցուցանէ զկարգատրութիւն սահմանացն^b: Առաջին է¹¹ դաս կարգատրութեան, որ ի հուպ ենթակայէ սահմանն է՝ գիտութիւն էակաց, ըստ որում էակն են: Երկրորդ դաս կարգատրութեան, որ ի հետի ենթակայէ սահմանն է՝ գիտութիւն աստուածայնոց և մարդկայնոց իրողութեանց: Երրորդ դաս կարգատրութեան¹², որ ի հուպ կատարմանէ սահմանն է իմաստասիրութիւն է խոկումն մահու: Չորրորդ դաս կարգատրութեան¹³, որ ի հետի կատարմանէ սահմանն¹⁴ է՝ իմաստասիրութիւն է նմանութիւն աստուծոյ ըստ կարողութիւն մարդկան: Հինգերորդ դաս կարգատրութեան¹⁵ ունի, որ յարտունութենէ սահմանն է՝ արհեստ արհեստից և մակագրութիւն մակագրութեանց: Վեցերորդ կարգ սահմանին է՝ ստուգաբանութիւն, որ ասէ՝ սիրելութիւն իմաստութեան^{16c}:

թ. Իններորդ գլուխն ցուցանէ, թէ ո՞չք են գտաւր¹⁷ սահմանացս այսոցիկ: Երկրորդն սոքա, որ յենթակայէ սահմանն են, և մի որ ի ստուգաբանութենէ, ի Պիրթագորէ լեալ գտեաւր¹⁸, իսկ երկու սահմանն են, որ ի կատարմանէ, ի Պրատունէ գտան, իսկ որ յարտունութենէ սահմանն է, յԱրիստոտել վերաբերի^d:

^a Հմմտ. Դաւ. Սահմ. 164, Ե.41-42. «վասն զի առաջին կատարեալ թիւ վեցն է, զի ոչ ոք է այլ յառաջ քան զսա կատարեալ թիւ, վասն այսորիկ վեց են սահմանն իմաստասիրութեան: Քանզի պարտ է մարն եւ պատճառին ամենայն արհեստից որպէս կատարելագունի՝ կատարելագունի զարդարել թուով» = *ἐπειδὴ πρῶτος τέλειος ἀριθμὸς ὁ ἕξ ἐστὶν (πρὸ αὐτοῦ γὰρ ἄλλος τέλειος οὐκ ἔστιν), τούτου χάριν ἕξ εἰσὶν οἱ τῆς φιλοσοφίας ὀρισμοί: ἕδει γὰρ τὴν μητέρα τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τῷ πρώτῳ καὶ τελείῳ ἀριθμῷ κεκοσμηθῆναι* (Dav. Def. 22.34-23.2):

^b Դաւ. Սահմ. 164, Զ.2. «Եկեցում եւ յուրբերոյ գլուխն եւ ասացում զկարգատրութիւն սահմանաց իմաստասիրութեան» = *Ἐλθόμεν ἐπὶ τὸ ὄγδοον κεφάλαιον καὶ εἴπωμεν τὴν τάξιν τῶν ὀρισμῶν τῆς φιλοσοφίας* (Dav. Def. 23.3-4):

^c Հմմտ. Դաւ. Սահմ. Զ.7-12. «Առաջին սահման իմաստասիրութեան է, որ ի հուպ ենթակայէն է, այն որ ասեն՝ թէ իմաստասիրութիւն է գիտութիւն էակացն, ըստ որում էակն են: Երկրորդ սահման, որ ի հետի ենթակայէն է, որ ասեն՝ թէ իմաստասիրութիւն է գիտութիւն աստուածայնոց եւ մարդկայնոց իրողութեանց: Երրորդ սահման իմաստասիրութեան է, որ ի հուպ կատարմանէն է, որ ասեն՝ թէ իմաստասիրութիւն է խոկումն մահու: Չորրորդ սահման ի հետի կատարմանէն, որ ասեն՝ իմաստասիրութիւն է նմանութիւն աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան: Հինգերորդ սահման, որ յարտունութենէ, որ ասեն՝ թէ իմաստասիրութիւն է արհեստ արհեստից եւ մակագրութիւն մակագրութեանց: Վեցերորդ սահմանին իմաստասիրութեան ի ստուգաբանութենէ է, որ ասեն՝ իմաստասիրութիւն է սիրելութիւն իմաստութեան» = Dav. Def. 23.17-21:

^d Հմմտ. Դաւ. Սահմ 165, Զ.33-34. «Եկեցում յիններորդ գլուխն եւ ասացում՝ ո՞րք են գտաւր սահմանացս այսոցիկ: Եւ պարտ է գիտել, թէ երկուց սահմանացդ, որ յենթակայէն են, եւ միոյ, որ ի ստուգաբանութենէ, զՊիրթագորասս ասեմք գտաւր» = Dav. Def. 25.25-27,

[7] Արդարություն է, որ զուգահեռասարություն հումատեսակացն պահել:

[8] Սուրբ է որ աստուածայնոցն ունի փոյթ յանձին^a:

[9] Առաքինություն հոգոյ են չոր՝ արություն, արդարություն, ողջախոհություն, խոհեմություն^b:

[10] Մասուն հոգոյն զարդարին յառաքինութեանց, բան զարդարի խոհականութեամբ, բարկություն զարդարի արութեամբ, ցանկություն զարդարի ողջախոհութեամբ, իսկ արդարություն ընդ ամենայն մասունս հոգոյն անցեալ երևի, սակս որոյ յարմարություն և բարեկարգություն պահեսցի ի մէջ¹⁹ նոցա, յաղագս որոյ ոմն իշխէ, որպէս բան, և ոմանք իշխեն և իշխին, որպէս բարկություն, քանզի բարկություն իշխի ի բանէ, և իշխէ ցանկութեան, իսկ ցանկություն իշխի միայն^c:

[11] Բնական²⁰ առաքինություն է, որք միանգամ ըստ խառնուածոյ գոն մարմնոյն^d, որք ոչ հետևին միմեանց^e, որք և ծառայականք և անբանք կոչին. ծառայականք վասն ի հարկէ հետևեալք խառնուածոյ մարմնոյն, և անբանք վասն զի ոչ գիտէ զպատճառն, վասն էր առաքինանայ: Եւ դարձեալ վասն²¹ զի և²² յանբանս գտանի բնաւորեալ առաքինություն^f, որպէս տաս-

166, 2.40. «Իսկ երկու սահմանն վերաբերին ի Պղատոն, որք ի կատարմանն են», հմմտ. Dav. Def. 26.13-14, 2.45. «Իսկ որ յարտունութենէ սահմանն է՝ վերաբերի յԱրիստոտէլ» = Dav. Def. 26.26-27:

^a = Գալ. Սահմ. 174, Ժ.49. «սուրբ է, որ յաստուածայնոցն ունի փոյթ յանձին», հմմտ. ὁστος δὲ ὁ περὶ τὰ θεῖα ἐσποῦδακῶς (Dav. Def. 37.31-32):

^b Գալ. Սահմ. 174, Ժ.52. «չորք առաքինությունն են հոգոյ՝ արիություն, արդարություն, ողջախոհություն, խոհեմություն» = τέσσαρες εἰσιν αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς, ἀνδρία δικαιοσύνη σωφροσύνη φρόνησις (Dav. Def. 38.1-2):

^c Հմմտ. Գալ. Սահմ. 174-175, Ժ.56-58. «Եւ այսոքիկ յիրաւի, վասն զի պարտ է զիրաւանչիր մասն հոգոյ իրականաւ զարդարիլ առաքինութեամբ, ուստի բան խոհականութեամբ զարդարեալ գոյ, իսկ բարկություն՝ արիութեամբ, իսկ ցանկություն՝ ողջախոհութեամբ: Եւ վասն զի ոչ միայն պարտ է իւրաւանչիր մասին առանձնականաւ զարդարիլ առաքինութեամբ, այլ և յարմարումս առ միմեանս և բարեկարգություն պահել. վասն այսոքիկ և արդարություն ընդ ամենեսեան անցեալ երևի, զի մի միայն ի միում մասին, այլ և յամենեսեան ի մասունս տեսանեմք, զի յարմարություն և բարեկարգություն պահեսցի: Եւ որպէս յամենայնումս տեսանեմք գոմանս իշխան միայն գոյ, որպէս զաստուածայինն, և զոմանս իշխան և ընդ իշխանութեամբ, որպէս զմարդկայինս. քանզի մարդկայինս ընդ իշխանութեամբ են աստուածայնոցն, և իշխեն անասուն կենդանեաց. իսկ այլքն ընդ իշխանութեամբ միայն, որպէս նոքին իսկ անասուն կենդանիքն», հմմտ. Dav. Def. 38.8-17:

^d Հմմտ. Սիժէ Բ. 45:

^e Գալ. Սահմ. 175, Ժ.65. «մակտացական առաքինությունն ասացան վասն բնականացն. իսկ բնականք ասին, որք միանգամ ըստ խառնուածոյ մարմնոյ գոն», հմմտ. Dav. Def. 38.32-33:

^f Հմմտ. Սիժէ Բ. 39:

րակ ողջախոհ, որպէս ուղտ՝ խոհեմ, ²³առիծ՝ արի, ²⁴արագիլ՝ արդար, զի զծերացեալ հայրն կերակրէ^a:

[12] Իսկ մակստացական առաքինութիւն է, որ գիտէ, վասն էր առաքինանայ, և կամ յաւանդութենէ կատարէ զառաքինութիւն^b:

[13] Կրկնապատկութեամբ սահմանեալն Արիստոտելի²⁵ զիմաստասիրութիւն՝ արհեստ արհեստից և մակացութիւն մակացութեանց, առաջնովն թագաւորի նմանեցոյց զիմաստասիրութիւն²⁶ և երկրորդումն՝ աստուծոյ^c:

[14] Բանական արուեստ և անբան: Բանական է, որ բանի ուսուցանէ, իսկ անբան՝ ձեռագործ արհեստ^d:

[15] Կատարեալ սահման է, որ զուգադարձի առ սահմանելին, և անկատար է, որ ոչ կարէ հակադարձել^{27e}:

[16] Մակացութիւն երկակի²⁸ է՝ ներստորադրական և աններստորադրական: Եւ ներստորադրական է, որ ներգործէ, և զպատճառ ներգործութեան յայլմէ խնդրէ ուսանել, և աններստորադրական է, որ ի գործելն, ոչ ունի պէտս զպատճառն յայլմէ ուսանել^f:

^a Դաւ. Սահմ. Ժ.65-68. «որք եւ ծառայական կոչին եւ անբանք: Եւ ծառայական կոչին՝ որպէս ի հարկէ հետեւեալ խառնուածոյ մարմնոյն. քանզի որ ի ցուրտ խառնուածոյն է, նա ի հարկէ ողջախոհ գոյ: Իսկ անբան կոչին՝ վասն ոչ գիտելոյ զպատճառն, թէ վասն է՞ր պարտ է ողջախոհ լինել: Եւ դարձեալ, անբան կոչին, վասն զի եւ յանբան կենդանիսն բնաւորեցաւ այսպիսի առաքինութիւն տեսանիլ, որպէս յորժամ ասեմք զառարակ ի բնութենէ ողջախոհ, եւ զուղտ խոհեմ, եւ զառիծ արի, եւ զարագիլ արդար, վասն զի զծերացեալ հայրն կերակրէ», հմմտ. Dav. Def. 39.1-9:

^b Հմմտ. Դաւ. Սահմ. 175, Ժ.69. «Եւ դարձեալ, մակստացական առաքինութիւն ասացան վասն բարոյականաց առաքինութեանց, որք յաւանդութենէ եւ ի պատուիրելոյ, որպէս յորժամ ոք ի պատուիրելոյ գոյ ողջախոհ» = ή και πάλιν ‘ἐπιστημονικαί’ πρόσκειται διὰ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς· ἠθικαὶ δὲ εἰσὶν αἱ ἀπὸ παραδόσεως τινος καὶ παραγγελίας οὖσαι, οἷον ὡς ὅταν τις ἀπὸ παραδόσεως ἢ παραγγελίας τινός ἐστι σώφρων (Dav. Def. 39.9-11):

^c Հմմտ. Դաւ. Սահմ. 175-176, ԺԱ. 4-6. «Այլ պարտ է խնդրել, թէ զի՞նչ կամիցի երկախանչիւրոցը վերակրկնակութիւն, այսինքն արհեստ արհեստից եւ մակացութիւն մակացութեանց. քանզի շատ է ասելն՝ իմաստասիրութիւն է արհեստ եւ մակացութիւն: Արդ խնդրելի է, թէ վասն է՞ր առարեաց արհեստից եւ մակացութեանց: Եւ պարտ է ասել, թէ ի ձեռն առաջին կրկնապատկութեանն, այսինքն արհեստ արհեստից, թագաւորի նմանեցոյց զիմաստասիրութիւն. իսկ ի ձեռն երկրորդ կրկնապատկութեանն, այսինքն մակացութիւն մակացութեանց, աստուծոյ նմանեցոյց զիմաստասիրութիւնն», հմմտ. Dav. Def. 39.21-26:

^d Հմմտ. ՍԻԻՀ Բ.40:

^e Դաւ. Սահմ. 177, ԺԱ.31. «Իսկ կատարեալ սահման արմոքիկ են, որ զուգադարձին առ սահմանելիսն»:

^f Հմմտ. Դաւ. Սահմ. 178-179, ԺԲ.18-20. «Եւ ներստորադրական է, որ առնու սկզբունս, որք պէտս ունին ապացուցութեան եւ որոց զպատճառն անգիտանայ. որպէս յորժամ երկրաչափն առնու խոստովանաբար, եթէ նշան է անմասն ինչ, զորոյ զպատճառն: Ոչ գիտէ, այլ զայն բնական իմաստասիրին է: Իսկ աններստորադրական մակացութիւն է, որ առնու սկզբունս զհասարակաց մտածութիւնս, որք ոչ ունին պէտս ապացուցութեան. որպէս յորժամ ասեմք, թէ աստուած բարի է, որ է հասարակաց մտածութիւն. վասն զի ամենայն ոք

[17] Արհեստ է բաղկացություն ի հասողութենէ ներհմտութեամբ նախակրթեալ առ ի պիտանացու ինչ կատարումն, որ ի կենցաղումս^a:

[18] Մակացություն է գիտութիւն անսխալ²⁹ իւրոց ենթակայից ունողութեանց, ըստ որում ունին զբնութիւն^b:

[19] Զանազանին ի միմեանց արհեստ և մակացութիւն, զի թէպէտ ըստ գիտութեան երկոքին անսխալ են, այլ մակացութիւն և ինքն անսխալ է, և ենթակայն³⁰, որպէս աստեղաբաշխութիւն և աստեղք, և կամ որպէս երկրաչափութիւն և երկիր: Իսկ արհեստ ըստ իւրում բանին անսխալ է, իսկ ըստ ենթակային՝ սխալական, որպէս հիւանդութիւն և փայտ, բրտութիւն և կաւ, ի ձեռս³¹ առանձին բոլորին է շարակցեալ գոլ սկսման և կատարման^c:

[20] Աստիճանք են իմաստասիրութեան հինգ՝ զգայութիւն, երևակայութիւն, կարծիք, տրամախոհութիւն, միտք: Եւ զգայութիւն է առաջիկայ իրի մասնական գիտութիւն: Իսկ կարծիք է երկակի՝ է որ պատճառաւ, և է որ առանց պատճառի: Առանց պատճառի է, որ զբանական³² հոգի կարծիքէ անմահ գոլ, իսկ պատճառաւ է³³, որ զբանականն հոգի գիտէ ինքնաշարժ, ինքնաշարժն՝ մշտաշարժ, մշտաշարժն՝ անմահ: Իսկ տրամախոհութիւն է ընդհանրականացն հանդերձ պատճառաւ գիտութիւն^d:

խոստովանի, թէ աստուած բարի է, եւ ոչ ինչ ունի պէտս ապացուցութեան», հմմտ. Dav. Def. 43.12-16:

^a = Դաւ. Սահմ. 179, ժԲ.31. «արուեստ է բաղկացություն ի հասողութենէ, ներհմտութեամբ նախակրթեալ առ պիտանացու ինչ կատարումն, որ ի կենցաղումս» = τέχνη ἐστὶ σύστημα ἐκ καταλήψεων ἐμπειρία συγγεγυμνασμένη πρὸς τι τέλος εὐχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ (Dav. Def. 44.5-6):

^b Դաւ. Սահմ. 179-180, ժԲ.38. «մակացություն է գիտութիւն անսխալ իւրոց ենթակայից իրողութեանց, ըստ որում ունին զբնութիւն», հմմտ. ἐπιστήμη δὲ ἐστὶν... γνῶσις ἀπταιστος τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ πραγμάτων, καθὸ ἔχουσι φύσεως (Dav. Def. 44.17-20):

^c Դաւ. Սահմ. 180, ժԲ.43-45. «Արդ զանազանին ի միմեանց արհեստ և մակացութիւն, վասն զի մակացութիւն և ենթակայն իւր անսխալք են, որպէս երկիր և երկրաչափութիւն, աստեղագիտութիւն և աստեղք. քանզի և աստեղագիտութիւն անսխալ է, և ենթակայն նորին, այսինքն աստեղք: Իսկ արհեստ ըստ իւրում բանին անսխալ է. իսկ ըստ ենթակային վասն զի հոսանուտ է, թոյս սխալական գոլ. որպէս հիւանդութիւն և փայտ՝ նորին ենթակայ», հմմտ. Dav. Def. 44.25-28:

^d Դաւ. Սահմ. 181, ժԳ.10-12. «բազում իսկ աստիճանք են իմաստասիրութեան: Քանզի պարտ է գիտել զհինգ գիտական զարութիւնս՝ զգայութիւն, զերևակայութիւն, զկարծիք, զտրամախոհութիւն, զմիտք: Եւ զգայութիւն է առաջիկայ իրի մասնական գիտութիւն», 16-18. «Իսկ կարծիք երկակի ասին, է որ պատճառաւ և է որ առանց պատճառի: Եւ առանց պատճառի՝ որպէս յորժամ ոք զբանական հոգի կարծիքէ անմահ, ոչ գիտելով զպատճառն, իսկ պատճառաւ՝ յորժամ և զպատճառն գիտէ զանմահութեանն: Եւ պարտ է գիտել, զի կարծիք հանդերձ պատճառաւ եզրակացութիւն է առաջարկութեանց. որզոն, հոգի ինքնաշարժ, ինքնաշարժն մշտաշարժ, մշտաշարժն անմահ է», 20. «Իսկ տրամախոհութիւն է ընդհանրականացն հանդերձ պատճառաւ գիտութիւն», հմմտ. Dav. Def. 45.26-30, 47.1-6, 9:

[21] Տեսակք են թուականութեան³⁴ երկու՝ դար և կոնատ: Դար է, որ յերկուս զոյգս բաժանի, և կոնատ՝ որ ոչ կարէ յերկուս զոյգս բաժանիլ: Սկիզբն հանուր թուոց՝ մի, իսկ դարին՝ երկու^a:

[22] Յատկութիւն է թուոց՝ բազմապատկելով մեծ թիւ բացակատարել քան թէ շարադրելով, և երկակն բազմապատկելով և շարադրելով, զնոյն թիւ կատարէ^b: Բաժանումն և մակաբաժանումն և ստորաբաժանումն³⁵, որպէս զկենդանին ի բանական և ի մահկանացուն և ի մարդն^c:

[23] Իմաստասիրութիւն բաժանի ի տեսականն և ի գործականն: Տեսականին՝ ճանաչել զամենայն գոյսս, և գործականին՝ ուղղութիւն առնել բարուց^d: Եւ սակս այսորիկ ի տեսականն և ի գործականն բաժանի իմաստասիրութիւն, զի էակացեալ է ի մեզ տեսականն և գործականն^e: Զի որպէս միտք խնդրեն գտանել զիմաստ և զբան, և ձեռք խնդրեն շաշափել և ներգործել զնիւթական ինչ իրս, յաղթահարեն և յաղթահարին ի միմեանց տեսականն և գործականն: Տեսականն յաղթահարէ զգործականն, զի ամենայն գոյսս ենթակային նմա առ ի գիտել, իսկ գործականն յաղթահարէ զտեսականն ի ձեռն կատարման բարոյն: Զի տեսականին կատարումն է ճշմարիտն, և պատուականագոյն է բարին քան զճշմարիտն, քանզի որ³⁶ ճշմարիտ է, նա և բարի, այլ ոչ ամենայն բարի ճշմարիտ^f:

^a Դաւ. Սահմ. 182, ԺԴ.2-5. «Թուականութեան երկուս տեսակք են՝ դար և կոնատ: Եւ դար է, որ կարող գոյ յերկուս զոյգս բաժանիլ... Իսկ կոնատ, որ ոչ կարող գոյ յերկուս զոյգս բաժանիլ... ընդհանուր սկիզբն դարիցն և կոնատացն միակն է, իսկ դարին երկեակն», հմմտ. Dav. Def. 52.7-13, 20-21:

^b Հմմտ. Դաւ. Սահմ. 182, ԺԴ.7. «Վասն զի ոչ ունի զյատկութիւն թուոյ յինքեան, վասն զի ամենայն թիւ բազմապատկելով մեծ թիւ բացակատարէ, քան շարադրելով», հմմտ. οἱ ἀριθμοὶ πολυπλασιαζόμενοι ἐφ' ἑαυτοῦς μείζονα ἀριθμὸν ἀποτελοῦσιν ἤπερ συντιθέμενοι ἑαυτοῖς (Dav. Def. 49.28-30):

^c Հմմտ. Դաւ. Սահմ. ԺԵ.5. «զի՞նչ է բաժանումն և մակաբաժանումն և ստորաբաժանումն՝ ուսցումք» = τί ἐστι διαίρεσις καὶ τί ἐπιδιαίρεσις καὶ τί ὑποδιαίρεσις (Dav. Def. 55.7-8):

^d Դաւ. Սահմ. ԺԵ. 9. «Իմաստասիրութիւն բաժանի ի տեսականն և ի գործականն, զի ի ձեռն տեսականին գիտացումք զամենայն գոյսս. իսկ ի ձեռն գործականին ուղղութիւն արացումք բարուց մեռոց» = ἡ φιλοσοφία διαιρεῖται εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικόν. καὶ διὰ μὲν τοῦ θεωρητικοῦ γινώσκει πάντα τὰ ὄντα, διὰ δὲ τοῦ πρακτικοῦ κατόρθωσιν ποιεῖται τῶν ἠθῶν (Dav. Def. 55.17-19):

^e Դաւ. Սահմ. ԺԵ. 13. «Վասն այնորիկ իմաստասիրութիւն ի տեսականն և ի գործականն բաժանեցաւ, վասն զի էակացեալ է ի մեզ տեսականն և գործականն» = διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν διηρέθη, ἐπειδὴ συνουσίωται ἡμῖν καὶ τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικόν (Dav. Def. 55.25-27):

^f Հմմտ. Դաւ. Սահմ. ԺԵ. 27-31. «Երկաբանչիւր ոք ի սոցանէ յաղթահարին ի միմեանց և յաղթահարեն զմիմեանս. քանզի տեսականն յաղթահարէ զգործականն ըստ ենթակային, քանզի տեսականին ամենայն գոյք ենթակային առ ի գիտել, իսկ գործականին՝ մարդկային միայն հոգիք, քանզի զմարդկային միայն զհոգիս զարդարէ, և ոչ զանբանիցն... Իսկ գոր-

[24] Ամենայն գոյքս եռակի են՝ է որ ենթակայութեամբ և մակամտածութեամբ նիւթաւորք գոն, և է որ ենթակայութեամբ և մակամտածութեամբ աննիւթք, և է որ ենթակայութեամբ նիւթաւորք և մակամտածութեամբ աննիւթք, որպէս ձեւ^a, տեսակ, լոյս, կեանք, կենդանաստեղծ և որ ինչ սոցին նման է:

Որ ի պակասութենէ տեղի աստուածաբանութեան է, յորժամ ըստ իրացն մտածութիւն լինի ասել բեզ անեղ, անստացական, անեղծ, անմահ, անսպական, անսկիզբն, անժամանակ, աննիւթք, անմարմին, անձև, անորակ, անհանակ և որ ինչ այսոցիկ ազգակից է:

Իսկ որ³⁷ ի ստորասական տեղեացն սկիզբն առնելի է ի նախադասութեանց, ասելով, թէ ահաւոր է, յաւետախաղաց է, ի հարկէ է, մշտնջենաւոր է, լոյս է, կեանք է, կենդանաստեղծ է և որ ինչ միանգամ ըստ հակասութեան առաջնոյ մասինն ներառկայանայ:

Որպէս ըստ միւսոյ մասինն հակասութեան, որոյ բացասութիւն³⁸ անուն է, որ յայսմ տեղոյ դիմեալ, ասելի է այսպէս, թէ աստուած ոչ է նիւթք, ոչ է մարմին, ոչ է շարադրեալ բնութիւն, ոչ է հասանելի, ոչ է սահմանելի, և այսոքիկ յաղագս այսոցիկ:

Իսկ յորժամ զբնութեանն ճառս ի մէջ առնուա, այս տեղի է աստուածաբանութեան, յորում թողի է զխտրանս³⁹ ստորասութեան և բացասութեան, ունակութեան և պակասութեան:

Այլ ամենեւնորք զամենայն ասելի է, որք միանգամ ըստ իմացուածոյ իրացն իսկագոյն ճառիւք ի բնութիւն վերաբերին, ի ձեռն ասելոյ յաւետախաղաց ի հարկէ էակ, առաջին բնութիւն աստուած, հզաւ, սուրբ, ամենակալ, անմահ և անսպական, որ ոչ ունի սկիզբն շարժման և դադարման:

Այսոքիկ ամենեւեան զբնութեանն հասարակութիւն նշանակեն, իսկ եթէ

ձականն յաղբահարէ զտեսականն ըստ կատարմանն, վասն զի կատարումն տեսականին նշմարութիւն է... Իսկ բարին պատուականագոյն է քան զնշմարիտն... քանզի ամենայն որ նշմարիտ է, նա եւ բարի է, այլ ոչ ամենայն բարի նշմարիտ է» = ἐκάτερον τούτων νικᾷ τὸ ἕτερον καὶ νικᾶται ὑπὸ τοῦ ἑτέρου· καὶ γὰρ τὸ θεωρητικὸν νικᾷ τὸ πρακτικὸν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, ὅτι τῷ μὲν θεωρητικῷ πάντα τὰ ὄντα ὑπόκεινται πρὸς γνῶσιν τῷ δὲ πρακτικῷ μόναι αἱ ἀνθρώπιναί ψυχαί· μόνος γὰρ τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς κοσμεῖ τὸ πρακτικόν, οὐ μὴν καὶ τὰς τῶν ἀλόγων... τὸ δὲ πρακτικὸν νικᾷ τὸ θεωρητικὸν κατὰ τὸ τέλος· τέλος μὲν γὰρ τοῦ κοῦ ἡ ἀλήθεια... τὸ δὲ ἀγαθὸν τιμιώτερον ἐστὶ τοῦ ἀληθοῦς ὡς περιεκτικώτερον· καὶ γὰρ εἴ τι μὲν ἀληθές, τοῦτο καὶ ἀγαθόν, οὐκ εἴ τι δὲ ἀγαθόν, τοῦτο καὶ ἀληθές (Dav. Def. 56.18-29):

^a Գաւ. Սահմ. ժՁ. 12-16. «ամենայն գոյք եռակի են՝ կամ ենթակայութեամբ եւ մակամտածութեամբ նիւթաւորք գոն... եւ կամ ենթակայութեամբ եւ մակամտածութեամբ իսկ աննիւթք... եւ կամ ենթակայութեամբ նիւթաւորք գոն, իսկ մակամտածութեամբ աննիւթք, որպէս ձեւ» = τὰ δὲ ὄντα τριττά ἐστίν· ἢ γὰρ καὶ τῆ ὑποστάσει καὶ τῆ ἐπινοίᾳ ἐνυλά εἰσίν.. ἢ καὶ τῆ ὑποστάσει καὶ τῆ ἐπινοίᾳ ἄνυλά εἰσίν... ἢ τῆ μὲν ὑποστάσει ἐνυλά εἰσι τῆ δὲ ἐπινοίᾳ ἄνυλα ὡσπερ τὰ σχήματα (Dav. Def. 58.1-9):

ի դէմն փոփոխիցես, զմտածութիւն բանիդ ըստ իրացն, այս տեղի աստուածաբանութեան զմիայնակութիւն առանձնականացն ցուցանէ: Վասն զի նշմարիտ աստուածաբանութիւն անտարանական հոգին ուսուցանէ, զի միոսմբնութեան աստուածութեանն երիս դէմն և երիս անձնատրոսութիւնս աներկբայաբար և առանց յապաղանաց քարոզէ գոյ, և երեք են զորոց թիւն է, զորս յատկապէս և ոչ հասարակաբար ունին:

Քանզի յորժամ ասես Հայր և անսկիզբն և անծին և անպատճառ և ծնաւոր և պատճառ և յառաջաբերաւոր, այսոքիկ դիմաց առանձնատրոսութիւնմբ ի հար⁴⁰ ենթակայութեան ասին գոյ և ոչ յարմարին սոքա ոչ Որդայ և ոչ Հոգայն սրբոյ, զի մի գղէմսն խառնակիցեմք, վասն զի յաւերժականացն առանձնատրոսութիւնմ անշարժք, անփոփոխելիք և անխառնակելիք յաւերժաբար յիրաբանչիրս գոն: Իսկ եթէ ասես Որդի և բան և միածին և ծնեալ, յայտնապէս այսոքիկ յորդայ ենթակայութեանն ենթակայանան, և ոչ փոփոխին Հար և ի Հոգայն սրբոյ ենթակայութիւնս, որպէս յառաջաբերին և անծնելաբար բխումն ի Հարէ, և Հոգի սուրբ գոյ և միսիթարիչ ի սորին ենթակայութեան տեսանի անկարափոխելի գոյ ի Հարէ⁴¹ և ի յՈրդայ ենթակայութիւնս: Զի թէպէտ ծնեալն զբնութիւն ունի ծնաւորին իւրոյ, զի նոյն է բնութեամբ, այլ դէմն ոչ ունի զիւրոյ ծնաւորին, այլ զիւրն ըստ իւրոց առանձնական յատկութեանցն, նոյնպէս յառաջաբերեալն զյառաջաբերաւորին իւրոյ ունի նոյն գոյով ըստ բնութեանն, այլ իւրով⁴² առանձնայատկութեամբքն⁴³ դէմ զիւր և ոչ զյառաջաբերաւորին իւրոյ: Իսկ որ յերկուցն հանգիտաբար տեղի է աստուածաբանութեան, որ ի հասարակութենէ բնութեանն և միայնակութենէ առանձնութեանն, այսպէս և ըստ այսմ արիւնակի մակացուցանելի է դնել զմիայնակն և զհասարակն ի վերայ անեցուցանել, որպէս թէ ասես Հայր ըստ առանձնատրոսութեան իւրոյ, ի վերայ բերես զհասարակն, ասելով ամենակալ, ամմահ և անապական: Արդ որպէս հայրութիւն միայնոյ, անմահութիւնն և անեղութիւնն և նմանաբար⁴⁴ ասիցեալն⁴⁵ հասարակաց, նոյնպէս ծնիցելոյն ըստ միայնակութեան ծնանիլն: Իսկ անմահութիւն և անեղութիւն և նմանաբար ասիցեալն ըստ հասարակութեան բնութեանն զնոյն իմասցիս և ի վերայ հոգայն սրբոյ, յառաջաբերին առանձնութեանն իւրոյ և նոյն⁴⁶ հասարակութիւն ըստ նորին բնութեան:

Այսոքիկ են տեղի աստուածաբանութեան և զառաջարկութիւն⁴⁷ բռնահարութեանդ առնիցես ըստ իւրաբանչիրոց տեղեացս այսոցիկ: Իսկ թափառական ձայնիք հանդերձ մտաւ իւրով հայեցուցանել ի նշմարտութիւնն, զի եթէ յըստութեանն հայելանայ աստուածաբանականն առաջարկութիւնն անհանդէս և մերձ ի նզովս:

Ա.3 ԲՆՈՒԹԻՒՆ Է, որ ի գոյացողականաց ոմանց բաղկանայ, և է ինֆ-նունակութինն ճանապարհորդեալ առանց երևակայութեան եւ ունի սկիզբն շարժման եւ դադարման^a:

Արդ զի ի ի գոյացողականաց ոմանց բաղկանայ բնութին, յայտ է զի բաղկանայ ի սեռէ և ի տարբերութենէ և ի յատկութենէ: Այլ զի ի հոմանունն ձայնիցն է սեռ, բեր արիստոտելական⁴⁸ բացորոշութեանց հետևեալ: Աստանօր թողեալ զայլասեռսն⁴⁹, որք ոչ բաղկացուցանեն զբնութին, այլ յետ բնութեանն, որպէս յենթակայում ի նմա բաղկանան, առցոմ զայն սեռ, որ գոյացողապէս և փաղանունաբար զյորովիցն և զտարբերեցելոց տեսակաց ներում զինչէն ստորոգեալ: Նոյնպէս և տարբերութին ի հոմանունն ձայնից է, վասն զի երեմ⁵⁰ նշանակութիւնմ են տարբերութեան՝ հասարակական և յատկական և տեսակագործական: Այլ հասարակն յանջատել ի պատահմանց բաղկացեալ ոչ կարէ շարալրական գոյ բնութեան, այլ և ոչ յատկապէսն շարալնու զբնութին կարացեալ: Զի թէպէտ և յանանջատից բաղկանայ, այլ ըստ պատահմանց և ոչ ըստ ինքեան բաղկանայ: Իսկ երրորդ նշանակութին տարբերութեան է տեսակագործականն սա, զի ըստ ինքեան բաղկացեալ կարող է շարալրական գոյ բնութեան: Եւ սա ոչ յորժամ բաժանական առ սեռն լինի, այլ յորժամ բաղկացական առ տեսակսն վերաբերի: Յայնժամ բնութեան են արարչականմ, քանզի բաժանումն բնութեան ապականիչ է և ոչ բաղկացուցիչ: Իսկ յատկութին ոչ մակագոյեղուտսն, որպէս ծիծաղականն, քանզի ոչ կարեն մակագոյեղմն զգոյեղսն բաղկացուցանել: Ապա ուրեմն զգոյեղուտ յատուկսն առնլի է ի բնութեան արարչագործութին, որպէս մտաց և մակացութեան ընդունակ: Արդ երևեցաւ, զի յայց գոյացողականաց բնութին, բայց ոմակութինն գոլով, ոչ գոր ընդ պակասութեանցն է լծեալ, այլ որ առ իրն հակադարձապէս⁵¹ ունի և գոլովն բաղկացուցանէ զիրն, իսկ ոչ գոլովն ապականէ: Զի ոչ է հնար բնութեանն ապականիլ և իրին մնալ, որպէս և ոչ իրին ապականիլ և բնութեանն մնալ հնար է: Եւ ճանապարհորդեալ վասն այնորիկ ասացաւ, զի ի հասմանէ առաջարկութեանն մինչև յանկումն նորին երթն ճանապարհաւ լինի և ոչ անուղի: Եւ գերազանց աշտինանական քայլափոխութին, զի այնպիսի գնացմ ոչ ունին ուստի սկսանի և ոչ ի յանկումն հասանիլ հնար գոյ: Եւ լինի այն ոչ մակացութին, այլ սուտ կարծիք: Իսկ առանց երևակայութեան ասացաւ, վասն զի

^a = ՍԻԻՀ Բ.18:

ոչ որպէս արհեստ ի ձեռն տրամախոհութեան նախակրթական հանդիսի ի բաղկացութիւն անեցեալ, այլ գոյացութիւն գոլով, անտրամիմացաբար և անխորհրդօրէն, վասն զի և նախ իսկ է քան զայսոսիկ ոչ ունելով առաւելութիւն և նուագութիւն, այլ միշտ նոյնպէս գոլով յամենայն ժամ ամենեցուն զնոյն հաւասարութիւն հանդիպեցուցանէ: Վասն զի և ինքն գոյացութիւն է և յորս ունակապէսն տեսակագործի: Եւ այսոքիկ յաղագս այսոցիկ:

Բայց սկիզբն շարժման և դադարման ունել ասացաւ, զոր ըստ երկուց յեղանակաց հնար⁵² գոյ իմանալ: Մի՛ յորժամ ի լինելութիւն շարժի, սկիզբն յապականութիւն առնու, վասն զի յոչէութենէ յէութիւն սկսանի շարժիլ: Զի ոչէութիւն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ ապականութեան էութիւն⁵³, և յայսմանէ սկիզբն առնելով և առ սմին ունի դադարումն էութեան: Է և ապականութիւն նորին, որպէս իմաստասէրն բնութիւն զսկիզբն զայն անուանեաց, ասելով սկիզբն շարժման և դադարման: Այսինքն՝ թէ լուծանելովն շարժեցաւ յիւրմէն որ ինչէրն և առնելով զգոյացութիւն կատարմանն դադարեաց: Արդ սկսեալ էանալ բնութեան, որպէս ասացաւ, յոչէութենէ, այսինքն է⁵⁴ յապականութենէ, առնու զդադարումն իւր ի նմին տեղոջ, զի որպէս լինելն սկիզբն է շարժման, ապականիլն սկիզբն է դադարման: Եւ եթէ կամիս, արինակաւ վարեցիս ի վերայ մարդոյ: Զի գոյացելոյ մարդոյ, սկիզբն կալաւ շարժման բնութիւն սորին, որ է կենդանի բանատր, մահկանացու, մտաց և մակացութեան ընդունակ, իսկ մահացելոյ մարդոյ, սկսանի դադարումն ընդունել բնութիւն: Զի է այնուհետև ոչ բանատր ոչ կենդանի, և ոչ մահկանացու և ոչ այլոցն ընդունակ: Իսկ ըստ երկրորդ յեղանակի ասի՝ սկիզբն ունել բնութիւն շարժման և դադարման, վասն զի թէ որպէս ասացաւ, և բաղկանայ բնութիւն ի սեռէ և ի տարբերութենէ և ի յատկէ:

Ապա յայտ է, թէ սկիզբն շարժման է սեռ և դադարման յատուկն, վասն զի գոյացելոյ բնութեանն, նախ կենդանի լինի, որ է սեռ, և ապա բանատր, որ է տարբերութիւն, և ապա մտաց և մակացութեան ընդունակ, որ է յատուկն և նոյն ինքն յանգումն⁵⁵ բնութեանն: Վասն զի սկսանելով ի լինելութիւն շարժիլ բնութեան ոչ ոք կարէ ուստի սկիզբն առնուլ⁵⁶, եթէ ոչ ի սեռէն: Նոյնպէս և ի⁵⁷ դադարումն ոչ այլ ուրի՛ք կարէ, թէ ոչ առ յատկութեան: Այլ յառաջ քան զնա դադարելն ոչ է կատարելութիւն, այլ անկատարելութիւն, և անկատարն ոչ է բնութիւն, վասն զի ոչ կարէ հակադարձիլ առ իւրն, այլ և ոչ անցանել զյատկան հնար գոյ⁵⁸, զի այս առաւելութիւն առնէ ի բնութիւն, և բնութիւն որպէս ոչ բերէ զնուագութիւն, այսպէս ոչ բերէ զառաւելութիւնն:

Զի եթէ բնութիւն սահման է իրին, ապա սահմանի առաջինութիւն է ոչ առաւել և ոչ նուազ գոյ, քան զինքն⁵⁹: Իսկ առաւելն և նուազ ոչ է առաջինութիւն սահմանի, այլ յոռութիւն, վասն զի ոչ կարէ հակադարձապէս առ իրն գոյանալ:

Արդ ցուցաւ աւասիկ, զի սկիզբն առնու բնութիւն շարժման ի սեռէ⁶⁰ և դադարման ի յատկութենէ⁶¹: Զի ոչ գոյ⁶² հնար ոչ նախ քան սեռն սկիզբն իմանալ բնութեանն, և ոչ յետ յատկութեանն դադարումն զոք, զի այսոքիկ այսպէս երևեցան: Յայս⁶³ է տեսութիւնս ի սահմանաց, ի բանատրական սահմանց՝ ի ստորագրութենէ⁶⁴, և ի ստորագրական⁶⁵ սահմանաց՝ ի համեմատականաց: Ի սահմանաց՝ որպէս ի հրոյ և քարի, և հրոյ գոյացողութիւն ի բանատրական սահմանց, որպէս բանատր կենդանի մահկանացու, ի ստորագրութենէ⁶⁶ որպէս երկոտանի, լայնեղունգն և ուղղորդագնաց, ի համեմատականաց՝ որպէս գոյացութիւն աստուած ոչ յենթակայէ գոյ, և փաղանունաբար ստորոգիլ և որ ի կարգին:

Բ. ՍԱՀՄԱՆՔ ՓԻԼԻՍՈՓՈՒՅԱԿԱՆՔ⁶⁷

Սահման⁶⁸ դնելով իմաստասիրականի⁶⁹ բանի⁷⁰, այսինքն՝ բնականի բանի⁷¹, բարոյականի, և զամենայն գործ տրամաբանականի⁷², և զհիւրն եռակի⁷³ ունակութեամբ հատեալ և լցեալ ի բնականաց⁷⁴, բարոյականաց, բանականաց սահմանից, բարտեւ ենթագրել⁷⁵ նախ զբանական⁷⁶ սահմանս. և ահա ի սահմանէ սկսանելի է:

[1] Սահման է ըստ Պղատոնի՝ «բան ի սեռէ և⁷⁷ ի տարբերութենէ»^a և կամ տարբերութեանց մեկնողական էութեանց⁷⁸ բանից իրաց⁷⁹: Իսկ ըստ Արիստոտելի՝ «բան որ զինչէրն⁸⁰ գոյ յայտնելով»⁸¹ ^b զինչ գոյոյն⁸² զինչէն հաւասար կարողութեամբ^c: Իսկ ըստ Զենոնի՝ «բան ըստ⁸³ վերլուծութեան կատարողին յառաջ բերեալ»^d:

[2] Իսկ ենթադրութիւն է⁸⁴ սահմանումն գաղափարաւ⁸⁵ կամ տկար սահմանումն^e:

[3] Իսկ ստուգաբանութիւն⁸⁶ ուղղութիւն իրի⁸⁷: Քանզի նոյն երկոքին՝ ենթակային ցուցումն իրի ներմտածութեամբ անուանակոչութեանն⁸⁸:

[4] Արդ սահմանումն է «մարդ կենդանի բնութեամբ ֆալսական»^f, իսկ ստուգաբանութիւն է⁸⁹ ուղղութիւն անուան^g:

[5] Բան է ի⁹⁰ մտածութիւնսն, որ ներտրամադրեալն սաի, զոյգ ընդ անուանց և ընդ⁹¹ ախտից ի յանձին^h: Բան յառաջբերական էⁱ հոսումն ի

^a Հմմտ. «Ὅρος λόγος ἐκ διαφορᾶς καὶ γένους συγκείμενος (Plato *Def.* 414.d.10):

^b = ὀρισμός ἐστὶ λόγος ὃ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων (Arist. *Top.* 154a.31-32).

^c Հմմտ. εἰ γὰρ τὸ ἦν τὸ «ἔστι» σημαίνει, εἴη ἂν ὁ λόγος ὃ τὸ τί ἦν σημαίνων ὁ αὐτὸς τῷ «λόγος ὃ τὸ τί ἐστὶ σημαίνων» (Antisthenes *Fr.* 46.4):

^d Հմմտ. «Ὅρος δὲ ἐστὶν, ὡς φησὶν Ἀντίπατρος ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ ὄρων, λόγος κατ' ἀνάλυσιν ἀπαρτιζόντως ἐκφερόμενος (Diog. Laert. *Vit.* 7.60.7-8). *Անտիպատրոսը Զենոնի նման ստոյիկեան փիլիսոփա էր:*

^e = *Սիհձ* Ե.1 | հմմտ. ὑπογραφή δὲ ἐστὶ λόγος τυπωδῶς εἰσάγων εἰς τὰ πράγματα, ἢ ὄρος ἀπλοῦστερον τὴν τοῦ ὄρου δύναμιν προσενηνεγμένος (Diog. Laert. *Vit.* 7.60.9-11): «ենթադրութիւն» ընթերցումը ծագել է «ենթագրութիւն»-ից (= ὑπογραφή): ձիշտ ընթերցումը գտնում եմք *Սիհձ* Ե.1-ում:

^f = φύσει μὲν ἐστὶν ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν (Arist. *Pol.* 1278b.19).

^g = *Սիհձ* Ս.2 | Ἐτυμολογία ... ὀνόματος ὀρθότης (Pseudo-Zonaras epsilon, 891.9):

^h Հմմտ. *Սիհձ* Ն.2:

ⁱ Հմմտ. Գաւ. Ստորոգ. պր. ԼԲ, 340. «երկոքին բանք, այլ ոմն՝ առաջաբերական եւ ոմն՝ ներտրամադրական» = ἄμφορ δὲ λόγοι, ἀλλ' ὃ μὲν προφορικὸς ὃ δὲ ἐνδιάθετος (Dav. *in Cat.* 183.21-22):

մտածութեան^a ընդ բայից⁹² և անուանց, որպէս Պղատոն⁹³, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ ձայն նշանական ըստ զուգադրութեան⁹⁴ ^b կամ մասանց ինչ նշանական արտորոշեալ^{95c}:

[6] Անուն է ձայն արարողի կամ կրողի, կամ⁹⁶ ձայն նշանական ըստ զուգադրութեան⁹⁷ առանց ամանակի, որոյ⁹⁸ ոչ ինչ մասանց նշանակ է⁹⁹ արտորոշեալ^d:

[7] Բայ է¹⁰⁰ ձայն նշանական ըստ զուգադրութեան հանդերձ ամանակաւ^e: Իսկ որպէս Պղատոն¹⁰¹՝ ձայն գործոյ նշանական¹⁰² ^f:

[8] Իսկ անուն է երկոքում ^g հասարակ մասն նուաստ բանի, յոր նախ անշատի բան¹⁰³: Իսկ որպէս ստոյիկեան¹⁰⁴՝ անուն է¹⁰⁵ ձայն նշանական յանկատար¹⁰⁶, որպէս Սոկրատէս, իսկ յորջորջումն է¹⁰⁷ ձայն նշանական, որպէս մարդ^g: Իսկ բայ՝ առանց շարադրութեան ձայն¹⁰⁸ ^h է, քանզի շարադրութեամբ¹⁰⁹ ստորոգական¹¹⁰ ստին, որքոն՝ «է ի Լիւկիայ»:

[9] Ստորոգումն է ասումն¹¹¹ յաւագս որումն¹¹² կամ յաղագս ոմանց ստորոգեալ: Իսկ ասումն է իր մտածութեամբ յանդիման կացուցեալ և կամ իրի¹¹³ ասական¹¹⁴ երկոյթ ընդ միտ ածեալ¹¹⁵ ⁱ:

[10] Շաղկապ է ձայն դասու նշանական^j:

^a Հմմտ. Φωνή ρεῦμα διὰ στόματος ἀπὸ διανοίας (Plato *Def.* 414d.1), ὁ δὲ ἐνδιάθετος. λόγος ὁ μὲν ἐν τῇ διανοίᾳ, ἐνδιάθετος λεγόμενος, λέγεται συμπλοκὴ νοημάτων ἐν ψυχῇ. ὁ δὲ ἐν τῇ προφορᾷ καὶ χρήσει ρεῦμα ἀπὸ διανοίας ἐκπεμπόμενον μετὰ φωνῆς (Pseudo-Zonaras *lambda* 1315.7-11)

^b Հմմտ. "Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην (Arist. *Int.* 16a.19-20):

^c Հմմտ. Λόγος δὲ ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ, ἧς τῶν μερῶν τι σημαντικὸν ἐστὶ κεχωρισμένον (Arist. *Int.* 16b.26):

^d = *ՍԻԻԶ Ա.4* | Հմմտ. Արիստ. Մեկն. 158. «Բան է ձայն նշանական», 156. «Անուն է ձայն նշանական ըստ շարադրութեան առանց ամանակի, որոյ ոչ ինչ մասն է նշանական գատեալ»: | "Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου ἢς μηδὲν μέρος ἐστὶν σημαντικὸν κεχωρισμένον (Arist. *Int.* 16a.19-20). Հնայած նման է հին քարգմանութեանը, սակայն քարգմանված է նրանից անկախ:

^e = *ՍԻԻԶ Բ.1* | հմմտ. Արիստ. Մեկն. 157. «Բայ է որ նշանակէ ամանակ», τὸ ῥῆμα φωνὴ ἐστὶ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην, ἔχει δὲ χρόνον (Olymp. *In Interpr.* XXVII.15):

^f Հմմտ. πράξεις σημαίνει ῥήματα (Plato *Sophista* 262.b.6):

^g Հմմտ. "Ἐστὶ δὲ προσηγορία μὲν κατὰ τὸν Διογένην μέρος λόγου σημαῖνον κοινήν ποιότητα, οἷον Ἄνθρωπος, Ἴππος· ὄνομα δὲ ἐστὶ μέρος λόγου δηλοῦν ἴδιαν ποιότητα, οἷον Διογένης, Σωκράτης (Diog. Laert. *Vit.* 7.58.1-3):

^h Հմմտ. ῥῆμα δὲ ἐστὶ μέρος λόγου σημαῖνον ἀσύνθετον κατηγορημα (Diog. Laert. *Vit.* 7.58.4):

ⁱ = *ՍԻԻԶ Ա.7*:

^j = *ՍԻԻԶ Շ.1* | հմմտ. σύνδεσμος δὲ ἐστὶν φωνὴ ἄσημος (Arist. *Poetica* 1456b. 38). ἄσημος-ի դիմաց սպասելի էր «աննշան(ական)»:

[11] Յաղ¹¹⁶ է ձայն փոխացուման¹¹⁷ նշանական ենթակային^a:

[12] Տրամաբանություն¹¹⁸ է բառից շարականություն կամ ցուցումն որակի¹¹⁹:

[13] Ջայն է ըստ Պղատոնի¹²⁰ վիրատրումն աւոյ՝ անպատկան և անմարմին^b, իսկ ըստ¹²¹ ստոյիկեանցն՝ ազ վիրատրեալ լսելեաց զգալի և մարմին^c, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ նայթին¹²² և շարժություն աւոյ արգելեալ¹²³ առ փխրիլ^{124d}: Իսկ ձայն անասնոց¹²⁵ է նայթին¹²⁶ անպատկան^{127 e} ի ձեռն ստուար շնչերակի^f: Իսկ մարդոյ ձայն է ձայն յաւրաւոր, որ ի գոյ յայտնի^g:

[14] Իսկ գիր է յաւրաւոր ձայնի մասն: Վասն զի¹²⁸ նուստ տարր է հասարակաց, յորմէ հաստեցալ¹²⁹ և յոր¹³⁰ լուծանի^h:

[15] Սեռ է ըստ Պղատոնի՝ իր ի վերայ յոլովից և¹³¹ աննմանից էապէս ստորոգեալ, որոն՝ կենդանիⁱ:

[16] Տարբերություն է տեսակարար ի վերայ բազմաց իրաց¹³², յորում¹³³ զանազանություն¹³⁴ յայանելով ստորոգեալ¹³⁵, որպէս մահկանացու կամ անմահ^j: Իսկ տարբերություն տեսակարար է սահմանադրութեանն¹³⁶ լցուցողական^{137 k}:

^a = ՍԻԻՀ 3.15:

^b Հմմտ. Դաւ. Քեր. 82 «ասացին զձայն վիրատրություն աւոյ»: Դաւ. Սահմ. պր. ԺԱ, 177. «Բերթողի ի սահմանելն զձայն՝ վիրատրություն օրոյ ասացին»: Πυθαγόρας > και <Πλάτων> και <Αριστοτέλης> ασώματον είναι την φωνήν ὑπολαμβάνουσιν (Pseudo-Galen *De hist. phil.* 101.2):

^c Հմմտ. ἔστι δὲ φωνὴ ἀὴρ πεπληγμένος ἢ τὸ ἴδιον αἰσθητὸν ἀκοῆς, ὡς φησι Διογένης ὁ Βαβυλώνιος ἐν τῇ Περὶ φωνῆς τέχνῃ (Diog. Laert. *Vit.* 7.55.2-4); Ὅμηρος κἀνταῦθα εἰπὼν τὸν κατὰ Ζήνωνα τῆς φωνῆς ὄρον προὔπεβαλεν, εἰπόντα “φωνὴ ἔστιν ἀὴρ πεπληγμένος” (Com. ad Hom. *Il.* 4.237.5-6):

^d = ՍԻԻՀ 9.1 | հմմտ. ἢ δὲ φωνὴ ψόφος τίς ἐστὶν ἐμψύχου (Arist. *de An.* 420b.5-6), ἀέρος κίνησις τίς ἐστὶν ὁ ψόφος (Arist. *de An.* 420b.11), ἢ φωνὴ ἔστιν ἀέρος κίνησις (Arist., *Probl.* 900a.34):

^e Հմմտ. ἀγραμμιάτους ψόφους προσαγορεύσει τὰς φωνὰς τῶν ἀλόγων ζῴων (Ammon. *In de interpr.* 31.32):

^f = ՍԻԻՀ 9.2:

^g Հմմտ. Διάλεκτος φωνὴ ἀνθρώπου ἐγγράμματος (Plato *Def.* 414d.5), ζῴου μὲν ἔστι φωνὴ ἀὴρ ὑπὸ ὀρμῆς πεπληγμένος, ἀνθρώπου δ’ ἔστιν ἔναρθρος (Diog. Laert. 7.55.5):

^h = ՍԻԻՀ 8.2 | հմմտ. Γράμμα ἐστὶν στοιχεῖον φωνῆς ἐνάρθρου. στοιχεῖον ἐστὶν ἐνὸς ἐκάστου πράγματος ἀρχή, παρ’ οὗ λαμβάνεται τὸ ἐπαύξημα καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται (Dositheus *Ars grammatica* 7.1):

ⁱ Գένος δ’ ἔστι τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῶ τί ἐστὶ κατηγορούμενον... ζῶον (Arist. *Top.* 102a.31-32):

^j = ՍԻԻՀ 8.3:

^k = ՍԻԻՀ 8.4:

[17] Տեսակ է հանդերձ տարբերութեամբն, որպէս մարդ^a:

[18] Իսկ ըստ Արիստոտէլի՝ սեռ է, որ ի վերայ բազմաց և աննմանից իրաց յորում զինչէ¹³⁸ ստորոգեալ^b: Իսկ տարբերութիւն է սահմանադրութեան կատարողական:

[19] Եւ տեսակ է, որ ի վերայ յոլովից աննմանից իրաց, յորում որպիսիէ ստորոգեալ^c:

[20] Սեռ է ըստ ստոյիկեանց՝ յոլովից աննմանից ներմտածութեանց ի մի¹³⁹ ներմտածութեան պարտումն¹⁴⁰ d:

[21] Իսկ յատուկ է, որ միայնում¹⁴¹ է և հակաստորոգեալ¹⁴², որպէս մարդոյ ծիծաղականն, ըստ որում միայնոյ¹⁴³ գոլ հակաստորոգեալ¹⁴⁴ էապէս^e:

[22] Պատահումն է, որ ոչ էապէս է նումեթ¹⁴⁵, որպէս սպիտակն¹⁴⁶ մարմնոյ, որ ներընդունակ¹⁴⁷ է գոլ նորին և ոչ, որպէս ջերմութիւն հրոյ¹⁴⁸ f:

[23] Տարրորոշումն է սեռի ի տեսակս հատումն^g, որպէս կենդանւոյն՝ աստուած, մարդ, կամ ձայն նշանակեալ, որպէս կենդանւոյ արտաձայնութեան¹⁴⁹ է ինչ որ ձայն¹⁵⁰, և է ինչ որ ենթակայ, և է¹⁵¹ ինչ որ նշանակեալ:

[24] Հակատարրորոշումն է ներհակացն¹⁵² սեռից, որգովն՝ մահկանացու ի կենդանւոյ հատումն կամ¹⁵³ հատումն սեռի ի տեսակս՝ երկուս մնացելոյն¹⁵⁴ տեսակի տեսակֆ:

[25] Ստորատարրորոշումն¹⁵⁵ է տարրորոշելոցն¹⁵⁶ տարրորոշումն¹⁵⁷, որգոն կենդանւոյն է ինչ որ մահկանացու¹⁵⁸, և է ինչ որ անմահ, և¹⁵⁹ է ինչ որ ունաւոր¹⁶⁰, և է ինչ որ անոտն, և ոտնաւորին՝ բազմոտն և սակաւոտն¹⁶¹:

[26] Սեռականագոյն է, որ սեռ է¹⁶² և ոչ տեսակ^h:

^a = *Միժ* S.5:

^b = Γένος δ' ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον (Arist. *Top.* 102a.31-32).

^c Հմմտ. *Միժ* S.8 Տեսակ է որ ըստ յոլովից և տարբերեցելոց թուով ի ներզինչն ստորոգի | εἶδος ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον (Porph. *Isag.* 4.11-12):

^d Հմմտ. γένος δὲ ἐστὶ πλειόνων καὶ ἀναφαιρέτων ἐννοημάτων σύλληψις (Diog. Laert. *Vit.* 7.60.11-12):

^e = *Միժ* 3.3 | հմմտ. τὸ ἴδιον ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος καὶ μόνῳ ὑπάρχει· ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. καὶ τοῦτὸ ἐστὶν ἀντικατηγορεῖσθαι (Suda alpha 2669.1-3):

^f = *Միժ* 9.5 | հմմտ. Συμβεβηκός ἐστιν ὃ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν (Porph. *Isag.* 13.3):

^g = *Միժ* S.9 | διάκρισις δὲ ἐνὸς εἰς πλείω τομῆ, καθάπερ ἐπὶ γένους καὶ τῶν κατ' αὐτὸ εἰδῶν ἔχειν συντέτευχεν (Philo *De somniis* 192.2-3):

^h = Γενικώτατον γένος ἐστίν, ὃ γένος ὄν οὐκ ἔστιν εἶδος (Joann. Damasc. *Dial.* 10.64).

[27] Տեսակագոյն է, որ միայն¹⁶³ տեսակ է¹⁶⁴, որպէս մարդ^a:

[28] Յնորումն¹⁶⁵ է այսինքն մտաց երևոյթ՝ ըստ Պղատոնի, շարամանութիւն կարծեաց^b և զգայութեան^{166 c}: Իսկ ըստ¹⁶⁷ ստոյիկեանցն՝ ցնորումն է տիպ իմն¹⁶⁸ իշխանականին^{169d}:

[29] Զգայութիւն է ըստ Պղատոնի ախտ անձին, ի ձեռն մարմնոյ^e, որ ի ձեռն զգայականին¹⁷⁰ կիրք^{171 f} կամ հասարակաց ախտ հոգոյ և մարմնոյ^{172 g}: Իսկ ըստ Արիստոտէլի՝ տեսակ ցնորումն^h, իսկ¹⁷³ ստոյիկեանցն՝ զգայականի երևոյթ^{174 i}:

[30] Բաղստադրութիւն՝ որ է խոստովանումն^j:

[31] Թուեցումն է թուեցելոյ իրիք, իբր զի թէ հուր մարմին է, ամենայն փառք կարծիք յանձին, թուեցումն¹⁷⁵, որ առ բազմաց գովեստ^k:

[32] Իսկ ստոյիկեանցն¹⁷⁶ թուեցումն է տկար կարծիք^{177 l}, առն իմաստաւիրի՝ հաստատուն և նշմարիտ յաղագս ինդրեղեաց իմաստաւիրութեամբ¹⁷⁸ անփոխակարծ¹⁷⁹ ի բան^m է, որպէս թէ մինչ¹⁸⁰ անձն անմահ է¹⁸¹ ասէ:

[33] Երեսք¹⁸² են¹⁸³ զգայութիւն դատողական երևելեացⁿ:

[34] Լսելիք են զգայութիւն ընդունական ձայնից:

^a Հմմտ. *είδικώτατον είδος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος* (Joann. Damasc. *Dial.* 10.172):

^b Հմմտ. *Ἡ δὲ ἀνάπλασμα διανοίας τυγχάνει κατὰ συμπλοκὴν αἰσθήσεώς τε καὶ φαντασίας* (Joann. Damasc. *Fr.* 18.7):

^c Հմմտ. *φανερὸν τοίνυν ὅτι οὐδὲ δόξα μετ' αἰσθήσεως, οὐδὲ δι' αἰσθήσεως οὐδὲ συμπλοκὴ δόξης καὶ αἰσθήσεως φαντασία ἄν εἴη* (Arist. *de An* 428a.24-26):

^d Հմմտ. *Ἅλλο 3.1* | <τ>ί ἐστὶ φαντασία; τύπωσις τοῦ ἡγεμονικοῦ (Leo Phil. 9.5-6), *φαντασία δὲ ἐστὶ τύπωσις τοῦ ἡγεμονικοῦ* (Meletius, *De nat. hom.* 21.12):

^e = *Αἰσθησις ἐστὶ πάθος ψυχῆς διὰ σώματος* (Pseudo-Galen *Def. med.* 19.378.12).

^f ἡ αἰσθησις, τὸ δὲ πάθος ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ (Priscianus *Metaphrasis in Theophrastum* 3.21).

^g Հմմտ. *αἰσθησις ψυχῆς φορὰ, νοῦ κίνησις, ψυχῆς διὰ σώματος εἰσάγγελσις εἰς ὄρας ἀνθρώπων, ἀφ' ἧς γίνεταί ψυχῆς ἄλογος δύναμις γνωριστικὴ διὰ σώματος* (Plato *Def.* 414.c.5-7):

^h Հմմտ. *ἡ δὲ φαντασία ἐστὶν αἰσθησις τὴν ἀσθενῆς* (Arist. *Rhet.* 1370.a.28):

ⁱ = *Ἅλλο 2.4*:

^j *Ἅλλο 3*:

^k = *Ἅλλο 1*:

^l = *Ἅλλο 3* | Հմմտ. *Δόξα, ὡς ὁ παλαιὸς λόγος, ψευδὴς ἐστὶν ὑπόληψις καὶ δόκησις ἀβέβαιος* (Philo, in exod. 2.107, հմմտ. Փիլ. Ել. Բ 107. «Իսկ փառք, որպէս հիմ բանն կաւիր, ստոյ կարծիք են, և կարծիքն անհաստատ՝ առանձինն ըստ ինքեան անհաստատ»), *Διττὰς γὰρ εἶναι δόξας, τὴν μὲν ἀκαταλήπτω συγκατάθεσιν, τὴν δὲ ὑπόληψιν ἀσθενῆ* (Chrysipp. *Fr.* 548.6):

^m Հմմտ. *ἔσται ἡ δόξα σφοδρὰ τῷ βέβαιον εἶναι καὶ ἀμετάπειστον* (Arist. *Magna mor.* 3.6.12.3).

ⁿ = *Ἅλλο 2* | հմմտ. *Ὅψις ἔξις διακριτικὴ σωμάτων* (Plato *Def.* 412.e.1):

[35] Հոտոտելիք են զգայութիւն¹⁸⁴ հոտոց¹⁸⁵ a:

[36] Ճաշակելիք են զգայութիւն համոց¹⁸⁶ b:

[37] Շաշափելիք են զգայութիւն շաշափմանց¹⁸⁷ c:

[38] Միտք են աստուած յետ առաջնոյն ինքնաներգործութեամբ^d:

[39] Իմացութիւն¹⁸⁸ է ներգործութիւն մտաց ի յիմացականն^e:

[40] Ներմտածութիւն է իմացումն¹⁸⁹ շտեմարանեալ յանձին^f:

[41] Իմացական է, որ ի մտաց իմացեալ¹⁹⁰ լինի, այսինքն՝ իմացական աշխարհ^g:

[42] Մակացութիւն^h է ուղիղ թուեցումն կապեալ պատճառաւ ի խորհորդս¹⁹¹ i կամ բառ սկզբնականաց¹⁹² և առաջնոց¹⁹³ պատճառից¹⁹⁴ j, կամ բառ հաստատուն յանձին անփոխակարծ¹⁹⁵ ի բանէ¹⁹⁶ k, որպէս¹⁹⁷ յիմաստնումն¹⁹⁸ լինին արհեստ¹⁹⁹:

[43] Յիշումն է փրկութիւն զգայութեանց կամ իմացուածոյ, որպէս Պղատոն²⁰⁰ l: Իսկ ստոյիկեանցն²⁰¹ խոստովան լինել²⁰² բաղադրութիւն²⁰³ պատուոյ անցելոյ: Իսկ ըստ²⁰⁴ Արիստոտելի՝ ունակութիւն ցնորից, որպէս պատկերի^m:

^a = ՍԻԻՀ Հ.4 | հմմտ. 'H δ' ὀσφρησις γίνεται διὰ τούτου τοῦ μέρους· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ αἴσθησις ὁσμῆς (Arist. *Hist. anim.* 492.b.13):

^b = ՍԻԻՀ Ճ.1:

^c = ՍԻԻՀ Շ.2:

^d = ՍԻԻՀ Մ.1 | հմմտ. οἷά ἐστι τὰ νοητὰ καὶ θεῖα, αὐτοενέργειαι εἶναι ῥηθήσονται (Ammon. *In de interp.* 248.18):

^e ՍԻԻՀ Ի.1:

^f = ՍԻԻՀ Ն.3:

^g = ՍԻԻՀ Ի.2:

^h Հմմտ. ՍԻԻՀ Հ.2 Հանհար, հմմտ. ՍԻԻՀ Մ.2՝ մակացութիւն է ուղիղ թուեցումն կապեալ պատճառաւ:

ⁱ = ՍԻԻՀ Մ.2 | հմմտ. περὶ θεῶν τιμῆς ὑπόληψις ὀρθή· ἐπιστήμη τῆς περὶ θεῶν τιμῆς (Plato *Def.* 413.1):

^j Հմմտ. ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην πίπτει τὸ ζητούμενον ὄνομα· δεῖ γὰρ ταύτην τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν εἶναι θεωρητικὴν (Arist. *Metaph.* 982.b.8):

^k Հմմտ. ἡ ἐπιστήμη τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου (Arist. *Top.* 134.a.2):

^l = ՍԻԻՀ 3.4 | Հմմտ. Μνήμη διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας (Plato *Def.* 414.a.8-9), μνήμη γὰρ ἐστὶ ... σωτηρία αἰσθήσεώς τε καὶ νοήσεως (Joann.Damasc. *Exp.* 34.4):

^m Հմմտ. τί μὲν οὖν ἐστὶ μνήμη καὶ τὸ μνημονεύειν, εἴρηται, ὅτι φαντάσματος, ὡς εἰκόνοιο οὗ φάντασμα, ἕξις (Arist. *Mem.* 451a.14-16):

[44] Հասողորին²⁰⁵ է ըստ²⁰⁶ ստոյիկեանցն բաղսաադրորին²⁰⁷ հասողական²⁰⁸ գաւրութեան²⁰⁹ a:

[45] Յնորումն գոյի է²¹⁰ ի գոյէ, որպէս ի գոյէ ըստ գոյի²¹¹ տպացեալ^b: Ջամենայն ինչ, զոր միտք տպացուցանեն, որպէս պատկեր իմն՝ է ինչ²¹² ճշմարիտն, և է ինչ որ²¹³ սուտ²¹⁴, ցնորումն կոչեն իմաստասէր^f: Ճշմարիտն ի գոյէ կոչի, զի²¹⁵ է ինչ որ ոչ լինի ի գոյէ:

[46] Բաղսաադրորին²¹⁶ է ընդունելորին կամ իմացուածոյ, կամ ցնորումն^c, կամ զգայութեան²¹⁷, ածելով ունակութեան²¹⁸ երևութին²¹⁹ d:

[47] Տարակուսումն²²⁰ է սասակութին հակառակից, խորհրդոց²²¹ բացկացութին²²², անյաւժարութին իրաց կամ անկամութին անձին յիսս ինչ կամ²²³ վասն տարակուսանաց^e:

[48] Դատումն է հաւաքումն հասարակաց մտածութեանց, նախ ճշմարտից և ապա ստոց²²⁴ դատել զէս²²⁵ ըստ որում գիտէ դատելի²²⁶ իմաստուն միտք²²⁷, կամ ի լրոյ դատի²²⁸ f: Դատեալն²²⁹ ճշմարիտ է ըստ Պղատունի²³⁰ բազմապատկապէս²³¹ ի բանի²³² բացերևական գոյով ճշմարիտ ի մասնկունսն²³³ բանի^g, անուան ուղղութին²³⁴, ճշմարիտ ի բառս և ի տրամադրութեան ունակութին անձին, ճշմարտական, ճշմարիտ յէութեան²³⁵ ենթակայիցս, առաջին էութինն և աննիւր:

[49] Սուտ է բան ցուցողական²³⁶ ոչ գոյով^h:

[50] Հաւաստ է կարծիք ուժգնակիⁱ:

[51] Ապացոյց է բաղխոհութեան²³⁷ բան ցուցողական²³⁸, յառաջնոց և միջնոց²³⁹ և ճշմարտից ժողովեալ²⁴⁰, կամ բան, յորոց ի ձեռն նոցունց²⁴¹ անարթ ցուցանելով^j:

^a Հմմտ. *φασί... κατάληψιν δὲ καταληπτικῆ φαντασίᾳ συγκατάθεσιν* (Sext. Empir. *Pyrr* 3.241.3-6):

^b Հմմտ. *φαντασία γὰρ τις ἢ ἔννοιά ἐστι, φαντασία δὲ τύπωσις ἐν ψυχῇ* (Plut. *Adversus Stoicos* 1084.F.4):

^c Հմմտ. *ἡ κατάληψις καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσις ἐστίν* (Sextus Emp. *Adv. math.* 7.154.2):

^d ՄԻԻՀ Բ.4:

^e ՄԻԻՀ Տ.11:

^f = ՄԻԻՀ Գ.1:

^g = ՄԻԻՀ Ճ.2:

^h = ՄԻԻՀ Ս.8:

ⁱ = ՄԻԻՀ Հ.11 | հմմտ. *Πίστις ὑπόληψις ὀρθὴ τοῦ οὕτως ἔχειν ὡς αὐτῷ φαίνεται βεβαιότης ἢ θοὺς* (Plato *Def.* 413.c.4-5):

^j = ՄԻԻՀ Ա.56 | հմմտ. *Ἀπόδειξις λόγος συλλογιστικὸς ἀληθῆς, λόγος ἐμφανιστικὸς διὰ προγιγνώσκωμένων* (Plato *Def.* 414.e.2-3):

[52] Բաղխոհոսքին է բան, որով²⁴² խոստովանեցերոց իրաց այլ ինչ, քան զխոստովանեալսն²⁴³ պատահի ի հարկէ ի ձեռն նոցունց խոստովանեցերոցն^a:

[53] Թուեցումն է, որ ամենից կամ յոլովից թոփ կամ իմաստնոց^b և նոցա կամ²⁴⁴ ամենեցունց²⁴⁵ կամ յոլովից և կամ մանաւանդ ծանաւորից կամ ըստ արհեստից յառեղեալ²⁴⁶ և նորին շափաւորաց²⁴⁷ նմանամասն բաղխոհոսքեան²⁴⁸ յառաջագումն²⁴⁹ c:

[54] Յառաջագոյրին²⁵⁰ է բան, զոր վարկանին յառաջագել²⁵¹ ի ձեռն հարցման^d:

[55] Սահման է մասն յառաջագոյրեան նուաստ, յորմէ նախ հաստի²⁵² և յոր անդէն²⁵³ լուծանի^e:

[56] Ստորասոյրին է բան ցուցողական յումեմ է²⁵⁴, որգոն «սա գնայ»^f:

[57] Ստորոգական²⁵⁵ է յառաջագոյրին²⁵⁶ g բան ցուցողական կամ հետևողի կամ մարտուցելոյ²⁵⁷ կամ շարամանելոյ²⁵⁸ կամ բաղդատեցելոյ յայտնողաբար^h:

[58] Հակասոյրին է ստորասոյրին և բացասոյրինⁱ, որպէս մինչ²⁵⁹ «սա գնայ», «սա չգնայ», որպէս Պղատոն: Իսկ²⁶⁰ Արիստոտէլի²⁶¹ ընդդիմադրոյրին անմիջոց ըստ նորին²⁶² j կամ բանմ, որոց մին²⁶³ քան²⁶⁴ զմիսն առաւելու կամ նուազէ²⁶⁵ k: Իսկ²⁶⁶ ստոյիկեանցն՝ ներհակումն ընդդիմա-

^a = ՍԻԻՀ Բ.5:

^b Հմմտ. ὑπόληψις, ὅταν μὲν ἔχη προσκείμενον <τῶν γνωρίμων τινὰ κατὰ φιλοσοφίαν,> ἔξει τῶν σοφῶν τινὰ ἀμφισβητοῦντα ἢ τοῖς πολλοῖς ἢ τοῖς σοφοῖς (Alex. In Top. 81.29):

^c = ՍԻԻՀ Թ.4:

^d = ՍԻԻՀ 3.5 | հմմտ. Πρότασις· ἢ προτεινομένη ἐρώτησις (Suda Pi 2863.3):

^e = ՍԻԻՀ Մ.4 | հմմտ. ὡς μέρος προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ λέγεται ὄρος (Joann. Damasc. Dial. (brev.) 48.21-22); Ἐκάστη δὲ πρότασις ἐξ ὄρων σύγκειται, ἐκάστη γὰρ λέξις τῆς προτάσεως ὄρος λέγεται· ὄρος γὰρ ἐστίν, εἰς δὲ ἀναλύεται ἢ πρότασις (Joann. Damasc. Dial. (fus.) 68.8-10); ὄρος λέγεται, ὅταν δὲ ὡς μέρος προτάσεως, φάσις (Joann. Philop. In anal. 13.2.11.2):

^f Հմմտ. ՍԻԻՀ Մ.5 | հմմտ. Κατάφασις ἐστὶ λόγος σημαίνων τί τινὶ ὑπάρχει, οἷον «Σωκράτης βαδίζει» (Joann. Damasc. Fr. 18.30):

^g Հմմտ. Εἰ δὲ ἡ κατηγορικὴ πρότασις ἐστὶν ἀναγκαία (Arist. APr. 30b.18-19):

^h = ՍԻԻՀ Մ.6:

ⁱ καὶ ἔστω ἀντίφασις τοῦτο, κατάφασις καὶ ἀπόφασις αἱ ἀντικείμεναι (Arist. Interp. 17.a.33-34).

^j ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὐτήν (Arist. Anal. 72a.12).

^k = ՍԻԻՀ Հ.12:

դրուքեանց առնէ²⁶⁷ տիւ և գիշեր: Ներհակք են, բազում ինչ ի միմեանց մէկուտեալք, որպէս շար և բարի^{268 a}:

[59] Առինչ է որ զգովն²⁶⁹ առ այլ ինչ ունի, որզոն աջ և ձախ:

[60] Ունակութիւն է որակութիւն յարամնայ^{270 b}:

[61] Տրամադրութիւն²⁷¹ է ունակութիւն դիւրաշարժ^c:

[62] Մարտ է ընդդիմադրութիւն էից, որոց և ոչ ըստ միոյ յեղանակի է հնար²⁷² ճշմարտակից լինել կամ ստակից, որպէս տիւ և գիշեր^d:

[63] Պակասութիւն²⁷³ և ունակութիւն է հակադրութիւն առէի և ոչէի, որպէս երեսք և կուրութիւն^e:

[64] Ըստ Պղատոնի²⁷⁴ մարթ է լինելն անարգելարար, որպէս մասն²⁷⁵ իմաստասիրեսցէ, իսկ ըստ Արիստոտելի²⁷⁶ մարթ է ոչ եղելոյ²⁷⁷ ճշմարիտ գոյ, որ ինչ²⁷⁸ անմարթ պատահի^f:

[65] Կարևոր է մշտնջենատր ճշմարիտն, առ²⁷⁹ ամենայն առաքինութիւն օգտակար է^g:

[66] Անմարթ է մշտնջենատր սուտն, որպէս երեքն չորք կամ ըստ իրիք²⁸⁰ ժամանակի ստաբար, որպէս այժմ գիշեր գոլ^h:

[67] Քաշայայտ է որ ինքեամբ յայտնէ²⁸¹, որպէս «բարին օգտակար է»ⁱ:

[68] Անյայտ է որոյ թագուն է²⁸² հաւատքն^j:

[69] Արժանատրութիւն է յառաջաձգութիւն հետևման յայտնողականին²⁸³ մարդն²⁸⁴ կամ կենդանի ինչ^k,

^a Հմմտ. *Սիիձ* Ն.4 ներհակ է ընդդիմադրութիւն մեկուտելոց, որպէս տիւ առ գիշեր եւ շար առ բարի | հմմտ. *έναντίον δὲ τῶ συνυφισταμένῳ τὸ ἀντικείμενον... ἡμέραν γὰρ εἶναι κατὰ ταύτῳ καὶ νύκτα ἀδύνατον* (*Comm In Dion. Th. Gramm.* 388.28):

^b = *Սիիձ* Ո.1 | հմմտ. <Ἐξίς> μὲν ἔστι ποιότης τις ἔμμονος (*Doctrina Patrum* 259.5):

^c Հմմտ. *Սիիձ* Տ.14 | հմմտ. οὐκέτι γὰρ ἴδιον ἔσται τὸ εὐκίνητον τῆς διαθέσεως· καὶ γὰρ ἡ ἕξις εὐκίνητος ἔσται (*Simplific. in Cat.* 8.236.29-30):

^d = *Սիիձ* Մ.3 | հմմտ. μάχεται δὲ τὰ ἀντικείμενα, τὸ τίς καὶ τὸ οὐδείς, καὶ τὸ πᾶς καὶ οὐ πᾶς· καὶ ἀδύνατον ἀλλήλοισι συναληθεύειν ἢ συμπεύδουθαι (*Simplific. In Epict. Enchiridion* 136.40-42):

^e = *Սիիձ* Պ.9 | հմմտ. Στέρησις δὲ καὶ ἕξις λέγεται μὲν περὶ ταύτῳ τι, οἷον ἡ ὄψις καὶ ἡ τυφλότης περὶ ὀφθαλμόν (*Arist. Cat.* 12.a.26, հմմտ. Արիստ. Ստորոգ. 960. «Յարապս հակակայց. ունակութիւն և պակասութիւն առ նոյն ինքն, որբար երեսք եւ կուրութիւն»):

^f = *Սիիձ* Մ.4:

^g = *Սիիձ* Կ.8 | հմմտ. ἀνάγκη δὲ μεγίστας εἶναι ἀρετὰς τὰς τοῖς ἄλλοις χρησιμωτάτας (*Arist. Rhet.* 1366b.4):

^h = *Սիիձ* Ա.53:

ⁱ = *Սիիձ* Ք.1:

^j = *Սիիձ* Ա.54:

^k = *Սիիձ* Ա.55:

[70] կամ շարամանեալ յառաջաձգութիւն է գոյութեան²⁸⁵ նշանական²⁸⁶, որքոն մարդ թէ և կենդանի է, գաւտ է:

[71] Բաղդատական է յառաջաձգութիւն ի ձեռն առաւել և²⁸⁷ նուազ շաղկապութեանց յառաջ եկեալ²⁸⁸ a բաղհակադրութեամբ^b այսպիսեալ²⁸⁹. «մարդ ծիծաղական է, ոչ ծիծաղականն՝ ոչ մարդ»^c:

[72] Լծակցութիւն է շարամանութիւն երկուց թէ և յոլովից յառաջաձգութեանց ըստ²⁹⁰ իրի՛հ հասարակորդութեան²⁹¹ կամ հասարակաց սահմանից, որպիսի. «այսպիսի²⁹² ինչ մարդ՝ կենդանի շնչատուր»^d:

[73] Պատերազմ հասարակ²⁹³ սահմանի առ ծայրսն, իբր զի այսպիսի ինչ²⁹⁴ «մարդ կենդանի, մարդ ծիծաղական»^e:

[74] Յեղանակ է տեսակացեալ²⁹⁵ ձև, թէ այսպիսոյս այս ինչ առաջին է, այս²⁹⁶ ինչ ուրեմն երկրորդ^f:

[75] Մակածութիւն²⁹⁷ է յիւրաբանչիւրոյն ի հանուրն կոյս գալուստ^g, այսպիսի ինչ. «Մարդ կենդանի և ընդունական²⁹⁸ շնչոյ, ձի կենդանի է ներընդունական²⁹⁹ շնչոյ, ամենայն կենդանի ուրեմն ընդունակ³⁰⁰ շնչոյ է»:

[76] Յարացոյց է³⁰¹ իր նման և հաւաստի, ի վերայ հաւաստեաց նմանի նմանապէս առմամբ ցուցանել^h:

[77] Տրամաբանութիւն է մակացութիւն նշմարտից³⁰² i կամ մակացութիւն հարցման և պատասխանոյ:

[78] Տրամաբանական է հարցումն կամ յառաջաձգումն փառաւոր^j, հակասութեանց^k:

a Հմմտ. Συγκριτικόν ἐστὶ πρότασις διὰ τοῦ μάλλον καὶ ἥττον προσαγομένη (*Doctrina Patrum* 264.27):

b Մտա համարժեքը ստոիկյան սոնանտիթեսիս եզրն է, որ նշանակում է զգայական տպավորության տրամաբանական ընդունում (պարզ իմաստով՝ «համաձայնություն»), հանդիպում է Դավիթ Անհաղթի մեկնության մեջ (հմմտ. Elias, *in Cat.* 158.2) և բարգմանված է «հակաբաղադրական» (Դաւ. Ստորոգ. պր. ԻԲ., 324), այսինքն՝ նախածանցները հակառակ հերթականությամբ են:

c = ՍԻԻՀ Բ. 6:

d = ՍԻԻՀ Լ. 1 | հմմտ. καλεῖται ἡ τοιαύτη τῶν προτάσεων συμπλοκή συζυγία: συζυγία γάρ ἐστὶ κοινωνία δύο προτάσεων κατὰ ἓνα ὄρον, ὅς ἐστὶ μέσος (*Alex. In Analyt.* 45.9-10):

e = ՍԻԻՀ Պ. 2:

f ՍԻԻՀ 3.6:

g ἐπαγωγή δὲ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὸ καθόλου ἔφοδος (*Arist. Top.* 105.a.13).

h = ՍԻԻՀ 3.4:

i Հմմտ. Διαλεκτική δέ ἐστὶν, ὡς φησι Ποσειδώνιος, ἐπιστήμη ἀληθῶν καὶ ψευδῶν (*Diog. Laert. Vit.* 7.62.8-9):

j Հմմտ. ἔστι δὲ πρότασις διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἔνδοξος (*Arist. Top.* 104.a.8):

k ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἀντιφάσεώς ἐστὶν (*Arist. Anal. Pr.* 24.a.25).

[79] Հարցումն է պատասխանոյ^a: Պատասխանի է երկաֆանչիւր կողմանց հակասութեանց պատասխանի³⁰³ b:

[80] Աղարթ էն³⁰⁴ հայցումն³⁰⁵ բարեաց առ ի յաստուծոյ^c:

[81] Երդումն է առնուլ զաստուած ի հաւատ ասացելոյ ինչ կամ գործելոյ³⁰⁶ ըստ երից ամանակաց^d:

[82] Տրամաբանական է մակացութիւն լուծման³⁰⁷, շարադրութեան, ապացոյցի, մակացութեան և բաղխոհութեան^e:

[83] Լուծումն է յետնոյ բնութեամբ³⁰⁸ յառաջինս բնութեամբ վերածումն³⁰⁹ f:

[84] Շարադրութիւն է յառաջնոցն ի կատարումն գալուստ:

[85] Արհեստ է ըստ Արիստոտելի ունակութիւն հանդերձ բանի^g, պիտանի բանի կենցաղոյս կամ շարակցութիւն հանրականից ապացոյցից կրթեցելոց³¹⁰ h զոյգ առ վախճան բարիոք պիտանեաց ունողաց զվերաբերութիւն:

[86] Իմաստութիւն է բան իմաստնական³¹¹ կամ բան դաւանանօղ կամ բաղխոհութիւն նպերտականⁱ:

[87] Համանունութիւն³¹² է բառ անշարադիր նշանական յորվից, որպէս սա³¹³ ձայն բանի³¹⁴ միայն է հասարակորդ³¹⁵, ըստ որում է ձայն յորվից յայտնող^j:

[88] Փաղանունութիւն է բառ հասարակորդութեան յայտնողական իրաց և ձայնի, որպէս կենդանի^k:

^a = ՍԻԻՉ Հ.14:

^b = ՍԻԻՉ Հ.15:

^c = ՍԻԻՉ Ա.5 | հմմտ. *Εύχη αἵτησις ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἢ δοκούντων παρὰ θεῶν* (Plato *Def.* 415.b.2):

^d = ՍԻԻՉ Ե.3:

^e Հմմտ. ՍԻԻՉ Տ.15 Տրամաբանական մակացութիւն լուծումն շարադրութեան տարրոշման, ապացոյցի մակացութիւն և բաղխոհութեան | հմմտ. *Διαλεκτική δέ ἐστίν, ὡς φησὶ Ποσειδώνιος, ἐπιστήμη ἀληθῶν καὶ ψευδῶν καὶ οὐθετέρων* (Diod. Laert. 7.62.8):

^f Հմմտ. ՍԻԻՉ Լ.5 | հմմտ. *ἀνάλυσις γὰρ ἐστὶν ἢ εἰς τὰ ἄνω καὶ εἰς τὰ πρότερα λύσις τῶν δευτέρων* (Eustrat. *In anal.* 3.6):

^g Հմմտ. *οἰκοδομικὴ τέχνη τίς ἐστὶ καὶ ὅπερ ἔξις τις μετὰ λόγου ποιητικὴ* (Arist. *Eth. Nicomach.* 1140.a.7):

^h Հմմտ. *οἱ τοιοῦτοι, δι' ἐπιστήμης δὲ καὶ τέχνης οἱ παιδεύοντες καὶ ἰατρούοντες καὶ οἱ <τὰ> πρὸς τὸν βίον χρήσιμα δημιουργοῦντες...* (Arist. *Divisiones* 23.2.4-5):

ⁱ = ՍԻԻՉ Ի.3:

^j Հմմտ. ՍԻԻՉ Հ.16 | հմմտ. *αἱ δὲ γε ὁμώνυμοι φωναὶ μόνως πολλῶν εἰσὶ σημαντικαὶ πραγμάτων* (Ammon. *In Interp.* 74.20):

^k = ՍԻԻՉ Փ.1:

[89] Բազմանունություն³¹⁶ է յայտնումն նմին իրի յոլովիւմ ձայնիւմ:

[90] Երկբայություն է բառ երկու շարադրութեամբ կամ ի բազմաց յայտնողական³¹⁷ տիրապէս և³¹⁸ բանեղաբար^a:

[91] Յանդիմանումն է հակասութեան խոստովանություն^b:

[92] Տրամաբանություն է բան ըստ հարցման և պատասխանոյ յառաջ եկեալ³¹⁹ c:

[93] Յառաջարկություն է տեսություն շարածգերով առ նպերտ և փախուստ և կամ առ տեսութիւնս պիտանութեան:

[94] Դրություն է հրաշափառ ումեմն ի ծանօթից իմաստասիրութեան, որգոն թէ³²⁰ «ամենայն ինչ շարժի»^d, որպէս Հերակլիտէս³²¹ e:

[95] Դրություն է³²² ամենախնդիր իմաստասէր կամ երկբայություն բանական, անսահման բան³²³ բանիւմ³²⁴, դիմամբ^f իբր «թէ³²⁵ ամուսնանալի է»³²⁶ f:

[96] Խնդիր է հասարակորդություն տրամաբանական բառից³²⁷ կամ գիտ անգիտացեղոց^g:

[97] Գիտ³²⁸ վախճան խնդրոյ^h:

[98] Վհատություն³²⁹ է տրամադրություն բանից՝ ոչ նախախոհից և երկայնիցⁱ:

[99] Ճարտասանական³³⁰ է բան հաւանութեան արարչագործ, հաւատացուցանալ, յաղագս իրաւանց և անիրաւութեան, հանդերձ բանի և հմտութեամբ փութանակի^j, որպէս Պղատոն^k, կամ անբան³³¹ կրթություն, փաղափականի մասին ուրուական պատկեր^l:

^a = ՍԻԻՉ Ե.7:

^b = ՍԻԻՉ 3.8 | = ὁ γὰρ ἔλεγχος ἀντιφάσεως συλλογισμός (Arist. *Anal pr.* 66.b.1).

^c Հմմտ. ՍԻԻՉ S.13:

^d = ՍԻԻՉ Գ.2:

^e Հմմտ. Θέσις δὲ ἐστὶν ὑπόληψις παράδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν, καθάπερ ἔφη Ἀντισθένης, ἢ ὅτι πάντα κινεῖται, καθ' Ἡράκλειτον (Arist. *Top.* 104.b.19):

^f Հմմտ. ՍԻԻՉ Գ.3:

^g = ՍԻԻՉ Խ.1:

^h = ՍԻԻՉ Գ.12 | հմմտ. ἡ εὐρεσις δὲ πέρας καὶ ἀνάπαυσις ζητήσεως (Clem. Alex., *Strom.* 6.14.801 (Chrysippus *Fr.* 102.3)):

ⁱ = ՍԻԻՉ Վ.1:

^j Հմմտ. {ΠΩΛ.} Ἀλλὰ τί σοι δοκεῖ ἡ ῥητορικὴ εἶναι;... {ΣΩ.} Ἐμπειρίαν ἔγωγέ τινα (Plato *Gorg.* 462.c.1-3):

^k Հմմտ. Ἡ ῥητορικὴ ἄρα, ὡς ἔοικεν, πειθοῦς δημιουργός ἐστὶν πιστευτικῆς ἀλλ' οὐ διδασκαλικῆς περὶ τὸ δίκαιόν τε καὶ ἄδικον (Plato *Gorgias* 454.E. 9).

^l = ՍԻԻՉ Ճ.3 | = ἔστιν γὰρ ἡ ῥητορικὴ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον πολιτικῆς μορίου εἶδωλον (Plato *Gorgias* 463.d.1):

[113] Եղծումն է բացարձակումն առաջիկայ իրի^a:

[114] Ապականելի է մարդ, որ է կրկին³⁴⁴ բանի, յորում³⁴⁵ ներգոյ մարմին, շունչ: Ապականելի է մարդ³⁴⁶ զկնի մահու, յորում ներգոյ անկենդանին, անզգայականն և աններանձնատուն:

[115] Մշտնջենական է, որ յամենայն ժամանակի է և յառաջագոյն³⁴⁷ էր և այժմ ոչ ապականի^b:

[116] Աստուած կենդանի անմահ, ինքնաբաւ առ ի ներփառութիւն, էութիւն մշտնջենատուր և բարոյ բնութեան պատեալ^c:

[117] Կինելութիւն³⁴⁸ խաղացումն³⁴⁹ էութեանց, փոփոխումն³⁵⁰ առ էութիւն փայլելով եղանակաց^d:

[118] Բախտ է³⁵¹ բերումն յաներևոյթէն³⁵² պատեալ փառատուր իրի^e:

[119] Շունչ է, որ զանձն խաղացուցանէ, պատեալ շարժելութեան^f:

[120] Կենդանի է կենդանեաց զատութիւն, որ ըստ ինքեան է արարչականութիւն:

[121] Դէմք է բնութիւն ընտրողական մարմնոյ^g:

[122] Ուղեղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ^h:

[123] Տարր է, որ ժողովէ և փակէ զշարադիրսն³⁵³ i:

[124] Առաքինութիւն է³⁵⁴ հաստատարութիւն կամ վեհագոյն բնութիւն մահացու ի կենդանութեան ըստ ինքեան գովելի^j:

[125] Բարբ է³⁵⁵ ըստ որում բարի կոչի, հաղորդութիւն օրինաց արդարակ^k:

^a Άνασκεινή ἐστὶν ἀνατροπή προκειμένου τινὸς πράγματος (Aphthon. 5), Άνασκεινή ἐστὶν ἀνατροπή τοῦ προτεθέντος πράγματος (Hermog. Prog. 5.1).

^b Հմմտ. ՄհԷ Մ.6 | = Άίδιον τὸ κατὰ πάντα χρόνον καὶ πρότερον ὄν καὶ νῦν μὴ ἐφθαρμένον (Plato Def. 411.a.1-2):

^c Հմմտ. ՄհԷ Մ.6 | = Θεὸς ζῶν ἀθάνατον, αὐταρκὲς πρὸς εὐδαιμονίαν· οὐσία αἰδίου, τῆς τάγαθοῦ φύσεως αἰτία (Plato Def. 411.a.3-4):

^d Հմմտ. ՄհԷ Մ.6 | = Γένεσις κίνησις εἰς οὐσίαν· μετάληψις οὐσίας· πόρευσις εἰς τὸ εἶναι (Plato Def. 411.a.5-6):

^e = ՄհԷ Բ.8 | հմմտ. Τύχη φορὰ ἐξ ἀδήλου εἰς ἄδηλον, καὶ ἡ ἐκ τοῦ αὐτομάτου αἰτία δαιμονίας πράξεως (Plato Def. 412.d.2-3):

^f = ՄհԷ Շ.3:

^g = ՄհԷ Գ.4 | "Օψις ἕξις διακριτικὴ σωμάτων (Plato Def. 411.c.9):

^h Հմմտ. Ὅστούν μυελὸς ὑπὸ θερμοῦ παγείς (Plato Def. 411.c.10) | հմմտ. ՄհԷ Ո.3. Ուղիղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ և ՄհԷ Ո.8. Ուկր է պատեալ ուղիղ:

ⁱ = ՄհԷ Տ.16 | = Στοιχεῖον τὸ συνάγον καὶ διαλύον τὰ σύνθετα (Plato Def. 411.c.11):

^j = ՄհԷ Ա.12-ի սկիզբը:

^k = ՄհԷ Բ.9 | Ἀρετὴ διάθεσις ἡ βελτίστη· ἕξις θνητοῦ ζῶου καθ' αὐτὴν ἐπαινετή· ἕξις καθ' ἣν τὸ ἔχον ἀγαθὸν λέγεται· κοινωνία νόμων δικαία (Plato Def. 411.d.1-3): Փաստութեան ՄՓ 125-ը պիտի ՄՓ 124-ի շարունակությունը լիներ, և «բարբ»-ը լիներ ոչ թե մեկնվող գլխարկ, այլ «առաքինություն» եզրի ևս մի մեկնարանություն սկիզբ:

[126] Խոհեմություն է զօրություն արարողական ըստ իմեան մարդոյն^a:

[127] Բարեփառություն է³⁵⁶, իրատ բարեաց և³⁵⁷ շարեաց, բարբ արարողական:

[128] Բարեբաստություն է³⁵⁸ արամադրություն, որով որոշեմք զինչ է գործելի³⁵⁹ և զինչ ոչ^b:

[129] Արդարություն՝ համախոհություն անձին նմին և բարեկարգություն անձին³⁶⁰ մասանց առ իրեարս և զիրերոփ^c, բնություն³⁶¹ է բաշխողական, որ ըստ չափոյ, յօժարական է երևելեաց նմա³⁶² արդարական^d:

[130] Համեստություն է³⁶³ նուաստություն անձին, որ ի նմա ըստ բնութեանն լինի ցանկություն³⁶⁴, փաշայարմարություն և բարեկարգություն, առ ըստ բնութեան ցանկությունս և հեշտությունս^e, ձայնակցություն է առ անձին առ իշխել և...^f

[131] Արություն է բնություն անձին անշարժ յերկիւղէ^g, փաշություն պատերազմական, տեղեկություն, որ ըստ պատերազմի իրաց, ժուժկարություն է անձին առ ի յահատր և յապառու³⁶⁵, խոհականութենէն, փաշախրախ յուսություն առ մահուամբ^h:

^a = ՄԻԻՀ Խ.2:

^b Φρόνησις δύναμις ποιητική καθ' αὐτήν τῆς ἀνθρώπου εὐδαιμονίας· ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν· διάθεσις καθ' ἣν κρίνομεν τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον (Plato Def. 411.d.5-7): Այս հունարեն սահմանմանը համապատասխանում են ՄՓ 126-128: Ճշգրիտ համապատասխանը կլինե՞ր. *«Խոհեմություն է զօրություն արարողական ըստ իմեան մարդոյն բարեփառութեան, իրատ բարեաց և շարեաց, արամադրություն, որով որոշեմք զինչ է գործելի և զինչ ոչ»:

^c = ՄԻԻՀ Ա.16:

^d Հմմտ. Δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτήν, καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἀλλήλα τε καὶ περὶ ἀλλήλα· ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστω· ἕξις καθ' ἣν ὁ ἔχων προαιρετικὸς ἐστὶν τῶν φαινομένων αὐτῷ δικαίων (Plato Def. 411.d.8-e.3) | Հմմտ. ՄԻԻՀ Ա.16. «Արդարություն՝ համախոհություն անձին և բարեկարգություն անձին մասանց առ իրեարս և զիրերոփ», ՄԻԻՀ Ա.29. «Արդարություն բնություն բաժանողական գարություն ըստ արժանատրութեան իրաբանչիւր ումեք», ՄԻԻՀ Բ.13. «Բնություն է բաշխողական որ ըստ չափոց և յօժարական է երևելեաց նման արդարական», ՄԻԻՀ 3.9. «Յաւածարական է երևելեաց նման արդարական»:

^e = ՄԻԻՀ Հ.19:

^f Հմմտ. ՄԻԻՀ Զ.5 Ձայնակցություն է իշխանի և որ ընդ իշխանութեամբ են կամ բարիք ունակություն ցանկականի մասին անձին | հմմտ. Σωφροσύνη μετριότης τῆς ψυχῆς περὶ τὰς ἐν αὐτῇ κατὰ φύσιν γιγνομένας ἐπιθυμίας τε καὶ ἡδονάς, εὐαρμοστία καὶ εὐταξία ψυχῆς πρὸς τὰς κατὰ φύσιν ἡδονάς καὶ λύπας, συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι (Plato Def. 413.a.3-6):

^g ՄԻԻՀ Ա.17:

^h = ՄԻԻՀ Ժ.4 | Ἄνδρεία ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ φόβου· θάρσος πολεμικόν· ἐπιστήμη τῶν κατὰ πόλεμον πραγμάτων· ἐγκράτεια ψυχῆς πρὸς τὰ φοβερὰ καὶ δεινὰ· τόλμα ὑπηρετικὴ φρονήσεως· εὐθαρσία ἐπὶ θανάτου προσδοκία (Plato Def. 412.a.3-7):

[132] Ակնկալություն է³⁶⁶ սարաս³⁶⁷ պահպանութեան^a:

[133] Երկիւղ է ակնկալություն չարի^b:

[134] Ցանկություն է³⁶⁸ անխափան ներգործություն բնական ունակութեան³⁶⁹ c:

[135] Խաբէություն է³⁷⁰ ընդդիմակ ճշմարտութեան:

[136] Ամպարհաւաճություն է պատճառ բարոյ ոչէի^d:

[137] Հպարտություն է³⁷¹ հաճություն իւր միայնոյ³⁷²:

[138] Բարի՝ որում ամենեւեան ցանկան^e:

[139] Չար է որ ամենեցուն փախչելի³⁷³ f է:

[140] Մեծանձնություն է նմանաբար կարել³⁷⁴ բերել զերկաբանչիւր պատահմունս³⁷⁵ g:

[141] Բարերասություն է³⁷⁶ ներգործություն ըստ առաքինութեան^h ի կեանս կատարեցելում³⁷⁷ և արտաբնոցն բաւականաբար յաշողեցելոյⁱ:

[142] Տրամություն է ներգործություն և կատարումն անբան ունակութեան:

[143] Արդարություն է³⁷⁸ ունակություն հասարակութեան³⁷⁹ բաշխող^j: Եվ կրկին է արդարություն՝ է որ ըստ իրի, և է որ ըստ դիմաց:

[144] Սահման հաւատոյ³⁸⁰ մտածություն յաղագս աստուծոյ անախտաբար^k,

^a = ՄԻԻՀ Ա.20:

^b Հմմտ. ՄԻԻՀ Ե.11 Երկիւղ է անբան արտաբնոցին կամ ակնկալություն հանդերձելոյ չարի | հմմտ. Φόβος ἔκπληξις ψυχῆς ἐπὶ κακοῦ προσδοκίᾳ (Plato *Def.* 415.e.5), τὸν φόβον ὀρίζονται προσδοκίαν κακοῦ (Arist. *Eth. Nicom.* 1115a, line 9):

^c = ՄԻԻՀ Յ.2 | հմմտ. ἡ ἠδονή, ἀναπλήρωσις τῆς φυσικῆς ἕξεως (Anon. *In eth. Nicom.* 156.2):

^d Հմմտ. ՄԻԻՀ Ա.19 Ամբարհաւաճություն՝ պատճառ բարոյ ոչէի կամ շարություն ստութեան | հմմտ. Ἀλαζονεία ἕξις προσποιητικῆ ἀγαθοῦ ἢ ἀγαθῶν τῶν μὴ ὑπαρχόντων (Plato *Def.* 416.a10-11):

^e = ՄԻԻՀ Բ.14 | ὁ βουλόμεθα, τὸ ἀγαθόν (Arist. *Eth. Eud.* 1235.b.23), <Ἀγαθόν> ἐστίν, οὗ πάντα ἐφίεται (*Doctrina Patrum* 249.25):

^f = ՄԻԻՀ Զ.1 | հմմտ. τὸ κακὸν φευκτὸν ἐστίν (Sext. *Emp. Adv. math.* 11.119.6), πᾶν δὲ κακὸν φευκτὸν (Arius Didymus 68.1.14):

^g Հմմտ. ՄԻԻՀ Մ.22 | հմմտ. Μεγαλοψυχία δὲ ἐστίν ἀρετὴ ψυχῆς καθ' ἣν δύνανται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν τιμὴν καὶ ἀτιμίαν (Andron. *Rhod. De pass.* 7.5.1 = Stob. 3.1.194.29):

^h Հմմտ. ... εὐτυχία, εὐτεκνία, ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν... (Themist. *In Analyt.* 23.3.99.30):

ⁱ = ՄԻԻՀ Բ.15:

^j Հմմտ. Δικαιοσύνη ... ἕξις διανεμητικῆ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ (Plato *Def.* 411.d.8-e.2):

^k = ὄρος τῆς πίστεως ἔννοια περὶ Θεοῦ ἀπαθῆς (Photius *Bibl.* 163.a.31-32).

[145] յուսոյ արտագնացումն մտաց առ յուսացեալն^a,

[146] համբերութեամբ զաներևոյթն, որպէս զերևեալ տեսանել մտացն աչօք անպակաս ժուժկալելով^b:

[147] Անարծաթսիրութիւն՝ այնպէս կամելն զոչ ունելն³⁸¹, որպէս ոք կամի զունելն^c:

[148] մակաձականարութեան³⁸² անգիտանալով զինքն արտակայութեամբն³⁸³ աստուծոյ^d:

[149] Խոնարհամտութեանն³⁸⁴ մոռացմամբ ուղղութեանց զգուշանալ³⁸⁵ e:

[150] Ոչ բարկութեան³⁸⁶ ցանկութիւն բազում ունել սակս ոչ բարկանալոյ^f,

[151] անփորձութեան շարի զգայումն միշտ աստուծոյ հետևմանն^g:

[152] Սէր է անումն բարոյ առ թշնամանօղս^h,

[153] կատարեալն այլայլութեան³⁸⁷ առ փափկութեամբն աստուծոյ ուրախութիւն վարկանել զտրամականս մահուⁱ:

[154] Գոյութիւն³⁸⁸ միտք, բան, մակացութիւն և այլք, որք են գոյացուցիչք^j:

[155] Գոյացութիւն է, յորմէ այլք գոյանան, որպիսի³⁸⁹ ի սեռէ³⁹⁰ տեսակքն, և ի տեսակէն անհատն³⁹¹ k:

^a Հմմտ. ὡς δεύτερος ὄρος τῆς ἐλπίδος ἐκδημία τοῦ νοῦ πρὸς τὰ ἐλπίζόμενα (Photius *Bibl.* 163.a.32-33 β’):

^b ՄՓ 144-146 = ՄԻԻՆ Է.10 | հմմտ. ὄρος τῆς ὑπομονῆς, τὸν ἀόρατον ὡς ὄρατὸν ὀρῶντα τοῖς τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς ἀδιαλείπτως καρτερεῖν (Photius *Bibl.* 163.a.33-35 γ’):

^c = ՄԻԻՆ Ա.21 | հմմտ. ὄρος τῆς ἀφιλαργυρίας, οὕτως ἔχειν τὸ μὴ ἔχειν ὡς θέλει τις τὸ ἔχειν (Photius *Bibl.* 163.a.36 δ’):

^d Հմմտ. ὄρος τῆς ἐπιγνώσεως, ἀγνοεῖν ἑαυτὸν ἐν τῷ ἐκστῆναι θεῷ (Photius *Bibl.* 163.a.37-38 ε’):

^e Հմմտ. ՄԻԻՆ Խ.5 | հմմտ. ὄρος τῆς ταπεινοφροσύνης, λήθη τῶν κατορθουμένων προσεχῆς (Photius *Bibl.* 163.a.38-39 ζ’):

^f = ՄԻԻՆ Ո.4 | հմմտ. ὄρος τῆς ἀοργησίας, ἐπιθυμία πολλή τοῦ μὴ ὀργίζεσθαι (Photius *Bibl.* 163.a.39-40 ζ’):

^g Հմմտ. ὄρος τῆς ἀγνείας, αἴσθησις ἀεὶ κεκολλημένη τῷ Θεῷ (Photius *Bibl.* 163.a.40-41 η’):

^h Հմմտ. ὄρος τῆς ἀγάπης, αὔξησις φιλίας πρὸς τοὺς ὑβρίζοντας (Photius *Bibl.* 201.163.a.41-b.1 θ’):

ⁱ ՄՓ 152-153 = ՄԻԻՆ Ա.10 | հմմտ. ἰ ὄρος τῆς τελείας ἀλλοιώσεως ἐν τρυφῇ Θεοῦ χαρὰν ἡγεῖσθαι τὸ στυγνὸν τοῦ θανάτου (Photius *Bibl.* 163.b.2-3):

^j = ՄԻԻՆ Գ.6:

^k = ՄԻԻՆ Գ.7:

[156] Դէմ է կենդանեացն կերպ, գնդին բոլորակութիւն, հրոյն³⁹² ջերմութիւն, այլ ձև և կերպ յարանունաբար ունին³⁹³, առ որ ասին³⁹⁴, քան-գի³⁹⁵ ուրումն են, զի կերպն ուրումն³⁹⁶ է կերպ, և ձև՝ ուրումն է ձև^a:

[157] Թի՛ ըստ յառաջակայելումդ սեռ, իսկ միակդ³⁹⁷ ի դմանէ՛ սկիզբն դորայ^b:

[158] Բնութիւն նշանակիչ է կերպի. ապա ուրեմն սեռ բնութիւն է^c:

[159] Անսկիզբն՝ բնութեամբ առաջին, որպէս³⁹⁸ ի սկզբանց արարիչ^d, բնութիւն հրշտակաց³⁹⁹ սկսեալ և ոչ դադարեալ^e:

---

^a = ՍԻԻՀ Գ.5:

^b = ՍԻԻՀ Թ.6:

^c = ՍԻԻՀ Բ.16 | *hufun*. Τὸ μὲν γὰρ γένος φύσις ἔστι τις ἐν τοῖς εἶδεσι μὲν ὑπάρχουσα (Joann. Pilop. *In de an.* 256.28):

^d = ՍԻԻՀ Ա.22:

^e = ՍԻԻՀ Բ.17:

Գ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ ՅԵՂԱՆԱԿԻ⁴⁰⁰ ՍԱՀՄԱՆ

[1] Արդ բաղձականին յարձակման⁴⁰¹ գորով սկիզբն ի յախտս հանապարհի իրողութեան:

[2] Քանզի բաղձականին յարձակման է՝ ինչ որ սրամտութիւն է, և է՝ ինչ որ ցանկութիւն, և⁴⁰² է՝ ինչ որ կամեցողութիւն յայսմանէ է զհետ⁴⁰³ երթալ առափնութեանց և փախչել ի ներհակացն^a և ի բաղձմանէ սկսանելի է:

[3] Բաղձալի է, որ ամենևին բարի է կամ երևեալ բարի, յորոյ վերայ յարձակումն լինի^b:

[4] Յարձակումն է բերումն մտաց յիր⁴⁰⁴ ինչ կամ յիրէ իմեմէ^c:

[5] Բարկութիւն է փոխարէն տրամեցուցանելոյ կամ եռանդն զսրտի արեանն^d:

[6] Խորհուրդ է խնդիր ազտակարաց կամ հաւաքումն խոհեցմանց կամ բաղդատութիւն կրանից բանականաց կամ տրամադրութիւն բարոյ և շարի^e:

[7] Բարի է, որ ամենևին ըստ ինքեան է հանելի կամ ազտակարն կամ հանելին ի կենցաղումս, կամ ունակութիւն բանականի անձին^f, կամ վեհագոյն գոյացութիւն, որոյ բանականն փափաքէ անձն, առ նմանութիւն⁴⁰⁵ փափազելոյ և բաղձալոյ^g:

[8] Չար է, որ ամենևին յինքեան է փախչելի կամ վնասակար որ ինչ ի կենցաղումս է, վատթարութիւն է⁴⁰⁶ ունակութիւն բանականի անձին^h:

[9] Լաւ է բարի⁴⁰⁷ գովելիⁱ:

[10] Վատթար է չար պարսաւելի^j:

^a = ՍԻԻԶ Բ.22:

^b = ՍԻԻԶ Բ.21:

^c ՍԻԻԶ 3.10 | ὀρμὴν δεόντως ἄν τις ἀφορίζοιτο, λέγων εἶναι φορὰν διανοίας ἐπὶ τι τῶν ἐν τῷ πράττειν (Arius Didymus *De philosoph. sectis* 73.2.5):

^d = ՍԻԻԶ Բ.31, հմմտ. *Հարց. Կարճ.* 6.բ.3, ՍԻԻԶ Բ.44, ՍԻԻԶ Ս.17 | հմմտ. ὀργή τί ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως ἢ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ζέσιν τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος καὶ θερμοῦ (Arist. *De an.* 403.a.30):

^e = ՍԻԻԶ Խ.6:

^f = ՍԻԻԶ Բ.19:

^g = ՍԻԻԶ Բ.20:

^h = ՍԻԻԶ Զ.2 | հմմտ. περὶ τοῦ κακοῦ, λέγοντες κακὸν εἶναι βλάβην ἢ οὐχ ἕτερον βλάβης, οἱ δὲ τὸ δι' ἑαυτὸ φευκτόν (Sextus Emp. *Adv. math.* 3.176.5):

ⁱ = ՍԻԻԶ Լ.2:

^j = ՍԻԻԶ Վ.5 | հմմտ. τὰ δὲ κακὰ ψεκτά (Alex. *De fato* 210.23), τὸ δὲ αἰσχροὺν ψεκτόν (Alex. *De fato* 207.14):

[11] Միջակ անուանի ոչ բարին և ոչ շարն գոլ տարբերութիւն գոյով ի⁴⁰⁸ մէջ առափինութեան և շարութեան^a:

[12] Առափինութիւն է որ ամենևին է⁴⁰⁹ ունակութիւն բարի բանականի անձին, բարեաց յառաջածու կամ տրամադրութիւն խոստովանելի յամենայն վայրս⁴¹⁰, որպէս պատերազմաց, կամ ունակութիւն նախայաւժարական և գործաւորական բարոյ կամ գեղեցկութեան^b, որպէս Թէոփրատէս⁴¹¹ c:

[13] Չարութիւն է ունակութիւն անձին բանականի վատթար^d, կամ ախտ անձին վատթարի, կամ շարութիւն անձին, կամ տրամադրութիւն ոչ խոստովանելի յամենայն վայրս^e:

[14] Իմաստութիւն է մակացութիւն առաջին և պատուական, աստուածային կամ յԱստուած առափինութիւն^f:

[15] Խոհականութիւն է բարեխոհութիւն մարդկայնոց իրաց, որպէս Պղատոն, իսկ ըստ Արիստոտէլի՝ ունակութիւն հանդերձ բանի գործական^g:

[16] Գործ է ներգործութիւն բանականի անձին ի ձեռն մարմնոյ կամ մակացութիւն գործելեաց^h:

[17] Անզգամութիւն է շարախոհութիւն⁴¹² մարդկայնոց իրաց կամ ունակութիւն գործաւորական անբան կամ տգիտութիւն գործելեաց և ոչⁱ:

^a = ՄԻԻԶ Մ.29:

^b ՄԻԻԶ Ա.12:

^c Հմմտ., թեև հետափոր գուգահետ է, արեթή μεσότης παθῶν, ἢ ἕξις ὀρίζουσα τοῦ πάθους τὴν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῷ τῆς φρονήσεως λόγῳ· ἢ ἕξις προαιρετικὴ τοῦ καλοῦ περὶ ἠδονᾶς καὶ λύπας (Arius Didymus *De philosoph. sectis* 54.2.35-37):

^d Հմմտ. Κακία ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ κακὴ ἕξις (Orig. *Hom. In Job* 369.25), ἢ γὰρ κακία ἕξις ἐστὶ πονηρά (Anonymi *In Eth. Nicom.* 33.25):

^e = ՄԻԻԶ Զ.3:

^f = ՄԻԻԶ Ի.4 | հմմտ. οἱ μὲν οὖν Στωικοὶ ἔφρασαν τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην (Sext. Emp. *Adv. math.* 9.13.4):

^g = ՄԻԻԶ Խ.7 | հմմտ. ἡ φρόνησις ἂν εἴη ἕξις τις προαιρετικὴ καὶ πρακτικὴ (Arist. *Magna mor.* 34.11.1), ἔδει γὰρ αὐτὸν εἰπεῖν φρόνησιν, ὃ δὲ εἶπεν εὐβουλίαν (Olymp. *In Alcib.* 182.18):

^h = ՄԻԻԶ Գ.3 | հմմտ. καὶ ἔστιν ἡ μὲν <πρᾶξις <ἡ σπουδαία>> ψυχῆς ἐνέργεια λογικῆς..., διὰ τοῦ συμφουοῦς καὶ συναγωνιστοῦ σώματος ἐκτελουμένη (Chrysipp. *Fr.* 293.6), λέγεται δὲ πρᾶξις καὶ ἡ κατὰ πρακτικὴν ἐπιστήμην ἐνέργεια (Aspasius *In Eth. Nicom.* 3.19):

ⁱ = ՄԻԻԶ Ա.23:

[18] Որպես Պղատոն՝ արդարություն է ինճնաբար ներգործություն անձին մասանց^a, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ միջակություն առաւելութեան հասարակաց աւգտի հանդիպմամբ^b կամ մակացություն հանդիպելեաց և ոչ^c:

[19] Անիրատրին է⁴¹³ արտագործություն մասանց անձին կամ ունակություն գրկողական⁴¹⁴ կամ ունակություն հաւասարութեան գրկալ կամ ագիտություն հետևելեաց⁴¹⁵ և ոչ^d: Թշնամանք են անիրատրին, որ⁴¹⁶ ամաչեցուցանէ զողջախոհություն:

[20] Ձայնակցություն է իշխանի և որ ընդ իշխանութեամբ են՝ ըստ Պղատոնի^e, և կամ բարտք ունակություն ցանկականի մասին անձին^f:

[21] Վախումն է գերազանցություն ողջախոհութեան^g, անգիտություն երկնչելեաց և ոչ:

[22] Առաւելություն⁴¹⁷ է փրկություն փառաց աւրինաւորաց, դժնակից և ոչ, որպէս Պղատոն^h, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ միջակություն յանդգնութեան և զանգիտմանⁱ կամ մակացություն դժնակից և ոչ^{418 j}:

[23] Խոստովանություն է գիտություն⁴¹⁹ աւգտակարաց^k:

[24] Երազամտություն է խոստովանություն գտաւղական⁴²⁰ վաղվաղակի վայելուչ գոյոյ^l:

[25] Կորովություն է խոստովանողական դիպողություն⁴²¹ ամենայն դիւսաւորութեան^m:

^a Հմմտ. Δικαιοσύνη... εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἄλληλά τε καὶ περὶ ἄλληλα (Plato *Def.* 411.d.8):

^b Հմմտ. ἡ δικαιοσύνη μεσότης τις ἂν εἴη ὑπεροχῆς καὶ ἐλλείψεως καὶ πολλοῦ καὶ ὀλίγου (Arist. *Magna mor.* 1.33.5.4):

^c Հմմտ. *Սիհճ* Ա.18:

^d = *Սիհճ* Ա.24:

^e Հմմտ. Σωφροσύνη... συμφωνία ψυχῆς πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι (Plato *Def.* 411.e.9): Σωφροσύνη գլխաբարին համապատասխանում է նախորդ սահմանման վերջին՝ «ողջախոհություն» բառը:

^f = *Սիհճ* Զ.5:

^g = *Սիհճ* Կ.6 | հմմտ. Ἡ μὲν οὖν ἀκολασία ἔλλειψίς ἐστί τῆς σωφροσύνης, ἡ δὲ ἡλιθιότης ὑπερβολή (Joann. Damasc. *Dial. (fus.)* 58.35):

^h Հմմտ. τὴν ... σωτηρίαν... δόξης... νομίμου δεινῶν τε πέρι καὶ μὴ ἀνδρείαν ἔγωγε καλῶ καὶ τίθεμαι (Plato *Resp.* 430.b.4):

ⁱ Հմմտ. ἡ μέση διάθεσις θρασύτητος καὶ δειλίας ἐστὶν ἀνδρεία (Arist. *Eth. Eudem.* 1228b.2-3):

^j = *Սիհճ* Ա.25 | = ἀνδρεία δὲ ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ οὐδετέρων (Chrysipp. *Fr.* 266.5):

^k = *Սիհճ* Խ.8:

^l = *Սիհճ* Ե.9:

^m = *Սիհճ* Կ.3:

[26] Բարեհնարություն է խոստովանություն գտողական⁴²² ելից գործոց⁴²³ a:

[27] Բարեգարություն է զարություն արարողական վայելուչ և անվայելուչ շարժութեան^b:

[28] Ամաթ է երկիւղ յողիղ⁴²⁴ պարսաւանաց, կամ^c երկիւղ շարափանութեան^d:

[29] Ժուժկալություն է զարություն հանդուրժողական աշխատութեանց^e:

[30] Քաջալերություն է մակացություն պանծանաց⁴²⁵ կամ զարություն նախագիտութեան^f:

[31] Մեծանձնություն է ի վերայ ամենայնի ի մէջ առափնութեան և շարութեան, մանաւանդ կենաց և մահու^g:

[32] Մեծավայելչություն է առափնություն պարզկատություն^h:

[33] Փոքրանձնություն է շարություն նիհարեալ որ ի⁴²⁶ մէջ առափնութեան և շարութեանⁱ:

[34] Ամբարհաւանություն է շարություն ստութեան^j:

[35] Մեխմեխություն է զանգիտություն պատճառել^k:

[36] Համեմատություն է համակցություն հասարակաց բարոյ. հասարակաց բարի է միայն աստուած^l:

[37] Գծծություն է ունակություն պարկեշտութեան չափոյ ի ծախս^m:

[38] Երջանկություն է նմանություն Աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան⁴²⁷ կամ կենցաղ երանութեանⁿ:

a = ՄԻԻՀ Բ.23:

b = ՄԻԻՀ Բ.24:

c = ՄԻԻՀ Ա.26:

d = ՄԻԻՀ Ա.28 | հմմտ. Αίσχύνη φόβος ἐπὶ προσδοκία ἀδοξίας (Plat. *Def* 416.a.9):

e = ՄԻԻՀ Ժ.1:

f = ՄԻԻՀ Ք.3 | հմմտ. Ἀνάγκη ἐστὶ κρίσις βεβαία καὶ ἀμετάτρεπτος δύναμις προνοίας (Corpus Hermeticum *Fr.* 13.1.1):

g = ՄԻԻՀ Մ.8:

h = ՄԻԻՀ Մ.7 | = μεγαλοπρέπεια δὲ ἀρετὴ ἐν δαπανήμασι (Arist. *Rhet.* 1366.b.18).

i Հմմտ. ՄԻԻՀ Փ.2 | հմմտ. μικροψυχία δὲ ἐστὶ κακία ψυχῆς (Arist. *Virt.* 1250a.27, Joannes Stob. 3.1.194):

j = ՄԻԻՀ Ա.19:

k = ՄԻԻՀ Մ.9:

l = ՄԻԻՀ Հ.24:

m = ՄԻԻՀ Գ.4 | հմմտ. Εὐτέλεια δὲ ἕξις ἀνυπέραρτος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς (Chrysipp. *Fr.* 272.5):

n = ՄԻԻՀ Ե.10:

[39] Վախճան է, որոյ աղագաւ այլն ամենայն, իսկ ինքն ոչ ուրոք աղագաւ, կամ վերջին ցանկալի:

[40] Դիտաւորութիւն է ներհակայ կատարեալն բարի^a:

[41] Կատարումն է հանդիպել⁴²⁸ դիպողութեան⁴²⁹ b:

[42] Յորդորումն է փոխադրութիւն⁴³⁰ յիւրոց վարուց յիմաստասիրութիւն ածեալ⁴³¹ c:

[43] Մեղանշումն է ամենայն որ ոչ ըստ վայելուչ գոլոյ⁴³² կամ գործ ոչ աւրինատր^d:

[44] Աւրէն է բան ուղղակի կարգաւորական գործելի, իսկ հրաժարականն՝ որ ոչ գործելի, որ է կրան հասարակաց, քաղաքի կամ էի գիւտ^e:

[45] Բարեպաշտութիւն է արդարութիւն առ Աստուած արբութեան^f:

[46] Սրբութիւն է հանաչել զԱստուած և առնել զկամս նորա^g:

[47] Տան է ժամանակ հանգստեան և առնելոյ զկամս Աստուծոյ^h:

^a = ՍԻԻՀ Գ.6:

^b = ՍԻԻՀ Կ.4:

^c = ՍԻԻՀ 3.11 | հմմտ. Τίς ἢ διὰ συμβόλων προτροπή εἰς φιλοσοφίαν καὶ ἀπόρρητος δογμάτων ἔμφασις καὶ ἀποκεκρυμμένη (Iambl. *De vita Pyth.* 23.1):

^d = ՍԻԻՀ Մ.10:

^e = ՍԻԻՀ Ա.30:

^f = ՍԻԻՀ Բ.26 | հմմտ. Εὐσέβεια δικαιοσύνη περὶ θεοῦς (Plato *Def.* 412.e.14):

^g = ՍԻԻՀ Ա.11:

^h = ՍԻԻՀ Տ.17:

Գ. ՍԱՀՄԱՆՔ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆՔ ՄԻՋԱԿՔ

- [1] Ողջութիւն է չափակցութիւն ի մարմնի տարեց, այսինքն՝ շերմոյ, ցրտոյ, խոնաւոյ, ցամաքոյ^a:
- [2] Հիւանդութիւն է անչափակցութիւն նոցունց^b:
- [3] Զարութիւն է չափակցութիւն⁴³³ շլաց⁴³⁴ և ոսկերաց^c:
- [4] Տկարութիւն է անչափակցութիւն նոցունց^d:
- [5] Գեղեցկութիւն է չափակցութիւն մասանց մարմնոյ հանդերձ բարիոք գունով^e:
- [6] Տգեղութիւն է անչափակցութիւն նոցունց^f:
- [7] Ցաւ է խոշոր շարժութիւն^g զգայութիւն տալով հանապարհի բնատրականի⁴³⁵ բնատրին^{436 h}:
- [8] Ցանկական հեշտութիւն է շարժութիւնⁱ ի զգայութեան կատարեալ^j:
- [9] Մահ է լուծումն և որոշումն հոգոյ ի⁴³⁷ մարմնոյ^k:
- [10] Հարստութիւն է բազմութիւն ստացուածոց և ընչից: Տնանկութիւն է կարատութիւն ստացուածոց և ընչից^{438 l}: Հարստութիւն է ըստ Արիստոտէլի՝ հայցումն բաւականութեան առ ի կեանս կամ երջանկութիւն^m:

^a = *ՍԻԻ* 2.5 | = ύγεία συμμετρία τῶν ἐν σώματι στοιχείων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ὑγροῦ καὶ ξηροῦ (Pseudo-Zonaras upsilon, 1761.10):

^b *Հմմտ.* *ՍԻԻ* 2.21 | *հմմտ.* λέγεται δὲ εἶναι σώματος νόσος ἡ ἀσυμμετρία τῶν ἐν αὐτῷ, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ καὶ ὑγροῦ (Chrysippus *Fr.* 471.47):

^c = *ՍԻԻ* 2.1 | *հմմտ.* ἢ μὲν γὰρ ἰσχύς ἐν τοῖς νεύροις καὶ ὀστοῖς, τὸ δὲ κάλλος τῶν μελῶν τις συμμετρία δοκεῖ εἶναι (Arist. *Top.* 116.b.22):

^d *Հմմտ.* *ՍԻԻ* 2.18 | *հմմտ.* λέγεται δὲ εἶναι σώματος νόσος ἡ ἀσυμμετρία τῶν ἐν αὐτῷ, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ καὶ ὑγροῦ (Chrysippus *Fr.* 471.47):

^e = *ՍԻԻ* 2.5 | *հմմտ.* τὸ δὲ κάλλος τῶν μελῶν τις συμμετρία δοκεῖ εἶναι (Arist. *Top.* 116.b.22), ὄντως ἀληθινὸν κάλλος, ὅπερ ἐστὶν εὐχροία τε καὶ εὐσαρκία καὶ συμμετρία τῶν μορίων (Galen. *Thrasylbulus* 5.822.8), τὸ κάλλος ἐστὶ συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ' εὐχροίας (Hermog. *Περὶ ἰδεῶν* 1.12.22):

^f *Հմմտ.* *ՍԻԻ* 2.19 | *հմմտ.* τὸ μὲν ἀσυμμετρία... τῶν ὀργανικῶν τὸ αἰσχος (Arist. *Fr.* 4.45.31):

^g = πόνος δὲ τραχεῖα κίνησις (Suda eta 97.9, Pseudo-Zonaras eta 976.7).

^h = *ՍԻԻ* 2.3.3:

ⁱ *Հմմտ.* Ἡδονὴ δὲ ἐστὶ λεία κίνησις (Suda eta 97.9, Pseudo-Zonaras eta 976.7):

^j = *ՍԻԻ* 2.3.4:

^k = *ՍԻԻ* 2.11 | *հմմտ.* Οὐκοῦν τοῦτο γε θάνατος ὀνομάζεται, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος; (Plato *Phaedo* 67.d.4):

^l = *ՍԻԻ* 2.20 | *հմմտ.* ἢ δὲ πτωχεία παντελής τῆς κτήσεως ἔκπτωσις (Suda Pi 3052.2):

^m = *ՍԻԻ* 2.22 | *հմմտ.* Πλοῦτος κτήσις σύμμετρος πρὸς εὐδαιμονίαν· περιουσία χρημάτων εἰς εὐδαιμονίαν συντείνοντων (Plat. *Def* 415.d.1):

- [11] Մանկութիւն է աճումն մարմնոյ:
 [12] Ծերութիւն է նուազումն մարմնոյ^a:
 [13] Տղայութիւն է սկիզբն և զարգացումն մարմնոյ անման^b:
 [14] Փառք են գովութիւն առ ի բազմաց^c:
 [15] Բարեփառութիւն է փառք⁴³⁹ ի բարեաց^d:
 [16] Բարետոհմութիւն է փոխանորդութիւն ազգի իւրոյ առաքինութիւն^e:
 [17] Վատազգի ծնունդ է, որ ոչ է բարւոյ:
 [18] Ամուսնութիւն է զուգաւորութիւն առն և կնոջ՝ յորդեծնութիւն,
 կենցաղոյս կցորդութիւն^f:
 [19] Տուն է հաւաքումն բազմաց հանապազարեայ բաւականութեան
 սակս^g:
 [20] Տնատիւնական է մակացութիւն կարգաւորութիւն տան^h:
 [21] Թագաւորութիւն է միապետութիւն անպարտաւոր հասարակաց⁴⁴⁰
 ազտիⁱ:
 [22] Ռամկութիւն է, յորում ռամիկ⁴⁴¹ տիրեն և տնանկի^j:
 [23] Քաղաքականութիւն է մակացութիւն քաղաքի ազտի^k:
 [24] Դատողական է մակացող⁴⁴² դատելոյ^l:
 [25] Դատ է վերականգնումն մեղանշանաց, զի նա է նուազումն մարմ-
 նոյ և արտաքոյ^m:

^a = ՍԻԻՀ Ծ.2 | հմմտ. Γῆρας ἔστι φθίσις σώματος φυσικῶς ὑπὸ χρόνου γινομένη (Doctrina Patrum 254.9):

^b = ՍԻԻՀ Տ.21 | հմմտ. νέος ὢν ἔτι καὶ τὰς πρώτας ἔχων τῆς αὐξήσεως ἀρχάς (Plut. Cicero 20.6.2):

^c = ՍԻԻՀ Փ.3 | = ἡ δόξα ὁ παρὰ τῶν πολλῶν ἔπαινος (Dio Chrys. Or. 77/78.17.5):

^d = ՍԻԻՀ Բ.25:

^e = ՍԻԻՀ Բ.27 | հմմտ. εὐγένεια γὰρ ἔστιν ἀρετὴ γένους (Arist. Pol. 1283.a.35):

^f = ՍԻԻՀ Ա.31:

^g = ՍԻԻՀ Տ.22:

^h = ՍԻԻՀ Տ.23 | հմմտ. Οὐκοῦν, ἔφη ὁ Σωκράτης, ἐπιστήμης μὲν τινος ἐδόκει ἡμῖν ὄνομα εἶναι ἢ οἰκονομία, ἢ δ' ἐπιστήμη αὕτη ἐφαίνετο ἢ οἴκους αὖξιν δύνανται ἄνθρωποι (Stob. 4.28.23.2):

ⁱ = ՍԻԻՀ Թ.7:

^j = ՍԻԻՀ Թ.1 | հմմտ. Δημοκρατία δὴ οἷμαι γίγνεται ὅταν οἱ πένητες νικήσαντες (Plato Resp. 557.a.2), ἢ μὲν δημοκρατία, ἐν ἧ τὸ πλεῖθος τῆς πόλεως κυριεύει (Arist. Divisiones 4.2.7):

^k = ՍԻԻՀ Ք.4 | հմմտ. Πολιτικὴ ἐπιστήμη καλῶν καὶ συμφερόντων· ἐπιστήμη ποιητικὴ δικαιοσύνης ἐν πόλει (Plato Ded. 413.b.11):

^l = ՍԻԻՀ Գ.7:

^m = ՍԻԻՀ Գ.8:

[26] Շահ է անումն միոյ անձին աւգուտ լուծանելով զախտս և շափաւր առնելով^a:

[27] Բարիոք է կարգ անձին ի հրահանգէ մտեալ^b:

[28] Հրահանգ է հայրենական աւրինակարգութիւն իւրաքանչիւր ուրոք կամ յիւրաքանչիւր ումեքէ գրել իրաւացի^c:

[29] Սովորութիւն է հրահանգից հաւաքումն⁴⁴³ անշրջելի^d:

[30] Բարոյական է առաքինութիւն կամ ախտականի անձին բարոք ունակութիւն⁴⁴⁴ կամ ի հրահանգէ և յառաքինութենէ ժողովեալ^e:

[31] Բնական առաքինութիւն է, որ բնութեան է պարզև, զոր բարեքուն կոչեմք^f:

[32] Բարեքնութիւն է պատեհութիւն ի բնութենէ յառաքինութիւն^g:

[33] Ախտ է շարժումն անբան մասին անձին ըստ ամբարձման կամ ըստ ամփոփման^h:

[34] Յարձակումն է անբան շարժութիւն անբանի մասին անձին. ընդդիմացեալ⁴⁴⁵ ուղղաբանի որպէս ցանկականն հեշտութիւնⁱ:

[35] Տրամութիւն է անբան ամփոփումն, շարժումն անբանի մասին անձին^j, որպէս Զենոն, իսկ ըստ Պղատոնի՝ երկիւղ է անբան արտակոչութիւն⁴⁴⁶ կամ ակնկալութիւն հանդերձելոյ շարի^k:

[36] Յանկութիւն է բաղձումն հեշտալի^l, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ բաղձումն անբան^m, իսկ ըստ Զենոնի՝ բաղձումն մարմնոյ կարաւտմանցⁿ:

^a = ՍԻԻՀ Շ.4:

^b ՍՄ 32 և ՍՄ 27-ի բնագրերը հաջորդաբար միավորված զուգահեռ են գտնում ՍԻԻՀ Բ.30-ում. «Բարեքնութիւն է պատեհութիւն ի բնութենէ յառաքինութիւն բարոք կարգ անձին ի հրահանգէ մտեալ»:

^c = ՍԻԻՀ Հ.23:

^d = ՍԻԻՀ Ս.12:

^e = ՍԻԻՀ Բ.28:

^f = ՍԻԻՀ Բ.29 | οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς εὐφυσέστατος πρὸς ἀπάσας, ὥστε τὴν μὲν ἦδη τὴν δ' οὐπω εἰληφῶς ἔσται· τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται (Arist. *Eth. Nicom.* 1144b.34):

^g Տե՛ս ՍՄ 27-ի ծանոթագրությունը:

^h = ՍԻԻՀ Ս.32:

ⁱ = ՍԻԻՀ Յ.14:

^j = ՍԻԻՀ Տ.24:

^k = ՍԻԻՀ Ե.11 | *ἡμίση. πάθος δ' ἐστίν, ὡς μὲν <Ἀριστοτέλης> ἄλογος ψυχῆς κίνησις πλεοναστικῆ... πάθος ἐστὶ κίνησις τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς* (Stob. 2.7.1.20-27):

^l = ἢ δ' ἐπιθυμία ὄρεξις ἡδέος (Arist. *Top.* 147.a.1).

^m = ἐπιθυμία ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις (Suda epsilon 2341.1).

ⁿ = ՍԻԻՀ Յ.5:

[37] Մախանֆ են տրամութին ի վերայ ընկերին յառաջադիմութեան^a:

[38] Նախանձ է տրամութին, թէ որ ինչ⁴⁴⁷ այլոց է բարին, նոյն և ի մեզ
գոյ բաղձումն երանութեան^b:

[39] Պակուցումն է երկիւղ հանդերձելոյ շարի^c:

[40] Տագնապ է երկիւղ կործանման կամ երկիւղ պարտութեան:

[41] Զարհուրումն է երկիւղ ցնորման^d:

[42] Ամաւթ է երկիւղ անփառութեան^{448 e}:

[43] Ահ է երկիւղ դժնդակութեան^f:

[44] Տոփում⁴⁴⁹ է ցանկութին սիրոյ կամ սպասատրութեան Աստուծոյ^g:

[45] Փափաքումն է ցանկութին տոփելոյ իրի ի հարուստ^h:

[46] Զանասիրութին է տրամադրութին գործողական ձեռնարկու-
թեամբ աշխատութեանⁱ:

^a = ՄԻԻՀ Մ.12 | = Φθόνος πάθος λύπης ἐπὶ τῆ τῶν πέλας εὐπραγία (Pseudo-Zonaras 1806.1):

^b = ՄԻԻՀ Ն.6 | հմմտ. Φθόνος λύπη ἐπὶ φίλων ἀγαθοῖς ἢ οὐσίῃς ἢ γεγενημένοις (Plato *Def.* 416.a.13), Φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἄλλοτριῶς ἀγαθοῖς· ζῆλος δὲ λύπη ἐπὶ τῷ ἕτερον ἐπιτυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ, αὐτὸν δὲ μή· λέγεσθαι δὲ καὶ ἑτέρως ζῆλον, μακαρισμὸν ἐνδεοῦς (Chrysipp. *Fr.* 413.1):

^c = ՄԻԻՀ Պ.7 | = δέος γὰρ εἶναι προσδοκίαν μέλλοντος κακοῦ (Plato *Laches* 198.b.9):

^d = ՄԻԻՀ Զ.2 | հմմտ. ἔκπληξις δὲ φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους πράγματος (Diog. Laert. 7.113.1):

^e Հմմտ. ՄԻԻՀ Ա.28. «Ամաւթ՝ երկիւղ վատափառութեան» | հմմտ. *Բարոյական Ա.* 28. «Ամաւթ է երկիւղ յուրիւ պարստաւանց, կամ երկիւղ շարփառութեան» | հմմտ. Αἰσχύνῃ φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀδοξίας (Plat. *Def.* 416.a.9):

^f = ՄԻԻՀ Ա.33 | = δέος δὲ φόβος δεινοῦ (Chrysipp. *Fr.* 408.3):

^g = ՄԻԻՀ Տ.31 | հմմտ. ὁ ἔρωσ ἐπιθυμία συνουσίας ἐστίν (Arist. *Top.* 146.a.9):

^h Հմմտ. ՄԻԻՀ Փ.4 Փափ է ցանկութին տոփելոյ իրի ի հեռուստ:

ⁱ Հմմտ. ՄԻԻՀ Զ.1 | հմմտ. τὴν γὰρ φιλοπονίαν διάθεσιν ἐξεργαστικὴν εἶναι τῶν ἐπιβαλλόντων ἀνυπόπτως διὰ πόνον (Chrysipp. *Fr.* 683.2):

Ե. ԲԱՆԱԿԱՆԻ ՄԱՍԻՆ ՍԱՀՄԱՆՔ⁴⁵⁰

[1] Սկիզբն մարմնոյ բնատրականաւ⁴⁵¹:

[2] Բնատրականի⁴⁵² սկիզբն՝ մարմին^a:

[3] Բարոյականի սկիզբն՝ յարձակումն, բանականի⁴⁵³ սկիզբն է ցնորումն, որ է մտաց երևոյթ^b:

[4] Բնութիւն է ըստ էութեան բոլորից անձն⁴⁵⁴, իսկ ըստ ունակութեան՝ իբր զի արուեստ ինչ ի լինելութիւն ածեալ ի կատարումն, տունկս, կենդանիս և տարերցն ի միմեանս փոխադրութիւն⁴⁵⁵, որ է սկիզբն շարժութեան և կայից^c:

[5] Սկիզբն է ամենայն, որ⁴⁵⁶ ինչ նախագոյն է՝ պատճառ լինելութեան իրի՛, որով լինի եղեալն^d:

[6] Արարչական պատճառ է, որ զատ է յեղելոցն, որպէս Աստուած, և կամ յումէ⁴⁵⁷ լինի եղեալն, որպէս բարի^e:

[7] Նիւթական պատճառ է, յորմէ լինի եղեալն, որ ոչ է ի զատ⁴⁵⁸ յեղելոյն, յորոյ էութենէ լինի եղեալն կամ բոլորն^f:

[8] Յարացոյցական պատճառ է, ըստ որոյ արիմակի լինի եղեալն. այս է տեսութիւն, և տեսութիւն է մինն⁴⁵⁹ ինքնակատար մշտնջենատրին Աստուծոյ^g:

[9] Յարացոյցն յափտենական է⁴⁶⁰ ըստ որոյ արիմակի լինին ի բնութենէ եղեալն, էութիւն մշտնջենատր, պատճառ բոլորից, իբր այսպիսի իմն. Աստուած՝ կենդանի⁴⁶¹ մշտնջենատր, բանական, անախտ, առաջին և երկնային միշտ⁴⁶², անախտաբար ըստ ինքեան առանց նիւթոյ, Աստուած՝ էութիւն ինքնագոյ, անձն, առաջին և պատճառական, աննիւթ միտ^h:

[9ա] Դև է ոգի բացարձակ ի հողեղէն մարմնոյⁱ:

[10] Քաջ է ոգի բացարձակ ի հողեղէն մարմնոյ՝ ըստ ինքեան գոլով բարի^j:

a = ՄԻԻՀ Բ.32:

b = ՄԻԻՀ Բ.34:

c = ՄԻԻՀ Բ.35:

d = ՄԻԻՀ Ս.13:

e = ՄԻԻՀ Ա.34:

f = ՄԻԻՀ Ն.8:

g = ՄԻԻՀ Յ.12:

h = ՄԻԻՀ Յ.13:

i = ՄԻԻՀ Դ.9-ի առաջին կեսին:

j = ՄԻԻՀ Ք.5:

[11] Դե՛ և նիւր և անձն, անձն բանական, էութիւն անմարմին, անախտ⁴⁶³ մշտնջենատու ըստ ինքեան^a:

[12] Ճակատագիր է ընդելուզումն պատճառաց անխափանելեաց կամ հետևող պատճառ ի⁴⁶⁴ վեր արձակեալ, որոց ի մեզն է կամ աստուածային արհնադրութիւն, յորմէ ոչ է փախչելի⁴⁶⁵ ըստ ճակատագրին. ի հարկէ հետևեալ որոց ի մեզն⁴⁶⁶, այսինքն անձնիշխանական առաջնորդին⁴⁶⁷ b:

[13] Նախախնամութիւն է խնամակալութիւն անձին հանրականին յԱստուծոյ⁴⁶⁸:

[14] Անհաւասարութիւն⁴⁶⁹ է ճակատագիր ի վերայ բերող իւրաքանչիւր ուրոմ գիրն^c:

[15] Ակամայ է՝ որոյ սկիզբն արտաբնատ կամ որոյ սկիզբն ի ներբնատ, և⁴⁷⁰ որոյ ի մեզն, այսինքն՝ անձնիշխանականին ոչ ի կամաց^d:

[16] Բախտ է⁴⁷¹ պատճառ, որ անյայտ է կամաց մարդոյ դիպմամբ եղեալ, կամ պատճառ անսահման կամ պատճառ անկարելի մարդկայնոյ մտածութեան^e, որպէս ստոյիկեանքն^f:

[17] Հարկ է պատճառ բնութեամբ^g և արտաբնատ, առանց որոյ ոչ կարէ⁴⁷² եղեալն փորձակից լինել^h:

[18] էութիւն է առաջին գոյացութիւն մարմնոյ, պատճառատու է ամենայն մարմնոյ, առաջին ենթակայ^h մերկ ի պատահմանց կամ ամենայն մարմնոյ ենթակայ արհեստⁱ:

[19] Տարբ է հասարակաբար, յորմէ լինի ինչ յառաջագոյն և յոր յետոյ լուծանի^j, իբր գի ի հուր, ի ջուր, յաւ, յերկիր, որ է հող^k:

^a = ՍԻԻՉ Գ.9-ի երկրորդ կեսին:

^b = ՍԻԻՉ Ճ.4:

^c = ՍԻԻՉ Ա.35:

^d = ՍԻԻՉ Ա.36:

^e = ՍԻԻՉ Բ.36 | հմմտ. *δοκεῖ εἶναι μὲν αἰτία ἢ τύχη, ἄδηλος δὲ ἀνθρωπίνη διανοία* (Arist. *Phys.* 196.b.6), *ἔστι δ' ἀπὸ τύχης μὲν τὰ τοιαῦτα γιγνόμενα, ὅσων ἢ τε αἰτία ἀόριστος* (Arist. *Rhet.* 1369.a.32):

^f Հմմտ. *Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία* (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.2): «Բնութեամբ» ընթերցումը հավանաբար ծագում է «բնութեամբ»-ից:

^g ՍԻԻՉ Հ.1:

^h Հմմտ. *δοκεῖ εἶναι οὐσία τὸ ὑποκείμενον πρῶτον* (Arist. *Metaphys.* 1028.b.36):

ⁱ = ՍԻԻՉ Է.2:

^j Հմմտ. ՍԻԻՉ Տ.2 (= ՍՓ 14):

^k = *Στοιχεῖόν ἐστι κοινῶς μὲν, ἐξ οὗ τι γίνεται πρῶτον, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπ' ἐσχάτου ἀναλύεται... οἷον πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ* (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.2-5).

- [20] Հուր է մարմին նրբամասնագոյն^a կամ միայնացեալ մարմին և թերև: Հուր է մարմին ջերմ և ցամաք^b:
- [21] Երկիր է մարմին ցամաք և ծանր^c:
- [22] Զուր է մարմին խոնաւ և ցուրտ^d:
- [23] Աւդ է մարմին խոնաւուտ և թոյլ^e:
- [24] Շարժութիւն է ներգործութիւն շարժողին ի շարժելն⁴⁷³ կամ յաճախումն շարժելոյն կամ շարժելեացն^f:
- [25] Լինելութիւն է շարժութիւն ըստ էութեան յոչ գոյէ^g:
- [26] Ապականութիւն է շարժութիւն էութեան յոչ գոյ^h:
- [27] Նմանապէս աճումն է շարժութիւն ինքնակի ըստ մեծութեանⁱ:
- [28] Նուազումն է շարժութիւն ի դէմս ըստ նմանութեան^j:
- [29] Այլայլումն⁴⁷⁴ է շարժութիւն ի տեղուղէ⁴⁷⁵ կամ ըստ խստութեան^{476 k}:
- [30] Շրջագայութիւն⁴⁷⁷ է շարժութիւն ի նմին տեղուղ^l:
- [31] Ժամանակ է⁴⁷⁸ թիւ շարժութեան նախկնումն և վերջնումն^m:

^a = τὸ πῦρ ἐστὶ σῶμα τὸ λεπτομερέστατον (Arist. *Top.* 146.a.15).

^b = *ՄհԷ* Հ.25. «Հուր է մարմին ջերմ և ցամաք» | հմմտ. πῦρ ἐστὶ σῶμα λεπτομερέστατον καὶ θερμότατον καὶ ξηρότατον (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.6):

^c = *ՄհԷ* Ե.12 | = γῆ ἐστὶ σῶμα ξηρότατον καὶ βαρύτερον (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.7):

^d = *ՄհԷ* Զ.2 | = τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρόν (Arist. *De gener. et corrupt.* 331.a.34), ὕδωρ ἐστὶ σῶμα ὑγρὸν καὶ ψυχρότατον (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.7-8):

^e = *ՄհԷ* Ա.37 | = ἀήρ ἐστὶ σῶμα ὑγρότατον καὶ μαλακόν (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.8-9):

^f = *ՄհԷ* Ծ.5:

^g Հմմտ. Γένεσις ἐστὶ κίνησις κατ' οὐσίαν εἰς τὸ εἶναι (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.10):

^h = *ՄհԷ* Ա.14 | = φθορά ἐστὶ κίνησις ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.11):

ⁱ = *ՄհԷ* Ա.15 | հմմտ. Αὐξήσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μέγεθος (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.12). ἐν τῷ ποσῷ հուշում է, որ «ինքնակի» ընթերցումը ծագում է նախնական «ի քանակի»-ից:

^j = *ՄհԷ* Ե.7 | հմմտ. φθίσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποσῷ κατὰ μείωσιν τε καὶ ἐλάττωσιν (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.12-13):

^k = *ՄհԷ* Ա.38 | հմմտ. Ἀλλοίωσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ ποιῷ κατὰ μεταβολήν (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.13-14); ἡ ἀλλοίωσις κίνησις κατὰ τὸ ποιόν (Arist. *De caelo* 270.a.27):

^l = *ՄհԷ* Ծ.7 | περιφορά ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.15-16): *ՄհԷ* Ծ.7-պահպանել է նախնական «շրջաբերումն» (=περιφορά) ընթերցումը, իսկ «շրջագայութիւն»-ն ածանցյալ է նրանից:

^m Հմմտ. Χρόνος ἐστὶ μέτρον κινήσεως καὶ ἀριθμὸς τοῦ ἐν κινήσει προτέρου καὶ ὑστέρου (Joann. Damasc. *Dial (fus.)* 68.18-19):

[42] Մարմին է⁴⁸² էութին եռակի տարրոշ, հանդերձ հակասպու-
թեամբ^a:

[43] Մարմին կրական է մեծութին եռակի տարրոշ^b, բնական մարմին՝
որ յարհեստէ զարդարեալ կենդանոյ:

[44] Մարմին է պատճառ շնչոյ^c:

[45] Խառնումն է ի միմեանս հեղումն խոնաւից^d կամ խառնեցելոց և
այլայլեցելոց:

[46] Միատրութին է խառնումն խոնաւից կամ խառնեցելոց և այլայլե-
ցելոց^{483 e}:

[47] Աշխարհ է հաստումն երկնի և երկրի, և բնութեանցն որ ի միջին,
կամ կենդանեաց մեծամեծաց, զգայականաց զամենայն կենդանիս, որ ի
նմա պարտեալ, կամ զոր յամենայն յէութենէ առանձապէս առնուլ^{484 f}:
Ըստ ստոյիկեանցն՝ երկին է վերջին մասն աշխարհիս:

[48] Անմուրս գունդ է, որ յարևելից յարևմուտս միշտ նմանապէս
տարեալ լինի^{485 g}: Մուրս⁴⁸⁶ գունդ է, որ ընդդէմ⁴⁸⁷ անմանապէս շրջին^h:

[49] Կենդանի էութին՝ անձնաւոր, զգայունⁱ, ի մարմնոյ և ի շնչոյ հաս-
տատեալ^{488 j}:

[50] Մարդ է կենդանի բանաւոր, մահկանացու և այլքն^k:

[51] Այր է մարդ նախունակ սերման^l:

^a = Սիհ՝ Մ.13 | հմմտ. σῶμα... τριχῆ διαστατὸν μετὰ ἀντιτυπίας (Porph. *In Tim.* 2.38.6),
λεγέτωσαν οὐσίαν σωματικὴν τριχῆ διαστατὴν μετὰ ἀντιτυπίας (Galen. *Quod
qualitates incorporeae sint* 19.484.5):

^b Սիհ՝ Մ.14 | Σῶμά ἐστι μέγεθος τριχῆ διάστατον (Pseudo-Galen *Ded.* 356.1).

^c = Սիհ՝ Մ.15:

^d Հմմտ. Սիհ՝ Խ.10:

^e = Սիհ՝ Մ.16 | հմմտ. οὐδὲ ἡ τῶν τυχόντων ὑγρῶν ἔνωσις κρᾶσις τε καὶ μίξις (Alex. *De
mixtione* 229.1), ἡ δὲ μίξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἔνωσις (Arist. *De gener. et
corrupt.* 328.b.22):

^f = Սիհ՝ Ա.42:

^g Սիհ՝ Ա.43:

^h = Սիհ՝ Մ.27 | հմմտ. ἡ μὲν ἀπλανῆς (σφαῖρα) ἀπὸ ἀνατολῆς ἐπὶ δυσμᾶς κινεῖται, αἱ δὲ
πλανώμεναι ἀνάπαλιν (Alex. *In metaph.* 690.37):

ⁱ = Ζῶόν ἐστιν οὐσία ξμψυχος αἰσθητική (*Doctrina Patrum* 260.25, Alex. *In top.*
432.1):

^j = Սիհ՝ Կ.5:

^k Հմմտ. Սիհ՝ Մ.17 | οἱ μὲν οὕτως ἀπέδοσαν “ἀνθρωπός ἐστι ζῶον λογικὸν θνητόν, νοῦ
καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν” (Sext. *Emp. Adversus math.* 7.269.6 = Alex. *In metaph.* 520.9-
11):

^l Սիհ՝ Ա.44:

- [52] ἄλλο ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀναγκαῖον⁴⁸⁹ ἀποδοῦναι⁴⁹⁰ α:
- [53] Ἄλλο ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἢ ἡ ἀποδοῦναι⁴⁹¹ ἀναγκαῖον^b:
- [54] ἄλλο ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν⁴⁹², ἢ ἡ ἀποδοῦναι^c: ἄλλο ἀποδοῦναι:
- [55] Ἄλλο ἀποδοῦναι ἀναγκαῖον ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν:
- [56] Ἄλλο ἀποδοῦναι ἀναγκαῖον ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ ἀποδοῦναι^d:
- [57] Ἄλλο ἀποδοῦναι ἀναγκαῖον ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἢ ἡ ἀποδοῦναι^e ἢ ἀποδοῦναι ἀναγκαῖον:

^a = *Πηχ* 4.6 | *ἡμῶν*. παρὰ τὸ γῶ, τὸ λαμβάνω καὶ δέχομαι, γίνεται γυνή, <ή> δεκτικὴ τοῦ σπέρματος (Pseudo-Zonaras 459.7):

^b *ἡμῶν*. *Πηχ* 4.45:

^c = *Πηχ* 4.4 | *ἡμῶν*. ἀδύνατον τὸ θῆλυ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶν ζῶον (Arist. *Gener. anim.* 741.a.14):

^d = *Πηχ* 11.16 | *ἡμῶν*. τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ἐστὶν αἴτιον τοῦ ἐπιθυμεῖν φαγεῖν καὶ τοῦ πλησιάζειν καὶ τῶν τοιούτων πάντων (Arist. *Divis.* 15.1.11):

^e = *Πηχ* 3.6 | *ἡμῶν*. τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας (Nemes. 75.9-10, *ἡμῶν*. εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας. «ἡμῶν τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ ἡδονῶν ἢ λύπῶν», *ἡμῶν*. 1.16), ἢ μὲν λύπη ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ (ἐν τούτῳ γὰρ καὶ ἡ ἡδονή) (Arist. *Top.* 126.a.9):

Չ. ՄԱՍՈՒՆՔ ՄԱՐՄՆՈՅ

[1] Ուղեղ⁴⁹³ է մասն մարմնոյ զշաղկապն կենաց յինքեան ունելով^a:

[2] Ոսկր է պատճառ ուղղոյ^b:

[3] Զիղ է գործարան մարմնականի շարժութեան^c:

[4] Երակ է գործարան արեան^d:

[5] Արին է սնունդ մարմնոյ^e:

[6] Շնչերակ է գործարան ոգոյ:

[7] Ոգի է գործարան առաջնոյ շահեկանութեան^f:

[8] Լեարդ է գործարան արիւնացուցանելոյ զկերակուրն^g:

[9] Սիրտ է սկիզբն կենդանութեան կենդանական կամ սկիզբն արեան^h

և ոգոյⁱ:

[10] Ոգի է միոյ շնչոյ^j:

[11] Զեոք են գործարանք տայոյ և առնոյ^k:

[12] Ուք են գործարանք սպասաւորականք գնայոյ^l:

[13] Բերան է գործարան ձայնի և կերակուր առնոյ^m:

[14] Լեզու է գործարան ձայնի և ճաշակմանⁿ:

[15] Զգայարանք են գործարանք⁴⁹⁴ զգայութեան^o:

[16] Ունկն է գործարան լսելոյ^p:

[17] Ունչք են գործարանք հոտոտելոյ⁴⁹⁵ ^q:

^a = ՄԻԻՀ Ո.7:

^b = ՄԻԻՀ Ո.8:

^c = ՄԻԻՀ Զ.3 | հմմտ. ὁ μὲν γὰρ τένων τὸ πρῶτόν ἐστιν αὐτὸ τῆς κινήσεως ὄργανον (Galen. *De usu partium* 4.9.12):

^d = ՄԻԻՀ Ե.19:

^e = ՄԻԻՀ Ա.46:

^f = ՄԻԻՀ Ո.9-ի սկիզբը | հմմտ. τὸ πνεῦμα ὄργανόν ἐστι τῆς δυνάμεως (Joann. *Comm. in Hipp.* 2.235.5):

^g = ՄԻԻՀ Լ.3 | = Ἦπαρ. ὄργανον ἐξαιματώσεως τροφῶν (Pseudo-Zonaras 1001.20):

^h Հմմտ. ἀνάγκη τὴν καρδίαν εἶναι καὶ τοῦ αἵματος ἀρχὴν (Arist. *De part. anim.* 666. a.33):

ⁱ = ՄԻԻՀ Ս.15:

^j = ՄԻԻՀ Ո.9-ի վերջը:

^k = ՄԻԻՀ Զ.7:

^l Հմմտ. ՄԻԻՀ Ո.10. Ուք են գործարանք սպասաւորք գնացից:

^m = ՄԻԻՀ Բ.38:

ⁿ = ՄԻԻՀ Լ.4 | հմմտ. Γλῶσσα δὲ νῦν μὲν τὸ τῆς φωνῆς ὄργανον (Eustath. *Ad Hom. Il.* 1.150.22), τῆς γεύσεως ὄργανον ἢ γλῶττα (Alex. *De an.* 55.5):

^o = ՄԻԻՀ Զ.3:

^p = ՄԻԻՀ Ո.12:

^q = ՄԻԻՀ Ո.11:

[18] Մարմին է գործարան շաշափման⁴⁹⁶ a:

[19] Մաղձ է պարզումն արեան^b:

[20] Մաղաս է յաւելուած առաջնոյ կերակրոյ^c:

[21] Սերմն է խոնաւուտ հանդերձ շնչով ի փոխադրութենէ արեան՝ պատեն առ կենդանածնութիւն կամ յաւելուած յետնոյն կերակրոյ կամ ամենայն իրի⁴⁹⁷ արարողական^d:

[22] Կաթն⁴⁹⁸ է յարենէ կերակուր կենդանոյ ի փրկութիւն մարմնոյ^e:

---

^a = ՍԻԻՀ Մ.28:

^b = ՍԻԻՀ Մ.18 | հմմտ. ή ξανθή χολή της οἷον ὑποστάθμης τοῦ αἵματος (Galen. *De atrabile* 5.112.3):

^c = ՍԻԻՀ Մ.19 | հմմտ. τὸ φλέγμα τῆς χρησίμου τροφῆς περιττωμά ἐστιν (Arist. *De gener. anim.* 725.a.15):

^d = ՍԻԻՀ Ս.20:

^e = ՍԻԻՀ Կ.7:

Է. ՅԱՂԱԳՍ ՏԵԿՈՅ⁴⁹⁹ ՎԵՐՋԻՆ ԳՂՈՒՆ

[1] Տունկ է կենդանի երկրային կամ էութին շնչաուր անզգայ կամ որոշ շունչ միատուրեալ ընդ երկրի^a:

[2] Ծառ է տունկ յարմատոյ բազմոստեան նիւղաուր^b:

[3] Թուփ է տունկ յարմատոյ բազմոստեան⁵⁰⁰:

[4] Դալարի է տունկ յարմատոյ բազմաուրեան⁵⁰¹ c:

[5] Սիրտ անկոյ է սննդականութեան քաշաւ^d:

[6] Պտուղ է կատարումն անկոյ ըստ բնութեան, կերակուր մարդոյ⁵⁰²:

[7] Տերև է ծածկոյթ պտղոյ^e:

[8] Այգի է տունկ գինոյ ծնողական^f:

[9] Գինի է ըստ Եմպեդոկլէայ⁵⁰³ շուր փոխեալ ի փայտի⁵⁰⁴ կամ խոնաւ բնութին ջերմին և արբուցանող^g:

[10] Մեղր է ցաւ առաւել ամոքեալ կամ գործ մեղուի ի միայնոյ^h:

[11] Մեղու է կենդանի թևաուր, խայթող յետուստ կուս⁵⁰⁵ i:

[12] Ձէթ է խոնաւ բնութին ջերմին վերևագայ ամենայն խոնաւից^j:

[13] Հակակայքն քառակի տարրորոշին՝ կամ որպէս ներհակք, կամ որպէս առինչ, կամ որպէս ունակութին և պակասութին, այսինքն՝ որպէս երեսք և կուրութին, կամ որպէս ստորասութին և բացասութին^k:

^a = ՄԻԻՆ Տ.29 | հմմտ. Γηγενές ζῷον ἢ φυτὸν (Plut. *De Pythiae oraculis* 400.B.5), λαμβάνω οὐσίαν ἔμψυχον ἀναίσθητον καὶ ποιῶ φυτὸν (Joann. Damasc. *Dial. (fus.)* 10.198):

^b = ՄԻԻՆ Ծ.3 | Δένδρον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἀπὸ ρίζης μονοστέλεχος πολύκλαδον (Theophr. *Hist. plant.* 1.3.1.7):

^c = ՄԻԻՆ Գ.10:

^d = ՄԻԻՆ Ս.14:

^e = ՄԻԻՆ Տ.30 | հմմտ. τὸ φύλλον περικαρπίου σκέπασμα, τὸ δὲ περικάρπιον καρποῦ (Arist. *De an.* 421.b.2):

^f = ՄԻԻՆ Ա.47:

^g Հմմտ. ՄԻԻՆ Գ.10 | հմմտ. οὐδ' ὁ οἶνος ἐστὶν ὕδωρ σεσηπός, καθάπερ Ἐμπεδοκλήης φησὶ σαπὲν ἐν ξύλῳ ὕδωρ (Arist. *Top.* 127.a.18), οἶνος καταμεθύσκουσα τοῖς ἀγαθοῖς τὰν διάνοιαν (Pseudo-Archytas *Fr.* 13.10), ὑγρὸν γὰρ καὶ θερμὸν ὁ οἶνος (Athen. *Deipnosoph.* 11.67.13):

^h = ՄԻԻՆ Մ.20:

ⁱ = ՄԻԻՆ Մ.21 | = αἰ μέλιτται· οὐθὲν δ' ἐστὶν ὀπισθόκεντρον δίπτερον μόνον (Arist. *Hist. anim.* 532.a.22):

^j = ՄԻԻՆ Զ.8 | հմմտ. τὸ γὰρ ἔλαιον... ἐξ ὕδατος ἐστὶ καὶ ἀέρος, ἅπερ ἄμφω ὑγρὰ τὴν φύσιν (Joann. Philop. *In de an.* 15.282.12):

^k = ՄԻԻՆ Հ.26 | հմմտ. τὰ τοίνυν ἀντικείμενα, φησὶ, τετραχῶς ἀντίκειται, ἢ ὡς πρὸς τι ἢ ὡς ἐναντία ἢ ὡς στερησις καὶ ἕξις ἢ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις... ἕξις καὶ στερησις, οἶον ὄψις καὶ τυφλότης (Joann. Philop. *In cat.* 168.13-15, 27):

Ը. ՆԻՒՍԱՑԻՈՅՆ

[1] Երանութիւն է պարառութիւն ամենայն ըստ բարոյն իմանալեաց, յորոց հետի է ի բարի ցանկութենէն եկելոց և ոչինչ^a:

[2] Սուգ է⁵⁰⁶ տխրական փոփոխումն հոգոյ, պակասութիւն ախորժե-լեացն եղելոց, որպէս որք ի ցանկութեան կեցցեն, գոյանալոյ տեղի ոչ ունի: Սուգ է զգայութիւն իմն ցասման ի գուարճացուցչացն պակասութեան^b:

[3] Արդարութիւն է բնութիւն բաժանողական⁵⁰⁷ ըստ արժանատրութեան իւրաքանչիւր ումեք^c:

[4] Ողորմութիւն է կամաւոր տրամութիւն յատարացն շարիս գոյացեալ: Ողորմութիւն է դժուարակարացն ի վտանգաւոր իրս սիրոյ կիրք⁵⁰⁸ d:

[5] Ամաւթ է յերկարածգեալ պատկառանք, իսկ պատկառանք է⁵⁰⁹ ընդդէմ նմին թուագոյն⁵¹⁰ ամաւթ^e:

[6] Ամաւթ լեալ հանդերձ սոգտանաւ պատկառանք, և զպատկառանս անդրէն դարձուցանելով նախ քան զլինել ինչ բամբասանաց ամաւթ^f:

[7] Սիրելութիւն է ի ներքս եղեալ ըստ ախորժակացն յանկութիւն⁵¹¹ հեշտութեամբ և ախտակից լինելով գործ, իսկ ատելութիւն՝ ի տաղտկալեացն ատարութիւն⁵¹² և ի տրամեցուցանողէն ի բաց դարձումն^g:

[8] Առաքինութիւն է չափ ի միջոցի երևեալ և չափեալ^h:

[9] Ողջախոհութիւն է որ ամենայն հոգոյ շարժմանց հանդերձ իմաստութեամբ և հանճարով բարեկարգէ ի մատակարարութիւնⁱ:

^a = ՍԻԻՉ Ե.14 | = Μακαριότης ... περίληψις πάντων τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένων· ἥς ἄπεσι τῶν εἰς ἀγαθὴν ἐπιθυμίαν ἠκόντων οὐδέν (Greg. Nys. Or. VIII de beat. 44.1196. 53):

^b = ՍԻԻՉ Ա.21 | հմմտ. Λύπη ἐστὶ διάθεσις ἠδονῶν ἐστερημένη (Doctrina Patrum 263.4). Λύπη ἐστὶ στέρησις ἐπιθυμίας (263.8):

^c = ՍԻԻՉ Ա.29 | = Φασὶ... δικαιοσύνην εἶναι ἕξις ἀπονεμητικὴν τοῦ Ἰσοῦ, καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ (Greg. Nys. Or. VIII de beat. 44.1233.47):

^d = ՍԻԻՉ Ո.13 | հմմտ. "Ἐλεός ἐστὶν ἐκούσιος λύπη ἐπ' ἄλλοτρίοις κακοῖς συνισταμένη (Doctrina Patrum 260.11-12, Greg. Nys. Or. VIII de beat. 44.1252.28-30), "Ἐλεός ἐστὶν ἢ ἐπὶ τῶν δυσφορούντων ἐπὶ τισὶν ἀνιαροῖς ἀγαπητικὴ συνδιάθεσις (13-14, Greg. Nys. Or. VIII de beat. 44.1252.37-38):

^e Հմմտ. ՍԻԻՉ Ա.26:

^f = ՍԻԻՉ Ա.27:

^g = ՍԻԻՉ Ա.22, հմմտ. ՍԻԻՉ Ա.52 | = φίλτρον ἐστὶν ἢ ἐνδιάθετος περὶ τὸ καταθύμιον σχέσις δι' ἠδονῆς καὶ προσπαθείας ἐνεργουμένη, μῖσος δὲ ἢ πρὸς τὸ ἀηδὲς ἄλλοτρίοις καὶ ἢ τοῦ λυποῦντος ἀποστροφῆ (Greg. Nys. In Ecclesiasten (hom. 8) 5.417.13-15):

^h ՍԻԻՉ Ա.13-ի առաջին կէտր | = ἢ ἀρετὴ μέτρον ἐστὶ τῆ μεσότητι τῶν παραθεωρουμένων μετρούμενον (Greg. Nys. In Ecclesiasten (hom. 8) 5.375.4):

ⁱ ՍԻԻՉ Ո.14:

Ժ. ՍԱՀՄԱՆ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՔՐ ՀԱՐՅՄԱՄԲ

Ա.1 Աստուած՝ վսեմական և ինֆնաբուն գոյություն^a:

Ա.2 Աստուած՝ ծայրագոյն և երանեալ բարի^b:

Ա.3 Աստուած՝ բոլորակերտող և նախախնամիչ յոշից էացելոցս և նոյն ինֆն եռականություն եզականութեամբ երկրպագեալ և միականություն⁵¹³ երրորդութեամբ բարեպաշտեալ ի բոլոր եղականաց, իմանալեաց և զգալեաց գոյություն գոյ ածէ⁵¹⁴ և մշտնջենատր^c:

Ա.4 Անուն է ձայն արարողի կամ կրողի կամ ձայն նշանական ըստ զոյգ շարադրութեան առանց ամանակի, որոյ ոչ ինչ ի մասանց նշանակ է արտորոշեալ^d:

Ա.5 Աղաթփ են հայցումն բարեաց առ ի յաստուծոյ^e:

Ա.6 Արհեստ⁵¹⁵ բաղկացություն ի թողմանէ նախակրթեցելոցն, առ ի պիտանացու ինչ բնատրեալ^f:

Ա.7 Առաջարկություն⁵¹⁶ առ տեսությունս պիտանություն:

Ա.8 Աստեղագիտություն է⁵¹⁷ արհեստ աստեղաց շրջագայութեան, մեծութեան և ձևոյ դրութեան բացկացութեան շարժութեան⁵¹⁸ կայից առ այստակ և առ միմեանս:

Ա. 9 Անհատ է ի յատկութեանց բաղկացեալն, որոյ հաւաքումն ի վերայ այլոց ոչ տեսցի:

Ա.10 Ապականություն՝ ներհակ լինելութեան^g:

Ա.11 Ապականելի է մարդ յետ մահու, յորում ներգոյ անկենդանին և անզգայականն և աններանձնատրն^h:

Ա.12 Առափնություն՝ հաստատադրություն կամ վեհագոյն բնություն մահացու ի կենդանութեան ըստ ինֆեան գովելիⁱ կամ ամենևին ունակություն բարի բանականի անձին, բարեաց յառաջածու կամ տրամադրություն խոստովանելի յամենայն վայրս, որպէս ի⁵¹⁹ պատերազմաց, կամ ունակություն նախայաւժարական գործատրական բարոյ կամ գեղեցկութեան^j:

^a = Աստուած 1:

^b = Աստուած 2:

^c = Աստուած 3:

^d = ՍՓ 6:

^e = ՍՓ 80:

^f Հմմտ. Հարց. կարճ. 6.թ.10:

^g = ՍՓ 112:

^h Հմմտ. ՍՓ 114:

ⁱ = ՍՓ 124:

^j = Բարոյական Ս. 12.

Ա.13 Առափինություն՝ չափ ի միջոցի երևեալ և չափեալ^a կամ վեհագոյն փոխադրություն:

Ա.14 Ապականություն՝ շարժություն էություն յոչություն^b:

Ա.15 Անումն է շարժություն ինքնակի ըստ մեծութեան^c:

Ա.16 Արդարություն՝ համախոհություն անձին և բարեկարգություն անձին մասանց առ իրեարս և զիրերամ^d:

Ա.17 Արություն՝ բնություն անձին անշարժ յերկեղէ^e:

Ա.18 Արդարություն՝ ունակություն հասարակութեան բաշխող^f կամ ինքնաբար ներգործություն անձին մասանց կամ միջակություն առաւելութեան հասարակաց աւգտի հանդիպմամբ կամ մակացություն հանդիպելեաց և ոչ^g:

Ա.19 Ամբարհասանություն՝ պատճառ բարոյ ոչէի^h կամ շարություն ստութեանⁱ:

Ա.20 Ակնկալություն՝ սարաս պահպանութեան^j:

Ա.21 Անարժաքսիրություն՝ այնպէս կամելն զչունելն, որպէս ոք կամի գունելն^k:

Ա.22 Անսկիզբն՝ բնութեամբ առաջին, որպէս սկզբանց արարիչ^l:

Ա.23 Անզգամություն⁵²⁰ շարախոհություն մարդկայնոց իրաց կամ ունակություն գործատրական անբան կամ տգիտություն գործելեաց և ոչ^m:

Ա.24 Անիրատություն⁵²¹ արտագործություն մասանց անձին կամ ունակություն հասասարութեան զրկալ⁵²² կամ ունակություն զրկողական կամ տգիտություն հետևելեաց և ոչⁿ:

^a Նիւսացւոյ 8:

^b = Բանական Ս. 26:

^c = Բանական Ս. 27:

^d = ՍՓ 129:

^e = ՍՓ 131:

^f = ՍՓ 143:

^g = Բարոյական Ս. 18:

^h = ՍՓ 136:

ⁱ = Բարոյական Ս. 34:

^j = ՍՓ 132:

^k = ՍՓ 147:

^l = ՍՓ 159:

^m = Բարոյական Ս. 17:

ⁿ = Բարոյական Ս. 19:

Ա.25 Արիություն⁵²³ փրկություն փառաց արինատրաց, դժնդակաց և ոչ, կամ միջակություն յանդգնութեան և զանգիտման կամ մակացություն դժնդակաց և ոչ^a:

Ա.26 Ամալք՝ երկիւղ յուղիւ պարսաւանաց^b, կամ ամալք է յերկարա- ձգեալ պատկառանք, և պատկառանք է թուլագոյն ամալք^c:

Ա.27 Ամալք է հանդերձ սագտանաւ պատկառանք, և պատկառանք է անդրէն դարձուցանելով առանց⁵²⁴ ըստգտանաց ամալք^d:

Ա.28 Ամալք⁵²⁵ երկիւղ վատափառութեան^e:

Ա.29 Արդարություն⁵²⁶ բնութիւն բաժանողական զարութեան⁵²⁷ ըստ արժանատրութեան իւրաքանչիւր ումեք^f:

Ա.30 Աւրէն⁵²⁸ բան ուղղակի կարգատրական գործելի, իսկ հրաժարա- կանն՝ որ ոչ գործելի, որ է կրան հասարակաց քաղաքի կամ էի գիւտ^g:

Ա.31 Ամուսնություն՝ զուգատրություն առն և կնոջ՝ յորդեծնութեան⁵²⁹ կենցաղոյս կցորդութեան⁵³⁰ h:

Ա.32 Ախտ⁵³¹ շարժումն անբան մասին անձին ըստ ամբարձման կամ ամփոփութեանⁱ:

Ա.33 Ահ⁵³² երկիւղ դժնդակութեան^j:

Ա.34 Արարչական պատճառ՝ ազատ է յեղելոցն⁵³³, որպէս Աստուած, կամ յումեքէ լինի եղեալն, որպէս բարի^k:

Ա.35 Անհասարություն՝ է հակատագիր ի վերայ բերող իւրաքանչիւր ուրոմ⁵³⁴ զիւրն^l:

Ա.36 Ակամա⁵³⁵ որոյ⁵³⁶ սկիզբն արտաբուստ կամ որոյ սկիզբն ի ներ- քուստ, և որոյ ի մեզէն⁵³⁷, այսինքն՝ անձնիշխանականին ոչ ի կամաց^m:

^a = Բարոյական Ս. 22:

^b = Բարոյական Ս. 28-ի առաջին մասը:

^c Հմմտ. Նիւսացւոյ 5:

^d Հմմտ. Նիւսացւոյ 6:

^e = Բարոյական Ս. 28-ի երկրորդ մասը (սակայն «չարափառութեան»-ը փոխարինված է «վատափառութեան»-ով), հմմտ. ՍՄ 42, որտեղ նույն ἄδοξιάς թարգմանված է «անփառութեան»:

^f = Նիւսացւոյ 3:

^g = Բարոյական Ս. 44:

^h = ՍՄ 18:

ⁱ = ՍՄ 33:

^j = ՍՄ 43:

^k = Բանական Ս. 6:

^l = Բանական Ս. 14:

^m = Բանական Ս. 15:

Ա.37 Աւ⁵³⁸ մարմին խոնատուտ և թոյլ^a:

Ա.38 Այլայլումն՝ շարժութիւն ի տեղուջէ կամ խստութիւն^b:

Ա.39 Ամիս՝ ի քանապարհակցութենէ լուսնի առ արեգակն, ի քանապարհակցութիւն որ զկնի նորին^c:

Ա.40 Ամառն⁵³⁹ ժամանակ, յորում շերմութիւն զարանայ^d:

Ա.41 Աշուն՝ ժամանակ, յորում չորութիւն զարանայ^e:

Ա.42 Աշխարհ⁵⁴⁰ հաստոմն, որ ի յերկնէ և ի յերկրէ, և բնութեանց որ ի միջին, կամ կենդանեաց մեծամեծաց, զգայականաց զամենայն կենդանիս, որ ի նմա պարտեալ, կամ զոր յամենայն էութենէ առանձապէս առնելով^f:

Ա.43 Անմոլար գունդ է, որ յարեւելից յարեւմուտս միշտ նմանապէս տարեալ լինի^g:

Ա.44 Այր⁵⁴¹ մարդ նախունակ սերման^h:

Ա.45 Արու⁵⁴² կենդանի, որ յայլում ծնանիⁱ:

Ա.46 Արին՝ սնունդ մարմնոյ^j:

Ա.47 Այգի⁵⁴³ տունկ գինոյ ծնողական^k:

Ա.48 Ախտ է շարժութիւն զգայական հարկաւոր ցանկականին զարութեան, սեռութիւն բարոյ և շարի^l:

Ա.49 Դարձեալ ախտ է անբան շարժութիւն անձին վասն կարծեաց բարոյ և շարի^m:

Ա.50 Ախտ է շարժութիւն այլում յայլմ^{544 n}:

a = *Քանական Ա. 23*:

b = *Քանական Ա. 29*:

c = *Քանական Ա. 34*:

d = *Քանական Ա. 38*:

e = *Քանական Ա. 39*:

f = *Քանական Ա. 47*:

g = *Քանական Ա. 48*:

h = *Քանական Ա. 51*:

i = *Քանական Ա. 53*:

j = *Մարմին 5*:

k = *Տունկը 8*:

^l = πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῆ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ (Nemes. 74.3-4), հմմտ. հին քարգմանությունը. «Ախտ է շարժութիւն զգալի հարկաւոր ցանկականին զարութեան, տեսութեան բարոյ կամ շարի» (Նեմես. 15.3):

^m = πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ (Nemes. 74.5), հմմտ. հին քարգմանությունը. «Ախտ է անբան շարժութիւն անձին՝ վասն կարծեաց բարոյ կամ շարի» (Նեմես. 5.3):

ⁿ = πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου (Nemes. 74.6-7), հմմտ. հին քարգմանությունը. «Ախտ է շարժութիւն յայլում յայլմ» (Նեմես. 5.3):

Ա.51 Ակամայ⁵⁴⁵, որոյ սկիզբն արտաբնատ ոչ ինչ նպաստ եղեալ ըստ յիւրով արձակման բռնատրեցելոյն⁵⁴⁶ a:

Ա.52 Ատելութիւն՝ ի տաղակալեացն աստարութիւն և ի արամեցուցչն ի բաց դարձումն^b:

Ա.53 Անմարթ է մշտնջենատր սուտն, որպէս երեքն չորք կամ ըստ իրի՛ ժամանակի ստաբար, որպէս այժմ գիշեր գոլ^c:

Ա.54 Անյայտ է՝ որ թափուն են հասաւմն^d:

Ա.55 Արժանատրութիւն է յառաջաձգութիւն հետևման և յայտնողական, որպէս մարդ կենդանի ինչ^e:

Ա.56 Ապացոյց է բաղխոհութիւն բան ցուցողական յառաջնոց, միջնոց և հշմարտից ժողովեալ, կամ բան, յորոց ձեռն նոցունց ծանաթից, գորս ոչ ի ձեռն նոցունց ծանաթի⁵⁴⁷ ցուցանելով^f:

Ա.57 Առաքինութիւն է անգեղ⁵⁴⁸ զուարճութիւն:

Ա.58 Ագահութիւն⁵⁴⁹՝ արընթաց որոգայթ:

Ա.59 Ակամայ է որ գործոց⁵⁵⁰ հետևի ողորմութիւն և թողութիւն և արամելին և ոչ երբէք հանելին^g:

Ա.60 Ակամայ է առ ոչ կամատուն գոլ տրամական և ապաշաւանաւ⁵⁵¹ h, զի է և անգիտութեամբ ակամայ, յորոց⁵⁵² կատարիլն⁵⁵³ խնդամբ, յորժամ յանգէտս թշնամի սպանանեմք կամ գանձ գտանեմք, զայստսիկ ոչ ի կամաց ասեմք⁵⁵⁴ և ոչⁱ:

^a Τοῦ δὲ ἀκουσίου τὸ μὲν ἐστὶ κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν· κατὰ βίαν μὲν, ὅταν ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἦγουν αἰτία ἔξωθὲν ἐστὶν (Joann. Damasc. *Exp.* 38.15-16, հմմտ. հին քարգմանությունը. «Փսկ ակամայիս է ոմն որ բռնադատութեամբ է, և է ոմն որ անգիտութեամբ. և բռնադատութեամբ է յորժամ գործական է սկիզբն որ է պատճառն արտաբնատ յայլմէ լինիցի»): Հմմտ. նաև τῶν τοίνυν κατὰ βίαν ἀκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἔξωθὲν ἐστὶν (Nemes. 94.16), հմմտ. հին քարգմանությունը. «Արդ ըստ բռնութեան ակամայիցն արարողականն սկիզբն արտաբնատ է» (Նեմես. 29.1):

^b = ՍԻԻՉ Ս.22 և *Նիւսացույ* 7-ի երկրորդ կէտը:

^c = ՍՓ 66:

^d = ՍՓ 68:

^e = ՍՓ 69:

^f = ՍՓ 51:

^g Հմմտ. τὸ ὄντως ἀκούσιον... Ταῖς δὲ πράξεις ἐπεται ἔπαινος ἢ ψόγος, καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται... αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεοῦνται, αἱ δὲ συγγνώμης ἀξιοῦνται (Joann. Damasc. *Exp.* 38.2-6, 8-9).

^h ἀκούσιόν ἐστὶ τὸ πρὸς τῷ μὴ ἐκούσιον εἶναι ἐπίλυπον καὶ ἐν μεταμελείᾳ (Nemes. 96.23-24), հմմտ. հին քարգմանությունը. «ակամայ է առ ոչ կամատուն գոլն, տրամական է և ապաշաւանաւ» (Նեմես. 30.1):

ⁱ Հմմտ. Πολλὰ πράττομεν δι' ἄγνοιαν ἐφ' οἷς μετὰ τὴν πρᾶξιν χαίρομεν, ὡς ὅταν τις ἄκων μὲν ἐχθρόν φονεύσῃ, χαίρῃ δὲ ἐπὶ τῷ φόνῳ. ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἐκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια (Nemes. 96.14-16):

Ա.61 Ախտն հումանուն է՝ մարմնական հիւանդութիւնք և վէրք, անձնականն ցանկութիւն և սրամտութիւն^a:

Ա.62 Ախտ է, որոյ⁵⁵⁵ հետեւին հեշտութիւն կամ սրամտութիւն⁵⁵⁶ b:

Ա.63 Այլ ոչ է նոյն ախտն խաւթ տրամութիւն⁵⁵⁷, զի անզգայքն ախտանան, այլ ոչ խաւթանան, զի այլ է ախտն և այլ՝ խաւթութիւն, զի խաւթութիւն սգայութիւն ախտի է^c:

Ա.64 Առաքինութիւն է ունակութիւն մտաց բարիոք կարգաւորեալ^d:

Ա.65 Առաքինութիւն է ունակութիւն մտաց ըստ կերպի հաւանական բանականան են:

Ա.66 Առաքինութիւն է հաւասարութիւն կենաց համաձայնեալ բանականութեանն:

Ա.67 Առաքինութիւն է ունակութիւն մտաց կարով ի մէջն ի մեր կողմանէ^e:

Ա.68 Առաքինութիւն է բարի ունակութիւն մտաց, որով ուղիղ կեայ և ոչ ոք շարաշար կիր առնու, զոր Աստուած ներգործէ ի մեզ առանց մեր:

Ա.69 Առաքինութիւն է ուղղութիւն և կատարումն բանականի⁵⁵⁸:

Բ.1 Բայ⁵⁵⁹ ձայն նշանական ըստ շարադրութեան⁵⁶⁰ հանդերձ ամականա կամ ձայն գործոյ նշանական^f:

Բ.2 Բայ՝ առանց շարադրութեան գնայն⁵⁶¹ է, իսկ շարադրութեամբքն ստորոգականք են⁵⁶², որոնք՝ «ի Լիկիա»^g:

Բ.3 Բաղստորադրութիւն է խոստովանումն^h:

^a = τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται· λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη, λέγεται πάλιν πάθος καὶ τὸ ψυχικόν, ἢ τε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός (Joann. Damasc. *Exp.* 36.2, հմմտ. հին քարգմանությունը. «Ախտք փաղանունարար կոչին, վասն զի ախտն ախտք և մարմնականք իմն, որպէս հիւանդութիւնք և վէրք»):

^b = τὸ πάθος ... ὃ ἔπεται ἡδονῆ καὶ λύπῃ (Joann. Damasc. *Exp.* 36.4-5, հմմտ. հին քարգմանությունը. «որոյ հետեւի ցանկութիւն և սրամտութիւն»):

^c = Καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη· τὰ γὰρ ἀναίσθητα πάσχοντα οὐκ ἀλγεῖ. Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἄλγημα, ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἴσθησις (Joann. Damasc. *Exp.* 36.5-7, հմմտ. հին քարգմանությունը. «Եւ ոչ եթէ ինքն տրամութիւնն ախտ է (վասն զի մինչ ախտանայ ինչ անզգայական ք, ոչ ցաւէ և ոչ եթէ ախտ այն է, որ ցաւն է), այլ զգայութիւն ախտին»):

^d = Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις ἀρίστη ψυχῆς λογικῆς (*Doctrina Patrum* 250.10).

^e = Ζηմտ. "Ἐστὶν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικῆ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς (Arist. *Eth. Nic.* 1106b.36):

^f = ՍՓ 7:

^g = ՍՓ 8:

^h = ՍՓ 30:

Բ.4 Բաղստորադրություն⁵⁶³ է ընդունելություն կամ իմացուածոյ, կամ ցնորման, կամ զգայություն⁵⁶⁴, ածելով ունակություն երևութին^a:

Բ.5 Բաղխոհություն է բան խոստովանեցելոց իրաց, այլ ինչ քան զխոստովանեալն⁵⁶⁵ պատահի ի հարկէ ի ձեռն նոցունց խոստովանեցելոցն^b:

Բ.6 Բաղդատական է յառաջածգություն ի ձեռն առաել⁵⁶⁶ կամ նուագ շաղկապութեանց յառաջ եկեալ բաղհակարութեամբ^c այսպիսեամբ. «մարդ ծիծաղական է, ոչ ծիծաղականն՝ ոչ մարդ»^c:

Բ.7 Բժշկական է արհեստ առողջացուցիչ ախտացեալ մարմնոյ⁵⁶⁷ մարդկան կամ արհեստ առ ի լրումն և թափումն մարմնոյ բերողաց կամ արհեստ գործողական^d:

Բ.8 Բախտ բերումն յաներևութեան, պատճառ փառատր իրի^e:

Բ.9 Բարբ՝ ըստ որում բարի կոչի, հաղորդություն արինաց արդարակ^f:

Բ.10 Բժշկականություն է արհեստ յաղագս մարդկային մարմնոյ եղեալ առողջութեան արարիչ^g:

Բ.11 Բարեփառություն՝ խրատ բարեաց և ոչ չարեաց բարբ արարողական^h:

Բ.12 Բարեբաստություն⁵⁶⁸՝ արամադրություն, որով որոշեմք՝ զի՞նչ է գործելի և զի՞նչ ոչⁱ:

Բ.13 Բնություն է բաշխողական որ ըստ չափոց^j:

Բ.14 Բարի⁵⁶⁹՝ որում ամենեմեան ցանկան^k:

Բ.15 Բարեբաստություն⁵⁷⁰՝ ներգործություն ըստ առաքինութեան ի կեանս կատարեցելով⁵⁷¹ և արտաքնոցն բաականաբար յաջողեցելոյ^l:

Բ.16 Բնություն է նշանակիչ կերպի⁵⁷², ապա ուրեմն սեռ բնություն է^m:

Բ.17 Բնություն հրեշտակաց սկսեալ և ոչ դադարեալⁿ:

a = ՍՓ 46:

b = ՍՓ 52:

c = ՍՓ 71:

d = ՍՓ 111:

e = ՍՓ 118:

f = ՍՓ 125:

g Հմմտ. Հարց. կարճ. 6.բ.4:

h = ՍՓ 127:

i = ՍՓ 128:

j = ՍՓ 129:

k = ՍՓ 138:

l = ՍՓ 141:

m = ՍՓ 158:

n = ՍՓ 159:

Բ.18 Բնութիւն է, որ ի գոյացողականաց ոմանց⁵⁷³ բաղկանայ և է ինքնունակութիւն նանապարհորդեալ առանց երևակութեան և ունի սկիզբն շարժման և դադարման^a:

Բ.19 Բարի է՝ որ ամենևին յինքեան է հանելի կամ աւգտակարն և⁵⁷⁴ հանելին ի կենցաղումս, կամ ունակութիւն բանականի անձին⁵⁷⁵:

Բ.20 Բարի՝ վեհագոյն գոյացութիւն, որում բանականն փափափէ անձն, առ նմանութիւն բաղձալոյ և փափագելոյ^b:

Բ.21 Բաղձալի՝ որ ամենևին բարի է կամ երևեալ բարի, յորոյ վերայ յարձակումն լինի^c:

Բ.22 Բաղձականին յարձակման է՝ ինչ որ տրտմութիւն է, և է ինչ որ⁵⁷⁶ ցանկութիւն, և է ինչ որ կամեցողութիւն յայսմանէ է զհետ երթալ⁵⁷⁷ առափնութեան և փախչել⁵⁷⁸ ի ներհակացն^d:

Բ.23 Բարեհնարութիւն է խոստովանութիւն գիտողական ելից գործոց⁵⁷⁹ e:

Բ.24 Բարեգարդութիւն է զարութիւն արարողական վայելուչ և անվայելուչ շարժութեանց^f:

Բ.25 Բարեփառութիւն՝ փառք է⁵⁸⁰ բարեաց^g:

Բ.26 Բարեպաշտութիւն⁵⁸¹՝ արդարութիւն առ Աստուած սրբութեան^h:

Բ.27 Բարետոհմութիւն⁵⁸²՝ փոխանորդութիւն ազգի իւրոյ առափնութեանⁱ:

Բ.28 Բարոյական առափնութիւն⁵⁸³՝ կամ ախտականի⁵⁸⁴ անձին առափնութիւն⁵⁸⁵ կամ ի հրահանգութենէ⁵⁸⁶ և յառափնութենէ ժողովեալ^j:

Բ.29 Բնական առափնութիւն⁵⁸⁷՝ որ բնութեան է պարգև, զոր բարեբուն կոչեմք⁵⁸⁸ k:

Բ.30 Բարեբնութիւն է պատեհութիւն ի բնութենէ յառափնութիւն^l բարոք կարգ անձին ի հրահանգէ մտեալ^m:

^a = Բնութիւն

^b Սիւշ Բ.19-20 = Բարոյական Ս. 7:

^c = Բարոյական Ս. 3:

^d = Բարոյական Ս. 2:

^e = Բարոյական Ս. 26:

^f = Բարոյական Ս. 27:

^g = ՍՄ 15:

^h = Բարոյական Ս. 45:

ⁱ = ՍՄ 16:

^j = ՍՄ 30:

^k = ՍՄ 31:

^l = ՍՄ 32:

^m Հմմտ. ՍՄ 27 | հմմտ. ἦν εὐφύϊαν ἄν τις ἀποκαλέσειεν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως ὠρμημένην τῆς τε ὄλης καὶ τῆς αὐτῶν τῶν εὐφύϊων λεγομένων ψυχῶν (Procl., *In Parmen.* 927.8-10):

Բ.31 Բարկութիւն⁵⁸⁹ փոխարէն տրամեցուցանելոյ կամ եռանդն զարտիւ արեան^a:

Բ.32 Բնատրականի սկիզբն⁵⁹⁰ մարմին^b:

Բ.33 Բարոյական է ի ձեռն գործարանաց վճարեալն առ որ մտաց դատողութեամբ լինի յարձակումն:

Բ.34 Բարոյականի սկիզբն՝ յարձակումն, բանականի սկիզբն՝ ցնորումն, որ է մտաց երևոյթ⁵⁹¹ c:

Բ.35 Բնութիւն է ըստ էութեան բոլորից անձն⁵⁹², իսկ ըստ ունակութեան՝ իբր զի արուեստ ինչ ի լինելութիւն ածել⁵⁹³ ի կատարումն, տունկս և կենդանիս և տարերցս⁵⁹⁴ ի միմեանս փոխադրութիւն⁵⁹⁵, որ է սկիզբն շարժման և կայանի^d:

Բ.36 Բախտ՝ պատճառ որ է անյայտ կամաց մարդոյ դիպմամբ եղեալ, կամ պատճառ անսահման կամ պատճառ անկարելի մարդկայնոյ մտածութեան^e:

Բ.37 Բաժանումն⁵⁹⁶ առաջին հատումն ենթակայ իրի, որգոն. կենդանին բաժանի ի բանականն և յանբանն⁵⁹⁷: Մակաբաժանումն՝ բաժանի⁵⁹⁸ բանատրն⁵⁹⁹ ի մահկանացուն և յանմահն: Ստորաբաժանումն՝ մահկանացուն բաժանի ի մարդ և յարշառ^f:

Բ.38 Բերան՝ գործարան ձայնի և կերակուր առնելոյ^g:

Բ.39 Բնական⁶⁰⁰ առաքինութիւն է որ ի խառնուածոց մարմնոյն լինի^h, որք ոչ երևին ի միմեանց, այլ ծառայականք կոչին իբր ի հարկէ հետևեալք

^a = Բարոյական Ս. 5, Հարց. կարճ. 6.բ.3, հմմտ. Սիիշ Բ.44, Սիիշ Ս.17 սրտմտութիւն:

^b = Բանական Ս. 2:

^c = Բանական Ս. 3:

^d = Բանական Ս. 4:

^e = Բանական Ս. 16:

^f = διαίρεσις μὲν οὖν ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ πράγματος τομῆ, ὡς ὅταν τὸ ζῶον διέλῃ εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. ἐπιδιαίρεσις... οἷον <ὅτε> τὸ ζῶον διέλῃ εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. ὑποδιαίρεσις... ὡς ὅτε τὸ λογικὸν τμηθῆν ἐκ τοῦ ζῴου τέμω πάλιν εἰς ἄγγελον καὶ εἰς ἄνθρωπον (Olymp. *In cat.* 85.2-6): Հմմտ. Διαίρεσις ἐστὶν ἡ πρώτη τομῆ τοῦ πράγματος, ὑποδιαίρεσις δὲ ἡ τοῦ ἐνὸς τῶν τμηθέντων σκελῶν τομῆ, ἐπιδιαίρεσις δὲ ἡ δευτέρα τομῆ τοῦ αὐτοῦ πράγματος: οἷον τὸ ζῶον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον – ἰδοὺ διαίρεσις –, τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον (Joann. Damasc. *Fr. philos.* 9.40-41):

^g = Մարմին 13:

^h = Սիիշ Բ.45:

խառնուածոյն, ևս և անբանֆ, զի ոչ գիտեն զպատճառն՝ վասն է՞ր են առա-
ֆինի, այլ և զի յանբանս գոյ առաֆինութիւն^a:

Բ.40 Բանական արուեստ է որ բանիւ բաղկանայ, և անբան՝ որ գործով
ևեթ^b:

Բ.41 Բոլոր է ձև պարզ ուղիղ, և պատէ զնա մի գիծ^c:

Բ.42 Բարի⁶⁰¹՝ թէ յոգտջէ խնդութիւն առնէ, թէ մատ կոյս⁶⁰², թէ հեռի,
դժուարահասատութիւն, թէ ևս հեռի անհասատութիւն:

Բ.43 Բարոյական⁶⁰³ առաֆինութիւն է առանց պատճառի յաւանդութենէ
և ի պատուիրելոյ եղեալ⁶⁰⁴:

Բ.44 Բարկութիւն⁶⁰⁵ եռանդն զստիւն արեան առ ի տենչումն փոխա-
րէն արամեցուցանելոյ^d:

Բ.45 Բնական առաֆինութիւն է առանց պատճառի ի խառնուածէ
մարմնոյն եղեալ^e:

Գ.1 Գոյ է հասարակ անուն ամենայն գոյից և այս արդեալֆ գոյ
հատանի յէութիւն և ի պատահումն^f:

Գ.2 Գիծ է երկայնութիւն առանց լայնութեան և բովանդակութիւն իւր
յերկրս կէտս^g:

Գ.3 Գործ է ներգործութիւն բանականի անձին ի ձեռն մարմնոյ կամ
մակացութիւն գործելեաց^h:

Գ.4 Գծնութիւն է ունակութիւն պարկեշտութեան չափոյ ի ծախսⁱ:

Գ.5 Գեղեցկութիւն՝ չափակցութիւն մասանց մարմնոյ հանդերձ բարտֆ
գունով^j:

^a Հարց. կարճ. 6.թ.5:

^b Հմմտ. Հարց. կարճ. 6.թ.7:

^c Հմմտ. τὸ μὲν οὖν σχῆμα καλεῖται κύκλος, ἢ δὲ περιέχουσα γραμμὴ αὐτὸ περιφέρεια (Heron *Def.* 27.1.3), κύκλος ἐστὶ σχῆμα ἐπίπεδον ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιεχόμενον (Alex. *In metaph.* 512.25):

^d = Բարոյական Ս. 5, Հարց. կարճ. 6.թ.3, հմմտ. Սիիշ Բ.31, Ս.17 ստումութիւն:

^e Հմմտ. Սիիշ Բ.39:

^f = Τὸ ὄν κοινὸν ὀνομά ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων (Joann. Damasc. *Dial. brev.* 1.3), τέμνεται τὸ ὄν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός (10.125-126).

^g Հմմտ. ՍՓ 108 | հմմտ. τὸ πέρασ τῆς γραμμῆς στιγμὴ ἔσται (Arist. *De lineis insecabilibus* 970b.23):

^h = Բարոյական Ս. 16:

ⁱ = Բարոյական Ս. 37:

^j = ՍՄ 5:

Գ.6 Գոյութիւն է⁶⁰⁶ միտք, բան, մակացութիւն և այլ⁶⁰⁷ որք են գոյացուցիչ⁶⁰⁸ a:

Գ.7 Գոյացութիւն է՝ յորմէ այլք գոյանան, որպէս ի սեռէ տեսակն, և ի տեսակէ անհատն^b:

Գ.8 Գովութիւն է⁶⁰⁹ վկայութիւն առ ի յառաքինութենէ^c:

Գ.9 Գարուն է ժամանակ, յորում խոնաւ տիրէ^d:

Գ.10 Գինի է ջուր փոխեալ ի փայտի և խոնաւ բնութիւն ջերմ և արբուցանող^e:

Գ.11 Գիր է յաղատու ձայնի մասն նուաստ^f:

Գ.12 Գիւտ է վախճան⁶¹⁰ խնդրոյ^g:

Գ.13 Գեղեցկութիւն՝ խաբէութիւն ծածկեալ⁶¹¹:

Գ.1 Դատումն է հաւաքումն հասարակաց մտածութեանց, նախ նշմարտից և ապա ստից՝ դատել զէսս⁶¹², ըստ որում գիտէ⁶¹³ դատել իմաստուն միտ կամ ի լրոյ դատի^h:

Գ.2 Դրութիւն է հրաշափառ ումեմն⁶¹⁴ ի ծանաթից իմաստասիրութեան, ո՞րգոն, թէպէտ «ամենայն ինչ շարժի»ⁱ:

Գ.3 Դրութիւն է⁶¹⁵ ամենախնդիր⁶¹⁶ իմաստասէր կամ երկբայութիւն բանական, անսահման բանիմ, իսկ դիմամ՝ իբր թէ ամուսնանալի է՝ կամ այցելութիւն տեսութեան իրի^k:

Գ.4 Դէմք է բնութիւն ընտրողական մարմնոյ^l:

Գ.5 Դէմ է կենդանեաց կերպ՝ գնդին բոլորակութիւն, հրոյ ջերմութիւն, այլ ձև և կերպ, յարանունաբար ունին, առ որ ասին, զի ուրումն⁶¹⁷ են կերպ՝ ուրումն⁶¹⁸ կերպ, և ձև՝ ուրումն⁶¹⁹ ձև^m:

a = ՍՓ 154:

b = ՍՓ 155:

c = ՍՓ 103:

d = Բանական Ս. 37:

e = Տունկը 9:

f Հմմտ. ՍՓ 14:

g = ՍՓ 97:

h = ՍՓ 48:

i = ՍՓ 94:

j = ՍՓ 95:

k Հմմտ. Θέσις ἐστὶν ἐπίσκεψις λογικὴ ἀμφοισβήτησιν ἐπιδεχομένη ἄνευ προσώπων ὠρισμένων καὶ πάσης περιστάσεως, οἷον εἰ γαμητέον (Theon Prog. 120.13-15), Θέσις ἐστὶν ἐπίσκεψις λογικὴ θεωρουμένου τινὸς πράγματος (Aphth. Prog. 10.41.13-14):

l = ՍՓ 121:

m = ՍՓ 156:

Դ.6 Դիտաւորութիւն⁶²⁰ ներհակայ կատարեալն բարի^a:

Դ.7 Դատողական է մակացող դատաստանի^b:

Դ.8 Դատ է վերականգնումն⁶²¹ մեղականաց, զի նա է նուազումն և արտաբնոցն^c:

Դ.9 Դև⁶²² ոգի բացարձակ ի հողեղէն մարմնոյ^d, դև՝ և նիւթ և անձն, անձն բանական, էութիւն անմարմին, անախտ մշտնջենատր ըստ ինքեան^e:

Դ.10 Դալարի⁶²³ տունկ յարմատոյ բազմատերև^f:

Ե.1 Ենթագրութիւն⁶²⁴ սահմանումն գաղափարի կամ տկար սահմանումն^g:

Ե.2 Երեւ⁶²⁵ զգայութիւն դատողական երևելեաց^h:

Ե.3 Երդումն է առնուլ զաստուած ի հաւատս ասացելոյ ինչ կամ գործեցելոյ ըստ երից ամանակացⁱ:

Ե.4 Երդումն է բան հաւատարմացուցանող ինքեամբ զճշմարտութիւն^j: 5 է որ⁶²⁶ ուրացական⁶²⁷ զԱստուած ուրանայ, թէ սուտ է, է որ վկայական՝ Աստուած⁶²⁸ վկա, զի ոչ ստեմ, է և խոստովանական՝ այն⁶²⁹ ճշմարիտ Աստուածն, զի այսպէս է: 6 Եւ բաժանի յերկուս⁶³⁰ դէմս կամ զի ոք վասն իւր երդնուցու, զի հաւատարմացի առ ոք⁶³¹ կամ զոք երդմնեցուցէ մի ստել:

Ե.7 Երկբայութիւն է բառ երկու շարադրութեամբ⁶³² կամ ի բազմաց յայտնողական է տիրապէս, և է⁶³³ բանեղաբար^k:

Ե.8 Երկբաշափութիւն արուեստ⁶³⁴ ըստ մեծութեան ձևոյ^l:

Ե.9 Երագամտութիւն՝ խոստովանութիւն գտողական վաղվաղակի վալելոյզ գոլոյ^m:

^a = Բարոյական Ս. 40:

^b = ՍՄ 24:

^c = ՍՄ 25:

^d = ՍԻԻՀ Ք.5, Բանական Ս. 9ա:

^e = Բանական Ս. 11:

^f = Տունկք 4:

^g = ՍՓ 2:

^h = ՍՓ 33:

ⁱ = ՍՓ 81:

^j = ὁρκος ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν (Greg. Nyss. *In Cant.* (hom. 15) 6.130.6).

^k = ՍՓ 90:

^l = ՍՓ 106:

^m = Բարոյական Ս. 24:

Ե.10 Երջանկություն՝ նմանություն Աստուծոյ ըստ կարողութեան մարդկան կամ կենցաղ երանություն^a:

Ե.11 Երկիւղ է անբան արտակոչություն կամ ակնկալություն հանդերձելոյ շարի^b:

Ե.12 Երկիր է մարմին ցամաք և ծանր^c:

Ե.13 Երկին է վերին մասն աշխարհի:

Ե.14 Երանություն⁶³⁵ պարտություն ամենայն բարեաց իմացելոց, յորոց հետի է ի բարի ցանկութենէն եկելոց և ոչինչ^d:

Ե.15 Երկիւղ է⁶³⁶ տրամություն խառնեալ տարակուսանք:

Ե.16 Երկիւղ է⁶³⁷ ֆաշալերություն, վստահություն և համարձակություն:

Ե.17 Երկիր՝ զարհուրումն և երկիւղ հոգոյ:

Ե.18 Երկին՝ կայական մարմին մշտաշարժ^e:

Ե.19 Երակ է գործարան արեան^{638 f}:

Զ.1 Զարություն է չափակցություն ջլաց և⁶³⁹ ոսկերաց^g:

Զ.2 Զարհուրումն՝ երկիւղ ցնորման^h:

Զ.3 Զգայարանք են գործարանք զգայութեանցⁱ:

Զ.4 Զգայություն է ախտ անձին ի ձեռն մարմնոյ որ ի ձեռն սգայարանի կիրք կամ հասարակաց ախտ հոգոյ և մարմնոյ կամ տեսակ ցնորման կամ սգայականի երևություն^j:

Զ. 5 Զարություն անձին⁶⁴⁰ ընդունական սգալեացս, կամ կցորդություն անձին և մարմնոյ առ արտաբոյսն^k:

6 Զարություն անձին⁶⁴¹ և գործարան մարմնոյ և երկրքին ի ձեռն տեսութեան է իմն ընդունակ արտաբոյսն^l:

^a = Բարդղական Ս. 38:

^b = ՍՄ 35, հմմտ. ՍՓ 133:

^c = Բանական Ս. 21:

^d = Նիւսացոյ 1:

^e Հմմտ. ἀεκίνητόν ἐστιν ὁ οὐρανός (Ammon. *In isag.* 14.9):

^f = Մարմին 4:

^g ՍՄ 3:

^h ՍՄ 41:

ⁱ = Մարմին 15:

^j = ՍՓ 29:

^k Հմմտ. δύναμις ψυχῆς ἀντιληπτικῆ τῶν αἰσθητῶν. ὁ δὲ Πλάτων τὴν αἴσθησιν δυνάμεως καὶ ὀργάνου κοινωσίαν πρὸς τὰ ἐκτὸς ὀρίζεται (Meletius *De nat. hom.* 49.22-24):

^l = ἡ γὰρ δύναμις ψυχῆς, τὸ δ' ὄργανον σώματος: ἄμφω δὲ διὰ φαντασίαν ἀντιληπτικὰ τῶν ἕξωθεν (Meletius *De nat. hom.* 49.25-26).

Չ.7 Չգայություն⁶⁴² հոգի իմանալի յիշխանականէն ի գործարան կոյս կարգեալ^a:

է.1 էութիւն իր իմն է ինքնագոյ, որ շունի պէտս այլոյ առ ի գոլն, այլ ինքն յինքեան գոյ^b:

է.2 էութիւն է առաջին գոյացութիւն մարմնոյ, պատճառաւոր է ամենայն մարմնոյ, առաջին ենթակայ^c մերկ ի պատահմանց կամ ամենայն մարմնոյ ենթակայ արհեստ⁶⁴³ d:

է.3 էն ըստ հոմանունութեան ասի:

է.4 էգ է կենդանի, որ յինքենէ յղանայ^e:

Ը.1 Ընդհանուր է մի թուով ըստ տեսակի բազմաց ընկալեալ^f:

Թ.1 Թուեցումն է թուեցելոյ⁶⁴⁴ իրիք, իբր թէ զի հուր մարմին է: 2 Ամենայն փառք կարծիք յանձին թուեցումն⁶⁴⁵, որ առ բազմաց գովեստ^g:

Թ.3 Թուեցումն՝ տկար կարծիք^h:

Թ.4 Թուեցումն՝ որ ամենից կամ յոլովից թուի կամ իմաստնոց⁶⁴⁶ և նոցա կամ ամենից կամ յոլովից⁶⁴⁷ և կամ մանաւանդ ծանապից կամ ըստ արհեստից առեղեալ⁶⁴⁸ և որ ինչ փառաց նմանամասն բաղխոհութեանց յառաջաձգումնⁱ:

Թ.5 Թուականութիւն է արհեստ որակութեան թոնոց⁶⁴⁹ j:

Թ.6 Թիւ⁶⁵⁰ ըստ յառաջակայելումդ սեռ, իսկ⁶⁵¹ միակդ ի դմանէ սկիզբն դորա⁶⁵² k:

Թ.7 Թագաւորութիւն է միապետութիւն անպարտաւոր հասարակաց ազգաի^l:

^a = Αἴσθησις... πνεύμα νοερὸν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμμένα (Meletius *De nat. hom.* 49.21). «կարգեալ»-ը ենթադրում է տետրագմեνα ընթերցում:

^b = Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν, ἤγουν τὸ ἐν ἑαυτῷ ὄν (Joann. Damasc. *Dial. brev.* 1.7).

^c Ζῆμιν. δοκεῖ εἶναι οὐσία τὸ ὑποκείμενον πρῶτον (Arist. *Metaphys.* 1028.b.36):

^d = *Բանական Մ.* 18:

^e = *Բանական Մ.* 54:

^f Ζῆμιν. τὸ καθόλου, τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον (Alex. *In metaph.* 523.23):

^g = *ՄՓ* 31:

^h = *ՄՓ* 32:

ⁱ = *ՄՓ* 53:

^j = *ՄՓ* 105:

^k = *ՄՓ* 157:

^l = *ՄՄ* 21:

ժ.1 ժուժկալութիւն է զարութիւն հանդուրժողական աշխատութեանց^a:

ժ.2 ժամանակ՝ շորեակ մասն տարոյ կամ երկոտասան մասնատր կամ անումն անձին կամ մարմնոյ, որգոն մարդ^b:

ժ.3 ժամանակ է չափ շարժութեան⁶⁵³ արեգական և աստեղաց^c:

ժ.4 ժուժկալութիւն է անձին առ ի յահատր և յապառում խոհականութենէ⁶⁵⁴ քաջախրախ յուսութիւն առ մահուամբ^d:

Ի.1 Իմացելումն⁶⁵⁵ է ներգործութիւն մտաց յիմացականն⁶⁵⁶ e:

Ի.2 Իմացական է՝ որ ի մտաց իմացեալ⁶⁵⁷ լինի, այսինքն իմացական աշխարհ^f:

Ի.3 Իմաստութիւն է բան իմացական կամ բան դասեանող կամ բաղխոհութիւն նպերտական^g:

Ի.4 Իմաստութիւն՝ մակացութիւն առաջին և պատուական աստուածային կամ յԱստուած առաքինութիւն^h:

Լ.1 Լծակցութիւն է շարամանութիւն երկուց կամ յոլովից յառաջձգութեանց ըստ իրիք հասարակորդութեանց կամ հասարակաց սահմանից, որպիսի ինչ՝ մարդ կենդանի շնչատրⁱ:

Լ.2 Լա է բարի գովելի^j:

Լ.3 Լեարդ է գործարան արինացուցիչ կերակրոյ^k:

Լ.4 Լեզու՝ գործարան ձայնի և հաշակմանց^l:

Լ.5 Լուծումն է յետնոյ բնութեան յառաջինս բնութեամբ վերալուծումն⁶⁵⁸ m:

Խ.1 Խնդիր է հասարակորդութիւն տրամաբանից⁶⁵⁹ կամ գիտ անգիտացելոցնⁿ:

a = *Բարոյական Ս. 29*:

b = *Բանական Ս. 36*:

c Հմմտ. Χρόνος ἡλίου κίνησις, μέτρον φορᾶς (Plat. *Def.* 411.b.1):

d = *ՍՓ 131*:

e = *ՍՓ 39*:

f = *ՍՓ 41*:

g = *ՍՓ 86*:

h = *Բարոյական Ս. 14*:

i = *ՍՓ 72*:

j = *Բարոյական Ս. 9*:

k = *Մարմին 8*:

l = *Մարմին 14*:

m = *ՍՓ 83*:

n = *ՍՓ 96*:

Խ.2 Խոհեմություն է գաւրութիւն արարողական ըստ ինՖեան մարդոյն^a:

Խ.3 Խրատ է բան բացասական՝ յորդորելով յինչ կամ հրաժարեցուցանելով^b:

Խ.4 Խաբէութիւն՝ ընդդիմակ ճշմարտութեան^c:

Խ.5 Խոնարհամտութիւն է մոռացումն ուղղութեանցն ըզգուշութեամբ^d:

Խ.6 Խորհուրդ է խնդիր աւգտակարաց կամ հաւաքումն խոհեցմանց կամ բաղդատութիւն կրանից բանականաց⁶⁶⁰ կամ տրամադրութիւն բարտայ և չարի^e:

Խ.7 Խոհականութիւն է բարեխորհութիւն մարդկայնոց իրաց, որպէս Պղատոն, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ ունակութիւն հանդերձ բանի գործական⁶⁶¹ f:

Խ.8 Խոստովանութիւն⁶⁶² գիտողութիւն աւգտակարաց^g:

Խ.9 Խաղաղութիւն է սիրով առ հոմացեղսն կալ մնալ^h:

Խ.10 Խառնումն է ի միմեանս յեղումն խոնափցի՝ վայելչական:

Խ.11 Խնդրութիւն և յոյս բարեխառնութիւն առնէ, յոյս և դժուարահաւատութիւն կեղակարծութիւն:

Ծ.1 Ծաղր⁶⁶³ մերկութիւն մարմնոյ անվայելուչ, շնչոյ կարկաշումն, ձգտումն այտից, մերկութիւն ատամանց և լնդից, կոկորդին ի պարանոցին բարբախումն, ձայն անբան:

Ծ.2 Ծերութիւն՝ նուագումն մարմնոյ^j:

Ծ.3 Ծառ է տունկ⁶⁶⁴ յարմատոյ բազմոստեան ճիւղաւոր^k:

Ծ.4 Ծաղր՝ հատումն և կոտորումն շնչոյ, և զի՞նչ այլ, բայց անմտութիւն և խելագարութիւն⁶⁶⁵:

Կ.1 Կենդանի⁶⁶⁶ կենդանեաց գաւրութիւն, որ ըստ ինՖեան է արարչականութիւն^l:

^a = ՍՓ 126:

^b Հմմտ. Γνώμη ἐστὶ λόγος ἐν ἀποφάνσεσι κεφαλαιώδης ἐπὶ τι προτρέπων ἢ ἀποτρέπων (Aphthon. 10.7.2-3):

^c = ՍՓ 135:

^d Հմմտ. ՍՓ 149:

^e = Բարոյական Ս. 6:

^f = Բարոյական Ս. 15:

^g = Բարոյական Ս. 23:

^h = Εἰρήνη ἐστὶν ἀγαπητικὴ τις πρὸς τὸ ὁμόφυλον συνδιάθεσις (Doctrina Patrum 258.1-2).

ⁱ = Բանական Ս. 45:

^j = ՍՄ 11:

^k = Տունկը 2:

^l = ՍՓ 120:

Կ.2 Կեանք է պատկեր անեղական էին⁶⁶⁷:

Կ.3 Կորովություն է խոստովանողական դիպողություն ամենայն դիտողություն⁶⁶⁸ ^a:

Կ.4 Կատարումն է հանդիպել դիպողության^b:

Կ.5 Կենդանի էություն՝ անձնատուր զգայուն, ի մարմնոյ և ի շնչոյ հաստատել^c:

Կ.6 Կին է ընդունակ և նախունակ սերման^d:

Կ.7 Կարքն է յարենէ կերակուր կենդանոյ ի փրկություն մարմնոյ^e:

Կ.8 Կարևոր է մշտնջենատուր նշմարիտ, առ ամենայն առափնություն⁶⁶⁹ ազգակար է^f:

Կ.9 Կարևոր է նշմարտութամբ ազուտ լինելն:

Կ.10 Կարծիք՝ ընդհանուր գիտություն առանց պատճառի^g:

Կ.11 Կարծիք են յերևմանէ ըստ կարծեաց այսպիսոյ ինչ իրիք վարկանումն:

Հ.1 Հարկ է պատճառ բնութամբ⁶⁷⁰ և արտաբուստ, առանց որոյ ոչ կարէ եղելն փորձակից լինել^h:

Հ.2 Հանճար է ուղիղ թուեցումն կապել պատճառաւ ի խորհուրդս կամ բառ սկզբնականաց և առաջնոց կամ բառ հաստատուն յանձինⁱ:

Հ.3 Հասողություն⁶⁷¹ է բաղստորադրություն⁶⁷² հասողական⁶⁷³ զաւուրթեան^j:

Հ.4 Հոտոտելիք են սգայություն հոտոյ^k:

Հ.5 Հոտ է շոգի ի ջրոյ և ի յարոյ գոյացել. ջրոյ՝ անաւսրամասնագոյն⁶⁷⁴ և արոյ՝ թանձրամասնագոյն⁶⁷⁵. և յայտ է ի յրոնգաց ծանրաշնչութենէ, զի քարշէ զաղ և զթանձրություն ոչ սգայ, զի խցել է անցն⁶⁷⁶ ^l:

^a = Բարդուղիան Ս. 25:

^b = Բարդուղիան Ս. 41:

^c = Բանական Ս. 49:

^d = Բանական Ս. 52:

^e = Մարմին 22:

^f = ՍՓ 65:

^g Հմմտ. Δόξα ἐστὶ δύναμις τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν ἄνευ αἰτίας γινώσκει τὰ πράγματα (Joann. Damasc. *De part. Animae* 95.232.24):

^h = Բանական Ս. 17:

ⁱ = ՍՓ 42:

^j = ՍՓ 44:

^k = ՍՓ 35:

^l Հմմտ. εἰσὶν τε ὄσμαι σύμπασαι καπνὸς ἢ ὀμίχλη, ... ὅθεν λεπτότεραι μὲν ὕδατος, παχύτεραι δὲ ὄσμαι σύμπασαι γεγόνασιν ἀέρος. δηλοῦνται δὲ ὁπότεν τινὸς

Հ.6 Հաւասարն և անհաւասարն սեռ է ողորկին և խոշորին^a:

Հ.7 Հաւասարութիւն ընդ խտութիւն խառնեալ ողորկ է, և անհաւասարութիւն ընդ խտութեան՝ խոշոր:

Հ.8 Հեշտութիւն՝ եղելութիւն ի բնութիւն սգայական կամ գերծումն ի տրամութենէ, այլ այսֆ շեն կատարումն, զի զգայական և եթ պարունակէ, քանզի հեշտութիւն են մարմնական⁶⁷⁷, որ սգայութեամբ են, և են տեսական որ, հոգոյն և եթ:

Հ.9 Առդ հեշտութիւն ներգործութիւն է ըստ բնութեան ունակութեան անխափան^b, զի խափանումն բնութեան ունակութեան տրամութիւն է:

Հ.10 Հաւատ է մտածութիւն յաղագս Աստուծոյ անախտաբար, յուսոյ արտագնացումն, մտաց առյուսացեալն, համբերութեամբ զաներևոյթն որպէս գերեւալ տեսանել մտացն աչամ անպակաս ժուժկալելով⁶⁷⁸ ^c:

Հ.11 Հաւատ է կարծիք ուժգնակի^d:

Հ.12 Հակասութիւն է ստորասութիւն և բացասութիւն, որգոն. «սա գնայ», «սա չգնայ»⁶⁷⁹, կամ ընդդիմադրութեան միջոց⁶⁸⁰ կամ բանն, որ մի քան զմիսն աւելու⁶⁸¹ կամ նուազի^e:

Հ.13 Հետ է, որ ոչ ինչ ունի մասն զպատճառէ բոլորակ ձևոյն և թէ մասն ընկալցի, խանգարէ⁶⁸² զբոլորն ի գնդաձև գոլոյ, ուստի բոլորն շուրջ զսպելով զնա ոչ թողու սփռիլ յայսկոյս և յայնկոյս:

Հ.14 Հարցումն է պատասխանոյ: Հ.15 Պատասխանի է երկախանջիւր կողմանց հակասութեանց^f:

Հ.16 Հոմանունութիւն է բառ անշարադիր նշանական յոլովից, որպէս ձայն, բառի⁶⁸³ միայն է հասարակորդ, ըստ որում է ձայն յոլովից յայտնող^g:

Հ.17 Հաւատ է ցուցումն հարտասանական բաղխոհութեան^h:

Հ.18 Հաւանականութիւն է՝ որ ի խոստովանութիւն ածէⁱ:

ἀντιπραχθέντος περι τὴν ἀναπνοὴν ἄγῃ τις βία τὸ πνεῦμα εἰς αὐτόν· τότε γὰρ ὄσμη μὲν οὐδεμία συνδιηθεῖται, τὸ δὲ πνεῦμα τῶν ὄσμων ἐρημωθὲν αὐτὸ μόνον ἔπεται (Plato *Tim.* 66.e.2-8):

^a Հմմտ. ἴσον καὶ ἄνισον μᾶλλον καὶ ἥττον λέγεται (Joan. Philop. *In cat.* 13.1.110.3):

^b = πᾶσα μὲν ἡδονὴ “ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος” (Alex. *In Anal.* 302.8).

^c *ՍԻԻ* 2.10:

^d = *ՍՓ* 50:

^e = *ՍՓ* 58:

^f = *ՍՓ* 79:

^g = *ՍՓ* 89:

^h = *ՍՓ* 101:

ⁱ = *ՍՓ* 102:

Հ.19 Համեստություն՝ նուաստություն անձին, որ ի նմա ըստ բնութեան լինի ցանկություն և հեշտ ցանկություն և փառայարմարություն և բարեկարգություն առ ըստ բնութեան ցանկությունս և հեշտությունս^{684 a}:

Հ.20 Հպարտություն՝ հանություն իւր միայնոյ^{685 b}:

Հ.21 Հիւանդություն է անշափակցություն ի մարմնոյ ի տարեւաց՝ ջերմոյ, ցրտոյ, խոնաւոյ⁶⁸⁶, ցամաքի^{687 c}:

Հ.22 Հարստություն՝ բազմություն ընչից և ստացուածոց կամ հայցումն բաւականութեան առ ի կեանս կամ երջանկություն^d:

Հ.23 Հրահանգություն է հայրենական արինակարգություն իւրաքանչիւր ուրոք կամ յիւրաքանչիւր ումեքէ գրել իրաւացի^e:

Հ.24 Համեմատություն՝ համակցություն հասարակաց բարոյ. հասարակաց բարի է միայն^f:

Հ.25 Հուր է մարմին ջերմ և ցամաք^g:

Հ.26 Հակակայքն փառակի տարորոշին՝ կամ որպէս ներհակք, կամ որպէս առինչ, կամ որպէս ունակություն և պակասություն, որ են երես և կուրություն, կամ որպէս ստորասություն և բացասություն^h:

Հ.27 Հաւանականություն է ընդարձակություն ոգոյ, անհաւանություն՝ նեղություն մտաց⁶⁸⁸:

Ձ.1 Ձայն է վիրատրումն ասոյ և⁶⁸⁹ անպատկան և անմարմին կամ ատ⁶⁹⁰ վիրատրեալ, լսելեաց սգալի և մարմին, նայթություն և շարժութիւն ասոյ արգելեալ առ ի փոխիլⁱ:

Ձ.2 Ձայն անասնոյ՝ նայթին անպատկան ի ձեռն ստուար շնչերակի^j:

Ձ.3 Ձայն մարդոյ՝ ձայն յաղատուր, որ ի գրոյ յայտնի^k. գիր է յաղատուր ձայնի⁶⁹¹ մասն^l:

a = ՍՓ 130:

b = ՍՓ 137:

c Հմմտ. ՍՄ 2:

d = ՍՄ 10:

e = ՍՄ 28:

f = Բարոյական Ս. 36:

g = Բանական Ս. 20:

h = Տունկք 13:

i = ՍՓ 13:

j = ՍՓ 13:

k = ՍՓ 13:

l = ՍՓ 14, ՍԻԻՀ Գ.11:

Չ.4 Ձև է, որ պարունակի ի միոյ սահմանէ և ի բազմաց:

Չ.5 Ձայնակցութիւն է իշխանի և որ ընդ իշխանութեամբ են կամ բարիոք ունակութիւն ցանկականի մասին անձին^a:

Չ.6 Ձմեռն է ժամանակ, յորում ցրտութիւն զարանայ^b:

Չ.7 Ձեռք են գործարանք տալոյ և առնլոյ^c:

Չ.8 Ձէթ է խոնաւ բնութիւն ջերմին վերևագայ ամենայն խոնաւից^d:

Ճ.1 Ճաշակելիք են սգայութիւն համոց^e:

Ճ.2 Ճշմարիտ է բազմապատկապէս ի բանի բան բացերևական գոլով նշմարիտ ի մասնկունս բանի^f:

Ճ.3 Ճարտասանութիւն⁶⁹² է բան հաւանութեան արարչագործ հաւատացուցանալ յաղագս իրաւանց և անիրատւեան հանդերձ բանի և հմտութեամբ փութանակի կամ անբան կրթութիւն փաղափականի մասին ուրուական պատկերի^g:

Ճ.4 Ճակատագիր է ընդելուզումն պատճառաց անխափանելեաց կամ հետևող պատճառ ի վեր արձակել⁶⁹³, որոց ի մեզ⁶⁹⁴ է կամ աստուածային արիւնադրութիւն, յորմէ ոչ փախչել ըստ նակատագրին. հարկ է հետևել որոց ի մեզն է, այսինքն անձնիշխանական⁶⁹⁵ առաջնորդին^h:

Մ.1 Միտք են Աստուած յետ առաջնոյն ինքնաներգործութեամբⁱ:

Մ.2 Մակացութիւն է ուղիղ⁶⁹⁶ թուեցումն կապեալ պատճառաւ^j:

Մ.3 Մարտ է ընդդիմադրութիւն էից, որոց և ոչ ըստ միոյ յեղանակի է հնար նշմարտակից լինել կամ ստակից⁶⁹⁷, որպէս տի և գիշեր^k:

Մ.4 Մարթ է լինելն անարգելաբար, որպէս սա իմաստասիրեացէ, կամ մարթ է ոչ եղեցելոյ⁶⁹⁸ նշմարիտ գոյ, ոչինչ անմարթ պատահի^l:

a = Բարոյական Ս. 20:

b = Բանական Ս. 40:

c = Մարմին 11:

d = Տունկը 12 Չ.8, Չ.7:

e = ՍՓ 36:

f = ՍՓ 48:

g = ՍՓ 99:

h = Բանական Ս. 12:

i = ՍՓ 38:

j = ՍՓ 42, հմմտ. ՍԻԻՆ 2.2:

k = ՍՓ 62:

l = ՍՓ 64:

Մ.5 Մակամտածություն է յիւրաքանչիւրոյն ի հանուրն կոյս գալուստ. այսպիսի ինչ՝ մարդ⁶⁹⁹ կենդանի և ընդունակ շնչոյ, ձի⁷⁰⁰ կենդանի ընդունակ շնչոյ. ամենայն կենդանի ուրեմն⁷⁰¹ ընդունակ շնչոյ:

Մ.6 Մշտնջենատրական է, որ յամենայն ժամանակի էր և այժմ ոչ ապականի՝ Աստուած, կենդանի, անմահ, ինքնաբաւ առ ի ներփառութիւն, էութիւն մշտնջենատր և բարոյ բնութեան պատճառ լինելութեան, խաղացումն էութեանց, խաղացումն առ յէութիւն փայլելով յեղականացս⁷⁰² a:

Մ.7 Մեծ վայելչութիւն է առաքինութեան պարգևատրութիւն^b:

Մ.8 Մեծանձնութիւն⁷⁰³ ի վերայ ամենայնի ի մէջ առաքինութեան և չարութեան, մանաւանդ կենաց և մահու^c:

Մ.9 Մեխմէխութիւն է զանգիտութիւն պատճառել^d:

Մ.10 Մեղանշումն է ամենայն որ ոչ ըստ վայելոյ գոլոյ կամ գործ ոչ արիւնատր^e:

Մ.11 Մահ է լուծումն և որոշումն հոգոյ և մարմնոյ^f:

Մ.12 Մախանֆ են տրամութիւն ի վերայ ընկերին յառաջադիմութեան^g:

Մ.13 Մարմին⁷⁰⁴ էութիւն եռակի տարրոշ, հանդերձ հակատպութեամբ^h:

Մ.14 Մարմին կրական է մեծութիւն եռակի տարրոշ, բնական մարմին որ յարհեստէ զարդարեալ կենդանոյⁱ:

Մ.15 Մարմին է պատճառ շնչոյ⁷⁰⁵ j:

Մ.16 Միատրութիւն⁷⁰⁶ է խառնումն խոնափց կամ խառնեցելոց և այլայլեցելոց^k:

Մ.17 Մարդ է կենդանի բանատր⁷⁰⁷, մահկանացու, մտաց և հանճարոյ⁷⁰⁸ ընդունակ^l:

Մ.18 Մաղձ⁷⁰⁹ է պարզումն արեան^m:

a = ՍՓ 115, ՍՓ 116, ՍՓ 117:

b = Բարոյական Ս. 32:

c = Բարոյական Ս. 31:

d = Բարոյական Ս. 35:

e = Բարոյական Ս. 43:

f = ՍՄ 9:

g = ՍՄ 37:

h = Բանական Ս. 42:

i = Բանական Ս. 43:

j = Բանական Ս. 44:

k = Բանական Ս. 46:

l = Բանական Ս. 50:

m = Մարմին 19:

Մ.19 Մաղաս է յաւելուած առաջնոյ կերակրոց^{710 a}:

Մ.20 Մեղր է ցալ առաւել ամոճել⁷¹¹ կամ գործ մեղոյի ի միայնոյ^b:

Մ.21 Մեղու է կենդանի թևաւոր, խայթալ յետուստ կուէ՞:

Մ.22 Մեծանձնութիւն է նմանաբար բերել բարեփառութիւն և վատաբախտութիւն⁷¹²:

Մ.23 Մոռացումն է խաւար հոգոյ⁷¹³:

Մ.24 Միտք է ակն հոգոյ իմանալի:

Մ.25 Մարմին է ընդարմացուցիչ անձին:

Մ.26 Մոռացումն է յիշման ի բաց ընկեցումն^d:

Մ.27 Մոլոր գունդ⁷¹⁴ է, որ ընդդէմ և աննմանապէս շրջին^e:

Մ.28 Մարմին է գործարան շաւշափմանց^f:

Մ.29 Միջակ⁷¹⁵ ոչ բարին և ոչ չարն գոլ տարբերութիւն գոլով ի մէջ առափնութեան և շարութեան^g:

3.1 Յիշումն է տեսութիւն ի ներքս⁷¹⁶ մնացեալ յիմեքէ զգայութենէ ըստ ներգործութեան երևեցելոյ^h:

3.2 Յաւժարութիւն է ցանկութիւն խորհրդական, որոց ի մեզ է առնելն:

3.3 Յատուկ է, որ միայնումն և հակաստորոգեալ, որպէս մարդոյ ծիծաղականն, ըստ որում միայն գոյն հակաստորոգեալ էապէսⁱ:

3.4 Յիշումն է փրկութիւն զգայութեանց կամ իմացուածոյ^j:

3.5 Յառաջաձգութիւն է բան գոր վարկանին յառաջաձգեալ⁷¹⁷ ի ձեռն հարցման^k:

3.6 Յեղանակ է⁷¹⁸ տեսակացեալ ձև, թէ այսպիսոյս այս ինչ առաջին է, այն ինչ ուրեմն⁷¹⁹ երկրորդ^l:

a = Մարմին 20:

b = Տունկը 10:

c = Տունկը 11:

d = λήθη ἐστὶ μνήμησ ἀποβολή (Leo *De nat. hom.* 12.2, Nemes. 69.11, Joann. Damasc. *Exp.* 34.14), հմմտ. ἔστι γὰρ λήθη μνήμησ ἕξοδος (Plato *Phileb.* 33.e.3):

e = *Բանական Ս.* 48:

f = Մարմին 18:

g = *Բարոյական Ս.* 11:

h = "Ἔστι δὲ μνήμη, ὡς μὲν Ἀριστοτέλης, φαντασία ἐγκαταλελημμένη ἀπὸ τινος αἰσθησεως τῆσ κατ' ἐνεργείασ φαινομένησ (Meletius *De nat. hom.* 29.9).

i = ՍՓ 26:

j = ՍՓ 43:

k = ՍՓ 54:

l = ՍՓ 74:

3.7 Յարացոյց է իր նման և հաւաստի ի վերայ⁷²⁰ հաւաստեաց նմանի, նմանապէս առմամբ ցուցանել^a:

3.8 Յանդիմանումն է հակասութեան խոստովանութիւն^b:

3.9 Յաւժարական է երևելեաց նման արդարական^c:

3.10 Յարձակումն է բերումն յիրս ինչ կամ յիրէ իմեմէ^d:

3.11 Յորդորումն է⁷²¹ յիւրոց վարուց յիմաստասիրութիւն ածեալ^e:

3.12 Յարացուցական պատճառ է, ըստ որոյ արհնակի⁷²² լինի եղեալն. այս է տեսութիւն, և տեսութիւն նմին ինքնակատար մշտնջենատրին Աստուծոյ^f:

3.13 Յարացոյցն յափտենական՝ ըստ որոյ արհնակի լինին ի բնութենէ եղեալն, էութիւն մշտնջենատր, պատճառ բոլորից, իբր այսպիսի իմն. Աստուած՝ կենդանի մշտնջենատր, անախտ, առաջին և երկնային, միշտ անախտաբար ըստ ինքեան առանց նիւթոյ, Աստուած՝ էութիւն, անձն և գոյ, առաջին պատճառ, աննիւթական միտ^g:

3.14 Յարձակումն է անբան շարժութիւն, անբանի միասին^{723 h} առանձին ընդդիմացեալ ուղղաբանի, որպէս ցանկական հեշտութիւնⁱ:

3.15 Յաւդ է ձայն փոխացուցման նշանական ենթակային^j:

Ն.1 Նախախնամութիւն է յԱստուծոյ ի յէս եղեալ հպատակումն կամ կամք Աստուծոյ, որով ամենայն էֆս առնուն զպատեհն իւրեանց ելս:

Ն.2 Ներտրամադրեալ բան է ի մտածութիւնս⁷²⁴ գոյգ ընդ անուանց և ախտից ի յանձին^k:

Ն.3 Ներմտածութիւն է իմացումն շտեմարանեալ յանձին^l:

Ն.4 Ներհակ է ընդդիմադրութիւն մեկուսելոց, որպէս տիւ առ գիշեր և շար առ բարի^m:

^a = ՍՓ 76:

^b = ՍՓ 91:

^c = ՍՓ 129:

^d = Բարոյական Ս. 4:

^e = Բարոյական Ս. 42:

^f = Բանական Ս. 8:

^g = Բանական Ս. 9:

^h Հմմտ. ὁρμη λέγεται εἶναι καὶ παρὰ φύσιν καὶ ἄλογος κίνησις ψυχῆς (Galen. *De placitis Hippocratis et Platonis* 4.2.18.5):

ⁱ = ՍՄ 34:

^j = ՍՓ 11:

^k = ՍՓ 5:

^l = ՍՓ 40:

^m = ՍՓ 58:

Ն. 5 Նախագուշակումն է վերաշարժութիւն արուեստատուր գառաշիկայ իրաց⁷²⁵ ցուցանել ըստ պիտոյից^a:

Ն.6 Նախանձ է տրամութիւն, թէ որ ինչ այլոց է ի բարին, նոյն և ի մեզ գոլ բաղձումն երանութեան^b:

Ն.7 Նուագումն է շարժութիւն ի դէմն ըստ նմանութեան^c:

Ն.8 Նիւթական պատճառ է, յորմէ լինի եղեպն, որ ոչ է ի գատ յեղելոցն, յորոյ էութենէ լինի եղեպն կամ բոլորն^d:

Ն.9. Ներգործութիւն է շարժութիւն արարողական, որ է յինքենէ, այս է արարողականն, իսկ տրամութիւն՝ ներգործութիւն սրամտատեսակին^e:

Շ.1 Շաղկապ է ձայն դասու նշանական^f:

Շ.2 Շաւշափելիք են զգայութիւն շաւշափելեաց^g:

Շ.3 Շունչ է՝ որ զանձն խաղացուցանէ, պատճառ շարժութեան^h:

Շ.4 Շահ է անումն յանձին յաւգուտ, լուծանելով զախտս և շափատու առնելովⁱ:

Շ.5 Շարժութիւն է ներգործութիւն շարժողին ի շարժեպն կամ յանախումն շարժելոյն կամ շարժելեացն^j:

Շ.6 Շարժութեան տեսակք են Զ.՝ լինելութիւն, ապականութիւն, անումն, նուագութիւն, ի տեղոջէ ի տեղի փոփոխութիւն, այլայլութիւն^k:

Շ.7 Շրջաբերումն⁷²⁶ է շարժութիւն ի նմին տեղոջ^l:

Ո.1 Ունակութիւն է որակութիւն յարամնայ^m:

^a = ՍՓ 100:

^b = ՍՄ 38:

^c = Բանական Ս. 28:

^d = Բանական Ս. 7:

^e Հմմտ. ἡ μὲν οὖν ἐνέργεια κίνησις δραστική, δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδοῦς (Nemes. 74.7-9, հմմտ. Հայերեն թարգմ. «Իսկ ներգործութիւն է շարժութիւն արարողական ըստ բնութեան: Եւ արարողական ապի յինքենէ շարժեպն: Արդ այսպէս եւ սրամտութիւն ներգործութիւն է սրամտատեսականին», Նեմես. 5.4):

^f = ՍՓ 10:

^g = ՍՓ 37:

^h = ՍՓ 119:

ⁱ = ՍՄ 26:

^j = Բանական Ս. 24:

^k Կινησεως δὲ ἐστὶν εἶδη ἕξ· γένεσις, φθορά, αὐξήσις, μείωσις, ἀλλοίωσις, κατὰ τόπον μεταβολή (Arist. Cat. 15a.14, հմմտ. հին թարգմանությունը. «Շարժութեան տեսակք են վեց՝ լինելութիւն, ապականութիւն, անելութիւն, նուագութիւն, այլայլութիւն, ըստ տեղոյ փոփոխութիւն», տե՛ս Արիստ. Ստորոգ., էջ 975):

^l = Բանական Ս. 30:

^m = ՍՓ 60:

Ո.2 Որակն բոլորագոյն ինչ է քան գորակութիւն, զի որակն նշանակէ գորակութիւն⁷²⁷ և զմերձակայ նորին, այս ինքն⁷²⁸ զջերմութիւն և զջերմն, որ⁷²⁹ ունի զջերմութիւն^a:

Ո.3 Ուղիղ է ի ջերմութենէ կառուցեալ^b:

Ո.4 Ոչ բարկութիւն է ցանկութիւն բազում ունել սակս ոչ բարկանալոյ^c:

Ո.5 Ողջութիւն է չափակցութիւն ի մարմնի տարերաց՝ ջերմոյ, ցրտոյ, խոնաւոյ, ցամաքոյ^d:

Ո.6 Ողջութիւն է հաստատութիւն, որ ունի զբնութիւն ի պնդութեան:

Ո.7 Ուղիղ է մասն մարմնոյ զշաղկապն կենաց յինքեան ունող^e:

Ո.8 Ոսկր է պատնառ ուղիղ^f:

Ո.9 Ոգի է գործարան առաջնոյ շահեկանութեան^g, կամ ոգի է միոյ շնչոյ^h:

Ո.10 Ուրբ են գործարանականք սպասաւորք գնացիցⁱ:

Ո.11 Ունչք են գործարանք հոտոց^j:

Ո.12 Ունկն է գործարան լսելոյ^k:

Ո.13 Ողորմութիւն է կամաւոր տրտմութիւն յատարացն շարիս գոյացեալ կամ դժուարակարացն ի վտանգաւոր իրս սիրոյ կիրք^l:

Ո.14 Ողջախոհութիւն է որ ամենայն հոգոյ շարժմամբ⁷³⁰ հանդերձ իմաստութեամբ և հանճարով բարեկարգի⁷³¹ մատակարարութիւն^{732 m}:

Ո.15 Ունայնութիւն է բան անիմաստ կամ իրք անաւգուտ կամ փոյթ ընդ վայր կամ ամենից աւգտակարացն անգոյութիւնⁿ:

^a = τὸ ποιὸν καθολικώτερόν ἐστι τῆς ποιότητος· τὸ γὰρ ποιὸν σημαίνει τὴν ποιότητα καὶ τὸ μετέχον αὐτῆς ἦγουν τὴν θερμότητα καὶ τὸ θερμόν, τὸ ἔχον τὴν θερμότητα (Joann. Damasc. *Dial. (fus.)* 52.6-7).

^b = ՍՓ 122:

^c = ՍՓ 150:

^d = ՍՄ 1:

^e = Մարմին 1:

^f = Մարմին 2:

^g = Մարմին 7:

^h = Մարմին 10:

ⁱ Հմմտ. Մարմին 12: Ուրբ են գործարանք սպասաւորականք գնալոյ

^j = Մարմին 17:

^k = Մարմին 16:

^l = Նիւսացւոյ 4:

^m = Նիւսացւոյ 9:

ⁿ Հմմտ. Ματαιότης ἐστὶ πρᾶγμα ἀδιανόητον (*Doctrina Patrum* 263.12), ματαιότης ἐστὶν ἢ ῥῆμα ἀδιανόητον ἢ πρᾶγμα ἀνόητον... ἢ σπουδὴ πέρασ οὐκ ἔχουσα ἢ

Չ.1 Չար է՝ որ ամենեցուն փախչելի է^a:

Չ.2 Չար է՝ որ ամենևին ըստ ինքեան է փառչելի կամ վնասակար որ ինչ ի կենցաղումս է, վատթարութեան ունակութիւն բանականի անձին^b:

Չ.3 Չարութիւն է ունակութիւն անձին բանականի վատթար կամ ախտ անձին վատթարի⁷³³ կամ տրամադրութիւն ոչ խոստովանելի յամենայն վարս^c:

Պ.1 Պարսաւ է՝ որ ի շարութենէ վկայութիւն է^d:

Պ.2 Պատերազմ սահմանի առ ծայրսն. որգոն՝ «մարդ կենդանի, մարդ⁷³⁴ ծիծաղական»^e:

Պ.3 Պղծութիւն մարմնոյ է խառնակեալ ինքնագործութեամբ ի հրաժարելիսն, իսկ հոգոյ՝ առանց ընդորոշեան վարիլ, ընդ որ խորհին զայսոսիկ, յորմէ սրբի ոք ոչ ուտելով հաց ընդ այսպիսիսն, այլ տրամիլ վասն մեղատրաց, որպէս կորնթացիքն:

Պ.4 Պատիւ է առ յէսպէսն պատուականագունացն ընդունելութիւն⁷³⁵:

Պ.5 Պատահումն է, որ ոչ էսպէս ումեք, որպէս սպիտակն մարմնոյ, որ ներընդունակ գոլ նորին, և ոչ որպէս ջերմութիւն հրոյ^f:

Պ.6 Պակասութիւն է հեռատրութիւն պատուականին, յորում բնատրեցան⁷³⁶ գոլ:

Պ.7 Պակուցումն է երկիւղ հանդերձելոյ մերձատր շարի^g:

Պ.8 Պտոռլ է կատարումն տնկոյ ըստ բնութեան կերակրական⁷³⁷ h:

Պ.9 Պակասութիւն և ունակութիւն է հակադրութիւն առէի և ոչէի, որպէս երեւք և կորութիւնⁱ:

Պ.10 Պսակն է արդար զուգատրութիւն արուի և իգի ունելով անբաժանելի կենցաղավարութիւն⁷³⁸ j:

καθόλου τὸ ἐπὶ παντὶ λυσιτελοῦντι ἀνύπαρκτον (Greg. Nys. *In Eccl.* (hom. 8) Vol. 5.282.6):

^a = ՄՓ 139:

^b = Բարոյական Ս. 8:

^c = Բարոյական Ս. 13:

^d = ՄՓ 104:

^e = ՄՓ 43:

^f = ՄՓ 22:

^g = ՄՄ 39:

^h = Տունկք 6:

ⁱ = ՄՓ 63:

^j Հմմտ. ՄԻԻՀ Ա.31:

Ջ.1 Ջանասիրություն է տրամադրություն գործողական ձեռնարկութեամբ աշողութեամբ^a:

Ջ.2 Ջուր է մարմին խոնաւ և ցուրտ^b:

Ջ.3 Ջիլ է գործարան⁷³⁹ մարմնականի շարժութեան^c:

Ռ.1 Ռամկություն է՝ յորում ուամիկք տիրեն և տնանկք^d:

Ս.1 Սահման է բան կարճատատ յայտնիչ բնութեան ենթակայ իրին^e:

Ս.2 Ստուգաբանություն է ուղղություն անուան^f:

Ս.3 Սեռ է որ⁷⁴⁰ ըստ յոլովից և աննմանից, յորում զինչ է ստորոգեալ^g:

Ս.4 Սահման է մասն յառաջաձգութեան նուաստ, յորմէ նախ հաստի⁷⁴¹ և յոր և⁷⁴² անդրէն լուծանի^h:

Ս.5 Ստորասություն է՝ որզոն «սա գնայ»ⁱ:

Ս.6 Ստորոգական յառաջաձգություն է⁷⁴³ բան ցուցողական կամ հետևողի կամ մարտուցելոյ⁷⁴⁴ կամ շարամանեցելոյ կամ բաղդատեցելոյ յայտնողաբար^j:

Ս.7 Ստորոգումն է ասումն յաղագս ուրումն⁷⁴⁵ կամ յաղագս ոմանց ստորոգեալ, իսկ ասումն է իր մտածութեամբ յանդիման կացուցեալ և կամ իրի ասական երևոյթ ընդ նմին ծնեալ⁷⁴⁶ k:

Ս.8 Սուտ է բան ցուցողական ոչ գոլով^l:

Ս.9 Սահման է պարագրություն իրաց^m:

Ս.10 Սէր է անումն բարոյ առ թշնամանողսⁿ, կատարեալն այլայլութեամբ՝ առ փափկութեամբն Աստուծոյ ուրախություն վարկանել գտրտմականս մահու^o:

^a = ՍՄ 46:

^b = Բանական Ս. 22:

^c = Մարմին 3:

^d = ՍՄ 22:

^e = Հարց. կարճ. 6.ա:

^f = ՍՓ 4:

^g = ՍՓ 15, 18:

^h = ՍՓ 55:

ⁱ = ՍՓ 56:

^j = ՍՓ 57:

^k = ՍՓ 9:

^l = ՍՓ 49:

^m Հմմտ. ὁ γὰρ ὄρος περιγραφή (Eustratius *In eth. Nicom.* 73.12):

ⁿ = ՍՓ 152:

^o = ՍՓ 153:

Ս.11 Սրբություն է նանաչել զԱստուած և առնել զկամս նորա^a:

Ս.12 Սովորություն է հաաբումն հրահանգից անշրջելի⁷⁴⁷ b:

Ս.13 Սկիզբն է ամենայն, որ ինչ նախագոյ⁷⁴⁸ է^c, պատհառ լինելութեան իրիբ, որով լինի եղեալն^d, Ա. է, որ արարչական որպէս Աստուած՝ աշխարհի և շինիչ՝ ֆաղափ, Բ. է որ պատհառական, որպէս Աստուած Հայր՝ Որդոյ և Հոգոյ, Գ. է որ նիւթական, որպէս փայտ աթոռոյ և Դ. տարերֆ աշխարհի, Դ. գործարան՝ որպէս տապար հիւսան, և Բնար երաժշտականի, Ե. նախագոյական, որպէս հիմն տան և ողնափայտ նաւի և սիրտ կենդանոյ, Զ.⁷⁴⁹ բանական և արինադրական, որպէս սկիզբն իմաստութեան՝ երկիւղ Տեառն, և սկիզբն բարի կենաց՝ արդարություն:

Ս.14 Սիրտ տնկոյ է սննդականութեան ֆարշաւ^e:

Ս.15 Սիրտ է սկիզբն կենդանութեան կենդանական կամ սկիզբն արեան և ոգոյ^f:

Ս.16 Սրամտողականն մասն է անձինն անբանն և ըմբռնաւն^g:

Ս.17 Սրամտութիւն⁷⁵⁰ է եռանդն շուրջ զսրտի արեանն^h:

Ս.18 Ստորասութիւն է դրութիւն իրացⁱ:

Ս.19 Սերմն է հոս արուեստական ի հանապարհ անկեալ ի ծնունդս⁷⁵¹:

Ս.20 Սերմն է խոնատուտ հանդերձ շնչով ի փոխատրութենէ արեան՝ պատեն առ կենդանաձնութիւն կամ յաւելուած յետնոյ կերակրոյ կամ ամենայն իրիբ արարողական^j:

Ս.21 Սուգ է տիրական փոփոխումն հոգոյ ի պակասելոյ ախորժելեացն, որպէս ի ցանկալի կեցեալսն և գոյանալ ոչ կարէ, կամ սուգ է զգայութիւն իմն ցասման զուարեացելոցն պակասութիւն^k:

^a = Բարդղական Ս. 46:

^b = ՍՄ 29:

^c Հմմտ. τὸ προῦπάρχον ἀρχή ἐστὶ (Simplic. *In Phys.* 9.200.22):

^d = Բանական Ս. 5:

^e = Տունկը 5:

^f = Մարմին 9:

^g = Բանական Ս. 56:

^h Հմմտ. Բ.31, Բ.44, Բարդղական Ս. 5, Հարց. կարճ. 6.բ.3:

ⁱ Հմմտ. ἡ γὰρ ἀπόφασις ἀναίρεσιν καὶ φθορὰν μιμεῖται, ἡ δὲ κατάφασις γένεσιν καὶ θέσιν (Dav. *In cat.* 164.26):

^j = Մարմին 21:

^k = Նիւսացոյ 2:

Ս.22 Սիրելությունն է ի ներքս եղեալ ըստ ախորժակացն ցանկությունն հեշտութեամբ և ախտակից լինելով գործ: Ատելություն՝ ի տաղտկալեացն աւտարություն և ի տրամեցուցչն ի բաց դարձումն^a:

Վ.1 Վստահությունն է՝ տրամադրությունն բանից ոչ նախախոհից և երկայնից^b:

Վ.2 Վստահությունն է արությունն հոգուց⁷⁵²:

Վ.3 Վերստին յիշումն է յիշման տկարացելոյ զարգացումն, որ լինի ի մոռացմանէ^c:

Վ.4 Է և այլ վերստին յիշումն՝ բնատրական մտածությունն առանց ուսման, որպէս գոյն Աստուած^d:

Վ.5 Վատթար է շար պարսաւելի^e:

Վ.6 Վախումն է գերազանցությունն ողջախոհութեան^f:

Տ.1 Տեղի է բովանդակությունն պարագրոդին, ըստ որում պարագրէ զպարագրեալն^g:

Տ.2 Տարբ է հասարակաց, յորմէ հաստատեցաւ և ուր լուծանի^h:

Տ.3 Տարբերությունն է տեսակարար ի վերայ բազմաց, յորում զնմանութիւնն յայտնելով ստորոգեալ, որպէս մահկանացու կամ անմահⁱ:

Տ.4 Տարբերությունն տեսակարար է սահմանադրությունն լցուցողական^j:

Տ.5 Տեսակ է հանդերձ տարբերութեամբն, որպէս մարդ^k:

Տ.6 Տարբերությունն է սահմանադրութեան կատարողական^l:

^a = *Նիւսացւոյ* 7: 2-րդ կէտը = *Սիւշ* Ա. 52:

^b = *ՍՓ* 98:

^c = *անάμνησις δέ ἐστι μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ἀνάκτησις· γίνεται δὲ ἐξιτήλος, ὑπὸ τῆς λήθης* (Meletius *De nat. hom.* 29.15), *ἀνάμνησις δὲ λέγεται μνήμης ἀπολλυμένης ὑπὸ λήθης ἀνάκτησις* (Joann. Damasc. *Exp.* 34.13).

^d *Հմմտ. ἐτέρα δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις ἥτις... ἐστὶν... τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέγομεν ἐννοίας τὰς ἀδιδάκτως πᾶσι προσούσας* (Nemes. 13.27):

^e = *Բարոյական Ս. 10*:

^f = *Բարոյական Ս. 2*:

^g = *τόπος γάρ ἐστι πέρασ τοῦ περιέχοντος, καθὸ περιέχει τὸ περιεχόμενον* (Joann. Gramm. *Disputatio cum Manichaeo* 46).

^h = *ՍՓ* 14, *Բանական Ս. 19*:

ⁱ = *ՍՓ* 16:

^j = *ՍՓ* 16:

^k = *ՍՓ* 17:

^l = *ՍՓ* 18:

S.7 Տարբերություն՝ որ ըստ յոլովից և տարբերեցելոց⁷⁵³ տեսակաւ յոր-պիսիինչէն ստորոգի^a:

S.8 Տեսակ է որ ըստ յոլովից և տարբերեցելոց⁷⁵⁴ թուով⁷⁵⁵ ի ներգինչէն ստորոգի^b:

S.9 Տարորոշումն է սեռի ի տեսակս հատումն^c:

S.10 Տեսակագոյն է որ միայն տեսակ է, ոչ սեռ, որպէս մարդ^d, սեռականագոյն, որ միայն սեռ է և ոչ տեսակ, որպէս գոյ^e:

S.11 Տարակուսումն է սաստկութիւն հակառակաց, խորհրդոց բացկացումն⁷⁵⁶, անյաւժարութիւն իրաց կամ անկամութիւն անձին յիւ ինչ կամ վասն տարակուսանաց^f:

S.12 Տրամաբանութիւն է բառից շարականութիւն⁷⁵⁷ կամ ցուցումն որակի^g:

S.13 Տրամաբանութիւն է բան առ բան հարցումն և պատասխանի^h:

S.14 Տրամաբանութիւն է ունակութիւն դիւրաշարժⁱ:

S.15 Տրամաբանական մակացութիւն լուծումն շարադրութեան տարորոշման, ապացուցի մակացութիւն և բաղխտհութեան^j:

S.16 Տարր է, որ ժողովէ և փակէ զշարադրեալն^k:

S.17 Տաւն է՝ ժամանակ հանգստեան և առնելոյ զկամս Աստուծոյ^l:

S.18 Տկարութիւն է անչափութիւն ջլաց և ոսկերաց^m:

S.19 Տգեղութիւն է անչափակցութիւն մասանց մարմնոյ հանդերձ ւտժունութեամբⁿ:

S.20 Տնանկութիւն է կարատութիւն ընչից և ստացուածոց^o:

^a = διαφορά ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ποίῳ τί ἐστὶ κατηγορούμενον (Porph. *Isag.* 11.7-8).

^b = εἶδος ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον (Porph. *Isag.* 4.11-12).

^c = *ՍՓ* 23:

^d = *ՍՓ* 27:

^e = *ՍՓ* 26:

^f = *ՍՓ* 47:

^g = *ՍՓ* 12:

^h Հմմտ. *ՍՓ* 92:

ⁱ Հմմտ. *ՍՓ* 61:

^j Հմմտ. *ՍՓ* 82:

^k = *ՍՓ* 123:

^l = *Բարոյական Ս.* 47:

^m Հմմտ. *ՍՄ* 4:

ⁿ Հմմտ. *ՍՄ* 6:

^o = *ՍՄ* 10:

S.21 Տղայութիւն է սկիզբն և զարգացումն մարմնոյ անման^a:

S.22 Տուն է հաստումն բազմաց հանապազարեայ բասկանութեան սակս^b:

S.23 Տնարինական մակացութիւն է կարգաւորութիւն⁷⁵⁸ c:

S.24 Տրամութիւն է անբան ամփոփումն, շարժումն անբան մասին անձին^d:

S.25 Տիւ է արեգական ֆան զերկիր⁷⁵⁹ բերումն^e:

S.26 Տիւ և գիշեր՝ շրջաբերումն երկնի հանդերձ զարդու իւրով^f:

S.27 Տարի է ժամանակ⁷⁶⁰, յորում արեգակն ընդ կենդանատեսակս անցանկ⁷⁶¹ g:

S.28 Տեղի է տեղոյ պարունակեցելոյ սպառուած կամ ունայն ըմբռնեալ ի մարմնոյ կամ ունայն հեռակցութիւն աներևոյթ^h:

S.29 Տունկ է կենդանի երկրային կամ էութիւն շնչաւոր անզգայ կամ որոյ շունչ⁷⁶² միատրեալ ընդ երկրիⁱ:

S.30 Տերև է ծածկոյթ պաղոյ^j:

S.31 Տոփութիւն⁷⁶³ է ցանկութիւն սիրոյ կամ սպասատրութեան Աստուծոյ^k:

Յ.1 Յնորումն է երևոյթ մտաց կամ շարամանութիւն կարծեաց և⁷⁶⁴ զգայութիւն^l, կամ ստեղծական իմն սուտ մտածութիւն զգալեաց ինչ իրաց. այս սահմանս անկարգ ցնորֆ է, իսկ զկարգաւորն այլ սահմանֆ⁷⁶⁵ ունին կամ տիպ իմն նշանական⁷⁶⁶ m:

Յ.2 Յանկութիւն անխափան ներգործութիւն բնական⁷⁶⁷ ունակութեանⁿ:

^a = ՍՄ 12 | հմմտ. νέος ὢν ἔτι καὶ τὰς πρώτας ἔχων τῆς ἀυξήσεως ἀρχάς (Plut. Cicero 20.6.2):

^b = ՍՄ 19:

^c = ՍՄ 20:

^d = ՍՄ 35:

^e = Բանական Ս. 32:

^f = Բանական Ս. 33:

^g = Բանական Ս. 35:

^h = Բանական Ս. 41:

ⁱ = Տունկք 1:

^j = Տունկք 7:

^k = ՍՄ 44:

^l = ՍՓ 28:

^m Հմմտ. ՍՓ 28:

ⁿ = ՍՓ 134:

Յ.3 Յաւ է խոշոր շարժութիւն զգայութիւն տալով նանապարհի ի բնականէ ի բնաւորին^a:

Յ.4 Յանկական հեշտութիւն է շարժութիւն զգայութեամբ կատարեալ^b:

Յ.5 Յանկութիւն է բաղձումն հեշտալի կամ բաղձումն անբան կամ բաղձումն մարմնոյ կարատմանց^c:

Յ.6 Յանկական մասն է անձին բաղձականն⁷⁶⁸, յորմէ հեշտութիւնք և աւրամութիւնք⁷⁶⁹ d:

Փ.1 Փաղանունութիւն է բառ հասարակորդութեան յայտնողական իրաց և ձայնի, որպէս կենդանի^e:

Փ.2 Փոքրանձնութիւն է շարութիւն նիհարեալ⁷⁷⁰ որ ի մէջ առափնութեան և շարութեան^f:

Փ.3 Փառք են գովութիւն առ ի բազմաց^g:

Փ.4 Փառք⁷⁷¹ է ցանկութիւն տոփելոյ իրի ի հեռուստ^h:

Ք.1 Քաշայայտ է որ ինքեամբ յայտնի է, որպէս «բարին աւգտակար է»ⁱ:

Ք.2 Քուն է ախտ, որ լուծանէ զպնդութիւն մարմնոյն, և անգործ առնէ զգայութիւնսն ի նահաւոր գործոց և մոռացումն է մարդկային հոգոց^j:

Ք.3 Քաշալերութիւն է մակացութիւն պանծանաց կամ զատրութիւն նախագիտութեան^k:

Ք.4 Քաղաքականութիւն է մակացութիւն քաղաքի աւգաի^l:

Ք.5 Քաշ է ոգի բացարձակ ի հողեղէն մարմնոյ^m ըստ ինքեան գոլով բարիⁿ:

a = ՍՄ 7:

b = ՍՄ 8:

c = ՍՄ 36:

d = *Բանական Ա. 57*:

e = ՍՓ 88:

f = *Բարոյական Ա. 33*:

g = ՍՄ 14:

h = ՍՄ 45:

i = ՍՓ 67:

j Հմմտ. ὁ γὰρ ὕπνος πάθος τι τοῦ αἰσθητικοῦ μορίου ἐστίν (Arist. *De somno et vigiliis* 454.b.10), ὕπνος ... λύει τὸν τόνον τοῦ σώματος, ποιεῖ δὲ καὶ λήθην τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ φροντίδων (Greg. Nyss. *In cant.* 6.311.19):

k = *Բարոյական Ա. 30*:

l = ՍՄ 23:

m = ՍԻԻՀ Գ.9:

n = *Բանական Ա. 10*:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բազարատի՝ հունարենից թարգմանած բնագրի

- ¹ Dial. 1. Περὶ τοῦ ὄντος οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος | *Բոլոր ձեռագրերում առաջին գլխի վերնագիրը նախորդում է (այսպես, այլ ոչ թե հաջորդում է) երկր ընդհանուր վերնագրին՝ որպես նրա անկապտելի մաս:*
- ² Dial. 2. Περὶ γένους καὶ εἴδους, τοῦ γενικωτάτου καὶ τοῦ εἰδικωτάτου καὶ τῶν ὑπαλλήλων.
- ³ Dial. 3. Περὶ ἀτόμου.
- ⁴ Էություն սեռականի սեռ է... էություն՝ ըստ սրբոց հարցն պարբերությունը, որ A-ում ներկայացված է աղյուսակի առաջին սյունակի ձևով (տե՛ս էջ 43, նկ. 1), համապատասխանում է հունարեն ընդարձակ խմբագրության 47 գլխի 4-21 հատվածին:
- ⁵ Այդ պարբերությունը, որ A-ում ներկայացված է աղյուսակի երկրորդ սյունակի ձևով (տե՛ս նկ. 1), համապատասխանում է հունարեն գլուխ 30.4-23 հատվածին, որ կառուցված է նույնպիսի աղյուսակի ձևով:
- ⁶ Այս ի մէջ սեռական սեռի... հաստատական ներհնոց հատվածը ճշգրիտ հունարեն համարժեք չունի. այն համեմատելի է ընդարձակ խմբագրության 10.190-192 և համառոտ խմբագրության 2.187-189 հատվածների հետ (հմմտ. նաև վերջինիս թարգմանությունը սույն բնագրում՝ Իսկ որ ի մէջ սեռականի սեռի և տեսականի տեսակի, սեռ իցեն և տեսակ միմեանց՝ տեսակ իմն վերնոցն, իսկ սեռ՝ որոց ի ստորինս: Եւ այստիկ իցեն էական և բնական տարբերութիւնի և որակութիւնի, զորս ոմանի բաժանելիք ասին և դադարելիք՝ բաժանական վերնոցն և հաստատական ներհնոցն): *Նման հատված կա և մյուս թարգմանություն լլ. գլխում, որ ենթադրում է համարյա նույնական հունարեն սկզբագիր:*
- ⁷ և որակութիւն... արտադրի հատվածի զուգահեռ հունարեն բնագրերում չկա, սակայն կա Սիմոնի թարգմանության լլ. գլխում, որ ենթադրում է համարյա նույնական հունարեն սկզբագիր, հմմտ. և որակութիւնի, որ բաժանին ի վերնոցն և հաստին ընդ ներհնոցն և տեսակագործին ըստ տպատրական տեսակի և հաստն զնոսա և բաժանեն զբնութիւն ի զբնութենէ:
- ⁸ Dial. 4. Περὶ διαφορᾶς.
- ⁹ Dial. 5. Περὶ συμβεβηκότος.
- ¹⁰ Dial. 6. Περὶ ἰδίου.
- ¹¹ Dial. 7. Περὶ τῶν κατηγορουμένων.
- ¹² Dial. 8. Περὶ συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας.
- ¹³ Dial. 9. Περὶ τῆς ἐν τῷ τί ἐστί κατηγορίας καὶ τῆς ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστί κατηγορίας.
- ¹⁴ Dial. 10. Περὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου, *հմմտ. համառոտ տարբերակը* Յաղագս անձնատրութեան և որ յանձնատրութեան և անձնատրութեան:
- ¹⁵ Dial. 11. Περὶ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ἀτόμου τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως.
- ¹⁶ Dial. 12. Περὶ διαρέσεως.
- ¹⁷ Dial. 13. Περὶ τοῦ φύσει προτέρου.
- ¹⁸ Dial. 14. Περὶ ὀρισμοῦ.
- ¹⁹ Dial. 15. Περὶ ὁμωνύμων.
- ²⁰ Հմմտ. Arist. *Cat.* 1a.1 – Արիստ. Ստորոգ. 883. «Հումանունի ասին, որոց անուանի միայն հասարակ, իսկ ըստ անուանի բան գոյացութեանն՝ այլ»:
- ²¹ Dial. 16. Περὶ συνωνύμου.
- ²² Հմմտ. Arist. *Cat.* 3b.7:
- ²³ Dial. 17. Περὶ πολωνύμων.
- ²⁴ Dial. 18. Περὶ ἐτέρων καὶ ἑτερονύμων.
- ²⁵ Dial. 19. Περὶ παρωνύμων.

- ²⁶ Dial. 20. Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν.
²⁷ Dial. 21. Περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων.
²⁸ Dial. 22. Περὶ τοῦ ἕν τι.
²⁹ Dial. 23. Περὶ οὐσίας.
³⁰ Dial. 24. Περὶ φύσεως.
³¹ Dial. 25. Περὶ μορφῆς.
³² Dial. 26. Περὶ ὑποστάσεως.
³³ Dial. 27. Περὶ προσώπου.
³⁴ Ζήνων. Φινρόθ βλ. 40:
³⁵ Dial. 28. Περὶ ἐνυποστάτου.
³⁶ Dial. 29. Περὶ ἀνυποστάτου.
³⁷ Dial. 30. Διαίρεσις τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας.
³⁸ Dial. 33. Περὶ ποσοῦ καὶ ποσότητος.
³⁹ Dial. 34. Περὶ τῶν πρὸς τι.
⁴⁰ Dial. 35. Περὶ ποιῶ καὶ ποιότητος.
⁴¹ Dial. 36. Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.
⁴² Dial. 37. Περὶ τοῦ κεῖσθαι.
⁴³ Dial. 38. Περὶ τῆς ποῦ.
⁴⁴ Dial. 39. Περὶ τῆς ποτέ.
⁴⁵ Dial. 40. Περὶ τοῦ ἔχειν.
⁴⁶ Dial. 41. Περὶ ἀντικειμένων.

Միմեռն Պրոմեռնեռնու՝ վրացերեռնից բարգմանած բնագրի Առաջարանի (Պատասխանի թրթրյն Կոզմայի Մամիացոյ Եպիսկոպոսի)

- ¹ Dial. proem.t. <Προοίμιον – Ἐπιστολή> Τῶ ὀσιωτάτω καὶ θεοτιμήτω Κοσμᾷ, ἀγιωτάτω ἐπισκόπῳ τοῦ Μαιουμᾶ, Ἰωάννης μοναχός.
² Յակ. Ա. 17 «գի ամենայն սուրբ բարիք եւ ամենայն պարգեւ կատարելալ՝ ի վերուստ եւ իջեալ առ ի հարէն լուսոյ»:
³ Ζήνων. Greg. Naz. *In sancta lumina* (orat. 39) 3 (36.336.44-337.1):

Բուն բնագրի

- ¹ Dial. 1. Περὶ τοῦ ὄντος οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος.
² Dial. 2. Περὶ γένους καὶ εἴδους, τοῦ γενικωτάτου καὶ τοῦ εἰδικωτάτου καὶ τῶν ὑπαλλήλων.
³ Dial. 4. Περὶ διαφορᾶς.
⁴ Dial. 5. Περὶ συμβεβηκότος.
⁵ Dial. 6. Περὶ ἰδίου.
⁶ Dial. 7. Περὶ τῶν κατηγορουμένων.
⁷ Dial. 8. Περὶ συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας.
⁸ Dial. 9. Περὶ τῆς ἐν τῶ τί ἐστὶ κατηγορίας καὶ τῆς ἐν τῶ ὁποῖόν τί ἐστὶ κατηγορίας.
⁹ Dial. 10. Περὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου.
¹⁰ Dial. 11. Περὶ οὐσίας καὶ φύσεως καὶ μορφῆς ἀτόμου τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως.
¹¹ Dial. 12. Περὶ διαίρεσεως.
¹² Dial. 13. Περὶ τοῦ φύσει προτέρου.
¹³ Dial. 14. Περὶ ὀρισμοῦ.
¹⁴ Dial. 15. Περὶ ὁμωνύμων.

- ¹⁵ Dial.16. Περὶ συνωνύμου.
- ¹⁶ Dial. 17. Περὶ πολωνύμων.
- ¹⁷ Dial.18. Περὶ ἐτέρων καὶ ἑτερονύμων.
- ¹⁸ Dial. 19. Περὶ παρωνύμων.
- ¹⁹ Dial. 20. Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν.
- ²⁰ Dial. 21. Περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ἀριθμῶν διαφορόντων.
- ²¹ Dial. 22. Περὶ τοῦ ἓν τι.
- ²² Dial. 23. Περὶ οὐσίας.
- ²³ Dial. 31. Περὶ τοῦ τί ὑπάρχει ἴδιον τῆς οὐσίας (*«Յաղագս քէ զինչ է յառուկն գոյացութեանն») | *Բազարասն այս գլուխը չի թարգմանել:*
- ²⁴ Dial. 24. Περὶ φύσεως.
- ²⁵ Dial. 25. Περὶ μορφῆς.
- ²⁶ Dial. 26. Περὶ ὑποστάσεως.
- ²⁷ Dial. 27. Περὶ προσώπου.
- ²⁸ Dial. 3. Περὶ ἀτόμου.
- ²⁹ Dial. 28. Περὶ ἐνυποστάτου.
- ³⁰ Dial. 29. Περὶ ἀνυποστάτου.
- ³¹ Dial. 30. Διαίρεσις τοῦ ὄντος καὶ τῆς οὐσίας.
- ³² Իսկ ի միջինն սեո՛ք են, որ են գոյութիւն... հաստիւնընդ ներհնոցն հատվածը ճշգրիտ հունարեն համարժեք չունի. այն համեմատելի է ընդարձակ խմբագրության 10.190-192 և համառոտ խմբագրության 2.187-189-հատվածների հետ (հմտ. նաև վերջինիս թարգմանությունը սույն բնագրում Իսկ միջինն սեռականագոյն սեռի և տեսակագոյն տեսակի սեո՛ք են և տեսակի, ընդմիջեամբ՝ տեսակի վերնագունից, իսկ, սեո՛ք ներհոկացելոցն): Նման հատված կա և մյուս թարգմանության Գ. գլխում, որը ենթադրում է համարյա նույնական հունարեն սկզբնագիր:
- ³³ և որակութիւնի, որք բաժանին ... բաժանեն զբնութիւն ի բնութենէ հատվածի զուգահեռ Գամասկացու հունարեն բնագրերում չկա, սակայն կա մյուս թարգմանության Գ. գլխում, որ ենթադրում է համարյա նույնական հունարեն սկզբնագիր: Հմտ. և որակութիւն տեսականի տեսակի հաստատելով զայս. և բաժանի բնութիւն ի բնութեանց, իսկ բնութիւն ի վերայ տեսական տեսակի արտադրի:
- ³⁴ Dial. 32. "Ἐτι περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν καὶ ὁμοὑποστάτων καὶ ἀριθμῶν διαφορόντων.
- ³⁵ Dial. 33. Περὶ ποσοῦ καὶ ποσότητος.
- ³⁶ Dial. 34. Περὶ τῶν πρός τι.
- ³⁷ Dial. 35. Περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος.
- ³⁸ Dial. 36. Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.
- ³⁹ Dial. 37. Περὶ τοῦ κεῖσθαι.
- ⁴⁰ Dial. 38. Περὶ τῆς ποῦ.
- ⁴¹ Dial. 39. Περὶ τῆς ποτέ.
- ⁴² Dial. 40. Περὶ τοῦ ἔχειν.
- ⁴³ Dial. 41. Περὶ ἀντικειμένων.
- ⁴⁴ Dial. 42. Περὶ ἕξεως καὶ στερήσεως.
- ⁴⁵ Dial. 43. Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου.
- ⁴⁶ Յովհ. ԺԳ 28:
- ⁴⁷ Dial. 44. Περὶ τοῦ ἅμα.
- ⁴⁸ Dial. 45. Περὶ κινήσεως.
- ⁴⁹ Dial. 46. Περὶ τοῦ ἔχειν.

⁵⁰ Dial. 47. Περὶ ἀποφάνσεως ἀποφάσεώς τε καὶ καταφάσεως.

⁵¹ Dial. 48. Περὶ ὄρου καὶ προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ.

⁵² Այս վերջին պարբերությունը, որ բուրրույին տարբեր է Dial. 48.16-66-ից, Հովհան Դամասկացու «Աւանդութիւն ուղղափառ հաւատոյ» երկից է՝ 13.83-91, 93-94, 96-102, սակայն անկախ է այդ երկի թարգմանական բնագրից:

⁵³ Dial. 50. Περὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως, հմտ. Յանկում՝ Վասն առանձնատրութեամբ միատրութեան:

⁵⁴ Վերնագրերի ցանկը պարունակում է ևս երկու վերնագիր՝ «Ծ. Սահման իմաստասիրութեան»: «ԾԱ. Բանք վասն անձին մարդկայնոյ», սակայն դրանց համապատասխանող գլուխներ չկան:

Գրիգոր Երուսաղեմացու ժողովածուի բնագրերի տարբերություններ

(Ի տարբերության գրքի հիմնական բնագրերի, որոնց ձեռագրային տարբերությունները բերել ենք էջերի տողատակում, իսկ ծանոթագրությունները՝ այստեղ, ավյալ դեպքում հակառակն ենք վարվել, քանի որ հունարեն բնագրերից բերվող զուգահեռներն ավելի ընկալելի են նույն էջին զետեղված լինելու պարագայում, իսկ տարբերությունները շատ էական չեն:)

¹ RS ի

² ՄԻԻՉ Ա.3 գոյ ածէ

³ S չԻք

⁴ S չԻք

⁵ RS բաղկացան

⁶ S ենթակայէ

⁷ KR չԻք և կամ յերկոցունց

⁸ K Ե.Երորդն

⁹ K գ.Երորդն

¹⁰ R իմաստութեան

¹¹ RS չԻք

¹² R դասակարգութեան

¹³ RS դասակարգութեան

¹⁴ R սահման

¹⁵ RS դասակարգութիւն

¹⁶ KS չԻք R Ի լուս. Վեցերորդ կարգ սահմանին է՝ ստուգաբանութիւն, որ ասէ՝ սիրելութիւն իմաստութեան

¹⁷ S գիտողս

¹⁸ S գտեալս

¹⁹ RS միջի

²⁰ RS բանական

²¹ RS չԻք

²² RS չԻք

²³ S + որպէս

²⁴ S + որպէս

²⁵ K սահմանելն Արիստոտելի

²⁶ RS զիմաստութիւն

²⁷ RS հակադարձիլ

²⁸ S երկարի

²⁹ S անսղալ

³⁰ R + է

³¹ K ձևս

³² K զբանականն

- 33 RS չիք որ զբանական հոգի կարծիցէ անմահ գոյ, իսկ պատճառաւ է
 34 KS թվականութեան
 35 S չիք և ստորաբաժանումն
 36 S չիք
 37 KS չիք
 38 R բացատտութիւն S բացատտութիւն
 39 RS գխորանս
 40 S հօրէ
 41 KS հօր
 42 KR չիք գլառաչաբերալին իւրոյ ունի նոյն գոլով ըստ բնութեանն, այլ իւրով
 43 R գ՛լառանձնական յատկութիւնքն S գլառ անական յատկութիւնքն
 44 R անմանաբար
 45 KS ասացեալքն
 46 KS գնոյն
 47 KS գառարկութիւն
 48 K արխտոտեղական
 49 K գայլ սեռսն
 50 S էք
 51 S հակադապէս
 52 R հնարս
 53 S ապականութիւն էութեան
 54 KS չիք
 55 RS յանկումն
 56 S առնել
 57 K չիք
 58 R հնարագոյ
 59 K զիրն
 60 R սեռի է
 61 R + է
 62 S չիք
 63 S այս
 64 RS ստորադրութենէ
 65 RS ստորադրական
 66 RS ստորադրութենէ
 67 B Յաղագս սահմանաց ֆիլիսոփականաց
 68 Ar Q սահման
 69 Ar GQR իմաստասիրական
 70 O բանին
 71 Ar QΩ բանականի չի/ս բնականի բանի
 72 A տրամաբանական BP տրամաբանական
 73 Ω եռականի
 74 ABGPQ բանականաց
 75 Ar ենթադրեալ BΩ ընթադրեալ
 76 Ar Q զբանականացն
 77 Q + կամ
 78 ABP զնիւթական ունակութեամբ չի/ս և զնիւթն եռակի ունակութեամբ հատեալ... մեկ-
 նողական էութեանց
 79 Q իւրոց
 80 AP զինչէր
 81 GO յայտնեացի

- 82 Q գոլ B չիք զինչերն գոլ յայտնելով զինչ գոլոյն
 83 B վասն
 84 Միտձ Ե.1 ենթագրութիւն *փխ* Իսկ ենթադրութիւն է
 85 Միտձ Ե.1 գաղափարի P գեղափարայի
 86 Ar OQΩ + է
 87 Միտձ. Ս.2 անուան
 88 GOQ անուանակոչութեամբ
 89 G չիք
 90 P չիք
 91 BPQ չիք
 92 B բանից P բայից
 93 B ըստ Պղատոնի
 94 OΩ + և
 95 AP արտորոշել
 96 B + անուն է
 97 Միտձ Ա.4 գոյգ շարադրութեան
 98 Ω որ
 99 Ar է մասանց նշանակ GOR է մասանցն նշանակ Ω է մասանց նշանական *փխ* մասանց
 նշանակ է
 100 GO Միտձ Բ.1 չիք Ar QΩ բայց
 101 B ըստ Պղատոնի
 102 Ar GOQΩ նշանակ
 103 AB չիք յոր նախ անշատի բան
 104 B ըստ ստոյիկեանցն
 105 G անուան է
 106 AQQ յայտարար B անկատար
 107 Ar Ω չիք է | GR չիք նշանական յանկատար, որպէս Սովկրատէս, իսկ յորչորջումն է
 108 Ar ABΩ Միտձ Բ.2 գնայն
 109 Ar շարադրութիւնն
 110 G ստորոգանք R ստորոգական
 111 AP + է
 112 Ar R Միտձ Ս.7 որումն և Ω որումն և
 113 AGOS իր
 114 Ar Ω երագական *փխ* իրի ասական
 115 Ar ABGOQΩ Միտձ Ս.7 ընդ նմին ծնեալ
 116 B օդ
 117 R փաղացուցման
 118 AB տրամափառութիւն P տրամաբառութիւն
 119 Ar GOQΩ չիք
 120 B ըստ Պղատոնի ձայն է Միտձ Զ.1 չիք ըստ Պղատոնի
 121 AP չիք
 122 P հայտութիւն Միտձ Զ.1 հայտութիւն
 123 Ar Q արգելով
 124 BS փխրիլ G փիլիլի Ω Միտձ Զ.1 փոխիլ
 125 OQ Միտձ Զ.2 անասնոյ
 126 Ar GRΩ չիք
 127 G անպատուական
 128 Ar GOQΩ չիք մասն: Վասն զի
 129 Ar Ω Միտձ Տ.2 հաստատեցաւ

- 130 Ար յորում GOQΩ յորումն ՍԻԻՆՆ Տ.2 ուր
- 131 G չիք
- 132 GRΩ ՍԻԻՆՆ Տ.3 չիք
- 133 ABP յորոյ իմ
- 134 ABP ՍԻԻՆՆ Տ.3 գնմանութիւն
- 135 Ար ստորոգել
- 136 Ար GOQΩ ՍԻԻՆՆ Տ.4 սահմանադրութիւն
- 137 Ար GOQΩ է ցուցողական
- 138 Ար Ω զինչէն B ի ներ զինչէին
- 139 Ω նմին
- 140 GR պատառնումն
- 141 AB միայն Ω միայնումն
- 142 Ար ABPΩ հակաստորոգեալ
- 143 Ω ՍԻԻՆՆ Յ.3 միայն
- 144 Ար ABP հակաստորոգեալ
- 145 Ար էպպէս են ումեք P էպպէս է ումեք AB ՍԻԻՆՆ Պ.5 էպպէս ումեք
- 146 Ար պիտակն Q պիտակն
- 147 AQQΩ ներընդունական
- 148 P իրոյ
- 149 Q արտաձայնութիւն
- 150 O չիք որ ձայն
- 151 Q չիք
- 152 ABP ներհակիցն
- 153 G չիք հատումն կամ
- 154 Ω մնացելոցն
- 155 Ար տարորոշումն
- 156 AB տարորոշելոց
- 157 Ար GOQΩ չիք տարորոշելոցն տարորոշումն
- 158 OQ + է
- 159 Ար OQQΩ չիք
- 160 Ω + է
- 161 AB չիք եւ ոտնատրին՝ բազմոտն եւ սակատան
- 162 OQQΩ չիք
- 163 R չիք Տեսակագոյն է, որ միայն
- 164 ABP իբր զի + ոչ սեռ
- 165 AB ցրումն
- 166 Ω զգայութեանց ՍԻԻՆՆ Յ.1 զգայութիւն
- 167 Q չիք
- 168 Ω չիք
- 169 ABP երեւութիւն
- 170 ABP զգայարանի
- 171 Ար GOQΩ + ե
- 172 ՍԻԻՆՆ Չ.4 + կամ տեսակ ցնորման
- 173 Ար BG + ըստ
- 174 ABP երեւութիւն | ՍԻԻՆՆ Չ.4 սգայականի երեւութիւն
- 175 B թուեցելումն
- 176 ՍԻԻՆՆ Ք.3 չիք Իսկ ստոյիկեանցն Ար GHRΩ չիք [30] Բաղաստարութիւն, որ է խոստովանումն, [31] թուեցումն է թուեցելոյ իրիք, իբր զի թէ հուր մարմին է: Ամենայն փառք կարծիք յանձին, թուեցումն որ առ բազմաց գովեստ: [32] Իսկ ստոյիկեանցն
- 177 B չիք Իսկ ստոյիկեանցն թուեցումն է տկար կարծիք

- 178 Ar OQΩ չիք յաղագս խնդրելեաց իմաստասիրութեամբ
 179 AB անփոխագործ Q անփոփոխակարծ
 180 Ar ինչ
 181 Q չիք
 182 A երեք
 183 Միւշ Ե.2 չիք
 184 AQQ + ընդունիչ
 185 GR չիք հոտոտելիք են զգայութիւն հոտոց Միւշ Հ.4 հոտոյ
 186 GOQΩ չիք ճաշակելիք են զգայութիւն համոց
 187 Միւշ Շ.2 շաշակելեաց
 188 ABP Միւշ Ի.1 իմացելումն
 189 AP + ի
 190 AP իմացեալն
 191 Միւշ Մ.2 ABP չիք ի խորհուրդս
 192 ABP սկզբան է կանաց (P կանանց)
 193 Ar GOQΩ առաջնոյ
 194 Միւշ Հ.2 չիք
 195 B անփոխագործ
 196 Ar GO անփոխակարելի բան QΩ անփոխակարծելի բան
 197 AB որ
 198 Ar P իմաստումն AB յիմաստնում
 199 ABP արհեստ Միւշ Հ.2 չիք անփոխակարծ ի բանէ, որպէս յիմաստնումն լինին արհեստ
 200 Միւշ Յ.4 չիք որպէս Պղատուն B ըստ Պղատունի
 201 B ըստ ստոյիկեանցն է
 202 Ar խոստովանել
 203 AP բաղատադրութիւն B պաղըստադրութիւն
 204 GOQΩ չիք
 205 Ar GOQΩ ասողութիւն
 206 Ar GOQ չիք
 207 Ar GOQΩ բաղադրութիւն
 208 GOQ + ցնորումն է հասողական
 209 Ω չիք
 210 Ar GOQ է գոյի փիւ գոյի է
 211 Ar GO գոյ ի գոյէ փիւ ի գոյէ ըստ գոյի
 212 Ar GOQΩ ինչ թէ փիւ իմն, է ինչ
 213 Ar GOQΩ թէ փիւ է ինչ որ
 214 B ստան
 215 Ar GOΩ կոչիցի R կոչի փիւ կոչի գի
 216 ABPQΩ բաղատադրութիւն GO բաղատարութիւն
 217 Միւշ Բ.4 զգայութիւն
 218 Միւշ Բ.4 ABPΩ ունակութիւն
 219 B երևութեան
 220 G տարակումն
 221 BP խորհրդոյ
 222 Ar բացակացութիւն AP բացկացու Միւշ Տ.11 B բացկացումն
 223 Ar GOQ չիք
 224 Միւշ Գ.1 ստից
 225 Միւշ Գ.1 գէսս
 226 Ar AB դատել

- 227 BPQ Միժ Գ.1 միտ
- 228 Ar գրատեպն
- 229 Միժ ձ.2 չիք Ar դատի գրատեպն
- 230 Միժ ձ.2 չիք ըստ Պղատոնի
- 231 B բազմակատարապէս
- 232 Միժ ձ.2 Ar ABGR + բան
- 233 P մանկունս
- 234 GO անուանողութիւն
- 235 Ar GO յէութենէ
- 236 GOQ ցուցական
- 237 Ar GOQ Միժ Ա.56 բաղխոհութիւն
- 238 Ar GOQ բացողական
- 239 AB չիք եւ միջնոց
- 240 AP ժողովել
- 241 AP + ծանալից, գորս ոչ ի ձեռն նոցունց
- 242 Միժ Բ.5 չիք
- 243 AP քանզի խոստովանեալսն B քան զխոստովանեալսն
- 244 Ar GOQ չիք ամենից կամ յոլովից թի կամ իմաստնոց եւ նոցա կամ
- 245 Միժ Թ.4 ամենից
- 246 Միժ Թ.4 առեղեպֆ
- 247 Ar ABGOQ Միժ Թ.4 որ (G նոր) ինչ փառասիրաց (AB փառատրաց)
- 248 GO բաղխոհութեանց Միժ Թ.4 բաղխոհութեանց
- 249 Ar ABGOQ յառաջածգումն
- 250 Ar յառաջածգումն
- 251 Ar յառաջ ձգել P յառաջձգեալ Միժ 3.5 AB յառաջձգեալ
- 252 B հաստատի Ar GHR խորհուրդ հաստատի *փիս* նախ հաստի
- 253 Ar Միժ Ա.4 անդրէն
- 254 AB Միժ Ա.5 չիք բան ցուցողական յումեֆ է
- 255 Ar ստորասական
- 256 ABP Միժ Ա.6 յառաջձգութիւն է
- 257 Ar (B) մատուցելոյ P *ձեռագիրն այստեղ ընդհատվում է*
- 258 Ar AH Միժ Ա.6 շարամանեցելոյ
- 259 Ar մի ինչ Միժ Հ.12 որզոն *փիս* որպէս մինչ
- 260 Ar + ըստ
- 261 Միժ Հ.12 կամ *փիս* որպէս Պղատոն: Իսկ Արիստոտէլի
- 262 Ar GOQ ստորին
- 263 Ar A էինն B մինն Միժ Հ.12 որ մի
- 264 Ar չիք
- 265 Ar ABH Միժ Հ.12 նուազի
- 266 Ar + ըստ
- 267 AB ընդդիմադրութիւն է ի յաննէ
- 268 AB շարի բարտոյ
- 269 AB որոյ գոլն
- 270 A յարամնաց
- 271 Միժ Տ.14 տրամաբանութիւն
- 272 GO հանճար
- 273 Ar OQ ապակասութիւն
- 274 Միժ Մ.4 չիք ըստ Պղատոնի
- 275 AB Միժ Մ.4 սս

- 276 Միժ Մ.4 կամ *փ/ս* իսկ ըստ Արխատուելի
- 277 AB եղեցելոյ
- 278 A ոչինչ
- 279 Ar ABGOQ *չ/բ*
- 280 B երից Q իրf
- 281 Միժ Ք.1 յայանի է
- 282 Միժ Ա.54 որոյ թափուն են
- 283 Ar ABOQ յայտնողական Միժ Ա.55 + որպէս | AB (*նաև եղմ. 898*) այստեղ ավարտվում են | B *հիշատակարան*. Աւարտ գրոցս ծանկեռով, ով հետևողք նշմարտութեան, զի զԽ. և զԽԱ. և զԲ և զԽԳ պրակսն, զորս ի ցանկումն տեսանէք, յիւրով կարգի աստ ոչ գրեցի, վասն զի կարի տաղտկացայ վասն անյարմար շարադրութեանց բանիցն գրիս, որպէս իսկ տեսանին: Ուստի աղաչեմ գտեսաւդ ներել Յակոբայ իբր վարդապետի գրչիս և ոչ մեղադրել սակս սխալանաց, զի յոյժ զղջմամբ գրեցի:
- 284 Q մարթն մարդ
- 285 Ar գոյութիւն
- 286 Q նշանակ
- 287 Միժ Բ.6 կամ
- 288 Միժ Բ.6 եկեալ
- 289 Միժ Բ.6 այսպիսեամբ
- 290 H գատ
- 291 Միժ Լ.1 հասարակորդութեանց
- 292 Միժ Լ.1 *չ/բ*
- 293 Միժ Պ.2 *չ/բ*
- 294 Միժ Պ.2 որգոն *փ/ս* իբր զի այսպիսի ինչ
- 295 Ar տեսակցեալ
- 296 Միժ 3.6 այն
- 297 Միժ Մ.5 մականտածութիւն Ar մակացութիւն
- 298 Միժ Մ.5 ընդունակ
- 299 Միժ Մ.5 ընդունակ *փ/ս* է ներընդունական
- 300 Ar ընդունական
- 301 G *չ/բ*
- 302 Ar + և ստից
- 303 Միժ Հ.15 *չ/բ*
- 304 Միժ Ա.5 *չ/բ*
- 305 G *չ/բ*
- 306 Միժ Ե.3 գործեցելոյ
- 307 Q լծման Միժ Տ.15 լուծումն
- 308 Միժ Լ.5 բնութեան
- 309 Միժ Լ.5 վերալուծումն
- 310 Ar կրթելոց
- 311 Միժ Ի.3 իմացական
- 312 Ar Միժ Հ.16 հոմանունութիւն
- 313 Միժ Հ.16 *չ/բ*
- 314 Միժ Հ.16 բառի
- 315 O հասակորդ
- 316 G բազանունութիւն
- 317 Միժ Ե.7 + է
- 318 Միժ Ե.7 + է

- 319 Միժ Տ.13 առ բան հարցումն եւ պատասխանի *փ/ս* ըստ հարցման և պատասխանոյ յառաջ եկեալ
- 320 Միժ Գ.2 թէպէտ
- 321 G Հերակղիտիս Միժ Գ.2 *չ/ք* որպէս Հերակղիտէս
- 322 G *չ/ք*
- 323 Միժ Գ.3 Ar Q *չ/ք*
- 324 Միժ Գ.3 Ar + իսկ
- 325 Q + զի
- 326 Միժ Գ.3 + կամ այցելութիւն տեսութեան իրի
- 327 Միժ Խ.1 տրամաբարոյց
- 328 Միժ Գ.12 + է
- 329 Միժ Վ.1 վստահութիւն
- 330 Միժ Ճ.3 հարտասանութիւն
- 331 Q բան
- 332 G *չ/ք*
- 333 Q Միժ Հ.18 Ar ածէ
- 334 Միժ Թ.5 արհեստ
- 335 Ar Միժ Թ.5 թուոց
- 336 Միժ Ե.8 *չ/ք*
- 337 Միժ Գ.2 առանց լայնութեան և բովանդակութիւն իւր յերկուս կէտս
- 338 Ar բացակայութեան
- 339 Q կայիղ
- 340 Միժ Բ.7 առողջացոյցիչ
- 341 Ar R մարնոց
- 342 GO *չ/ք* առ ի լրումն և թափումն մարմնոյ բերողաց կամ արհեստ
- 343 Միժ Ա.10 *չ/ք*
- 344 G + մարդ, որ է կրկին
- 345 Ar *չ/ք*
- 346 G *չ/ք* է մարդ
- 347 Միժ Մ.6 *չ/ք* է և յառաջագոյն
- 348 Միժ Մ.6 Ar լինելութեան
- 349 O + առ
- 350 Միժ Մ.6 խաղացումն
- 351 Միժ Բ.8 *չ/ք*
- 352 Միժ Բ.8 յաներեւութեան
- 353 Միժ Տ.16 գշարադրեալն
- 354 Միժ Ա.12 *չ/ք*
- 355 Միժ Բ.9 *չ/ք*
- 356 G Միժ Բ.11 *չ/ք*
- 357 Միժ Բ.11 + ոչ
- 358 Միժ Բ.12 *չ/ք*
- 359 GO գործելն Q գործել
- 360 G + առ
- 361 G բնակութիւն
- 362 GO Միժ Ա.29 Միժ Յ.9 նման
- 363 G *չ/ք* BOQ համեմատութիւն
- 364 Ar Q ցանութիւնք Միժ Հ.19 ցանկութիւնք եւ հեշտ ցանկութիւնք եւ
- 365 Q յանպատում
- 366 Միժ Ա.20 *չ/ք*

- 367 G չիք
 368 ՄԻԻՀ 3.2 չիք
 369 ՄԻԻՀ 3.2 ունակութեան
 370 ՄԻԻՀ Խ.4 չիք H չիք անխափան ներգործություն բնական ունակութեան: Խաբէություն է
 371 ՄԻԻՀ Հ.20 չիք
 372 GO մարմնոյ
 373 Q փախելի
 374 ՄԻԻՀ Մ.22 չիք
 375 ՄԻԻՀ Մ.22 բարեփառություն եւ վատաբախտություն *փ/ս* գերկախանջիւր պատահմունս
 376 G ՄԻԻՀ Բ.15 չիք
 377 G կատարելում
 378 ՄԻԻՀ Ա.18 չիք
 379 G հաւասարակութեան
 380 Ar հաւատ է
 381 ՄԻԻՀ Ա.21 գշունելն
 382 Ar մակաձանոթություն | Q անարժարսիրութեան *փ/ս* Անարժարսիրություն՝ այնպէս կա-
 մէլն զոչ ունելն, որպէս ոք կամի զունելն՝ մակաձականարութեան
 383 GO տակայութեամբն
 384 ՄԻԻՀ Խ.5 խոնարհամտություն
 385 ՄԻԻՀ Խ.5 ըզգուշութեամբ
 386 ՄԻԻՀ Ո.4 Ar բարկություն
 387 ՄԻԻՀ Ս.10 այլայլութեամբ
 388 ՄԻԻՀ Գ.6 չիք
 389 ՄԻԻՀ Գ.7 որպէս
 390 O սեռ *փ/ս* ի սեռ է
 391 ՄԻԻՀ Գ.7 տեսակն... անհատն
 392 ՄԻԻՀ Գ.5 հրոյ
 393 G չիք
 394 G մապին
 395 ՄԻԻՀ Դ.5 զի
 396 G ուրեմն
 397 GO մակդ
 398 G չիք
 399 ՄԻԻՀ Բ.17 հրեշտակաց
 400 O չիք Բարոյականի յեղանակի
 401 Չ յարակման
 402 K չիք S է
 403 OS չիք
 404 S յոր
 405 KO նմանութեանն
 406 KS վատթարութեան *փ/ս* վատթարություն է
 407 O + և
 408 S գովելի *փ/ս* գովով ի
 409 Չ չիք
 410 KS վարս
 411 Չ Թէոյփրատէս
 412 Չ չար խոհություն
 413 KOS չիք
 414 O չիք կամ ունակություն գրկողական

- 415 Օ հետևեցեալ
 416 S + ոչ
 417 ՄԻԻՀ Ա.25 արիւթին
 418 Չ չիբ որպէս Պղատոն, իսկ ըստ Արիստոտելի՝ միջակութիւն յանդգնութեան և զանգիտման կամ մակացութիւն դժնդակաց և ոչ
 419 S գիտողութիւն
 420 KOS գտողական
 421 OS գիտութիւն
 422 Օ գտողական ՄԻԻՀ Բ.23 գիտողական
 423 K գործոյ
 424 Չ յողեղ
 425 S պարծանաց
 426 S չիբ
 427 KOS չիբ
 428 R հանդիպիլ Չ հանդիպեալ
 429 KO դիտատրութեանն Չ դիպատրութեանն
 430 ՄԻԻՀ Յ.11 չիբ
 431 S ածել
 432 S գեղոյ
 433 Չ չիբ նոցունց: Զարութիւն է չափակցութիւն
 434 KՉ ջղաց
 435 KS բնատրական է ի
 436 Օ բնատրական է ի բնատրին
 437 Չ և
 438 OS չիբ Տնանկութիւն է կարատրութիւն ստացուածոց և ընչից
 439 S + առ
 440 Չ հասարակացաւ
 441 Չ + ուամիկ
 442 Չ մակացող
 443 K հաւաքումն հրահանգից
 444 Օ չիբ կամ ախտականի անձին բարիոք ունակութիւն
 445 Չ ընդդիմակացեալ
 446 Օ անբանատր կոչութիւն փ/ս անբան արտակոչութիւն
 447 Չ գոր ինչ և փ/ս որ ինչ
 448 Օ չիբ Զարհուրումն... անփառութեան
 449 ՄԻԻՀ Տ.31 Տոփութիւն
 450 Չ սահման
 451 S բանատրականաւ
 452 OS բանատրականի
 453 Չ բնականի
 454 Օ յանձն
 455 Օ փոխատրութիւն
 456 S չիբ
 457 Օ ումէ
 458 KS գատէ
 459 KOS մին ՄԻԻՀ Յ.12 նմին
 460 KOS ՄԻԻՀ Յ.13 չիբ
 461 Չ չիբ մշտնջենատր, պատճառ բոլորից, իբր այսպիսի իմն. Աստուած՝ կենդանի
 462 OS միտ
 463 Օ անախատ

- 464 Օ չիք
 465 Կ ՍԻԻՀ ձ.4 փախչել
 466 Ո + է | ՕՏ չիք կամ աստուածային արինադրություն, յորմէ ոչ է փախչելի ըստ նակատագրին. ի հարկէ հետևեալ որոց ի մեզն է
 467 Տ առաջնորդական
 468 Օ աստուծոյ
 469 Տ աննասանութիւն
 470 Տ չիք որոյ սկիզբն ի ներհատ, և
 471 Ո չիք
 472 Օ կարեն
 473 Կ շարժեալն
 474 Կ այդայդումն
 475 ԿՕՏ տեղուջ
 476 Ո խստութիւն *փիս* ըստ խստութեան
 477 ՍԻԻՀ Շ.7 շրջաբերումն
 478 Օ չիք
 479 ՕՏ արեգական
 480 ԿՕ ՍԻԻՀ ժ.2 չիք
 481 ՕՏ ՍԻԻՀ ժ.2 մասնաւոր
 482 ԿՕՏ չիք
 483 Ո չիք Միատրութիւն է... այլայլեցելոց
 484 ԿՕՏ ՍԻԻՀ Ա.42 առնելով
 485 Կ լինին
 486 ՍԻԻՀ Մ.27 մոլոր
 487 Օ + և Տ ընդ և
 488 ԿՕՏ հաստեալ
 489 Տ չիք
 490 Ո չիք Կին է ... սերման
 491 Օ յայլմէ Կ յայդմէ *փիս* յայլ ումեմէ
 492 Տ չիք էգ է կենդանի
 493 Ո ոտիդ
 494 ԿՕՏ գործարան
 495 ԿՕՏ հոտոյ ՍԻԻՀ Ո.11 հոտոց
 496 Տ շօշափելոյ *ուղղված* շօշափմանց
 497 Ո իր իր
 498 Օ կերակրոյն
 499 Ո տնկոյ
 500 Օ բազմատերև
 501 Օ չիք Դալարի է տունկ յարմատոյ բազմատերև
 502 ՍԻԻՀ Պ.8. կերակրական
 503 ԿՕՏ ենպեղովկեայ
 504 ՕՏ փայիէ
 505 Տ կուէ
 506 Օ չիք
 507 ՍԻԻՀ Ա.29 + զարոյթեան
 508 Ո Ողորմութիւն է դրուարակրացն... կիրք: Ողորմութիւն է կամաւոր... գոյացեալ
 509 Տ չիք իսկ պատկառանք է
 510 Կ թողագոյն
 511 Ո յանգութիւն Տ յատկութիւն ՍԻԻՀ Ս.22 ցանկութիւն

- 512 Ու ատելություն
 513 ՕՄ միականությամբ
 514 Աստուած 3 գոյածեան
 515 Ու + է
 516 Ու + է
 517 Օ չիք
 518 Օ շարժելութեան
 519 Օ չիք որպէս ի
 520 Ու + է
 521 Ու + է
 522 Ու չիք կամ ունակություն հասաստութեան գրկալ
 523 Բարոյական Ս. 22 առաւելություն
 524 Օ չիք
 525 Ու + է
 526 Ու + է
 527 Նիւսացոյ 3 չիք
 528 Ու + է
 529 Ու յորդեմություն
 530 Ու կցորդություն
 531 Ու + է
 532 Ու + է
 533 Օ չիք
 534 Ու գիւրնոմ
 535 Ու + է
 536 Ու որոց
 537 ՕՈւ գմեզն
 538 Ու + է
 539 Ու + է
 540 Ու + է
 541 Ու + է
 542 Ու + է
 543 Ու + է
 544 Ու + ուրին՝ ի տաղտկալեացն աստարություն եւ ի տրամեցուցչն ի բաց բարձումն
 545 Ու + է
 546 Մ բոնատրեցեալն
 547 Օ ծանար Մ ծանարից
 548 ՕՄ անգիղջ
 549 Ու + է
 550 Ու գործ
 551 ՕՈւ ապաշաւանմ
 552 Մ յորոյ
 553 ՄՈւ կատարիլ
 554 ՕՄ ասեմ
 555 ՄՈւ որ
 556 Մ տրամություն Ու սրամտություն
 557 Ու տրամություն ուղղված խարությունմ փխ խար տրամություն
 558 ՕՄ չիք Ա.69
 559 Ու + է
 560 ՍՓ 7 գուգալութեան
 561 ՍՓ 8 ձայն

- 562 Սֆ 8 ասեն
 563 Մ բաղասադրութին... բաղասադրութին
 564 Սֆ 44 զգայութեանն
 565 Ո զխոստովանելն
 566 ՕՄ ասել
 567 Օ մարնոց
 568 Ո + է
 569 Ո + է
 570 Ո + է
 571 Ո կատարեցելումն
 572 Ո կերպիւ
 573 Ո չիք
 574 Մ չիք
 575 Ո կամ ունակութին բանականի անձին, կամ աւգտակարն եւ հանելին ի կենցաղումս
 576 Ո չիք
 577 Մ երթեալ
 578 Ո փախչելն
 579 Ո չիք Բ.23
 580 Մ չիք
 581 Ո + է
 582 Ո + է
 583 Ո + է
 584 Ո ախտի
 585 Ո ՍՄ 30 ունակութին
 586 Մ հրահանգէ Ո հրահանկէ
 587 Ո + է
 588 Ո + բարեհնարութին` խոստովանութին զհտողական ելից գործոց
 589 Ո + է
 590 Ո + է
 591 Ո + բնական սկզբանցն որումն որ է մտաց
 592 Ո անձին
 593 Մ ածեալ
 594 Մ տարերացն
 595 Մ փոխադրութին
 596 Ո + է
 597 Մ + յանբան
 598 Ո չիք
 599 Մ չիք
 600 Մ բանական
 601 Ո + է որ
 602 Մ յոյս
 603 Ո բարուական
 604 Ո ելեալ
 605 Ո + է
 606 ՕՈ չիք
 607 Օ այլ
 608 Օ գոյացութիւնք
 609 ՄՈ չիք
 610 Ո + իւր
 611 Ո չիք Գ.13

- 612 Օ գէս
 613 Օ գիտել
 614 Օ ուրեմն
 615 ՓՕ չիք
 616 Օ ամենայն խնդիր
 617 Փ որումն Օ ուրեմն
 618 Օ ուրեմն է
 619 Օ ուրեմն
 620 Օ + է
 621 ՓՕ վերականկնումն
 622 Օ + է
 623 Օ + է
 624 Օ ենթակդի է
 625 Օ + է
 626 Օ է Օ որ է չիս է որ
 627 Օ ստացական
 628 Օ + է
 629 Օ չիք
 630 ՕՕ յերկու
 631 Փ բանն չիս առ ոք
 632 Օ շարադրութեամբ
 633 Օ եւ է չիս եւ է
 634 Օ արհեստ
 635 Օ + է
 636 ՕՓ և
 637 ՕՓ և
 638 Օ չիք Ե.19
 639 ՕՕ չիք
 640 Օ + է
 641 Օ + է
 642 Օ + է
 643 Օ + է
 644 Օ թուելոյ
 645 Օ թուեցելում
 646 Օ իմաստից
 647 Օ չիք կամ յովմից
 648 Փ առեալք
 649 Փ չիք
 650 Օ + է
 651 Օ + ի
 652 Փ չիք
 653 Օ շարժութեանց
 654 Օ յապառումն խոհականութեան
 655 ՍՓ 39 իմացութիւն
 656 Օ իմացականն
 657 ՕՓ չիք
 658 ՍՓ 83 վերլուծումն
 659 ՓՕ տրամաբան բառիցն
 660 Օ բանական
 661 Օ գործարան

- 662 Օ + է
 663 Օ + է
 664 Օ տնկոյ
 665 Օ Ծաղր է հատումն... խելագարութիւն: Ծերութիւն է նուագումն մարմնոյ:
 666 Օ + է
 667 Մ անեղ անէին *ի/ի* անեղական էին
 668 Օ դիպողութեան
 669 Օ առափինութեան
 670 Մ բնութեան
 671 Օ հաղորդութիւն
 672 ՕՄ բաղատարութիւն
 673 Օ հաստողական
 674 Օ նաւարամասնագոյն
 675 Օ *ի/ի* եւ աւոյն՝ թանձրամասնագոյն
 676 Օ անցն
 677 Օ հեշտութիւնք են մարմնական
 678 Օ *ի/ի*
 679 Օ ոչ գնա
 680 Մ անմիջոց Օ ան *ի լուս.*
 681 Օ առաւելու
 682 Մ խանգարէն
 683 Մ բառ
 684 Մ հեշտ ցանգութիւնս
 685 Օ *ի/ի* Հ.20
 686 Օ խոնայոյ, ցրտոյ
 687 Օ ցամաքոյ
 688 Օ + Հաւատն է մնացական տեղակալութիւն հաւատացելոց որ տեղակալէ զարդարն ի նշմարտութիւն եւ զհշտութիւն ի նոսայ: Հաւատն է լուսատրութիւն մտաց եղեալ յառաջին լուսոյն առ ի տեսանել զհոգեւոր բարիսն: Հաւատն է խոնարհեալ հաւանութեամբ զայնուսիկ, որ վերաբերին առ քրիստոնէական կրան: Հաւատ է մտածութիւն յաղագս Աստուծոյ, անախտաբար յուսոյ արտագնացումն մտաց առ յուսացեալ համբերութեամբ զաներեւոյթն, որպէս զերեւեալ տեսանել մտացն աչամ անպակաս ժուժկալելով: Հպարտութիւն է հանութիւն իւր միայնոյ:
 689 Օ *ի լուս.* արիստոտէլ
 690 Օ *ի լուս.* պղատոն
 691 Մ + ի
 692 ՄՓ 99 հարտասանական
 693 Օ վերարձակելեաց
 694 Օ մեզս
 695 Օ անձնիշխանականն
 696 Օ ուղեղ
 697 Օ կայից
 698 Օ եղեցելոց
 699 Օ + է
 700 Օ + է
 701 Մ *ի/ի*
 702 Օ *ուղղած է* յեղանականացս Օ եղանակացս
 703 Օ + է
 704 Օ + է
 705 ՄՕ *ի/ի*

- 706 ՄՁ միության
 707 Մ բանառ կենդանի
 708 Ո մակացուցան
 709 ՕՄ մաղց
 710 Ո կերակրոց
 711 Ո ամոհելի
 712 Ո ուղղված է վստահաբախտություն
 713 Ո չիք
 714 Օ մոլորագունդ *Բանական Ս. 48* մոլոր գունդ
 715 Մ + է Ո + է որ
 716 Ո ներս
 717 Ո յառաջաձեղ
 718 Ո + բան
 719 Օ չիք
 720 Ո չիք հաստի ի վերայ
 721 *Բարոյական Ս. 42* + փոխադրություն
 722 Ո որում յատուկ *Վ/ս* որոյ արհնակի
 723 Ո մասին
 724 Ո + յիմացություն
 725 Օ չիք
 726 *Բանական Ս. 30* շրջագայություն
 727 Օ չիք որակն նշանակել զորակություն
 728 Ո + է
 729 ՕՄ չիք
 730 Օ շարժմանց
 731 Ո բարեկարգէ ի
 732 Ո *ի լուս.* ողջախոհություն է թողուլ զամենայն զոր ինչ ի պէտս մարմնոյն պահանջ որ-
 ֆան տեւէ բնութիւն
 733 ՕՄ չիք կամ ախտ անձին վատթարի
 734 Օ չիք
 735 ՄՁ չիք Պ.4
 736 Մ բնատրեցաւ
 737 *Տունկք 6* կերակուր մարդոյ
 738 ՕՄ չիք Պ.10
 739 Օ չիք Ո *ի լուս.*
 740 ՕՄ չիք
 741 Ո հաստատի ուղղած է հաստի
 742 ՕՈ չիք
 743 Ո է յառաջաձգություն
 744 Ո մատուցելոյ
 745 ՕՈ ուրոմ
 746 ՍՓ 9 ընդ միտ ածեալ *Վ/ս* ընդ նմին ծնեալ
 747 Ո անշիջելի
 748 Ո նախագոյն
 749 Օ չիք
 750 ՍԻԻՇ Բ.31, Բ.44 բարկություն
 751 ՄՁ չիք
 752 Օ հեզոց ուղղած է հոզոց Ո չիք հեզոց հոզոց
 753 Ո տարբերաց

---

754 Ω տարբերաց

755 $\Psi\Omega$ չիք

756 $O\Psi$ բացկացու

757 Ω շարակութին

758 $O +$ միամտութին առն եւ կնոջ առ միմեանս, սէր յորդոց վերայ, երկիւղ ի վերայ ծա-

759 $O +$ ի վեր

760 Ψ չիք

761 Ω անցանեն

762 O որոյ շնչ Ψ որոջ ψ որոյ շունչ

763 UV 44 Տոփութին

764 $\Omega +$ կամ հեռակցութին ըմբռնեալ ի մարմնոյ

765 Ω սահմանք

766 $U\phi$ 28 իշխանականին

767 Ψ բանական

768 Ω անձինս բաղմականն ψ անձին բաղձականն

769 O տրամութին

770 Ψ հարեալ

771 UV 45 փափափումն

**ДРЕВНЕАРМЯНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ “ДИАЛЕКТИКИ”
ИОАННА ДАМАСКИНА. КРИТИЧЕСКИЕ ТЕКСТЫ И
ИССЛЕДОВАНИЕ
РЕЗЮМЕ**

Из многочисленных трудов отца православной церкви Иоанна Дамаскина (675/676-749) многие были переведены на древнеармянский, вероятно, в 40-ые годы XIII века в армяно-халкидонитской среде. Место перевода – монастырь Пгндзаанк (ныне Ахтала), в XIII в. перешедший под юрисдикцию Грузинской церкви, переводчик – Симеон Пгндзаанец, известный также переводами с грузинского “Первооснов теологии” Прокла Диадокха, “Лествицы” Иоанна Синайского, “Истории Грузии” и грузинского Часослова. Из трудов Иоанна Дамаскина он перевел первую и третью части “Источника знания” – “Диалектику” и “Точное изложение православной веры”, а также речи “Против яковитов”, “Слово против несториан”, “Слово о вере против несториан”, “О двух волях во Христе”, “Похвальное слово на Успение Богородицы и Приснодевы Марии”, и следующие, приписываемые Иоанну труды, существующие только на армянском: “Слово о римлянах: как четыре церкви были не согласны с ними”, “Ответ евреям” и “Ответ армянам” (лишь последний трактат был издан).

Издание этих армянских переводов задумано нами в трех томах. Настоящий, первый том включает два полных перевода “Диалектики,” а также сокращенный вариант первого перевода. Кроме симеоновского перевода с грузинского, который, как и его греческий оригинал, обычно предшествует в рукописях “Точному изложению православной веры”, существует перевод “Диалектики” непосредственно с греческого, сделанный неким Багаратом Мамиконяном предположительно в X веке (во всяком случае, до XIII века, времени копирования самой ранней рукописи), а также его сокращенный вариант. “Точное изложение православной веры” составит второй том, а в третий войдут перечисленные выше речи.

Оба перевода независимо друг от друга восходят к краткой первоначальной редакции “Диалектики”, которая состоит из 50-и глав и

сопутствует “Изложению православной веры”; впоследствии она была переработана самим автором в пространную редакцию из 68 глав.

Перевод Багарата с греческого неполный, в нем не отражены часть 30-й главы, главы 31 и 32, конец 41-й и последние девять глав трактата – 42-50. Хотя этот перевод уступает по точности переводам “грекофильской школы” (конец V – VIII вв.), переводчику были знакомы созданные ею армянские эквиваленты основных логических терминов, и он старался по возможности использовать их.

Перевод с греческого присутствует в рукописях также в сокращенном варианте; в нем опущены 4 главы, а также многие предложения и более пространные куски текста. Этот краткий вариант также представлен в настоящем издании.

Перевод Симеона с грузинского состоит из 49-и глав (не переведена 49-ая глава и “Другая 49-ая глава” оригинала, некоторые главы переставлены). Перевод Симеона предваряется списком глав, за которым сразу следует список 100 глав “Изложения православной веры”, а также послание Дамаскина к сводному брату Косме, епископу Маиюмскому, которого нет в переводе Багарата. Перевод, опосредованный грузинским, привел к тому, что логическая терминология весьма отличается от принятой издревле. Рукописи, однако, содержат свидетельства работы неизвестного редактора, который сличил перевод с греческим оригиналом и вписал “канонические” термины, а иногда и целые фразы, между строк; впоследствии они попали в основной текст, местами заменяя, местами сопровождая первоначальные чтения. Редактор абсолютно независим от багаратова перевода с греческого, а некоторые куски отредактированного им текста превосходят перевод Багарата точностью передачи греческого оригинала.

Книга содержит критические тексты всех трех вариантов (перевод с греческого, его сокращенный вариант и перевод с грузинского) и аналитические предисловия к ним.

В приложении к текстам Дамаскина мы поместили анонимные философские тексты, переведенные с греческого. Дело в том, что “Определения философии”, составляющие ядро этого сборника, непосредственно следуют за “Диалектикой” Иоанна Дамаскина в переводе

Багарата Мамиконяна по крайней мере в пяти рукописях: М8132, М8444, Pavia, Aldini 178, J898, V1598, то есть, вероятно, воспринимались вместе с «Диалектикой» как единый комплекс по крайней мере какой-то частью армянских средневековых эрудитов.

В нескольких рукописях (самая ранняя – М3082, 1267 г.) содержится коллекция различных философских текстов, составленная неким Григором Иерусалимским. В некоторых случаях это выдержки из существующих философских текстов, в других – это ряд философских определений, распределенных по темам: “О различительном [признаке] и различных именах” (3 определения Бога), “Философские определения” (159 пунктов), “Этические определения” (47 пунктов), “Средние философские определения” (46 пунктов), “Определения разума” (58 пунктов), “Части тела” (22 пункта), “О растениях” (13 пунктов), “[Выдержки из Григория] Нисского» (9 пунктов).

Упомянутые тексты – краткие определения логико-эпистемологических и естественнонаучных терминов. Большая часть этих дефиниций (335 из 365) в алфавитном порядке включена в другой текст со странным названием «Философские определения в виде вопросов»; имена авторов определений – Платона, Аристотеля и стоиков здесь опущены. Текст содержит еще 84 определения, которым нет параллелей в других текстах.

Определения переведены с греческого. Мы обнаружили параллели ко многим из них у Платона, Аристотеля и в других философских и лексикографических трудах. Большая часть (43 определения) взяты из «Диалектики» и других произведений Иоанна Дамаскина, другие 30 – из «Определений» (Ἐροί), приписываемых Платону; этот словарь из 184 терминов был составлен, вероятно, в Академии вскоре после смерти Платона.

Возможно, что рассматриваемые армянские тексты свидетельствуют об утраченном греческом сборнике философских определений.

OLD ARMENIAN VERSIONS OF THE *DIALECTICS* BY JOHN OF
DAMASCUS. CRITICAL TEXTS AND STUDY

SUMMARY

Many of the numerous works by the father of the Orthodox Eastern Church, John of Damascus (675/676-749) were translated into classical Armenian, probably in the 40-es of the 13th c., in the Armenian Chalcedonian milieu, in the Pñjahank‘ monastery (modern Axt‘ala which in the 13th c. fell under the jurisdiction of the Georgian Church). The translator was Simēon Pñjahaneč‘i (he also translated from Georgian the *Elements of Theology* of Proclus Diadochus, the *Ladder of Divine Ascent* by John Climacus, a *History of Georgia* and the Georgian Horologion). Of John of Damascus’ works Simēon translated the first and third parts of the *Fountain of Wisdom: the Dialectics* and *The Exact Exposition of the Orthodox Faith*; also the sermons *Against the Jacobites*; *Against the Nestorians*; *On the Faith, against the Nestorians*; *On the Two Wills in Christ*; *Encomium on the Dormition of Mary the Mother of God and Ever-Virgin*; also the following writings ascribed to John and extant only in Armenian: *A Sermon on the Romans, how Four Churches Disagreed with Them*; *A Response to the Jews*; and *A Response to the Armenians* (only the last one has been published).

We are planning the edition of the Armenian translations in three volumes. The present volume contains two translations of the *Dialectics*. Besides the translation by Simēon from Georgian, which like its Greek original usually precedes in the manuscripts the *Exposition of the Orthodox Faith*, there also exists a translation from Greek by a certain Bagarat Mamikonean, probably made in the 10th c. (at least before the 13th c., when the earliest manuscript was copied), and its abridged version.

Both translations (non-dependent of each other) are made from the original short recension of the *Dialectics* (it has 50 chapters), which accompanies the *Exposition of the Orthodox Faith* and was expanded by the author himself (the long recension has 68 chapters).

Bagarat’s translation from Greek is incomplete; the following chapters are missing: a part of Chapter 30, Chapters 31 and 32, the last

passage of 41, and the last nine chapters, 42-50. Although this version is not as exact as the “Hellenizing” translations (late 5th- 8th cc.) of philosophic works, the translator knew the Armenian equivalents of the most important logical terms and used them as often as possible.

The abridged translation from Greek, which is also included in this volume, omits 4 chapters, many sentences and larger passages.

Simēon’s translation from Georgian consists of 49 chapters (chapter 49 and “the other chapter 49” of the original are not translated, some chapters are transposed). The text is preceded by a list of chapters (followed by the list of the 100 chapters of the *Exposition of the Orthodox Faith*), and by the letter to John’s stepbrother Cosmas, bishop of Maiuma (this letter is absent from Bagarat’s translation). As a result of translation through Georgian mediation the logical terminology significantly differs from that adopted in the old translations. But the manuscripts contain traces of redactor’s work. He collated the text with the Greek original and inserted the “canonical” terms, and sometimes whole phrases between the lines (later on they made their way into the main text, replacing some original readings or accompanying others). This redaction is absolutely independent from Bagarat’s translation from Greek, but some revised passages appear to be more accurate than those in the translation from Greek.

This volume contains the critical texts of all the three versions (the translation from Greek, its short recension, and the translation from Georgian).

This volume has an appendix, anonymous philosophical texts translated from Greek (at least in five manuscripts, M8132, M8444, Pavia, Aldini 178, J898, V1598, the *Definitions of Philosophy*, which forms the core of this collection, immediately follows John of Damascus’ *Dialectics*, translated from Greek by Bagarat Mamikonean).

Several manuscripts (the earliest is M3082, copied in 1267) contain a collection of various philosophical texts compiled by a certain Grigor of Jerusalem. Some are excerpts of existing philosophical texts, while the following are series of philosophical definitions arranged by topic: «Յու-

ղագս տարբերական և այլ և այլ անուանց» (3 definitions of god), «Սահմանք փիլիսոփայական» (*Definitions of Philosophy*, 159 units), «Բարոյականի յեղանակի սահման» (*Ethical Definitions*, 47 units), «Սահմանք իմաստասիրական միջակ» (*Middle Philosophical Definitions*, 46 units), «Բանականի մասին սահման» (*Rational Definitions*, 58 units), «Մասունք մարմնոյ» (*Parts of the Body*, 22 units), «Յաղագս անկոց» (*Concerning Plants*, 13 units), «Նիսացոյ» (*From Gregory of Nyssa*, 9 units).

The mentioned texts are series of short definitions of logical, epistemological and natural-scientific terms. The majority of these definitions (335 of 365) were borrowed and arranged in alphabetic order in another text, bearing a strange title: «Սահման իմաստասիրական իբր հարցմամբ» (*Philosophical Definitions As Questions*), omitting the names of Plato, Aristotle and the Stoics, to whom some definitions are ascribed. This text also contains 84 definitions without parallels in the other texts.

The definitions are translated from Greek. We have found parallels for many of them in the works of Plato, Aristotle and other philosophic and lexicographical writings. Most (43) of them are in the *Dialectica* and other works of John of Damascus, another 30, in the *Definitiones* ("Οροι) ascribed to Plato, which is a vocabulary of 184 philosophic terms, probably written in his Academy shortly after his death.

It is quite probable that the Armenian writings in question are a witness to a lost Greek collection of philosophical definitions.

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ¹

Արիստ. Ստորոզ. – *Մատենագիրք հայոց, ժէ հատոր, ժԱ դար, Երևան, 2016, էջ 883-979. Յատելուած՝ Մեկնութիւն «Ստորոզութեանցն» Արիստոտելի (մեկնությունը ներառում է թարգմանությունն ամբողջությամբ), նշվում է էջը:*

Արիստ. Մեկն. – *Մատենագիրք հայոց, ժէ հատոր, էջ 796-882. Յաղագս մեկնութեան Պերիարմենիաս [Արիստոտելի] (մեկնությունը ներառում է թարգմանությունն ամբողջությամբ), նշվում է էջը:*

Դաւ. Պորփ. – *David the Invincible, Commentary on Porphyry's Isagoge, Old Armenian Text with the Greek Original, an English Translation, Introduction and Notes by Gohar Muradyan, Brill: Leiden – Boston, 2014 (Philosophia Antiqua: A Series of Studies on Ancient Philosophy, vol. 137. Commentaria in Aristotelem Armeniaca. Davidis Opera curantibus Valentina Calzolari et Jonathan Barnes, vol. 3), նշվում է պրակի և պարբերության համարը (կան + նշանով պրակների համարներ):*

Դաւ. Սահմ. – *Դաւիթ Անյաղթ, Մահմանք և տրամատութիւնք իմաստասիրութեան, աշխատասիրությամբ Ս. Արեղաշայանի, Մատենագիրք հայոց, Գ հատոր, Զ դար, Անթիլիաս-Լիբանան, 2004, նշվում է էջը, պրակը և նախադասությունը:*

Դաւ. Ստորոզ. – *Դաւիթի փիլիսոփայի Մեկնութիւն «Ստորոզութեանցն Արիստոտելի», Մատենագիրք հայոց, Գ հատոր, Զ դար, նշվում է պրակը և էջը:*

Դաւ. Քեր. – *«Դաւիթի փիլիսոփայի Մեկնութիւն ֆերականին», Նիկողայոս Ադունց, Երկեր հինգ հատորով. Գ, Հայերէնագիտական ուսումնասիրութիւններ, Երևան, 2008, էջ 77-124:*

Նեմես. – *Նեմեսիոս Եմեսացի, Յաղագս բնութեան մարդոյ, աշխատասիրութեամբ Կարինե Մոսիկյանի, Երևան, 2019, նշվում է գլուխը և պարբերությունը:*

Dav. Def. – A. Busse, *Davidis Prolegomena et in Porphyrii Isagogen Commentarium*, Berolini, 1904.

Dial. – *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. 1, ed. B. Kotter, Berlin, 1969, pp. 47-111: *Dialectica sive Capita philosophica (recensio brevior)*, նշվում է գլուխը և տողը:

Doctrina Patrum – Doctrina Patrum de incarnatione verbi. Ein griechisches Florilegium aus der Wende des 7. und 8. Jahrhunderts, Ed. B. Diekamp, Münster, 1907.

Nemes. – Nemesius Emesenus, *Nemesii Emeseni De natura hominis*, ed. *Moreno Morani*, Leipzig: BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1987, նշվում է էջը և տողը:

¹ Հունական աղբյուրների հանրահայտ հապավումները զանց ենք առել:

ՀՈՎՀԱՆ ԴԱՄԱՍԿՍԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՎԱԾ ԵՐԿԵՐ
ՀԱՏՈՐ Ա
JOHN OF DAMASCUS
ARMENIAN TRANSLATIONS
VOLUME I
ИОАНН ДАМАСКИН
АРМЯНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ
ТОМ I

Կազմի 1-ն և 4-րդ էջերին՝ ՄՄ 116 ձեռագրից թթ. ծա և 9բ, որոնցում տեսանելի է խմբագրի աշխատանքը (նա վրացերենից թարգմանված բնագիրը համեմատել է հունարեն սկզբնագրի հետ և կարմիրով ուղղումներ արել):

Էջադրուճը և համակարգչային ձևավորումը՝ Շողիկ Զաղոյանի:

Տպագրված է «Տիգրան Մեծ» տպագրատանը
Բ.Երևան, Արշակունյաց 2

Ստորագրված է տպագրության .....
Չափսը՝ 70x100 1/16: Տպ. մամուլը՝ ....
Տպաքանակ՝ 250

Մեւսույ Մաշտոցի անվան «Մատենդարանի» հրատարակչական բաժին
Բ.Երևան, Մաշտոցի պող. 53